

καρλ μαρξ
φρ.εγκελς

η
γερμανικη
ιδεολογια

τομος πρωτος

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ – ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

η γερμανική ιδεολογία

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Μετάφραση - Επιμέλεια

Κ. ΦΙΛΙΝΗ

GUTENBERG
ΑΘΗΝΑ 1997

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ – ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

Η γερμανική ιδεολογία

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

413 σσ (14×20,5 εκ) 26 δεκαεξασέλιδα

© Copyright *Gutenberg*

Δικαιούχος ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ

ΧΑΡ ΤΡΙΚΟΥΠΗ 99 - 114 73, ΑΘΗΝΑ

Τηλ. 210 3642003 - 210 3641996 - 210 3641979

Fax 210 3642030 - 210 3611384

www.dardanosnet.gr

e-mail info@dardanosnet.gr

Κωδ Κατ 552106

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η ολική μερική ή περιληπτική αναπαραγωγή και μετάδοση έστω και μιας σελίδας του παρόντος βιβλίου κατά παράφραση ή διασκευή με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό ηλεκτρονικό φωτοτυπικό κ.λπ - Ν 2121/93 άρθρο 51) Η απαγόρευση αυτή ισχύει και για τις δημόσιες υπηρεσίες βιβλιοθήκες οργανισμούς κ.λπ (άρθρο 18) Οι παραβάτες διώκονται (άρθρο 13) και τους επιβάλλονται κατάσχεση αστικής και ποινικές ενοχές σύμφωνα με το νόμο (άρθρα 64-66)

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΤΩΝ

Ἡ « Γερμανικὴ Ἰδεολογία » τῶν Μάρξ καὶ Ἐγκελς εἶναι ἓνα ἔργο πὸν ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα.

Πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ξεχωριστὴ σημασία τοῦ ἔργου καὶ γιὰ τὴν ἱστορία του θὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στὸν Πρόλογο τῆς γαλλικῆς ἔκδοσης τῶν *Editions Sociales* (1968) καθὼς καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς ρωσικῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰνστιτούτου Μαρξισμοῦ - Λενινισμοῦ τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. (Μόσχα 1956), πὸν δημοσιεύονται σὲ μετάφραση ἀμέσως παρακάτω.

Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση ἔγινε κυρίως μὲ βάση τὴ γαλλικὴ ἔκδοση τῶν *Editions Sociales* (1968). Ἐλεγχος τῆς μετάφρασης ἔγινε μὲ βάση τὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση Μόσχας (1964) καὶ ἐπίσης μὲ βάση τὴ γερμανικὴ ἔκδοση (δίγλωσση ἔκδοση γερμανικῆ - γαλλικῆ τῶν *Editions Sociales*, 1972).

Οἱ λέξεις στὸ κείμενο πὸν βρίσκονται μέσα σὲ κλάμπετες /.../, εἶναι λέξεις σβησμένες ἢ δυσανάγνωστες στὸ χειρόγραφο τῶν συγγραφέων καὶ ἀποτελοῦν ἀποκατάσταση πὸν πραγματοποίησε τὸ Ἰνστιτούτο Μαρξισμοῦ - Λενινισμοῦ.

Οἱ ὑποσημειώσεις πὸν σημειώνονται μὲ ἀστερίσκο (*) ἀφοροῦν σημειώσεις τῶν Μάρξ καὶ Ἐγκελς στὸ περιθώριο τοῦ χειρογράφου τους καθὼς καὶ ὀρισμένα ἀποσπάσματα πὸν εἶναι διαγραμμένα ἀπὸ τοὺς ἴδιους στὸ χειρόγραφο.

Οἱ ὑπόλοιπες ὑποσημειώσεις, πὸν σημειώνονται μὲ ἀριθμούς, εἶναι κυρίως τῆς ἔκδοσης τῶν *Editions Sociales* καὶ ὀρισμένες τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰνστιτούτου Μαρξισμοῦ - Λενινισμοῦ τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. Οἱ λίγες ὑποσημειώσεις τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ἔχουν τὴν ἔνδειξη : (Σ.τ.μ.).

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(στη γαλλική έκδοση *Éditions Sociales* τοῦ 1968)

Στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» διατυπώνουν γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Κάρλ Μάρξ καὶ Φρειδερίκος Ἐγκελς, μὲ τρόπο ἐπεξεργασμένο, τὴ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Ὑστερα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τους ποὺ δημοσιεύτηκαν στὰ «Γαλλο-γερμανικὰ Χρονικὰ», ὕστερα ἀπὸ τὰ «Χειρόγραφα τοῦ 1844» τοῦ Μάρξ, ὕστερα ἀπὸ τὸ πρῶτο κοινὸ τους ἔργο τὴν «Ἀγία Οἰκογένεια», τελικὰ, οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς βεβαιώνουν μὲ καθαρότητα, τὴ φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ τους τοποθέτηση. Παίρνοντας ἀντίθετη θέση στὶς ἰδεαλιστικὲς θεωρίες ἑνὸς Μπροῦνο Μπάουερ καὶ ἑνὸς Στίρνερ, βγάζουν μερικὲς ἀρχὲς ποὺ θ' ἀποτελέσουν τὶς ἴδιες τὶς βάσεις τοῦ μαρξισμοῦ καὶ τὶς ἐκφράζουν σὲ μιὰ σειρὰ θαυμάσιες διατυπώσεις, ποὺ δὲν ἔχουν χάσει τίποτε ἀπὸ τὴ δύναμή τους παρόλο ποὺ ἀπὸ τότε ἔχει περάσει ἕνας αἰώνας καὶ πάνω.

Νά μερικὲς :

«Δὲν καθορίζει ἡ συνείδηση τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἡ ζωὴ τὴ συνείδηση. Οἱ περιστάσεις φτιάχνουν τοὺς ἀνθρώπους ἐξίσου ὅπως οἱ ἀνθρώποι φτιάχνουν τὶς περιστάσεις. . . . Οἱ σκέψεις τῆς κυρίαρχης τάξης εἶναι ἐπίσης, σὲ κάθε ἐποχὴ, οἱ κυρίαρχες σκέψεις. . . . Στὴν ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα ὁ ἀνθρώπος ἀλλάζει τὸν ἑαυτό του καθὼς ἀλλάζει τὶς περιστάσεις. . . . Ἡ συνείδηση εἶναι τὸ νὰ ὑπάρχεις συνειδητὰ» καὶ κυρίως ἡ ἐνδέκατη θέση γιὰ τὸν Φώϋερμαχ : «Οἱ φιλόσοφοι ὡς τώρα ἔχουν ἀπλῶς ἐξηγήσει τὸν κόσμον μὲ διάφορους τρόπους, αὐτὸ ποὺ ἔχει σημασία εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε».

Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» ἀποτελεῖ, πρῶτα-πρῶτα, ὅπως τὴ βλέπουν οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς, ἕνα σταθμὸ στὴ διαμόρφωση τῆς θεωρίας τους. Θὰ μπορούσαμε σχεδὸν νὰ ποῦμε πὼς εἶναι ἕνα ἔργο ποὺ οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς τὸ ἔγραψαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν τὴ θεωρητικὴ τους τοποθέτηση χτυπώντας μὲ ἔμπνευση καὶ δηκτικότητά τὴν τοποθέτηση τῶν ἀντιπάλων τους. Στὸν Πρόλογο τῆς «Συμ-

βολής στην κριτική της πολιτικής οικονομίας», δεκατρία χρόνια αργότερα, ο Μάρξ θα γράψει :

«Αποφασίσαμε [ό Έγκελς κι εγώ] να δουλέψουμε από κοινού για να κάνουμε φανερό τον ανταγωνισμό που υπάρχει ανάμεσα στο δικό μας τρόπο θεώρησης και την ιδεολογική αντίληψη της γερμανικής φιλοσοφίας. Στην πραγματικότητα, [άποφασίσαμε] να κανονίσουμε τους λογαριασμούς μας με την προηγούμενη φιλοσοφική μας συνείδηση».

Καί, λίγο παρακάτω, εξηγεί ότι το βασικό ήταν «να δούμε καθαρά μέσα μας» και ότι αυτό το σκοπό τον πέτυχαν χάρη στη σύνταξη, ακριβώς, της «Ίδεολογίας». Ή «Γερμανική Ίδεολογία» έπαιξε λοιπόν αρχικά ένα ρόλο παιδαγωγικό και κριτικό.

Έτσι αυτό το έργο έχει για μās ένα διπλό ενδιαφέρον : είναι ή πρώτη συνολική έκθεση των αρχών του ιστορικού υλισμού, ενώ μās αποκαλύπτει επίσης την πορεία της σκέψης του Μάρξ και του Έγκελς. Ή «Γερμανική Ίδεολογία» είναι λοιπόν ταυτόχρονα ένα βασικό κείμενο του μαρξισμού και ένα πολύ σημαντικό όρόσημο στην έπεξεργασία της σκέψης του Μάρξ.

Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

Στον πρόλογο στη « Συμβολή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας », ο Μάρξ εξηγεί ο ίδιος σε ποιά αποτελέσματα είχε φτάσει όταν, διωγμένος από το Παρίσι, ήρθε να εγκατασταθεί στις Βρυξέλλες το 1845 :

«Το γενικό αποτέλεσμα όπου κατέληξα και πού, από κεί και πέρα, αποτέλεσε το καθοδηγητικό νήμα στις μελέτες μου, μπορεί σύντομα να διατυπωθεί ως εξής : στην κοινωνική παραγωγή της ύπαρξής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε καθορισμένες, αναγκαίες σχέσεις, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε παραγωγικές σχέσεις που αντιστοιχούν σ' ένα καθορισμένο βαθμό ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, τη συγκεκριμένη βάση πού πάνω της ύψώνεται ένα νομικό και πολιτικό έποικοδόμημα και πού σ' αυτήν αντιστοιχούν καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και πνευματική διαδικασία της ζωής γενικά. Δεν είναι ή συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την ύπαρξή τους. Αντίθετα, ή κοινωνική τους ύπαρξη είναι αυτή που καθορίζει τη συνεί-

δησή τους. Σ' ένα όρισμένο στάδιο τῆς ανάπτυξής τους, οί υλικές παραγωγικές δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἔρχονται σέ αντίθεση μέ τίς υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, ἤ, πράγμα πού ἀποτελεῖ ἀπλῶς τή νομική τους ἔκφραση, μέ τίς σχέσεις ἰδιοκτησίας, πού μέσα σ' αὐτές κινούνταν ὡς τότε. Ἀπό μορφές ανάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, αὐτές οί σχέσεις μετατρέπονται τώρα σέ δεσμά τους. Τότε ἀρχίζει μιὰ ἐποχή κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἀλλαγή στήν οικονομική βάση ἀνατρέπει περισσότερο ἢ λιγότερο γρήγορα ὅλο τὸ τεράστιο ἐποικοδόμημα. Ὅταν ἐξετάζουμε αὐτές τίς ἀνατροπές, πρέπει πάντοτε νά κάνουμε διάκριση ἀνάμεσα στήν υλική ἀνατροπή — πού μπορούμε νά τή διαπιστώσουμε μέ τήν ἀκρίβεια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν — τῶν οικονομικῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς, καί στίς νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές ἢ φιλοσοφικές μορφές, μέ δυὸ λόγια, τίς ἰδεολογικές μορφές πού μ' αὐτές οί ἄνθρωποι ἀποκοτοῦν συνείδηση αὐτῆς τῆς σύγκρουσης καί τή διεξάγουν ὡς τὸ τέλος. Ὅπως δὲν κρίνουμε ἓνα ἄτομο ἀπὸ τὴν ἰδέα πού ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἔτσι ἀκριβῶς δὲ μπορούμε νά κρίνουμε μιὰ τέτοια ἐποχή ἀνατροπῆς ἀπὸ τὴ συνείδηση πού ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό της. Πρέπει ἀντίθετα νά ἐξηγοῦμε αὐτὴ τὴ συνείδηση ἀπὸ τίς ἀντιφάσεις τῆς υλικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴ σύγκρουση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις καί τίς παραγωγικές σχέσεις... Οί ἀστικές παραγωγικές σχέσεις ἀποτελοῦν τὴν τελευταία ἀντιφατικὴ μορφή τῆς διαδικασίας τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἀντιφατικὴ ὄχι μέ τὴν ἔννοια μιᾶς ἀτομικῆς ἀντίφασης, ἀλλὰ μιᾶς ἀντίφασης πού γεννιέται ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς κοινωνικῆς ὑπαρξῆς τῶν ἀτόμων. Ἐν τούτοις, οί παραγωγικές δυνάμεις πού ἀναπτύσσονται μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀστικῆς κοινωνίας δημιουργοῦν ταυτόχρονα τοὺς υλικούς ὄρους γιὰ νά λυθεῖ αὐτὴ ἡ ἀντίφαση. Μὲ αὐτὸν λοιπὸν τὸν κοινωνικὸ σχηματισμὸ ὀλοκληρώνεται ἡ προϊστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας».

Θυμίζουμε ὅτι αὐτὸ τὸ κείμενο εἶναι τοῦ 1859. Ἡ διατύπωση εἶναι ἐδῶ περισσότερο ἀκριβολογημένη καί ἡ ὀρολογία περισσότερο σταθεροποιημένη ἀπὸ ὅ,τι στή « Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α », πού ἦταν γραμμένη δεκατρία χρόνια νωρίτερα. Θὰ προσπαθήσουμε παρακάτω νά δοῦμε τί ἀντιπροσωπεύουν αὐτές οί διαφορές στὸ λεξιλόγιο.

Ἐξ ἄλλου, αὐτὰ τὰ συμπεράσματα, αὐτὸ τὸ γενικὸ ἀποτέλεσμα, δὲν παρουσιάστηκαν ἀπότομα στὸν Μάρξ. Καταλήγει σ' αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρὰ πορεία, ὕστερα ἀπὸ βαθιὰ σκέψη. Στὴν « Κ ρ ι τ ι κ ῆ

της φιλοσοφίας του Δικαίου του Χέγκελ», και άργότερα στα «Χειρόγραφα του 1844», ο Μάρξ είχε ήδη συμπεράνει ότι οι νομικές σχέσεις καθώς και οι κρατικές μορφές δε μπορούν να γίνουν κατανοητές ούτε από μόνες τους ούτε από τη δήθεν γενική εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά έχουν αντίθετα τις ρίζες τους μέσα στους υλικούς όρους της ζωής. Το 1844 ο Μάρξ μιλούσε ακόμα τη γλώσσα του Φώϋερμαχ. Μέσα στη «Γερμανική Ίδεολογία» δείχνει τα όρια αυτού του υλιστή φιλόσοφου. Ένώ κατέβασε τον άνθρωπο από τον ουρανό στη γη, ωστόσο δε μελετάει τον πραγματικό άνθρωπο, δηλαδή τον άνθρωπο στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους. «Ο Φώϋερμαχ αναφέρεται υπερβολικά στη φύση και όχι αρκετά στην πολιτική», είχε γράψει ο Μάρξ σ' ένα γράμμα του στον Ρούγκε στις 13 του Μάρτη 1843 και ο Έγκελς άργότερα θα παρατηρήσει: «Δε μπορεί να μάς πεί τίποτε το συγκεκριμένο ούτε για την πραγματική φύση, ούτε για τον πραγματικό άνθρωπο. Αλλά μπορεί να περάσει κανείς από τον άφηρημένο άνθρωπο του Φώϋερμαχ στους πραγματικούς ζωντανούς ανθρώπους, μονάχα όταν τους εξετάσει στη δράση τους μέσα στην ιστορία, και ο Φώϋερμαχ άρνούσαν να κάνει κάτι τέτοιο...» (Έγκελς, «Λουδοβίκος Φώϋερμαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας»).

Αυτό ακριβώς που βάζουν σά στόχο τους οι Μάρξ και Έγκελς στη «Γερμανική Ίδεολογία» είναι να μελετήσουν τó ζωντανό άνθρωπο, όπως βρίσκεται μέσα στην ιστορία και στην πολιτική¹. Στις «Θέσεις για τόν Φώϋερμαχ», επανέρχεται αδιάκοπα αυτή ή ιδέα της πρακτικής επαναστατικής δραστηριότητας του ανθρώπου που θα αλλάξει τις κοινωνικές συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα θα μεταμορφώνει τόν ίδιο τόν άνθρωπο. Σε όλη του τήν πολεμική έναντιόν του Στίρνερ και του Μπάουερ, ο Μάρξ επανέρχεται δέκα φορές πάνω στην ιδέα ότι πρέπει να αρχίσει κανείς από τή μελέτη της συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας, «των έμπειρικών σχέσεων» όπως λέει, γιατί αυτές ακριβώς οι σχέσεις είναι που έξηγοϋν τις παραστάσεις του μυαλού και όχι τó αντίθετο, όπως πιστεύουν οι ιδεολόγοι που «γι' αυτούς ή άφηρημένη ιδέα γίνεται ή κινητήρια δύναμη της ιστορίας... έτσι που ή ιστορία περιορίζεται στην ιστορία της φιλο-

1. «Στην πραγματικότητά της, αυτή (ή ουσία του ανθρώπου) είναι τó σύνολο των κοινωνικών σχέσεων («Θέσεις για τόν Φώϋερμαχ», IV).

σοφίας». Πόρισμα : για τούς Νεογεγκελιανούς, για τόν Μπροϋνο Μπάουερ ιδιαίτερα. ό βασικός ρόλος αποδίδεται στην «Κριτική». Έννοούμε μ' αυτό την κριτική τών ψεύτικων παραστάσεων «του Άνθρώπου». Όπως και στο προηγούμενο έργο τους, την «Άγία οϊκογένεια», ό Μάρξ κι ό Έγκελς γελοιοποιούν και έδω την πεποίθηση ότι μιá τέτοια «κριτική» θά ήταν άρκετή για νά αλλάξει την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Οί φιλόσοφοι, που επικρίνονται από τούς Μάρξ και Έγκελς, έκαναν ένα ριζικό χωρισμό ανάμεσα σε πολιτική οικονομία και ιστορία. Στην πρώτη, έβρισκε κανείς μιá θεωρία τής κοινωνίας βασισμένη πάνω στον καταμερισμό τής εργασίας, αλλά αυτή ή θεωρία είχε σά βάση της την ιδέα ενός Homo Economicus (οικονομικός άνθρωπος) που είναι πάντα ίδιος με τόν εαυτό του : άγνοούσε την ιστορία τής παραγωγής.

Έ ιστορία, αντίθετα, είτε περιορίζονταν στο χρονικό, είτε προσπαθούσε νά ξαναβρεί πίσω από τά πολιτικά γεγονότα ή την κίνηση τών ιδεών τó μεγάλο φιλοσοφικό-θρησκευτικό θέμα ενός γίγνεσθαι του λόγου. Ό Μάρξ λέει ότι όλόκληρη ή ιστορία είχε «μετατραπεί... σε μιá διαδικασία ανάπτυξης τής συνείδησης». («Γερμανική Ίδεολογία»).

Άρνούμενοι αυτό τó χωρισμό, οί Μάρξ και Έγκελς καθιερώνουν τις βασικές γραμμές μιās έντελώς καινούργιας αντίληψης για την ιστορία. Ταυτόχρονα συλλαμβάνουν μερικά βασικά χαρακτηριστικά τής ιδεολογίας γενικά.

Ό επαναστατικός χαρακτήρας, πάνω στο θεωρητικό πεδίο, τής «Γερμανικής Ίδεολογίας» βρίσκεται λοιπόν στή σχέση που έχει αποκατασταθεί ανάμεσα στο σύνολο τών πολιτικών μετασχηματισμών (νόμοι για την ιδιοκτησία, μορφή του κρατικού Δικαίου, συγκρότηση τών έθνών) και ιδεολογικών μετασχηματισμών και στην ιστορία τής παραγωγής τών υλικών αγαθών. Αυτό είναι τó καθοδηγητικό νήμα που μπορεί, ξεκινώντας από την «πραγματική βάση», νά κάνει κατανοητή την ιστορία όλόκληρης τής κοινωνίας.

Σε αντίθεση προς τούς Νεο-γεγκελιανούς, ό Μάρξ, κατεβαίνοντας «από τόν ούρανό στη γή», θά ριχτεί στή μελέτη τής ιστορίας τών ανθρώπων. Όχι όμως μιās ιστορίας άπριόρι, όπου κάθε έποχή θά ξεετάζονταν με βάση τις απόψεις που είχε αποκτήσει ή ανθρωπό-

τητα στην πορεία της επόμενης περιόδου, πράγμα που καταλήγει να μπάσει στην ιστορία μια σκοπιμότητα που δεν την έχει καθόλου.

Ο Μάρξ διατυπώνει τη γόνιμη ιδέα ότι κινητήρια δύναμη της ιστορίας δεν είναι η σκέψη, αλλά η παραγωγή των ανθρώπινων αναγκών :

«Η πρώτη ιστορική πράξη αυτών των ατόμων, που τα ξεχωρίζει από τα ζώα, δεν είναι ότι σκέφτονται, αλλά ότι αρχίζουν να παράγουν τα μέσα της ύπαρξής τους.» (Γερμ. Ίδεο λ.).

Αυτές ακριβώς οι ανάγκες αποτελούν την πηγή των ιστορικών αλλαγών : «...κάθε επανάσταση καθώς και τα αποτελέσματα όπου αυτή καταλήγει καθορίζονταν από αυτούς τους όρους ύπαρξης των ατόμων (Verhältnisse), από τις ανάγκες...» (Γερμ. ιδεο λ.).

Έτσι η εργασία και οι μορφές της οργάνωσής της αποτελούν «την πραγματική σκηνή της όλης ιστορίας». Άλλα οι ανάγκες του ανθρώπου δεν παύουν να αλλάζουν, να αναπτύσσονται, να διαφοροποιούνται, και αυτές οι αλλαγές αποτελούν την πηγή των κοινωνικών μετασχηματισμών.

Η «δομή», ή «διάθρωση» (Gliederung) της κοινωνίας είναι συνάρτηση του τρόπου παραγωγής που υπάρχει ιστορικά. Ένας καθορισμένος τρόπος παραγωγής συνεπάγεται ένα καθορισμένο τρόπο συνεργασίας και, συνεπώς, μια καθορισμένη μορφή κοινωνικών σχέσεων. Άλλα ο τρόπος παραγωγής συνδέεται με τη φύση των παραγωγικών δυνάμεων που έχουν αναπτυχτεί από την προηγούμενη ιστορία της ανθρωπότητας (ή έκφραση : παραγωγικές δυνάμεις δηλώνει μέσα στη «Γερμανική Ίδεολογία» τα εργαλεία παραγωγής που απαιτούν έναν περισσότερο ή λιγότερο μεγάλο καταμερισμό της εργασίας).

Ο Μάρξ διακρίνει πολύ καλά τη ρήξη που αποτελεί μια τέτοια αντίληψη σε σχέση με τη χεγκελιανή φιλοσοφία, όταν γράφει : «Αυτή η αντίληψη της ιστορίας... δεν είναι αναγκασμένη... να αναζητεί μια κατηγορία μέσα σε κάθε περίοδο...» (Γερμ. Ίδεο λ.) Κατά τη χεγκελιανή αντίληψη, κάθε περίοδος άντλοῦσε την ένότητά της από μια κατηγορία ή από μιάν αρχή πνευματική, που φαινομενική της άπλως έκδήλωση ήταν το Δίκαιο, ή πολιτική, ή θρησκεία. Η ακόμα καλύτερα, κάθε περίοδος όρίζονταν είτε από μιάν θρησκευτική αρχή, είτε από μιάν νομική αρχή, κτλ. Η αντίληψη του Μάρξ συνδέει την ιστορία των κοινωνιών με τη μελέτη των έσωτερικών μεταβολών του τρόπου παραγωγής.

Μέσα στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης, έρχεται μια στιγμή όπου η μορφή ανταλλαγών (οι παραγωγικές σχέσεις) «πou έχει γίνει ένα εμπόδιο [άντικατασταίνεται] από μια καινούργια μορφή που αντι-στοιχεί στις πιο αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις. . . » (Γερμ. Ίδεο λ.) Αυτές οι αλλαγές προκαλούν κάθε φορά κοινωνικές μεταβολές : μια καινούργια κοινωνική τάξη έρχεται να αντικαταστήσει την παλιά κυρίαρχη τάξη. Ή ιστορία της κοινωνίας είναι ή ιστορία της πάλης των τάξεων.

«Έτσι ή κοινωνία εξελίχτηκε πάντοτε στα πλαίσια ενός ανταγωνισμού, του ανταγωνισμού ελεύθερων και δούλων στην αρχαιότητα, των ευγενών και των δουλοπάροικων στο Μεσαίωνα, της άστικής τάξης και του προλεταριάτου στη σύγχρονη εποχή». (Γερμ. Ίδεο λ.)

Οι άνθρωποι είναι αιχμάλωτοι των παραγωγικών σχέσεων που εμποδίζουν την ελεύθερη ανάπτυξή τους. Ή εργασία, στη « Γερμανική Ίδεολογία », είναι εκείνη ή δραστηριότητα που επιβάλλεται στον καθένα από τον καταμερισμό της εργασίας, από τη θέση που κατέχει στην κοινωνία. Το άτομο δεν έχει παρά μια δραστηριότητα περιορισμένη, ακρωτηριασμένη, μονόπλευρη. Για να καταργηθεί αυτή ή κατάσταση πραγμάτων, για να επιτραπεί στο άτομο να αναπτύξει όλες του τις ικανότητες, για να επιτραπεί ή ελεύθερη δραστηριότητα του ανθρώπου (αυτό που ο Μάρξ το ονομάζει Selbstbetätigung), χρειάζεται λοιπόν να καταργηθεί αυτό που εδω νοείται σαν το αντίθετο αυτής της ολοκλήρωσης : ή εργασία και σε συσχετισμό μ' αυτήν, ο καταμερισμός της εργασίας και ή ατομική ιδιοκτησία¹.

Ήλλά αυτή ή κατάργηση των καταναγκασμών που βαραίνουν πάνω στα πραγματικά άτομα δε θα μπορούσε παρά να είναι το αποτέλεσμα της πρακτικής δράσης των ατόμων και όχι μονάχα της κριτικής των ψεύτικων παραστάσεων, όπως το πίστευαν οι Νεο-χεγκελιανοί. Αυτό που πρέπει πρώτα να αλλάξουμε δεν είναι ή συνείδηση των ανθρώπων, αλλά ή κοινωνική πραγματικότητα από όπου πηγάζει αυτή ή συνείδηση.

1. «... στην κομμουνιστική κοινωνία, όπου καθένας δεν έχει μιαν αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας, αλλά μπορεί να τελειοποιείται στον κλάδο που του άρέσει, ή κοινωνία ρυθμίζει τη γενική παραγωγή, πράγμα που δημιουργεί για μένα τη δυνατότητα να κάνω σήμερα το ένα πράγμα, αύριο το άλλο, να κυνηγώ το πρωί, να ψαρεύω το απόγευμα, να ασχολοθμαι με την κτηνοτροφία το βράδυ, να κάνω κριτική μετά το δείπνο, ανάλογα με τη διάθεσή μου. . . » (Γερμ. Ίδεο λ.).

«... για τὸν πρακτικὸ ὑλιστὴ, δηλαδή για τὸν κομμουνιστὴ, τὸ θέμα εἶναι νὰ ἐπαναστατικοποιήσῃ τὸν κόσμον ποὺ ὑπάρχει. νὰ κτυπήσῃ καὶ νὰ ἀλλάξῃ πρακτικὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχει βρεῖ.» (Γ ε ρ μ. Ἰ δ ε ο λ.)

Ὅντας λοιπὸν πρακτικοὶ ὑλιστές, οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς θέλουν νὰ κάνουν τὴν ἐπανάστασιν, μιᾶν ἐπανάστασιν ποὺ θάχει τοῦτο δῶ τὸ ιδιαίτερον, ὅτι δὲ θὰ ἀντικαταστήσῃ, ὅπως οἱ προηγούμενες, τὴν κυριαρχία μιᾶς τάξεως μετὰ τὴν κυριαρχία μιᾶς ἄλλης. Ἀπελευθερώνοντας τὸν ἑαυτὸν, τὸ προλεταριάτον ἀπελευθερώνει πραγματικὰ ὅλες τὰς ἄλλες κοινωνικὰς τάξεις.

«... οἱ προλετάριοι, ἂν θέλουν νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὸν ἑαυτὸν σὰν ἄτομον, πρέπει νὰ καταργήσουν τὸν ἴδιον τὸν προηγούμενον ὅρον τῆς ὑπαρξέως τους, ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ὁ ὅρος ὅλης τῆς κοινωνίας μέχρι τὶς μέρες μας...», «... ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάστασις... καταργεῖ τὴν κυριαρχία ὅλων τῶν τάξεων καταργώντας τὶς ἴδιες τὶς τάξεις...»¹ (Γ ε ρ μ. Ἰ δ ε ο λ.)

Ἐναυθύνοντας τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς διακρίνουν τέσσερες βασικοὺς σταθμούς, ποὺ ἀντιστοιχοῦν κάθε φορά σὲ μιὰ καινούργια προσαρμογὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὶς παραγωγικὰς δυνάμεις: τὴν πρωτόγονη κοινωνία, τὸν ἀρχαῖον κόσμον, τὴν φεουδαρχία, τὸν κεφαλαιοκρατικὸν τρόπο παραγωγῆς².

Ἡ πολεμικὴ διατύπωση τῶν ἀρχῶν τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ εἶναι γιὰ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ἐγκελς, ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναπτύξουν τὶς ἀντιλήψεις τους πρὸς ποικίλες κατευθύνσεις. Δὲ μᾶς δίνουν μονάχα μιὰ θεωρία τοῦ κράτους, σὰν ὄργανον καταπίεσης στὰ χέρια τῆς κυριαρχίας τάξεως, ὑποστηρίζουν ἤδη τὴν θέσιν ὅτι «τὸ προλεταριάτον ὀφείλει ἀναγκαστικὰ νὰ ἀρχίσει ἀπὸ τὴν κατάκτησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας».

1. Θὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι πάντως οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς δὲν ξεκαθαρίζουν καθόλου τὸ πῶς θὰ γίνῃ αὕτη ἡ ἐπανάστασις. Ἡ κίνησις τῆς ἱστορίας μοιάζει νὰ παράγῃ τὸ ἀντίθετό της... καὶ νὰ ἐξαφανίζῃ ἔτσι τὴν ἀντίφασιν. Αὕτη ἡ θεωρία τοῦ κομμουνισμοῦ συγκροτεῖται ἀκόμα, ὡς ἓνα μέρος, μετὰ χεγκελιανούς ὄρους.

2. Αὕτη ἡ γραμμικὴ περιοδικοποίησις ποὺ προκύπτει ἀπὸ μιὰ γραμμικὴ ἐπίσης πρόοδον τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι ἀκόμα λίγο σχηματικὴ. Ἀργότερα, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐγκελς θὰ ξεκαθαρίσουν ὅτι ἰσχύει χονδρικὰ μονάχα γιὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Τὸ 1859, στὸν πρόλογον τῆς «Συμβολῆς στὴν κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» καὶ σὲ χειρόγραφον ποὺ δὲ δημοσιεύτηκαν ὅσο ζοῦσε, ὁ Μάρξ θὰ ἀναφέρει ἓναν ἄλλον τρόπο παραγωγῆς: τὸν ἀσιατικὸν τρόπο παραγωγῆς, καὶ θὰ ἀρχίσει νὰ τὸν μελετᾷ.

Ἄρχιζουν νὰ ξεχερσώνουν τὸ ἔδαφος τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ποὺ τὴν ἀντιλαμβάνονται ὄχι σὰν τὴ θεωρητικὴ μελέτη γενικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ σὰν ἀνάλυση τῶν πραγματικῶν ἱστορικῶν καὶ προσωρινῶν ἀνθρώπινων σχέσεων. Σκιαγραφοῦν, ὅπως τὴ φαντάζονται, τὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία : μιὰ κοινωνία ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ χρησιμοποιοῦν συνειδητὰ τοὺς ἀντικειμενικοὺς οἰκονομικοὺς νόμους, ὅπου θὰ κυριαρχοῦν πάνω στὶς παραγωγικὲς σχέσεις ἀντὶ νὰ κυριαρχοῦνται ἀπ' αὐτές, ἀντὶ νὰ τὶς θεωροῦν γιὰ μυστηριώδεις καὶ ὑπερβατικὲς δυνάμεις.

Αὐτὸ τὸ σημεῖο τοὺς ὀδηγεῖ νὰ ξεκαθαρίσουν τὶς ἀντιλήψεις τους γιὰ τὴν παιδεία, τὴν Τέχνη¹, νὰ ὀρίσουν τὴ γλώσσα «ποὺ εἶναι ἡ πρακτικὴ, ... πραγματικὴ συνείδηση».

ΤΟ ΕΡΓΟ ΣΥΝΕΠΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Ὅταν γράφουν τὴν «Ἰδεολογία», οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς δὲν ἀπευθύνονται στὴν πραγματικότητα μονάχα σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπικρίνουν (τοὺς Νεο-χεγκελιανούς καὶ τοὺς «ἀληθινούς» σοσιαλιστές, ἢ τοὺς ὀπαδοὺς τους) :

«Δὲν εἶχαμε μὲ κανέναν τρόπον τὴν πρόθεση νὰ κάνουμε γνωστὰ στὸν κόσμον τῶν ἐπιστημόνων μονάχα, θὰ γράψει ὁ Ἐγκελς τὸ 1885, τὰ καινούργια ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, ὅπου εἶχαμε καταλήξει, ἐκθέτοντάς τα σὲ ὀγκώδεις ἐργασίες. Ἀντίθετα, εἶχαμε ἤδη κι οἱ δύο μας μπεῖ βαθειὰ στὸ πολιτικὸ κίνημα, εἶχαμε ὀπαδοὺς σὲ μορφωμένους κύκλους, ἰδιαίτερα στὴ δυτικὴ Γερμανία, καὶ πολλὰς ἐπαφὰς μὲ τὸ ὀργανωμένο προλεταριάτο.

Εἶχαμε τὸ καθῆκον νὰ δώσουμε μιὰ ἐπιστημονικὴ βάση στὶς ιδέες μας, ἀλλὰ, δὲν ἦταν γιὰ μᾶς λιγότερο σημαντικό νὰ κερδίσουμε τὸ προλεταριάτο τῆς Εὐρώπης καὶ κυρίως τῆς Γερμανίας μὲ τὸ μέρος τῶν πεποιθήσεών μας». («Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἐνωσης τῶν κομμουνιστῶν»).

Μήπως ἤδη στὴν εἰσαγωγὴ στὴν «Κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Χέγκελ», δὲν εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Μάρξ τὴ θέση ὅτι σὰν ἀρχὴ «ἡ θεωρία ἐπίσης γίνεται μιὰ ὕλικὴ δύναμη, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ κατακτῆσει τὶς μάζες»; Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» εἶναι λοιπὸν τὸ ἔργο «συνεπῶν» ἐπαναστατῶν. Ἀπὸ δῶ ἐπίσης πηγάζει

1. Βλέπε «Γερμανικὴ Ἰδεολογία», III Ἅγιος Μάξ, 2. Ὁργάνωση τῆς ἐργασίας.

χωρίς αμφιβολία ή επαναστατική αξία αυτού του έργου που οί βασικές του ιδέες έχουν επιβληθεί στη διάρκεια χρόνων σε εκατομμύρια ανθρώπους.

Στο δεύτερο μέρος, οί Μάρξ και Έγκελς δέν κτυπούν πιά τούς φιλόσοφους, αλλά τούς Γερμανούς θεωρητικούς που αυτοαποκαλούνται σοσιαλιστές αγνοώντας τὰ πάντα για τὸ σοσιαλισμὸ καὶ πού, ἀντὶ νὰ ξεσηκώσουν τούς Γερμανούς προλετάρους, ἀντὶ νὰ ξυπνήσουν τὸ γερμανικὸ λαὸ ἀπὸ τὴ νάρκη του, τὸν ἀποκοιμίζουν κηρύσσοντάς του ἕνα σοσιαλισμὸ αἰσθηματικὸ καὶ πολὺλόγο, πὸ δὲ μπορεῖ σὲ τίποτε νὰ ἀλλάξει τὴν ἐκμετάλλευση, πὸ θύμα της εἶναι αὐτὸς ὁ λαὸς, οὔτε νὰ τοῦ δώσει τίς ἐλευθερίες πὸ τοῦ ἀρνοῦνται τὰ ἀφεντικά του. Αὐτοί, ὡστόσο, οί θεωρητικοὶ δέν παύουν νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἐνσαρκώνουν τὴ μόνη φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ «ἀλήθεια» τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀπὸ δῶ προέρχεται καὶ ἡ ἔκφραση «ἀληθινὸς σοσιαλισμὸς» πὸ τὴ διεκδικοῦν καὶ πὸ γίνεται σιγά-σιγά, κάτω ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ Μάρξ, ἕνας ὄρος σκωπτικὸς.

Οί μερικὲς ιδέες, πὸ μόλις ἀναφέραμε, πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐξαντλοῦν τὸν ἄφθονο πλοῦτο τῆς «Ἰδεολογίας». Ἐς σημειώσουμε βιαστικὰ μερικὲς ἀναπτυξίσεις θεμάτων ἰδιαίτερα λαμπρές: μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, μιὰ μελέτη τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης (θὰ σημειώσουμε τὸ θαυμασμὸ τοῦ Μάρξ γιὰ τὸν Σαιν-Ζύστ καὶ τὸν Ροβεσπιέρο), μιὰ ἔκθεση τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς (οί συγγραφεῖς ἀποκαθιστοῦν ἰδιαίτερα τούς γάλλους σοσιαλιστὲς Ζαῖν-Σιμόν, Φουριέ, Καμπέ, κτλ., πὸ τούς δυσφημοῦν οί «ἀληθινοὶ» σοσιαλισμοί). Σοῦ προκαλεῖ πάντοτε ἐκπληξὴ τὸ διάβασμα τοῦ πλήθους τῶν ξεκάθαρων γνώσεων πὸ οί Μάρξ καὶ Έγκελς εἶχαν ἤδη ἀποκτήσει σὲ τόσο ποικίλες περιοχές.

ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΑΚΟΜΑ ΑΣΑΦΕΙΣ

Στὴ διαδικασία τῆς διαμόρφωσης τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, πὸ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» σημειώνει μιὰν ἀποφασιστικὴ στιγμή, μιὰν ἀληθινὴ ἐπιστημολογικὴ ρήξη πὸ τὴν ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ. Ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὸν τόπο ἑνὸς περάσματος, πὸ στάθηκε ἱστορικὰ μὴ ἀναστρέψιμο. Ἡ φιλοσοφικὴ προβληματικὴ στὰ χρόνια τῆς νεότητος τοῦ Μάρξ ἐξαρτιῶνταν στενὰ ἀπὸ τὴν «κλασικὴ γερμανικὴ φιλοσοφία» (Κάντ, Χέγκελ, Φώερμπαχ). Ξεκινώντας τὴν κριτικὴ τῶν «γενικῶν φιλοσοφικῶν βάσεων» της, καὶ ὄχι πιά μόνο τῶν μορφῶν της ἢ τῶν

ιδιαίτερων συνεπειῶν της, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔγκελς μπαίνουν στὸ δρόμο ποὺ ἡ λογικὴ του ὀδηγεῖ στὸν κυρίως μαρξισμό, μὲ τὴ διπλὴ του συνάρθρωση σὲ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας καὶ σὲ φιλοσοφία (διαλεκτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὕλισμός).

Θὰ ἦταν ὥστόσο λαθεμένο νὰ φανταστοῦμε μιὰ τέτοια ρήξη σὰ μιὰ ἀλλαγὴ εἰκόνας στὸ θέατρο. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ μιὰ πραγματικὴ ἱστορία, ποὺ στὴν πορεία της δημιουργήθηκαν πραγματικὰ γιὰ πρώτη φορὰ οἱ καινούργιες ἔννοιες ποὺ ξέρουμε ἀπὸ τότε, μιὰ τέτοια ρήξη εἶναι αὐτὴ καθεαυτὴ ἀναγκαστικὰ μιὰ διαδικασία, μὲ τὶς διαδοχικὲς της στιγμὲς καὶ τὴ χρονολογία της ποὺ ἐκτείνεται σὲ πολλὰ χρόνια. Ὅπως δὲν περνᾶμε ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη ἀπὸ ἓναν τρόπο παραγωγῆς σ' ἓναν ἄλλον στὴν ἱστορία τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ἔτσι ἀκριβῶς δὲν περνᾶμε ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη (σάμπως μὲ μιὰν «ἀπότομη ἀλλαγὴ») ἀπὸ μιὰ θεωρία στὴν ἄλλη στὴν ἱστορία τῶν θεωρητικῶν σχηματισμῶν, ἀλλὰ τόσο στὴ μιὰ περίπτωση ὅσο καὶ στὴν ἄλλη ὑπάρχουν μορφὲς περάσματος, ποὺ ἔχει σημασία νὰ τὶς ἀναλύσουμε¹.

Εὐκόλα μαντεύει κανεὶς ὅτι ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» παρουσιάζει ξεχωριστὲς δυσκολίες στὸ διάβασμα καὶ τὴν ἀνάλυση, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς, τῆς ὀριακῆς της κατάστασης, στὸ σημεῖο ἀκριβῶς ὅπου μποροῦμε νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἀλλαγὴ τῆς προβληματικῆς. Πραγματικὰ, πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενο ποὺ εἶναι μερικὲς φορές διαφοροῦμενο στὸ ἴδιο του τὸ γράμμα. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ οὔτε τυχαῖο εἶναι, οὔτε ἀποτελεῖ κακότυχο σφάλμα, κάθε ἄλλο. Εἶναι μιὰ ἀληθινὴ ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα. Ἀσφαλῶς, θὰ ἐκπλαγεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ φροντίδα γιὰ λογικὴ συνοχὴ καὶ γιὰ ἀκριβολογία στὸ θεωρητικὸ γράψιμο τῶν Μάρξ καὶ Ἔγκελς. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀκριβολογία δεσμεύεται ἀπὸ τὴ χρῆση τῶν γνώσεων, τοῦ λεξιλόγιου καὶ τῶν τρόπων ἀπόδειξης ποὺ μποροῦσαν τότε νὰ διαθέτουν.

Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» παρουσιάζει τὸ παράδοξο, ὅτι μᾶς προσφέρει μιὰ περίληψη, μιὰ σύνθεση γνώσεων ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα παραχθεῖ στὴν ἀναπτυγμένη ἐπιστημονικὴ τους μορφή (αὐτὸ θὰ εἶναι βασικὰ τὸ ἔργο τοῦ «Κεφαλαίου»). Ἀποτελεῖ τὴν προκαταβολὴ τῆς γνώσης, προκαταβολὴ θαρραλέα ἀλλὰ καὶ ριψοκίνδυνη. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός τοῦ Μάρξ εἶναι ἀκόμα, μὲ μιὰν ὀρισμένη ἔννοια,

1. Βλέπε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, E. Bottigelli : *Genèse du socialisme scientifique* — Ed. Sociales, Paris, 1967.

μιά κατασκευή άπριόρι. Ὁ Ἔγκελς, ξαναδιαβάζοντας, τὸ 1888, τὸ χειρόγραφο τοῦ πρώτου μέρους τῆς « Ἰδεολογίας », διαπιστώνει ὁ ἴδιος « πόσο ἔλλιπεις ἦταν ἀκόμα οἱ τότε γνώσεις μας στὴν οικονομικὴ ἱστορία ». (Ἔγκελς, « Λουδοβίκος Φώϋερμαχ »).

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ κείμενο τῆς « Γερμανικῆς Ἰδεολογίας » βρίσκεται σ' ἓνα εἶδος ἀσταθοῦς ἰσορροπίας ἀνάμεσα σ' αὐτὸ πού τὸ ξέρουμε σὰν παρελθὸν καὶ σ' αὐτὸ πού τὸ ξέρουμε σὰ μέλλον. Ὅχι, ὅπως τὸ εἶπαν μερικὲς φορὲς μὲ ἐντελῶς μηχανικὸ τρόπο, μιᾶς ἀσταθοῦς ἰσορροπίας ἀνάμεσα σὲ μιὰ μορφή καὶ σ' ἓνα περιεχόμενο πού εἶναι « ἀντιφατικά » ἀνάμεσά τους, ἀλλὰ ἀνάμεσα σὲ δυὸ σημασίες πού μᾶς ἐπιτρέπει διαρκῶς νὰ συμπεραίνουμε τὸ γράμμα τοῦ βιβλίου, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν ἀναζητοῦμε ἐκεῖ μέσα, μὲ ἐπιτυχία, τὸ « Κεφάλαιο » πού μᾶς εἶναι πιά γνωστό, ἢ τὴν ἀκόμα ζωντανὴ φιλοσοφία τῆς ἀλλοτριώσεως.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

Αὐτὴ τῆ διαφορούμενη ἔννοια θὰ τῆ βροῦμε εἰδικὰ στὴν ἀνάλυση καὶ τὸν ὄρισμό τῆς ἰδεολογίας. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔγκελς συλλαμβάνουν τὴν ἰδεολογία σὰν ἓνα σύστημα μὲ συνοχή (« Ὑπῆρχε μιὰ ἐξαπάτηση ὄχι μόνο στὶς ἀπαντήσεις (τῶν γερμανῶν ἰδεολόγων) ἀλλὰ καὶ στὶς ἴδιες τὶς ἐρωτήσεις τους ». — Ἔγκελς « Λουδοβίκος Φώϋερμαχ »), πού δὲ δημιουργεῖται ἀπὸ μιὰν ἐλευθερία τῆς ἀτομικῆς σκέψεως, ἀλλὰ εἶναι καταναγκαστικὴ ὡς πρὸς τὰ ἄτομα. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ ἴδια ἡ ἰδεολογία εἶναι ἓνας τύπος σχέσεων ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους πού ἀνήκουν σὲ μιὰ « κοινωνικὴ δομὴ ». Ἐξαρτιέται ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς κυριαρχίας μιᾶς καθορισμένης τάξεως.

Ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία στὴν κοινωνία εἶναι ἡ ἰδεολογία τῆς κυρίαρχης τάξεως, γιατί ἡ κυριαρχία μιᾶς τάξεως στηρίζεται πάνω στὴν ἀναγκαία ψευδαίσθηση ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὰ συμφέροντα ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Τὸ σύστημα τῆς ἰδεολογίας, ἢ ἀκόμα, ὅπως τὸ λέει ὁ Μάρξ, τῆς « παραγωγῆς τῆς συνείδησης », εἶναι λοιπὸν ἓνας μηχανισμὸς ταυτόχρονα κατανόησης καὶ παρανόησης τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων, ἓνας μηχανισμὸς κοινωνικῆς ψευδαίσθησης, ἀντικειμενικὰ ἀναγκαῖος. Ἡ γονιμότητα αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἰδεολογίας βρίσκεται στὸ ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ σκιαγραφεῖ τὴν ἐσωτερικὴ σχέση πού ἐνώνει τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως (καὶ τῆς ἀντικειμενικότητάς της) μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας.

Ἄλλὰ πλὴν σ' αὐτὲς τὶς ἐνδείξεις, συναντᾶμε ἐπίσης, ὅπως φαί-

νεται, μιὰ θεωρία τοῦ παράλογου ἢ τῆς ἀπατηλῆς φύσης τῆς ιδεολογίας. Ἔτσι, ἀφοῦ μᾶς πείθει ὅτι ἡ ιδεολογία ἔχει μονάχα ἱστορική ὑπαρξη, ὁ Μάρξ καταλήγει νὰ γράψει ὅτι ἡ ιδεολογία (ἢ φιλοσοφία, ἢ θρησκεία, κτλ.) δὲν ἔχει ἱστορία¹: θὰ πρέπει μ' αὐτὸ νὰ ἐννοήσουμε ὅτι δὲν ἔχει αὐτόνομη ἱστορία. Χρησιμοποιεῖ συχνὰ διατυπώσεις ποὺ φαίνονται νὰ ἀποκαθιστοῦν ἀνάμεσα στοὺς ὑλικούς ὄρους μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὸ ἐποικοδόμημα γενικὰ μιὰ μηχανικὴ σχέση. Εἴτε πρόκειται λόγου χάρι γιὰ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία², εἴτε γιὰ τὴν καντιανὴ ἠθικὴ³, ἢ τὸν ἰντιβιντουαλισμὸ τοῦ Στίρνερ⁴, συναντᾶμε μέσα σὲ βαθειὰ καινούργιες γιὰ τὴν ἐποχὴ τους ἀναλύσεις, ποὺ διατηροῦν ἀκόμα καὶ σήμερα μεγάλη γονιμότητα γιὰ τὴν κριτικὴ ἱστορία τῶν ιδεῶν, διατυπώσεις ἐξαιρετικὰ ἐκπληκτικὲς μιὰ καὶ περιέχουν μονάχα τὴν τελικὴ ἐξάρτηση τῆς «συνείδησης» ἀπὸ τὴ «ζωή». Ἀλλὰ, ἂν ἡ φαινομενικὴ ἀπόλυτη αὐτονομία τῶν ιδεολογιῶν εἶναι πραγματικὰ ἀπατηλὴ, καὶ ἂν ἡ κριτικὴ μιᾶς τέτοιας αὐταπάτης εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς βασικὲς συνεισφορὲς τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, τὰ ἐξαιρετικὰ περίπλοκα προβλήματα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα σὲ βάση καὶ ἐποικοδόμημα, τῶν ἐσωτερικῶν νόμων διάρθρωσης καὶ μετασχηματισμοῦ τῶν ιδεολογιῶν ἀπαιτοῦν μιὰν ἀνάλυση περισσότερο προωθημένη ἀπὸ αὐτὲς ποὺ συναντοῦμε μερικὲς φορὲς στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία», ἄλλωστε ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐγκελς ἔχουν ἀργότερα ἐπανειλημμένα ἐπανελεῖθαι σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα.

1. «... δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἱστορία τοῦ «χριστιανισμοῦ» καὶ «... οἱ ποικίλες μορφὲς ποὺ ἡ ἀντίληψή του πῆρε σὲ διάφορες ἐποχὲς ... εἶχαν σὰν πηγὴ τους αἰτίες ἐντελῶς ἐμπειρικὲς, ποὺ ξεφεύγουν ἀπὸ κάθε ἐπίδραση θρησκευτικοῦ πνεύματος».

2. «... ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία εἶναι ἓνα προϊόν τῆς μικροαστικῆς δομῆς τῆς Γερμανίας».

«Αὐτὴ» ἢ «ἀντίληψη ζωῆς» καὶ μάλιστα ἡ διαστρεβλωμένη τέτοια ἀντίληψη τῶν φιλοσόφων μποροῦσαν προφανῶς νὰ προσδιοριστοῦν μονάχα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τους ζωὴ...»

3. «Ἡ κατάσταση τῆς Γερμανίας στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα (18ου) ἀντικαθρεπτιζέται ὀλοκληρωτικὰ στὴν «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου» τοῦ Κάντ».

4. «... γιὰ... ἓναν συγγραφέα ποὺ δὲν ἔχει βγεῖ ἀπὸ τὸ Βερολίνο... ποὺ ὄλο του τὸ Σύμπαν ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Μοαμπιτ μέχρι τὸ Κοπένικ... εἶναι ἀσφαλῶς ἀναπόφευκτο... ἂν δοκιμάσει τὴν ἀνάγκη νὰ σκεφεῖ, νὰ πάρει αὐτὴ ἢ σκέψη μιὰ τροπὴ ἐξίσου ἀφηρημένη μὲ αὐτὸν καὶ τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξη».

«Αὐτὸς (ὁ Στίρνερ) ἔχει μονάχα μιὰν ἀξία... ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τῶν σημερινῶν μικροαστῶν...».

Φροντίζοντας να αντιταχθούν στις θεωρησιακές θεωρίες των Γερμανών «ιδεολόγων», οι Μάρξ και Έγκελς αποδίνουν μίαν υπερβολικά αποκλειστική σημασία σε όρισμένες οικονομικές αιτίες. Είναι αλήθεια πως όταν οι συγγραφείς της «Ίδεολογίας» λένε για την εξέγερση των Γερμανών έναντι του Ναπολέοντα, το 1813, ότι την προκάλεσαν η έλλειψη της ζάχαρης και του καφέ που προέκυψε από τον ηπειρωτικό αποκλεισμό, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι πρόκειται εδώ για άπλο άστεϊσμό με χαρακτήρα πολεμικής. Όταν θίγουν το πρόβλημα της Τέχνης, οι Μάρξ και Έγκελς παρατηρούν δικαιολογημένα, πόσο η Τέχνη και ο καλλιτέχνης εξαρτιούνται από τους πολιτικούς και οικονομικούς όρους της εποχής τους. Έν τούτοις το παράδειγμα που παραθέτουν, συγκεκριμένα του Όράτιου Βερνέ που χρησιμοποιούσε «νέγρους» για να ζωγραφίσει τους μεγάλους του πολεμικούς πίνακες, δεν είναι αρκετό για να ανασκευαστεί η ιδέα του Στίρνερ ότι τα μεγάλα έργα Τέχνης δημιουργούνται ασφαλώς από μεγαλοφυή άτομα. Και ποιός θα τολμούσε να ισχυριστεί ότι η θρησκεία δεν παίζει πια κανένα ρόλο στο προλεταριάτο, επειδή οι περιστάσεις έχουν από καιρό καταστρέψει, στους προλετάριους, τις θρησκευτικές παραστάσεις. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο παρακάτω αφορισμός: «Έξ άλλου, σε όλους τους λαούς, την πεισματωμένη προσκόλληση στις έθνικές αντιλήψεις τη συναντάμε πια μονάχα στην αστική τάξη και στους συγγραφείς της», δε φαίνεται να έχει επιβεβαιωθεί από την ιστορική εξέλιξη.

Αυτές οι διατυπώσεις δε θα πρέπει να μάς εκπλήσσουν. Στη «Γερμανική Ίδεολογία», οι Μάρξ και Έγκελς διακηρύσσουν: «Πρέπει «να αφίσουμε κατά μέρος τη φιλοσοφία». . . και να αρχίσουμε τη μελέτη της πραγματικότητας σά συνηθισμένοι άνθρωποι». Άλλα ή μελέτη της πραγματικότητας είναι έργο μεγάλης ύπομονης. Τίποτε δε θα μπορούσε να αντικαταστήσει αυτήν την πρακτική που μιιά θέση για τον Φώϋερμαχ την κάνει κριτήριο της αλήθειας. Γυρίζοντας την πλάτη στην άπριόρι φιλοσοφική θεώρηση, οι Μάρξ και Έγκελς μόλις που αρχίζουν τη μελέτη αυτής της πραγματικότητας, που θα της αφιερώσουν τη ζωή τους. Έχουν διατυπώσει στη «Γερμανική Ίδεολογία» αρχές έρευνας και έρμηνείας, έχουν δείξει το δρόμο. Οι άμφισβητήσιμες διατυπώσεις τους προέρχονται χωρίς άμφιβολία από το γεγονός ότι στη φωτιά της πολεμικής, έχουν κάπως προτρέξει σε σχέση με το αποτέλεσμα αυτών των έρευνών. Μερικές φορές, είναι άναμφίβολο ότι επέτρεψαν στον εαυτό τους να κυριευτεί από τον ένθουσιασμό της πολεμικής τους.

ΜΙΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΟΧΙ ΑΚΟΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗ

Στην «Ίδεολογία», οί Μάρξ και Έγκελς χρησιμοποιούν μιὰ καινούργια όρολογία, πού δέν είναι ακόμα σταθεροποιημένη¹ και θά ύποστει σημαντικές μεταβολές, κυρίως στά ζητήματα τής Πολιτικής Οικονομίας, στά κατοπινά τους έργα.

Έχουμε αναφέρει τήν ασάφεια τής έννοιας τής εργασίας. Ένώ ό Μάρξ χρησιμοποιεί τόν όρο «παραγωγικές δυνάμεις» — άν και μέ μιὰ σημασία συχνά στενή — χρησιμοποιεί μονάχα σπάνια τήν έκφραση «παραγωγικές σχέσεις» πού άργότερα θά τής κάνει τόσο μεγάλη χρήση. Τis κοινωνικές σχέσεις σέ μιὰ δεδομένη έποχή, τή δομή τής κοινωνίας, τις δηλώνει μέ τις λέξεις *Verkehr, Verkehrsform, Verkehrsmittel*, πού τις μεταφράσαμε τις πιό πολλές φορές “Echange”, “Mode d’Echange”², κτλ. Δέ φαίνεται πώς οί ιδέες πού καλύπτουν αυτοί οί όροι θά μπορούσαν νά άφομοιωθοϋν άπλά και μόνο στόν όρο «παραγωγικές σχέσεις», έτσι όπως έμφανίζεται στό «Κεφάλαιο» λόγου χάρη.

Ό Μάρξ μάς λέει από τήν άρχή κιόλας τής «Γερμανικής Ίδεολογίας», ότι ή παραγωγή είναι «μιὰ διπλή σχέση», από τή μιὰ μεριά μιὰ σχέση πρós τή φύση, κι από τήν άλλη μιὰ σχέση «κοινωνική». Από τή μιὰ πλευρά ένας τρόπος εργασίας (ένα βιομηχανικό στάδιο), από τήν άλλη ένας τύπος σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους, πού καθορίζεται από τόν τρόπο εργασίας. Πράγμα πού έχει σάν άποτέλεσμα ή άντιστασιότητα του ένός και του άλλου νά είναι μιὰ καθορισμένη μορφή του καταμερισμού τής εργασίας. Αυτή ή «κοινωνική» σχέση είναι αυτό πού ό Μάρξ τó δηλώνει, τις πιό πολλές φορές, στη «Γερμανική Ίδεολογία» μέ τήν έκφραση «έπικοινωνία» (*Verkehr*) των ανθρώπων ανάμεσά τους. Έτσι, ή ιδιωτική κοινωνία (*Société civile*) των οικονομολόγων, πού καλύπτει τήν περιοχή τής «πραγματικής οικονομικής βάσης», όρίζεται σάν «ή μορφή των άνταλλαγών (ή μορφή έπικοινωνίας — *Verkehrsform*), πού καθορίζεται από τις ύπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις σέ όλα τά ιστορικά στάδια... και πού τις καθορίζει μέ τή σειρά τους...» Ή ακόμα, ό κομμουνισμός όρίζεται σάν

1. Ό Μάρξ διευκρινίζει λόγου χάρη ότι χρησιμοποιεί έδώ τόν όρο «άλλοτριωση», πού έπαναλαμβάνονταν συχνά μέσα στά «Χειρόγραφα» του 1844, για «νά παραμείνει ή έκθεσή μας κατανοητή στους φιλοσόφους».

2. «Ανταλλαγή», «τρόπος άνταλλαγής». Στην έλληνική μετάφραση τά άποδώσαμε μέ τις λέξεις «έπικοινωνία», «τρόπος έπικοινωνίας». (Σ.τ.μ.).

ή συνειδητή παραγωγή, από τους ίδιους τους ανθρώπους, μιᾶς καινούργιας «Verkehrsform» καὶ τῶν ὑλικῶν της ὄρων. Βλέπουμε ὅτι ὁ ὅρος παίρνεται μὲ τὴν πολὺ γενικὴ σημασία τῆς «σχέσης πρὸς τὸν ἄλλον».

Στὸ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Ἄννένκωφ, στίς 28 Δεκεμβρίου 1846 — ἄρα σύγχρονο μὲ τὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» — ὁ Μάρξ γράφει στὰ γαλλικά :

«... γιὰ νὰ μὴ χάσουν τοὺς καρπούς τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀναγκασμένοι, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας¹ τοὺς δὲν ἀντιστοιχεῖ πιά στίς παραγωγικὲς δυνάμεις πού ἔχουν πετύχει, νὰ ἀλλάξουν ὅλες τὶς παραδοσιακὲς τοὺς κοινωνικὲς μορφές.

Παίρνω ἐδῶ τὴ λέξη ἐπικοινωνία μὲ τὴν πιὸ γενικὴ ἔννοια. ὅπως λέμε «γερμανικά : Verkehr²».

Σημειώνουμε τότε μιὰ διπλὴ διαφορὰ μὲ τὴν ἀντίληψη πού ὑπάρχει στὸ «Κεφάλαιο».

Πρῶτο, τὸ ἐπίπεδο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, μέσα στὴν οικονομία, ἀφομοιώνεται ἄμεσα (σὲ ἀντίφαση μὲ τὴ μελλοντικὴ θεωρία τοῦ «Κεφάλαιου») στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀνταλλαγῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ἡ ἐμπορικὴ ἀνταλλαγὴ (Handel, Austausch) μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ σὰ μιὰ εἰδικὴ περίπτωση, πού χαρακτηρίζει ὀρισμένα ἱστορικὰ στάδια τῆς κοινωνίας, τοῦ δεσμοῦ ἀλληλεξάρτησης πού ἔχει ἀποκατασταθεῖ ἀπὸ τὴν παραγωγή ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Κατὰ δευτέρου λόγο, ἔπεται ὅτι ἡ ὑλικὴ ἀναγκαιότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, σὲ σχέση πρὸς τὰ ἄτομα, πού «κατευθύνει» τὴ θέληση καὶ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, δὲ σχετίζεται μὲ τὴ φύση τοὺς σὰ σύστημα. Σχετίζεται μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σχέσεις ἀνταλλαγῆς, ἀντίθετα πρὸς ὅλες τὶς ἄλλες καὶ κατὰ ἓνα γενικὸ τρόπο, ἡ δραστηριότητα τῆς παραγωγῆς, συνεπάγονται τὴ μεσολάβηση αἰσθητῶν ἀντικειμένων (τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας, τὰ ἐμπορεύματα). Ὅπως μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ὁ Μάρξ στὴ συνέχεια τοῦ κειμένου, ἡ ἐργασία διατηρεῖ πάντοτε, ἀκόμα καὶ στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας πού σπρώχνεται ὡς τὰ ἄκρα, ἓνα χαρακτήρα φυσικό. Καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή μάλιστα πού ἡ ἱστορία ἔχει διαλύσει κάθε μορφή «προσωπικῶν» σχέσεων ἀνά-

1 Στὸ γαλλικὸ τοῦ αὐτοῦ κείμενο ὁ Μάρξ χρησιμοποιοῖ ἐδῶ τὴ λέξη «commerce» (Σ τ μ)

2 Γράμματα σχετικὰ μὲ τὸ «Κεφάλαιο», στίς Editions Sociales. Παρίσι 1964

μεσα στὰ ἄτομα, τὸ μόνο ποὺ ἔκανε ἦταν νὰ φανεῖ καλύτερα ὁ καταναγκαστικὸς χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ποὺ ἐνσαρκώνονται στὴν ὑλικὴ μορφή (Dingliche Gestalt) τοῦ χρήματος. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ σχέση ἀνταλλαγῆς, ἡ συνδεόμενη μὲ τὴ φύση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μέσο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ἐμφανίζεται ταυτόχρονα σὰν τὸ ὑπόδειγμα καὶ σὰν ἡ πηγή ὅλων τῶν ἄλλων κοινωνικῶν σχέσεων : εἶναι πραγματικά, ἡ πηγή κάθε πραγματικότητας τῶν διαφόρων μορφῶν «ἐπικοινωνίας» ἢ «παραγωγῆς».

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μελετήσει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὴν ἔννοια τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ποὺ εἶναι, στὴ « Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α » μιὰ ἔννοια πολὺ γενικὴ. Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ πηγή τῆς διαίρεσης τῆς κοινωνίας σὲ ἀνταγωνιστικὲς τάξεις, αὐτὴ ἀκριβῶς γεννᾷ ἓνα πολύπλοκο σύστημα σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Οὔτε ἡ ἔννοια αὐτῆ, οὔτε ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας δὲν καλύπτουν ἀκριβῶς τὶς ιδέες ποὺ θὰ ξαναβροῦμε ἀργότερα κάτω ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους.

Παρόμοια, ὅταν ὁ Μάρξ γράφει «μορφὴ ιδιοκτησίας», πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὴν ἔκφραση αὐτὴ μὲ τὴν πιὸ πλατιά σημασία : πρακτικὰ ἡ ἔννοια αὐτῆ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἔννοια τῆς οἰκονομικῆς δομῆς σ' ἓνα δεδομένο τύπο κοινωνίας.

ΕΝΑ ΕΡΓΟ ΜΕ ΚΑΠΟΙΕΣ ΔΥΣΑΝΑΛΟΓΙΕΣ

Ἡ « Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α », ἔτσι ὅπως μᾶς παρουσιάζεται σήμερα, εἶναι ἓνα ἔργο μὲ κάποιες δυσαναλογίες. Τὴν ἔκθεση τῶν ἀρχῶν («Φώυερμπαχ») τὴν ἀκολουθεῖ μιὰ πολὺ ἐκτεταμένη πολεμικὴ. Αὐτὸ τὸ κείμενο ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο ἔχει ταυτόχρονα χαρακτήρα ἄρθρου ἐπιθεώρησης καὶ ἐξήγησης κειμένων. Ἄρθρο ἐπιθεώρησης μὲ τὴν ἔννοια ὅτι, γιὰ τὸν Στίρνερ λόγου χάρη, πρόκειται στὸ βάθος γιὰ μιὰ λεπτολογημένη ἔκθεση τοῦ βιβλίου τοῦ «Ο Μ ο ν α δ ι κ ὸ ς κ α ἰ ἡ ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α τ ο υ». Ἐξήγηση κειμένων, μιὰ καὶ οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς παραθέτουν πολλὰ χωρία καὶ τὰ ὑποβάλλουν σὲ μιὰν αὐστηρὴ κριτικὴ, ποὺ βάζει σὲ συζήτηση καὶ τὸ βάθος καὶ τὴ μορφή. Κριτικὴ, βέβαια λαμπρὴ, συχνὰ γεμάτη ὄρμη — ἡ ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου ποὺ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Γκρὺν εἶναι ἓνα ὑπόδειγμα ἐξυπνης καὶ ἀκριβολογημένης κριτικῆς κειμένων — ἀλλὰ ποὺ ὑποφέρει σὲ ὀρισμένες μεριὲς ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀχρωμία τῶν κρινομένων κειμένων ἢ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲ γνωρίζουμε αὐτὰ τὰ ἔργα. Ποιὸς γνωρίζει σήμερα τὰ ἔργα τοῦ Μπάουερ, καὶ κυρίως τοῦ Γκρὺν ἢ τοῦ Δρ. Κούλμαν ποὺ ἀνα-

λύονται, κομματιάζονται και κρίνονται, πολλές φορές λέξη προς λέξη: Και μάλιστα, αναφορικά με τον Στίρνερ που το κύριο έργο του επανεκδόθηκε τελευταία σε γαλλική μετάφραση, ποιός είναι αυτός που θα απασχολούνταν με την τάδε απομονωμένη διατύπωση που ή μηδαμινότητά της κτυπάει στα μάτια ακόμα και κείνου που θα ήθελε να υπερασπίσει τη σκέψη αυτού του συγγραφέα; Για να γελοιοποιήσει τους αντιπάλους του, ο Μάρξ παραθέτει και ξαναπαραθέτει μέχρι κορεσμού την τάδε έκφραση, την τάδε φράση του Μπάουερ ή του Στίρνερ, που είναι τελείως απογυμνωμένη από κάθε νόημα, είναι αλήθεια. Αυτή ή επανάληψη δημιουργεί πολλές φορές μιá κωμική έντύπωση ανάλογη μ' αυτή που πετυχαίνει ο Ραμπελαι κάνοντας συσσωρεύσεις λέξεων. Ο Μάρξ κι ο Έγκελς κολλάνε διαρκώς παρατσούκλια στους Μπάουερ και Στίρνερ : είναι «Πατέρες τής εκκλησίας», είναι «Δόν Κιχώτες» ή «Σάντσοι» και μάλιστα «Άγιοι Σάντσοι» ή «Άγιοι Μάξ». Συμβαίνει ωστόσο αυτές οι ατέλειωτες επαναλήψεις να έχουν κάτι το κουραστικό, κι αυτός ο κομματιασμένος σχολιασμός να σπάζει το ενδιαφέρον.

Τέλος το ίδιο το σχέδιο του έργου, που σχετίζεται με τους όρους τής γέννησής του, δεν είναι πολύ ικανοποιητικό. Θα δούμε πιο κάτω ότι αυτό που αποτελεί σήμερα το πρώτο του μέρος, ο «Φάουερμαχ», γράφτηκε πολλούς μήνες ύστερα από το κεντρικό μέρος, τη «Σύνοδο τής Λειψίας». Ο αναγνώστης διαβάζει λοιπόν πρώτα τη θέση, και ύστερα το φώτισμά της με παραδείγματα. Άλλά μέσα στα επεξηγηματικά παραδείγματα ξαναβρίσκουμε, προφανώς, και μερικές φορές με ταυτόσημες διατυπώσεις, όρισμένες ιδέες που έχουν εκτεθεί στη θέση. Αυτές οι δευτερεύουσες έλλειψεις εξηγούνται όχι μόνο από τις συνθήκες που επικρατούσαν κατά τη γέννηση του έργου, αλλά και από την πολλαπλή δραστηριότητα των Μάρξ και Έγκελς κατά την εποχή που γράφεται το έργο : προσπαθούν να συσπειρώσουν τους κομμουνιστές σε όλόκληρη την Εύρώπη (δημιούργησαν για το σκοπό αυτό μιάν «Έπιτροπή άλληλογραφίας»), προσπαθούν τελικά να ενώσουν γύρω από μερικές στέρεες αρχές το επαναστατικό κίνημα, και ακριβώς για να απαλλάξουν τη συνείδηση των κομμουνιστών από τις ψευδαισθήσεις και τις ψευδοϋποκρισίες συντάσσουν την «Ίδεολογία», παίρνοντας ταυτόχρονα επαφή με τους ξένους σοσιαλιστές, τον Προυτόν στο Παρίσι, τον Χάρνεϋ στο Λονδίνο. Με δυο λόγια ή «Ίδεολογία» γεννιέται σιγά σιγά, μέσα στη μάχη για να το πούμε έτσι.

Άλλά αυτές οι σκιές τονίζονται κυρίως από το γεγονός ότι δε

διαθέτουμε σήμερα παρά ένα κείμενο άτελές, πού ἔχει μείνει στά βασικά του σημεῖα στήν κατάσταση ἑνός χειρόγραφου.

Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΗΣ “ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ”

Στόν πρόλογο στίς « Ἐποκαλύψεις γιά τή δίκη τῶν 4 κομμουνιστῶν στήν Κολωνία », ὁ Ἔγκελς, τὸ 1885, ὑπενθύμισε ὅτι :

« Ὄταν ἐπισκέφθηκα τὸν Μάρξ, κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1844, φάνηκε ὅτι βρισκόμασταν σὲ πλήρη συμφωνία σὲ ὅλες τίς περιοχές τῆς θεωρίας καὶ ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ συνεργασία μας. Ὄταν ξαναβρεθῆκαμε στίς Βρυξέλλες, τὴν ἀνοιξη τοῦ 1845, ὁ Μάρξ εἶχε κιόλας ἀντλήσει ἀπὸ αὐτὲς τίς βάσεις μιὰν ὑλιστικὴ θεωρία τῆς ἱστορίας πού ἦταν ὀλοκληρωμένη στίς βασικὲς τῆς γραμμὲς καὶ καταπιστήκαμε μὲ τὸ καθῆκον νὰ ἐπεξεργαστοῦμε στίς λεπτομέρειες, καὶ πρὸς τίς πιὸ διαφορετικὲς κατευθύνσεις, τὸν τρόπο σκέψης πού πρόσφατα εἶχαμε ἀποκτήσει ».

Ἡ συνεργασία τους στήν πραγματικότητα δὲ χρονολογοῦνταν ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν « Ἰδολογία ». Ὄταν ὁ Ἔγκελς ἔρχεται στὸ Παρίσι τὸ 1844, ἔχει κιόλας δημοσιεύσει στά « Γαλλο-γερμανικὰ Χρονικὰ » ἕνα « Σχέδιο μιᾶς κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας », πού προκάλεσε τὴν προσοχὴ τοῦ Μάρξ (ὁ τελευταῖος θὰ τὴ μνημονεύσει ἐπαινετικὰ πολλὲς φορές στά γράμματά του καὶ μάλιστα στὸ « Κεφάλαιο ») σὲ σημεῖο πού, ἀφοῦ τὴ διαβάσει, θὰ ριχτεῖ στὸ διάβασμα οἰκονομικῶν ἔργων. Ὁ Ἔγκελς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὕστερα ἀπὸ μιὰ διαμονὴ δυὸ χρόνων περίπου στήν Ἀγγλία, γράφει τὴν « Κατάσταση τῆς ἐργαζόμενης τάξης στήν Ἀγγλία », πού θὰ δημοσιευτεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1845 στὴ Λειψία, ἀπὸ τὸν ἐκδότη Ὄττο Βίγκαντ. Οἱ οἰκονομικὲς του γνώσεις εἶναι προφανῶς πιὸ ἐκτεταμένες ἀπὸ ὅ,τι τοῦ Μάρξ. Ἔχει μιὰν ἄμεση ἐμπειρία γιά τὴ σύγχρονη κεφαλαιοκρατία. Οἱ μεγάλες συζητήσεις πού κάνουν ἀνάμεσά τους, τοὺς πείθουν γιά τὴν ταυτότητα τῶν ἀπόψεών τους πάνω στά περισσότερα ζητήματα πού ἐξετάζουν. Ἀποφασίζουν τότε νὰ δημοσιέψουν μαζί μιὰ προσούρα: τὴν « Κριτικὴ τῆς κριτικῆς Κριτικῆς. Ἐναντίον τῶν Μπροῦνο Μπάουερ καὶ Σία », πού ὁ Μάρξ θὰ τῆς δώσει ἀργότερα τὸν τίτλο « Ἀγία Οἰκογένεια ». Γράφουν τὸν πρόλόγο τῆς καὶ μοιράζονται τὰ κεφάλαια. Ὁ Ἔγκελς γράφει « τὸ μέρος του » προτοῦ φύγει ἀπὸ τὸ Παρίσι : μιὰ δεκαριά σελίδες

συνολικά, ενώ ο Μάρξ θα άφοσιωθεί μέχρι τὸ τέλος τοῦ Νοέμβρη μὲ τὴ σύνταξη τοῦ δικοῦ του μέρους ποὺ διογκώνεται σιγά-σιγά μέχρι ποὺ γίνεται ἓνα ἔργο ἐπιβλητικό. Γιὰ τὴ σύνταξη αὐτὴ ὁ Μάρξ χρησιμοποιεῖ ἓνα μέρος τῶν σημειώσεών του (τὰ « Χ ε ι ρ ὄ γ ρ α φ α τ ο ὕ 1844» κυρίως). Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε στὰ τέλη τοῦ Φλεβάρη στὴ Φραγκφούρτη.

Στὴν « Ἄ γ ί α Ο ἰ κ ο γ ἑ ν ε ι α », οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς σκόπευαν νὰ καταρρίψουν τὶς θεωρίες τοῦ Μπροῦνο Μπάουερ ποὺ ἤθελε νὰ βλέπει στοὺς «ἐκπροσώπους τοῦ πνεύματος» τοὺς φορεῖς τῆς ἱστορίας, ἐνῶ ἡ «μάζα» δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀδρανὴς ὕλη τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας. Ἐναντίον αὐτῆς τῆς θεωρίας τῶν ἐλίτ, καὶ ἐπίσης ἐναντίον τῆς ἰδέας ὅτι μόνη τῆς ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀλλάξει τὴν πορεία τῶν πραγμάτων, οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς θὰ ἐπαναλάβουν τὸν πόλεμο μέσα στὴν « Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α ».

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀπρίλη 1845, ὁ Ἔγκελς ξαναβρίσκει τὸν Μάρξ στὶς Βρυξέλλες ὅπου ὁ δεύτερος εἶχε ἐγκατασταθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὸ διώξιμό του ἀπὸ τὸ Παρίσι στὶς 3 τοῦ Γενάρη. Συνεχίζοντας τὶς μελέτες ποὺ εἶχε ἀρχίσει ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν « Γ α λ λ ο - γ ε ρ μ α ν ι κ ῶ ν Χ ρ ο ν ι κ ῶ ν », ὁ Μάρξ ἦταν ἀκόμα ἀπορροφημένος μὲ τὴν προετοιμασία αὐτῆς τῆς «Κριτικῆς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας» — ἐκδότῃ γι' αὐτὴν εἶχε ἤδη βρεῖ. Οἱ δυὸ φίλοι σκόπευαν, ἐξ ἄλλου, νὰ δημοσιέψουν σὲ συνεργασία μὲ τὸν Μόζες Χές, μιὰ «Βιβλιοθήκη τῶν πιὸ ἀξιόλογων ξένων σοσιαλιστῶν», ὅπου ἐπρόκειτο νὰ παρουσιαστοῦν τὰ ἔργα τῶν μεγάλων οὐτοπιστῶν, μὲ κριτικὲς εἰσαγωγὲς καὶ σημειώσεις. Αὐτὸ τὸ ἔβλεπαν σὰν ἓνα μέσο γιὰ νὰ καταπολεμήσουν τὶς φλυαρίες τῶν Γερμανῶν συγγραφέων, τῶν Στάιν καὶ Γκρύν, ἰδιαίτερα, ποὺ ἰσχυρίζονταν ὅτι ἐκθέτουν τὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες, ἐνῶ εἶχαν μιὰν ἀτελὴ γνώση γι' αὐτὲς ἢ τὶς γελοιογραφοῦσαν ἐνσυνείδητα.

Τὸν Ἰούλιο - Αὐγούστο 1845, οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς ἐπιχειροῦν μαζί ἓνα ταξίδι στὴν Ἀγγλία ποὺ ἔχει σημαντικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ Ἔγκελς ἤθελε, ἀσφαλῶς, νὰ ἔχει ὁ φίλος του μιὰν ἄμεση ἐμπειρία τῆς πιὸ ἀναπτυγμένης κεφαλαιοκρατικῆς χώρας, ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε γνωρίσει γιὰ δυὸ περίπου χρόνια. Τὸ θέαμα τῶν ἐργοστασίων καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ προλεταριάτου ἀποτελοῦσε αὐτὸ καθ'αυτὸ ἓνα ἐξαιρετικὸ μάθημα πραγμάτων γιὰ ἓναν ἄνθρωπο ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ μιὰ χώρα, ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη στὶς πόλεις ἀποτελοῦνταν ἀκόμα βασικὰ ἀπὸ μικροὺς χειροτέχνες καὶ ὅπου ἡ μεγάλῃ βιομηχανία βρισκόταν ἀκόμα στὰ πρῶτα τῆς δειλὰ βήματα.

Οί επαφές που μπόρεσαν να αποκτήσουν με τα μέλη της «Ένωσης των Δίκαιων», που βρίσκονταν σε κατάσταση κρίσης, τους έπεισαν, ασφαλώς, να δώσουν επίσης μιάν έπιστημονική βάση στις αντίληψεις τους. Πάντως όμως, με τὸ γυρισμὸ ἀπ' αὐτὸ τὸ ταξίδι, καὶ ὅταν διάβασαν τὰ ἄρθρα πολεμικῆς που δημοσίεψαν οἱ Μπάουερ καὶ Στίρνερ στὴν τριμηνιαία ἐπιθεώρηση τοῦ Βίγκαντ, τότε ἀκριβῶς ἀποφασίζουν νὰ τελειώσουν με τὸν ἰντιβιντουαλισμὸ καὶ τὸν ἀναρχισμὸ τῶν παλιῶν τους συνοδοιπόρων καὶ νὰ ἐκθέσουν με τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τὴν ὑλιστικὴ τους θεωρία γιὰ τὴν ἱστορία. Τὸ Σεπτέμβρη καταπιάνονται με τὴ δουλειὰ καί, ἐπειδὴ μεταξύ τους ἀποκαλοῦν τοὺς Μπάουερ καὶ Στίρνερ «Πατέρες τῆς ἐκκλησίας», καί, παράλληλα αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι δημοσιεύουν τὰ ἄρθρα τους στὴ Λειψία, τιτλοφοροῦν τὴν πολεμικὴ τους ἀνασκευὴ «Ἡ Σύνοδος τῆς Λειψίας».

Μπορεῖ νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς γιὰτὶ ὁ Μάρξ, που εἶχε ἤδη «ἐκτελέσει» τὸν Μπάουερ στὴν «Ἄ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α», τὰ βάζει καὶ πάλι μ' αὐτὸν τὸν συγγραφέα που τὸν εἶχε ἤδη στριμώξει πολὺ ἄσχημα. Ἡ ἐξήγηση εἶναι ὅτι τὸ φύλλο αὐτὸ τῆς ἐπιθεώρησης τοῦ Βίγκαντ ἦταν ὅ,τι χρειάζονταν, γιὰ νὰ διεγείρει καὶ πάλι τὴν πολεμικὴ του ἐμπνευση.

Περιεῖχε πρῶτα-πρῶτα ἓνα μακρὸ ἄρθρο τοῦ Μπροῦνο Μπάουερ με τὸν τίτλο «Χαρακτηριστικὰ τοῦ Λουδοβίκου Φῶϋερμπαχ» ὅπου ὁ συγγραφέας, στηριζόμενος μάλιστα σὲ ἀποσπάσματα παρμένα ἀπὸ δεύτερο χέρι, χαρακτήριζε τοὺς συγγραφεῖς τῆς «Ἄ γ ί α ς Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α ς» σὰ «δογματικοὺς φῶϋερμπαχικούς». Οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς που νόμιζαν ὅτι εἶχαν καταστρέψει τὴν «Κριτικὴ», δὲν ἦταν στὴν πραγματικότητα, ἔλεγε ὁ Μπάουερ, παρά δημιουργήματα τῆς «Κριτικῆς». Ἡ βεβαίωση αὐτὴ ἦταν τέτοια που δὲ μπορούσε νὰ μὴν προκαλέσει τὴν ἄμεση ἀπάντηση τῶν ἐνδιαφερομένων! Ἄμέσως ὕστερα ἐρχόταν ἓνα ἄλλο ἄρθρο : «Οἱ κριτικοὶ τοῦ Στίρνερ» ὅπου ὁ τελευταῖος ὑποστήριξε τὸ βιβλίον του «Ο Μ ο ν α δ ι κ ὸ ς κ α ἰ ἡ ἰ δ ι ο κ τ η σ ἱ α τ ο υ». Ἔτσι οἱ δυὸ παλιοὶ ἐμψυχωτὲς τῆς ὀμάδας τῶν «Ἀπελεύθερων» ξαναβρίσκονταν πλάι-πλάι, ἐνωμένοι ἀπὸ τὸν ἰδεαλιστικὸ τους ὑποκιμενισμό, ἀλλὰ ἐπίσης ἀπὸ τὴν κοινὴ τους ἐχθρότητα πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ. Καὶ ὅμως τί περίεργη ἔνωση! Στὸ ἴδιο τὸ ἄρθρο τοῦ Μπάουερ, ὁ Στίρνερ μπορούσε νὰ βρεῖ μιὰ βασικὴ κριτικὴ τοῦ ἔργου του.

Αὐτὰ καθεαυτὰ τὰ δυὸ ἄρθρα, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν ἀπάντηση τοῦ Μπάουερ στὴν «Ἄ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α», δὲν εἶχαν μιὰ τέτοια σημασία ὥστε νὰ εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐπείγουσα μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτά.

Ἄλλά, στὴν πραγματικότητα, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις καὶ τὶς ἀντιρρήσεις διαφόρων. αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς ἔβρισκαν μιὰ ὀρισμένη ἀπήχηση στοὺς γερμανοὺς διανοούμενους ποὺ ἀναζητοῦσαν μιὰ μορφή ἀντιπολίτευσης στὸν πρωσικὸ ἀπολυταρχισμό. Τὶς δίκες, ποὺ ἔφεραν σὲ ἀντίθεση τὸν Μπάουερ μὲ τὶς ἀρχές τῆς λογοκρισίας, τὶς παρακολούθησε μὲ συμπάθεια ὁ φιλελεύθερος τύπος ποὺ ἔβλεπε σ' αὐτὸν τὸν συγγραφέα, χάρη στὴν κριτικὴ του γιὰ τὰ Εὐαγγέλια, ἕναν ἐκπρόσωπο τοῦ γερμανικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ὅσο γιὰ τὸν ἰντιβιντουαλισμὸ τοῦ Στίρνερ, τὸν θεωροῦσαν σὲ ὀρισμένους ἀστικούς κύκλους, ὅπως καὶ στοὺς σοσιαλιστικούς κύκλους¹, σὰ μιὰ ἀποτελεσματικὴ συμβολὴ στὴν ἀντιπολίτευση. Στὸν ἀγώνα ποὺ διεξάγανε τότε οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς, ποὺ ἀπευθύνονταν ἀκόμα κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος στοὺς διανοούμενους, ἡ ἀνασκευὴ αὐτῶν τῶν φλυαρολογιῶν, μποροῦσε ἀσφαλῶς, νὰ παρουσιάζεται σὰν πρωταρχικὴ.

ΠΟΛΛΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΛΕΙΠΟΥΝ...

Τὸ σχέδιό τους, πάντως, δὲ συνάντησε τὴν ὁμόφωνη ἐπιδοκιμασία τῶν φίλων τους. Ἕνας ἄνθρωπος σὰν τὸν Βέιντεμέγερ, ποὺ θεωροῦσε αὐτὴ τὴν κριτικὴ ἀναγκαία, γνωστοποιεῖ στὸν Μάρξ, σ' ἕνα γράμμα τοῦ τῆς 14ης τοῦ Μάη τοῦ 1846, τὴ συμπάθεια ποὺ συναντοῦν οἱ Στίρνερ, Μπάουερ καὶ Ρούγκε, καὶ προσθέτει ὅτι «γενικὰ ὑπάρχει δυσἀρέσκεια ποὺ ξαναρχίσατε μιὰ τέτοια πολεμικὴ». Ἐν τούτοις οἱ δύο συγγραφεῖς ἔδιναν μεγάλη σημασία σ' αὐτὴ τὴν «τακτοποίηση τῶν λογαριασμῶν» ὄχι μόνον μὲ τὴν παλιά τους φιλοσοφικὴ συνείδηση, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ γερμανικὸ σοσιαλισμὸ. Ὁ Μάρξ ἐξηγεῖται πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο σ' ἕνα γράμμα τοῦ πρὸς τὸν ἐκδότη τοῦ Β. Λέσκε, τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1846. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος εἶχε καταγγεῖλει τὴ σύμβαση ποὺ εἶχε ὑπογράψει μὲ τὸν Μάρξ γιὰ τὴ δημοσίευσή τοῦ βιβλίου του «Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας», χωρὶς ἀμφιβολία ἐπειδὴ ὁ καιρὸς περνοῦσε χωρὶς νὰ βλέπει νὰ ἔρχεται τὸ χειρόγραφο. Στὴν ἀπάντησή του, ὁ Μάρξ ἐξηγεῖ γιὰ τὴν θεώρησιν καλὸ νὰ ἀναβάλλει τὴ σύνταξη τοῦ ἔργου ποὺ σχεδίαζε:

1. Ὁ ἴδιος ὁ Ἔγκελς, ὕστερα ἀπὸ ἕνα διάβασμα τοῦ βιβλίου «Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του», εἶχε ἐντυπωσιαστῆ πολὺ εὐνοϊκά. Σ' ἕνα γράμμα τοῦ στὸν Μάρξ στίς 19 - 11 - 1844, πίστευε πὼς ἦταν δυνατὸν νὰ «ἀντιστραφοῦν» οἱ θεωρίαι τοῦ Στίρνερ καὶ νὰ βγοῦν ἀπὸ δῶ κομμουνιστικὲς ἀντιλήψεις. Τὸ ἐπόμενον γράμμα (20 - 1 - 1845) δείχνει ἤδη ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ Μάρξ, ποὺ εἶναι σήμερα χαμένη, τὸν εἶχε ὀδηγήσει σὲ μιὰ πιὸ σωστὴ ἐκτίμησι τῶν πραγμάτων.

«Ἐθεώρησα πολὺ σημαντικὸ πρὶν ἀπὸ τῆ θετικῆ ἔκθεση τῶν ἀπόψεών μου νὰ προηγηθεῖ ἓνα ἔργο πολεμικῆς ἐναντίον τῆς παλιότερης γερμανικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ὡς τώρα γερμανικοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ νὰ προετοιμαστεῖ τὸ γερμανικὸ κοινὸ γιὰ τὴν ἄποψη ποὺ ὑποστηρίζω στὴν οἰκονομία μου, ποὺ εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετη πρὸς τὴ μέχρι τώρα γερμανικὴ ἐπιστήμη». (Ἔργα Μάρξ - Ἔγκελς, τ. 27, σσ. 448 - 449, Dietz, Βερολίνο 1963).

Ὁ Μάρξ ἔκρινε λοιπὸν ἀναγκαῖο νὰ καθορίσει δημόσια τὴ φιλοσοφικὴ του θέση καὶ τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ προτοῦ στρέψει τὴν ἐπίθεσή του ἐναντίον τῶν θεωρητικῶν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἔδινε λοιπὸν, γιὰ τελευταῖα χωρὶς ἀμφιβολία φορὰ, τὴν προτεραιότητα στὴ φιλοσοφία, στὸ φιλοσοφικὸ προσδιορισμὸ τῆς στάσης του. Χωρὶς ἀμφιβολία τὸ ἔργο ποὺ ἐτοιμάζονταν δὲν εἶχε ἀποκλειστικὰ χαρακτῆρα πολεμικῆς, ἀλλὰ περιεῖχε ἐπίσης μιὰν ἔκθεση τῶν θεωριῶν τοῦ Μάρξ.

Ἡ ἔκθεση αὐτὴ δὲν προβλέπονταν στὸ ἀρχικὸ σχέδιο τῆς «Συνόδου τῆς Λειψίας». Ἀλλὰ γρήγορα οἱ δυὸ φίλοι θὰ πρέπει νὰ ἔνωσαν τὴν ἀναγκαιότητά της. Καὶ τὸ ἴδιο τὸ θέμα τοὺς ἐπέβαλε τὴ μορφή τῆς παρουσιάσής της. Ὅπως ἀκριβῶς θέλανε νὰ ξεκαθαρίσουν τίς διαφορὰς τοὺς σχετικὰ μὲ τοὺς Μπάουερ καὶ Στίρνερ, ἔτσι ἔπρεπε καὶ νὰ προσδιορίσουν τὴ θέση τοὺς ἀπέναντι τὸν Φώϋερμπαχ. Πρῶτα-πρῶτα, γιὰ εἶχαν κατηγορηθεῖ ὅτι εἶναι «δογματικοὶ φώϋερμπαχικοί», πράγμα ποὺ γιὰ ἓναν προσεκτικὸ ἀναγνώστη ἦταν ἤδη φανερὰ λαθεμένο ἀπὸ τότε ποὺ ἐκδόθηκε ἡ «Ἀ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α». Ὑστερα, διότι ὁ Φώϋερμπαχ ἦταν παρόλα αὐτὰ ὁ μόνος ποὺ εἶχε συνεισφέρει κάτι τὸ θετικὸ γιὰ τὸ ξεπέραςμα τοῦ χεγκελιανισμοῦ. Ἔτσι τὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν Φώϋερμπαχ δὲν ἔχει μὲ κανένα τρόπο τὸν τόνο πολεμικῆς καὶ τὸ σατιρικὸ χαρακτῆρα τῆς ἀνάπτυξης ποὺ ἀφορᾷ τοὺς Μπάουερ καὶ Στίρνερ. Ἀφιερώνεται μάλιστα βασικὰ στὴν ἔκθεση τῶν ἀρχῶν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Φώϋερμπαχ μετατρέπεται μᾶλλον σὲ μιὰν ἀποκατάσταση τοῦ ἔργου τοῦ μόνου φιλόσοφου ποὺ ἔχει «τουλάχιστο ἀποτελέσει μιὰ πρόοδο».

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς «Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ ς Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α ς» περιεῖχε λοιπὸν τρία μέρη, ἀλλὰ τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτά, κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Ἔγκελς, ἔμεινε ἀνολοκλήρωτο. Ἡ κατάσταση τοῦ χειρόγραφου ἐπιτρέπει νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι αὐτὸ τὸ κεφάλαιο δὲν τὸ ἔφερε μαζί του στὴ Γερμανία ὁ Βέιντεμέγερ μαζί μὲ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ πρώτου

τόμου όταν, πρὸς τὰ τέλη τοῦ Ἀπρίλη ἢ τις ἀρχὲς τοῦ Μάη 1846, ἐπέστρεψε στὴ Βεσφαλία μὲ τὴν πρόθεση νὰ ἐκδόσει τὸ ἔργο.

Ἄλλὰ ἤδη στὴν ἐποχὴ ὅπου οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς ἔγραφαν τὸν πρόλογό του, δηλαδὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1845, τὸ ἔργο εἶχε πάρει σημαντικότερες διαστάσεις.

Γράφουν πραγματικά : «Ὁ πρῶτος τόμος αὐτῆς τῆς ἐκδοσης σκοπεύει...», διατύπωση πού συνεπάγεται ἓνα δεύτερο τόμο. Καὶ στὸ γράμμα του στὸν Λέσκε, τὸν Αὐγούστο 1846, ὁ Μάρξ κάνει μνεῖα γιὰ δυὸ τόμους πού ἐτοιμάζει γιὰ ἐκδοση, ἐνῶ ταυτόχρονα σημειώνει ὅτι ἡ πολεμικὴ κατευθύνεται ἐναντίον τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἔτσι τὸ ἔργο πού προβλέπονταν ἀρχικὰ σὰ μιὰ ἐξήγηση μὲ τοὺς Μπάουερ καὶ Στίρνερ ἐπεκτάθηκε σὲ μιὰ πολεμικὴ ἐναντίον τῶν διαφόρων προφητῶν τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλισμοῦ. Γνωρίζουμε σήμερα τρία κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ δευτέρου τόμου πού ἀναμφίβολα θὰ ἔπρεπε νὰ περιέχει πέντε.

Ὁ ἴδιος ὁ πρῶτος τόμος δὲν περιορίζονταν, ἀσφαλῶς, στὰ τρία κεφάλαια πού διαθέτουμε. Μιὰ καὶ εἶναι ἀφιερωμένος στὴν κριτικὴ τῆς φιλοσοφίας, θὰ ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνει ἐπίσης ἓνα κεφάλαιο πολεμικῆς ἐναντίον τοῦ Ἄρνολντ Ροῦγκε, πού ξέρουμε σὲ πόση διάσταση εἶχε ἔρθει μὲ τοὺς Μάρξ καὶ Μόζες Χές, ὕστερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῶν «Γαλλο-γερμανικῶν Χρονικῶν».

Ὁ Ροῦγκε δημοσίευσε, στὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου 1845, μιὰ συλλογὴ ἀναμνήσεων μὲ τὸν τίτλο «Δύο χρόνια στὸ Παρίσι» πού περιεῖχε τίς πιὸ ξεδιάντροπες διαστρεβλώσεις καὶ δηλητηριώδεις ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Μάρξ καὶ κυρίως ἐναντίον τοῦ Χές. Ὁ τελευταῖος βρισκόνταν στὶς Βρυξέλλες ὅταν δημοσιεύτηκε τὸ βιβλίο καὶ ἀπάντησε μὲ μιὰ μπροσούρα πού ὁ Μάρξ δέχτηκε νὰ τὴν ἐνσωματώσει στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ τὸ βιβλίο δὲν ἐκδίδονταν, ὁ Χές, πού ἐναντίον του συνέχιζε ὁ Ροῦγκε τίς ἐπιθέσεις του, ζήτησε ἀπὸ τὸν Μάρξ νὰ τοῦ ἐπιστρέψει τὸ χειρόγραφο. (πρβλ. «Χές πρὸς Μάρξ», Ἀλληλογραφία τοῦ Μόζες Χές, ἐκδοση Silberner, Χάγη 1952, σ. 164). Στὴν ἀπάντησή του τῆς 27-28 τοῦ Ἰούλη 1846, ὁ Μάρξ τὸν συμβούλευε νὰ τὸ ζητήσει ἀπὸ τὸν Ντάνιελς στὴν Κολωνία, γιὰτι βρισκόταν στὰ χέρια του.

Τέλος, αὐτὸς ὁ τόμος ἐπρόκειτο ἐπίσης νὰ περιέχει ἓνα «Δοκίμιο σχετικὰ μὲ τὸ ἔγκλημα», τοῦ Κ.Ι. Bernays, παλιοῦ ὑπεύθυνου συντάκτη τοῦ «Ἐμπρός» (Vorwärts) τοῦ Παρισιοῦ (πράγμα πού τοῦ στοίχισε δυὸ μῆνες φυλακῆ). Ἄλλὰ ὁ τελευταῖος ζήτησε ἐπίσης τὸ

χειρόγραφο του από τον Μάρξ, στις 16 του Σεπτεμβρίου 1846, με αποτέλεσμα να μη βρίσκεται ούτε κι αυτό το κεφάλαιο στο κείμενο της «Ίδεολογίας» που διαθέτουμε. Έτσι το βιβλίο είχε σχεδιαστεί αρχικά σαν πραγματικό συλλογικό έργο.

Το δεύτερο μέρος του κειμένου της «Ίδεολογίας» που γνωρίζουμε είναι αφιερωμένο σε μια κριτική του «άληθινού» σοσιαλισμού και των μυστικο-σοσιαλιστικών φαντασιών του Δρ. Κούλμαν. Και εδώ πάλι, η δημοσίευση ακριβώς έργων ή συλλογών εμπνευσμένων απ' αυτό το καινούργιο σοσιαλιστικό πνεύμα στάθηκε ή ευκαιρία της απάντησής του Μάρξ και του Έγκελς.

Κατά τον Αύγουστο ή Σεπτέμβριο του 1845, ο εκδότης Λέσκε είχε δημοσιεύσει ένα έργο του Κάρλ Γκρύν με τον τίτλο «Το σοσιαλιστικό κίνημα στη Γαλλία και το Βέλγιο, Γράμματα και μελέτες», έκδ. Λέσκε, Ντάρμστατ, 1845). Ο Γκρύν δεν ήταν άγνωστος για τον Μάρξ και τον Έγκελς. Ήταν αρχισυντάκτης στην «Έσπερινή Έφημερίδα» του Μάννχαιμ την εποχή που ο Μάρξ διεύθυνε την «Έφημερίδα του Ρήνου», και είχε δώσει σ' αυτό το φύλλο μια ριζοσπαστική κατεύθυνση με αποτέλεσμα να τον διώξουν από τη Βάδη. Στην Κολωνία γνώρισε τον Μόζες Χές και τον Έγκελς και κατέφυγε ύστερα στο Παρίσι όπου συναντούσε τον Καμπέ. Για τον Προυτόν, αλλά και για τον Μάρξ, το βιβλίο του για το γαλλικό κοινωνικό κίνημα δεν ήταν παρά μια λογοκλοπία με λογοτεχνικές αξιώσεις από διάφορους συγγραφείς, ιδιαίτερα τους Ρεϋμπώ και Λουί Μπλάν, που ο Γκρύν του είχε ληστέψει την «Ίστοριών Δέκα έτων». «Τα Χρονικά της Ρηνανίας για την κοινωνική μεταρρύθμιση» που δημοσιεύτηκαν στο τέλος του καλοκαιριού του 1845, επίσης στο Ντάρμστατ, περιείχαν έξ' αλλου ένα μεγάλο άρθρο του Κ. Γκρύν: «Πολιτική και σοσιαλισμός». Οί «Βρυξελλίανοι» (όπως ονομάζει τους Μάρξ και Έγκελς ο Γκρύν στην άλληλογραφία του) δεν είχαν μεγάλη εκτίμηση σ' αυτό το πρόσωπο. Είχαν ήδη επικρίνει τα «Νέα Άνεκδοτά» του (Neue Anekdoten).

Το φύλλο αυτό των «Χρονικών της Ρηνανίας», στο οποίο είχε άλλωστε συνεργαστεί και ο Μάρξ και ο Μόζες Χές, έδινε ένα πανόραμα αυτού του ουτοπικού σοσιαλισμού που απέρριπτε τώρα ο Μάρξ. Συνδεδεμένος με τις ιδεαλιστικές πλευρές της φιλοσοφίας του Φώεραμαχ, ο σοσιαλισμός αυτός ήθελε να εγκαταστήσει ένα κράτος που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του «άνθρώπου», μοναδικού

κριτήριου και μοναδικού μέτρου κάθε πολιτικής. Σε μιὰ εποχή όπου ο Μάρξ και ο Έγκελς είχαν ήδη φτάσει στην αντίληψή τους για τὴν ταξικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας και ὅπου ἐνδιαφέρονταν νὰ δώσουν στὸ προλεταριάτο τὴ συνείδηση τοῦ ἱστορικοῦ του ρόλου, αὐτὴ ἡ φλυαρία ποὺ ἠθικολογοῦσε ἀόριστα ἐπρόκειτο νὰ τοὺς φανεῖ ὄχι μόνο ξεπερασμένη ἀλλὰ και ἐπικίνδυνη. Ἐδῶ ὀφείλεται κι ἡ ἀπόφασή τους νὰ ἀρχίσουν τὸν πόλεμο σ' ἓνα δεύτερο τόμο τῆς « Γερμανικῆς Ἰδεολογίας » — (αὐτὸς εἶναι τώρα ὁ τίτλος του) — ἐπίσης ἐναντίον αὐτῶν τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν και τῶν προπαγανδιστῶν τους.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ξεκόψουν ἐπίσης μὲ τὸ σεκταριστικὸ κομμουνισμὸ ἐνὸς Βάιτλιγκ, ποὺ ἐναντίον του ἐπιτέθηκε μὲ βιαιότητα ὁ Μάρξ, στὶς 30 τοῦ Μάρτη 1846, σὲ μιὰ συνεδρίαση τῆς Κομμουνιστικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀλληλογραφίας.

Ὁ δεύτερος τόμος περιέχει σήμερα μονάχα τρία κεφάλαια ἀριθμημένα I, IV και V. Τὰ κεφάλαια II και III λείπουν και κανένα στοιχεῖο δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ποῦμε σὲ ποιὰ θέματα ἦταν ἀφιερωμένα, στὸ γενικὸ σχέδιο. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἀσχολεῖται μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ «ἀληθινοῦ» σοσιαλισμοῦ, τὸ τέταρτο μὲ τὸν τρόπο του νὰ γράφει τὴν ἱστορία. Τὸ πέμπτο, ἀφιερωμένο στὸν Δρ. Γκεόργκ Κούλμαν ἀπὸ τὸ Χόλσταϊν, ἔχει σὰν ὑπότιτλο : «ἡ προφητεία τοῦ ἀληθινοῦ σοσιαλισμοῦ».

Δίχως τὴν « Ἰδεολογία », τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τυχοδιώκτη θὰ εἶχε τελείως ξεχαστεῖ, καταχωνιασμένο στοὺς φακέλλους τῆς ἀστυνομίας τοῦ Μέττερνιχ, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε πληροφοριοδότης. Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα, ὁ ἐκτελεστής ἐδῶ δὲν ἦταν οὔτε ὁ Μάρξ οὔτε ὁ Έγκελς, ἀλλὰ ὁ Μόζες Χές. Ἐχει σήμερα ἀποδειχτεῖ ὅτι αὐτὸς εἶναι ποὺ εἶχε γράψει αὐτὸ τὸ κείμενο και ποὺ μάλιστα ἀποτέλεσε ἴσως τὸ πρῶτο κεφάλαιο ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ ὀλόκληρο αὐτὸ τὸ δεύτερο τόμο¹. Ὅπως ἐγινε μὲ τὸν πρῶτο τόμο, ἔτσι κι ὁ δεύτερος αὐτὸς τόμος εἶχε λοιπὸν σχεδιαστεῖ τελικὰ σὰν ἓνα συλλογικὸ ἔργο, και δὲν εἶναι τὸ λιγότερο ἀστεῖο ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς κριτικούς τοῦ «ἀληθινοῦ» σοσιαλισμοῦ εἶναι ὁ Μόζες Χές ποὺ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο εἶχε ἐπικριθεῖ στὴν « Ἰδεολογία », σὰν ἀντιπροσωπευτικὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ αὐτοῦ!

1. Σχετικὰ μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Μ. Χές στὴ « Γερμανικὴ Ἰδεολογία » βλέπε τὸ ἄρθρο τοῦ W. Mönke : « Moses Hess und die Deutsche Ideologie » στὸ *Annali* 1963, σ.σ. 438 - 509.

ΕΝΑ ΕΡΓΟ ΠΟΥ ΕΜΕΙΝΕ ΓΙΑ ΚΑΙΡΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ

Ἡ σύνταξη τοῦ δευτέρου τόμου ἔγινε ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1845 μέχρι τὸ Μάη τοῦ 1846. Σ' ἓνα γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Μάρξ, στὶς 13 τοῦ Μάη τοῦ 1846, ὁ Βέιντεμέγερ, πού ἔφερε τὸ χειρόγραφο στὴ Γερμανία, μιλάει γιὰ τὶς προσπάθειές του νὰ ἐκδοθοῦν οἱ δυὸ τόμοι. Τὸ ἔργο εἶχε χωρὶς ἀμφιβολία συνταχθεῖ στὸ σύνολό του πρὶν ἀπὸ τὶς 15 Αὐγούστου τοῦ 1846, ἀφοῦ σ' αὐτὴ τὴν ἡμερομηνία ὁ Ἔγκελς, πού ἀντέγραψε προσωπικὰ τὸ πιδὸ μεγάλο μέρος τῆς « Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ ς Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α ς », ξαναέρχεται στὸ Παρίσι, ὅπου τὸν ἔστειλε ἡ Κομμουνιστικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀλληλογραφίας.

Ἀπὸ ὅλο τὸ ἔργο, μονάχα τὸ κεφάλαιο V τοῦ δευτέρου τόμου δημοσιεύτηκε ἐνῶ ζοῦσε ἀκόμα ὁ Μάρξ στὸ Westphälisches Dampfboot (φύλλα 8 καὶ 9, 1847). Δὲ σημαίνει ὡστόσο αὐτὸ ὅτι οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς δὲν ἔκαναν προσπάθειες γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ δημοσίευσή του. Ἀπὸ τὸ 1845, ἔγιναν διαπραγματεύσεις μὲ διάφορους ἐκδότες μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Χὲς ἢ τοῦ Βέιντεμέγερ. Πολλὲς λύσεις ἀντιμετωπίστηκαν, καὶ μάλιστα ἡ δημιουργία μιᾶς μετοχικῆς ἐταιρίας ἀπὸ προσωπικότητες πού συμπαθοῦσαν τὸν κομμουνισμό: Ρ. Ρέμπελ καὶ Ι. Μέγερ. Ἀλλὰ κάθε φορά, οἱ διαπραγματεύσεις ἀποτυχαίνουν. Ὁ μόνος πού θὰ μπορούσε νὰ ἐκδώσει αὐτὸ τὸ ἔργο ἦταν ὁ Λέσκε, ὁ βιβλιοπώλης τῆς Ντάρμστατ. Ἀλλὰ ἦταν δύσκολο νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ δημοσιεύσει τὴν κριτικὴ ἔργων πού ἐκδίδονταν ἀπὸ τὸν δικό του ἐκδοτικὸ οἶκο. Τελικὰ, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1847, ὕστερα κι ἀπὸ ἄλλες ἄκαρπες προσπάθειες, οἱ συγγραφεῖς ἐγκατέλειψαν τὸ ἔργο τους «στὴν τρακτικὴ κριτικὴ τῶν ποντικῶν».

Ἡ σημερινὴ σειρὰ τῶν κεφαλαίων: I. Κριτικὴ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Λουδοβίκου Φώϋερμπαχ, II. Σύνοδος τῆς Λειψίας, III. Κάρλ Γκρύν, δὲν ἀντιστοιχεῖ, ὅπως εἶδαμε, στὴ σειρὰ πού ἔγινε ἡ σύνταξή τους. Τὸ πρῶτο (Φώϋερμπαχ), πού εἶναι ἄλλωστε ἀναλοκλήρωτο, γράφτηκε τελευταῖο. Οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς δούλευαν ἀκόμα πάνω σ' αὐτὸ στὰ τέλη τοῦ 1846. Πιστοὶ στὴ σειρὰ πού υἰοθέτησε ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τετράδιά του, τοποθετήσαμε ἐπικεφαλῆς τὶς «θέσεις γιὰ τὸν Φώϋερμπαχ», πού ἄλλωστε, χρονολογικὰ προηγοῦνται ἀπὸ τὴν κυρίως «Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α». Ὑπάρχουν δύο μορφές αὐτῶν τῶν θέσεων. Τὴ μία, τοῦ Μάρξ, τὴν πῆραμε σὰ βάση τῆς μετάφρασής μας, ἡ ἄλλη εἶναι τοῦ Ἔγκελς, ὅπου αὐτὸς ἔχει κάνει μερικὲς διορθώσεις ὕφους, καὶ τὴν ἔχει δημοσιεύσει σὰν παράρτημα στὸ ἔργο του:

«Λουδοβίκος Φώϋερμπαχ και τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς κλασικῆς φιλοσοφίας» (1888). Ἔχουμε προσπαθήσει νὰ ὑποδεικνύουμε τὶς παραλλαγές τοῦ κειμένου ποὺ ἔχει κάνει ὁ Ἔγκελς.

Ὅταν ὁ Μάρξ λέει ὅτι ὁ Ἔγκελς κι αὐτὸς ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν «τὸ χειρόγραφό τους στὴν τρωκτικὴ κριτικὴ τῶν ποντικῶν», πρέπει νὰ πάρουμε τὴν ἔκφραση αὐτὴ στὴν κυριολεξία της. Σὲ διάφορες μεριές, κυρίως στὸν πρῶτο τόμο, λείπουν μερικὲς σελίδες. Ἄλλα χωρία εἶναι φαγωμένα ἀπὸ τοὺς ποντικούς σὲ σημεῖο ποὺ δὲ μποροῦν νὰ ἀποκρυπτογραφηθοῦν ἢ εἶναι ἀσυμπλήρωτα. Ἐπειδὴ ὀρισμένες λέξεις χρειάστηκε νὰ ἀποκατασταθοῦν, αὐτὸ τὸ σημειώσαμε τοποθετώντας τες μέσα σὲ κάθετες. Τὸ χειρόγραφο περιέχει ἐξἄλλου πολλὰ χωρία ποὺ ἔχουν διαγραφεῖ, εἴτε γιατί οἱ συγγραφεῖς δὲ θέλησαν νὰ ἐκφράσουν τὴν α ἢ β ἰδέα, εἴτε γιατί ὁ Μάρξ, ὅπως τὸ ἔκανε συχνά, χρησιμοποίησε ὀρισμένα χωρία σὲ ἄλλα ἔργα, ὁπότεν οἱ κάθετες γραμμὲς δείχνουν γι' αὐτόν, ὅτι τὸ χωρίο εἶχε ἤδη χρησιμοποιηθεῖ. Ἔχουμε δώσει κάθε φορὰ σὲ ὑποσημείωση τὸ κείμενο αὐτῶν τῶν διαγραμμένων χωρίων, ὅπως ἐπίσης ἔχουμε παραθέσει τὶς σημειώσεις τοῦ Μάρξ ἢ τοῦ Ἔγκελς ποὺ τὶς εἶχαν στὸ περιθώριό τους¹. Τέλος ὑπάρχουν στὸ Παράρτημα μερικὰ συμπληρώματα ποὺ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν «Ἰδεολογία». Ἀντίθετα, δὲ νομίσαμε ὅτι ἔπρεπε νὰ δημοσιέψουμε σ' αὐτόν τὸν τόμο, τὸ κείμενο τοῦ Ἔγκελς «Die wahren Sozialisten» (Οἱ ἀληθινοὶ σοσιαλιστὲς βλέπε, ἔργα Μάρξ-Ἔγκελς, τ. 4, σσ. 248 - 290, γερμ. ἔκδ.) γιατί παρόλο ποὺ συγγενεῦει ὡς πρὸς τὸ θέμα, μὲ τὸν τόμο II τῆς «Ἰδεολογίας», ὥστόσο ἔχει συνταχθεῖ ἀργότερα (Γενάρης - Ἀπρίλης 1847) καὶ ἐπιπλέον εἶναι καὶ ἀσυμπλήρωτο.

Βασικά, ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» παρέμεινε μέχρι τὸ 1932 στὴν κατάστασι τοῦ χειρογράφου, ἐκτὸς ἀπ' τὸ κεφάλαιο IV τοῦ τόμου II («Κὰρλ Γκρύν»). Σπάνια βρίσκουμε σὲ μερικὰ σύγχρονα περιοδικά, σημειώσεις, τὶς πιὸ πολλές φορὲς ἀνώνυμες, ποὺ ἐπαναλαμβάνουν μὲ ἀρκετὴ ὁμοιότητα τὸ α ἢ β χωρίο τοῦ ἔργου. Τὸ φύλλο VII τῆς ἐπιθεώρησης Gesellschafts-spiegel (Γενάρης 1846) περιέχει δυὸ σελίδες (6 - 8) μὲ τὴ χρονολογία «Βρυξέλλες 20 τοῦ Νοέμβρη»,

1. Τὸ κείμενο τῆς «Ἰδεολογίας» καλύπτει, γενικά, τὴν ἀριστερὴ στήλη τοῦ χειρογράφου ποὺ διαθέτουμε. Στὸ δεξιὸ μέρος, ὁ Μάρξ ἔχει συχνὰ προσθέσει παρατηρήσεις περισσότερο ἢ λιγότερο ἐκτεταμένες καὶ περισσότερο ἢ λιγότερο εὐκόλες στὴν ἀποκρυπτογράφησή τους.

και που επαναλαμβάνουν μερικες σελίδες του κεφαλαίου II του τόμου I («Άγιος Μπροϋνο»). Στο προηγούμενο τετράδιο, με τον ίδιο τίτλο «Nachrichten und notizien» («Σημειώσεις και πληροφορίες») βρίσκουμε, στις σελίδες 93-96, χωρία παρμένα από το κεφάλαιο V του τόμου II («Δρ. Κούλμαν από το Χόλσταϊν»). Οί γερμανοί εκδότες έχρησιμοποίησαν, για να έχουν το έργο και τα διάφορα κεφάλαιά του, από τη μιá μεριά τις παρατηρήσεις του Μάρξ και του Έγκελς στο περιθώριο του χειρόγραφου, και από την άλλη μιá σημείωση του Μάρξ έναντίον του Γκρύν που τη δημοσίεψε στη Γερμανική Έφημερίδα των Βρυξελλών της 8ης του Άπρίλη του 1847. (Έργα Μ-Ε, τ. 4, σσ. 37-40).

Η «Γερμανική Ίδεολογία» έχει δημοσιευτεί στη σημερινή της μορφή, για πρώτη φορά το 1932, με τη φροντίδα του Ίνστιτούτου Μάρξ-Έγκελς-Λένιν της Μόσχας. Σχεδόν ταυτόχρονα οί Λάντσουτ και Μάγερ είχαν δώσει μιάν έκδοχή της που δημοσιεύτηκε στη Λειψία. Αυτή ή έκδοση περιείχε πάντως όρισμένα λάθη ανάγνωσης.

Η μετάφρασή μας, έχει γίνει κυρίως με βάση το κείμενο της γερμανικής έκδοσης που αποκαταστάθηκε από το Ίνστιτούτο του μαρξισμού-λενινισμού του Βερολίνου και δημοσιεύτηκε το 1959.

Πρόκειται για τη μόνη πλήρη έκδοση αυτού του έργου που υπάρχει σήμερα στα γαλλικά. Μέχρι τώρα είχε δημοσιευτεί από τις Editions Sociales μονάχα το πρώτο μέρος: «Ο Φώϋερπαχ». Έξάλλου, ενώ ή έκδοχή που δημοσιεύτηκε από τις Editions costes έδινε σωστά το βασικό περιεχόμενο του κειμένου των Μάρξ και Έγκελς, ώστόσο δεν περιείχε καμμιá σημείωση, κανένα παράρτημα, δεν παρέθετε κανένα από τα χωρία που είχαν διαγράψει οί συγγραφείς. Κι ακόμα είχε βασιστεί στο γερμανικό κείμενο που είχε δημοσιευτεί το 1932 από τους Λάντσουτ και Μάγερ, από όπου δεν έλειπαν τα λάθη.

Θά παρατηρήσει κανείς ότι ή διάρθρωση και ή γενική διαρρύθμιση του πρώτου κεφαλαίου (που έχει ήδη δημοσιευτεί από τις Editions Sociales με τον τίτλο Η «Γερμανική Ίδεολογία», Πρώτο μέρος: «Φώϋερπαχ») έχουν υποστεί βαθειές αλλαγές. Η ανακάλυψη, το 1962, τριών καινούργιων φύλλων του αρχικού χειρόγραφου και οί έργασίες που έκαναν οί έρευνητές του Ίνστιτούτου του Μαρξισμού-Λενινισμού της Μόσχας επέτρεψαν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ή διαρρύθμιση που είχε υιοθετηθεί ως τώρα δεν αντιστοιχούσε στο αρχικό χειρόγραφο και στη διάρθρωση των διαφόρων

μερῶν του. Ἡ σειρά πού ἀκολουθήσαμε εἶναι αὐτή πού πρότειναν στό τέλος τῶν ἐργασιῶν τους οἱ σοβιετικοὶ ἐρευνητές. (βλέπε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα τὰ «Ζητήματα Φιλοσοφίας», Ὀκτ.-Νοέμβρ. 1965). Τὸ δικό μας κείμενο παίρνει, ἐννοεῖται, ὑπόψη του τὰ κείμενα πού ἀνακαλύφθηκαν πρόσφατα. Εἶναι, ἐπομένως, τὸ πιὸ δλοκληρωμένο ἀπὸ ὅλα ὅσα δημοσιεύτηκαν ὡς τώρα στὴ Γαλλία.

Προσπαθήσαμε μὲ σημειώσεις στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδας, διακρινόμενες ἀπὸ τίς σημειώσεις τῶν συγγραφέων πού ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τὰ ἀρχικά τους (M.E.), νὰ δώσουμε στὸν ἀναγνώστη, κάθε φορά πού μᾶς φάνηκε ἀναγκαῖο ἐπεξηγήσεις καὶ διασαφηνίσεις. Καὶ ὅπως ἔχει γίνει μὲ τὰ προηγούμενα ἔργα αὐτῆς τῆς συλλογῆς, ἔτσι κι αὐτὸ συνοδεύεται ἀπὸ πίνακες πού σκοπὸ ἔχουν νὰ διευκολύνουν τὴ χρήση του.

Δὲ μᾶς μένει παρὰ νὰ εὐχαριστήσουμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὅλους τοὺς μεταφραστές πού χωρὶς αὐτοὺς τὸ βιβλίο τοῦτο δὲ θὰ μπορούσε νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐντελῶς ἰδιαίτερα, τοὺς Ἐτιέν Μπαλιμπάρ καὶ Ἐμίλ Μποττιζελὶ πού οἱ ὑποδείξεις τους ἦταν γιὰ μᾶς ἐξαιρετικὰ πολύτιμες.

ΖΙΑΜΠΕΡ ΜΠΑΝΤΙΑ (Gilbert Badia)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(στη ρωσική έκδοση του 1956)

Ο τόμος αυτός περιέχει τη « Γερμανική Ίδεολογία » τῶν Κάρλ Μάρξ και Φρ. Έγκελς — σημαντικό έργο πού έγραψαν μαζί οί ιδρυτές του μαρξισμού τὸ 1845 και 1846 — και τὸ κείμενο « Ἀληθινοί Σοσιαλιστές » πού τὸ έγραψε ὁ Έγκελς ἀνάμεσα σὲ Γενάρη και Ἀπρίλη του 1847. Τὸ τελευταίو ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς « Γερμανικῆς Ίδεολογίας ».

Οί « Θέσεις γιὰ τὸν Φώϋερμαχ » δημοσιεύονται στὸ Παράρτημα αὐτοῦ του τόμου¹ σὲ δύο μορφές, στὴν πρωτότυπη, ὅπως τὴν έγραψε ὁ Μάρξ τὴν ἀνοιξη του 1845, και στὴ μορφή πού τοὺς έδωσε ὁ Έγκελς τὸ 1888 ὅταν γιὰ πρώτη φορά τις δημοσίευσε. Τὸ Παράρτημα ἐπίσης περιέχει τὴν « Ἀπάντηση στὴν Ἀντι-κριτική του Μπροῦνο Μπάουερ » και σημειώσεις τῶν Μάρξ και Έγκελς πάνω σὲ ζητήματα συνδεόμενα μὲ τὴ « Γερμανικῆ Ίδεολογία ».

Τὰ κείμενα πού εἶναι συγκεντρωμένα ἐδῶ ἀνήκουν στὴν περίοδο πού ἀναπτύσσονταν ὁ ἀπιστημονικὸς κομμουνισμὸς και ἀντιπροσωπεύουν ἓνα σημαντικό σταθμὸ στὴν εξέλιξη τῶν φιλοσοφικῶν και θεωρητικῶν βάσεων του μαρξιστικοῦ κόμματος. Προηγῶνται χρονικά ἀπὸ τὰ πρῶτα τελείως ὄριμα έργα τῶν Μάρξ και Έγκελς.

Ὁ Έγκελς θὰ γράψει ἀργότερα γιὰ τοὺς στόχους πού ἔβαλαν αὐτὸς κι ὁ Μάρξ αὐτὴ τὴν περίοδο : « Εἶχαμε ἤδη κι οί δύο μας ἀναμιχθεῖ σοβαρὰ στὸ πολιτικὸ κίνημα και διαθέταμε ὀρισμένους ὀπαδοὺς στὸ μορφωμένο κόσμο, εἰδικὰ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, και πολλὲς ἐπαφές μὲ τὸ ὀργανωμένο προλεταριάτο. Εἶχαμε χρέος νὰ δώσουμε μιὰν ἐπιστημονικὴ βάση στὴν ἄποψή μας, ἀλλὰ ἦταν ἐξίσου σημαντικό γιὰ μᾶς νὰ κερδίσουμε τὸ εὐρωπαϊκὸ και πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸ γερμανικὸ προλεταριάτο στὶς πεποιθήσεις μας ». (Κάρλ Μάρξ και Φρ. Έγκελς, « Ἐκλεκτὰ Έργα », τόμ. II, Μόσχα 1958, σ. 345, ἀγγλικὴ έκδοση).

1. Σ' αὐτὴ τὴν ἑλληνικὴ έκδοση οί « θέσεις » δημοσιεύονται στὴν ἀρχὴ του τόμου. Βλέπε και πρόλογο στὴ γαλλικὴ έκδοση του 1968 (Σ.τ.μ.).

Ἡ νέα ἐπαναστατικὴ φιλοσοφία τῶν Μάρξ καὶ Ἑγκελς διαμορφώθηκε στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἀστικῶν καὶ μικροαστικῶν ιδεολογιῶν. Καθὼς ἀναπτύσσανε τὴν ὑλιστικὴ τους κοσμοθεωρία οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς ἔστρεψαν τὴν αἰχμὴ τῆς κριτικῆς τους πρὶν ἀπ' ὅλα ἐναντίον τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Χέγκελ καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ τῶν Νεο-Χεγκελιανῶν. Παλαιίβοντας ἐναντίον τοῦ ἰδεαλισμοῦ οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς ὑπεράσπιζαν τὸν πυρήνα τῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Φώϋερμπαχ καί, ταυτόχρονα, ἔκαναν βαθειὰ ἀνάλυση τῆς ἀσυνέπειά της, τῶν ὁρίων της καὶ τῆς μεταφυσικῆς της. Ἡ νέα φιλοσοφία τῶν Μάρξ καὶ Ἑγκελς συνδύασε διαλεκτικὲς μεθόδους καὶ ὑλισμὸ σ' ἓνα ἀδιαίρετο σύνολο βάζοντας ἔτσι τὶς βάσεις γιὰ κῆτι ποιοτικὰ καινούργιο — τὸ διαλεκτικὸ ὑλισμὸ.

Οἱ «Θέσεις γιὰ τὸν Φώϋερμπαχ» τοῦ Μάρξ προηγήθηκαν ἄμεσα ἀπὸ τὴν ἐργασία πάνω στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Τὸ 1888 ὁ Ἑγκελς ἔγραψε γιὰ τὴ σημασία τῶν «Θέσεων». Εἶναι, ἔλεγε, «ἀνεκτίμητες γιατί ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο ντοκουμέντο ποὺ μέσα του βρίσκεται ὁ λαμπρὸς σπόρος τῆς νέας κοσμοθεωρίας». (Κὰρλ Μάρξ καὶ Φρ. Ἑγκελς, «Ἐκλεκτὰ Ἔργα», τόμ. II, Μόσχα 1958, σελ. 359, ἀγγλ. ἔκδ.).

Στὶς «Θέσεις γιὰ τὸν Φώϋερμπαχ» ὁ Μάρξ ἀποκαλύπτει τὸ βασικὸ ἐλάττωμα τοῦ ὑλισμοῦ τοῦ Φώϋερμπαχ καὶ ὅλου τοῦ μέχρι τὰ τότε ὑλισμοῦ, κυρίως τὴν παθητικὴ θεωρησιακὴ του φύση καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ συλλάβει τὴ σημασία τῆς ἐπαναστατικῆς πρακτικῆς - κριτικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Μάρξ τονίζει τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο ποὺ παίζει ἡ πρακτικὴ δραστηριότητα στὴν κατανόηση καὶ ἀλλαγὴ τοῦ κόσμου. Ἡ ἐνδέκατη θέση — «Οἱ φιλόσοφοι ἔχουν μόνον ἐξηγήσει τὸν κόσμο μὲ διάφορους τρόπους, τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξομε» — εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ διακρίνει τὴ μαρξιστικὴ φιλοσοφία ἀπὸ ὅλες τὶς προηγούμενες φιλοσοφίες, μαζί καὶ τὸν προμαρξιστικὸ ὑλισμὸ, ἐκφράζεται μὲ περιεκτικὸ τρόπο σ' αὐτὴ τὴ θέση, ποὺ μᾶς δίνει ζωντανὰ τὴν ἐνεργητικὴ μετασχηματιστικὴ φύση τῆς θεωρίας ποὺ δημιούργησαν οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς καὶ τὴν ἀδιάσπαστη σύνδεσή της μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ πρακτικὴ.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Φώϋερμπαχ ποὺ ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπο ἀφηρημένα, ἀνιστορικά, ὁ Μάρξ λέει ὅτι στὴν πραγματικότητα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου «εἶναι τὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων». Ὁ Μάρξ

ἐπεκτείνει ἔτσι τὴ σφαίρα τοῦ ὕλισμοῦ, ὥστε νὰ συμπεριλάβει τὴν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Ὅταν ὁ Μάρξ ἔγραψε τὶς «Θέσεις γιὰ τὸν Φώϋερμαχ» εἶχε, ὅπως λέει ὁ Ἔγκελς, ἤδη ἐπεξεργαστεῖ στὰ βασικά τῆς σημεία τὴν ὕλιστική του ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορία. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Μάρξ ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἔγκελς ἔφτασε στὶς Βρυξέλλες τὴν ἀνοίξη τοῦ 1845, ἀποφάσισαν νὰ ἐπεξεργαστοῦν μαζὶ τὶς ἀπόψεις τους. Τὸ ἔκαναν αὐτὸ μὲ τὴ μορφή μιᾶς κριτικῆς τῆς μεταγεγκελιανῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς τους ἐργασίας ἦταν ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Δὲν κατάφεραν ὡστόσο νὰ τὴ δημοσιεύσουν. Ὁ Μάρξ ἔγραψε ἀργότερα: «Ἐγκαταλείψαμε τὸ χειρόγραφο στὴν τρωκτικὴ κριτικὴ τῶν ποντικῶν πολὺ πρόθυμα, μὰ καὶ εἶχαμε πετύχει τὸν κύριο σκοπὸ μας — νὰ ξεκαθαρίσουμε τὶς ἀπόψεις μας». (Κάρλ Μάρξ καὶ Φρ. Ἔγκελς, «Ἐκλεκτὰ Ἔργα», τόμ. I, Μόσχα 1958, σελ. 364, ἀγγλ. ἔκδ.)

Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» περιέχει ἐξαιρετικὴ ἀφθονία ἀξιόλογων ἰδεῶν. Εἶναι μιὰ λαμπρὴ ἔκφραση τῆς μεγάλης ἐπανάστασης ποὺ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δλοκλήρωσαν οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς δημιουργώντας μιὰ γνήσια ἐπιστημονικὴ θεωρία ποὺ ἀγκαλιάζει τοὺς νόμους ἐξέλιξης τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Τιμητικὴ θέση στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» κατέχει ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ποὺ οἱ κύριες θέσεις του γιὰ πρώτη φορὰ διατυπώνονται λεπτομερειακὰ στὸ πρῶτο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ ἔργου.

Στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» ἀκριβῶς, οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς πρόβαλαν καὶ ἀπέδειξαν τὴ θέση ὅτι τὸ κοινωνικὸ εἶναι τῶν ἀνθρώπων καθορίζει τὴν κοινωνικὴ τους συνείδηση καὶ ἔδειξαν τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο ποὺ παίζει ὁ τρόπος παραγωγῆς σ' ὄλοκληρη τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ πιὸ γενικοὶ ἀντικειμενικοὶ νόμοι ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ἐκτέθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία», ποὺ περιέχει ἐπίσης τὴ σημαντικὴ ἔννοια τῶν κοινωνικο-οικονομικῶν σχηματισμῶν καὶ ἀναλύει σύντομα τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν διαδοχικῶν ἱστορικῶν σταδίων. Ὡστόσο, γιὰ νὰ δηλώσουν ὀρισμένες σημαντικὲς ἔννοιες τῆς θεωρίας ποὺ ἐπεξεργάζονταν, οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς χρησιμοποίησαν μερικοὺς ὅρους στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» ποὺ τοὺς ἀντικαταστήσανε ἀργότερα μὲ ὅρους ποὺ ἔκφρά-

ζανε ακριβέστερα τις καινούργιες αυτές έννοιες. Λόγου χάρη, οί ὄροι Verkehrsmittel (μέσα ἐπικοινωνίας) Verkehrsform (μορφή ἢ τρόπος ἐπικοινωνίας) καὶ Verkehrsverhältnisse (σχέσεις ἢ ὄροι ἐπικοινωνίας) χρησιμοποιοῦνται ἐδῶ γιὰ νὰ ἀποδώσουν τὴν ἔννοια Produktionsverhältnisse (σχέσεις παραγωγῆς). Ὁ ὄρος «μορφή ἰδιοκτησίας» (form des eigentums) στὴν πραγματικότητα περιέχει τὴν ἔννοια τοῦ κοινω-νικο-οἰκονομικοῦ σχηματισμοῦ.

Ἐναυθύνοντας τοὺς ἀντικειμενικοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἐξέ-λιξης οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς ἀπέδειξαν ὅτι τὸ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ ἐποικοδόμημα καθορίζεται τελικὰ ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν σ' ἓνα δεδομένο ἱστορικὸ στάδιο ἐξέλιξης. Ὁ ρόλος τοῦ κράτους σὰν ὄργανου ἐξουσίας στὰ χέρια τῆς τάξης ποὺ κυριαρχεῖ στὴν οἰκονομία ἀποκαλύπτεται στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς δείχνουν ὅτι ἡ ταξικὴ πάλη καὶ οἱ ταξικὲς ἐπα-ναστάσεις εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη.

Ὁ ἱστορικὸς ρόλος τοῦ προλεταριάτου, μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες μαρ-ξιστικὲς θέσεις, ἀποκτᾶ μιὰ περιεκτικὴ ἐπιστημονικὴ βάση στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς λένε γιὰ πρῶ-τη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ὅτι τὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ κατακτήσει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ὅταν γράφουν: «Κάθε τάξη ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ, ἀκόμα κι ὅταν ἡ κυριαρχία της, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ προλεταριάτο, ἀπαιτεῖ τὴν κατάργηση τῆς παλιᾶς μορφῆς τῆς κοινωνίας στὴν ὁλότητά της καὶ τῆς ἴδιας τῆς κυριαρχίας, πρέπει πρῶ-τα νὰ κατακτήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τὴν πολιτικὴ ἐξουσία». Αὐτὴ ἡ θέση περιέχει ἤδη τὴν ἀρχὴ τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου σὲ στοιχειώδη μορφή. Θεμελιώνοντας αὐτὸ τὸ συμπέρασμα οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς σκιαγραφοῦν τὶς κύριες οἰκονομικὲς, πολιτικὲς καὶ ἰδεολο-γικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση καὶ δείχνουν τὴ βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν τελευταία καὶ ὅλες τὶς προηγούμενες ἐπαναστάσεις: Ὅτι δηλαδὴ ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση καταργεῖ κάθε ἐκμετάλλευση, ἐνῶ ὅλες οἱ προηγούμενες ἐπαναστάσεις ἀντικα-θιστοῦσαν ἀπλῶς μιὰ μορφή ἐκμετάλλευσης μὲ μιὰ ἄλλη. Σὰν τελικὸ της ἀποτέλεσμα ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση καταργεῖ τὴν ἐξουσία ὄλων τῶν τάξεων καὶ τὶς ἴδιες τὶς τάξεις. Οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς ποὺ ἀνακάλυψαν τὸ μεγάλο ἱστορικὸ ρόλο τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστα-σης, γράφουν: «Αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἐπομένως ἀναγκαία ὄχι μόνο ἐπειδὴ ἡ κυρίαρχη τάξη δὲ μπορεῖ νὰ ἀνατραπεῖ μὲ ὁποιο-δήποτε ἄλλο τρόπο, ἀλλὰ ἐπίσης ἐπειδὴ ἡ τάξη ποὺ τὴν ἀνατρε-

π ε ι. μόνο σέ μιὰ ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ πετύχει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν κόπρo τοῦ Αὐγείου αἰώνων ὀλόκληρων καὶ νὰ γίνεῖ ἰκανὴ νὰ οἰκοδομήσει ἐξαρχῆς τὴν κοινωνία».

Οἱ συγγραφεῖς φωτίζουν τίς αἰτίες ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἐμφάνιση καὶ ἀνάπτυξη τῶν ἀντιθέσεων ἀνάμεσα σὲ πόλη καὶ χωριό, καὶ ἀνάμεσα σὲ διανοητικὴ καὶ φυσικὴ ἐργασία. Δείχνουν ὅτι αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις θὰ ἐξαλειφθοῦν στὴν πορεία τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση.

Ἐν καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς δὲν ἀσχολοῦνται εἰδικὰ μὲ τὴν ἀνάλυση τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, κάνουν ὥστόσο μιὰ σειρά ἀπὸ σημαντικὲς παρατηρήσεις ποὺ χρησιμεύουν σὰ σημεῖο ἀφετηρίας γιὰ τὴ μαρξιστικὴ πολιτικὴ οἰκονομία. Ὅπως ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ, ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» ἔπρεπε «νὰ προετοιμάσει τὸ κοινὸ γιὰ μιὰ πολιτικὴ οἰκονομία διαμετρικὰ ἀντίθετη πρὸς τὴ μέχρι τώρα γερμανικὴ ἐπιστήμη».

Ἀναπτύσσοντας τὸ διαλεκτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὕλισμὸ οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς ὄχι μόνον μεταμορφώσανε ριζικὰ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ἐπίσης ἐξόπλισαν τὴν πολιτικὴ οἰκονομία μὲ μιὰ πραγματικὰ ἐπιστημονικὴ μέθοδο ἔρευνας.

Μιὰ καθαρὴ καὶ σαφὴς ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ φύση τῶν οἰκονομικῶν νόμων καὶ κατηγοριῶν προβάλλεται στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἀστοὺς οἰκονομολόγους ποὺ θεωροῦν τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους καὶ κατηγορίες τῆς ἀστικῆς κοινωνίας σὰν αἰώνιους καὶ ἀμεταβλήτους, οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς βλέπουν σ' αὐτοὺς τὴ θεωρητικὴ ἔκφραση τῶν ἱστορικῶν καθορισμένων καὶ πρόσκαιρων κοινωνικῶν σχέσεων. «Γαιοπρόσοδος, κέρδος, κτλ. αὐτὲς οἱ πραγματικὲς μορφὲς ὑπαρξῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, εἶναι κοινωνικὲς σχέσεις ποὺ ἀντιστοιχοῦν σ' ἓνα ὀρισμένο στάδιο παραγωγῆς».

Ἐχοντας προωθήσει τὴν ἔννοια τῶν κοινωνικο-οικονομικῶν σχηματισμῶν, ποὺ εἶναι τόσο σημαντικὴ γιὰ τὴ μαρξιστικὴ πολιτικὴ οἰκονομία, οἱ συγγραφεῖς δείχνουν ὅτι «οἱ σχέσεις τῶν ἀτόμων ἀνάμεσα τοὺς ἀναφορικὰ μὲ τὸ ὕλικό, τὸ ὄργανο, καὶ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας», ἀλλάζουν στὰ διάφορα στάδια τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, καὶ ὅτι οἱ ἱστορικὲς μορφὲς ἰδιοκτησίας — ἰδιοκτησία τῆς φυλῆς, ἀρχαία, φεουδαρχικὴ καὶ ἀστικὴ ἰδιοκτησία, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τοὺς ὄρους ποὺ αὐτοὶ μεταχειρίζονταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ — διαδέχονται ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς φωτίζουν αὐτὲς

τις μορφές ιδιοκτησίας και ταυτόχρονα δείχνουν τη συνέχεια της κοινωνικής εξέλιξης που εκδηλώνεται στο γεγονός ότι κάθε γενιά παραλαβαίνει τις παραγωγικές δυνάμεις που κληρονόμησε από τις προηγούμενες γενιές.

Οί Μάρξ και Έγκελς δείχνουν ότι ένα σύνολο παραγωγικών σχέσεων (ή μια «μορφή επικοινωνίας»), που γεννιούνται πάνω στη βάση των παραγωγικών δυνάμεων που υπάρχουν μίαν όρισμένη εποχή, αντιστοιχεί σ' αυτές τις δυνάμεις και αποτελεί έναν όρο της ανάπτυξής τους. Στη συνέχεια, ωστόσο, γίνεται φραγμός που εμποδίζει την παραπέρα εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων και έρχεται σέ αντίθεση μ' αυτές. Αυτή ή αντίθεση λύνεται, όταν μπαίνει «στη θέση μιας προηγούμενης μορφής επικοινωνίας, που έχει γίνει φραγμός, μιά καινούργια μορφή... που ν' αντιστοιχεί στις πιο αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις». Οί Μάρξ και Έγκελς δείχνουν ότι «όλες οί συγκρούσεις στην ιστορία έχουν την πηγή τους... στην αντίθεση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στη μορφή επικοινωνίας» και ότι αυτή ή αντίθεση πρέπει «σέ κάθε ευκαιρία νά ξεσπάει σέ μίαν επανάσταση». Αυτές οί σημαντικές θέσεις πήραν την κλασική τους μορφή στον Πρόλογο του έργου του Μάρξ «Συμβολή στην κριτική της Πολιτικής Οικονομίας» (1859).

Οί Μάρξ και Έγκελς εφαρμόζουν αυτές τις θέσεις στην ανάλυση του καπιταλισμού. Πραγματεύονται την κεφαλαιοκρατική κοινωνία σά μιά αντικειμενικά αναγκαία και ταυτόχρονα ιστορικά πρόσκαιρη μορφή επικοινωνίας, και αποδείχνουν ότι σ' ένα όρισμένο στάδιο εξέλιξης των παραγωγικών δυνάμεων ή άτομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής γίνεται ένας αναγκαστικός φραγμός γι' αυτά, που θά καταργηθεί αναπόφευκτα από την κομμουνιστική επανάσταση, μίαν επανάσταση που θά φέρει τις παραγωγικές σχέσεις σέ συμφωνία με τις παραγωγικές δυνάμεις.

Μερικά βασικά χαρακτηριστικά της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας σκιαγραφούνται μέσα στη «Γερμανική Ίδεολογία». Ένα ειδικό χαρακτηριστικό αυτής της κοινωνίας είναι, κατά τους Μάρξ και Έγκελς, ότι οί άνθρωποι θά χρησιμοποιούν συνειδητά τους αντικειμενικούς οικονομικούς νόμους, γιά νά εξασφαλίσουν τον έλεγχο πάνω στην παραγωγή, την ανταλλαγή και τις κοινωνικές τους σχέσεις. Μόνο σέ μιά κομμουνιστική κοινωνία θά έχει κάθε άτομο την ευκαιρία νά αναπτύσσει τις ικανότητές του και τά ταλέντα του ολοκληρωμένα και καθολικά.

Πολλές βαθιές σκέψεις μεγάλης σημασίας σε μιὰ σειρά κοινωνικές ἐπιστήμες περιέχονται στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία». Τ' ἀξιώματά της, λόγου χάρη, χρησίμεψαν σὰ σημεῖο ἀφετηρίας γιὰ τὴν ἐπεξεργασία γλωσσολογικῶν προβλημάτων μέσα σὲ μαρξιστικὴ γραμμὴ. Οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς δείχνουν ὅτι στὴν ἀρχὴ της καὶ στὴν ἐξέλιξή της ἡ γλώσσα συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὴν ὕλική ζωὴ τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ἐργασιακὴ διαδικασία τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιμένουν στὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα γλώσσας καὶ ἀνθρώπινης σκέψης καὶ κάνουν τὴ σημαντικὴ παρατήρηση ὅτι «ἡ γλώσσα εἶναι ἡ ἄμεση πραγματικότητα τῆς σκέψης», ὅτι εἶναι «πρακτικὴ... πραγματικὰ ὑπάρχουσα... συνείδηση».

Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» ὄχι μόνον ἀσκεῖ κριτικὴ στὶς αἰσθητικὲς ἀπόψεις τῶν Νεο-Χεγκελιανῶν, ἀλλὰ προβάλλει καὶ θεμελιώνει μιὰ σειρά βασικὲς ἀρχές τῆς μαρξιστικῆς αἰσθητικῆς, ποὺ δείχνουν ὅτι ἡ Τέχνη καὶ ἡ δημιουργικὴ προσωπικότητα τοῦ καλλιτέχνη ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας σὲ κάθε στάδιο ἱστορικῆς ἐξέλιξης.

Τὸ ἔργο τοῦτο βάζει τὶς βάσεις τῆς μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς-ὕλιστικῆς ψυχολογίας ἐξηγώντας τὴ φύση καὶ τὸ ρόλο τῆς σκέψης, τῶν πνευματικῶν ἀπαιτήσεων, τῶν ἐνδιαφερόντων, τάσεων καὶ συγκινήσεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δείχνοντας ὅτι οἱ αἰτίες ποὺ καθορίζουν τὶς ἀλλαγές τους καὶ τὴν ἐξέλιξή τους βασίζονται στὴν ὕλική ζωὴ τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐπεξεργασία τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας συνδέεται ἀξεχώριστα μὲ τὴν κριτικὴ ἀνάλυση παλιότερων φιλοσοφικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν, καὶ οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων.

Οἱ πολυάριθμες, σύντομες ἀλλὰ βαρυσήμαντες, παρεκβάσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, ἔχουν μεγάλη σπουδαιότητα. Περιλαμβάνουν πολὺτιμες ἐκτιμήσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὕλιστῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἀπόψεων πολλῶν στοχαστῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ κατοπινὲς περιόδους. Οἱ φιλοσοφικὲς ἰδέες διαφόρων ἀπολογητῶν τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἐπικρίνονται ἔντονα.

Ὁ γαλλικὸς καὶ ἀγγλικὸς οὐτοπικὸς σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς ἐξετάζονται κριτικὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Ἡ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» περιέχει ἐπίσης μιὰ σειρά σύντομα σχεδιάσματα πᾶνω στὴν ἱστορία τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς ἀστικῆς Πολιτικῆς οἰκονομίας.

Πάνω στη βάση των κύριων θέσεων της νέας τους κοσμοθεωρίας οί Μάρξ και Έγκελς ολοκληρώνουν την κριτική των αντιλήψεων του νεογεγκελιανού Μπρούνο Μπάουερ, που την είχαν αρχίσει στην «Άγια Οϊκογένεια». Αποκαλύπτουν τη μικροαστική αντιδραστική φύση των φιλοσοφικών, οικονομικών και κοινωνιολογικών απόψεων του νεογεγκελιανού Μάξ Στίρνερ, ενός από τους πρώτους ιδεολόγους του αναρχισμού. Έπικρίνοντας τους Μπάουερ και Στίρνερ, οί Μάρξ και Έγκελς υποβάλλουν σε κριτική την όλη φιλοσοφία των νεογεγκελιανών, καθώς και τη φιλοσοφία του Χέγκελ και την ιδεαλιστική φιλοσοφία γενικά.

Η αντιδραστική φύση των μικροαστικών απόψεων των Γερμανών άληθινών σοσιαλιστών, που προπαγάνδιζαν ιδέες ταξικής ειρήνης σε φιλισταϊκή συναισθηματική μορφή κηρύσσοντας την «καθολική αγάπη των ανθρώπων», ξεσκεπάζεται στη «Γερμανική Ίδεολογία» και στο δοκίμιο του Φρειδερίκου Έγκελς «Οί άληθινοί σοσιαλιστές». Αυτό το είδος προπαγάνδας ήταν εξαιρετικά βλαβερό και επικίνδυνο στην προεπαναστατική Γερμανία, όπου ο άγώνας των λαϊκών δημοκρατικών δυνάμεων έναντι του απολυταρχισμού και των φεουδαρχικών σχέσεων γινόταν έντονοτερος και όπου, επιπρόσθετα, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη γινόταν όλο και σαφέστερος. Οί Μάρξ και Έγκελς επικρίνουν επίσης τον έθνικισμό των άληθινών σοσιαλιστών και την άλαζονεία τους απέναντι στα άλλα έθνη.

Μόνο το κεφάλαιο IV του δεύτερου τόμου της «Γερμανικής Ίδεολογίας» δημοσιεύτηκε ενώ ζούσαν οί Μάρξ και Έγκελς. Μετά το θάνατο του Έγκελς το χειρόγραφο της «Γερμανικής Ίδεολογίας» έπεσε στα χέρια των όππορτουνιστών ήγετων του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, που δέ βιάζονταν να το διαθέσουν στο κοινό. Όλόκληρο το έργο με τη μορφή που έφθασε σε μās δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά από το Ίνστιτούτο Μαρξισμού Λενινισμού της Κ.Ε. του Κ.Κ.Σ.Ε. στα γερμανικά το 1932 και στα ρούσικα το 1933.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ - ΛΕΝΙΝΙΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ Κ.Κ.Σ.Ε.

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΩΪΕΡΜΠΑΧ

1. AD FEUERBACH

I

Τὸ κύριο ἐλάττωμα κάθε ὕλισμοῦ μέχρι τώρα (μαζί και τοῦ Φῶϋερμπαχ) εἶναι ὅτι τὸ ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο, ἡ πραγματικότητα, τὸ αἰσθητὸ συλλαμβάνονται μονάχα μετὴ μορφὴ τοῦ Ἀντικειμένου ἢ τῆς ἐνόρασης, και ὅχι ὡς αἰσθητὴ ἀνθρώπινη δραστηριότητα, ὡς πρακτικὴ, ὅχι ὑποκειμενικὰ. Νὰ γιατί ἡ ἐνεργητικὴ πλευρὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν ὕλισμὸ, — ἀλλὰ μονάχα ἀφηρημένα, γιατί ὁ ἰδεαλισμὸς δὲ γνωρίζει, φυσικὰ, τὴν πραγματικὴ, αἰσθητὴ δραστηριότητα, ὡς τέτοια. Ὁ Φῶϋερμπαχ θέλει ἀντικείμενα αἰσθητὰ, ποὺ νὰ διακρίνονται πραγματικὰ ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς σκέψης, ἀλλὰ δὲν ἐξετάζει τὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα ὡς ἀντικειμενικὴ δραστηριότητα. Γι' αὐτὸ στὴν «Ὁσία τοῦ χριστιανισμοῦ» θεωρεῖ ὡς αὐθεντικὰ ἀνθρώπινη μονάχα τὴ θεωρητικὴ δραστηριότητα, ἐνῶ ἡ πρακτικὴ συλλαμβάνεται και προσδιορίζεται ἀπ' αὐτὸν μονάχα στὴ βρῶμικη ἰουδαϊκὴ τῆς ἐκδήλωση. Γι' αὐτὸ δὲν καταλαβαίνει τὴ σημασία τῆς «ἐπαναστατικῆς», τῆς «πρακτικῆς κριτικῆς» δραστηριότητος.

II

Τὸ ζήτημα ἂν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀνθρώπινη σκέψη μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, δὲν εἶναι ζήτημα θεωρητικὸ, ἀλλὰ ζήτημα πρακτικόν. Στὴν πράξιν πρέπει νὰ ἀποδείχνη ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ τὴν πραγματικὴτητα και τὴ δύναμη, τὴ μὴ ὑπερβατικὴτητα τῆς σκέψης του. Ἡ συζήτηση γιὰ τὴν πραγματικὴτητα ἢ τὴ μὴ πραγματικὴ-

τητα μιᾶς σκέψης, πού εἶναι ἀπομονωμένη ἀπό τήν πρακτική, εἶναι ἕνα καθαρά σ χ ο λ α σ τ ι κ ὸ ζήτημα.

III

Ἡ ὕλιστική θεωρία, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι προϊόντα τῶν περιστάσεων καί τῆς παιδείας, καί ὅτι ἐπομένως οἱ ἀλλαγμένοι ἄνθρωποι εἶναι προϊόντα ἄλλων περιστάσεων καί διαφορετικῆς παιδείας,¹ ξεχνάει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνοι πού ἀλλάζουν τίς περιστάσεις καί ὅτι ὁ παιδαγωγός ἔχει κι αὐτός ἀνάγκη νά παιδαγωγηθεῖ. Γι' αὐτό τείνει ἀναπόφευκτα νά δαιρέσει τήν κοινωνία σέ δύο μέρη πού τὸ ἕνα τους βρίσκειται πάνω ἀπό τήν κοινωνία (Λ.χ. στὸν Ρόμπερτ Όουεν)².

Ἡ σύμπτωση τῆς ἀλλαγῆς τῶν περιστάσεων καί τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος ἢ αὐτοαλλαγῆς μπορεῖ νά ἐξεταστεῖ καί νά κατανοηθεῖ ὀρθολογικά μονάχα σὰν ἐ π α ν α σ τ α τ ι κ ῆ πρακτική.

IV

Ὁ Φώυερμπαχ ξεκινάει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ θρησκεία κάνει τὸν ἄνθρωπο ξένο πρὸς τὸν ἑαυτό του, ὅτι ὁ κόσμος χωρίζεται σ' ἕναν κόσμο θρησκευτικὸ πού τὸν ἔχει ὁ ἄνθρωπος στίς παραστάσεις του³ καί ἕναν κόσμο κοσμικὸ⁴. Ἡ δουλειά του συνίσταται στὸ νά ἀναλύσει τὸ θρησκευτικὸ κόσμο στὴν κοσμική του βάση. Δὲ βλέπει πὼς κι ὅταν ὀλοκληρώσει αὐτὴ τὴν ἐργασία, δὲ θὰ ἔχει ἀκόμα κάνει τὸ βασικὸ⁵. Τὸ γεγονός, δηλαδή, ὅτι ἡ κοσμική βάση ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸν ἑαυτό της καί σταθεροποιεῖται στὰ σύννεφα, ἀποτελώντας ἔτσι ἕνα αὐτόνομο θασίλειο, μπορεῖ ἀκριβῶς νά ἐξηγηθεῖ μονάχα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ διάσπαση καί τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση αὐτῆς τῆς κοσμικῆς βάσεως. Πρέπει λοιπὸν νά καταλάβουμε πρῶτα ἀπ' ὅλα αὐτὴ τὴν τελευταία στὴν ἀντίφασή της⁶ γιὰ νά τὴν ἐπαναστατικοποιήσουμε ὕστερα πρακτικὰ ἐξαλείφοντας τὴν ἀντίφαση. Ἀπὸ τὴ σι-

1. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Μάρξ λέει ἐδῶ ἀπλῶς: ἡ ὕλιστικὴ θεωρία τῆς ἀλλαγῆς τῶν περιστάσεων καί τῆς παιδείας ξεχνάει...». Ὁ Όγκελς ἔχει διευκρινίσει τὴ σκέψη.

2. Ἡ φράση στὴν παρένθεση προστέθηκε ἀπὸ τὸν Όγκελς.

3. Ἡ δεικνύση προστέθηκε ἀπὸ τὸν Όγκελς.

4. Ὁ Όγκελς λέει «πραγματικὸ».

5. Ἡ φράση προστέθηκε ἀπὸ τὸν Όγκελς.

6. Τὸ κείμενο τοῦ Μάρξ βάζει τίς δύο αὐτὲς ἐνέργειες στὸ ἴδιο πλάνο.

γμή λοιπόν πού έχουμε ανακαλύψει, λόγου χάρη, ότι ή γήινη οίκογένεια είναι τό μυστικό τής ούράνιας οίκογένειας, θα πρέπει από κεί και ύστερα νά κάνουμε τή θεωρητική κριτική άκριβώς τής πρώτης και θα πρέπει νά τήν ανατρέψουμε πρακτικά.¹

V

Ή Φώερμπαχ, πού δέν ικανοποιείται μέ τήν ά φ η ρ η μ έ ν η σ κ έ ψ η, επικαλείται τήν α ί σ θ η τ ή ά ν τ ί λ η ψ η. Άλλά δέν εξετάζει τόν αίσθητό κόσμο σάν π ρ α κ τ ι κ ή ανθρώπινα-αίσθητή δραστηριότητα.

VI

Ή Φώερμπαχ διαλύει τή θρησκευτική ουσία σέ ά ν θ ρ ώ π ι ν η ουσία. Άλλά ή ανθρώπινη ουσία δέν είναι μιá άφαίρεση πού ένυπάρχει μέσα στο άπομονωμένο άτομο. Στην πραγματικότητα της, είναι τό σύνολο τών κοινωνικών σχέσεων.

Ή Φώερμπαχ, πού δέν καταπιάνεται μέ τήν κριτική αυτής τής πραγματικής ουσίας, είναι συνεπώς αναγκασμένος:

1. Νά κάνει άφαίρεση τής πορείας τής ιστορίας και νά κάνει τό θρησκευτικό πνεύμα ένα πράγμα αναλλοίωτο, πού ύπάρχει από μόνο του, υποθέτοντας ότι ύπάρχει ένα ανθρώπινο άτομο άφηρημένο, ά π ο μ ο ν ω μ έ ν ο.

2. Νά εξετάζει, συνεπώς, τό ανθρώπινο² δν άποκλειστικά σά «γένος», σάν έσωτερική βουδή γενικότητα, πού συνδέει μέ καθαρά φ υ σ ι κ ό τρόπο τά πολυάριθμα άτομα.

VII

Γι' αυτό τό λόγο ή Φώερμπαχ δέ βλέπει ότι τό «θρησκευτικό πνεύμα» είναι τό ίδιο ένα κ ο ι ν ω ν ι κ ό π ρ ο ἶ ὄ ν και ότι τό άφηρημένο άτομο πού αναλύει άνήκει στην πραγματικότητα³ σέ μιá καθορισμένη κοινωνική μορφή.

1. Ή Μάρξ γράφει: «θα πρέπει νά εξαφανίσουμε τήν πρώτη στο επίπεδο τής θεωρίας και τής πρακτικής».

2. Τό επίθετο τό έχει προσθέσει ή Έγκελς.

3. Ή Έγκελς έχει προσθέσει τίς λέξεις «στην πραγματικότητα».

VIII

Κάθε¹ κοινωνική ζωή είναι ουσιαστικά π ρ α κ τ ι κ ή. "Όλα τὰ μυστήρια πού ἐκτρέπουν τή θεωρία πρὸς τὸ μυστικισμό βρίσκουν τήν ὀρθολογική τους λύση στήν ἀνθρώπινη πρακτική καί στήν κατανόηση αὐτῆς τῆς πρακτικῆς.

IX

Τὸ ἀνώτερο ἀποτέλεσμα πού πετυχαίνει ὁ ἐ ν ο ρ α τ ι κ ὸ ς ὕλισμός, δηλαδή ὁ ὕλισμός πού δὲν κατανοεῖ τή δραστηριότητα τῶν αἰσθήσεων σὰν πρακτική δραστηριότητα, εἶναι ἡ ἀντίληψη τῶν ἀπομονωμένων ἀτόμων καί τῆς ἰδιωτικῆς κοινωνίας.²

X

Ἡ ἀποψη τοῦ παλιοῦ ὕλισμοῦ εἶναι ἡ «ἰδιωτική» κοινωνία. Ἡ ἀποψη τοῦ καινούργιου ὕλισμοῦ εἶναι ἡ ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν η κοινωνία, ἡ ἡ κοινωνικοποιημένη ἀνθρωπότητα.³

XI

Οἱ φιλόσοφοι ἔχουν ἀπλῶς ἐ ξ η γ ῆ σ ε ι τὸν κόσμο μὲ διάφορους τρόπους,⁴ αὐτὸ πού ἔχει σημασία εἶναι γὰ τὸν ἀ λ λ ᾶ ξ ο υ μ ε.

1. Ὁ Ἔγκελς λέει ἀπλῶς «ἡ κοινωνική Ζωή».

2. Ὁ Ἔγκελς γράφει: «ἡ ἀντίληψη τῶν ἀπομονωμένων ἀτόμων στήν «ἰδιωτική κοινωνία».*

* Μὲ τίς λέξεις «ἰδιωτική κοινωνία» μεταφράσαμε τὸν ὄρο «B'U'RGERLICHE GESELLSCHAFT (γαλλικά: SOCIETE' CIVILE).

3. Ὁ Ἔγκελς ἐδῶ ἔχει ὑπογραμμίσει τὸ «ἀνθρώπινη» καί ἔβαλε σὲ εἰσαγωγικά τὸ «ἰδιωτική».

4. Ὁ Ἔγκελς εἶχε ἐδῶ προσθέσει τὸ «ἀλλά».

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ – ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΕΓΚΕΛΣ

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ
ΦΩΪΕΡΜΠΑΧ, ΜΠ. ΜΠΑΟΥΕΡ ΚΑΙ ΣΤΙΡΝΕΡ
ΚΑΙ ΤΟΥ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ
ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ ΤΟΥ**

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ
ΦΩ·Υ·ΕΡΜΠΑΧ, ΜΠ. ΜΠΑΟΥΕΡ ΚΑΙ ΣΤΙΡΝΕΡ**

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Μέχρι τώρα, οί άνθρωποι κατασκεύαζαν διαρκῶς στὰ μυαλά τους σφαλερές αντιλήψεις γιά τόν ἑαυτό τους, γιά τὸ τί εἶναι καὶ τὸ τί πρέπει νὰ εἶναι. Ἔχουν ρυθμίσει τίς σχέσεις τους σύμφωνα μὲ τίς ιδέες τους γιά τὸ Θεό, γιά τὸ φυσιολογικὸ ἄνθρωπο, κτλ. Αὐτὰ τὰ γεννήματα τοῦ μυαλοῦ τους ἔχουν γίνεи οί κυριαρχοί τους. Αὐτοί, οί δημιουργοί, ἔχουν σκύψει τὸ κεφάλι μπροστὰ στίς δημιουργίες τους. Ἄς τοὺς ἐλευθερώσουμε ἀπὸ τίς χίμαιρες, τίς ιδέες, τὰ δόγματα, ὄντα φανταστικά πὸ κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τους οί ἄνθρωποι φθίνουν. Ἄς ἐξεγερθοῦμε ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν σκέψεων. Ἄς διδάξουμε τοὺς ἄνθρώπους, λέει ὁ ἕνας, νὰ ἀντικαταστήσουν αὐτὲς τίς φαντασίες μὲ σκέψεις πὸ νὰ ἀντιστοιχοῦν στὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἄς πάρουμε κριτικὴ στάση ἀπέναντί τους, λέει ὁ δεύτερος. Ἄς τίς ξεριζώσουμε ἀπὸ τὰ κεφάλια τους, λέει ὁ τρίτος καὶ — ἡ ὑπάρχουσα πραγματικότητα θὰ καταρρεῦσει.

Αὐτὲς οί ἀπλοϊκὲς καὶ παιδιᾶστικες φαντασίες ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τῆς σύγχρονης νεο-χερκελιανῆς φιλοσοφίας, πὸ ὄχι μόνον γίνεи δεκτὴ ἀπὸ τὸ γερμανικὸ κοινὸ μὲ φόβο καὶ σεβασμὸ, ἀλλὰ καὶ ἀναγγέλλονται ἀπὸ τοὺς φιλοσοφικοὺς ἤρωτες μὲ τὴν ἱερόπρεπη συνείδηση τῆς κατακλυσμικῆς τους ἐπικινδυνότητας καὶ τῆς ἐγκληματικῆς τους ἀσπλαχνίας. Ὁ πρῶτος τόμος αὐτῆς τῆς ἔκδοσης ἔχει σκοπὸ νὰ ἀποκαλύψει αὐτὰ τὰ πρόβατα, πὸ περνᾶνε τὸν ἑαυτό τους καὶ τὰ περνᾶνε κι οί ἄλλοι γιά λύκους, νὰ δείξει πὸς τὸ βέλασμά τους μιμεῖται ἀπλῶς μὲ φιλοσοφικὴ μορφή τίς ἀντιλήψεις τῆς γερμανικῆς μεσαιᾶς τάξης, πὸς οί φαναρισμοὶ αὐτῶν τῶν φιλοσοφικῶν σχολιαστῶν καθρεφτίζουν ἀπλῶς τὴν ἀθλιότητα τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν στὴ Γερμανία. Ἔχει σὰ σκοπὸ του νὰ γελοιοποιήσει αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ ἀγῶνα μὲ τίς σκιὲς τῆς πραγματικότητας πὸ εἶναι τόσο ἐλκυστικὸς στὸ ὄνειροπαρμένο καὶ γεμάτο συγχύσεις γερμανικὸ ἔθνος.

Κάποτε ἕνα παλληκᾶρι εἶχε τὴν ιδέα, ὅτι οί ἄνθρωποι πνίγονταν στὸ νερὸ μονάχα ἐπειδὴ κατέχονταν ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς βαρύτερας. Ἄν θὰ ξεριζῶναν αὐτὴ τὴν ιδέα ἀπὸ τὰ κεφάλια τους, λόγου χάρη λέγοντας ὅτι εἶναι μιὰ δεισιδαιμονία, μιὰ θρησκευτικὴ ἀντίληψη, θὰ ἦταν ἔξοχα ἀσφαλισμένοι ἀπὸ ὅποιοδῆποτε κίνδυνο νὰ πνιγοῦν. Ὁλόκληρη-

ρη τή ζωή του ἀγωνίστηκε ἐναντίον αὐτῆς τῆς ψευδαίσθησης τῆς βαρύτητας, πού γιὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα της ὄλες οἱ στατιστικές τοῦ ἔφεργαν καινούργιες καί ποικίλες ἀποδείξεις. Αὐτὸ τὸ παλληκάρι ἦταν ὁ τύπος τῶν καινούργιων ἐπαναστατικῶν φιλοσόφων στὴ Γερμανία.*

* (Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι διαγραμμένο μέσα στὸ χειρόγραφο) Δὲν ὑπάρχουν εἰδικές διαφορές πού νὰ ξεχωρίζουν τὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ ἀπὸ τὴν ἰδεολογία τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Καί ἡ τελευταία ἐπίσης βλέπει τὸν κόσμον κυριαρχούμενον ἀπὸ ἰδέες, βλέπει τίς ἰδέες καί ἀντιλήψεις ὡς καθοριστικές ἀρχές, καί ὅτι ὀρισμένες ἀπόψεις ἀποτελοῦν τὸ μυστήριον τοῦ ὕλικου κόσμου τὸ προσιτὸ στοὺς φιλόσοφους.

Ὁ Χέγκελ ὀλοκλήρωσε τὸ θετικὸ ἰδεαλισμὸ. Μεταμόρφωσε ὅλον τὸν ὕλικόν κόσμον σ' ἓναν κόσμον ἰδεῶν καί ὅλη τὴν ἱστορίαν σὲ μιὰ ἱστορίαν ἰδεῶν. Δὲν ἀρκοῦνταν νὰ καταγράψῃ τὰ ἰδεῶν ἀντικείμενα, ἐπιζητοῦσε ἀκόμα νὰ περιγράψῃ τὴν πράξιν τῆς δημιουργίας.

Ἐυνημένοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς φαντασίας τους, οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι διαμαρτύρονται ἐναντίον τοῦ κόσμου τῆς σκέψεως, στὸν ὁποῖον /.../ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πραγματικοῦ, ὕλικου /.../.

Ὅλοι οἱ Γερμανοὶ φιλοσοφικοὶ κριτικοὶ θεβαιώνουν ὅτι οἱ πραγματικοὶ ἄνθρωποι κυριαρχοῦνται ὡς τώρα καί καθορίζονται ἀπὸ ἰδέες, εἰκόνες καί ἔννοιες καί ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος εἶναι ἓνα προϊόν τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν. Αὐτὸ συνέβαινε ὡς τὰ τώρα, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἀλλάξῃ. Διαφέρουν ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον στὸν τρόπο πού σκοπεύουν νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν ἀνθρωπότητα, πού κατὰ τὴ γνώμην τους στενάζει κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἔμμονων ἰδεῶν της. Διαφέρουν ἀνάμεσά τους ἀνάλογα μὲ τὸ τί ὑποστηρίζουν ὅτι εἶναι οἱ ἔμμονες ἰδέες. Συμφωνοῦνε στὴν πίστη τους γιὰ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἰδεῶν. Συμφωνοῦνε πιστεύοντας ὅτι ἡ δράσις τοῦ κριτικοῦ τους λογικοῦ πρέπει νὰ φέρῃ τὴν καταστροφὴν τῆς ὑπάρχουσας τάξεως πραγμάτων: ὄσχετο ἂν θεωροῦν τὴν ἀπομονωμένην λογικὴν τους δραστηριότητα ἀρκετὴ ἢ ἂν θέλουν νὰ κατακτῆσουν τὴν παγκόσμιαν συνείδησιν.

Ἡ πίστις ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος εἶναι τὸ προϊόν τοῦ ἰδεοῦ κόσμου, ὅτι ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν /.../.

Ἐχοντας χάσει τὴν πίστην τους στὸ χεγκελιανὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι διαμαρτύρονται ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν σκέψεων, ἰδεῶν καί ἀντιλήψεων, πού κατὰ τὴν γνώμην τους, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴν ψευδοσιθιστικὴν Χέγκελ, ὡς τὰ τώρα δημιουργοῦσαν, καθόριζαν καί ἐξουσίαζαν τὸν πραγματικὸν κόσμον. Καταθέτουν τὴν διαμαρτυρίαν τους καί ξεψυχοῦν /.../.

Σύμφωνα μὲ τὸ χεγκελιανὸν σύστημα, ἰδέες, σκέψεις καί ἀντιλήψεις δημιουργοῦσαν, καθόρισαν καί ἐξουσίασαν τὴν πραγματικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, τὸν ὕλικόν τους κόσμον, τίς πραγματικὰς σχέσεις. Οἱ ἀντάρτες μαθητὲς του παίρνουν ἀπ' αὐτὸν αὐτὸ τὸ ἀίωμα /.../.

I

ΦΩ·Υ·ΕΡΜΠΑΧ

ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΗΣ ΥΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΗΣ

(Είσαγωγή)

Όπως άκούμε άπό τούς Γερμανούς θεωρητικούς τής ιδεολογίας, ή Γερμανία έχει γίνει τά τελευταία χρόνια τό θέατρο μιās άνατροπής χωρίς προηγούμενο. Η άποσύνθεση τής γεγκελιανής φιλοσοφίας, πού άρχισε με τόν ΣΤΡΑΟΥΣΙ, εξέλιχτηκε σέ μιά γενική άναταραχή πού μέσα της σαρώθηκαν όλες οι «δυνάμεις του παρελθόντος». Μέσα στό γενικό χάος, ισχυρές άυτοκρατορίες ξεπήδησαν για νά καταρρεύσουν έξίσου γρήγορα, και ήρωες έμφανίστηκαν για μιá μόνο στιγμή, για νά τούς ρίξουν στήν άφάνεια τολμηρότεροι και ισχυρότεροι αντίπαλοι. Ήταν μιá επανάσταση πού πλάι της ή Γαλλική Έπανάσταση ήταν παιγνιδάκι, μιá παγκόσμια μάχη πού πλάι της οι μάχες τών Διαδόχων² φαίνονται άσήμαντες. Οι άρχές έκτοπίζανε ή μιá τήν άλλη, ήρωες του πνεύματος άνέτρεπαν ό ένας τόν άλλον με άνήκουστη ταχύτητα και στα τρία τελευταία χρόνια, 1842-45, σαρώθηκαν στή Γερμανία περισσότερο άπό τό παρελθόν άπό ό, τι σ' άλλες εποχές μέσα σέ τρεις αιώνες.

1. Δαυίδ Φρειδερίκος Στράους, γερμανός φιλόσοφος γνωστός άπό τό έργο του: «Ο Βίος τ ο υ Ί η σ ο υ»!

2. Στρατηγοί του Μ Άλεξάνδρου πού μετά τό θάνατό του άρχισαν σκληρό άγώνα για τήν έξουσία πού κατέληξε στή διάσπαση του κράτους.

* Όλα αυτά υποτίθεται ότι έγιναν στην περιοχή της καθαρής σκέψης.*

Ήσφαλως έχουμε μπροστά μας ένα ενδιαφέρον γεγονός: την αποσύνθεση του απόλυτου πνεύματος.** Όταν έσβησε ή τελευταία σπίθα της ζωής του, τα διάφορα στοιχεία αυτού του Caput Mortuum¹ άρχισαν να αποσυνθέτονται, μπήκαν σε καινούργιους συνδυασμούς και σχημάτισαν καινούργιες ουσίες. Οί διομήχανοι της φιλοσοφίας που ως τότε ζούσαν έκμεταλλευόμενοι το απόλυτο πνεύμα, ρίχτηκαν τώρα πάνω σ' αυτούς τους καινούργιους συνδυασμούς. Καθένας τους με όλο του το ζήλο βάλθηκε να πουλάει το κομμάτι που του άναλογοῦσε. Αυτό φυσικά γέννησε το συναγωνισμό, που στην αρχή γινότανε με νηφάλιο και άστικό τρόπο. Άργότερα όταν ή γερμανική αγορά κορέστηκε, και το εμπόρευμα παρόλες τις προσπάθειες δέν έβρισκε πια απήχηση στην παγκόσμια αγορά, ή επιχείρηση χάλασε κατά το συνηθισμένο γερμανικό τρόπο με πλαστή και νοθευμένη παραγωγή, χειροτέρευση της ποιότητας, νόθευση τών πρώτων ύλών, πλαστογράφηση στις έτικέτες, εικονικές αγοραπωλησίες, παίξιμο στο χρηματιστήριο και πιστωτικό σύστημα χωρίς οποιαδήποτε πραγματική βάση. Ο συναγωνισμός κατέληξε σε σκληρή πάλη που τώρα μάς την εκθειάζουν και την έρμηνεύουν σά μιá επανάσταση παγκόσμιας σημασίας, σά γεννήτορα τών πιό θαυμάσιων αποτελεσμάτων και έπιτευγμάτων.

Άν θέλουμε να εκτιμήσουμε στην πραγματική της αξία αυτή τη φιλοσοφική άγυρτία, που ξυπνάει ακόμα και στα στήθη του τίμιου γερμανού άστοῦ ένα αίσθημα έθνικης περηφάνειας, αν θέλουμε να δώσουμε μιá καθαρή ιδέα της στενοκεφαλιás*** όλου αυτού του νεο-χεγκελιανού κινήματος και ιδιαίτερα της κωμικοτραγικής αντίθεσης ανάμεσα στις αυταπάτες αυτών τών ήρώων ως προς τα έπιτεύγματά τους και στα πραγμα-

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο/: 'Ο θέβηλος έξωτερικός κόσμος δέν έμοθε, φυσικά, τίποτε, γιατί όλα αυτά τα γεγονότα που συνταράξανε τόν κόσμο, έγιναν βασικά μονάχα σπή διαδικασία αποσύνθεσης του απόλυτου πνεύματος.

** /'Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο/: 'Ο κριτικός, αυτός ό έπιμελητής γάμων και κηδειών, δέν μπορούσε φυσικά να είναι άπών, αυτός που σάν ύπόλειμμα τών μεγάλων άπελευθερωτικών πολέμων,...

*** /'Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο/: (και του έθνικου πνεύματος).

1. Κυριολεκτικά: Πεθαμένο κεφάλι, όρος της χημείας που δηλώνει το ύπόλειμμα μιás άπόσταξης. Έδω: ύπολείμματα.

τικά τους επιτεύγματα, πρέπει να κοιτάξουμε όλο αυτό το θέαμα από ένα όπτικό σημείο έξω από τα σύνορα της Γερμανίας.*

* /Τό παρακάτω απόσπασμα είναι διαγραμμένο στο χειρόγραφο/: Προλογίζουμε λοιπόν την ειδική κριτική άτομικων εκπροσώπων αυτού του κινήματος με μερικές γενικές παρατηρήσεις που να ξεκαθαρίζουν τις ιδεολογικές προϋποθέσεις που είναι κοινές σε όλους τους. Αυτές οι παρατηρήσεις θα είναι αρκετές για να δείξουν την άποψη της κριτικής μας στο βαθμό που αυτό είναι απαραίτητο για την κατανόηση και την αιτιολόγηση των άτομικων κριτικών που ακολουθούν. Αντιπαράθετους αυτές τις παρατηρήσεις στον Φώιερμασχ ειδικά επειδή είναι ο μόνος που έχει τουλάχιστο κάνει κάποια πρόοδο και τα έργα του μπορούν να έξεταστούν DE BONNE FOI.1

1. Καλόπιστα. (Γαλλικά στο κείμενο).

ΦΩ.Υ.ΕΡΜΠΑΧ

Α. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΓΕΝΙΚΑ,
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ

Ἡ γερμανικὴ κριτικὴ μέχρι τὶς πρὸ πρόσφατες προσπάθειές της, πο-
τὲ δὲν ἐγκατέλειψε τὴν περιοχὴ τῆς φιλοσοφίας. Χωρὶς καθόλου γὰ ἐξε-
τάζει τὶς γενικὲς φιλοσοφικὲς τῆς προϋποθέσεις, ὅλο τὸ σῶμα τῶν ἐρευ-
νῶν της ἔχει στὴν πραγματικότητά της ξεπηδήσει ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἑνὸς ὀρισμέ-
νου φιλοσοφικοῦ συστήματος, τοῦ Χέγκελ. Ὁχι μόνον οἱ ἀπαντήσεις
τοὺς ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιες τὶς ἐρωτήσεις τοὺς ὑπῆρχε μιὰ ἀπάτη. Αὐτὴ ἡ
ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Χέγκελ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς
σύγχρονους κριτικούς δὲν ἀποπειράθηκε ποτὲ μιὰ περιεκτικὴ κριτικὴ τοῦ
χεγκελιανοῦ συστήματος, ὅσοδὴποτε κι ἂν ἰσχυρίζεται ὁ καθένας τοὺς ὅτι
ἔχει προχωρήσει πέρα ἀπὸ τὸν Χέγκελ. Οἱ πολεμικὲς τοὺς ἐναντίον τοῦ
Χέγκελ καὶ τοῦ ἑνὸς ἐναντίον τοῦ ἄλλου περιορίζονται σὲ τοῦτο: καθέ-
νας τοὺς ἀπομονώνει μιὰ πλευρὰ τοῦ χεγκελιανοῦ συστήματος καὶ τὴν στρέ-
φει ἐναντίον τοῦ ὅλου συστήματος καθὼς καὶ ἐναντίον τῶν πλευρῶν ποὺ
ἔχουν ἀπομονώσει οἱ ἄλλοι. Ξεκίνησαν ἀπομονώνοντας μὴ παραποιημέ-
νες χεγκελιανὲς κατηγορίες, ὅπως «οὐσία» καὶ «αὐτοσυνείδηση», καὶ ὕ-
στερα θεθῆλυσαν αὐτὲς τὶς κατηγορίες μὲ πρὸ κοσμικὰ ὀνόματα, ὅπως τὸ
Γένος, ὁ Μοναδικός, ὁ Ἄνθρωπος, κτλ.

Ὁλη ἡ γερμανικὴ φιλοσοφικὴ κριτικὴ ἀπὸ τὸν Στράους μέχρι τὸν
Στίρνερ περιορίζεται σὲ κριτικὴ θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῶ ν ἀντιλήψεων.*
Οἱ κριτικοὶ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν πραγματικὴ θρησκεία καὶ τὴν κυρίως θε-

* /Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο/. ὑπο-
στηρίζοντας ὅτι εἶναι ἡ ἀπόλυτος λυτρωτὴς τοῦ κόσμου ἀπὸ κάθε κακό. Τὴ θρη-
σκεία τὴ θεωροῦσαν καὶ τὴ μεταχειρίζονταν συνεχῶς ὡς τὸν πρῶτο ἐχθρό,
ὡς τὴν τελικὴ αἰτία ὅλων τῶν σχέσεων ποὺ ἀποστρέφονταν αὐτοὶ οἱ φιλόσο-
φοι.

ολογία. Τὸ τί ἐσήμαιναν στήν πραγματικότητα θρησκευτική συνείδηση καὶ θρησκευτική ἀντίληψη προσδιορίζονταν κατὰ διαφορετικὸ τρόπο καθὼς προχωροῦσαν παρακάτω. Ἡ πρόδοός τους ἦταν νὰ συμπεριλαμβάνουν τὶς θεωρούμενες κυρίαρχες μεταφυσικές, πολιτικές, νομικές, ἠθικές καὶ ἄλλες ἀντιλήψεις στὴ σφαῖρα τῶν θρησκευτικῶν ἢ θεολογικῶν ἀντιλήψεων. Καὶ παρόμοια, νὰ χαρακτηρίζουν τὴν πολιτική, κοσμική καὶ ἠθική συνείδηση σὰ θρησκευτική ἢ θεολογική, καὶ τὸν πολιτικό, νομικό, ἠθικό ἄνθρωπο — τὸν «ἄνθρωπο» σὲ τελευταία ἀνάλυση — σὰ θρησκευτικό. Ἡ κυριαρχία τῆς θρησκείας θεωρήθηκε σὰ δεδομένη. Βαθμιαῖα κάθε κυρίαρχη σχέση χαρακτηρίζονταν σὰ θρησκευτική σχέση καὶ μετατρέπονταν σὲ μιὰ λατρεία, λατρεία τοῦ νόμου, λατρεία τοῦ κράτους, κτλ. Παντοῦ ὑπῆρχε μονάχα θέμα δογμάτων καὶ πίστεως σὲ δόγματα. Ὁ κόσμος ἐξαγιαζόταν ὄλο καὶ σὲ μεγαλύτερη ἔκταση, μέχρι πού τελικὰ ὁ σεβάσμιός μας Ἅγιος Μᾶξ¹ μπόρεσε νὰ τὸν ἀγιοποιήσει *en bloc* κι ἔτσι: νὰ ξεμπερδέψει μαζί του μιὰ καὶ καλή.

Οἱ Παλιοὶ Χεγκελιανοὶ *καταλάβαιναν* τὸ κάθε τι ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀνάγονταν σὲ μιὰ χεγκελιανὴ λογικὴ κατηγορία. Οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ *ἔκαναν κριτικὴ* σὲ ὅλα ἀποδίδοντας σὲ κάθε πράγμα θεολογικὴ ἀντιλήψεις ἢ χαρακτηρίζοντάς το σὰ θεολογικὸ θέμα. Οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ βρίσκονται σὲ συμφωνία μὲ τοὺς Παλιούς Χεγκελιανούς ὅταν πιστεύουν στὴν κυριαρχία τῆς θρησκείας, τῶν ἐννοιῶν, μιᾶς καθολικῆς ἀρχῆς στὸν κόσμο πού ὑπάρχει. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ μιὰ πλευρὰ κτυπᾷ αὐτὴ τὴν κυριαρχία σὰ σφτερισμό, ἐνῶ ἡ ἄλλη τὴν ἐξυμνεῖ σὰ νόμιμη.

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ θεωροῦν τὶς ἀντιλήψεις, τὶς σκέψεις, τὶς ιδέες, πραγματικὰ ὅλα τὰ προϊόντα τῆς συνείδησης, πού τοὺς ἀποδίδουν μιὰν ἀνεξάρτητη ὕπαρξη, σὰν πραγματικὲς ἀλυσίδες τῶν ἀνθρώπων (ἀκριβῶς ὅπως οἱ Παλιοὶ Χεγκελιανοὶ τὰ χαρακτηρίζαν σὰν τὰ ἀληθινὰ δεσμὰ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας) εἶναι φανερό ὅτι οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ ὀφείλουν νὰ πολεμήσουν μονάχα ἐναντίον αὐτῶν τῶν ψευδαισθήσεων τῆς συνείδησης*. Μιὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴ φαντασία τους, οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅλες οἱ πράξεις τους, οἱ ἀλυσίδες τους καὶ οἱ περιορισμοὶ τους εἶναι προϊόντα τῆς συνείδησής τους, οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ, συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ τους βάζουν στοὺς ἀνθρώπους τὸ ἠθικὸ αἴτημα νὰ ἄλ-

¹ Παρατσούκλι τοῦ Μᾶξ Στίρνερ.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο/: καὶ ὅτι ὁ στόχος πού προσπαθοῦν νὰ πετύχουν εἶναι μιὰ ἀλλαγὴ τῆς κυρίαρχης συνείδησης.

λάξουν τή σημερινή τους συνείδηση με μιὰ ἀνθρώπινη, κριτική ἢ ἐγωιστική συνείδηση, καὶ ἔτσι νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τους. Αὐτὴ ἢ ἀπαίτηση γιὰ ἀλλαγὴ συνείδησης συνοψίζεται σὲ μιὰ ἀπαίτηση ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητας με διαφορετικὸ τρόπο, δηλαδή στὴν ἀποδοχὴ τῆς μέσο μιᾶς ἄλλης ἐρμηνείας. Οἱ Νέο-Χεγκελιανοὶ ἰδεολόγοι, παρὰ τὴς δῆθεν «κοσμοχλαστικές» τους θέσεις, εἶναι οἱ πιὸ πιστοὶ συντηρητικοί. Οἱ πιὸ καινούργιοι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν βρεῖ τὴ σωστὴ ἔκφραση γιὰ τὴ δραστηριότητά τους ὅταν δηλώνουν ὅτι ἀγωνίζονται μονάχα ἐναντίον τῶν «φ ρ ά σ ε ω ν». Ἐχνοῦν ὅμως ὅτι σ' αὐτὲς τὶς φράσεις αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀντιπαραθέτουν μονάχα ἄλλες φράσεις, καὶ ὅτι με κανένα τρόπο δὲν πολεμοῦν ἐναντίον τοῦ κόσμου ποὺ ὑπάρχει πραγματικά, ὅταν ἀπλῶς πολεμοῦν ἐναντίον τῶν φράσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τὰ μόνα ἀποτελέσματα ποὺ αὐτὴ ἢ κριτικὴ μπόρεσε νὰ πετύχει ἦταν μερικὲς (καὶ τελείως μονόπλευρες) διασαφηνίσεις γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας. Ὅλες οἱ ὑπόλοιπες θέσεις τους εἶναι ἀπλῶς παραπέρα ὠραιοποιήσεις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τους ὅτι μᾶς ἔδωσαν, σ' αὐτὲς τὶς ἀσήμαντες διασαφηνίσεις, ἀνακαλύψεις παγκόσμιας σημασίας. Δὲν ἔχει συμβεῖ σὲ κανέναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φιλοσόφους νὰ ἐρευνήσῃ τὴ σύνδεση τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας με τὴ γερμανικὴ πραγματικότητα, τὴ σχέση τῆς κριτικῆς τους με τὸ δικό τους ὕλικὸ περιβάλλον.

1. Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

A.* Οἱ προϋποθέσεις ἀπὸ ὅπου ξεκινοῦμε δὲν εἶναι αὐθαίρετες, δὲν εἶναι δόγματα, ἀλλὰ πραγματικὲς προϋποθέσεις ποὺ ἢ ἀφαίρεσή τους μπορεῖ νὰ γίνῃ μονάχα στὴ φαντασία. Εἶναι τὰ πραγματικὰ ἄτομα, ἢ δραστηριότητά τους καὶ οἱ ὕλικοι ὄροι τῆς ζωῆς τους, τόσο αὐτοὶ ποὺ τοὺς βρῆκαν νὰ ὑπάρχουν, ὅσο καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς δημιουργήσαν με τὴ δική

* /'Απόσπασμα διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο/:

Γνωρίζουμε μιὰ μοναδικὴ ἐπιστήμη, τὴν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας. Μπορεῖ νὰ κοιτάξῃ κανεὶς τὴν ἱστορία ἀπὸ δύο πλευρὲς καὶ νὰ τὴ διαιρέσῃ στὴν ἱστορία τῆς φύσης καὶ τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δύο πλευρὲς εἶναι ὡστόσο ἀεχώριστες. Ἡ ἱστορία τῆς φύσης καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτιέται ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅσο ὑπάρχουν ἀνθρώποι. Ἡ ἱστορία τῆς φύσης, ἢ λεγομένη φυσικὴ ἐπιστήμη, δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ ὅλη σχεδὸν ἡ ἰδεολογία συνοψίζεται εἴτε σὲ μιὰ διαστρεβλωμένη ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ἱστορίας εἴτε σὲ μιὰ πλήρη ἀφαίρεση ἀπ' αὐτήν. Ἡ ἴδια ἡ ἰδεολογία εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀπὸ τὶς πλευρὲς αὐτῆς τῆς ἱστορίας

τους δραστηριότητα. Αὐτές οἱ προϋποθέσεις μποροῦν ἐπομένως νὰ ἐπαληθευθοῦν μὲ καθαρά ἐμπειρικό τρόπο.

Ἡ πρώτη προϋπόθεση κάθε ἀνθρώπινης ἱστορίας εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ὕπαρξη τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπινων ἀτόμων.* Ἐτσι, τὸ πρῶτο γεγονός πού πρέπει νὰ προσδιοριστῆ εἶναι ἡ σωματικὴ ὀργάνωση αὐτῶν τῶν ἀτόμων καὶ ἡ σχέση πού αὐτὴ τοὺς δημιουργεῖ μὲ τὴν ὑπόλοιπη φύση. Ἀσφαλῶς δὲ μπορούμε ἐδῶ νὰ ἀσχοληθοῦμε σὲ βάθος οὔτε μὲ τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου οὔτε μὲ τίς φυσικὲς συνθήκες πού βρίσκει ἑτοιμὲς ὁ ἀνθρώπος — τίς γεωλογικὲς, τίς ὀρογραφικὲς, ὑδρογραφικὲς, κλιματικὲς, κ.τ.λ.** Τὸ γράψιμο τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ ξεκινάει πάντα ἀπὸ αὐτὲς τίς φυσικὲς θάσεις καὶ τίς ἀλλαγές τους στὴν πορεία τῆς ἱστορίας μέσο τῆς δράσης τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ ἀνθρώποι μποροῦν νὰ διακρίνονται ἀπὸ τὰ ζῶα χάρις στὴ συνείδηση, τὴ θρησκεία καὶ ὅτι ἄλλο σὰς ἀρέσει. Ἀρχίζουν οἱ ἴδιοι νὰ διακρίνουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὰ ζῶα εὐθὺς μόλις ἀρχίσουν νὰ παράγουν τὰ μέσα τῆς συντήρησής τους, βῆμα πού ἔχει σὰν ὄρο τοῦ τῆ σωματικῆς ὀργάνωσης. Παράγοντας τὰ μέσα τῆς ὑπαρξῆς τους οἱ ἀνθρώποι παράγουν ἑμμεσα τὴν πραγματικὴ τους ὕλικὴ ζωὴ.

Ὁ τρόπος πού οἱ ἀνθρώποι παράγουν τὰ μέσα τῆς ὑπαρξῆς τους ἐξαρτιέται πρὶν ἀπ' ὅλα ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν μέσων ὑπαρξῆς πού τὰ βρίσκουν ἑτοιμα καὶ πρέπει νὰ τὰ ἀναπαράγουν. Αὐτὸς ὁ τρόπος παραγωγῆς δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῆς φυσικῆς ὑπαρξῆς τῶν ἀτόμων. Εἶναι μᾶλλον μιὰ καθορισμένη μορφὴ δραστηριότητος αὐτῶν τῶν ἀτόμων, ἓνας καθορισμένος τρόπος ἐκδήλωσης τῆς ζωῆς τους, ἓνας καθορισμένος τ ρ ό π ο ς ζ ω ῆ ς ἀπὸ μέρους τους. Ὁ τρόπος πού τὰ ἄτομα ἐκδηλώνουν τὴ ζωὴ τους ἀντανακλᾷ αὐτὸ πού ἀκριβῶς εἶναι. Αὐτὸ πού αὐτὰ εἶναι, συμπεφτεῖ ἐπομένως μὲ τὴν παραγωγὴ τ ο υ ς, καὶ μὲ τὸ τ ῖ παράγουν καὶ μὲ τὸ π ῶ ς τὸ παράγουν. Αὐτὸ πού εἶναι τὰ ἄτομα ἐξαρτιέται ἔτσι ἀπὸ τοὺς ὕλικούς ὄρους πού καθορίζουν τὴν παραγωγὴ τους.

* /Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο/: Ἡ πρώτη ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ πράξη αὐτῶν τῶν ἀτόμων πού τὰ διακρίνει ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι ὄχι ὅτι σκέφτονται, ἀλλὰ ὅτι ἀρχίζουν νὰ π α ρ ά γ ο υ ν τὰ μ έ σ α τ ῆ ς ὑ π α ρ ξ ῆ ς τ ο υ ς.

** /Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο/: Δὲν εἶναι μονάχα ἡ ἀρχικὴ, αὐθόρμητη ὀργάνωση τῶν ἀνθρώπων, εἰδικὰ οἱ φυλετικὲς διαφορές, πού ἐξαρτιέονται ἀπ' αὐτὲς τίς συνθήκες ἀλλὰ ἐπίσης ἡ ὅλη παραπέρα ἐξέλιξη, ἡ ἢ ἔλλειψη ἐξέλιξης, τῶν ἀνθρώπων μέχρι τὴ σημερινὴ ἐποχὴ

Ἡ παραγωγή αὐτὴ ἐμφανίζεται μὲ τὴν αὐξήση τοῦ πληθυσμοῦ. Μὲ τὴ σειρά τῆς προϋποθέτει τὴν ἐπικοινωνία (Verkehr) τῶν ἀτόμων ἀνάμεσά τους. Ἡ μορφή αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας καθορίζεται πάλι ἀπὸ τὴν παραγωγή.

*

**

Οἱ σχέσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀνάμεσά τους ἐξαρτιέονται ἀπὸ τὸ πόσο ἔχει τὸ καθένα τους ἀναπτύξει τὶς παραγωγικὲς τοὺς δυνάμεις, τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐσωτερικὴ τοῦ ἐπικοινωνία. Αὐτὴ ἡ θέση εἶναι καθολικὰ ἀναγνωρισμένη. Ἀλλὰ ὄχι μόνον ἡ σχέση ἐνὸς ἔθνους μὲ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ ἐπίσης ἡ ὅλη ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ ἴδιου τοῦ ἔθνους ἐξαρτιέται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἐξέλιξης ποῦ ἔχει φτάσει ἢ παραγωγή τοῦ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ ἐπικοινωνία. Τὸ πόσο ἔχουν ἀναπτυχθεῖ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἐνὸς ἔθνους φαίνεται περισσότερο ἔκδηλα ἀπὸ τὸ βαθμὸ ποῦ ἔχει φτάσει ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας. Κάθε νέα παραγωγικὴ δύναμη, στὸ βαθμὸ ποῦ δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ποσοτικὴ ἐπέκταση τῶν ἤδη γνωστῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (λόγου χάρι καλλιέργεια καιρουργιῶν ἐδαφῶν), προκαλεῖ μιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας.

Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας σ' ἓνα ἔθνος ὁδηγεῖ πρῶτα στὸ χωρισμὸ τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἐργασίας ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ἐργασία, καὶ ἐπομένως στὸ χωρισμὸ πόλης καὶ χωριοῦ καὶ στὴν ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους. Ἡ παραπέρα ἀνάπτυξή τοῦ ὁδηγεῖ στὸ χωρισμὸ τῆς ἐμπορικῆς ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ ἐργασία. Ταυτόχρονα, μὲ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας σ' αὐτοὺς τοὺς διάφορους κλάδους ἀναπτύσσονται ποικίλοι καταμερισμοὶ ἀνάμεσα στὰ ἄτομα ποῦ συνεργάζονται σὲ καθορισμένα εἶδη ἐργασίας. Ἡ σχετικὴ θέση αὐτῶν τῶν ξεχωριστῶν ὁμάδων ἀνάμεσά τους καθορίζεται ἀπὸ τὶς μέθοδοις ποῦ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία, τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο (πατριαρχία, δουλεία, κστες, τάξεις). Αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ὁρους μποροῦμε νὰ τοὺς δοῦμε (ὅταν τάρχει πρὸ ἀναπτυγμένη ἐπικοινωνία) ὅτις σχέσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀνάμεσά τους.

Τὰ διάφορα στάδια ἀνάπτυξης τῶν καταμερισμῶν τῆς ἐργασίας ἀπολοῦν ἄλλες τόσες διαφορετικὲς μορφὲς ἰδιοκτησίας. Δηλαδή, τὸ στάδιο οὗ θρίσκειται ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας καθορίζει ἐπίσης τὶς σχέσεις τῶν ἀτόμων ἀνάμεσά τους ἀναφορικὰ μὲ τὸ ὑλικό, τὸ ὄργανο καὶ τὸ οἶον τῆς ἐργασίας.

Ἡ πρώτη μορφή ιδιοκτησίας είναι ἡ φυλετική ιδιοκτησία (Stamm-eigentum) ¹. Ἀντιστοιχεῖ σ' ὃ μὴ ἀναπτυγμένο στάδιο παραγωγῆς, ὅπου ἕνας λαὸς ζεῖ μὲ τὸ κυνήγι καὶ τὸ ψάρεμα, μὲ τὴν κτηνοτροφία ἢ, στὸ ἀνώτερο στάδιο, μὲ τὴ γεωργία. Στὴν τελευταία περίπτωση, αὐτὴ προϋποθέτει μιὰ μεγάλη ἔκταση ἀκαλλιέργητων ἐδαφῶν. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸ στάδιο πολὺ στοιχειώδης καὶ περιορίζεται σὲ μιὰ παραπέρα ἐπέκταση τοῦ φυσικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας ποὺ ὑπάρχει στὴν οἰκογένεια. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ περιορίζεται, ἐπομένως, σὲ μιὰν ἐπέκταση τῆς οἰκογένειας: ἀρχηγοὶ τῆς πατριαρχικῆς φυλῆς, κάτω ἀπ' αὐτοὺς τὰ μέλη τῆς φυλῆς, τελικὰ οἱ δούλοι. Ἡ δουλεία, ποὺ εἶναι ἀφανὴς στὴν οἰκογένεια, ἀναπτύσσεται βαθμιαία μονάχα μὲ τὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀναγκῶν καὶ μὲ τὴν ἐπέκταση τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων, ἐπέκταση τόσο τοῦ πολέμου ὅσο καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἡ δευτέρη μορφή ιδιοκτησίας εἶναι ἡ ἀρχαία κοινοτικὴ καὶ κρατικὴ ιδιοκτησία, ποὺ προέρχεται εἰδικὰ ἀπὸ τὴ συνένωση πολλῶν φυλῶν σὲ μιὰ π ὀ λ η μὲ συμφωνία ἢ μὲ κατάκτηση καὶ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴ δουλεία. Πλάι στὴν κοινωνικὴ ιδιοκτησία θρῖσκουμε ἤδη νὰ ἀναπτύσσεται κινητὴ καὶ ἀργότερα ἐπίσης καὶ ἀκίνητη ἀτομικὴ ιδιοκτησία, ἀλλὰ σὰ μιὰ κατ' ἐξαιρέση μορφή ὑποταγμένη στὴν κοινοτικὴ ιδιοκτησία. Οἱ πολῖτες ἐξουσιάζουν τοὺς ἐργαζόμενους δούλους τοὺς μονάχα μέσα στὴν κοινότητα καὶ μονάχα γι' αὐτὴ, καὶ ἐπομένως εἶναι δεμένοι μὲ τὴ μορφή τῆς κοινοτικῆς ιδιοκτησίας. Ἡ κοινοτικὴ ἀτομικὴ ιδιοκτησία τῶν δραστήριων πολιτῶν σὲ σχέση μὲ τοὺς δούλους εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ποὺ τοὺς ἀναγκάζει νὰ παραμένουν σ' αὐτὴ τὴν αὐθόρμητα θγαλμένη μορφή συνένωσης. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ ὅλη δομὴ τῆς κοινωνίας ποὺ βασίζονταν πάνω σ' αὐτὴ τὴν κοινοτικὴ ιδιοκτησία, καὶ μαζί μ' αὐτὴν ἡ ἐξουσία τοῦ λαοῦ, ἀποσυνθέτονται στὸ μέτρο ἀκριβῶς ποὺ ἐξελίσσεται εἰδικὰ ἡ ἀκίνητη ἀτομικὴ ιδιοκτησία. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔχει ἤδη ἀναπτυχθεῖ περισσότερο. Βρῖσκουμε πιά τὸν ἀνταγωνισμὸ τῆς πόλης καὶ τοῦ χωριοῦ. Ἀργότερα θρῖσκουμε τὸν ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στὰ κράτη ἐκεῖνα ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὰ συμφέροντα τῶν πόλεων καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὰ συμφέροντα τοῦ χωριοῦ, καὶ μέσα στὶς ἴδιες τίς

1. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραφε ὁ Μάρξ αὐτὲς τίς γραμμές, δίνονταν μεγάλη σημασία στὴν ἔννοια τῆς φυλῆς, τῆς πατρίδος. Ὁ Λ. Μόργκαν, μὲ τὸ ἔργο του ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1877 σχετικὰ μὲ τὴ μελέτη τῆς πρωτόγονης κοινωνίας, θὰ ξεκαθαρίσει τίς ἔννοιες τοῦ gens (γένος) καὶ τῆς «πατρίδος». Ὁ Ἔγκελε θὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ ὀποτελέσματα τοῦ Μόργκαν στὴν «Καταγωγή τῆς οἰκογένειας, τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τοῦ Κράτους», 1884

πόλεις τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στὴ βιομηχανία καὶ τὸ ναυτιλιακὸ ἐμπόριο. Ἡ ταξικὴ σχέση ἀνάμεσα σὲ πολίτες καὶ δούλους ἀναπτύσσεται τώρα ὀλοκληρωτικά.*

Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, θρῖσκουμε ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ τὶς ἴδιες συνθήκες ποὺ θὰ ξαναβροῦμε, ἀλλὰ σὲ μεγαλύτερη κλίμακα, στὴ σύγχρονη ἀτομικὴ ιδιοκτησία. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὴ συγκέντρωση τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ποὺ ἄρχισε πολὺ νωρὶς στὴ Ρώμη (ἔπως τὸ ἀποδείχνει ὁ ἀγροτικὸς νόμος τοῦ Λικίνιου¹) καὶ συνεχίστηκε πολὺ γρήγορα τὴν ἐποχὴ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ εἰδικὰ τὴν ἐποχὴ τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ σὲ συνδυασμὸ μ' αὐτό, ὑπάρχει ὁ μετασχηματισμὸς τῆς πληθειακῆς μικρῆς ἀγροτικῆς σὲ προλεταριάτο, ποὺ ὡστόσο, χάρις στὴν ἐνδιάμεση θέση τοῦ ἀνάμεσα σὲ πολίτες μὲ ιδιοκτησία καὶ σὲ δούλους, ποτὲ δὲν πέτυχε μιὰν ἀνεξάρτητη ἀνάπτυξη.

Ἡ τρίτη μορφή ιδιοκτησίας εἶναι ἡ φεουδαρχικὴ ιδιοκτησία ἢ ιδιοκτησία τῶν κλειστῶν τάξεων. Ἄν ἡ ἀρχαιότητα ξεκίνησε ἀπὸ τὴν π ὀ λ η καὶ τὴ μικρὴ τῆς ἐδαφικῆς ἔκτασης, ὁ Μεσαίωνας ξεκίνησε ἀπὸ τὸ χ ω ρ ι ὀ. Αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ ἀφετηρία καθορίζονταν ἀπὸ τὴν ἀραιότητα τοῦ πληθυσμοῦ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν σκορπισμένοι σὲ μεγάλη περιοχὴ καὶ ποὺ δὲν αὐξάνονταν χάρις στὴν ὑπαρξὴ τῶν κατακτητῶν. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Ρώμη, ἡ φεουδαρχικὴ ἀνάπτυξη στὸ ξεκίνημά της, ἀπλώνεται ἐπομένως σ' ἓνα πολὺ πιὸ ἐκτεταμένο ἔδαφος, ποὺ προετοιμάστηκε ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς κατακτήσεις καὶ τὴ διάδοση τῆς γεωργίας ποὺ συνδέεται ἀρχικὰ μ' αὐτές. Οἱ τελευταῖες ἑκατονταετίες τῆς κατάρτησης τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ κατάρτησή της ἀπὸ τοὺς βαρβάρους κατέστρεψαν πολλὲς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἡ γεωργία παρακμάζει, ἡ βιομηχανία ξεπέφτει ἀπὸ ἔλλειψη ἀγορῶν, τὸ ἐμπόριο σθῆνει ἢ καταργεῖται βίαια, ὁ ἀγροτικὸς καὶ ἀστικὸς πληθυσμὸς ἐλαττώνεται. Σ' αὐτὲς τὶς συνθήκες καὶ τὸν τρόπο ὀργάνωσης τῆς κατάρτησης ποὺ καθορίστηκε ἀπ' αὐτές, ἡ φεουδαρχικὴ ιδιοκτησία ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς γερμανικῆς στρατιωτικῆς συγ-

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμμένο στὸ χειρόγραφο/: στοὺς Ρωμαίους πληθεῖους συναντᾶμε ἀρχικὰ μικροῖδιοκτῆτες γῆς, ὕστερα τὶς ἀρχὲς ἑνὸς προλεταριάτου, ποὺ ὡστόσο δὲν ἀναπτύσσεται, χάρις στὴν ἐνδιάμεση θέση τοῦ ἀνάμεσα σὲ πολίτες μὲ ιδιοκτησία καὶ σὲ δούλους.

1. Λικίνιος, γύρω στὸ 350 π.Χ.: Δῆμαρχος ποὺ μαζί μὲ τὸν Σέξτιο ἐκδῶσανε τὸ 367 π.Χ. νόμους ὑπὲρ τῶν πληθείων, ποὺ καθορίζαν ἀνώτερο ὄριο γαιοκτησίας. Ἔτσι τὰ ἐδάφη ποὺ περίσσεψαν, μαζί μὲ ἐδάφη προερχόμενα ἀπὸ κατακτήσεις, μοιράστηκαν στοὺς πληθείους.

κρότησης. "Όπως ή φυλετική και κοινοτική ιδιοκτησία, έτσι και αυτή βασίζεται πάνω σε μιὰ κοινότητα, αλλά ή άμεσα παραγωγική τάξη, πού αντίτιθεται σ' αυτή δεν είναι, όπως στην περίπτωση τής αρχαίας κοινότητας, οί δούλοι, αλλά οί μικροί αγρότες πού έχουν γίνει δουλοπάροικοι. Άπό τή στιγμή πού θα άναπτυχτεί ολοκληρωτικά ό φεουδαρχισμός, εμφανίζεται επίσης ό ανταγωνισμός προς τίς πόλεις. Η ιεραρχική δομή τής γαιοκτησίας και τά ένοπλα σώματα από άκόλουθους, πού συνδέονται με αυτή, επέτρεψαν στους εύγενείς νά έξουσιάζουν τούς δουλοπάροικους. Αυτή ή φεουδαρχική διάρθρωση ήταν, άκριθώς όπως κι ή αρχαία κοινοτική ιδιοκτησία, μιὰ συνένωση έναντίον μιᾶς ύποταγμένης παραγωγικής τάξης. Μόνο πού ή μορφή τής συνένωσης και ή σχέση προς τούς άμεσους παραγωγούς ήταν τώρα διαφορετικές εξαιτίας τών διαφορετικών δρων παραγωγής.

Σ' αυτό τό φεουδαρχικό σύστημα γαιοκτησίας αντίστοιχει στίς π ο λ ε ι ς ή συντεχνιακή ιδιοκτησία, ή φεουδαρχική όργάνωση τών επαγγελματιών. Έδώ ή ιδιοκτησία ήταν κυρίως ή εργασία κάθε ξεχωριστού ατόμου. Η ανάγκη για συνένωση έναντίον τών οργανωμένων ληστών— εύγενών, ή ανάγκη για άγορές προστατευμένες από τήν κοινότητα σε μιὰ εποχή όπου ό βιομήχανος ήταν ταυτόχρονα έμπορος, ό αύξανόμενος συναγωνισμός τών δουλοπάροικων πού δραπετεύαν και συσσωρεύονταν στίς άναπτυσσόμενες πόλεις, ή φεουδαρχική δομή όλης τής χώρας, όλα αυτά γένησαν τίς σ υ ν τ ε χ ν ί ε ς. Τό συσσωρευόμενο θαθμιαία μικρό κεφάλαιο τών ατομικών τεχνιτών και ό σταθερός τους αριθμός, σ' έναν αύξανόμενο πληθυσμό, ανέπτυξε τίς ύποδιαιρέσεις του συντεχνίτη και του μαθητευόμενου, πράγμα πού δημιούργησε στίς πόλεις μιάν ιεραρχία παρόμοια μ' αυτή του χωριού.

"Έτσι ή κύρια μορφή ιδιοκτησίας κατά τή φεουδαρχική εποχή ήταν από τή μιὰ μεριά ή γαιοκτησία μαζί με τήν εργασία τών δουλοπαροίκων πού ήταν δεμένοι μ' αυτή, κι άπ' τήν άλλη μεριά ή εργασία τών ατόμων με μικρό κεφάλαιο πού έξουσιάζε τήν εργασία τών συντεχνιτών. Η δομή και τών δυο καθορίζονταν από τίς περιορισμένες παραγωγικές σχέσεις — τήν πρωτόγονη και σε μικρή έκταση καλλιέργεια τής γής, και τό βιοτεχνικό τύπο βιομηχανίας. Υπήρχε μικρός καταμερισμός εργασίας όταν άνθούσε ό φεουδαρχισμός. Κάθε χώρα είχε μέσα της τήν αντίθεση τής πόλης και του χωριού. Η διαίρεση σε κλειστές τάξεις ήταν άσφαλώς πολύ έντονη. Άλλά έκτός από τό χωρισμό σε ήγεμόνες, σε εύγενείς, σε κληρο και σε αγρότες στο χωριό, και τό χωρισμό σε μαστόρους, συντεχνίτες και μαθητευόμενους και επίσης γρήγορα σε ένα συρφετό περιστασιακών

ἐργατῶν στίς πόλεις, κανέννας σημαντικὸς καταμερισμὸς ἐργασίας δὲν παρατηρήθηκε. Στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία αὐτὸς δυσκολεύονταν ἀπὸ τὴν κομματιασμένη καλλιέργεια ποὺ πλάι τῆς γεννήθηκε ἡ μικροβιοτεχνία τῶν ἰδιῶν τῶν ἀγροτῶν. Στὴ βιοτεχνία δὲν ὑπῆρχε κανέννας καταμερισμὸς ἐργασίας στὰ ἴδια τὰ ξεχωριστὰ ἐπαγγέλματα, καὶ πολὺ μικρὸς ἀνάμεσα σὲ αὐτά. Ὁ καταμερισμὸς ἀνάμεσα σὲ βιομηχανία καὶ ἐμπόριο ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ προηγούμενα στίς παλιότερες πόλεις. Στίς πιὸ καινούργιες ἀναπτύχθηκε μόνον ἀργότερα, ὅταν οἱ πόλεις ἤρθαν σὲ ἀμοιβαῖες σχέσεις.

Ἡ συνένωση μεγαλύτερων ἐδαφῶν σὲ φεουδαρχικὰ βασίλεια ἦταν μιὰ ἀνάγκη τόσο γιὰ τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονες ὅσο καὶ γιὰ τίς πόλεις. Ἡ ὀργάνωση τῆς κυρίαρχης τάξης, τῶν εὐγενῶν, εἶχε ἔτσι παντοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ἓνα μονάρχῃ.

*

**

Τὸ γεγονὸς ἐπομένως εἶναι ὅτι καθορισμένα ἄτομα,* ποὺ εἶναι παραγωγικὰ δραστήρια κατὰ ἓνα καθορισμένο τρόπο, ἔρχονται σὲ καθορισμένες κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις. Ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρηση** πρέπει σὲ κάθε ξεχωριστὴ περίπτωση νὰ μᾶς δείξει ἐμπειρικά, καὶ χωρὶς ὁποιαδήποτε μυθοποίηση καὶ θεωρητικολογία, τὴ σύνδεση τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δομῆς μὲ τὴν παραγωγή. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ καὶ τὸ κράτος ἐξελισσονται συνεχῶς μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς ζωῆς καθορισμένων ἀτόμων, ἀλλὰ ἀτόμων ὅχι ὅπως θὰ μπορούσαν νὰ παρουσιάζονται στὴ φαντασία τους ἢ στὴ φαντασία ἄλλων ἀτόμων, ἀλλὰ ὅπως π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ εἶναι, δηλαδὴ ἔτσι ὅπως ἐνεργοῦν καὶ παράγουν ὕλικά, καὶ ἐπομένως ὅπως δροῦν σὲ καθορισμένα ὕλικά ὄρια, προϋποθέσεις καὶ ὅρους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή τους.***

Ἡ παραγωγή ἰδεῶν, ἀντιλήψεων, συνείδησης, συνδέεται στὴν ἀρχὴ ἄμεσα καὶ στενὰ μὲ τὴν ὕλικὴ δραστηριότητα καὶ τὴν ὕλικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἡ γλώσσα τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἡ ἀντίληψη, ἡ

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ μέσα σὲ καθορισμένες παραγωγικὲς σχέσεις.

** /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ ποὺ συνδέεται ἀπλῶς μὲ πραγματικὰ δεδομένα.

*** /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Οἱ ἰδέες ποὺ διαμορφώνουν αὐτὰ τὰ ἄτομα εἶναι ἰδέες ποὺ ἀφοροῦν εἴτε τὴ σχέση τους μὲ τὴ φύση, εἴτε τίς ἀμοιβαῖες τους σχέσεις, εἴτε τὴν ἴδια τους τὴ φύση. Εἶναι φανερό ὅτι σ' ὅλες αὐτὲς τίς περιπτώσεις, αὐτὲς οἱ ἰδέες τους εἶναι ἡ συνειδητὴ ἔκφραση — πραγματικὴ ἢ ἀπατηλὴ — τῶν πραγματικῶν τους σχέσεων καὶ δραστηριοτή-

σκέψη, ή πνευματική επικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἐμφανίζονται σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ στάδιο σὰν ἄμεση ἀπόρροια τῆς ὑλικῆς τους συμπεριφορᾶς. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴν πνευματικὴ παραγωγή, ὅπως ἐκφράζεται στὴ γλώσσα τῆς πολιτικῆς, τῶν νόμων, τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας, τῆς μεταφυσικῆς, κτλ., ἐνὸς λαοῦ. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι αὐτοὶ ποὺ παράγουν τὶς ἀντιλήψεις τους, τὶς ἰδέες τους, κτλ.* — ἀλλὰ οἱ πραγματικοὶ δραστήριοι ἄνθρωποι, ἔτσι ὅπως καθορίζονται ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν τους δυνάμεων καὶ τῆς επικοινωνίας ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὲς μέχρι τὶς πρὸς πλατιῆς μορφές τῆς. Ἡ συνείδηση δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ὀτιδήποτε ἄλλο ἀπὸ συνειδητὴ ὑπαρξή, καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ πραγματικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους. Ἄν σὲ κάθε ἰδεολογία οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ περιστάσεις τους παρουσιάζονται τὸ πάνω κάτω, ὅπως σὲ ἓνα σκοτεινὸ θάλαμο, τὸ φαινόμενο αὐτὸ πηγάζει ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀντιστροφή τῶν ἀντικειμένων πάνω στὸν ἀμφιβληστροειδῆ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἄμεσα φυσικὴ διαδικασία τῆς ζωῆς τους.

Ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, ἐδῶ ἀνεβαίνουμε ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ξεκινᾶμε ἀπὸ τὸ τί λένε, φαντάζονται, ἀντιλαμβάνονται οἱ ἄνθρωποι, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἔτσι ὅπως ἄλλοι τοὺς περιγράφουν, τοὺς σκέφτονται, τοὺς φαντάζονται, τοὺς ἀντιλαμβάνονται, γιὰ νὰ φάσουμε ὕστερα στοὺς ἀνθρώπους μὲ σάρκα καὶ ὅστα. Ξεκινᾶμε ἀπὸ τοὺς πραγματικούς, δραστήριους ἀνθρώπους, καὶ πάνω στὴ βάση τῆς πραγματικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τους δείχνουμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἰδεολογικῶν ἀντανακλάσεων καὶ ἀπηχῆσεων αὐτῆς τῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς. Τὰ φαντάσματα ποὺ σχηματίζονται στὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ἀποτελοῦν ἐπίσης, ἀναγκαστικά, ἐξειδικεύσεις τῆς ὑλικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τους, ποὺ μπο-

των, τῆς παραγωγῆς τους, τῆς επικοινωνίας τους καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τους (ὀργάνωσης) συμπεριφορᾶς. Ἡ ἀντίθετη παραδοχὴ εἶναι δυνατὴ μονάχα ἂν πλᾶι στὸ πνεῦμα τῶν πραγματικῶν καὶ ὑλικά ἐξελισσομένων ἀτόμων προϋποθέτει ἓνα ἄλλο ξεχωριστὸ πνεῦμα. Ἄν ἡ συνειδητὴ ἐκφραση τῶν πραγματικῶν σχέσεων αὐτῶν τῶν ἀτόμων εἶναι ἀπατηλή, ἂν μέσα στὴ φαντασία τους ἀναποδογυρίζουν τὴν πραγματικότητα, τότε αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ περιορισμένου τους ὑλικοῦ τρόπου δραστηριότητος καὶ τῶν περιορισμένων κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ πηγάζουν ἀπ' αὐτόν.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο:/ καὶ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι ἔτσι ὅπως καθορίζονται ἀπὸ τὸν τρόπο παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς τους ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὑλικὴ τους επικοινωνία καὶ τὴν παραπέρα ἀνάπτυξή τῆς μέσα στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ διάρθρωση.

ρεί να επαληθευτεί εμπειρικά και συνδέεται με ύλικές προϋποθέσεις. Έτσι, ή ήθική, ή θρησκεία, ή μεταφυσική, δηλ ή άλλη ιδεολογία και οί αντίστοιχες μορφές συνείδησης, δέ διατηροῦν πιά τήν δψη τής αὐτονομίας. Δέν ἔχουν οὔτε ἱστορία οὔτε ἐξέλιξη, ἀλλά οί ἄνθρωποι ἀναπτύσσοντας τήν ύλική τους παραγωγή και τήν ύλική τους ἐπικοινωνία, ἀλλάζουν, παράλληλα και τήν πραγματική τους ὕπαρξη, καθως και τή σκέψη τους και τὰ προϊόντα τής σκέψης τους. Δέν καθορίζει ή συνείδηση τή ζωή, ἀλλά ή ζωή καθορίζει τή συνείδηση. Σύμφωνα με τήν πρώτη μέθοδο, ἀφετηρία εἶναι ή συνείδηση, παρμένη σάν τὸ ζωντανὸ ἄτομο. Σύμφωνα με τή δευτέρα μέθοδο, πού ἀντιστοιχεῖ στήν πραγματική ζωή, ἀφετηρία εἶναι τὰ ἴδια τὰ πραγματικά και ζωντανὰ ἄτομα, και ή συνείδηση ἐξετάζεται μονάχα σάν ή δ ι κ ή τ ο υ ς συνείδηση.* Αὐτή ή μέθοδος ἔχει ἐπίσης τίς προϋποθέσεις της. Ξεκινάει ἀπὸ τίς πραγματικές προϋποθέσεις και δέν τίς ἐγκαταλείπει οὔτε στιγμή. Οί προϋποθέσεις της εἶναι οί ἄνθρωποι, ὄχι σέ ὁποιαδήποτε φανταστική ἀπομόνωση και ἀκαμψία, ἀλλά στήν πραγματική τους, εμπειρικά ἀντιληπτή διαδικασία ἀνάπτυξης σέ καθορισμένες συνθήκες. Ἀπὸ τή στιγμή πού θά περιγραφεῖ αὐτή ή διαδικασία ζωῆς, ή ἱστορία παύει νά εἶναι μιὰ συλλογή νεκρῶν γεγονότων, ὅπως τή θεωροῦν οί εμπειριστές (πού και οί ἴδιοι εἶναι ἐπίσης ἀφηρημένοι), ή μιὰ φανταστική δραστηριότητα φανταστικῶν ὑποκειμένων, ὅπως συμβαίνει με τοὺς ἰδεαλιστές.

Ἐποὺ σταματάει ή θεωρία — στήν πραγματική ζωή — ἐκεῖ ἀρχίζει ή πραγματική, θετική ἐπιστήμη: ή ἐκθεση τής πρακτικῆς δραστηριότητας, τής πρακτικῆς διαδικασίας τής ἀνάπτυξης τῶν ἀνθρώπων. Τὰ κούφια λόγια γιά συνείδηση σταματᾶνε, και ή πραγματική γνώση πρέπει νά πάρει τή θέση τους. Ὄταν ἀπεικονίζεται ή πραγματικότητα, τότε ή φιλοσοφία σάν ἀνεξάρτητος κλάδος τής γνώσης χάνει τὸ μέσο τής ὕπαρξῆς της. Στήν καλύτερη περίπτωση τή θέση της μπορεῖ νά τήν πάρει μιὰ συνόψιση τῶν πιὸ γενικῶν ἀποτελεσμάτων και ἀφαιρέσεων πού προκύπτουν ἀπὸ τήν παρατήρηση τής ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῶν ἀνθρώπων. Ὄταν τίς δοῦμε ἀποσπασμένες ἀπὸ τήν πραγματική ἱστορία, οί ἀφαιρέσεις αὐτές δέν ἔχουν αὐτές καθεαυτές ὁποιαδήποτε ἀξία. Μποροῦν μονάχα νά χρησιμεύουν γιά νά διευκολύνουν τήν τακτοποίηση τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, νά δείξουν τήν ἀκολουθία τῶν ξεχωριστῶν του στρωμάτων. Ἀλλά αὐτές με κανέναν τρόπο δέν παρέχουν μιὰ συνταγή ή ἓνα σχῆμα, ὅπως κάνει ή φιλοσοφία, γιά νά τακτοποιήσει τίς ἐποχές τής ἱστορίας. Ἀντίθετα, οί δυσ-

* /Ἀρχική διατύπωση στό χειρόγραφο/: μονάχα σάν ή συνείδηση τῶν ἀτόμων πού ἔχουν μιὰ πρακτική δραστηριότητα.

κολίες μας αρχίζουν μονάχα όταν αρχίζουμε να παρατηρούμε και να τακτοποιούμε για την πραγματική του απεικόνιση το ιστορικό μας ύλικό, είτε αυτό αφορά περασμένη εποχή είτε το παρόν. Η εξάλειψη αυτών των δυσκολιών εξαρτιέται από προϋποθέσεις που είναι τελείως αδύνατο να αναφέρουμε εδώ, αλλά που προκύπτουν μονάχα από τη μελέτη της πραγματικής διαδικασίας της ζωής και της δραστηριότητας των ατόμων κάθε εποχής. Θα επιλέξουμε εδώ μερικές απ' αυτές τις αφαιρέσεις, που θα τις χρησιμοποιούμε σε αντιπαράθεση προς την ιδεολογία, και θα τις φωτίσουμε με ιστορικά παραδείγματα.

/ 2 /

Φυσικά δε θα κάνουμε τον κόπο* να εξηγήσουμε στους σοφούς φιλοσόφους μας ότι η «ἀπελευθέρωση» του «ανθρώπου» δεν προχωρεί ούτε βήμα** όταν ανάγουμε τη φιλοσοφία, τη θεολογία, την ουσία και όλο το άχρηστο ύλικό σε «αυτοσυνείδηση»*** και όταν ελευθερώνουμε τον άνθρωπο από την κυριαρχία αυτών των φράσεων**** που ποτέ δεν τον κρατούσαν υπόδουλο.***** Ούτε πρόκειται να τους εξηγήσουμε ότι πραγματική ἀπελευθέρωση είναι δυνατή μονάχα στον πραγματικό κόσμο και μονάχα με πραγματικά μέσα, ότι η δουλεία δε μπορεί να καταργηθεί χωρίς την ατμομηχανή και τις κλωστικές μηχανές μιούλ και τζέννυ, ότι η δουλοπαροικία δε μπορεί να καταργηθεί χωρίς θελτιωμένη γεωργία, και ότι γενικά οι άνθρωποι δε μπορούν να ἀπελευθερωθούν όσο είναι άνικανοί να ἀποκτούν τροφή και πιστό, κατοικία και ρούχα σε ολοκληρωμένη ποιότητα και ποσότητα. Η ἀπελευθέρωση είναι πράξη ιστορική και όχι διανοητική και προκαλείται από ιστορικούς όρους, από την /ανάπτυξη/ της βιομηχανίας, του εμπορίου, της /ἀγροτικής/ οικονομίας, των /όρων επικοινωνίας/. /.../.¹

Στή Γερμανία,***** μιὰ χώρα όπου άσήμαντη μονάχα ανάπτυξη

* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ Φ ώ ύ ε ρ μ π α χ.

** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ Φιλοσοφική ἀπελευθέρωση και πραγματική ἀπελευθέρωση.

*** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ "Α ν θ ρ ω π ο ς, 'Ο Μ α ν α δ ι κ ό ς "Α ν θ ρ ω π ο ς. Τ ο ἄ τ ο μ ο.

**** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ Γεωλογικοί, υδρογραφικοί, κτλ., όροι.

***** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο./ Τό ανθρώπινο σώμα 'Ανάγκες και εργασία.

1. Οι επόμενες γραμμές δε μπορούν να διαβαστούν γιατί το φύλλο χαρτί είναι πολύ καταστραμμένο.

***** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ 'Η σπουδαιότητα των φρά-

πραγματοποιείται, αυτές οι διανοητικές εξελίξεις, αυτές οι εξιδανικευμένες και ανώφελες μηδαμινότητες, χρησιμεύουν φυσικά σαν υποκατάστατο για την έλλειψη ιστορικής εξέλιξης, και έχουν ριζώσει και πρέπει να καταπολεμηθούν. Ἐλλά αυτός ο άγώνας έχει τοπική σημασία.*

/Η ΙΣΤΟΡΙΑ/

/.../1 στην πραγματικότητα για τον π ρ α κ τ ι κ ό ύλιστή, δηλ. τον κ ο μ μ ο υ ν ι σ τ ή, τ ό ζήτημα είναι να επαναστατικοποιηθεί τον κόσμο που υπάρχει, να επιτεθεί κατά των πραγμάτων που βρήκε και να τα αλλάξει. Ὅταν σε όρισμένες περιπτώσεις βρίσκουμε τέτοιες απόψεις στον Φώυερμπαχ, δέν είναι τίποτε παραπάνω από απομονωμένες εικασίες και που έχουν πολύ λίγη επίδραση πάνω στη γενική του άποψη, ώστε να μπορούμε εδώ να τα θεωρήσουμε σαν οτιδήποτε άλλο εκτός από έμβρυα ικανά για ανάπτυξη. Ἡ αντίληψη του Φώυερμπαχ για τον αίσθητό κόσμο περιορίζεται από τη μιὰ μεριά σε άπλή θεώρησή του, και από την άλλη σε άπλό αίσθημα. Λέει «Ἄνθρωπος» αντί για «πραγματικοί ιστορικοί άνθρωποι». Ὁ «Ἄνθρωπος» είναι στην πραγματικότητα «ὁ Γερμανός». Στήν πρώτη περίπτωση στή θ ε ώ ρ η σ η του αίσθητού κόσμου, σκοιντάφτει πάνω σε πράγματα που αντιφάσκουν στη συνείδησή του και τὸ αίσθημά του, που καταστρέφουν τήν άρμονία που αυτός έχει προϋποθέσει, τήν άρμονία όλων τῶν μερῶν του αίσθητού κόσμου και ειδικά του ανθρώπου και τῆς φύσης.** Για να εξαλείψει αυτά τὰ πράγματα, θά πρέπει να καταφύγει σε ένα διπλό τρόπο αντίληψης, ένα βέβηλο τρόπο που αντιλαμβάνεται μονάχα τὸ «ἄμεσα φανερό», και έναν τρόπο ύψηλότερο, φιλοσοφικό, που αντιλαμβάνεται τήν «ἀληθινή οὐσία» τῶν πραγμάτων. Δέ βλέπει πῶς ὁ αίσθητός κόσμος γύρω του δέν είναι ένα πράγμα δεδομένο ἄμεσα από πάντα, που μένει πάντα τὸ ἴδιο, ἀλλά τὸ προϊόν τῆς βιομηχανίας και τῆς κατάστασης τῆς κοινωνίας. Και αυτό με τήν έννοια ὅτι είναι ένα ιστορικό προϊόν, αποτέλεσμα τῆς δραστηριότητας μιᾶς ὀλόκληρης δια-

σεων στή Γερμανία.

* (Σημ. του Μάρξ στο περιθ.:) Γλώσσα είναι ἡ γλώσσα τῆς ἀλήθειας

** N.B. Ἡ ἄδυναμία του Φώυερμπαχ δέν είναι ὅτι υποτάσσει τὸ ἄμεσα φανερό, τήν αίσθητή φ α ι ν ο μ ε ν ι κ ὴ τ η τ α, στήν αίσθητή πραγματικότητα που διαπιστώνεται από ακριβέστερη έρευνα τῶν αίσθητῶν γεγονότων, ἀλλά ὅτι δέ μπορεί σε τελευταία ἀνάλυση να αντιμετωπίσει τὸν αίσθητό κόσμο παρεκτός κοιτάζοντάς τον με τὰ «μάτια», δηλαδή με τὰ ματογυάλια του φιλόσοφου.

1. Ὑπάρχει κενό στο χειρόγραφο.

δοχής από γενιές, που κάθε μιά τους στέκει πάνω στους ώμους της προηγούμενης, αναπτύσσοντας τη βιομηχανία της και την επικοινωνία της, μεταβάλλοντας το κοινωνικό της σύστημα σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες. Ἀκόμα και τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀπλούστερης «αἰσθητῆς βεβαιότητας» τοῦ δίνονται μονάχα μέσο τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, τῆς βιομηχανίας και τῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ κερασιά, ὅπως σχεδὸν ὅλα τὰ φρουτόδεντρα μεταφυτεύτηκε, ὅπως ξέρουμε, μονάχα πρὶν λίγες ἑκατονταετηρίδες ἀπὸ τὸ ἐ μ π ὀ ρ ι ο σ τ ῆ γεωγραφικὴ μας ζώνη και γι' αὐτὸ μονάχα χ ἄ ρ η σ' αὐτὴ τῆ δράση μιᾶς ὀρισμένης κοινωνίας σὲ μιὰν ὀρισμένη ἐποχὴ ἔγινε «αἰσθητὴ βεβαιότητα» γιὰ τὸν Φῶυερμπαχ.

Ἄλλωστε, ὅταν ἀντιλαμβανόμαστε τὰ πράγματα ἔτσι ὅπως πραγματικά εἶναι και συνέβηκαν, ὀποιοδήποτε βαθὺ φιλοσοφικὸ πρόβλημα, ὅπως θὰ δοῦμε καθαρότερα παρακάτω, ἀναλύεται πολὺ ἀπλᾶ σ' ἓνα ἐμπειρικὸ γεγονός. Λόγου χάρη, τὸ σπουδαῖο ζήτημα τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύση (ὁ Μπροῦνο φτάνει μέχρι νὰ μιλάει γιὰ τὶς «ἀντιθέσεις στὴ φύση και στὴν ἱστορία», σελ. 110,¹ σάμπως νὰ ἦταν δυὸ ξεχωριστὰ «πράγματα» και νὰ μὴν εἶχε πάντα μπροστὰ του ὁ ἀνθρώπος μιὰν ἱστορικὴ φύση και μιὰ φυσικὴ ἱστορία) ἀπὸ ὅπου γεννήθηκαν ὅλα τὰ «ἀνεξιχνίαστα ὕψηλὰ ἔργα»² πάνω στὴν «ὑπόσταση» και τὴν «αὐτοσυνείδηση», καταρρεῖ ἀπὸ μόνου του, ὅταν καταλάβουμε ὅτι ἡ περιφημὴ «ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου με τὴ φύση» πάντοτε ἔχει ὑπάρξει στὴ βιομηχανία και ἔχει ὑπάρξει με διαφορετικὲς μορφές σὲ κάθε ἐποχὴ, ἀνάλογα με τὴ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας, ἀκριδῶς ὅπως και ὁ «ἀγώνας» τοῦ ἀνθρώπου με τὴ φύση, μέχρι τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων του πάνω σὲ μιὰν ἀντίστοιχη θάση. Βιομηχανία και ἐμπόριο, παραγωγὴ και ἀνταλλαγὴ τῶν ἀναγκαίων τῆς ζωῆς, καθορίζουν τὴ διανομὴ, τὴ δομὴ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων και καθορίζονται με τὴ σειρά τους ἀπ' αὐτὴν ὡς πρὸς τὸν τρόπο πὸν διεξάγονται. Καὶ ἔτσι συμβαίνει ὥστε στὸ Μάντσεστερ, λόγου χάρη, ὁ Φῶυερμπαχ νὰ βλέπει μονάχα ἐργοστάσια και μηχανές, ἐκεῖ ὅπου πρὶν ἑκατὸ χρόνια μονάχα κλωστικούς τροχοὺς και ὕφαντικούς ἀργαλειοὺς μπορούσες νὰ βλέπεις, ἢ στὴν Καμπάνια τῆς Ρώμης νὰ θρῖσκει μονάχα βοσκοτόπια και ἔλη, ἐκεῖ ὅπου στὸν καιρὸ τοῦ Αὔγουστου δὲ θᾶθρῖσκει παρὰ τὰ ἀμπέλια και τὶς βίλλες τῶν Ρωμαίων κεφαλαιοκρατῶν. Ὁ Φῶυερμπαχ μιλάει εἰδικὰ γιὰ τὴν ἀντίληψη τῆς φυσικῆς

1. Μπροῦνο Μπάουερ: «Χαρακτηριστικά τοῦ Λουδοβίκου Φῶυερμπαχ.

2. Παράφραση στίχου ἀπὸ τὸν Φάουστ τοῦ Γκαίτε, (Πρόλογος στὸν οὐρανὸ).

ἐπιστήμης. Ἐναφέρει μυστικά πού φανερώνονται μονάχα στό μάτι τοῦ φυσικοῦ καί τοῦ χημικοῦ: ἀλλά πού θά βρίσκονταν ἡ φυσική ἐπιστήμη χωρίς τή βιομηχανία καί τὸ ἐμπόριο; Ἄκόμα κι αὐτή ἡ «καθαρή» φυσική ἐπιστήμη ἀποκτάει τὸ σκοπὸ τῆς καθῶς καί τὸ ὕλικό τῆς μονάχα μέσο τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιομηχανίας, μέσο τῆς αἰσθητῆς δραστηριότητος τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητα, αὐτὴ ἡ ἀδιάκοπη αἰσθητὴ ἐργασία καί δημιουργία, αὐτὴ ἡ παραγωγή, ἀποτελοῦν σὲ τέτοιο βαθμὸ τῆ βάση ὄλου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὅπως ὑπάρχει τώρα, ὥστε ἂν θά σταματοῦσε μονάχα γιὰ ἓνα χρόνο, ὁ Φῶυερμπαχ ὄχι μόνο θά ἔδρισκε μιὰ τεράστια ἀλλαγὴ στό φυσικὸ κόσμο, ἀλλὰ θά ἀνακάλυπτε πολὺ γρήγορα ὅτι ἐξαφανίστηκε ὄλος ὁ κόσμος τῶν ἀνθρώπων καί ἡ ἀντιληπτικὴ του ἱκανότητα, ἂν ὄχι καί ἡ ὑπαρξή του. Βέβαια σὲ ὅλα αὐτὰ διατηρεῖται ἀκέρια ἡ προτεραιότητα τῆς ἐξωτερικῆς φύσης, καί ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴ στοὺς ἀρχικούς ἀνθρώπους πού δημιουργήθηκαν μὲ *Generatio Aequinoca*.¹ Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ διάκριση ἔχει νόημα μόνο στό βαθμὸ πού ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται διαφορετικὸς ἀπὸ τὴ φύση. Ἄλλωστε, ἡ φύση πού προηγήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ἡ φύση ὅπου ζεῖ ὁ Φῶυερμπαχ. Αὐτὴ ἡ φύση δὲν ὑπάρχει σήμερα πουθενά (ἐκτὸς ἴσως σὲ λίγα κοραλιογενῆ νησιά τῆς Αὐστραλίας δημιουργημένα πιὸ πρόσφατα) καί γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καί γιὰ τὸν Φῶυερμπαχ.

Βέβαια ὁ Φῶυερμπαχ ἔχει τὸ μεγάλο πλεονέκτημα σὲ σχέση μὲ τοὺς «καθαροὺς» ὕλιστές, νὰ καταλαβαίνει ὅτι καί ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα «ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων». Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸν καταλαβαίνει μονάχα σὰν ἓνα «ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων», ὄχι σὰν «αἰσθητὴ δραστηριότητα», ἐπειδὴ παραμένει ἀκόμα στὴν περιοχὴ τῆς θεωρίας καί ἀντιλαμβάνεται τοὺς ἀνθρώπους ὄχι στὴ δεδομένη τους κοινωνικὴ σχέση, ὄχι μ ἔ σ α στοὺς ὑπάρχοντες ὄρους ζωῆς, πού τοὺς ἔκαναν αὐτὸ πού εἶναι, δὲ φτάνει ποτὲ στοὺς πραγματικὰ ὑπαρκτοὺς δραστήριους ἀνθρώπους, ἀλλὰ σταματᾷ στὴν ἀφαίρεση «ἄνθρωπος» καί καταφέρει νὰ ἀναγνωρίσει «τὸν ἀληθινό, ἀτομικὸ, σωματικὸ ἄνθρωπο» μονάχα συναισθηματικά. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ξέρει ἄλλες «ἀνθρώπινες σχέσεις» «ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπο» ἔξω ἀπὸ τὴν ἀγάπη καί τὴ φιλία, ἀλλὰ κι αὐτὲς ἐξιδανικευμένες. Δὲν κάνει κριτικὴ τῶν σημερινῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Ἔτσι ποτὲ δὲν τὰ καταφέρει νὰ συλλάβει τὸν αἰσθητὸ κόσμο σὰν τὴ συνολικὴ ζωντανὴ αἰσθητὴ δ ρ α σ τ η ρ ι ὄ τ η τ α τῶν ἀτόμων πού τὸν ἀποτελοῦν. Καί, ἐπομένως, ὅταν, λόγου χάρι, βλέπει ἀντὶ γιὰ ὕγιεις ἀνθρώπους ἓνα

1. Αυτόματη γένεση

πλήθος από άδενοπαθείς, ξεθεωμένους άπ' τή δουλειά, φθισικούς και πεινασμένους, αναγκάζεται να καταφύγει στην «άνώτερη αντίληψη» και στην ιδεατή «άντιστάθμιση μέσα στο είδος». Έτσι ξανακυλάει στον ιδεαλισμό στο σημείο ακριβώς που ο κομμουνιστής ύλιστής βλέπει την ανάγκη, και ταυτόχρονα τήν προϋπόθεση, για έναν μετασχηματισμό τόσο τής βιομηχανίας όσο και τής κοινωνικής δομής.

Στό βαθμό που ο Φώβερμπαχ είναι ύλιστής δέν καταπιάνεται με τήν ιστορία, και στο βαθμό που έξετάζει τήν ιστορία δέν είναι ύλιστής. Σ' αυτόν ύλισμός και ιστορία είναι τελείως άποχωρισμένα, πράγμα που είναι κιόλας φανερό από όσα είπαμε ως τώρα.*

Έφόσον άσχολούμαστε με τούς Γερμανούς, που δέν έχουν προϋποθέσεις, πρέπει να άρχίσουμε αναφέροντας τήν πρώτη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης ύπαρξης και, έπομένως κάθε ιστορίας, τήν προϋπόθεση δηλαδή, ότι οι άνθρωποι πρέπει να είναι σε θέση να ζούν για να μπορούν να «κάνουν ιστορία».** Άλλά ή ζωή άπαιτεί πριν από κάθε τι άλλο, φαγητό και πιεστό, κατοικία, ρούχα και μερικά άλλα πράγματα. Η πρώτη ιστορική πράξη είναι έτσι ή παραγωγή τών μέσων για τήν ικανοποίηση αυτών τών αναγκών, ή παραγωγή τής ίδιας τής ύλικής ζωής. Και πραγματικά, αυτή είναι μιá ιστορική πράξη, ένας βασικός όρος κάθε ιστορίας, που σήμερα, όπως και χίλια χρόνια πριν, πρέπει κάθε μέρα και κάθε ώρα να πραγματοποιείται άπλως για να διατηρούνται οι άνθρωποι στη ζωή. Άκόμα κι όταν ο αισθητός κόσμος περιορίζεται σ' ένα έλάχιστο, σ' ένα ραβδί, όπως συμβαίνει με τόν Άγιο Μπρούνο,¹ προϋποθέτει τήν πράξη τής παραγωγής του ραβδιού. Έπομένως σε οποιαδήποτε αντίληψη τής ιστορίας πρέπει κανείς πριν άπ' όλα να παρατηρήσει αυτό τó βασικό γεγονός σε όλη τή σημασία του και σε όλα του τά έπακόλουθα και να του δώσει τήν άφειλόμενη σπουδαιότητα. Είναι πολύ γνωστό ότι οι Γερμανοί ποτέ δέν έκαναν αυτό τó πράγμα, και γι' αυτό ποτέ δέν είχαν μιá γήινη βάση για ιστορία και έπομένως δέν είχαν ποτέ τους έναν ιστορικό. Οι Γάλλοι και οι Άγγλοι, ακόμα κι όταν έχουν καταλάβει τή σχέση αυτού του γεγονότος

* /Τό παρακάτω άπόσπασμα είναι διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ Ό λόγος που έξετάζουμε εδώ τήν ιστορία πιο λεπτομερειακά είναι ότι οι λέξεις «ιστορία» και «ιστορικός» σημαίνουν συνήθως ότιδήποτε για τόν Γερμανό έκτός από τήν πραγματικότητα. Λαμπρό σχετικό παράδειγμα άποτελεί ειδικά ο Άγιος Μπρούνο με τήν «άπό όμβωνος εύγλωττία» του.

** /Περιθωριακή σημείωση του Μάρξ:/Hegel. Γεωλογικοί, ύδρογραφικοί, κτλ όροι Άνθρώπινα σώματα. Άνάγκες, έργασία.

1. Ύπαιγιμός σε μιá θεωρία του Μπρούνο Μπάουερ.

μέ τή λεγόμενη ιστορία μονάχα μ' έναν εξαιρετικά μονόπλευρο τρόπο, ιδιαίτερα όσο παρέμεναν μέσα στά δίχτυα τής πολιτικής ιδεολογίας, έχουν κάνει ώστόσο τις πρώτες προσπάθειες για νά δώσουν στό γράψιμο τής ιστορίας μιάν ύλιστική θάση, γιατί ήταν οί πρώτοι πού έγραψαν ιστορίες τής ιδιωτικής κοινωνίας, τοῦ έμπορίου και τής βιομηχανίας.

Τό δεύτερο σημείο είναι ότι ή ίδια ή πρώτη ανάγκη πού ικανοποιήθηκε, ή πράξη τής ικανοποίησής της και τό όργανο πού αποκτήθηκε απ' αυτή τήν ικανοποίηση, οδηγεί σέ καινούργιες ανάγκες. Και αυτή ή παραγωγή καινούργιων αναγκών είναι ή πρώτη ιστορική πράξη. Έδω αναγνωρίζουμε τούς πνευματικούς προγόνους τής μεγάλης ιστορικής σοφίας τών Γερμανών πού όταν έξαντλούν τά θετικά ύλικά και όταν δέ μπορούν νά σερβίρουν ούτε θεολογικά, ούτε πολιτικά, ούτε φιλολογικά σκουπίδια, βεβαιώνουν ότι αυτό δέν είναι καθόλου ιστορία, αλλά ή «προϊστορική εποχή». Δέ μās διαφωτίζουν όμως για τό πώς περνάμε από αυτή τή χωρίς νόημα «προϊστορία» στην καθεαυτο ιστορία, παρόλο πού απ' τήν άλλη μεριά στην ιστορική τους θεωρητικολογία άρπάζονται απ' αυτή τήν «προϊστορία» μέ ιδιαίτερο ζήλο, έπειδή φαντάζονται εκεί τούς έαυτούς τους άσφαλείς από έπεμβάσεις «άκατέργαστων γεγονότων» και, ταυτόχρονα, γ ι α τ ι εκεί μπορούν νά αφήνουν τελείως άδέσμευτη τή θεωρητική τους παρόρμηση και νά γεννούν και νά καταρρίπτουν ύποθέσεις κατά χιλιάδες.

Τό τρίτο περιστατικό πού μπαίνει εύθύς έξ άρχής στην ιστορική εξέλιξη είναι ότι οί άνθρωποι πού καθημερινά ξαναφτιάχνουν τή ζωή τους, αρχίζουν νά φτιάχνουν άλλους ανθρώπους, νά αναπαράγουν τό είδος τους. Πρόκειται για τή σχέση άνδρα και γυναίκας, γονιών και παιδιών, για τήν ο ι κ ο γ έ ν ε ι α. Η οικογένεια πού είναι στην άρχή ή μόνη κοινωνική σχέση, γίνεται άργότερα, όταν οί αυξανόμενες ανάγκες δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις και ό αυξανόμενος πληθυσμός νέες ανάγκες, μιá δευτερεύουσα σχέση (μέ έξαίρεση τή Γερμανία), και πρέπει τότε νά χειριστούμε και νά αναπτύξουμε αυτό τό θέμα σύμφωνα μέ τά υπάρχοντα έμπειρικά δ ε δ ο μ é ν α, όχι σύμφωνα μέ τήν «έννοια τής οικογένειας», όπως συνηθίζεται στη Γερμανία. Αυτές τις τρεις πλευρές κοινωνικής δραστηριότητας δέν πρέπει βέβαια νά τις πάρουμε σαν τρία διαφορετικά στάδια, αλλά άκριβώς σαν τρεις άπλως πλευρές, ή, για νά τό κάνουμε καθαρό στους Γερμανούς, τρεις «στιγμές», πού έχουν ύπάρξει ταυτόχρονα από τήν άρχή τής ιστορίας και από τήν εποχή τών πρώτων ανθρώπων, και πού επιβεβαιώνουν τήν ύπαρξή τους στην ιστορία ακόμα και σήμερα.

Η παραγωγή τής ζωής, τόσο τοῦ καθενός μέσα στην εργασία όσο

και καινούργιας ζωής μέσω της γέννησης απογόνων, εμφανίζεται τώρα σά μιὰ διπλή σχέση: ἀπό τή μιὰ μεριά σά φυσική και ἀπό τήν ἄλλη σάν κοινωνική σχέση. Λέγοντας κοινωνική ἐννοοῦμε τή συνεργασία πολλῶν ἀτόμων, ἄσχετο κάτω ἀπό ποιές συνθήκες, με ποιό τρόπο και για ποιό σκοπό. Ἀπό δῶ προκύπτει ὅτι ἕνας καθορισμένος τρόπος παραγωγῆς, ἡ βιομηχανικό στάδιο, συνδυάζεται πάντα μ' ἕναν καθορισμένο τρόπο συνεργασίας, ἡ κοινωνικό στάδιο, και αὐτός ὁ τρόπος συνεργασίας εἶναι ὁ ἴδιος μιὰ «παραγωγική δύναμη». Προκύπτει ἐπίσης ὅτι ἡ μάζα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού εἶναι προσιτές στόν ἄνθρωπο καθορίζει τή φύση τῆς κοινωνίας, ἄρα, ὅτι τήν «ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας» πρέπει πάντοτε νά τή μελετᾶμε και νά τήν ἐπεξεργαζόμαστε σέ σχέση με τήν ἱστορία τῆς βιομηχανίας και τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἀλλά εἶναι ἐπίσης καθαρό ὅτι στή Γερμανία εἶναι ἀδύνατο νά γράψει κανείς αὐτό τὸ εἶδος ἱστορίας, γιατί οἱ Γερμανοὶ στεροῦνται ὄχι μόνο τήν ἱκανότητα κατανόησης και τὰ ὑλικά, ἀλλά ἐπίσης τή «σιγουριά τῶν αἰσθήσεών» τους, γιατί πέρα ἀπ' τὸ Ρῆνο δέ μπορεῖς νά ἔχεις καμμιά ἐμπειρία αὐτῶν τῶν πραγμάτων, μιὰ και ἡ ἱστορία ἔχει σταματήσει ἐκεῖ. Ἔτσι εἶναι ὀλοφάνερο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ὑπάρχει μιὰ ὑλιστική σύνδεση τῶν ἀνθρώπων ἀνάμεσά τους, πού καθορίζεται ἀπό τίς ἀνάγκες τους και τὸν τρόπο παραγωγῆς τους, και πού εἶναι ἐξίσου παλιά ὅσο και οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι. Αὐτή ἡ σύνδεση παίρνει πάντα καινούργιες μορφές, κι ἔτσι παρουσιάζει μιὰν «ἱστορία» ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὑπαρξή ὁποιοῦδήποτε πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ παραλογισμοῦ, πού ἐπιπρόσθετα θά συγκρατοῦσε μαζί τοὺς ἀνθρώπους.

Μονάχα τώρα, ἀφοῦ ἔχουμε πιά ἐξετάσει τέσσερες στιγμές, τέσσερες πλευρές τῶν ἀρχικῶν ἱστορικῶν σχέσεων, βρίσκουμε ἐπίσης ὅτι ὁ ἄνθρωπος διαθέτει «συνείδηση».* Ἀλλά ἀκόμα και σ' αὐτή τήν περίπτωση, ὄχι ἐξαρχῆς σάν «καθαρή» συνείδηση. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸ πνεῦμα τὸ βαραίνει ἡ κατάρα ὅτι εἶναι «φορτωμένο» με ὕλη, πού ἐδῶ κάνει τήν ἐμφάνισή της με τή μορφή ταραγμένων στρωμάτων ἀέρα, ἤχων, με δυὸ λόγια, με τή μορφή ὀμιλίας. Ἡ ὀμιλία εἶναι τόσο παλιά ὅσο και ἡ συνείδηση, ἡ ὀμιλία εἶναι ἐπίσης πρακτική συνείδηση πού ὑπάρχει ἐπίσης για ἄλλους ἀνθρώ-

* /Σημείωση τοῦ Μόρξ στό περιθώριο:/ Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἱστορία γιατί πρέπει νά π α ρ ἄ γ ο υ ν τή ζωή τους και γιατί πρέπει ἐπιπλέον νά τήν ἰσχύουν μ' ἕναν κ α θ ο ρ ι σ μ ἔ ν ο τρόπο: αὐτός προσδιορίζεται ἀπό τή φυσική τους ὀργάνωση. Ἡ συνείδησή τους καθορίζεται με τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ὀρο.

** /Οἱ παρακάτω λέξεις εἶναι διαγραμμαμένες στό χειρόγραφο-/ Ἡ σχέση σου πρὸς τὸ περιβάλλον μου εἶναι ἡ συνείδησή μου.

πους, και γι' αυτό το λόγο υπάρχει πραγματικά και για μένα μονάχα προσωπικά. Η όμιλία όπως και η συνείδηση, πηγάζει μονάχα από την ανάγκη, την αναγκαιότητα, της επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους.** Όταν υπάρχει μια σχέση, υπάρχει για μένα: το ζώο «δέν ξερχεται σέ σ χ έ σ ε ι ς» με δτιδήποτε, δέν ξερχεται απολύτως σέ καμμιά σχέση. Για το ζώο, η σχέση του με άλλους δέν υπάρχει σά σχέση. Η συνείδηση, επομένως, είναι εϋθύς έξ αρχής ένα κοινωνικό προϊόν, και παραμένει τέτοιο όσο υπάρχουν γενικά άνθρωποι. Η συνείδηση βέβαια, είναι αρχικά απλώς συνείδηση που αφορά το ά μ ε σ ο αίσθητο περιβάλλον και συνείδηση της περιορισμένης σύνδεσης με άλλα πρόσωπα και πράγματα έξω από το άτομο που αποκτάει θαυμαία αυτοσυνείδηση. Ταυτόχρονα είναι συνείδηση της φύσης, που πρώτα εμφανίζεται στους ανθρώπους σά μια τελείως ξένη, παντοδύναμη και απρόσβλητη δύναμη, που μ' αυτήν οι σχέσεις των ανθρώπων είναι καθαρά ζωικές και που τους επιβάλλεται όπως και σά ζώα. Είναι έτσι μια καθαρή ζωική συνείδηση της φύσης (θηρσκειά της φύσης).

Βλέπουμε εδώ άμέσως δτι αυτή η θηρσκειά της φύσης η αυτή η ειδική σχέση των ανθρώπων προς τη φύση, καθορίζεται από τη μορφή της κοινωνίας και το αντίστροφο. Έδω, όπως παντού άλλου, η ταυτότητα φύσης και ανθρώπου εμφανίζεται επίσης με τέτοιο τρόπο, ώστε η περιορισμένη συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντι στη φύση καθορίζει την περιορισμένη τους σχέση του ένδς με τον άλλον, και η περιορισμένη τους σχέση του ένδς με τον άλλον καθορίζει την περιορισμένη σχέση των ανθρώπων προς τη φύση, επειδή ακριβώς η φύση έχει ελάχιστα αλλάξει από την ιστορία.¹ Και, απ' την άλλη μεριά, η συνείδηση του ανθρώπου για την ανάγκη να συνδέεται με τά άτομα γύρω του είναι η αρχή της συνείδησης δτι ζει μέσα σέ κοινωνία γενικά. Αυτή η αρχή είναι τόσο ζωική όσο και η ίδια η κοινωνική ζωή σ' αυτό το στάδιο. Είναι απλώς συνείδηση κοπαδιού, και εδώ ο άνθρωπος ξεχωρίζει από το πρόβατο μονάχα από το γεγονός δτι σ' αυτόν η συνείδηση παίρνει τη θέση του ένστικτου, η δτι το ένστικτό του είναι συνειδητό ένστικτο. Αυτή η συνείδηση προβάτου η φυλετική συνείδηση εξελίσσεται και αναπτύσσεται με την αύξηση της παραγωγικότητας, την αύξηση των αναγκών και, πράγμα βασικό και για τά δυο προηγούμενα, με την αύξηση του πληθυσμού. Έτσι αναπτύσσεται ο καταμερισμός

1. Το άπόσπασμα από το «Βλέπουμε εδώ άμέσως δτι αυτή η θηρσκειά της φύσης...» έως το «...έχει ελάχιστα αλλάξει από την ιστορία» είναι γραμμένο στή δεξιά στήλη του χειρόγραφου του Μάρξ.

της εργασίας, που αρχικά δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπὸ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας στὴ σεξουαλικὴ πράξη, καὶ ὕστερα, ἐκείνος ὁ καταμερισμὸς ἐργασίας ποὺ ἀναπτύσσεται αὐθόρμητα ἢ «φυσικά» ἐξ αἰτίας φυσικῆς προδιάθεσης (π.χ. σωματικὴ δύναμη), ἀναγκῶν, τυχαίων γεγονότων, κτλ. κτλ.* Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας γίνεται πραγματικὰ τέτοιος μονάχα ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἐμφανίζεται ἓνας καταμερισμὸς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας**. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ καὶ πέρα ἡ συνείδηση μ π ο ρ ε ἰ πραγματικὰ νὰ φαντάζεται ὅτι εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ὑπάρχουσας πρακτικῆς, ὅτι π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ ἀντιπροσωπεύει κάτι, χωρὶς νὰ ἀντιπροσωπεύει κάτι πραγματικὸ. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ συνείδηση βρίσκεται σὲ θέση νὰ χειραφετήσῃ τὸν ἑαυτὸ της ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ προχωρήσῃ στὴ διαμόρφωση τῆς «καθαρῆς» θεωρίας, τῆς θεολογίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς κλπ. Ἀλλὰ κι ὅταν ἀκόμη αὐτὴ ἡ θεωρία, ἡ θεολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἠθικὴ, κλπ., ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὑπάρχουσες σχέσεις, αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβεῖ μονάχα ἐπειδὴ οἱ ὑπάρχουσες κοινωνικὲς σχέσεις ἔχουν ἔρθῃ σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὑπάρχουσες παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἐπιπλέον σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐθνικὴ σφαῖρα μπορεῖ ἐπίσης αὐτὸ νὰ συμβεῖ, ἐπειδὴ στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀντίφαση ἐμφανίζεται ὄχι στὴν ἐθνικὴ περιοχὴ, ἀλλὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ τὴν πρακτικὴ ἄλλων ἐθνῶν,***, δηλαδὴ ἀνάμεσα στὴν ἐθνικὴ καὶ τὴ γενικὴ συνείδηση ἑνὸς ἔθνους (ὅπως τὸ βλέπουμε τώρα στὴ Γερμανία). Καὶ τότε γιὰ τὸ ἔθνος αὐτὸ, ἐπειδὴ ἐπιφανειακὰ αὐτὴ ἡ ἀντίφαση παρουσιάζεται μονάχα σὰν ἀντίφαση στὴν ἐθνικὴ συνείδηση, ὁ ἀγώνας μοιάζει νὰ περιορίζεται σ' αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ κοπριά, ἐπειδὴ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἔθνος εἶναι ἡ σαπίλα καθεαυτῆ.

Ἐπιπλέον εἶναι τελείως ἀδιάφορο τί ἐπιχειρεῖ νὰ κάνει ἡ συνείδηση γιὰ λογαριασμὸ της: ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν κοπριά θγάζουμε μονάχα τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὲς οἱ τρεῖς στιγμὲς, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, ἡ κοινωνικὴ κατάσταση, καὶ ἡ συνείδηση μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἔρθουν σὲ ἀντίθεση ἀνάμεσά τους, ἐπειδὴ ὁ κ α τ α μ ε ρ ι σ μ ὸ ς τ ῆ ς π α ρ α γ ω γ ῆ ς συνεπάγεται τὴ δυνατότητα, ἢ μᾶλλον τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ πνευματι-

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο, ἀλλὰ διαγραμμένη:/ Οἱ ἄνθρωποι ἀναπτύσσουν τὴ συνείδησή τους στὰ πλαίσια τῆς πραγματικῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης.

** /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο:/ Ἡ πρώτη μορφή ἰδεολόγων, οἱ π α π ὶ δ ε ς, συμπέφτει.

*** /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο:/ Θ ρ η σ κ ε ἰ α. Οἱ Γερμανοὶ καὶ ἡ ἰδεολογία σὰν τέτοια.

κή και ύλική δραστηριότητα —άπολαυή και εργασία, παραγωγή και κατανάλωση— μοιράζονται σε διαφορετικά άτομα, και ότι η μόνη δυνατότητα να μην ξρθουν σε αντίφαση βρίσκεται με τη σειρά της στην κατάργηση του καταμερισμού της εργασίας. Είναι αυτονόητο έξ άλλου ότι «φαντάσματα», «δεσμά», «άνωτερη ούσία», «ξνοια», «δισταγμοί», είναι άπλως ή ιδεαλιστική, πνευματική έκφραση, ή αντίληψη έπιφανειακά του άπομονωμένου άτόμου, ή αντίληψη πολύ έμπειρικών δεσμών και περιορισμών, που μέσα τους κινούνται ο τρόπος παραγωγής της ζωής και ή μορφή έπικοινωνίας που συνδέεται μ' αυτή.* Μαζί με τον καταμερισμό εργασίας, που μ' αυτόν είναι σύμφυτες όλες αυτές οι αντιθέσεις, και που με τη σειρά του έασίζεται πάνω στο φυσικό καταμερισμό της εργασίας στην οικογένεια και στο χωρισμό της κοινωνίας σε ξεχωριστές οικογένειες που έρχονται σε αντίθεση ανάμεσά τους, προκύπτει ταυτόχρονα ή δ ι α ο μ ή, και στην πραγματικότητα ή ά ν ι σ η διανομή, ποσοτική και ποιοτική της εργασίας και των προϊόντων της. Προκύπτει έπομένως ιδιοκτησία, που ο πυρήνας της, ή πρώτη της μορφή βρίσκεται στην οικογένεια, όπου γυναίκα και παιδιά είναι οι δούλοι του άντρα. Αυτή ή λανθάνουσα δουλεία στην οικογένεια, αν και πολύ στοιχειώδης άκόμη, είναι ή πρώτη ιδιοκτησία, αλλά άκόμη και σ' αυτό το πρώιμο στάδιο αντιστοιχεί άπόλυτα στον όρισμό των σύγχρονων οικονομολόγων, που την άποκαλούν έξουσία διάθεσης της εργατικής δύναμης άλλων. Καταμερισμός της εργασίας και άτομική ιδιοκτησία είναι έξ άλλου ταυτόσημες έκφράσεις: στη μιá το ίδιο πράγμα θεβαιώνεται σε σχέση με τη δραστηριότητα, ένω στην άλλη θεβαιώνεται σε σχέση με το προϊόν αυτής της δραστηριότητας.

Έπιπλέον, ο καταμερισμός της εργασίας συνεπάγεται την αντίθεση ανάμεσα στα συμφέροντα του ξεχωριστού άτόμου ή της ξεχωριστής οικογένειας και στο συλλογικό συμφέρον όλων των άτόμων που έχουν έπικοινωνία ανάμεσά τους. Και πραγματικά, αυτό το συλλογικό συμφέρον δέν ύπάρχει άπλως στη φαντασία, σαν το «γενικό συμφέρον», αλλά πριν άπ' όλα στην πραγματικότητα, σαν άμοιβαία άλληλεξάρτηση των άτόμων, που ανάμεσά τους είναι καταμερισμένη ή εργασία.

Και μέσα άπ' αυτή την ίδια την αντίθεση ανάμεσα στα συμφέροντα του άτόμου και στα συμφέροντα της κοινωνίας, ή τελευταία παίρνει μιάν

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ Αυτή ή ιδεαλιστική έκφραση των οικονομικών περιορισμών που ύπάρχουν, δέν είναι μόνον καθαρά θεωρητική, αλλά ύπάρχει και στην πρακτική συνείδηση. Αυτό σημαίνει ότι ή συνείδηση που χειραφετείται και έρχεται σε αντίθεση με τον τρόπο παραγωγής δέ συγκροτεί μόνάχα θρησκείες και φιλοσοφίες, αλλά έπίσης και κράτη.

ανεξάρτητη μορφή σαν κ ρ ά τ ο ς, αποχωρισμένο από τὰ πραγματικά συμφέροντα τοῦ ατόμου καὶ τοῦ συνόλου, καὶ ταυτόχρονα σὰ μιὰ φανταστική ἀπατηλή κοινότητα, πού πάντοτε ὁμῶς βασίζεται πάνω στοὺς πραγματικούς δεσμούς πού υπάρχουν σὲ κάθε οἰκογενειακὸ καὶ φυλετικὸ σύνολο — ὅπως εἶναι οἱ δεσμοὶ σάρκας καὶ αἵματος, γλώσσας, καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας σὲ μεγαλύτερη κλίμακα, καὶ ἄλλων συμφερόντων, ὅπως θὰ τὸ ἀναπτύξουμε ἀργότερα, ὁ δεσμὸς πού βασίζεται πάνω στὶς τάξεις πού ἤδη ἔχουν προσδιοριστεῖ ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, πού ξεχωρίζουν σὲ κάθε τέτοια μάζα ἀνθρώπων, καὶ πού μιὰ ἀπ' αὐτὲς κυριαρχεῖ πάνω σ' ὅλες τὶς ἄλλες. Ἐπὶ δὴ προκύπτει πὼς ὅλοι οἱ ἀγῶνες στὸ κράτος, ὁ ἀγῶνας ἀνάμεσα στὴ δημοκρατία, τὴν ἀριστοκρατία, καὶ τὴ μοναρχία, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ ἐκλογικὸ δικαίωμα, κτλ. κτλ., εἶναι ἀπλῶς οἱ ἀπατηλὲς μορφὲς πού κάτω ἀπ' αὐτὲς διεξάγονται οἱ πραγματικοὶ ἀγῶνες τῶν διαφόρων τάξεων ἀνάμεσά τους (γιὰ ὅλα αὐτὰ οἱ γερμανοὶ θεωρητικοὶ δὲν ἔχουν οὔτε τὴν ἐλάχιστη ἰδέα, ἀν καὶ ὑπάρχει στὴ διάθεσή τους μιὰ ἐπαρκὴς εἰσαγωγή πάνω στὸ θέμα στὰ «Γαλλογερμανικά Χρονικά»¹ καὶ στὴν «Ἁ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α»²).

Ἐπιπλέον, προκύπτει ὅτι κάθε τάξη πού ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κυριαρχία, ἀκόμα κι ἂν ἡ κυριαρχία τῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ προλεταριάτο, ἀπαιτεῖ τὴν κατάρρευση τῆς παλιᾶς μορφῆς τῆς κοινωνίας στὸ σύνολό τῆς καὶ τῆς ἴδιας τῆς κυριαρχίας, πρέπει πρῶτα νὰ κατακτήσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὴν πολιτικὴ ἐξουσία μὲ σκοπὸ νὰ παρουσιάσει μὲ τὴ σειρά τῆς τὰ συμφέροντά τῆς σὰν τὸ γενικὸ συμφέρον, πράγμα πού εἶναι ἀναγκασιμένη νὰ τὸ κάνει τὸν πρῶτο καιρὸ. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὰ ἄτομα ἐπιζητοῦν μονάχα τὸ ἰδιωτικὸ τους συμφέρον, πού γι' αὐτὰ δὲ συμπέφτει μὲ τὸ συλλογικὸ τους συμφέρον (στὴν πραγματικότητα τὸ γενικὸ συμφέρον εἶναι ἡ φανταστικὴ μορφή τῆς συλλογικῆς ζωῆς), τὸ τελευταῖο θὰ ἐπιδληθεῖ σ' αὐτοὺς σὰν ἓνα συμφέρον «ξένο» πρὸς αὐτοὺς, καὶ «ἀνεξάρτητο» ἀπ' αὐτοὺς, πού εἶναι μὲ τὴ σειρά του ἰδιαιτέρο, ἰδιόμορφο «γενικὸ» συμφέρον,

1. «Γαλλογερμανικά Χρονικά»: Ἐπιθεώρηση πού ἐκδόθηκε μόνο μιὰ φορὰ στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ρούγκε τὸ 1844. Περιεῖχε 2 ἄρθρα τοῦ Μάρξ: «Γιὰ τὸ Ἑβραϊκὸ Ζήτημα» καὶ «Συμβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Χέγκελ». Ἐπίσης ἓνα μακρὸ ἄρθρο τοῦ Ἐγκελς: «Σχέδιο μιᾶς κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας». Ἡ ἐκδοσιὴ σταμάτησε λόγω διαφωνιῶν μὲ τὸν Ρούγκε.

2. Ἔργο τοῦ Μάρξ καὶ Ἐγκελς πού ἐκδόθηκε τὸ 1845. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι: «Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια, ἡ Κριτικὴ τῆς κριτικῆς Κριτικῆς. Ἐναντίον τῶν Μπρούνο Μπάουερ καὶ Σία».

ή πρέπει αυτοί οι ίδιοι να κινούνται μέσα σ' αυτή την άσυμφωνία, όπως συμβαίνει στη δημοκρατία. Από την άλλη μεριά επίσης, ο π ρ α κ τ ι κ ό ς ά γ ώ ν α ς αυτών των ιδιαίτερων συμφερόντων, που διαρκώς συγκρούονται π ρ α γ μ α τ ι κ ά με τα συλλογικά και τα φανταστικά συλλογικά συμφέροντα, κάνει αναγκαία την π ρ α κ τ ι κ ή παρέμβαση και τον έλεγχο από μέρους του φανταστικού «γενικού» συμφέροντος που έχει τη μορφή του κράτους. Και τελικά, ο καταμερισμός της εργασίας μάς προφέρει το πρώτο παράδειγμα για το ότι, όσο παραμένει ο άνθρωπος σε φυσική κοινωνία, δηλαδή όσο υπάρχει σχίσμα ανάμεσα στο ιδιωτικό και το κοινό συμφέρον, όσο λοιπόν η δραστηριότητα δεν καταμερίζεται έθελοντικά αλλά φυσικά, ή πράξη του ανθρώπου γίνεται μια ξένη δύναμη που του αντιπαρατίθεται, που τον υποδουλώνει, αντί να ελέγχεται απ' αυτόν. Γιατί από τη στιγμή που εμφανίζεται ο καταμερισμός της εργασίας, κάθε άνθρωπος έχει μιάν ιδιαίτερη, αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας, που του επιβάλλεται αναγκαστικά και που δε μπορεί να της ξεφύγει. Είναι κυνηγός, ψαράς, βοσκός, ή κριτικός και πρέπει να παραμείνει τέτοιος, αν δε θέλει να χάσει τα μέσα της ύπαρξής του, ενώ στην κομμουνιστική κοινωνία, όπου κανένας δεν έχει αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας, αλλά καθένας μπορεί να τελειοποιηθεί σε οποιοδήποτε κλάδο θέλει, ή κοινωνία ρυθμίζει τη γενική παραγωγή κι έτσι κάνει δυνατό για μένα να κάνω ένα πράγμα σήμερα κι άλλο αύριο, να κυνηγώ το πρωί, να ψαρεύω το απόγευμα, να φροντίζω τα ζώα το βράδυ, να κάνω κριτική μετά το δείπνο, όπως ακριβώς μου άρέσει, χωρίς ποτέ να γίνομαι κυνηγός, ψαράς, βοσκός ή κριτικός. Αυτός ο καθορισμός της κοινωνικής δραστηριότητας, αυτή η σταθεροποίηση αυτού που έμεις οι ίδιοι το κάνουμε μιάν αντικειμενική δύναμη πάνω από μας, που αναπτύσσεται και ξεφεύγει από τον έλεγχό μας, ματαιώνοντας τις προσδοκίες μας, και έκμηδενίζοντας τους υπολογισμούς μας, είναι μια από τις κύριες στιγμές στην ιστορική εξέλιξη μέχρι τώρα.

Η κοινωνική δύναμη, δηλαδή ή πολλαπλασιασμένη παραγωγική δύναμη, που γεννιέται από τη συνεργασία διάφορων ατόμων, όπως αυτή καθορίζεται από τον καταμερισμό της εργασίας, παρουσιάζεται σ' αυτά τα άτομα, μια που ή συνεργασία τους δεν είναι έθελοντική αλλά έχει προκύψει φυσικά, όχι σαν ή δική τους ένωμένη δύναμη, αλλά σά μια ξένη δύναμη που υπάρχει έξω απ' αυτά, που άγνοούν την προέλευσή της και το σκοπό της, που έπομένως δε μπορούν να την ελέγχουν, που αντίθετα περνάει από μιάν ιδιόφορμη σειρά φάσεων και σταδίων τόσο ανεξάρτητη από τή

θέληση και τήν πορεία τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νά διευθύνει στήν πραγματικότητα αὐτή τή θέληση και τήν πορεία τῶν ἀνθρώπων.

Αὐτή ἡ «ἀ λ λ ο τ ρ ί ω σ η» (γιὰ νά χρησιμοποιήσουμε ἕναν ὄρο πού θά εἶναι κατανοητός στούς φιλόσοφους), μπορεῖ βέβαια νά καταργηθεῖ μονάχα ἂν εἶναι δεδομένες δυὸ πρακτικές προϋποθέσεις. Γιὰ νά γίνει αὐτή μιὰ «ἀφόρητη» δύναμη, δηλαδή μιὰ δύναμη πού νά ἐπαναστατήσουν ἐναντίον τῆς οἱ ἀνθρωποι, πρέπει ἀναγκαστικά νά ἔχει κάνει τή μεγάλη μάζα τῆς ἀνθρωπότητας «χωρίς ἰδιοκτησία», και νά βρίσκεται ἡ μεγάλη αὐτή μάζα σέ ἀντίφαση μέ ἕναν κόσμο πλούτου και πολιτισμοῦ, πού ὑπάρχει πραγματικά. Καί οἱ δυὸ αὐτοὶ ὄροι προϋποθέτουν μιὰ μεγάλη αὔξηση τῆς παραγωγικῆς δύναμης, ἕναν ὑψηλὸ βαθμὸ ἀνάπτυξῆς τῆς. Καί, ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά, αὐτή ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (πού ἡ ἴδια συνεπάγεται τήν πραγματικὴ ἐμπειρικὴ ὑπαρξη τῶν ἀνθρώπων στὸ ἐπίπεδο τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, και ὄχι σέ τοπικὸ ἐπίπεδο), εἶναι μιὰ ἀπόλυτα ἀναγκαία πραγματικὴ προϋπόθεση, γιατί χωρίς αὐτήν ἡ στέρηση θά γινόταν ἀπλῶς γενικὴ, και μέ τὴ φτώχεια θά ξανάρχιζε ὁ ἀγῶνας γιὰ τὰ ἀναγκαῖα και θά ἀναπαράγονταν ἀναγκαστικά ὄλες οἱ παλιές βρωμιές. Καί εἶναι ἐπιπλέον ἀναγκαία προϋπόθεση, ἐπειδὴ μονάχα μ' αὐτὴ τήν καθολικὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐγκαθιδρύεται μιὰ παγκόσμια ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, πού παράγει σ' ὄλα τὰ ἔθνη ταυτόχρονα τὸ φαινόμενο τῆς μάζας «χωρίς ἰδιοκτησία» (παγκόσμιος συναγωνισμός), κάνει κάθε ἔθνος νά ἐξαρτιέται ἀπὸ τίς ἐπαναστάσεις τῶν ἄλλων, και τελικὰ ἔχει βάλει τὰ παγκόσμια-ἱστορικά, μέ ἐμπειρικὸ τρόπο παγκόσμια, ἄτομα στή θέση τῶν τοπικῶν ἀτόμων. Δίχως αὐτό, 1) ὁ κομμουνισμὸς δὲ θά μπορούσε νά ὑπάρξει παρὰ μόνο σὰν ἕνα τοπικὸ γεγονός, 2) οἱ ἴδιες οἱ δυνάμεις ἐπικοινωνίας δὲ θά μπορούσαν νά ἀναπτυχτοῦν σὰν παγκόσμιας, ἐπομένως σὰν ἀφόρητες δυνάμεις: θά παραμένανε τοπικὲς «περιστάσεις» περιτριγυρισμένες ἀπὸ δεισιδαιμονία, και 3) κάθε ἐπέκταση τῆς ἐπικοινωνίας θά καταργούσε τὸν τοπικὸ κομμουνισμὸ. Ἐμπειρικά, ὁ κομμουνισμὸς εἶναι δυνατὸς μονάχα σὰν πράξη τῶν κυρίαρχων λαῶν μόνον και ταυτόχρονα, πράγμα πού προϋποθέτει τήν παγκόσμια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων και τήν παγκόσμια ἐπικοινωνία πού συνδέεται μέ τὸν κομμουνισμὸ.

Ἐπομένως, ὁ κομμουνισμὸς δὲν εἶναι γιὰ μᾶς μιὰ κατὰσταση πρᾶγμα τῶν πού πρέπει νά ἐγκαθιδρυθεῖ, ἕνα ἰδεῶδες πού σ' αὐτὸ θά πρέπει νά προσαρμοστεῖ ἡ πραγματικότητα. Ὀνομάζουμε κομμουνισμὸ τήν πραγματικὴ κίνηση πού καταργεῖ τὴ σημερινὴ κατὰ

σταση πραγμάτων. Οι όροι αυτής τής κίνησης προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που τώρα υπάρχουν. Έπιπλέον, ή μάζα τών εργατών που είναι μόνον εργάτες — μαζική εργατική δύναμη αποκομμένη από το κεφάλαιο ή από κάθε είδος ικανοποίησης έστω και περιορισμένης — προϋποθέτει τήν παγκόσμια αγορά όπως επίσης τήν προϋποθέτει και ή απώλεια, ή όχι πρόσκαιρη, αυτής τής εργασίας, σά σίγουρης πηγής ζωής, απώλεια που προκύπτει από το συναγωνισμό. Το προλεταριάτο μπορεί έτσι να υπάρξει μονάχα παγκόσμια — ιστορικά, όπως και ο κομμουνισμός, ή δραστηριότητά του προλεταριάτου, μπορεί να έχει μονάχα μιá «παγκόσμια - ιστορική» ύπαρξη. Πρόκειται για παγκόσμια - ιστορική ύπαρξη ατόμων, δηλαδή ύπαρξη ατόμων που συνδέεται άμεσα με τήν παγκόσμια ιστορία.

Πώς άλλιώς θα μπορούσε, λόγου χάρη, ή ιδιοκτησία να έχει μιάν οποιαδήποτε ιστορία, να έχει πάρει διαφορετικές μορφές; Πώς θα μπορούσε ή γαιοκτησία, π.χ., σύμφωνα με τις διαφορετικές δεδομένες προϋποθέσεις, να έχει περάσει στη Γαλλία από το κομμάτιασμα στη συγκέντρωση στα χέρια λίγων, και στην Άγγλία από τή συγκέντρωση στα χέρια λίγων στο κομμάτιασμα, όπως συμβαίνει πραγματικά σήμερα; Ή πώς συμβαίνει ώστε το εμπόριο, που τελικά δέν είναι τίποτε άλλο παρά ανταλλαγή προϊόντων τών διαφόρων ατόμων και χωρών, να κυβερνάει δλόκληρο τόν κόσμο μέσο τής σχέσης προσφοράς και ζήτησης — μιās σχέσης που όπως λέει ένας άγγλος οικονομολόγος πετάει πάνω από τή γή σαν τή μοίρα τών αρχαίων, και που με άόρατο χέρι μοιράζει ευτυχία και δυστυχία στους ανθρώπους, στήνει αυτοκρατορίες και γκρεμίζει αυτοκρατορίες, κάνει τά έθνη να γεννιούνται και να εξαφανίζονται — ενώ με τήν κατάργηση τής δάσης, τής άτομικής ιδιοκτησίας, και με τήν κομμουνιστική ρύθμιση τής παραγωγής που εξαλείφει από τους ανθρώπους το αίσθημα ότι είναι αποξενωμένοι από το προϊόν που οι ίδιοι παράγουν, ή δύναμη τής σχέσης προσφοράς και ζήτησης εκμηδενίζεται, και οι άνθρωποι βάζουν πάλι κάτω από τόν έλεγχο τους τήν ανταλλαγή, και παραγωγή, τόν τρόπο τής άμοιβαίας τους σχέσης;

*

Ή μορφή έπικοινωνίας που καθορίζεται από τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις σ' όλα τά προηγούμενα ιστορικά στάδια, και που με τή

σειρά της να καθορίζει, είναι ή ιδιωτική κοινωνία.¹ Η τελευταία, όπως είναι φανερό από όσα είπαμε πιο πάνω, έχει σαν προϋποθέσεις και σα θεμελιώδη βάση της την απλή οικογένεια και τη σύνθετη οικογένεια, τη λεγόμενη φυλή, που δώσαμε τον πληρέστερο ορισμό τους προηγούμενα. Έδω πιά βλέπουμε πώς αυτή ή ιδιωτική κοινωνία είναι ή αληθινή έστία και ή σκηνή όλης της ιστορίας και πόσο παράλογη είναι ή επικρατούσα ως τώρα αντίληψη για την ιστορία, που παραμελεί τις πραγματικές σχέσεις και περιορίζεται στις πολυθρύλητες πράξεις των αρχηγών και των κρατών.*

*

Η ιστορία είναι απλώς ή διαδοχή ξεχωριστών γενιών, που καθεμιά τους εκμεταλλεύεται τα υλικά, τα κεφάλαια, τις παραγωγικές δυνάμεις που της παραδόθηκαν από όλες τις προηγούμενες γενιές, και έτσι από τη μιá μεριά, συνεχίζει την παραδοσιακή δραστηριότητα μέσα σε τελείως αλλαγμένες συνθήκες και, από την άλλη, μεταβάλλει τις παλιές περιστάσεις με μιá τελείως αλλαγμένη δραστηριότητα. Αυτό μπορεί να διαστρεβλωθεί θεωρητικά έτσι που ή κατοπινή ιστορία να γίνεται ο σκοπός της προηγούμενης ιστορίας. Λόγου χάρη, ο σκοπός που αποδίδεται στην ανακάλυψη της Αμερικικής είναι να προωθήσει την έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης. Έτσι ή ιστορία αποκτάει τους δικούς της ειδικούς σκοπούς και γίνεται «ένα πρόσωπο πλάι σε άλλα πρόσωπα» (δηλαδή: «Αυτοσυνείδηση, Κριτική, ο Μοναδικός, κλπ.), ενώ αυτό που σημαίνουν οι λέξεις «προορισμός», «σκοπός», «σπέρμα», ή «ιδέα» της παλιότερης ιστορίας δεν είναι τίποτε περισσότερο από μιάν αφαίρεση δημιουργημένη από την κατοπινή ιστορία, μιá αφαίρεση της δραστηρίας επίδρασης που ή παλιότερη ιστορία άσκει πάνω στην κατοπινή ιστορία.

Όσο περισσότερο οι ξεχωριστές σφαίρες, που επιδροϋν ή μιá πάνω

1. Η γερμανική έκφραση είναι: bürgerliche gesellschaft, που μπορεί άλλο να σημαίνει «όστική κοινωνία».

* /Τò ακόλουθο απόσπασμα είναι διαγραμμένο στο χειρόγραφο: / Βασικά εξέτασαμε ως τώρα μόνο μιá πλευρά της ανθρώπινης δραστηριότητας, τη μετ α μ ό ρ φ ω σ η τ η ς φ ύ σ η ς από τους ανθρώπους. Η άλλη πλευρά, ή μετ α μ ό ρ φ ω σ η τ ω ν ά ν θ ρ ώ π ω ν από τους ανθρώπους...

Προέλευση του κράτους και ή σχέση του κράτους προς την ιδιωτική κοινωνία.

στην άλλη, επεκτείνονται στην πορεία αυτής της εξέλιξης, τόσο περισσότερο ή αρχική απομόνωση των ξεχωριστών εθνών καταστρέφεται από τον αναπτυγμένο τρόπο παραγωγής και επικοινωνίας και τον καταμερισμό εργασίας που αυθόρμητα προωθείται απ' αυτά, τόσο περισσότερο ή ιστορία γίνεται παγκόσμια ιστορία. Έτσι λόγου χάρη, αν στην Άγγλία εφευρεθεί μια μηχανή, που στερεί το ψωμί χιλιάδων εργατών στην Ίνδία και την Κίνα, και ανατρέπει όλη τη μορφή ύπαρξης αυτών των κρατών, τότε αυτή ή εφεύρεση γίνεται ένα παγκόσμιο ιστορικό γεγονός. Η πάλι ως πάrouμε την περίπτωση της ζάχαρης και του καφέ, που απόδειξαν την παγκόσμια ιστορική σημασία τους το 19ο αιώνα από το γεγονός ότι ή έλλειψη αυτών των προϊόντων, που προκάλεσε ο ήπειρωτικός αποκλεισμός του Ναπολέοντα, στάθηκε ή αίτια να ξεσηκωθούν οι Γερμανοί έναντίον του Ναπολέοντα κι έτσι έγιναν ή συγκεκριμένη βάση των νικηφόρων απελευθερωτικών πολέμων του 1813. Από δω προκύπτει ότι αυτή ή μετατροπή της ιστορίας σε παγκόσμια ιστορία δέν είναι, ως πούμε, μια άπλη πράξη αφαίρεσης από μέρους της «αυτοσυνείδησης», του παγκόσμιου πνεύματος ή οποιοδήποτε άλλου μεταφυσικού φαντάσματος, αλλά μια πράξη καθαρά υλική, που μπορεί να επιβεβαιωθεί εμπειρικά, μια πράξη που την απόδειξη της την παρέχει κάθε άτομο καθώς βαδίζει και στέκει, τρώει, πίνει και νύνεται.

Στην ιστορία, ως τώρα, αποτελεί άσφαλως εμπειρικό γεγονός, ότι τα χωριστά άτομα, με τή διεύρυνση της δραστηριότητάς τους σε παγκόσμια —ιστορική δραστηριότητα, έχουν όλο και περισσότερο υποδουλωθεί σε μια δύναμη ξένη προς αυτά (μια πίεση που την έχουν καταλάβει σαν ένα βρώμικο παιγνίδι από μέρους του λεγόμενου παγκόσμιου πνεύματος, κτλ.), μια δύναμη που έχει γίνει όλο και πιο τεράστια και, τελικά, αποδεικνύεται πως είναι ή π α γ κ ό σ μ ι α α γ ο ρ ά. Άλλά είναι επίσης εμπειρικά διαπιστωμένο ότι με τήν ανατροπή της ύπαρχουσας κατάστασης της κοινωνίας από τήν κομμουνιστική επανάσταση (θα πούμε περισσότερα για αυτή παρακάτω) και με τήν κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας που είναι ταυτόσημη μ' αυτή, θα καταργηθεί αυτή ή δύναμη ή τόσο μυστηριώδης για τους γερμανούς θεωρητικούς, και ότι τότε ή απελευθέρωση του κάθε ξεχωριστού ατόμου θα πραγματοποιηθεί στο μέτρο που ή ιστορία θα μετατρέπεται σε παγκόσμια ιστορία. Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι ο πραγματικός πνευματικός πλούτος του ατόμου εξαρτιέται δολοκληρωτικά από τον πλούτο των πραγματικών του σχέσεων. Μόνο τότε θα απελευθερωθούν τα ξεχωριστά άτομα από τους διάφορους εθνικούς και τοπικούς φραγμούς, θα έρθουν σε πρακτική σύνδεση με τήν υλική και

πνευματική παραγωγή όλου του κόσμου και θα είναι σε θέση να αποκτήσουν την ικανότητα να απολαμβάνουν αυτή την ολόπλευρη παραγωγή δήλης της γής (τις δημιουργίες του ανθρώπου). Αυτή η καθολική εξέλιξη, φυσική μορφή της παγκόσμιας—ιστορικής—συνεργασίας των ατόμων, θα μετατραπεί απ' αυτή την κομμουνιστική επανάσταση σε έλεγχο και συνειδητή κυριαρχία αυτών των δυνάμεων, που γεννημένες από την αμοιβαία δράση των ανθρώπων ανάμεσά τους έχουν ως τώρα επιβληθεί πάνω στους ανθρώπους και έχουν κυριαρχήσει πάνω τους σά δυνάμεις τελείως ξένες πρὸς αυτούς. Αυτή η άποψη μπορεί τώρα πάλι να εκφραστεί με θεωρητικούς—ιδεαλιστικούς, δηλαδή φανταστικούς όρους σάν «αυτογένεση του Γένους» (ή κοινωνία σάν υποκείμενο) κι έτσι, οί διαδοχικές σειρές ατόμων που συνδέονται ανάμεσά τους μπορούν να νοηθούν σάν ένα μοναδικό άτομο, που πραγματοποιεί τὸ μυστήριο να γεννάει τὸν ἑαυτό του. Είναι ἐδῶ καθαρό ὅτι τὰ ἄτομα ἀσφαλῶς φτιάχνουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, φυσικά και πνευματικά, ἀλλὰ δὲ φτιάχνουν τὸν ἑαυτό τους οὔτε μὲ τὴν παράλογη ἔννοια τοῦ Ἁγίου Μπρούνο, οὔτε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «Μοναδικοῦ», τοῦ «κατασκευασμένου» ἀνθρώπου.

Τελικά, ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῆς ἱστορίας πού σκιαγραφήσαμε δγάζουμε ἐπιπλέον τὰ παρακάτω συμπεράσματα: 1) Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔρχεται ἕνα στάδιο ὅπου παραγωγικὲς δυνάμεις και μέσα ἐπικοινωνίας ἔρχονται σὲ μιὰ κατάσταση, πού κάτω ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες σχέσεις, φέρνουν μονάχα κακό, και δὲν εἶναι πιὰ παραγωγικὲς ἀλλὰ καταστροφικὲς δυνάμεις (μηχανήματα και χρῆμα). Και σὲ σύνδεση μ' ὅλα αὐτὰ ἐμφανίζεται μιὰ τάξη πού πρέπει νὰ σηκώσει ὅλα τὰ βάρη τῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ ἀπολαμβάνει τὰ πλεονεκτήματά της, πού ὄντας ἀπόβλητη ἀπὸ τὴν κοινωνία, σπρώχνεται ἀναγκαστικά στὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ ἀνταγωνισμό πρὸς ὅλες τὶς ἄλλες τάξεις, μιὰ τάξη πού ἀποτελεῖ τὴν πλειοψηφία ὄλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, και πού ἀπ' αὐτὴ πηγάζει ἡ συνείδηση τῆς ἀναγκαιότητας μιᾶς ριζικῆς επανάστασης, ἡ κομμουνιστικὴ συνείδηση, πού μπορεί βέβαια νὰ γεννηθεῖ και σὲς ἄλλες ἐπίσης τάξεις μὲ τὴ μελέτη τῆς κατάστασης αὐτῆς τῆς τάξης. 2) Οἱ ὅροι πού κάτω ἀπ' αὐτοὺς μικροσῶν νὰ μποῦν σὲ ἐφαρμογὴ καθορισμένες παραγωγικὲς δυνάμεις, εἶναι οἱ ὅροι τῆς κυριαρχίας μιᾶς καθορισμένης τάξης τῆς κοινωνίας,* πού ἡ κοινωνικὴ τῆς δύναμη, πού πηγάζει ἀπὸ αὐτὰ πού κατέχει, ἔχει τὴν πρακτικὴ τῆς ἔκφραση μὲ ἴδε-

* / Αρχική διατύπωση στὸ χειρόγραφο / 2 Ὅτι κάθε στάδιο ἀνάπτυξης τῶν

ολογική μορφή στην κάθε περίπτωση στον τύπο του κράτους, και επομένως κάθε επαναστατικός αγώνας κατευθύνεται εναντίον μιας τάξης που ως τότε βρίσκονταν στην εξουσία.* 3) Σε όλες τις επαναστάσεις ως τα τώρα ο τρόπος της δραστηριότητας έμενε πάντοτε άθικτος και ήταν μονάχα ζήτημα διαφορετικού καταμερισμού αυτής της δραστηριότητας, ένας καινούργιος καταμερισμός εργασίας σε άλλα πρόσωπα, ενώ η κομμουνιστική επανάσταση κατευθύνεται εναντίον του προηγούμενου τρόπου δραστηριότητας, καταργεί την εργασία,** και καταργεί την κυριαρχία όλων των τάξεων μαζί και τις ίδιες τις τάξεις, γιατί πραγματοποιείται από την τάξη που δε μετράει πια σαν τάξη μέσα στην κοινωνία. Δεν αναγνωρίζεται σα μια τάξη, και είναι ή ίδια ή έκφραση της διάλυσης όλων των τάξεων, έθνοτήτων, κτλ., μέσα στη σημερινή κοινωνία, και 4) Τόσο για την παραγωγή σε μαζική κλίμακα αυτής της κομμουνιστικής συνείδησης, όσο και για την επιτυχία αυτής της υπόθεσης, είναι αναγκαία ή αλλαγή των ανθρώπων σε μαζική κλίμακα, μια αλλαγή που μπορεί να γίνει μονάχα με ένα πρακτικό κίνημα, με μιάν επανάσταση. Αυτή η επανάσταση είναι επομένως αναγκαία, όχι μόνο επειδή ή κυρίαρχη τάξη δε μπορεί να ανατραπεί με κανέναν άλλο τρόπο, αλλά επίσης επειδή ή τάξη που την ανατρέπει μόνο σε μιάν επανάσταση μπορεί να πετύχει να απαλλαγεί από την προαιώνια «κόπρη του Αβγείου» και να γίνει ικανή να θεμελιώσει έξ αρχής την κοινωνία.***

παραγωγικών δυνάμεων χρησιμεύει σα βάση για την κυριαρχία μιας ορισμένης τάξης της κοινωνίας.

* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ κατά τρόπο που οι άνθρωποι έχουν συμφέρον να διατηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση της παραγωγής.

** /Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ ...τή (σύγχρονη) μορφή δραστηριότητας που μ' αυτήν ή κυριαρχία των...

*** /Τό ακόλουθο χωρίο είναι διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ 'Ενώ όλοι οι κομμουνιστές στη Γαλλία καθώς και στην Αγγλία και Γερμανία έχουν από παλιά συμφωνήσει γιό την ανάγκη της επανάστασης, ό Άγιος Μπρούνο εξακολουθεί με την ήσυχία του να όνειρεύεται, και πιστεύει ότι ό «πραγματικός ανθρωπισμός», δηλαδή ό κομμουνισμός, πρόκειται να πάρει «τή θέση του σπιριτουαλισμού» (που δεν έχει καμμιά θέση), μονάχα γιό να μπορεί να κερδίσει σε σεβασμό. 'Υστερα συνεχίζει να όνειρεύεται ότι, χωρίς όμφιβολία, «θα έρθει ή σωτηρία, ενώ ή γη θα γίνει ούρανός κι ό ούρανός γη». ('Ο θεολόγος είναι ακόμα άνικανός να ξεχάσει τόν ούρανό.) «Και τότε ή χαρά κι ή μακαριότητα θα άντηχούν σε ούράνιες άρμονίες στους αιώνες των αιώνων». (σελ. 140.) 'Ο άγιος πατέρας της εκκλησίας θα έκπλαγει πολύ όταν θα τόν προλάβει ή ήμέρα της κρίσεως, ή μέρα που πρόκειται να συμβούν όλα αυτά, μιό μέρα που ή σύγή

Αυτή η αντίληψη της ιστορίας εξαρτιέται από την ικανότητά μας να εκθέτουμε την πραγματική διαδικασία της παραγωγής, ξεκινώντας από την υλική παραγωγή της άμεσης ζωής, και να καταλαβαίνουμε τη μορφή επικοινωνίας, που συνδέεται μ' αυτή και δημιουργείται απ' αυτό τον τρόπο παραγωγής (δηλαδή την ιδιωτική κοινωνία στα διάφορα στάδια της), σε βάση άλλης της ιστορίας, και να τη δείξουμε στη δράση της σαν κράτος, να εξηγήσουμε μέσω αυτής όλα τα διαφορετικά θεωρητικά προϊόντα και μορφές συνείδησης, τη θρησκεία, τη φιλοσοφία, την ήθικη, κτλ., κτλ., και να παρακολουθήσουμε τη γέννησή τους και την ανάπτυξή τους απ' αυτή τη βάση, πράγμα ασφαλώς που θα επιτρέψει να παρουσιάσουμε το θέμα στην ολότητά του (και επομένως την αμοιβαία επίσης δράση αυτών των διαφόρων πλευρών ανάμεσά τους). Η αντίληψη αυτή δεν πρόκειται, όπως η ιδεαλιστική άποψη της ιστορίας, να αναζητεί σε κάθε περίοδο μιὰ κατηγορία, αλλά παραμένει σταθερά πάνω στο πραγματικό *ξ δ α φ ο ς* της ιστορίας. Δεν εξηγεί την πρακτική από την ιδέα, αλλά εξηγεί το σχηματισμό των ιδεών από την υλική πρακτική, και σύμφωνα μ' αυτά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όλες οι μορφές και τα προϊόντα της συνείδησης δε μπορούν να εξαλειφθούν με διανοητική κριτική, με την αναγωγή τους στην «αυτοσυνείδηση» ή με τη μεταμόρφωσή τους σε «όπτασιες», «φαντάσματα», φαντασιές», κτλ.,² αλλά μόνο με την πρακτική ανατροπή των κοινωνικών σχέσεων που γέννησαν αυτή την ιδεαλιστική φλυαρία. "Ότι όχι η κριτική, αλλά η επανάσταση

της θα είναι η αντανάκλαση των καμμένων πόλεων στον ουρανό, όταν μαζί με τις «ουράνιας αρμονίες» θα αντηχήσουν στ' αυτιά του οι μελωδίες της Μασσαλιώτιδας και της Καρμανιόλας συνοδευόμενες από τον αναγκαίο ήχο του κανονιού, ενώ η λαιμητόμο θα κρατάει το χρόνο, όταν η έπονε:διστη «μάζα» θα φωνάζει *ça ira ça ira*, θα καταργεί την «αυτοσυνείδηση» με τη βοήθεια του φανοστάτη 2. Ο Άγιος Μπρούνο δεν έχει καθόλου δικιο να ζωγραφίζει μιάν εξωραϊσμένη εικόνα «χαρῶς και μακαριότητας στους αιώνες των αιώνων». Δε δίνουμε στον εαυτό μας την εύχαρίστηση να σκιαγραφήσουμε από τα πριν τη συμπεριφορά του Άγιου Μπρούνο την ημέρα της κρίσεως. Είναι επιπλέον δύσκολο να κρίνουμε αν τους *Proletaires en revolution* θα πρέπει να τους κατανοήσουμε σαν «υπόσταση» (που εξεγείρεται έναντιον της «αυτοσυνείδησης»), σε «μάζα», που θέλει να ανατρέψει την κριτική, ή σε μιάν εκτόρευση του πνεύματος που όμως δε διαθέτει ακόμα την απαιτούμενη συνέπεια για να χωνέψει τις ιδέες του Μπόουερ.

1. Ύπαινιγμός στο στίχο του τραγουδιού: «Les Aristocrates à la Lanterne»

2. Ύπαινιγμός στις θεωρίες των Μπόουερ και Στίρνερ. Βλέπε πιο κάτω.

είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας, και επίσης της θρησκείας, της φιλοσοφίας και κάθε άλλης θεωρίας. Δείχνει αυτή η αντίληψη ότι η ιστορία δεν τελειώνει με το να διαλυθεί μέσα στην «αυτοσυνείδηση» σαν «πνεύμα του πνεύματος», αλλά ότι σε κάθε στάδιο βρίσκεται ένα υλικό αποτέλεσμα: ένα σύνολο παραγωγικών δυνάμεων, μια ιστορικά δημιουργημένη σχέση ατόμων προς τη φύση και ανάμεσά τους, που παραδίδεται σε κάθε γενιά από την προηγούμενη της, μια μάζα παραγωγικών δυνάμεων, κεφαλαίων και περιστάσεων, που, από τη μια μεριά, πραγματικά μετατρέπονται από τη νέα γενιά, αλλά επίσης, από την άλλη, της υπαγορεύουν τους όρους της ζωής της και της δίνουν μια καθορισμένη ανάπτυξη, έναν ειδικό χαρακτήρα. Δείχνει συνεπώς ότι οι περιστάσεις φτιάχνουν τους ανθρώπους, όπως ακριβώς οι άνθρωποι φτιάχνουν τις περιστάσεις. Αυτό το σύνολο παραγωγικών δυνάμεων, κεφαλαίων, και κοινωνικών μορφών επικοινωνίας, που κάθε άτομο και γενιά το βρίσκει να υπάρχει σαν κάτι δεδομένο, είναι η πραγματική βάση αυτού που οι φιλόσοφοι το έχουν νοήσει σαν «υπόσταση» και «ουσία του ανθρώπου», και αυτού που το έχουν αποθεώσει και το έχουν καταπολεμήσει: είναι μια πραγματική βάση που ούτε στο ελάχιστο δε διαταράσσεται, στα αποτελέσματά της και στην επιρροή της πάνω στην ανάπτυξη των ανθρώπων, από το γεγονός ότι αυτοί οι φιλόσοφοι εξεγείρονται έναντι της σε μια «αυτοσυνείδηση» και σε «Μοναδικούς». Αυτοί οι όροι ζωής, που οι διάφορες γενιές τους βρίσκουν να υπάρχουν, αποφασίζουν επίσης αν ο περιοδικά επανερχόμενος στην ιστορία επαναστατικός τρανταγμός θα είναι ή όχι αρκετά δυνατός για να ανατρέψει τη βάση όλου του υπάρχοντος συστήματος. Και αν αυτά τα υλικά στοιχεία της ολοκληρωμένης ανατροπής δεν υπάρχουν (κυρίως, από τη μια μεριά οι υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις, και από την άλλη, η διαμόρφωση μιας επαναστατικής μάζας που ξεσηκώνεται όχι μόνον έναντι των ως τώρα ξεχωριστών συνθηκών της κοινωνίας, αλλά έναντι της ως τώρα πραγματικής «παραγωγής της ζωής», έναντι της «συνολικής δραστηριότητας» που πάνω της βασίζονταν), τότε, σε ό,τι αφορά την πρακτική εξέλιξη, είναι τελείως αδιάφορο αν η ίδια αυτής της επανάστασης έχει κιόλας διατυπωθεί εκατοντάδες φορές, όπως το αποδείχνει η ιστορία του κομμουνισμού.

Στην όλη αντίληψη της ιστορίας μέχρι τώρα, αυτή η πραγματική βάση της ιστορίας είτε παραμελήθηκε τελείως, είτε θεωρήθηκε δευτερεύον θέμα άσχετο με την πορεία της ιστορίας. Η ιστορία πρέπει επομένως να γράφεται πάντα σύμφωνα με ένα κριτήριο που βρίσκεται έξω απ' αυτήν. Η πραγματική παραγωγή της ζωής εμφανίζεται στην αρχή της ι-

στορίας, ἐνῶ ἡ κυρίως ἱστορικὴ ζωὴ παρουσιάζεται σὰν ἀποχωρισμένη ἀπὸ τῆ συνηθισμένη ζωῆ, σὰν κάτι τὸ ἐξώκοσμο καὶ ὑπεργήινο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ σχέση τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴ φύση ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ δημιουργεῖται ἔτσι ἡ ἀντίθεση τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας. Οἱ ὑποστηρικτὲς αὐτῆς τῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας μπόρεσαν νὰ δοῦνε στὴν ἱστορία μονάχα τὴν πολιτικὴ δράση τῶν ἡγετῶν καὶ τῶν κρατῶν, τοὺς θρησκευτικοὺς καὶ κάθε εἶδους θεωρητικοὺς ἀγῶνες, καὶ ἰδιαίτερα σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχὴ σ υ μ μ ε ρ ί ζ ο ν τ α ι τ ῆ ν ψ ε υ δ α ἱ σ θ ῆ σ η α ὐ τ ῆ ς τ ῆ ς ἐ π ο χ ῆ ς. Λόγου χάρη, ἂν μιὰ ἐποχὴ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ της ὅτι προωθεῖται ἀπὸ καθαρὰ «πολιτικά» ἢ «θρησκευτικά» κίνητρα, παρόλο ποὺ ἡ «θρησκεία» καὶ ἡ «πολιτικὴ» εἶναι μόνο μορφὲς τῶν πραγματικῶν της κινήτρων, ὁ ἱστορικὸς ἀποδέχεται αὐτὴ τὴ γνώμη. Ἡ «φαντασία», ἡ «ἀντίληψη» τῶν δεδομένων ἀνθρώπων γιὰ τὴν πραγματικὴ τους πρακτικὴ, μετατρέπεται στὴ μόνη καθοριστικὴ καὶ ἐνεργητικὴ δύναμη, ποὺ ἐλέγχει καὶ καθορίζει τὴν πρακτικὴ τους. Ὅταν ἡ στοιχειώδης μορφή ποὺ μ' αὐτὴν ἐμφανίζεται ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας στοὺς Ἰνδοὺς καὶ Αἰγυπτίους, προκαλεῖ τὸ σύστημα τῶν καστῶν στὸ κράτος τους καὶ τὴ θρησκεία τους, οἱ ἱστορικοὶ πιστεύουν ὅτι τὸ σύστημα τῶν καστῶν εἶναι ἡ δύναμη ποὺ δημιούργησε αὐτὴ τὴ στοιχειώδη κοινωνικὴ μορφή. Ἐνῶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι κατέχονται τουλάχιστο ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ψευδαίσθηση, ποὺ εἶναι ἡ πιὸ κοντινὴ στὴν πραγματικότητά, οἱ Γερμανοὶ κινουῦνται μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ «καθαροῦ πνεύματος» καὶ κάνουν τὴ θρησκευτικὴ ψευδαίσθηση κινήτρια δύναμη τῆς ἱστορίας. Ἡ χεικελιανὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ τελευταία συνέπεια ποὺ ἔχει φτάσει στὴν «πιὸ καθαρὴ ἔκφραση» της, ὅλης αὐτῆς τῆς γερμανικῆς ἱστοριογραφίας, ποὺ γι' αὐτὴ δὲν ὑπάρχει ζήτημα πραγματικῶν οὔτε κἀν πολιτικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ καθαρῶν σκέψεων, ποὺ σὲ συνέχεια πρόκειται νὰ ἐμφανιστοῦν στὸν Ἅγιο Μπρούνο σὰ μιὰ σειρά «σκέψεων» ποὺ ἀλληλοτροῦγονται καὶ καταποντίζονται τελικὰ μέσα στὴν «αὐτοσυνείδηση». Καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀκόμη λογικὴ συνοχὴ παρουσιάζεται ἡ πορεία τῆς ἱστορίας στὸν Ἅγιο Μάξ Στίρνερ, (ποὺ δὲν ξέρει τίποτε ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορία) σὰν ἀπλὴ διήγηση μὲ «ἱππότες», ληστὲς καὶ φαντάσματα, ποὺ ἀπὸ τὰ δράματά τους μπορεῖ φυσικὰ, νὰ ξεφύγει μόνο μὲ τὴν «ἀσέβεια».* Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι ἀληθινὰ θρησκευτικὴ: βάζει σὰν ἀξίωμα

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο./ Ἡ λεγόμενη ἀ ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ῆ ἱστοριογραφία εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ ἐξετάζει τίς ἱστορικὲς συνθήκες ὀνεξάρτητα ἀπὸ δραστηριότητα. Ἀντιδραστικὸς χαρακτήρας.

ὅτι ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀρχικὸς ἄνθρωπος ἀπ' οὗ ξεκινᾷ ἡ ἱστορία. Καὶ μέσα στὴ φαντασία του θάζει τὴ θρησκευτικὴ παραγωγὴ παραστάσεων στὴ θέση τῆς πραγματικῆς παραγωγῆς τῶν μέσων ὑπαρξῆς καὶ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Ἡ ὄλη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας μαζί μὲ τὴν ἀποσύνθεσή της καὶ τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὶς ἀμφιβολίες πού προκύπτουν ἀπ' αὐτὴν, εἶναι μιὰ καθαρὰ ἐθνικὴ ὑπόθεση τῶν Γερμανῶν, καὶ ἔχει μόνο τοπικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Γερμανία, ὅπως λόγου χάρη τὸ σημαντικὸ ζήτημα, πού πολλές φορές ἐξετάζεται τελευταία, γιὰ τὸ πῶς πραγματικά «περνᾶμε ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ Θεοῦ στὸ βασίλειο τοῦ Ἄνθρώπου» — σάμπως αὐτὸ τὸ «basilium τοῦ Θεοῦ» νὰ ἔχει ποτὲ ὑπάρξει ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ ἔξω ἀπὸ τὴ φαντασία, καὶ σάμπως αὐτοὶ οἱ σοφοὶ κύριοι νὰ μὴ ζοῦν διαρκῶς καὶ σὲ γνώση τους μέσα στὸ «basilium τοῦ Ἄνθρώπου» πρὸς τὸ ὁποῖο ἀναζητοῦν τὸ δρόμο. Καὶ σάμπως ἡ ἐπιστημονικὴ διασκέδαση (γιατὶ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο) τῆς ἐξήγησης τοῦ ἀλλόκοτου αὐτῆς τῆς θεωρητικῆς κατασκευῆς πάνω στὰ σύννεφα νὰ μὴ βρίσκεται ἀντίθετα, στὸ νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὴ πηγάζει μέσα ἀπὸ τὶς πραγματικὲς γήινες συνθήκες. Πάντοτε, γι' αὐτοὺς τοὺς Γερμανοὺς, τὸ θέμα ἀπλῶς εἶναι νὰ ἀνάγουν τὸν παραλογισμὸ τῶν προηγούμενων συγγραφέων σὲ κάποιαν ἄλλη ἰδιοτροπία, δηλαδὴ νὰ προϋποθέτουν ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς ἔχει τελικὰ μιὰν εἰδικὴ ἐνοχία πού πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ, ἐνῶ στὴν πραγματικὴ ὑπάρχει μονάχα ζήτημα νὰ ἐξηγήσουμε αὐτὴ τὴ θεωρητικὴ φρασεολογία ἀπὸ τὶς πραγματικὰ ὑπάρχουσες σχέσεις. Ἡ πραγματικὴ, πρακτικὴ διάλυση αὐτῆς τῆς φρασεολογίας, ἡ ἐξάλειψη αὐτῶν τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, θὰ πραγματοποιηθεῖ, ὅπως ἤδη εἴπαμε, μονάχα μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν περιστάσεων, ὄχι μὲ θεωρητικὰ συμπεράσματα. Γιὰ τὴ μάζα τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ γιὰ τὸ προλεταριάτο, αὐτὲς οἱ θεωρητικὲς ἰδέες δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐπομένως δὲ χρειάζεται νὰ καταργηθοῦν, κι ἂν αὐτὴ ἡ μάζα εἶχε ποτὲ ὅποιεσδήποτε θεωρητικὲς ἰδέες, π.χ. θρησκεία, κτλ., αὐτὲς ἔχουν ἀπὸ καιρὸ τώρα διαλυθεῖ ἀπὸ τὶς περιστάσεις.

Ὁ καθαρὰ ἐθνικὸς χαρακτήρας αὐτῶν τῶν ζητημάτων καὶ λύσεων ἀποδείχεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ οἱ θεωρητικοὶ πιστεύουν μὲ κάθε σοβαρότητα, ὅτι χίμαιρες ὅπως ὁ «Θεάνθρωπος», ὁ «Ἄνθρωπος», κτλ., ἔχουν κυριαρχήσει στὶς ξεχωριστὲς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας (ὁ Ἅγιος Μπρούνο μάλιστα φτάνει νὰ βεβαιώνει ὅτι «μόνον ἡ κριτικὴ καὶ οἱ κριτικοὶ ἔχουν κάνει τὴν ἱστορία») καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κατασκευάζουν ἱστορικὰ συστήματα, πηδᾶνε ὅλες τὶς παλιότερες περιόδους μὲ τὴ μεγαλύτερη ταχύτητα καὶ περνοῦν ἄμεσα ἀπὸ τὸ «Μογγολικὸ πολιτισμὸ» στὴν ἱστορία τῆ «γεμάτη περιεχόμενον», δηλαδὴ στὴν ἱστορία τῶν

«Χρονικῶν τῆς Χάλλε» καὶ τῶν «Γερμανικῶν Χρονικῶν»¹ καὶ τῆς διάλυσης τῆς χεγκελιανῆς σχολῆς μέσα σ' ἓνα γενικὸ καυγᾶ. Ἐχνοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅλα τὰ πραγματικὰ γεγονότα, καὶ τὸ *Theatrum Mundi* περιορίζεται στὴν Ἑκθεση Βιβλίου τῆς Λειψίας καὶ στὰ ἀλληλοσακώματα τῆς «Κριτικῆς», τοῦ «Ἀνθρώπου», καὶ «τοῦ Μοναδικοῦ».² Ὅταν αὐτοὶ οἱ θεωρητικοὶ πραγματεύονται πραγματικὰ ἱστορικὰ θέματα, ὅπως λόγου χάρι, τὸ 18ο αἰῶνα, δίνουν ἀπλῶς μιὰν ἱστορία τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ἀποσπασμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὴν πρακτικὴ ἐξέλιξη ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάση αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐπιπλέον δίνουν αὐτὴ τὴν ἱστορία μὲ τὸ σκοπὸ νὰ παρουσιάσουν αὐτὴ τὴν περίοδο ὡς ἓνα ἀτελὲς προκαταρκτικὸ στάδιο, ὡς τὸν περιορισμένον ἀκόμα προάγγελον τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγῶνα τῶν γερμανῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὸ 1840 μέχρι τὸ 1844. Ὅπως θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ περιμένει, ὅταν γράφουν τὴν ἱστορία μιᾶς παλιότερης περιόδου, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τονιστεῖ ἡ λαμπρότητα ἐνὸς μὴ ἱστορικοῦ προσώπου καὶ τῶν φαντασιῶν του, ὅλα τὰ πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀκόμα καὶ οἱ πραγματικὰ ἱστορικὲς εἰσβολὲς τῆς πολιτικῆς στὴν ἱστορία, οὔτε κἀν ἀναφέρονται. Ἄντι γι' αὐτό, μᾶς δίνουν μιὰ διήγηση βασισμένη ὄχι στὴν ἔρευνα ἀλλὰ σὲ αὐθαίρετες ἱστορικὲς κατασκευὲς καὶ φιλολογικὴ φλυαρία, ὡς αὐτὴ ποὺ ἔδωσε ὁ Ἅγιος Μπρούνο στὴν ξεχασμένη του τῶρα ἱστορία τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα.³ Αὐτοὶ οἱ γεμάτοι ἔμφαση καὶ ἔπαρση φιλικατζῆδες τῶν ἰδεῶν, ποὺ φαντάζονται τοὺς ἑαυτοὺς τους πῶς θρῖσκονται πολὺ πρὸ πάντων ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς προκαταλήψεις, εἶναι ἔτσι στὴν πράξη πολὺ πρὸ ἐθνικιστῆς ἀπὸ τοὺς φιλισταίους θαμῶνες τῶν μπουραριῶν, ποὺ ὄνειρεύονται μιὰν ἐνωμένην Γερμανία. Δὲν ἀναγνωρίζουν τὰ ἔργα ἄλλων ἐθνῶν ὡς ἱστορικά: ζοῦν μέσα στὴ Γερμανία, σύμφωνα μὲ τὴ Γερμανία καὶ γιὰ τὴ Γερμανία. Μετατρέπουν τὸν ὕμνον τοῦ Ρήνου⁴ σὲ θρησκευτικὸ ὕμνον καὶ κατακτοῦν τὴν Ἀλσατία καὶ τὴ Λοραίνη ληστεύοντας τὴ γαλλικὴ φιλοσοφία ἀντὶ τὸ γαλλικὸ κράτος, ἐκγερμανίζοντας γαλλικὲς ἰδέες ἀντὶ γαλλικὲς ἐπαρχίες. Ὁ χερὸς Venedey⁵ εἶναι ἓνας κοσμοπολίτης ἂν τὸν συγκρίνουμε μὲ

1. Συντμημένος τίτλος ἐνὸς περιοδικοῦ τῶν Νεο-Χεγκελιανῶν ποὺ διευθύνονταν ἀπὸ τοὺς Ροῦγκε καὶ Ἐχτερμέλερ καὶ ἐκδόθηκε ἀρχικὰ στὴν Πρωσία σὰ «Χρονικὰ τῆς Χάλλε» καὶ σὲ συνέχεια στὴ Σαρδηνία σὰ «Γερμανικὰ Χρονικὰ». Τὸ Γενάρη τοῦ 1844 ἀπαγορεύτηκε ἡ κυκλοφορία τοῦ περιοδικοῦ σ' ὀλόκληρὴ τὴ Γερμανία.

2. Ὑπαινίσσεται διαδοχικὰ τοὺς Μπούουερ, Φώουερμαπαχ καὶ Στίρνερ.

3. Bruno Bauer: *Geschichte der Politik, Cultur und Aufklärung des achtzehnten Jahrhunderts*, Charlottenburg 1843 - 45, Bd 1 - 4.

4. Ἐθνικιστικὸς ὕμνος τοῦ Ν. Μπέρερ.

5. Γερμανὸς δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς τῆς ἀριστερᾶς.

τούς "Αγίους Μπροϋνο και Μάξ, πού, μέσο τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας τῆς θεωρίας, κηρύσσουν τὴν παγκόσμια κυριαρχία τῆς Γερμανίας.

Βλέπουμε ἐπίσης καθαρά, με βάση αὐτὴ τὴν επιχειρηματολογία, πόσο γελιέται ὁ Φώϋερμπαχ ὅταν (στὴν Τριμηνιαία Ἐπιθεώρηση τοῦ Βίγκαντ, 1845, τόμος 2) χαρακτηρίζοντας τὸν ἑαυτό του «ἄνθρωπο τῆς κοινότητας» αὐτοανακηρύσσεται κομμουνιστής, καὶ μετατρέπει τὴν ὀνομασία αὐτὴ σὲ ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔτσι πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ μετατρέψει τὴ λέξη «κομμουνιστής», πού στὸν πραγματικὸ κόσμο σημαίνει τὸν ὀπαδὸ ἑνὸς καθορισμένου ἐπαναστατικοῦ κόμματος, σὲ μιὰν ἀπλὴ κατηγορία. "Όλο τὸ συμπέρασμα τοῦ Φώϋερμπαχ ἀναφορικὰ μετὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀνάμεσά τους ἀποδίδει ἀποκλειστικὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη καὶ πάντοτε εἶχαν ἀνάγκη ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Θέλει νὰ ἀποκαταστήσει τὴ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, δηλαδή, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θεωρητικοί, νὰ παράγει ἀπλῶς μιὰ ὀρθὴ συνείδηση γιὰ ἓνα ὑπάρχον γεγονός, ἐνῶ γιὰ τὸν πραγματικὸ κομμουνιστὴ αὐτὸ πού ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀνατροπὴ τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων. Ἐπιπλέον, ἀναγνωρίζουμε πέρα γιὰ πέρα ὅτι ὁ Φώϋερμπαχ προσπαθώντας νὰ παράγει τὴ συνείδηση ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, προχωρεῖ τόσο ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ προχωρήσει ἓνας θεωρητικὸς, χωρὶς νὰ σταματᾷ νὰ εἶναι ἓνας θεωρητικὸς καὶ φιλόσοφος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πάντως, ὅτι ὁ "Αγιος Μπροϋνο καὶ ὁ "Αγιος Μάξ ἀρπάζουν τὴν ἀντίληψη τοῦ Φώϋερμπαχ γιὰ τὸν κομμουνιστὴ καὶ τὴ βάση στὴ θέση τοῦ πραγματικοῦ κομμουνιστῆ — πράγμα πού τὸ κάνουν, ὡς ἓνα μέρος, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ καταπολεμήσουν τὸν κομμουνισμὸ σὰν «πνεῦμα τῶν πνευμάτων», σὰ μιὰ φιλοσοφικὴ κατηγορία, σὰν ἓναν ἴσο τους ἀντίπαλο καί, στὴν περίπτωσή τοῦ "Αγιου Μπροϋνο, ὡς ἓνα μέρος, ἐπίσης γιὰ πραγματιστικὰ συμφέροντα. Σὰν ἓνα παράδειγμα γιὰ τὸ πῶς ὁ Φώϋερμπαχ ἀποδέχεται καὶ ταυτόχρονα παρανοεῖ τὴν ὑπάρχουσα πραγματικότητα, πού συνεχίζει νὰ τὴν συμερίζεται μετὰ τοὺς ἀντιπάλους μας, θυμίζουμε τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία τοῦ μέλλοντος,¹ ὅπου ἀναπτύσσει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς πράγματος ἢ ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι ταυτόχρονα ἢ οὐσία τους, ὅτι οἱ ὄροι: ὑπαρξῆς, ὁ τρόπος ζωῆς καὶ δραστηριότητος ἑνὸς ξεχωριστοῦ ζώου ἢ ἀνθρώπου εἶναι αὐτοὶ πού μέσα τους ἢ «οὐσία» του νιώθει ἱκανοποιημένη. Ἐδῶ κάθε ἐξαίρεση νοεῖται ρητὰ σὰν ἄτυχη περίπτωσις, σὰ μιὰ ἀνωμαλία πού

1. Ἔργο τοῦ Feuerbach: Grundsätze der Philosophie der Zukunft. Ζυρίχη καὶ Βίντεροϋρ 1843.

δὲ μπορεῖ ν' ἀλλάξει. Ἔτσι, ἂν ἑκατομμύρια προλετάριοι νιώθουν ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ζωῆς τους, ἂν ἢ «ὑπαρξή»¹ τους οὔτε στὸ ἐλάχιστο δὲν ἀντιστοιχεῖ στὴν «οὐσία» τους, τότε, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀναφέραμε, πρόκειται γιὰ μιὰ ἀναπόφευκτη ἀτυχία, ποὺ πρέπει νὰ τὴν ὑποστῆ κανεὶς ἤρεμα. Τὰ ἑκατομμύρια τῶν προλεταρίων καὶ τῶν κομμουνιστῶν, ὡστόσο, κρίνουν διαφορετικὰ καὶ θὰ τὸ ἀποδείξουν στὴν ὥρα του, ὅταν φέρουν τὴν ὑπαρξή τους σὲ ἄρμονία μὲ τὴν «οὐσία» τους μέσα στὴν πράξη, μέσο μιᾶς ἐπανάστασης. Ὁ Φώυερμπαχ, γι' αὐτὸ, ποτὲ δὲ μιλάει γιὰ τὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἀλλὰ πάντοτε καταφεύγει στὴν ἐξωτερικὴ φύση, καὶ μάλιστα στὴ φύση ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ὑποταχθεῖ στοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ κάθε καινούργια ἀνακάλυψη, κάθε πρόοδος τῆς βιομηχανίας, ἀποσπᾶει κι ἓνα ἄλλο κομμάτι ἀπ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ἔτσι ποὺ διαρκῶς περιορίζεται τὸ ἔδαφος ποὺ παρέχει παραδείγματα ποὺ ἐπαληθεύουν τὶς τέτοιες προτάσεις τοῦ Φώυερμπαχ. Ἡ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ — γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε μιὰ θέση τοῦ Φώυερμπαχ — εἶναι ἢ «ὑπαρξή» του, τὸ νερό. Ἡ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ τοῦ ποταμοῦ εἶναι τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖο παύει νὰ εἶναι ἢ «οὐσία» τοῦ ψαριοῦ καὶ δὲν εἶναι πιά κατάλληλο περιβάλλον γιὰ τὴν ὑπαρξή του ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὁ ποταμὸς ἀρχίζει νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴ βιομηχανία, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ μολύνεται μὲ χρώματα καὶ ἄλλα ἀπορρίμματα καὶ τὸν διαπλέουν ἀτμόπλοια, ἢ ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ νερὸ του διοχετεύεται σὲ κανάλια, ὅπου ἢ ἀπλή ἀποξηράνση μπορεῖ νὰ στερήσει τὸ ψάρι ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς ὑπαρξῆς του. Οἱ ἐξηγήσεις πῶς ὅλες οἱ τέτοιες ἀντιφάσεις εἶναι ἀναπόφευκτες ἀνωμαλίες δὲ διαφέρουν οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν παρηγοριὰ ποὺ προσφέρει ὁ Ἅγιος Μάξ Στίρνερ στοὺς δυσσαρεστημένους, λέγοντας πῶς αὐτὴ ἢ ἀντίφαση εἶναι δικιά τους ἀντίφαση καὶ αὐτὸ τὸ χάλι δικό τους χάλι, ὅποταν θὰ ἔπρεπε εἶτε νὰ ἤρεμήσουν, νὰ κρατήσουν τὴν ἀγανάκτηση γιὰ τὸν ἑαυτό τους, εἶτε ἀκόμα νὰ ἐξεγερθοῦν ἐναντίον της μὲ φανταστικὸ τρόπο. Αὐτὴ ἢ ἐξήγηση διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο ὅτι αὐτὲς οἱ ἀτυχεῖς περιστάσεις ὀφείλονται στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἶναι κολλημένοι μέσα στὴ λάσπη τῆς «ὑπόστασης». δὲν ἔχουν προχωρήσει στὴν «ἀπόλυτη αὐτοσυνείδηση», καὶ δὲν καταλαβαίνουν πῶς αὐτὲς οἱ ἀντίξοες συνθήκες εἶναι πνεῦμα τοῦ πνεύματός του.

1. Στις παλιότερες ἐκδόσεις τῆς «Ἰ δ ε ο λ ο γ ί α ς» τὸ κείμενο διακόπτονταν ἐδῶ. Τὸ κενὸ αὐτὸ συμπληρώθηκε κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη μερικῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκαν τὸ 1962.

(3)

Οι ιδέες τῆς κυρίαρχης τάξης εἶναι σὲ κάθε ἐποχὴ οἱ κυρίαρχες ιδέες. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ τάξη ποὺ εἶναι ἡ κυρίαρχη ὑλικὴ δύναμις τῆς κοινωνίας, εἶναι ταυτόχρονα ἡ κυρίαρχη πνευματικὴ τῆς δύναμις. Ἡ τάξη ποὺ ἔχει στὴ διάθεσή της τὰ μέσα τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς, διαθέτει ταυτόχρονα τὰ μέσα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς, ἔτσι ὥστε, μιλώντας γενικά, οἱ ιδέες αὐτῶν ποὺ δὲν ἔχουν τὰ μέσα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ὑποτάσσονται σ' αὐτά. Οἱ κυρίαρχες ιδέες δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἰδεατὴ ἔκφραση τῶν κυρίαρχων ὑλικῶν σχέσεων, εἶναι οἱ κυρίαρχες ὑλικὲς σχέσεις ποὺ συλλαμβάνονται ὡς ιδέες, ἄρα εἶναι ἡ ἔκφραση τῶν σχέσεων ποὺ κάνουν μιὰ τάξη κυρίαρχη, ἐπομένως οἱ ιδέες τῆς κυριαρχίας της. Τὰ ἄτομα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κυρίαρχη τάξη, διαθέτουν ἀνάμεσα στ' ἄλλα συνείδηση, καὶ ἄρα σκέφτονται. Στὸ βαθμὸ ἐπομένως ποὺ κυριαρχοῦν ὡς τάξη καὶ καθορίζουν ὅλη τὴν ἔκταση μιᾶς ἐποχῆς, εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὸ κάνουν αὐτὸ παντοῦ, ἐπομένως ἀνάμεσα στὰ ἄλλα κυριαρχοῦν ἐπίσης σὰ στοχαστές, ὡς παραγωγὸι ἰδεῶν, καὶ ρυθμίζουν τὴν παραγωγὴ καὶ διανομὴ τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς τους. Ἔτσι οἱ ιδέες τους εἶναι οἱ κυρίαρχες ιδέες τῆς ἐποχῆς τους. Λόγου χάρι, σὲ μιὰν ἐποχὴ καὶ σὲ μιὰ χώρα ὅπου ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ ἀστική τάξη ἀγωνίζονται γιὰ τὴν κυριαρχία καὶ ὅπου ἐπομένως ἡ κυριαρχία εἶναι μοιρασμένη, ἡ θεωρία τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν ἀποδείχνηται ὡς ἡ κυρίαρχη ἰδέα καὶ ἐκφράζεται ὡς ἕνας «αἰώνιος νόμος».

Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, ποὺ τὸν συναντήσαμε κίβλας πρὸ πάντων (σ.λ. 62) εἶναι ἀπὸ τὶς κύριες δυνάμεις τῆς ἱστορίας ὡς τώρα, ἐκδηλώνεται ἐπίσης μέσα στὴν κυρίαρχη τάξη ὡς καταμερισμὸς τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς ἐργασίας, ἔτσι ποὺ μέσα σ' αὐτὴν τὴν τάξη ἕνα μέρος ἐμφανίζονται ὡς οἱ σκεπτόμενοι αὐτῆς τῆς τάξης (οἱ δραστήριοι ἰδεολόγοι ἀντιλήψεων, ποὺ κάνουν κύρια πηγὴ τῶν ἐσόδων τους τὴν ἐπεξεργασία τῆς ψευδαίσθησης ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ τάξη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της), ἐνῶ ἡ στάση τῶν ἄλλων ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὶς ιδέες καὶ ψευδαισθήσεις εἶναι πρὸ παθητικὴ καὶ δεκτικὴ, διότι αὐτοὶ στὴν πραγματικότητα εἶναι τὰ δραστήρια μέλη αὐτῆς τῆς τάξης καὶ ἔχουν λιγότερο χρόνο γιὰ νὰ κατασκευάζουν ψευδαισθήσεις καὶ ιδέες γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν τάξη αὐτὸς ὁ χωρισμὸς μπορεῖ ἀκόμα καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ σὲ μιὰν ὀρισμένη ἀντίθεση καὶ ἐχθρότητα ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη, ποὺ ὁμοίως στὴν περίπτωση μιᾶς πρακτικῆς σύγκρουσης, ὅπου ἡ ἴδια ἡ τάξη κινδυνεύει, αὐτὴ ἡ ἀν-

τίθεση κι ή έχθρότητα αυτόματα εκμηδενίζονται, και επίσης εξαφανίζεται ή ψευδαίσθηση ότι οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι οι ιδέες τής κυρίαρχης τάξης κι ότι τάχα είναι μιὰ δύναμη διαφορετική από τή δύναμη αυτής τής τάξης. Ἡ ύπαρξη επαναστατικῶν ιδεῶν σέ μιάν ειδική περίοδο προϋποθέτει ἤδη τήν ύπαρξη μιᾶς επαναστατικῆς τάξης. Για τὶς προϋποθέσεις τῆς τελευταίας εἴπαμε κιόλας τὰ ἀπαραίτητα παραπάνω (σελ. 81).

Ἄν τώρα, ἐξετάζοντας τήν πορεία τῆς ἱστορίας, ἀποσπάμε τὶς ιδέες τῆς κυρίαρχης τάξης ἀπὸ τήν ἴδια τήν κυρίαρχη τάξη και τοὺς ἀποδίδουμε μιάν ἀνεξάρτητη ύπαρξη, ἂν περιορίζομαστε νὰ λέμε ότι αὐτὲς ἢ ἐκείνες οἱ ιδέες ἦταν κυρίαρχες μιὰ δεδομένη ἐποχή, χωρὶς νὰ σκοτιζόμαστε για τοὺς ὄρους τῆς παραγωγῆς και τοὺς παραγωγούς αὐτῶν τῶν ιδεῶν, ἂν ἔτσι ἀγνοοῦμε τὰ ἄτομα και τὶς παγκόσμιες συνθήκες πὺ ἀποτελοῦν τήν πηγή αὐτῶν τῶν ιδεῶν, μποροῦμε νὰ ποῦμε λόγου χάρι ότι τήν ἐποχή πὺ ἢ ἀριστοκρατία ἦταν κυρίαρχη, κυριαρχοῦσαν οἱ ἔννοιες τιμῆ, ἀφοσίωση, κτλ., και τήν περίοδο τῆς κυριαρχίας τῆς ἀστικῆς τάξης κυριαρχοῦν οἱ ἔννοιες ἐλευθερία, ἰσότητα, κτλ.* Ἡ ἴδια ἢ κυρίαρχη τάξη συνολικὰ φαντάζεται ότι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα. Αὐτὴ ἢ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, πὺ εἶναι κοινὴ σέ ὄλους τοὺς ἱστορικούς, ειδικὰ ἀπὸ τὸ δέκατο ἔγδοο αἰῶνα, θὰ συγκρουσθεῖ ἀναγκαστικὰ μὲ τὸ φαινόμενο ότι κυριαρχοῦν ὄλο και πὺ ἀφηρημένες ιδέες, δηλαδή ιδέες πὺ ὄλο και περισσότερο παίρνουν τὴ μορφή τῆς γενικότητας. Γιατι κάθε καινούργια τάξη πὺ μπαίνει στή θέση μιᾶς ἄλλης πὺ κυριαρχοῦσε πρὶν ἀπ' αὐτήν, εἶναι ὑποχρεωμένη, ἀπλῶς για νὰ πραγματοποιήσει τὸ σκοπὸ της, νὰ παρουσιάσει τὸ συμφέρον της σὰν κοινὸ συμφέρον ὄλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἢ, για νὰ τὸ ἐκφράσουμε μὲ ἰδεατὴ μορφή: πρέπει νὰ δώσει σὶς ιδέες τῆς τῆς μορφῆ τῆς καθολικότητας, και νὰ τὶς παρουσιάσει σὰν τὶς μόνες λογικὲς και καθολικὰ ἔγκυρες. Ἡ τάξη πὺ κάνει μιάν ἐπανάσταση ἐμφανίζεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἔστω και μόνο ἐπειδὴ ἀντιτίθεται σέ μιὰ τ ἄ ξ η, ὄχι σὰ μιὰ τάξη, ἀλλὰ σὰν ἐκπρόσωπος ὄλόκληρης τῆς κοινωνίας. Ἐμφανίζεται σὰν ὄλόκληρη ἢ μάζα τῆς κοινωνίας πὺ ἀντιμετωπίζει τήν κυρί-

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο σὸ χειρόγραφο:/ Κατὰ γενικὸ κανόνα, ἢ ἴδια ἢ κυρίαρχη τάξη φαντάζεται ότι κυριαρχοῦν οἱ δικές της «ἔννοιες», και τὶς διακρίνει ἀπὸ τὶς κυρίαρχες ιδέες τῶν προηγούμενων ἐποχῶν μονάχα μὲ τὸ νὰ τὶς παρουσιάζει σὰν αἰώνιες ἀλήθειες. Αὐτὲς οἱ «κυρίαρχες ἔννοιες» θὰ ἔχουν μιὰ μορφή τόσο πὺ γενικὴ και γενικευμένη, ὄσο περισσότερο ἀναγκασμένη εἶναι ἢ κυρίαρχη τάξη νὰ παρουσιάζει τὰ συμφέροντά της σὰν τὸ συμφέρον ὄλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας.

αρχη τάξη.* Μπορεί να το κάνει αυτό, διότι στην αρχή τα συμφέροντά της πραγματικά συνδέονται περισσότερο με το κοινό συμφέρον όλων των άλλων μη κυρίαρχων τάξεων, διότι κάτω από την πίεση των μέχρι τότε συνθηκών το συμφέρον της δεν έχει μπορέσει ακόμα να αναπτυχθεί σαν το ιδιαίτερο συμφέρον μιας ιδιαίτερης τάξης. Ἡ νίκη της επομένως ωφελεί επίσης πολλά άτομα των άλλων τάξεων που δεν κερδίζουν μια κυρίαρχη θέση, αλλά μονάχα στο βαθμό που αυτή δίνει τώρα σ' αυτά τα άτομα τή δυνατότητα ν' ανέδουν και να μπουν μέσα στην κυρίαρχη τάξη. Όταν ἡ γαλλική αστική τάξη ανέτρεψε τὴν ἐξουσία τῆς ἀριστοκρατίας, ἔδωσε ἔτσι τὴ δυνατότητα σὲ πολλοὺς προλετάριους νὰ ανέδουν πάνω ἀπὸ τὸ προλεταριάτο, ἀλλὰ μονάχα σὲ βαθμὸ που θὰ γίνονταν ἀστοί. Κάθε καινούργια τάξη κατακτάει τὴν ἡγεμονία τῆς μονάχα σὲ μιὰν εὐρύτερη βάση ἀπ' αὐτὴ που διέθετε ἡ προηγούμενα κυρίαρχη, ἐνῶ ἡ ἀντίθεση τῶν μη κυρίαρχων τάξεων ἐναντίον τῆς νέας κυρίαρχης τάξης ἀναπτύσσεται ἀργότερα ὄλο ἐντονότερα καὶ βαθύτερα. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ πράγματα καθορίζουν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀγῶνας που θὰ ἐξαπολυθεῖ ἐναντίον αὐτῆς τῆς νέας κυρίαρχης τάξης, ἀποσκοπεῖ μὲ τὴ σειρά του σὲ μιὰ πιὸ ἀποφασιστική καὶ ριζικὴ ἀρνηση τῶν προηγούμενων ὄρων τῆς κοινωνίας, ἀπὸ ὅσο μπόρεσαν νὰ κάνουν κάτι τέτοιο ὅλες οἱ προηγούμενες τάξεις που ἐπιδίωξαν τὴν κυριαρχία.

Ὅλη αὐτὴ ἡ ψευδαίσθηση ὅτι ἡ κυριαρχία μιᾶς ὀρισμένης τάξης εἶναι μόνον ἡ κυριαρχία ὀρισμένων ἰδεῶν, ἐξαφανίζεται φυσικὰ ἀπὸ μόνη της, ἀπὸ τὴ στιγμή που ἡ ταξικὴ κυριαρχία γενικὰ παύει νὰ εἶναι ἡ μορφή ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ στιγμή που δὲν εἶναι πιὰ ἀναγκαῖο νὰ παρουσιάζεται ἕνα ιδιαίτερο συμφέρον σὰ γενικὸ ἢ τὸ «γενικὸ συμφέρον» σὰν κυρίαρχο.

Ἀπὸ τὴ στιγμή που οἱ κυρίαρχες ἰδέες ἔχουν χωριστεῖ ἀπὸ τὰ κυρίαρχα άτομα καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ἀπὸ τὶς σχέσεις που προκύπτουν ἀπὸ ἕνα δεδομένο στάδιο τοῦ τρόπου παραγωγῆς, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἱστορία βρῖσκεται πάντοτε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν ἰδεῶν, καὶ εἶναι πιὰ πολὺ εὐκόλο ἀπ' αὐτὲς τὶς διαφορὲς ἰδέες νὰ βγάλουμε ἀφαιρετικὰ «τὴν

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ σὲ περιθώριο:/ Ἡ καθολικότητα ἀντιστοιχεῖ (1) σὴν τάξη ἀντίθετα πρὸς τὴν κλειστὴ φεουδαρχικὴ τάξη, (2) σὲ συναγωνισμό, παγκόσμια ἐπικοινωνία, κτλ., (3) σὴν μεγάλη ἀριθμητικὴ δύναμη τῆς κυρίαρχης τάξης, (4) σὴν ψευδαίσθηση τῶν κοινῶν συμφερόντων (σὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἡ ψευδαίσθηση εἶναι σωστὴ), (5) σὴν ἀπάτη τῶν ἰδεολόγων καὶ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας.

Ἰδέα», τὴν ἔννοια, κτλ., σὰν τὴν κυρίαρχη δύναμη στὴν ἱστορία, καὶ ἔτσι νὰ κατανοήσουμε ὅλες αὐτὲς τὶς ξεχωριστὲς ιδέες καὶ ἔννοιες σὰν «αὐτοπροσδιορισμοὺς» ἀπὸ μέρους τῆς ἔννοιας ποὺ ἀναπτύσσεται στὴν ἱστορία. Εἶναι τότε ἐπίσης φυσικὸ, ὅτι ὅλες οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μποροῦν νὰ ἔγουν ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν ἀνθρωπο ὅπως νοεῖται, ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν ἀνθρωπο. Αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ τοὺς θεωρησιακοὺς φιλόσοφους. Ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ ὁμολογεῖ στὸ τέλος τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας ὅτι «ἐξέτασε τὴν πρόοδο τῆς ἔννοιας μόνο» καὶ ὅτι παρουσίασε τὴν «ἀληθινὴ θεοδικία» μέσα στὴν ἱστορία. (Σελ. 446). Καὶ τώρα μποροῦμε νὰ ἐπιστρέψουμε πάλι στοὺς παραγωγοὺς τῆς «ἔννοιας», στοὺς θεωρητικοὺς, ἰδεολόγους καὶ φιλόσοφους, γιὰ νὰ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ φιλόσοφοι, οἱ στοχαστὲς σὰν τέτοιοι ἦταν πάντοτε κυρίαρχοι στὴν ἱστορία: πρόκειται γιὰ συμπέρασμα ποὺ ὅπως βλέπουμε ἔχει ἤδη διατυπώσει ὁ Χέγκελ. Ὅλο τὸ τέχνασμα γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ ἡ ἡγεμονία τοῦ πνεύματος στὴν ἱστορία (ἱεραρχία τὸ ὀνομάζει ὁ Στίρνερ) περιορίζεται ἔτσι σὲ τὶς ἀκόλουθες τρεῖς προσπάθειες.

Ἄρ. 1. Πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τὶς ιδέες αὐτῶν ποὺ γιὰ ἐμπειρικοὺς λόγους, κυριαρχοῦν σὰν ὕλικά ἄτομα καὶ μέσα σὲ ἐμπειρικὲς συνθήκες, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κυρίαρχους, καὶ ἔτσι ν' ἀναγνωρίζουμε τὴν κυριαρχία τῶν ιδεῶν ἢ ψευδαισθήσεων στὴν ἱστορία.

Ἄρ. 2. Πρέπει νὰ θάλουμε μιὰ τάξη σ' αὐτὴν τὴν κυριαρχία τῶν ιδεῶν, νὰ ἀποδείξουμε μιὰ μυστικιστικὴ σύνδεση ἀνάμεσα σὲ διαδοχικὲς κυρίαρχες ιδέες, ποὺ τὴν κατορθώνουμε ὅταν τὶς καταλάβουμε σὰν «αὐτοπροσδιορισμοὺς τῆς ἔννοιας». (Αὐτὸ εἶναι δυνατό, διότι ἐξ αἰτίας τῆς ἐμπειρικῆς τους θάσης αὐτὲς οἱ ιδέες συνδέονται πραγματικὰ ἀνάμεσά τους καὶ διότι, νοούμενες ἀπλῶς σὰν ιδέες, γίνονται αὐτο-διακρίσεις, διακρίσεις καμωμένες ἀπὸ τὴ σκέψη).

Ἄρ. 3. Γιὰ νὰ ἐξαλείψουμε τὴ μυστικιστικὴ ἐμφάνιση αὐτῆς τῆς «αὐτοκαθοριζόμενης ἔννοιας» τὴ μετατρέπουμε σὲ πρόσωπο — τὴν «Αὐτο—Συνείδηση» — ἢ, γιὰ νὰ φανεῖ τελείως ὕλιστική, τὴ μετατρέπουμε σὲ περισσότερα πρόσωπα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὴν «ἔννοια» στὴν ἱστορία, δηλαδὴ σὲ «στοχαστὲς», «φιλόσοφους», ἰδεολόγους, ποὺ μὲ τὴ σειρά τους κατανοοῦνται σὰν οἱ κατασκευαστὲς τῆς ἱστορίας, σὰν τὸ «συμβούλιο τῶν φρουρῶν», σὰν οἱ κυρίαρχοι.* Ἐτσι ὅλο τὸ σῶμα τῶν ὕλιστικῶν στοιχεί-

* (Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο.) Ὁ "Ἀνθρωπος = τὸ σκεπτόμενο ἀνθρώπινο πνεῦμα».

ων έχει εξαλειφθεί από την ιστορία και μπορούν πια να αφεθούν ελεύθερα τὰ ἡνία τῶν ἀλόγων τῆς θεωρησιακῆς ἐξέτασης τῆς ιστορίας.

Αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ μέθοδο ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ Γερμανία, καὶ εἰδικὰ τὸ γιατί ἐπικρατοῦσε, πρέπει νὰ τὴν ἐξηγήσουμε ξεκινώντας ἀπὸ τὴ σχέση της μὲ τὴν ψευδαίσθηση τῶν ἰδεολόγων γενικά, λ. χ. τὶς ψευδαίσθησεις τῶν νομικῶν, πολιτικῶν (καὶ τῶν πρακτικῶν πολιτικῶν ἐπίσης), ἀπὸ τὶς δογματικὲς ὄνειροπολήσεις καὶ διαστρεβλώσεις αὐτῶν τῶν προσώπων. Αὐτὸ ἐξηγεῖται πολὺ εὐκόλα ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τους τοποθέτηση στὴ ζωὴ, στὴ δουλειά τους καὶ στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας.

Ἐνῶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ ὁ κάθε shopkeeper¹ ξέρει πολὺ καλὰ νὰ ξεχωρίζει ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζεται κάποιος ὅτι εἶναι καὶ σ' αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ εἶναι, οἱ ἱστορικοὶ μας δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀποκτήσει αὐτὴ τὴν τετριμμένη ἰκανότητα. Παίρνουν κάθε ἐποχὴ σύμφωνα μὲ τὰ λόγια της καὶ πιστεύουν πὼς κάθε τι ποὺ λέει καὶ φαντάζεται γιὰ τὸν ἑαυτὸ της εἶναι ἀληθινό.

(4)

(. . .) * Ἀπὸ τὸ πρῶτο προκύπτει ἡ προϋπόθεση ἑνὸς πολὺ ἀναπτυγμένου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ ἑνὸς ἐκτεταμένου ἐμπορίου. Ἀπὸ τὸ δεύτερο, ὁ τοπικὸς χαρακτήρας. Στὴν πρώτη περίπτωση τὰ ἄτομα πρέπει νὰ συνενωθοῦν, στὴ δεύτερη θρῖσκονται πλάι στὰ δεδομένα μέσα παραγωγῆς σὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ μέσα παραγωγῆς. Ἐδῶ ἐπομένως ἐμφανίζεται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ φυσικὰ μέσα παραγωγῆς καὶ σὲ μέσα παραγωγῆς δημιουργημένα ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ. Τὸ χ ω ρ ά φ ι (νερό, κτλ.) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα φυσικὸ ἐργαλεῖο παραγωγῆς. Στὴν πρώτη περίπτωση τοῦ φυσικοῦ ἐργαλείου παραγωγῆς, τὰ ἄτομα εἶναι ὑποταγμένα στὴ φύση. Στὴ δεύτερη, σ' ἕνα προϊόν τῆς ἐργασίας. Στὴν πρώτη περίπτωση, ἐπομένως, ἡ ἰδιοκτησία (γαιοκτησία) ἐμφανίζεται σὰν ἄμεση φυσικὴ κυριαρχία, στὴ δεύτερη, σὰν κυριαρχία τῆς ἐργασίας, ἰδιαίτερα τῆς συσσωρευμένης ἐργασίας, τοῦ κεφαλαίου. Ἡ πρώτη προϋποθέτει ὅτι τὰ ἄτομα εἶναι ἐνωμένα μὲ κάποιον δεσμὸ: οἰκογένεια, φυλὴ, μὲ τὴν ἴδια τὴ γῆ, κτλ. Ἡ δεύτερη, ὅτι εἶναι ἀνεξάρτητα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ παραμένουν μαζί μονάχα ἐξαιτίας τῆς ἀνταλλαγῆς. Στὴν πρώτη περίπτωση, αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει εἶναι κυρίως μιὰ ἀνταλλαγὴ ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους καὶ

* Λείπουν ἐδῶ τέσσερες σελίδες τοῦ χειρόγραφου.

1. Μαγαζάτορας.

φύση. ὅπου ἡ ἐργασία τῶν πρώτων ἀνταλλάσσεται μὲ τὰ προϊόντα τῆς δευτέρας. Στὴ δευτέρα περίπτωση πρόκειται κυρίως γιὰ μιὰν ἀνταλλαγή τῶν ἰδίων τῶν ἀνθρώπων ἀνάμεσα τους. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ μέσος ἀνθρώπινος κοινὸς νοὺς εἶναι ἀρκετὸς — ἡ φυσικὴ δραστηριότητα δὲν ἔχει ἀκόμα χωριστεῖ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα. Στὴ δευτέρα περίπτωση, ὁ χωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ φυσικὴ καὶ διανοητικὴ ἐργασία πρέπει ἤδη νὰ ἔχει πρακτικὰ ἐλοκληρωθεῖ. Στὴν πρώτη περίπτωση, ἡ κυριαρχία τοῦ ἰδιοκτητῆ πάνω σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν ἰδιοκτησία μπορεῖ νὰ θασίζεταί πάνω σὲ προσωπικὰς σχέσεις, σ' ἓνα εἶδος κοινότητας. Στὴ δευτέρα, πρέπει νὰ ἔχει πάρει μιὰν ὕλική μορφή σὲ κάτι τρίτο — τὸ χρῆμα. Στὴν πρώτη περίπτωση ὑπάρχει ἡ μικρὴ βιομηχανία, ἀλλὰ καθοριζόμενη ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς καὶ ἐπομένως χωρὶς τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας ἀνάμεσα σὲ διάφορα ἄτομα. Στὴ δευτέρα, ἡ βιομηχανία ὑπάρχει μόνον μὲ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ μέσον αὐτοῦ.

Ἡ ἔρευνά μας ὡς τώρα ξεκίνησε ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς, καὶ ἔδειξε ἤδη ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἦταν μιὰ ἀνάγκη γιὰ ὀρισμένα βιομηχανικὰ στάδια. Στὴν ἐξορυκτικὴ βιομηχανία ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία συμπεφτεῖ ἀκόμα πλήρως μὲ τὴν ἐργασία. Στὴ μικρὴ βιομηχανία καὶ ὅλη τὴ γεωργία ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ὡς τώρα ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς ποὺ ὑπάρχουν. Στὴ μεγάλη βιομηχανία, ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς καὶ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ εἶναι τὸ προϊόν τῆς μεγάλης βιομηχανίας. Ἐπιπλέον ἡ μεγάλη βιομηχανία πρέπει νὰ ἀναπτυχτεῖ πολὺ γιὰ νὰ δημιουργήσει αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Καὶ ἔτσι, μονάχα μὲ τὴ μεγάλη βιομηχανία γίνεται δυνατὴ ἡ κατάργησις τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

*

Ὁ μεγαλύτερος καταμερισμὸς τῆς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς πόλης καὶ τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ πόλη καὶ χωριὸ ἀρχίζει μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ ἐποχὴ στὸν πολιτισμὸ, ἀπὸ τὴ φυλετικὴ ὀργάνωσις στὸ κράτος, ἀπὸ τὴν τοπικὴ περιφέρειαν στὸ ἔθνος καὶ διατρέχει ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τὶς μέρες μας (Ἐνωσις ἐναντίον τοῦ νόμου γιὰ τὰ σιτηρά) .¹

1. Ἀγγλικὴ ὀργάνωσις στὸ Μάντσεστερ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου. Ἰδρύθηκε τὸ 1838 καὶ εἶχε σὰ σκοπὸ τῆς τὴν κατάργησις τῶν εἰσαγωγικῶν δασμῶν πάνω στὰ σιτηρά. Τὸ αἴτημά της ἰκανοποιήθηκε τὸ 1846.

Ἡ ὑπαρξὴ τῆς πόλης συνεπάγεται ταυτόχρονα τὴν ἀνάγκη τῆς διοίκησης, τῆς ἀστυνομίας, τῶν φόρων, κτλ., μὲ δυὸ λόγια, τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, καὶ ἐπομένως τῆς πολιτικῆς γενικά. Ἐδῶ ἔγινε φανερὴ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ διαίρεση τοῦ πληθυσμοῦ σὲ δυὸ μεγάλες τάξεις, πού θασίζεταί ἅμεσα πᾶνω στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ στὰ ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς. Ἡ πόλη εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς συγκέντρωσης τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς, τοῦ κεφαλαίου, τῆς ψυχαγωγίας, τῶν ἀναγκῶν, ἐνῶ τὸ χωριὸ δείχνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο γεγονὸς, τὴν ἀπομόνωση καὶ τὸ χωρισμὸ. Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα σὲ πόλη καὶ χωριὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μονάχα μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Εἶναι ἡ πιὸ χτυπητὴ ἔκφραση τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἀτόμου στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, τῆς ὑποταγῆς του σὲ μιὰ καθορισμένη δραστηριότητα πού τοῦ ἐπιβάλλεται ἀναγκαστικά. Αὐτὴ ἡ ὑποταγὴ κάνει τὸν ἕνα περιορισμένο ζῶο τῆς πόλης, τὸν ἄλλον περιορισμένο ζῶο τοῦ χωριοῦ, καὶ καθημερινὰ ξαναδημιουργεῖ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ συμφέροντά τους. Ἡ ἐργασία ἐδῶ εἶναι πάλι τὸ κύριο πράγμα, εἶναι ἐξουσία πᾶνω σὲ ἄτομα, καὶ ὅσο ὑπάρχει ἡ τελευταία, πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Ἡ κατάργηση τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα σὲ πόλη καὶ χωριὸ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ὅρους τῆς κοινοτικῆς ζωῆς, ἕνας ὅρος πού πάλι ἐξαρτιέται ἀπὸ πλῆθος ὑλικῶν προϋποθέσεων καὶ πού δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ μόνη τῆ θέλησή μας, ὅπως καθένας μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ ἀπὸ πρώτη ματιὰ. (Τοὺς ὅρους αὐτοὺς πρέπει νὰ τοὺς ἀναπτύξουμε). Ὁ χωρισμὸς πόλης καὶ χωριοῦ μπορεῖ ἐπίσης νὰ γίνῃ κατανοητὸς σὰ χωρισμὸς τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς γαιοκτησίας, σὰν ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς καὶ ἀνάπτυξης τοῦ κεφαλαίου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γαιοκτησία, μιᾶς ἰδιοκτησίας πού ἔχει τὴ βάση της μονάχα στὴν ἐργασία καὶ τὴν ἀνταλλαγή.

Στὶς πόλεις ἐκεῖνες πού, κατὰ τὸ Μεσαίωνα, δὲν παρουσιάστηκαν ἔτοιμες ἀπὸ μιὰ προηγούμενη περίοδο, ἀλλὰ σχηματίστηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ ἀπελευθερωμένους δουλοπάραικους, ἡ ἰδιαίτερη ἐργασία τοῦ καθενὸς ἦταν ἡ μοναδικὴ του ἰδιοκτησία πέρα ἀπὸ τὸ μικρὸ κεφάλαιο πού ἔφερνε μαζί του, πού ἀποτελοῦνταν σχεδὸν ἀποκλειστικά ἀπὸ τὰ πιὸ ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ συναγωνισμὸς τῶν δουλοπάραικων πού συνεχῶς δραπετεύανε καταφεύγοντας στὶς πόλεις, ὁ συνεχῆς πόλεμος τοῦ χωριοῦ ἐναντίον τῶν πόλεων καὶ ἔτσι ἡ ἀνάγκη μιᾶς ὀργανωμένης δημοτικῆς στρατιωτικῆς δύναμης, ὁ δεσμὸς τῆς κοινῆς ἰδιοκτησίας σ' ἕνα εἰδικὸ εἶδος ἐργασίας, ἡ ἀνάγκη κοινῶν κτιρίων γιὰ τὴ πούληση τῶν ἐμπορευμάτων τους, σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου οἱ βιοτέχνες ἦταν καὶ ἔμποροι, καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς συνεπῶς τῶν μὴ δικαιούχων ἀπὸ αὐτὰ τὰ

κτίρια, ή αντίθεση ανάμεσα στα συμφέροντα τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, ή ἀνάγκη νά προστατεύσουν τήν ἀποκτημένη μέ κόπο δεξιότητες τους, καί ή φεουδαρχική ὀργάνωση ὅλης τῆς ὑπαίθρου: ὅλα αὐτά ἦταν οἱ αἰτίες τῆς ἔνωσης τῶν ἐργατῶν κάθε ἐπαγγέλματος σέ συντεχνίες. Δέ χρειάζεται σ' αὐτό τὸ σημεῖο νά ἐπεκταθοῦμε στὶς ποικίλες μετατροπές τοῦ συστήματος τῶν συντεχνιῶν ποὺ προκύπτουν μέσα ἀπὸ κατοπινές ἱστορικές ἐξελίξεις. Ἡ φυγή τῶν δουλοπαροίκων πρὸς τὶς πόλεις συνεχίστηκε χωρὶς διακοπή ὅλο τὸ Μεσαίωνα. Αὐτοὶ οἱ δουλοπάροικοι, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀφέντες τους στὸ χωριό, ἔρχονταν ἕνας-ἕνας μέσα στὶς πόλεις, ὅπου βρῖσκαν μιὰν ὀργανωμένη κοινότητα, ποὺ ἀπέναντί της ἦταν ἀνίσχυροί καὶ ποὺ μέσα σ' αὐτὴ ἔπρεπε νά ὑποταχτοῦν στὴν κατάσταση ποὺ τοὺς ἐπέβαλλε ή ζήτηση γιὰ τὴν ἐργασία τους καὶ τὸ συμφέρον τῶν ὀργανωμένων ἀνταγωνιστῶν τους στὴν πόλη. Αὐτοὶ οἱ ἐργάτες ποὺ ἔφθαν καθένας χωριστά, ποτέ δὲν ἦταν σὲ θέση ν' ἀποκτήσουν ὁποιαδήποτε δύναμη, γιὰτὶ ἂν ή ἐργασία τους ἦταν συντεχνιακοῦ τύπου ποὺ ἔπρεπε νά τὴ μάθουν, οἱ μαστόροι τῶν συντεχνιῶν τοὺς ὑποτάσσανε στὴ θέλησή τους καὶ τοὺς ὀργάνωναν σύμφωνα μέ τὸ συμφέρον τους. Ἡ ἂν ή ἐργασία τους δὲν ἦταν τέτοια ποὺ ἔπρεπε νά τὴ μάθουν, καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν συντεχνιακοῦ τύπου, ἀλλὰ δουλειὰ μεροκαματιάρη, τότε ποτέ δὲν τὰ κατάφερναν νά ὀργανωθοῦν, καὶ ἔμεναν ἕνας ἀνοργάνωτος ὄχλος. Ἡ ἀνάγκη τῆς δουλειᾶς τῶν μεροκαματιάρηδων στὶς πόλεις δημιούργησε τὸν ὄχλο.

Αὐτὲς οἱ πόλεις ἦταν ἀληθινές «ἐταιρίες» ποὺ τὶς προκάλεσε ή ἀμεση ἀνάγκη, ή φροντίδα γιὰ τὴν προστασία τῆς ἰδιοκτησίας, γιὰ τὸν πολλαπλασιασμό τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τὴν υπεράσπιση τῶν ξεχωριστῶν μελῶν τους. Ὁ ὄχλος αὐτῶν τῶν πόλεων στεροῦνταν ὁποιαδήποτε ἐξουσία, μιὰ καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἄτομα ξένα ἀνάμεσά τους ποὺ εἶχαν φτάσει στὴν πόλη χωριστά, καὶ ποὺ ἔμεναν ἀνοργάνωτα μπροστὰ σὲ μιὰν ὀργανωμένη δύναμη, ἐξοπλισμένη γιὰ πόλεμο, ποὺ τοὺς ἐπιτηροῦσε ἄγρυπνα. Οἱ συντεχνίτες καὶ οἱ μαθητευόμενοι ἦταν ὀργανωμένοι σὲ κάθε ἐπάγγελμα μέ τρόπο ποὺ ἐξυπηρετοῦσε καλύτερα τὰ συμφέροντα τῶν μαστόρων. Ἡ πατριαρχική σχέση ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς μαστόρους τους, ἔδινε στοὺς τελευταίους μιὰ διπλὴ δύναμη — ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐξαιτίας τῆς ἐπιρροῆς τους πάνω σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τῶν συντεχνιῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπειδὴ ἀνάμεσα στοὺς συντεχνίτες ποὺ δούλευαν μέ τὸν ἴδιο μαστορα ὑπῆρχε ἕνας πραγματικὸς δεσμὸς ποὺ τοὺς ἔνωσε ἐναντίον τῶν συντεχνιῶν τῶν ἄλλων μαστόρων καὶ τοὺς χῶριζε ἀπ' αὐτοὺς. Καὶ τελικά, οἱ συντεχνίτες ἦταν δεμένοι μέ τὸ καθεστῶς ποὺ ὑπῆρχε ἐξαιτίας τοῦ συμφέροντός τους νά γίνουν κι οἱ ἴδιοι μαστοροί. Ἐνῶ, ἐπομένως, ὁ

ὄχλος ἔκανε τουλάχιστο ἐξεγέρσεις ἐναντίον ὀλοκλήρου τοῦ καθεστώτος τῶν πόλεων, ἐξεγέρσεις πού ἔμεναν χωρίς κανένα ἀπολύτως ἀποτέλεσμα ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας τους, οἱ συντεχνίτες δὲν ἔκαναν ποτὲ τίποτε περισσότερο ἀπὸ μικρὲς πράξεις ἀπειθαρχίας μέσα στὶς ξεχωριστὲς συντεχνίες, ἔτσι ὅπως γίνεται κατὰ κανόνα μέσα στὸ συντεχνιακὸ σύστημα. Τὰ μεγάλα ξεσηκώματα τοῦ μεσαίωνα ξεκινούσαν ὅλα ἀπὸ τὸ χωριό, ἀλλὰ ἔμεναν ἐπίσης χωρίς κανένα ἀπολύτως ἀποτέλεσμα ἐξαιτίας τῆς διασπορᾶς καὶ ἐπομένως τῆς ἀμορφωσιάς τῶν ἀγροτῶν.

Τὸ κεφάλαιο μέσα σ' αὐτὲς τὶς πόλεις ἦταν ἓνα φυσικὰ δημιουργημένο κεφάλαιο, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἓνα σπίτι, τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ μιὰ φυσικὴ κληρονομικὴ πελατεία, καὶ ὅπως δὲν ἦταν ρευστοποιήσιμο ἐξαιτίας τῆς καθυστέρησης τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἔλλειψης κυκλοφορίας, κληροδοτοῦνταν ἀναγκαστικὰ ἀπὸ πατέρα σὲ γιό. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ σύγχρονο κεφάλαιο, πού μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθεῖ σὲ χρῆμα καὶ πού λίγο ἐνδιαφέρει ἂν θὰ ἐπενδυθεῖ στὸ α ἢ β πράγμα, τὸ κεφάλαιο ἐκείνο συνδέονταν ἄμεσα μὲ τὴν εἰδικὴ ἐργασία τοῦ κατόχου τοῦ ἦταν ἀξεχώριστο ἀπ' αὐτή, καὶ στὸ βαθμὸ αὐτὸ ἦταν ἓνα κεφάλαιο κ λ ε ι σ τ ῆ ς τ α ξ η ς.

Μέσα στὶς πόλεις ἐπίσης, ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἀνάμεσα στὶς ξεχωριστὲς συντεχνίες πραγματοποιοῦνταν ὡς τότε μ' ἓναν πολὺ αὐθόρμητο τρόπο, καὶ μέσα στὶς ἴδιες τὶς συντεχνίες δὲν εἶχε καθόλου ἀναπτυχτεῖ ἀνάμεσα στοὺς ξεχωριστοὺς ἐργάτες. Κάθε ἐργάτης ἔπρεπε νὰ κατέχει ἓναν ὀλόκληρο κύκλο ἀπὸ ἐργασίες, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ κάνει κάθε τι πού ἔπρεπε νὰ φτιαχτεῖ μὲ τὰ ἐργαλεῖα του. Τὸ περιορισμένο ἐμπόριο καὶ ἡ ἀραιὴ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὶς ξεχωριστὲς πόλεις, ἡ ἀραιότητα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ περιορισμένες ἀνάγκες δὲν ἐπέτρεπαν ἓναν ἀνώτερο καταμερισμὸ ἐργασίας, καὶ ἐπομένως καθένας πού ἤθελε νὰ γίνεαι μάστορας ἔπρεπε νὰ κατέχει καλὰ ὀλόκληρο τὸ ἐπάγγελμά του. Ἔτσι μπορούμε νὰ θροῦμε στοὺς μεσαιωνικοὺς βιοτέχνες ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν εἰδικὴ ἐργασία τους καὶ τὴν ἐπιτηδειότητά τους σ' αὐτή, πού ἦταν ἱκανὸ νὰ ὑψωθεῖ μέχρι ἓνα περιορισμένο καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, κάθε βιοτέχνης στὸ μεσαίωνα ἦταν τελείως ἀπορροφημένος στὴν ἐργασία του, εἶχε μιὰν ἀνεκτικὴ καὶ δουλικὴ σχέση πρὸς αὐτή καὶ ὑποτάσσονταν σ' αὐτή σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τὸ σύγχρονο ἐργάτη, πού ἡ δουλειά του τοῦ εἶναι κάτι τὸ ἀδιάφορο.

Ἡ ἐπόμενη ἐπέκταση τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ἦταν ὁ χωρισμὸς τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὁ σχηματισμὸς μιᾶς εἰδικῆς τάξης ἐμπόρων, ἓνας χωρισμὸς πού στὶς πόλεις πού ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν προ-

ηγούμενη περίοδο ήταν ήδη κάτι δεδομένο (ανάμεσα στ' άλλα με τούς Έβραίους) και πού γρήγορα εμφανίστηκε στις πιό πρόσφατα διαμορφωμένες πόλεις. Έτσι ήταν πιά δεδομένη ή δυνατότητα έμπορικῆς επικοινωνίας πού ξεπερνούσε τὰ ἄμεσα περίχωρα. Ήταν μιὰ δυνατότητα πού ή πραγματοποιήσή της εξαρτιόνταν ἀπό τὰ ὑπάρχοντα συγκοινωνιακά μέσα, ἀπό τήν κατάσταση τῆς δημόσιας ασφάλειας στήν ὑπαιθρο, πού καθορίζονταν ἀπό τίς πολιτικές σχέσεις (σ' ὁλόκληρο τὸ μεσαιῶνα, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ ἔμποροι ταξίδευαν με ἔνοπλα караβάνια), και εξαρτιόνταν ἐπίσης ἀπό τὸ κάθε φορά περισσότερο ἢ λιγότερο ἀνεβασμένο ἐπίπεδο τῶν ἀναγκῶν τῆς περιοχῆς πού ήταν προσιτὴ στήν επικοινωνία (ἐπίπεδο ἀναγκῶν πού προσδιορίζονταν στήν κάθε περίπτωση ἀπό τὸ στάδιο ἀνάπτυξης τοῦ πολιτισμοῦ).

Μὲ τὸ εμπόριο, προνόμιο πιὰ μιᾶς εἰδικῆς τάξης, με τήν επέκταση τῶν ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα σὲ ἔμπορους ἔξω ἀπὸ τὸν ἄμεσο περίγυρο τῆς πόλης, ἐμφανίζεται ἄμεσα μιὰ ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα σὲ παραγωγή και εμπόριο. Οἱ πόλεις ἔρχονται σὲ σχέσεις ἀ ν ἄ μ ε σ ἄ τ ο υ ς, νέα ἐργαλεῖα μεταφέρονται ἀπὸ μιὰ πόλη στήν ἄλλη, και ὁ καταμερισμὸς ἀνάμεσα σὲ παραγωγή και εμπόριο προκαλεῖ γρήγορα ἓνα νέο καταμερισμὸ τῆς παραγωγῆς ἀνάμεσα στίς διάφορες πόλεις, πού κάθε μιὰ τους ἐκμεταλλεύεται σὲ λίγο κάποιον ἐπικρατέστερο κλάδο βιομηχανίας. Οἱ τοπικοὶ περιορισμοὶ τῶν παλιότερων ἐποχῶν ἀρχίζουν σιγά-σιγά νὰ σπάζουν.

Ἐξαρτιέται ἀποκλειστικά ἀπὸ τήν ἔκταση τοῦ ἐμπορίου τὸ ἂν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις πού ἔχουν ἐπιτευχθεῖ σὲ ἓνα μέρος, εἰδικὰ οἱ ἐφευρέσεις, θὰ χαθοῦν ἢ ὄχι στήν παραπέρα ἐξέλιξη. Ὅσο δὲν ὑπάρχει εμπόριο πού νὰ ξεπερνάει τὸν ἄμεσο περίγυρο, κάθε ἐφεύρεση πρέπει νὰ γίνεῖ χωριστὰ σὲ κάθε μέρος, και ἀπλὰ τυχαῖα γεγονότα, ὅπως εἰσολὲς βαρβαρικῶν λαῶν, ἀκόμα και συνηθισμένοι πόλεμοι, ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἀναγκάσουν μιὰ χώρα με ἀναπτυγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις και ἀνάγκες νὰ πρέπει νὰ τὰ ἀρχίσει ὅλα και πάλι ἀπὸ τήν ἀρχή. Στήν πρωτόγονη ἱστορία ἔπρεπε κάθε ἐφεύρεση νὰ γίνεται κάθε μέρα ξανά και ξανά και σὲ κάθε μέρος ἀνεξάρτητα ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὸ πόσο λίγο οἱ ὑψηλὰ ἀναπτυγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι ἐξασφαλισμένες ἀπὸ τήν πλήρη καταστροφή, ἀκόμα κι ὅταν ὑπάρχει ἓνα σχετικὰ πολὺ ἀνεπτυγμένο εμπόριο, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τούς Φοίνικες,* πού οἱ ἐφευρέσεις τους κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος χάθηκαν γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, χάρη στήν ἀπομάκρυν-

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στό περιθώριο:/ Καί ἀπὸ τήν κατασκευή γυαλιοῦ τὸ Μεσαιῶνα.

ση αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, χάρις στὴν κατάκτησή του ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὴν κατὰπτωσή του ποὺ ἐπακολούθησε. Τὸ ἴδιο, λόγου χάρις, ἔγινε μὲ τὴ ζωγραφικὴ πάσω σὲ γυαλὶ τὸ Μεσαίωνα. Μονάχα ἔταν τὸ ἐμπόριο γίνεταὶ παγκόσμιο ἐμπόριο καὶ ἔχει σὰ βάση του τὴ βιομηχανία σὲ μεγάλη κλίμακα, ὅταν ὅλα τὰ ἔθνη τραβιῶνται στὸν ἀγῶνα τοῦ συναγωνισμοῦ, μονάχα τότε ἐξασφαλίζεται ἡ διάρκεια τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ ἔχουν ἐπιτευχθεῖ.

Ἡ ἄμεση συνέπεια τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ἀνάμεσα στὶς διάφορες πόλεις ἦταν ὅτι ἐμφανίστηκαν οἱ μανιφακτοῦρες, παραγωγικοὶ κλάδοι ποὺ ξεπέρασαν τὰ πλαίσια τοῦ συντεχνιακοῦ συστήματος. Οἱ μανιφακτοῦρες ἀνθισαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰταλία καὶ ἀργότερα στὴ Φλάνδρα, ἔχοντας σὰν ἱστορικὴ προϋπόθεση τὸ ἐμπόριο μὲ τὰ ξένα ἔθνη. Σὲ ἄλλες χῶρες, στὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία λόγου χάρις, οἱ μανιφακτοῦρες περιορίστηκαν ἀρχικὰ στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἤδη ἀναφέραμε, οἱ μανιφακτοῦρες χρειάζονται ἀκόμη μιὰν ἤδη ἀναπτυγμένη συγκέντρωση πληθυσμοῦ, ἰδιαιτέρως στὴν ὑπαιθρο, καὶ κεφαλαίου, ποὺ ἀρχίζει νὰ συσσωρεύεται στὰ χέρια ἀτόμων, κατὰ ἓνα μέρος στὶς συντεχνίες παρὰ τοὺς συντεχνιακοὺς κανονισμοὺς, καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος στοὺς ἐμπόρους.

Ἡ ἐργασία ἐκείνη ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προϋπέθετε μιὰ μηχανή, ἔστω καὶ στὴν πιὸ στοιχειώδη μορφή της, ἀποδείχτηκε γρήγορα πὺς ἦταν ἡ πιὸ ἱκανὴ γιὰ ἀνάπτυξη. Ἡ ὕφανση ποὺ γινόταν παλιότερα στὸ χωριὸ ἀπὸ τοὺς ἀγρότες σὰ δευτερεύουσα ἀπασχόληση γιὰ νὰ τοὺς ἐξασφαλίζει τὸ ντύσιμο, ἦταν ἡ πρώτη ἐργασία ποὺ πῆρε μιὰν ὄθηση καὶ μιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη μέσο τῆς ἐπέκτασης τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ὕφαντουργία ἦταν ἡ πρώτη καὶ παρέμεινε ἡ κύρια μανιφακτούρα. Ἡ ἀύξανόμενη ζήτηση γιὰ ὕλικά ἐνδυμασίας, ἐπακόλουθο τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἀύξανόμενη συσσωρεύση καὶ ρευστοποίηση τοῦ φυσικοῦ κεφαλαίου μέσο τῆς ἐπιταχυνόμενης κυκλοφορίας, ἡ ζήτηση γιὰ εἶδη πολυτελείας ποὺ τὴν προκάλεσε ἡ τελευταία, καὶ τὴν εὐνόησε γενικὰ ἡ βαθμιαία ἐπέκταση τοῦ ἐμπορίου, ἔδωσαν στὴν ὕφαντουργία μιὰ ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ ὄθηση, ποὺ τὴν ἔβγαλε ἔξω ἀπὸ τὴ μορφή παραγωγῆς ποὺ ὑπῆρχε ὡς τότε. Πλάι στοὺς ἀγρότες ποὺ ὕφαιναν γιὰ δική τους χρῆση, ποὺ συνέχιζαν κι ἀκόμα συνεχίζουσαν, αὐτὸ τὸ εἶδος ἐργασίας, ἐμφανίστηκε μιὰ καινούργια τάξη ὕφαντουργῶν στὶς πόλεις, ποὺ τὰ προϊόντα τους προορίζονταν γιὰ ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ ἀγορὰ καὶ συνήθως καὶ γιὰ τὴν ξένη ἀγορὰ ἐπίσης.

Ἡ ὕφανση ποὺ εἶναι μιὰ ἀπασχόληση ποὺ ἀπαιτεῖ στὶς περισσότερες περιπτώσεις μικρὴ ἐπιδεξιότητα καὶ γρήγορα διασπᾶται σὲ ἀμέτρητους κλάδους, ἐξαιτίας τῆς ὅλης φύσης της, ἀντέδρασε στὰ θεσμὰ τῆς συντε-

χνίας. Ἡ ὕφαντουργία λοιπὸν διεξάγονταν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος σὲ χωριά καὶ κέντρα ἀγορᾶς χωρὶς συντεχνιακὴ ὀργάνωση, πού βαθμιαία ἐ- γιναν πόλεις, καὶ μάλιστα οἱ πιὸ ἀνθηρῆς πόλεις σὲ κάθε χώρα.

Μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς μανιφακτούρας ἀπὸ τὶς συντεχνίες, οἱ σχέ- ρεις ἰδιοκτησίας ἄλλαξαν ἐπίσης γρήγορα. Τὸ πρῶτο βῆμα πέρα ἀπὸ τὸ φυσικὰ δημιουργούμενο κεφάλαιο τῶν κλειστῶν τάξεων, πραγματοποιήθη- κε μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἐμπόρων, πού τὸ κεφάλαιό τους ἦταν ἐξ ἀρχῆς κινητό, κεφάλαιο μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια, στὸ βαθμὸ πού μπορούμε νὰ μι- λᾶμε γι' αὐτὸ μέσα στὶς δεδομένες συνθηκὲς ἐκείνων τῶν καιρῶν. Τὸ δεύ- τερο βῆμα ἦρθε μὲ τὴ μανιφακτούρα, πού πάλι ἔκανε κινητὴ μιὰ μάζα φυσικοῦ κεφαλαίου καὶ συνολικὰ αὐξήσε τὴ μάζα τοῦ κινητοῦ κεφαλαίου σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ φυσικὸ κεφάλαιο.

Ταυτόχρονα, ἡ μανιφακτούρα ἔγινε ἓνα καταφύγιο γιὰ τοὺς χωρικοὺς πού τοὺς ἀπέκλειαν ἢ τοὺς κακοπλήρωναν οἱ συντεχνίες, κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού παλιότερα οἱ πόλεις τῶν συντεχνιῶν εἶχαν ἀποτελέ- σει ἓνα καταφύγιο γιὰ τοὺς ἀγρότες πού τοὺς καταπίεζαν οἱ εὐγενεῖς γαι- οκτήμονες.

Ταυτόχρονα μὲ τὸ ξεκίνημα τῆς μανιφακτούρας ὑπῆρξε μιὰ περίοδος ἀλητείας πού τὴν προκάλεσε ἡ κατάργηση τῶν φεουδαρχικῶν σωματῶν τῶν ἀκολουθῶν, ἡ ἀπόλυση τῶν στρατιωτῶν ἀπὸ τὰ στρατεύματα πού εἶ- χαν ὑπηρετήσει τοὺς βασιλιάδες ἐναντίον τῶν ὑποτελῶν τους, ἡ θελτίωση τῆς γεωργίας καὶ ἡ μετατροπὴ μεγάλων κομματιῶν γεωργικῆς γῆς σὲ βοσκοτόπια. Ἄπ' αὐτὰ καὶ μόνο εἶναι καθαρὸ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀλητεία συνδέ- εται ἄμεσα μὲ τὴν ἀποσύνθεση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος. Ἄπὸ τὸ δέκατο τρίτο αἰῶνα κιόλας θρίσκουμε μεμονωμένες ἐποχὲς αὐτοῦ τοῦ εἶ- δους, ἀλλὰ μόνο στὰ τέλη τοῦ δέκατου πέμπτου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ δέκα- του ἕκτου ἐμφανίζεται αὐτὴ ἡ ἀλητεία γενικὰ καὶ μόνιμα. Αὐτοὶ οἱ ἀλῆ- τες, πού ἦταν τόσο πολλοί, ὥστε λόγου χάρη ὁ Ἑρρίκος ὁ 8ος τῆς Ἀγ- γλίας κρέμασε 72.000 ἀπ' αὐτούς, πείθονταν πολὺ δύσκολα νὰ δουλέψουν, καὶ αὐτὸ στὴν πιὸ ἔσχατη ἀνάγκη, καὶ μάλιστα μονάχα ὕστερα ἀπὸ μα- κροχρόνια ἀντίσταση. Ἡ γρήγορη ἄνοδος τῆς μανιφακτούρας, ἰδιαίτερα στὴν Ἀγγλία, τοὺς ἀπορρόφησε βαθμιαία.

Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς μανιφακτούρας, τὰ διάφορα ἔθνη ἦρθαν σὲ ἀν- ταγωνιστικὲς σχέσεις καὶ ἄρχισαν ἓναν ἐμπορικὸ ἀγώνα, πού διεξάγον- ταν μὲ πολέμους, προστατευτικούς δασμούς καὶ ἀπαγορεύσεις, ἐνῶ νωρί- τερα τὰ ἔθνη, στὸ βαθμὸ πού εἶχαν κάποιες σχέσεις, πραγματοποιοῦσαν ἀδλαθεῖς ἀνταλλαγὲς ἀνάμεσά τους. Τὸ ἐμπόριο ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἀπο- κτοῦσε πολιτικὴ σημασία.

Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς μανιφακτούρας ἡ σχέση ἀνάμεσα σὲ ἐργάτη

και εργοδότη άλλαξε. Μέσα στις συντεχνίες ή πατριαρχική σχέση ανάμεσα στον συντεχνίτη και τον μάστορα εξακολουθούσε να υπάρχει. Στη μανιφακτούρα τή θέση της τήν πήρε ή χρηματική σχέση ανάμεσα σε εργάτη και κεφαλαιοκράτη — μιὰ σχέση πού στην ύπαιθρο και στις μικρές πόλεις διατήρησε μιὰ πατριαρχική χροιά, αλλά στις μεγαλύτερες, τις πραγματικά μανιφακτουρικές πόλεις, από πολύ νωρίς έχασε σχεδόν κάθε πατριαρχικό χρώμα.

Ἡ μανιφακτούρα και ή κίνηση τῆς παραγωγῆς γενικά πήραν τεράστια ὄθηση μέσο τῆς επέκτασης τοῦ ἐμπορίου πού ἔγινε μέ τήν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς και τοῦ θαλάσσιου δρόμου πρὸς τίς Ἀνατολικές Ἰνδίες. Τὰ νέα προϊόντα πού εἰσάγονταν ἀπὸ κεῖ, εἰδικά οἱ μάζες τοῦ χρυσοῦ και τοῦ ἀσημιοῦ ἔμπαιναν στήν κυκλοφορία και ἄλλαζαν δλοκληρωτικά τή θέση τῶν τάξεων ἀνάμεσά τους, κτυπώντας σκληρά τή φεουδαρχική γαιοκτησία και τοὺς ἐργάτες. Οἱ ἐκστρατείες τῶν τυχοδιωκτῶν, ὁ ἀποικισμός, και πάνω ἀπ' ὄλα ή επέκταση τῶν ἀγορῶν σέ μιὰ παγκόσμια ἀγορά, πού ἔγινε τώρα δυνατή και πραγματοποιεῖται καθημερινὰ ὄλο και περισσότερο, προκάλεσε μιὰ καινούργια φάση ἱστορικῆς ἐξέλιξης, πού γενικά δὲ μπορούμε ἐδῶ νὰ τήν ἐξετάσουμε περισσότερο. Μὲ τήν ἀποικιοποίηση τῶν χωρῶν πού ἀνακαλύφθηκαν πρόσφατα, ὁ ἐμπορικός ἀγῶνας τῶν ἔθνῶν ἀνάμεσά τους βρῆκε καινούργια τροφή και ἀπόκτησε ἀντίστοιχα μεγαλύτερη ἔκταση και ἔνταση.

Ἡ διάδοση τοῦ ἐμπορίου και τῆς μανιφακτούρας ἐπιτάχυνε τή συσσώρευση τοῦ κινητοῦ κεφαλαίου, ἐνῶ στις συντεχνίες, πού δὲν εἶχαν κίνητρα γιὰ νὰ ἐπεκτείνουν τήν παραγωγή τους, τὸ φυσικὸ κεφάλαιο παρέμεινε στάσιμο ἢ και ἐλαττώθηκε. Ἐμπόριο και μανιφακτούρα δημιούργησαν τή μεγάλη ἀστική τάξη, στις συντεχνίες συγκεντρώθηκε ή μικρὴ ἀστική τάξη, πού δὲν ἦταν πιά κυρίαρχη μέσα στις πόλεις ὅπως προηγούμενα, ἀλλὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ὑποκύψει μπροστὰ στή δύναμη τῶν μεγάλων ἐμπόρων και ἐργοστασιαρχῶν μανιφακτούρας.* Ἐδῶ ὀφείλεται κι ὁ μαρσασμός τῶν συντεχνιῶν, μόλις ἤρθαν σέ ἐπαφή μέ τή μανιφακτούρα.

Ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἔθνῶν πήρε τήν ἐποχή πού γι' αὐτὴ μιλούσαμε προηγούμενα, δυὸ διαφορετικὲς μορφές. Κατὰ πρῶτο λόγο, ή μικρὴ ποσότητα χρυσοῦ και ἀσημιοῦ πού κυκλοφοροῦσε εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τήν ἀπαγόρευση τῆς ἐξαγωγῆς αὐτῶν τῶν μετάλλων. Και ή βιομηχανία, πού κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, εἰσάγονταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ και εἶχε γίνε

* /Σημ. τοῦ Μάρξ στο περιθώριο:/ Μικρὴ ἀστική τάξη — Μεσὰ τάξη — Μεγάλη ἀστική τάξη.

ἀναγκαία ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπασχοληθεῖ ὁ αὐξανόμενος πληθυσμὸς τῶν πόλεων, δὲ μποροῦσε νὰ κάνει χωρὶς ἐκεῖνα τὰ προνόμια ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ παραχωρηθοῦν, θέβαια, ὄχι μόνον ἐναντίον τοῦ ἐσωτερικοῦ συναγωνισμοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἐναντίον τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ τοπικὰ συνεχνιακὰ προνόμια ἐπεκτάθησαν σ' ὀλόκληρο τὸ ἔθνος μ' αὐτὲς τὶς ἀρχικὲς ἀπαγορεύσεις. Οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ γεννήθηκαν ἀπὸ τοὺς φόρους ποὺ οἱ φεουδαρχικοὶ ἄρχοντες ἔπαιρναν σὰν προστατευτικὲς εἰσπράξεις ἐναντίον τῆς ληστείας ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους ποὺ περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τους. Φόρους ἐπιβάλανε ἀργότερα ἐπίσης οἱ πόλεις, ποὺ μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν σύγχρονων κρατῶν, ἦταν τὰ πιὸ εὐχρηστα μέσα συλλογῆς χρημάτων ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιο.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἀμερικανικοῦ χρυσαφιοῦ καὶ ἀσημιοῦ στὶς εὐρωπαϊκὲς ἀγορές, ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας, ἡ γοργὴ ἐπέκταση τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ ἐπακόλουθη ἐμφάνιση τῆς μὴ συνεχνιακῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τοῦ χρήματος, ἔδωσαν μιὰν ἄλλη σημασία σ' αὐτὰ τὰ μέτρα. Ἐνὸ κράτος ποὺ καθημερινὰ ὄλο καὶ λιγότερο μποροῦσε νὰ κάνει χωρὶς χρήμα, διατηροῦσε τώρα τὴν ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς χρυσαφιοῦ καὶ ἀσημιοῦ γιὰ δημοσιονομικοὺς λόγους. Οἱ ἄστοι ἦταν ἀπόλυτα ἱκανοποιημένοι μ' αὐτό. Γιατὶ αὐτὲς οἱ μάζες τῶν χρημάτων ποὺ ρίχνονταν στὴν ἀγορὰ ἔγιναν γι' αὐτοὺς τὸ κύριο ἀντικείμενο κερδοσκοπικῶν ἀγορῶν. Προνόμια ποὺ εἶχαν καθιερωθεῖ παλιότερα ἔγιναν πηγὴ εἰσοδήματος γιὰ τὴν κυβέρνηση καὶ πουλιοῦνταν μὲ χρήμα. Στὴν τελωνειακὴ νομοθεσία ἐμφανίστηκε ὁ ἐξαγωγικὸς δασμὸς, ποὺ εἶχε καθαρὰ δημοσιονομικὸ σκοπὸ, μιὰ καὶ ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἐμπόδιο στὸ δρόμο τῆς βιομηχανίας.

Ἡ δευτέρη περίοδος ἄρχισε στὰ μέσα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ αἰῶνα καὶ διάρκεσε σχεδὸν μέχρι τὰ τέλη τοῦ δέκατου ὄγδοου. Ἐνὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυσιπλοΐα εἶχαν ἐπεκταθεῖ γρηγορότερα ἀπὸ τὴ μανιφακτούρα, ποὺ ἔπαιζε ἕναν δευτερεύοντα ρόλο. Οἱ ἀποικίες γίνονταν σημαντικοὶ καταναλωτὲς, καὶ ὕστερα ἀπὸ μακροὺς ἀγῶνες τὰ ξεχωριστὰ ἔθνη μοιράστηκαν ἀνάμεσά τους τὴν παγκόσμια ἀγορὰ ποὺ ξανοίγονταν. Αὐτὴ ἡ περίοδος ἀρχίζει μὲ τοὺς Νόμους γιὰ τὴ Ναυσιπλοΐα¹ καὶ τὰ ἀποικιακὰ μονοπώλια. Ὁ συναγωνισμὸς τῶν ἔθνων ἀνάμεσά τους ἀποκλείονταν ὅσο ἦταν δυνατόν, ἀπὸ τὰ δασμολόγια, τὶς ἀπαγορεύσεις καὶ τὶς συμφωνίες. Καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ συναγωνισμὸς διεξάγονταν καὶ κρίνονταν μὲ τοὺς πολέμους (κυ-

1. Νόμοι τοῦ Κρόμγουελ ἀπὸ τὸ 1651 καὶ μετὰ, γιὰ τὴν προστασία τῆς ἀγγλικῆς ναυτιλίας ἐναντίον τῆς ὀλλανδικῆς. Καταργήθηκαν ἀπὸ τὸ 1793 ὡς τὸ 1854.

ρίως τούς ναυτικούς πολέμους). Τὸ ἰσχυρότερο ναυτικό κράτος, ἡ Ἀγγλία, διατηροῦσε τὴν ὑπεροχή στὸ ἐμπόριο καὶ τὴ μανιφακτούρα. Ἐδῶ βρίσκουμε ἤδη τὴ συγκέντρωση μέσα σὲ μιὰ χώρα.

Ἡ μανιφακτούρα προστατεύονταν διαρκῶς μέσο τῶν προστατευτικῶν δασμῶν μέσα στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά, μέσο τῶν μονοπωλίων στὴν ἀποικιακὴ ἀγορά, καὶ στὸ ἐξωτερικὸ ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο μέσο τῶν διαφορικῶν δασμῶν. Ἐνθαρρύνονταν ἡ ἐπεξεργασία ἀκατέργαστων ὑλῶν ἐγχώριας παραγωγῆς (μαλλι καὶ λινάρι στὴν Ἀγγλία, μετὰξί στὴ Γαλλία). Ἀπαγορεύονταν ἡ ἐξαγωγή πρώτων ὑλῶν ἐγχώριας παραγωγῆς (μαλλι στὴν Ἀγγλία), καὶ παραμελοῦνταν ἢ ἐμποδίζονταν ἡ ἐπεξεργασία εἰσαγόμενων ὑλικῶν (μπαμπάκι στὴν Ἀγγλία). Τὸ ἔθνος ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ θαλάσσιο ἐμπόριο καὶ σὲ ἀποικιακὴ δύναμη ἐξασφάλιζε ἐπίσης γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴ μεγαλύτερη ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ ἐπέκταση τῆς μανιφακτούρας. Ἡ μανιφακτούρα δὲ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ χωρὶς προστασία, γιατί ἂν συμβεῖ ἡ ἐλάχιστη ἀλλαγὴ σὲ ἄλλες χώρες, μπορεῖ νὰ χάσῃ τὴν ἀγορά της καὶ νὰ καταστραφεῖ. Κάτω ἀπὸ κάπως εὐνοϊκὲς συνθῆκες μπορεῖ εὐκολὰ νὰ καθιερωθεῖ σὲ μιὰ χώρα, ἀλλὰ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο μπορεῖ εὐκολὰ νὰ καταστραφεῖ. Ταυτόχρονα, ἐξ αἰτίας τοῦ τρόπου ποὺ λειτουργεῖ, εἰδικὰ τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα, στὴν ὑπαιθρο, συνυφαίνεται σὲ τέτοιο βαθμὸ μὲ τις συνθῆκες ζωῆς μεγάλης μάζας ἀτόμων, ὥστε καμμιά χώρα δὲν τολμάει νὰ διακινδυνεύσει τὴν ὑπαρξή της ἐπιτρέποντας τὸν ἐλεύθερο συναγωνισμό. Στὸ βαθμὸ ποὺ τὰ καταφέρνει νὰ κάνει ἐξαγωγές, ἐξαρτιέται ἔτσι ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν ἐπέκταση ἢ τὸν περιορισμὸ τοῦ ἐμπορίου, ἐνῶ ἀσκεῖ μιὰ σχετικὰ πολὺ μικρὴ ἐπίδραση πάνω στὸ τελευταῖο. Ἀπὸ δῶ προκύπτει ἡ δευτερεύουσα σημασία της /.../* καὶ ἡ ἐπιρροή τῶν ἐμπόρων τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα. Οἱ ἔμποροι καὶ εἰδικὰ οἱ πλοιοκτῆτες ἦταν αὐτοὶ ποὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον πίεζαν γιὰ κρατικὴ προστασία καὶ μονοπώλια. Οἱ ἐργοστασιάρχες ἐπίσης ζητοῦσαν καὶ πετύχαιναν προστασία, ἀλλὰ πάντα ἦταν κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους σὲ πολιτικὴ σημασία. Οἱ ἐμπορικὲς πόλεις, εἰδικὰ οἱ πόλεις-λιμάνια, ἔγιναν σὲ ἓνα βαθμὸ πολιτισμένες καὶ μεγαλοαστικὲς, ἐνῶ στίς ἐργοστασιακὲς πόλεις διατηροῦνταν ἐξαιρετικὰ μικροαστικὲς ἀντιλήψεις. Πρὸβλ. Ἄϊκιν,¹ κτλ. Ὁ δέκατος ὄγδοος αἰῶνας ἦταν ὁ αἰῶνας τοῦ ἐμπορίου. Ὁ

* Χωρὶς καταστραμμένο στὸ χειρόγραφο.

1. Ἄγγλος γιαντρός καὶ ταυτόχρονα ἱστορικός (1747-1822). Ἐγραψε τὴν Περιγραφή τῶν Περιχώρων τοῦ Μάντσεστερ, μέχρι 30 ὡς 40 μίλια, Λονδίνο, 1795.

Πίντο¹ τὸ λέει αὐτὸ ρητά: «Le commerce fait la marotte du siècle,»² καὶ : «Depuis quelque temps il n' est plus question que de commerce, de navigation et de marine».³

Ἡ κίνηση τοῦ κεφαλαίου, παρόλο ποὺ ἐπιταχύνθηκε σημαντικά, παραμένει ἀκόμα σχετικὰ ἀργή. Ἡ διάσπαση τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς σὲ ξεχωριστὰ τμήματα, ποὺ καθένα τους τὸ ἐκμεταλλεύονταν ἕνα ξεχωριστὸ ἔθνος, ὁ ἀποκλεισμός τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ ἀνάμεσα στὰ ἔθνη, ἡ ἀδεξιότητα τῆς ἴδιας τῆς παραγωγῆς, καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ χρηματιστικὸ σύστημα μόνις ἔβγαινε ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ στάδιά του, ἐμπόδιζαν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν κυκλοφορία. Ἡ συνέπεια ἦταν ἕνα πνεῦμα παζαρέματος, μικρολογίας καὶ τσιγκουνιᾶς ποὺ χαρακτήριζε ὅλους τοὺς ἐμπόρους καὶ τὸν ὄλο τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου. Συγκρινόμενοι μὲ τοὺς ἐργοστασιάρχες καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα μὲ τοὺς βιοτέχνες, ἦταν ἀσφαλῶς μεγαλοαστοί, ἀλλὰ συγκρινόμενοι μὲ τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς βιομηχάνους τῆς ἐπόμενης περιόδου παρέμεναν μικροαστοί. Πρβλ. Ἄνταμ Σμιθ.⁴

Αὕτῃ ἡ περίοδος χαρακτηρίζεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ σταμάτημα τῶν ἀπαγορεύσεων στὴν ἐξαγωγή χρυσαφιοῦ καὶ ἀσημιοῦ καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐμπορίου μὲ χρῆμα, τὴν ἀρχὴ τῶν Τραπεζῶν, τοῦ δημόσιου χρέους, τοῦ χαρτονομίσματος, τῆς κερδοσκοπίας πάνω σὲ χρεώγραφα καὶ μετοχῆς καὶ τοῦ παιξίματος σὲ χρηματιστήρια κάθε εἴδους, τῆς ἀνάπτυξης τοῦ χρηματιστικοῦ συστήματος γενικά. Τὸ κεφάλαιο ἔχασε καὶ πάλι ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ φυσικοῦ χαρακτήρα ποὺ τοῦ ἦταν ἀκόμα σύμφυτος.

Ἡ συγκέντρωση τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας σὲ μιὰ χώρα, σὰν τὴν Ἀγγλία, ποὺ ἀναπτύσσονταν ἀκάθεκτα τὸ δέκατο ἑβδομο αἰῶνα, δημιούργησε βαθμιαία γιὰ τὴ χώρα αὐτὴ μιὰ σχετικὰ παγκόσμια ἀγορά, καὶ ἔτσι προκάλεσε μιὰ ζήτηση γιὰ τὰ προϊόντα μεταποίησης αὐτῆς τῆς χώρας, ποὺ δὲ μπορούσε πιά νὰ ἰκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὶς βιομηχανικὲς παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ ὑπῆρχαν μέχρι τότε. Αὕτῃ ἡ ζήτηση ποὺ ξεπερνοῦσε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἦταν ἡ κινητήρια δύναμη ποὺ γέννησε τὴν τρίτη περίοδο τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Μεσαίωνα, δημιουργώντας τὴ μεγάλη βιομηχανία — τὴ χρησιμοποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων γιὰ βιομηχανικοὺς σκοποὺς, τὴ χρῆση τῶν μηχανῶν καὶ τὸν

1. Πίντο: ὀλλανδὸς ἐπιχειρηματίας καὶ οἰκονομολόγος (1715-1787).

2. «Τὸ ἐμπόριο εἶναι ἡ μανία τοῦ αἰῶνα».

3. «Ἐδῶ καὶ μερικὸν καιρὸ οἱ ἄνθρωποι μιλᾶνε μονάχα γιὰ ἐμπόριο, γιὰ ναυπηλία καὶ γιὰ τὸ ναυτικό».

4. Ὁ Μάρξ ἤξερε τὸν Α. Σμιθ ἀπὸ τὸ βιβλίον του «Ἐρευνα γιὰ τὴ φύση καὶ οἱ αἰτίες τοῦ πλοῦτου τῶν ἐθνῶν».

πιό εκτεταμένο καταμερισμό της εργασίας. Ύπῆρχαν ἤδη στὴν Ἀγγλία οἱ οἱ ἄλλες προϋποθέσεις γι' αὐτὴ τὴν καινούργια φάση: ἐλευθερία συναγωνισμοῦ μέσα στὸ ἔθνος, ἡ ἀνάπτυξη τῆς θεωρητικῆς μηχανικῆς, κτλ. (Πραγματικά, ἡ ἐπιστῆμη τῆς Μηχανικῆς, τελειοποιημένη ἀπὸ τὸν Νεύτωνα, ἦταν ἀσφαλῶς ἡ πιὸ δημοφιλῆς ἐπιστῆμη στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα). (Ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἔθνος χρειάστηκε νὰ κατακτηθεῖ μὲ μιὰν ἐπανάσταση — 1640 καὶ 1688 στὴν Ἀγγλία, 1789 στὴ Γαλλία). Ὁ συναγωνισμὸς ἀνάγκασε γρήγορα κάθε χώρα πού ἤθελε νὰ διατηρήσει τὸν ἱστορικὸ της ρόλο, νὰ προστατεύσει τὶς μανιφακτούρες της μὲ καινούργια ρύθμιση τῶν δασμῶν (οἱ παλιοὶ δασμοὶ δὲ βοηθοῦσαν πιὰ τὴ μεγάλη βιομηχανία) καὶ ἀμέσως μετὰ νὰ ἐγκαινιάσει τὴ μεγάλη βιομηχανία κάτω ἀπὸ καθεστῶς προστατευτικῆς φορολογίας. Ἡ μεγάλη βιομηχανία, παρὰ τὰ προστατευτικὰ τοῦτα μέτρα, ἔκανε παγκόσμιον συναγωνισμὸ (αὐτὸς εἶναι πραγματικὰ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, καὶ ὁ προστατευτικὸς δασμὸς εἶναι ἀπλῶς ἓνα καταπραϋντικὸ, ἓνα μέτρο ἄμυνας μ ἔ σ α στὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου), καθιέρωσε μέσα ἐπικοινωνίας καὶ τὴ σύγχρονη παγκόσμια ἀγορά,* ὑπόταξε τὸ ἐμπόριο, μετάρρεψε ὅλο τὸ κεφάλαιο σὲ βιομηχανικὸ κεφάλαιο, καὶ ἔτσι γέννησε τὴ γρήγορη κυκλοφορία (ἀνάπτυξη τοῦ νομισματικοῦ συστήματος) καὶ τὴ συγκεντροποίηση τοῦ κεφαλαίου. Μὲ τὸν καθολικὸ συναγωνισμὸ ἀνάγκασε ὅλα τὰ ἄτομα νὰ ἐντείνουν τὴν ἐνεργητικότητά τους στὸ ἔπακρο. Κατὰστρεψε ὅσο ἦταν δυνατὸ τὴν ἰδεολογία, τὴ θρησκεία, τὴν ἠθική, κτλ., κι ὅπου δὲ μπορούσε νὰ τὸ κάνει αὐτὸ τὶς μετάρρεψε σὲ χειροπιαστὸ ψέμμα. Γέννησε τὴν παγκόσμια ἱστορία γιὰ πρώτη φορά, μιὰ πού ἔκανε ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη, καὶ καθένα ἄτομο μέσα σ' αὐτά, νὰ ἐξαρτιέται, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν του, ἀπὸ ὀλόκληρο τὸν κόσμον, καταστρέφοντας ἔτσι τὴν μέχρι τότε ἀποκλειστικότητα τῶν ξεχωριστῶν ἔθνων. Ὑπέταξε τὴ φυσικὴ ἐπιστῆμη στὸ κεφάλαιο καὶ ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς εργασίας καὶ τὴν τελευταία της ἐξωτερικὴ ἔψη σὰ φυσικοῦ φαινομένου. Κατέστρεψε κάθε φυσικὸ στοιχεῖο γενικά, στὸ βαθμὸ πού αὐτὸ εἶναι δυνατὸ, μέσα στὴν ἐργασία καὶ διέλυσε ὅλες τὶς φυσικὲς σχέσεις γιὰ νὰ τὶς κάνει χρηματικὲς σχέσεις. Στὴ θέση τῶν φυσικῶν ἀναπτυσσομένων πόλεων δημιούργησε τὶς σύγχρονες μεγάλες βιομηχανικὲς πόλεις πού ξεπήδησαν σὰν τὰ μανιτάρια. Ὅπουδῆποτε εἰσχώρησε, κατέστρεψε τὴ χειροτεχνία καὶ ὅλα τὰ προηγμένα στάδια τῆς βιο-

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ καὶ γέννησε τὴ γρήγορη κυκλοφορία καὶ συγκεντρωσιὴ τῶν κεφαλαίων.

μηχανίας. 'Ολοκλήρωσε τή νίκη τῆς πόλης πάνω στήν ὑπαιθρο. /Πρώτη τῆς προϋπόθεση/* ἦταν τὸ αὐτόματο σύστημα. /Ἡ ἀνάπτυξή τῆς/* δημιούργησε μιὰ μάζα παραγωγικῶν δυνάμεων, πού γι' αὐτὲς ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔγινε ἐξίσου ἐμπόδιο, ὅσο ἦταν προηγούμενα ἡ συντεχνία γιὰ τὴ μανιφακτούρα, καὶ τὸ μικρὸ ἀγροτικὸ ἐργαστήρι γιὰ τὴν ἀναπτυσσόμενη χειροτεχνία. Αὐτὲς οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις πῆραν κάτω ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας μιὰ μονόπλευρη μονάχα ἀνάπτυξη καὶ ἔγιναν στήν πλειοψηφία τους καταστρεπτικὲς δυνάμεις. Ἐπιπλέον, ἕνα μεγάλο πλῆθος τέτοιων δυνάμεων δὲ μπορούσε νὰ βρεῖ καμμιά ἐφαρμογὴ μέσα σ' αὐτὸ τὸ σύστημα. Γενικά, ἡ μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε παντοῦ τὶς ἴδιες σχέσεις ἀνάμεσα στὶς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ ἔτσι κατέστρεψε τὴν ἰδιόμορφη ἀτομικότητα τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων. Καὶ τελικά, ἐνῶ ἡ ἀστικὴ τάξη κάθε ἔθνους διατηροῦσε ξεχωριστὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἡ μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε μιὰ τάξη, πού σὲ ὅλα τὰ ἔθνη ἔχει τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ πού γι' αὐτὴν ἡ ἐθνικότητα ἔχει ἤδη πεθάνει, μιὰ τάξη πού εἶναι πραγματικά ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ὅλο τὸν παλιὸ κόσμο καὶ ταυτόχρονα στέκεται ἀντιμέτωπη σ' αὐτόν. Ἡ μεγάλη βιομηχανία κάνει ἀφόρητη ὄχι μόνο τὴ σχέση πρὸς τὸν κεφαλαιοκράτη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴν ἐργασία.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ μεγάλη βιομηχανία δὲ φτάνει τὸ ἴδιο ἐπίπεδο ἀνάπτυξης σ' ὅλες τὶς περιοχὲς μιᾶς χώρας. Αὐτὸ ὡστόσο δὲν καθυστερεῖ τὸ ταξικὸ κίνημα τοῦ προλεταριάτου, γιατί οἱ προλετάριοι, πού δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ μεγάλη βιομηχανία παίρνουν τὴν ἡγεσία αὐτοῦ τοῦ κινήματος καὶ ὀδηγοῦν ὅλη τὴ μάζα μαζί τους, καὶ διότι οἱ ἐργάτες πού εἶναι ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τὴ μεγάλη βιομηχανία τοποθετοῦνται ἀπ' αὐτὴ σὲ χειρότερη ἀκόμα κατάσταση ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἐργάτες στήν ἴδια τὴ μεγάλη βιομηχανία. Οἱ χώρες ὅπου εἶναι ἀναπτυγμένη ἡ μεγάλη βιομηχανία ἐνεργοῦν μ' ἕναν παρόμοιο τρόπο πάνω στὶς περισσότερες ἢ λιγότερες μὴ βιομηχανικὲς χώρες, στὸ βαθμὸ πού οἱ τελευταῖες σαρώνονται ἀπὸ τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο στὸν παγκόσμιο ἀγῶνα συναγωνισμοῦ.

Αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς μορφὲς ἀποτελοῦν ἄλλες τόσες μορφὲς τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας, καὶ ταυτόχρονα τῆς ἰδιοκτησίας. Σὲ κάθε περίοδο πραγματοποιεῖται μιὰ ἐνοποίηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού ὑπάρχουν, στὸ βαθμὸ πού αὐτὸ ἔχει γίνεῖ ὑποχρεωτικὸ ἀπὸ τὶς ἀνάγκες.

* Ἐποσπάσματα καταστραμμένα στὸ χειρόγραφο.

*

Αυτή ή αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τή μορφή έπικοινωνίας, πού, όπως είδαμε, έχει παρουσιαστεί πολλές φορές στην ιστορία του παρελθόντος, χωρίς ωστόσο να θάλει σέ κίνδυνο τή βάση της, ξέσπασε αναγκαστικά σέ κάθε περίπτωση σέ μίαν επανάσταση, παίρνοντας ταυτόχρονα διάφορες δευτερεύουσες μορφές, όπως δλόπλευρες συγκρούσεις, συγκρούσεις ποικίλων τάξεων, αντιφάσεις τής συνείδησης, μάχη ιδεών, κτλ., πολιτικός άγώνας κτλ. Έξετάζοντας στενά τά πράγματα, θά μπορούσαμε να απομονώσουμε μιά από τις δευτερεύουσες αυτές μορφές και να τή θεωρήσουμε σαν τή βάση αυτών των επαναστάσεων. Κι αυτό είναι πολύ πιό εύκολο μιά πού τά άτομα πού ξεκίνησαν τις επαναστάσεις είχαν ψευδαισθήσεις σχετικά με τή δραστηριότητά τους, ανάλογα με τó βαθμό τής κουλτούρας τους και τó στάδιο τής ιστορικής εξέλιξης.

*

Έτσι όλες οι συγκρούσεις στην ιστορία έχουν τήν πηγή τους, κατά τήν άποψη μας, στην αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τή μορφή έπικοινωνίας. Και για να δδηγήσει σέ συγκρούσεις σέ μιά χώρα, δέν είναι αναγκαίο αυτή ή αντίφαση να έχει φτάσει τó έσχατο όριο της σ' αυτή τήν ιδιαίτερη χώρα. Ο συναγωνισμός με πιό αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, πού τόν έχει προκαλέσει ή επέκταση τής διεθνούς έπικοινωνίας, είναι άρκετός για να δημιουργήσει μιά παρόμοια αντίφαση σέ χώρες με λιγότερο αναπτυγμένη βιομηχανία (λ.χ., τó προλεταριάτο πού ήταν σέ λανθάνουσα κατάσταση στη Γερμανία και ήρθε στην επιφάνεια από τó συναγωνισμό τής άγγλικής βιομηχανίας).

Ο συναγωνισμός απομονώνει τά άτομα τó ένα από τó άλλο, όχι μόνο τούς άστους, αλλά ακόμα περισσότερο τούς εργάτες, παρά τó γεγονός ότι τούς συνενώνει. Χρειάζεται λοιπόν πολός καιρός ώσπου να μπορέσουν αυτά τά άτομα να ένωθούν, εκτός από τó γεγονός ότι για να γίνει αυτή ή ένωση — αν δέν πρόκειται να είναι άπλως τοπική — πρέπει πρώτα να δημιουργηθούν από τή μεγάλη βιομηχανία τά αναγκαία μέσα. οι μεγάλες βιομηχανικές πόλεις και φτηνές και γρήγορες συγκοινωνίες. Έπομένως κάθε οργανωμένη δύναμη πού στέκεται αντιμέτωπη σ' αυτά τά απο-

μονωμένα άτομα, που ζούν σε σχέσεις που καθημερινά αναπαράγουν αυτή την απομόνωση, μπορεί να υπερνικηθεί μονάχα με μακρόχρονους αγώνες. "Αν θα απαιτούσαμε το αντίθετο, αυτό θα ισοδυναμούσε με την απαιτήση να μην υπάρχει συναγωνισμός σ' αυτή την ορισμένη εποχή της ιστορίας, ή τα άτομα να διώχνανε από τα μυαλά τους σχέσεις που σαν απομονωμένα άτομα δε μπορούν να τις ελέγξουν.

*

Ἡ κατασκευή σπιτιῶν. Στους ἄγριους κάθε οἰκογένεια ἔχει συνήθως τὴ σπηλιά της ἢ τὴν καλύβα της, ὅπως εἶναι ἡ τέντα τῆς ξεχωριστῆς οἰκογένειας στους νομάδες. Αὐτὴ ἡ απομονωμένη οἰκιακὴ οἰκονομία γίνεται ὄλο και πιὸ ἀναγκαία μόνον ἀπὸ τὴν παραπέρα ἐξέλιξη τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Στους γεωργικούς λαούς μιὰ κοινοτικὴ οἰκιακὴ οἰκονομία εἶναι ἐξίσου ἀδύνατη ὅσο και μιὰ κοινοτικὴ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους. Μιὰ μεγάλη πρόοδος ἦταν τὸ κτίσιμο τῶν πόλεων. Σ' ὅλες, ὡστόσο, τὶς προηγούμενες περιόδους, ἡ κατάργηση τῆς ἀτομικῆς οἰκονομίας, πού εἶναι ἀξεχώριστη ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ἦταν ἀδύνατη γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα οἱ ὑλικοὶ ὄροι γιὰ κάτι τέτοιο. Τὸ στήσιμο μιᾶς οἰκιακῆς κοινοτικῆς οἰκονομίας προϋποθέτει τὴν ἀνάπτυξη τῶν μηχανῶν, τῆς χρήσης τῶν φυσικῶν δυνάμεων, και πολλῶν ἄλλων παραγωγικῶν δυνάμεων — λόγου χάρη ὑδραγωγείων, ἀεριόφωτος, θέρμανσης μὲ ἀτμὸ κτλ., τὴν ἐξάλειψη /τῆς ἀντίθεσης/ πόλης και χωριοῦ. Χωρὶς αὐτοὺς τοὺς ὄρους μιὰ κοινοτικὴ οἰκονομία δὲ θὰ μπορούσε ἀπὸ μόνη της νὰ ἀποτελέσει μιὰ καινούργια παραγωγικὴ δύναμη. "Αν θὰ στεροῦνταν κάθε ὑλικὴ βάση και ἂν θὰ στηρίζονταν σὲ καθαρὰ θεωρητικὰ θεμέλια θὰ ἦταν ἀπλῶς μιὰ φαντασία και θὰ κατέληγε σὲ μιὰ μοναστηριακὴ οἰκονομία. Αὐτὸ πού ἦταν δυνατὸν νὰ γίνει μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε στὶς πόλεις πού προκύψανε ἀπὸ συμπύκνωση τοῦ πληθυσμοῦ και στὴν ἀνέγερση κοινοτικῶν κτιρίων γιὰ ποικίλους καθορισμένους σκοποὺς (φυλακές, στρατῶνες, κτλ.). Τὸ ὅτι ἡ κατάργηση τῆς ἀτομικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀξεχώριστη ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς οἰκογένειας εἶναι πράγμα ἀταπόδεικτο.

(Ἡ φράση πού συναντᾶμε συχνὰ στὸν Ἅγιο Μάξ, ὅτι «καθένας εἶναι ὅτι εἶναι χάρη στὸ κράτος» καταλήγει στὸ βάθος νὰ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέμε ὅτι ὁ ἀστὸς εἶναι ἓνα ἀντίτυπο τοῦ γένους τῶν ἀστῶν, φράση πού

προϋποθέτει ότι η τ ά ξ η των άστών πρέπει να έχει υπάρξει πριν από τα άτομα που την αποτελούν.) *

Το Μεσαίωνα οι άστοι σε κάθε πόλη ήταν υποχρεωμένοι να ενώνονται έναντι των ευγενών γαιοκτημόνων για να σώσουν το τομάρι τους. Ή επέκταση του εμπορίου, ή αποκατάσταση συγκοινωνιών, έδηγγησαν τις ξεχωριστές πόλεις να γνωρίσουν άλλες πόλεις, που είχαν τα ίδια συμφέροντα στον άγώνα έναντι του ίδιου ανταγωνιστή. Μέσα από τις πολλές τοπικές ενώσεις των άστών των ξεχωριστών πόλεων γεννήθηκε σιγά-σιγά η τ ά ξ η των άστών. Οι δροι ζωής των ξεχωριστών άστών, εξαιτίας της αντίθεσής τους προς τις υπάρχουσες σχέσεις και εξαιτίας του τρόπου εργασίας που καθορίζονταν απ' αυτές, έγιναν δροι κοινοί για όλους τους και ανεξάρτητοι από κάθε ξεχωριστό άτομο. Οι άστοι είχαν δημιουργήσει αυτούς τους δρους στο βαθμό που είχαν αποσπαστεί από τους φεουδαρχικούς δεσμούς, και είχαν δημιουργηθεί απ' αυτούς στο βαθμό που αυτοί καθορίζονταν από την αντίθεσή τους προς το φεουδαρχικό σύστημα που υπήρχε. Όταν οι ξεχωριστές πόλεις άρχισαν να μπαίνουν σε ενώσεις, αυτοί οι κοινοί δροι εξέλιχτηκαν σε ταξικούς δρους. Οι ίδιοι δροι, ή ίδια αντίθεση, τα ίδια συμφέροντα αναγκαστικά προκαλούσαν, στο σύνολό τους, παρόμοιες συνήθειες παντού. Ή ίδια ή άστική τάξη, μαζί με τους δρους της αναπτύσσεται μονάχα σιγά-σιγά, διασπάται σύμφωνα με τον καταμερισμό της εργασίας σε διάφορα τμήματα και τελικά απορροφάει όλες τις τάξεις με ιδιοκτησία που τις βρίσκει ήδη να υπάρχουν** (ένω αναπτύσσει την πλειοψηφία αυτών που από προηγούμενα δεν είχαν ιδιοκτησία και ένα μέρος των τάξεων που είχαν ως τώρα ιδιοκτησία, σε μια καινούργια τάξη, το προλεταριάτο) στο βαθμό που δηλ ή ιδιοκτησία που βρέθηκε να υπάρχει μετατρέπεται σε βιομηχανικό ή εμπορικό κεφάλαιο. Τα ξεχωριστά άτομα διαμορφώνουν μια τάξη μονάχα έφόσον έχουν να διεξάγουν ένα κοινό άγώνα έναντι μιας άλλης τάξης, άλλιώς βρίσκονται σε έχθρική κατάσταση ανάμεσά τους όντας ανταγωνιστές. Από την άλλη μεριά, ή τάξη με τη σειρά της αποκτάει μιάν ανεξάρτητη ύπαρξη και απέναντι στα άτομα, έτσι που τα τελευταία βρίσκουν τους δρους της ύπαρξής τους προδιαγραμμένους, και επομένως ή θέση τους στη ζωή και ή προσωπική

* /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ Π ρ ο υ π ο ρ ε η της τάξης για τους φιλόσοφους.

** /Σημείωση του Μάρξ στο περιθώριο:/ Αρχίζει απορροφώντας τους κλάδους εργασίας, που ανήκουν άμεσα στο κράτος και ύστερα όλες τις /περισσότερο ή λιγότερο/ ιδεολογικές κλειστές τάξεις.

τους εξέλιξη έχουν προσδιοριστεί από την τάξη τους, έχουν υποταχθεί σ' αυτή. Πρόκειται για τὸ ἴδιο φαινόμενο ὅπως και στὴν ὑποταγή τῶν ξεχωριστῶν ἀτόμων στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας και μπορεί νὰ ἐξαλειφθεῖ μονάχα μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας και τῆς ἴδιας τῆς ἐργασίας. Ἔχουμε κιόλας δείξει πολλές φορές πῶς αὐτὴ ἡ ὑποταγή ἀτόμων στὴν τάξη τους φέρνει μαζί της τὴν ὑποταγή τους σὲ κάθε εἶδος ἰδέες, κτλ.

Ἄν ἐξετάσουμε ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἀποψη αὐτὴ τὴν εξέλιξη τῶν ἀτόμων μέσα στοὺς κοινούς ὅρους ὑπαρξης τῶν κλειστῶν τάξεων και τῶν τάξεων, πού διαδέχονται ἱστορικὰ οἱ μὲν τὶς δέ, και στὶς ἀντίστοιχες γενικὲς ἀντιλήψεις πού τοὺς ἔχουν ἔτσι ἐπιβληθεῖ, εἶναι ἀσφαλῶς πολὺ εὐκολο νὰ φανταστοῦμε ὅτι μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἄτομα ἀναπτύχθηκε τὸ Γένος ἢ ὁ «Ἄνθρωπος», ἢ ὅτι αὐτὰ ἀνέπτυξαν τὸν «Ἄνθρωπο» — και μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορεί νὰ δώσει κανεὶς μερικὰ γερά χαστούκια στὴν ἱστορία. Μπορεῖ νὰ κατανοήσει κανεὶς αὐτὲς τὶς διαφορὲς κλειστὲς τάξεις και τάξεις σὰν εἰδικούς ὅρους τῆς γενικῆς ἐκφρασης, σὰν ὑποδιαιρέσεις τοῦ Γένους, ἢ σὰν ἐξελικτικὲς φάσεις τοῦ «Ἀνθρώπου».

Αὐτὴ ἡ ὑποταγή τῶν ἀτόμων σὲ καθορισμένες τάξεις δὲ μπορεί νὰ καταργηθεῖ, προτοῦ διαμορφωθεῖ μιὰ τάξη πού δὲ θὰ ἔχει πιά νὰ προβάλει ἐποιαδήποτε ἰδιαιτέρα ταξικὰ συμφέροντα ἀπέναντι στὴν κυρίαρχη τάξη.

*

Ἡ μετατροπὴ, μέσο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, τῶν προσωπικῶν δυνάμεων (σχέσεων) σὲ ἀντικειμενικὲς, δὲ μπορεί νὰ ματαιωθεῖ ἐπειδὴ θὰ διώχναμε αὐτὴ τὴ γενικὴ ἰδέα ἀπὸ τὸ μυαλό μας, ἀλλὰ μονάχα ἂν τὰ ἄτομα ὑποτάξουν πάλι αὐτὲς τὶς ἀντικειμενικὲς δυνάμεις και καταργήσουν τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας.* Αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ χωρὶς τὴν κοινότητα.** Μονάχα σὲ μιὰ κοινότητα /μαζί μὲ ἄλλους ἔχει κάθε/ ἄτομο τὰ μέσα νὰ καλλιεργήσει τὶς ἰκανότητές του πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Μόνο μέσα στὴν κοινότητα, ἐπομένως, εἶναι δυνατὴ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία. Στὰ προηγούμενα ὑποκατάστατα τῆς κοινότητας, στὸ κράτος, κλπ., προσωπικὴ ἐλευθερία ὑπῆρχε μονάχα γιὰ τὰ ἄτομα πού ἀναπτύσσονταν μέσα στὶς σχέσεις τῆς κυρίαρχης τάξης, και μονάχα στὸ

* /Σημείωση τοῦ Ἔγκελς στὸ περιθώριο:/ (Φῶνερμαχ: εἶναι και οὐσία).

** /Απόσπασμα διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο:/ και εἶναι ἀδύνατο χωρὶς τὴν πλήρη και ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου πού αὐτὴ συνεπάγεται.

βαθμό πού ήταν άτομα αὐτῆς τῆς τάξης. Ἡ ἀπατηλή κοινότητα, πού σ' αὐτήν ἔχουν ὡς τώρα συνενωθεί τὰ άτομα, ἔπαιρνε πάντοτε μιάν ἀνεξάρτητη ὑπαρξή σέ σχέση μ' αὐτά, καί ταυτόχρονα, μιὰ καί ἦταν ἡ συνένωση μιᾶς τάξης ἐναντίον μιᾶς ἄλλης, ἦταν ὄχι μόνο μιὰ τελείως ἀπατηλή κοινότητα, ἀλλά ἐπίσης καί ἓνα ἐμπόδιο. Στήν πραγματική κοινότητα τὰ άτομα ἀποκοτοῦν τήν ἐλευθερία τους στήν ἔνωσή τους καί διαμέσου τῆς ἔνωσῆς τους.

Τὰ άτομα ἔχουν πάντοτε ξεκινήσει ἀπό τόν ἑαυτό τους, ἀλλά φυσικά ἀπό τόν ἑαυτό τους μέσα στίς δεδομένες τους ἱστορικές συνθήκες καί σχέσεις, καί ὄχι ἀπό τὸ «καθαρό» άτομο, ὅπως τὸ ἐννοοῦν οἱ ἰδεολόγοι. Ἀλλά στήν πορεία τῆς ἱστορικής ἐξέλιξης, καί εἰδικά μὲ τὸ ἀναπόφευκτο γεγονός ὅτι στόν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας οἱ κοινωνικὲς σχέσεις παίρνουν μιάν ἀνεξάρτητη ὑπαρξή, ἐμφανίζεται μιὰ διαφορὰ στὴ ζωὴ κάθε ἀτόμου, στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ εἶναι προσωπική, καί στὸ βαθμὸ πού ὑποτάσσεται σὲ κάποιον κλάδο ἐργασίας καί στοὺς ὄρους πού ἀνήκουν σ' αὐτόν. (Δὲν ἐννοοῦμε μ' αὐτὸ ὅτι ὁ εἰσοδηματίας, ὁ καπιταλιστὴς λ.χ., παύουν νὰ εἶναι πρόσωπα, ἀλλὰ ὅτι ἡ προσωπικότητά τους προσδιορίζεται καί καθορίζεται ἀπὸ ἐντελῶς ὀρισμένες ταξικὲς σχέσεις, καί ἡ διαφορὰ ἐμφανίζεται μονάχα στήν ἀντιπαράθεσή τους μὲ μιάν ἄλλη τάξη καί, γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους, μονάχα ὅταν χρεωκοποῦν.) Μέσα στήν κλειστὴ τάξη (κι ἀκόμα περισσότερο στὴ φυλὴ) αὐτὸ εἶναι ἀκόμα κρυμμένο: λόγου χάρι ἓνας εὐγενὴς παραμένει πάντοτε ἓνας εὐγενὴς, ἓνας κοινὸς ἄνθρωπος πάντα ἓνας κοινὸς ἄνθρωπος, ἔξω ἀπὸ τίς ἄλλες του σχέσεις, μιὰ ιδιότητα ἀξεχώριστη ἀπὸ τὴν ἀτομικότητά του. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ προσωπικὸ καί τὸ ταξικὸ άτομο, ὁ τυχαῖος χαρακτήρας τῶν ὄρων ζωῆς γιὰ τὸ άτομο, παρουσιάζεται μονάχα μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς τάξης, πού εἶναι ἡ ἴδια ἓνα προῖον τῆς ἀστικῆς τάξης. Αὐτὸς ὁ τυχαῖος χαρακτήρας γεννιέται καί ἀναπτύσσεται μονάχα ἀπὸ τὸ συναγωνισμὸ καί τὸν ἀγῶνα τῶν ἀτόμων ἀνάμεσά τους. Ἔτσι, μέσα στὴ φαντασία τους, τὰ άτομα μοιάζουν πιδ ἐλεύθερα κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπὸ ὅ,τι προηγούμενα, διότι οἱ ὄροι τῆς ζωῆς τους μοιάζουν τυχαῖοι. Στήν πραγματικότητα βέβαια, εἶναι λιγότερο ἐλεύθερα, διότι εἶναι περισσότερο ὑποταγμένα στὴ δύναμη τῶν πραγμάτων. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν κλειστὴ τάξη φαίνεται ἰδιαίτερα στόν ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στὴ ἀστικὴ τάξη καί τὸ προλεταριάτο. Ὅταν ἡ κλειστὴ τάξη τῶν ἀστῶν τῶν πόλεων, οἱ συντεχνίες, κτλ., ἦρθαν σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονες, οἱ ὄροι ὑπαρξῆς τους — κινητὴ ἰδιοκτησία καί χειροτεχνικὴ ἐργασία, πού εἶχαν ἤδη ὑπάρξει σὲ λαθάνουσα κατάσταση πρὶν ἀπὸ τὸν ἀποχωρισμὸ τους ἀπὸ τὰ φεουδαρ-

χικά δεσμά — παρουσιάστηκαν σάν κάτι τὸ θετικὸ πού διεκδικούνταν ἐναντίον τῆς φεουδαρχικῆς γαιοκτησίας, καὶ ἔτσι, μὲ τὸ δικό τους τρόπο πῆραν ἀρχικὰ μιὰ φεουδαρχικὴ μορφή. Ἀσφαλῶς οἱ φυγάδες δουλοπάροικοι θεωροῦσαν τὴν προηγούμενη δουλεία τους σάν κάτι τυχαῖο στὴν προσωπικότητάς τους. Ἀλλὰ ἐδῶ ἔκαναν ἀπλῶς, ὅ,τι κάνει κάθε τάξη πού ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὰ δεσμά, καὶ δὲν ἀπελευθερώθηκαν σάν τάξη ἀλλὰ χωριστά. Ἐπιπλέον, δὲν ὑψώθηκαν πάνω ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν κλειστῶν τάξεων, ἀλλὰ σχημάτισαν ἀπλῶς μιὰ καινούργια κλειστὴ τάξη, διατηρώντας τὸν προηγούμενο τρόπο ἐργασίας τους ἐπίσης καὶ στὴν καινούργια τους κατάσταση καὶ τὸν ἀνάπτυξαν παραπέρα ἐλευθερώνοντάς τον ἀπὸ τὰ προηγούμενα δεσμά του, πού δὲν ἀντιστοιχοῦσαν πιά στὴν ἀνάπτυξη πού εἶχε πιά ἐπιτευχθεῖ.

Γιὰ τοὺς προλετάρους, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ὄρος τῆς ὑπαρξῆς τους, ἡ ἐργασία, καὶ μαζὶ μ' αὐτὴν ὄλοι οἱ ὄροι ὑπαρξῆς τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ἔχουν γίνει γι' αὐτοὺς κάτι τὸ τυχαῖο, κάτι πού αὐτοί, σάν ξεχωριστοὶ προλετάριοι, δὲ μποροῦν νὰ τὸ ἐλέγχουν, καὶ πού καμμιά κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ ὀργάνωση δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς δώσει μιὰ τέτοια δυνατότητα ἐλέγχου. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα / . . . / * στὴν προσωπικότητα κάθε ξεχωριστοῦ προλετάρου καὶ στοὺς ὄρους ζωῆς πού ἐπιβάλλονται πάνω του, δηλ. στὴν ἐργασία, γίνεται φανερὴ σ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, γιατί ἔχει θυσιαστεῖ ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, καί, μέσα στὰ πλαίσια τῆς τάξης του, δὲ θὰ ἔχει ποτέ τὴν πιθανότητα νὰ φτάσει στοὺς ὄρους πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ περάσει στὴν ἄλλη τάξη.

NB. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη ὑπαρξῆς τῶν δουλοπαροίκων καὶ τὸ ἀδύνατο μιᾶς οἰκονομίας μεγάλης κλίμακας, πού ὀδήγησε στὴ διανομὴ μικρῶν κομματιῶν γῆς στοὺς δουλοπάροικους, πολὺ γρήγορα περιόρισαν τὶς ὑποχρεώσεις τῶν δουλοπαροίκων πρὸς τὸν ἀφέντη τους σὲ καθορισμένες πληρωμές σὲ εἶδος καὶ σὲ ἀγγαρεῖες. Αὐτὸ ἔδινε τὴ δυνατότητα στὸ δουλοπάροικο νὰ συγκεντρώνει κινητὴ περιουσία καὶ ἔτσι διευκόλυνε τὴ φυγὴ του ἀπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ ἀφέντη του καὶ τοῦ ἔδινε τὴν προοπτικὴ νὰ προκόψει σάν πολίτης τῆς πόλης. Δημιούργησε ἐπίσης διαβαθμίσεις μέσα στοὺς δουλοπάροικους, ἔτσι πού οἱ δραπετέες δουλοπάροικοι ἦταν κιόλας μισοαστοί. Εἶναι ἐπίσης φανερὸ ὅτι οἱ δουλοπάροικοι πού ξέρανε μιὰ τέχνη εἶχαν τὶς μεγαλύτερες πιθανότητες νὰ ἀποκτήσουν κινητὴ περιουσία.

* Ἀπόσπασμα καταστραμμένο στὸ χειρόγραφο.

Ἔτσι, ἐνῶ οἱ φυγάδες δουλοπάροικοι θέλαν ἀπλῶς νὰ εἶναι ἐλεύθεροι γιὰ νὰ ἀναπτύξουν καὶ νὰ διεκδικήσουν ἐκείνους τοὺς ὄρους ὑπαρξῆς ποὺ ἤδη ὑπῆρχαν, καὶ γι' αὐτὸ τελικὰ κατέληγαν στὴν ἐλεύθερη ἐργασία, οἱ προλετάριοι, ἂν πρόκειται νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὸν ἑαυτὸ τους σὰν ἄτομα, θὰ πρέπει νὰ καταργήσουν τὸν ἴδιο τὸν ὄρο τῆς ὡς τώρα ὑπαρξῆς τους (ποὺ ἐπιπλέον ἦταν ὁ ὄρος ὅλης τῆς κοινωνίας μέχρι σήμερα), δηλαδὴ τὴν ἐργασία. Βρίσκονται ἔτσι σὲ ἄμεση ἀντίθεση πρὸς τὴ μορφή, ποὺ μ' αὐτὴν τὰ ἄτομα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κοινωνία, ἔχουν ὡς τώρα δώσει στὸν ἑαυτὸ τους συλλογικὴ ἔκφραση, δηλαδὴ τὸ κράτος. Γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν λοιπὸν τοὺς ἑαυτοὺς τους σὰν ἄτομα, πρέπει νὰ ἀνατρέψουν αὐτὸ τὸ κράτος.

*

Ἄπο ὄλα ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, θγαίνει ὅτι ἡ κοινοτικὴ σχέση ποὺ ἀποκτοῦσαν τὰ ἄτομα μιᾶς τάξης, καὶ ποὺ καθορίζονταν ἀπὸ τὰ κοινὰ τους συμφέροντα ἐναντίον μιᾶς τρίτης τάξης, ἦταν πάντοτε μιὰ κοινότητα ποὺ ἀνῆκαν σ' αὐτὴ τὰ ἄτομα αὐτὰ μονάχα σὰ μέσα ἄτομα, μονάχα στὸ βαθμὸ ποὺ ζοῦσαν μέσα στοὺς ὄρους ὑπαρξῆς τῆς τάξης τους — μιὰ σχέση ὅπου συμμετεῖχαν ὄχι σὰν ἄτομα, ἀλλὰ σὰ μέλη μιᾶς τάξης. Στὴν κοινότητα τῶν ἐπαναστατῶν προλεταρίων, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ποὺ παίρνουν τοὺς ὄρους ὑπαρξῆς τους καὶ τοὺς ὄρους ὑπαρξῆς ὄλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό τους, συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Τὰ ἄτομα μετέχουν σ' αὐτὴ σὰν ἄτομα. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ συνένωση ἀτόμων (παίρνοντας σὰ δεδομένο, φυσικὰ, τὸ προωθημένο πιά στάδιο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων) εἶναι ποὺ δάζει τοὺς ὄρους τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης καὶ κίνησης τῶν ἀτόμων κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της — ὄρους ποὺ ἦταν προηγούμενα ἐγκαταλειμμένοι στὴν τύχη καὶ εἶχαν ἀποκτήσει μιὰν αὐτόνομη ὑπαρξὴ ἀπέναντι στὰ ξεχωριστὰ ἄτομα, ἐξαιτίας ἀκριβῶς τοῦ χωρισμοῦ τους σὰν ἀτόμων, ἐξαιτίας τῆς ἀναγκαίας συνένωσής τους ποὺ εἶχε προσδιοριστεῖ ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, καὶ ποὺ ἐξαιτίας τοῦ χωρισμοῦ τους σὰν ἄτομα εἶχε γίνεῖ ἕνας δεσμὸς ξένος πρὸς αὐτά. Ἡ συνένωση ὡς τώρα (ποὺ δὲν ἦταν καθόλου ἐθελοντικὴ, ὅπως παρουσιάζεται λόγου χάρη στὸ Contrat Social, ἀλλὰ ἀναγκαία) ἦταν μιὰ συμφωνία πάνω σ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους, ποὺ μέσα σ' αὐτοὺς τὰ ἄτομα ἦταν ἐλεύθερα νὰ χαροῦν τίς ἰδιοτροπίες τῆς τύχης (σύγκρινε λόγου χάρη τὸ σχηματισμὸ τοῦ βορειοαμερικανικοῦ κράτους καὶ τῶν νοτιοαμερικανικῶν δημοκρατιῶν). Αὐτὸ τὸ δικαίωμα στὴν ἀνενόχλητη ἀπολαυτὴ, μέσα σὲ ὀρισμένες

συνθήκες, τῆς τύχης, ἔχει ὡς τώρα ὀνομαστῆι προσωπική ἐλευθερία. Αὐτοὶ οἱ ὄροι ὑπαρξῆς εἶναι, ἀσφαλῶς, οἱ κάθε φορά παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ μορφές ἐπικοινωνίας.

*

ἌΟ κομμουνισμὸς διαφέρει ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα κινήματα κατὰ τὸ ὅτι ἀνατρέπει τὴ θάσση ὄλων τῶν προηγούμενων σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἐπικοινωνίας, καὶ γιὰ πρώτη φορά χειρίζεται συνειδητὰ τὶς φυσικὲς προϋποθέσεις σὰ δημιουργήματα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν ὑπάρξει ὡς τώρα, ἀπογυμνώνει τὶς σχέσεις αὐτὲς ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους χαρακτήρα καὶ τὶς ὑποτάσσει στὴν ἐξουσία τῶν ἐνωμένων ἀτόμων. Ἡ ὀργάνωσή του εἶναι, ἐπομένως, οὐσιαστικὰ οἰκονομική, εἶναι ὕλική δημιουργία τῶν ὄρων αὐτῆς τῆς συνένωσης. Μετατρέπει τοὺς ὑπάρχοντες ὄρους σὲ ἔρους τῆς συνένωσης. Ἡ πραγματικότητα ποὺ δημιουργεῖ ὁ κομμουνισμὸς, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀληθινὴ θάσση γιὰ νὰ κάνει ἀδύνατο νὰ ὑπάρχει ὅτιδήποτε ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἄτομα, στὸ βαθμὸ πάντως, ποὺ ἡ πραγματικότητα εἶναι μονάχα ἓνα προῖον τῆς προηγούμενης ἐπικοινωνίας τῶν ἴδιων τῶν ἀτόμων. Ἔτσι οἱ κομμουνιστὲς στὴν πράξη χειρίζονται τοὺς ὄρους ποὺ ἔχουν δημιουργηθεῖ ὡς τώρα ἀπὸ τὴν παραγωγή καὶ τὴν ἐπικοινωνία σὰ μὴ ὀργανικοὺς παράγοντες, χωρὶς ὡστόσο νὰ φαντάζονται ὅτι ἦταν τὸ σχέδιο ἢ ὁ προορισμὸς τῶν προηγούμενων γενεῶν νὰ τοὺς δώσουν τὸ ὕλικὸ καὶ χωρὶς νὰ πιστεύουν ὅτι αὐτοὶ οἱ ὄροι ἦταν μὴ ὀργανικοὶ γιὰ τὰ ἄτομα ποὺ τοὺς δημιούργησαν. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ προσωπικὸ καὶ σὲ τυχαῖο ἄτομο, δὲν εἶναι μιὰ διαφορὰ ἀντίληψης, ἀλλὰ ἓνα ἱστορικὸ γεγονός. Αὐτὴ ἢ διάκριση ἔχει διαφορετικὴ σημασία σὲ διαφορετικὲς ἐποχές — λ.χ. ἢ κλειστὴ τάξη σὰν κάτι τυχαῖο γιὰ τὸ ἄτομο κατὰ τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα, ἐπίσης καὶ ἢ οἰκογένεια περισσότερο ἢ λιγότερο. Δὲν εἶναι μιὰ διάκριση ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε γιὰ κάθε ἐποχή, ἀλλὰ μιὰ διάκριση ποὺ κάθε ἐποχὴ τὴν κάνει ἢ ἴδια ἀνάμεσα σὰ διαφορετικὰ στοιχεῖα, ποὺ τὰ βρίσκει νὰ ὑπάρχουν, καὶ στὴν πραγματικότητα ὄχι σύμφωνα μὲ ὁποιαδήποτε ἀντίληψη, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ὕλικῶν συγκρούσεων στὴ ζωὴ. Αὐτὸ ποὺ φαίνεται τυχαῖο στὴν κατοπινὴ ἐποχὴ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν προηγούμενη — καὶ αὐτὸ ἰσχύει ἐπίσης γιὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ κληροδοτοῦνται ἀπὸ μιὰ προηγούμενη ἐποχὴ — εἶναι μιὰ μορφή ἐπικοινωνίας ποὺ ἀντιστοιχοῦσε σὲ ἓνα ὀρισμένο στάδιο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἡ σχέση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς τὴ μορφή ἐπικοινωνίας εἶναι ἢ σχέση

τῆς μορφῆς ἐπικοινωνίας πρὸς* τὴν ἐνεργητικότητα ἢ τὴ δραστηριότητα τῶν ἀτόμων. (Ἡ βασική μορφή αὐτῆς τῆς δραστηριότητας** εἶναι βέβαια ἡ ὕλική, καὶ ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτιέται ὅλες οἱ ἄλλες μορφές — διανοητική, πολιτική, θρησκευτική, κ.λ.π. Ἡ ποικίλη διαμόρφωση τῆς ὕλικῆς ζωῆς ἐξαρτιέται, βέβαια, σὲ κάθε περίπτωση ἀπὸ τὶς ἀνάγκες πού ἔχουν ἤδη ἀναπτυχθεῖ καὶ ἡ γέννηση, καθὼς καὶ ἡ ἱκανοποίηση αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν εἶναι μιὰ ἱστορική διαδικασία, πού δὲν τὴ βρίσκουμε στὴν περίπτωση ἑνὸς πρόβατου ἢ ἑνὸς σκύλου (ἐπίμονο βασικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Στίρνερ *Adversus Hominem*),¹ ἂν καὶ τὰ πρόβατα καὶ οἱ σκύλοι στὴ σημερινή τους μορφή εἶναι ἀσφαλῶς, ἀλλὰ *malgré eux*,² προϊόντα μιᾶς ἱστορικῆς διαδικασίας). Οἱ ὄροι πού κάτω ἀπ' αὐτοὺς ἐπικοινωνοῦν ἀνάμεσά τους τὰ ἄτομα, ὅσο δὲν ὑπάρχει ἡ ἀντίφαση πού παραπάνω ἀναφέραμε, εἶναι ὄροι πού ἀνήκουν στὴν ἀτομικότητά τους καὶ δὲ βρίσκονται καθόλου ἔξω ἀπ' αὐτά. Πρόκειται γιὰ ὄρους πού, κάτω ἀπ' αὐτούς, αὐτὰ τὰ ὀρισμένα ἄτομα, πού ζοῦν κάτω ἀπὸ καθορισμένες σχέσεις, μποροῦν μόνον αὐτὰ νὰ παράγουν τὴν ὕλική τους ζωὴ καὶ ὅ,τι συνδέεται μ' αὐτή, πρόκειται ἐπομένως γιὰ ὄρους τῆς αὐτόνομης δραστηριότητάς τους καὶ παράγονται ἀπ' αὐτὴ τὴν αὐτόνομη δραστηριότητα.*** Οἱ καθορισμένοι ὄροι, πού κάτω ἀπ' αὐτοὺς παράγουν, ἀντιστοιχοῦν ἔτσι, ὅσο ἡ ἀντίφαση δὲν ἔχει ἀκόμα ἐμφανιστεῖ, στὴν πραγματικότητα τῆς προσδιορισμένης τους φύσης, τῆς μονόπλευρης ὑπαρξῆς τους, πού ἡ μονομέρειά της γίνεται φανερή, ὅταν ἡ ἀντίφαση μπαίνει στὴ σκηνή καὶ ἔτσι ὑπάρχει γιὰ τὰ κατοπιναῖα ἄτομα. Ὑστερα αὐτοὶ οἱ ὄροι ἐμφανίζονται σὰν ἓνα τυχαῖο ἐμπόδιο καὶ ἡ συνείδηση ὅτι εἶναι ἐμπόδιο μεταφέρεται ἐπίσης καὶ στὴν προηγούμενη ἐποχή.

Αὐτοὶ οἱ ποικίλοι ὄροι πού ἐμφανίζονται πρῶτα σὰν ὄροι τῆς αὐτόνομης δραστηριότητας, καὶ ὕστερα σὰν ἐμπόδιά της, διαμορφώνουν στὴν ὄλη ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας μιὰ συναρτημένη σειρά μορφῶν ἐπικοινωνίας, πού ἡ συνοχή τους βρίσκειται σὲ τοῦτο: στὴ θέση μιᾶς παλιότερης μορφῆς ἐπικοινωνίας, πού ἔχει γίνει ἐμπόδιο, μπαίνει μιὰ καινούργια μορφή, πού ἀντιστοιχεῖ σὲς πιὸ ἀναπτυγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ

* /Λέξη διαγραμμένη στό χειρόγραφο:/ τὴν αὐτόνομη δραστηριότητα.

** /Ἀρχικά στό χειρόγραφο:/ αὐτόνομη δραστηριότητα.

1. Ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή τους.

*** /Σημείωση τοῦ Μάρξ στό περιθώριο:/ Παραγωγή τῆς ἴδιας τῆς μορφῆς ἐπικοινωνίας.

ώρα, στον αναπτυγμένο τρόπο αυτόνομης δραστηριότητας των ατόμων — μιὰ μορφή που με τὴ σειρά της γίνεται ἐμπόδιο καὶ ἀντικατασταίνεται τότε ἀπὸ μιὰν ἄλλη. Μιὰ που αὐτοὶ οἱ ὄροι ἀντιστοιχοῦν, σὲ κάθε στάδιο, στὴν ταυτόχρονη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ ἱστορία τους εἶναι ταυτόχρονα ἡ ἱστορία τῶν ἀναπτυσσόμενων παραγωγικῶν δυνάμεων που κατακτάει κάθε καινούργια γενιά, καὶ εἶναι, ἐπομένως, ἡ ἱστορία τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἴδιων τῶν ατόμων.

Μιὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη γίνεται φυσιολογικά, δηλαδὴ δὲν ὑποτάσσεται σ' ἓνα γενικὸ σχέδιο ἐλεύθερα συνενωμένων ατόμων, ξεκινᾷ ἀπὸ κάθε εἴδους τόπους, φυλές, ἔθνη, κλάδους ἐργασίας, κλπ., που καθένα τους ἀρχικὰ ἀναπτύσσεται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ μόνο βαθμιαία ἐρχεται σὲ σχέσεις με τὰ ἄλλα. Ἐπιπλέον πραγματοποιεῖται πολὺ ἀργά. Τὰ διάφορα στάδια καὶ συμφέροντα ποτὲ δὲν ξεπερνιοῦνται ὀλοκληρωτικά, ἀλλὰ ἀπλῶς ὑποτάσσονται στὸ συμφέρον που ὑπερισχύει καὶ σέρνονται πίσω του γιὰ ἑκατοντάδες χρόνια ὕστερα. Ἀπὸ δῶ προκύπτει ὅτι μέσα σ' ἓνα ἔθνος τὰ ἄτομα, ἀκόμα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ χρηματικὴ τους κατάσταση, ἔχουν πολὺ διαφορετικὲς ἐξελίξεις, καὶ ὅτι ἓνα παλιότερο συμφέρον, που ἡ ἰδιαίτερὴ του μορφή ἐπικοινωνίας ἔχει ἤδη ἐκτοπιστεῖ ἀπὸ τὴ μορφή ἐπικοινωνίας που ἀνήκει σ' ἓνα κατοπινὸ συμφέρον, ἐξακολουθεῖ γιὰ πολὺν καιρὸ ἀργότερα νὰ κατέχει μιὰ παραδοσιακὴ δύναμη μέσα στὴν ἀπατηλὴ κοινότητα (κράτος, δίκαιο), που ἔχει ἀποκτήσει μιὰν ὕπαρξη ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὰ ἄτομα, μιὰ δύναμη που σὲ τελευταία ἀνάλυση μπορεῖ νὰ τσακιστεῖ μονάχα με μιὰν ἐπανάσταση. Αὐτὸ ἐπίσης ἐξηγεῖ γιατί, ὅταν ἀναφερόμαστε σὲ ἀτομικὰ στοιχεῖα που ἐπιτρέπουν μιὰ γενικότερη συνόψιση, ἡ συνείδηση μπορεῖ πολλὰ φορὲς νὰ παρουσιάζεται πιὸ προωθημένη ἀπὸ ὅτι οἱ συγκαιρινὲς τῆς ἐμπειρικὲς σχέσεις, ἔτσι που μέσα στοὺς ἀγῶνες μιᾶς κατοπινῆς ἐποχῆς μπορεῖ κανεὶς νὰ στηρίζεται σὲ παλιότερους θεωρητικὸς θεωρώντας τοὺς σὰν αὐθεντίες.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σὲ χώρες ὅπως ἡ Βόρεια Ἀμερικὴ, που μπαίνουν σὲ μιὰν ἤδη προωθημένη ἱστορικὴ ἐποχὴ, ἡ ἐξέλιξη προχωρεῖ πολὺ γοργά. Τέτοιες χώρες δὲν ἔχουν ἄλλες φυσικὲς προϋποθέσεις ἀπὸ τὰ ἄτομα που ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ που παρακινήθηκαν σ' αὐτό, ἐπειδὴ οἱ μορφὲς ἐπικοινωνίας τῶν παλιῶν χωρῶν δὲν ἀντιστοιχοῦσαν στὶς ἀνάγκες τους. Οἱ χώρες αὐτὲς ξεκινᾶνε λοιπὸν με τὰ πιὸ προωθημένα ἄτομα τοῦ παλιοῦ κόσμου καί, ἐπομένως, με τὴν ἀντίστοιχη πιὸ προωθημένη μορφή ἐπικοινωνίας, προτοῦ αὐτὴ ἡ μορφή ἐπικοινωνίας νὰ ἔχει ἐπιβληθεῖ στὶς παλιὲς χώρες. Αὐτὸ συμβαίνει με ὅλες τὶς ἀποικίες, στὸ βαθμὸ που δὲν

είναι απλές στρατιωτικές ή εμπορικές βάσεις. Ἡ Καρχηδόνα, οἱ ἑλληνικὲς ἀποικίες, καὶ ἡ Ἰσπανία τὸν ἐνδέκατο καὶ τὸ δωδέκατο αἰῶνα, ἀποτελοῦν τέτοια παραδείγματα. Μιὰ παρόμοια σχέση προκύπτει ἀπὸ μιὰ κατάκτηση, ὅταν μιὰ μορφή ἐπικοινωνίας πὸ ἀναπτύχτηκε σ' ἓνα ἄλλο ἔδαφος ἔρχεται ὀλοκληρωμένη στὴν κατακτημένη χώρα: ἐνῶ στὴν πατρίδα τῆς παρεμποδίζονταν ἀκόμα ἀπὸ συμφέροντα καὶ σχέσεις πὸν παρέμεναν ἀπὸ παλιότερες περιόδους, ἐδῶ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ὀλοκληρωμένα καὶ χωρὶς ἐμπόδια, ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ διαρκὴ ἐξουσία τοῦ κατακτητῆ. (Περίπτωση Ἀγγλίας καὶ Νεάπολης μετὰ τὴ νορμανδικὴ κατάκτηση, πὸν ἀπόκτησαν τὴν πιὸ τέλεια μορφή φεουδαρχικῆς ὀργάνωσης) .

*

Μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας φαίνεται νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση τὸ γεγονός τῆς κατάκτησης. Μέχρι τώρα ἡ θία, ὁ πόλεμος, ἡ λεηλασία, ἡ δολοφονία καὶ ἡ ληστεία, κλπ., ἔχουν θεωρηθεῖ ὡς ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας. Ἐδῶ μποροῦμε νὰ περιοριστοῦμε μονάχα στὰ βασικὰ σημεῖα καὶ γι' αὐτὸ ἐξετάζουμε μονάχα τὸ πιὸ χτυπητὸ παράδειγμα. — τὴν καταστροφή ἐνὸς ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἀπὸ ἓναν βαρβαρικὸ λαὸ καὶ σὲ συνέχεια τὸ σχηματισμὸ ἀπ' τὴν ἀρχὴ μιᾶς καινούργιας διάρθρωσης τῆς κοινωνίας. (Ρώμη καὶ θάρβαροι, φεουδαρχισμὸς καὶ Γαλατία. Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ Τοῦρκοι) . Γιὰ τοὺς κατακτητικὸς βαρβαρικὸς λαοὺς ὁ ἴδιος πόλεμος εἶναι ἀκόμα, ὅπως δείξαμε πιὸ πάνω, μιὰ κανονικὴ μορφή ἐπικοινωνίας, πὸν χρησιμοποιεῖται τόσο πιὸ πρόθυμα, ὅσο ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ μαζί καὶ ὁ παραδοσιακὸς καὶ ὁ μόνος δυνατὸς γι' αὐτοὺς πρωτόγονος τρόπος παραγωγῆς γεννάει τὴν ἀνάγκη γιὰ καινούργια μέσα παραγωγῆς. Στὴν Ἰταλία, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ συγκέντρωση τῆς γαιοκτησίας (πὸν τὴν προκάλεσαν ὄχι μόνο ἡ ἀγορὰ καὶ τὰ χρέη, ἀλλὰ ἐπίσης ἡ κληρονομιά, γιὰτι μιὰ καὶ ἐπικρατοῦσε μεγάλη χαλάρωση τῶν ἠθῶν καὶ ὁ γάμος ἦταν σπάνιος, οἱ παλιὲς οἰκογένειες θαθμιαῖα ἐξαφανίζονταν καὶ οἱ ἰδιοκτησίες τους ἔπεφταν στὰ χέρια λίγων) καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς σὲ βοσκὲς (πὸν τὴν προκάλεσαν ὄχι μόνο οἱ συνηθισμένες οικονομικὲς αἰτίες πὸν ἰσχύουν ἀκόμη καὶ σήμερα, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰσαγωγὴ σταριοῦ ἀπὸ λεηλασίες καὶ φόρους καὶ συνεπῶς ἡ ἔλλειψη ζήτησης ἰταλικοῦ σταριοῦ), ἔφεραν τὴν ὀλοκληρωτικὴ σχεδὸν ἐξαφάνιση τοῦ ἐλεύθερου πληθυσμοῦ. Οἱ ἴδιοι οἱ δοῦλοι ἐξαφανίζονταν ὀλο καὶ περισσότερο καὶ ἔπρεπε διαρκῶς νὰ ἀντικατασταίνονται ἀπὸ καινούργιους. Ἡ δουλεία παρέ-

μεινε ή βάση τής συνολικής παραγωγής. Οί πληθεῖοι, πού βρίσκονταν ἀνάμεσα σέ ἐλεύθερους καί δούλους, ποτέ δέν κατάφεραν νά γίνουν τίποτε περισσότερο ἀπό ἕνα κουρελοπρολεταριάτο. Ἡ Ρώμη πραγματικά ποτέ δέν ξεπέρασε τὸ στάδιο τής πόλης. Ἡ σύνδεσή της μὲ τίς ἐπαρχίες ἦταν σχεδὸν ἀποκλειστικά πολιτική καί εὐκόλα, ἐπομένως, μποροῦσε καί πάλι νά σπάσει ἀπὸ πολιτικά γεγονότα.

*

Τίποτε δέν εἶναι πιὸ συνηθισμένο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι στὴν ἱστορία ὡς τώρα ὑπῆρχε ἀπλῶς ζήτημα *κατὰ κτησῆς*. Οἱ δάρβαροι *κατὰ κτοῦν* τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, καί αὐτὸ τὸ γεγονός τής κατάκτησης θεωρεῖται σὰν ἐξήγηση τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο στοὺς φεουδαρχικὸ σύστημα. Σ' αὐτὴν τὴν κατάκτηση ὁμως ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, τὸ ζήτημα εἶναι ἂν τὸ ἔθνος πού κατακτιέται ἔχει ἀναπτυγμένες βιομηχανικὲς παραγωγικὲς δυνάμεις, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς σύγχρονους λαούς, ἢ ἂν οἱ παραγωγικὲς τους δυνάμεις βασίζονται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπλῶς πάνω στὴ συνένωσή τους καί* πάνω στὴν κοινότητα. Ἡ κατάκτηση καθορίζεται σὲ συνέχεια ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο πού κατακτιέται. Μιὰ περιουσία ἐνὸς τραπεζίτη, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ χαρτὶ δέν μπορεῖ κανεὶς νά τὴν πάρει, χωρὶς αὐτὸς πού τὴν παίρνει νά ὑποταχτεῖ στοὺς ὅρους παραγωγῆς καί ἐπικοινωνίας τής χώρας πού κατέκτησε. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὸ συνολικὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο μιᾶς σύγχρονης βιομηχανικῆς χώρας. Καί τελικά, παντοῦ ἔρχεται γρήγορα ἕνα τέλος στὴν κατάκτηση, καί ὅταν δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο νά κατακτήσεις, πρέπει νά βάλεις μπροστά τὴν παραγωγή. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀναγκαιότητα τής παραγωγῆς, πού ἐκδηλώνεται πολὺ γρήγορα, ἔπεται ὅτι ἡ μορφή κοινότητας πού υἱοθετεῖται ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς πού ἐγκαταστάθηκαν στὴ χώρα αὐτὴ πρέπει νά ἀντιστοιχεῖ στοὺς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού βρίσκουν ἐκεῖ. Ἡ, ἂν αὐτὸ δὲ συμβαίνει ἀπὸ τὴν ἀρχή, τότε ἡ μορφή αὐτὴ πρέπει νά ἀλλάξει σὲ συνάρτηση μὲ τίς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἐπίσης τὸ γεγονός πού πιστεύουν ὅτι τὸ ἔχουν παρατηρήσει παντοῦ στὴν περίοδο πού ἀκολουθεῖ τὴ μετανάστευση τῶν λαῶν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ὑπηρέτης ἦταν ὁ κύριος, καί ὅτι οἱ κατακτητὲς πολὺ γρήγορα ἔπαιρναν τὴ γλῶσσα, τὸν πολιτισμὸ καί τὰ ἥθη ἀπὸ τοὺς κατακτη-

* /Διαγραμμαμένο στοὺ χειρόγραφο:/ τὴ συνεργασία στοὺ βαθμὸ πού εἶναι δυνατὴ

μένους. Το φεουδαρχικό σύστημα με κανένα τρόπο δεν ήρθε ολοκληρωμένο από τη Γερμανία, αλλά είχε την πηγή του, σέ δ,τι αφορά τους κατακτητές, στην πολεμική οργάνωση του στρατού στη διάρκεια που γινόταν ή κατάκτηση, και αυτή ή οργάνωση μονάχα μετά την κατάκτηση εξελίχτηκε στο καθεαυτό φεουδαρχικό σύστημα μέσο τής δράσης τών παραγωγικών δυνάμεων που βρέθηκαν μέσα στις κατακτημένες χώρες. Σέ ποιό βαθμό αυτή ή μορφή καθορίστηκε από τις παραγωγικές δυνάμεις φαίνεται από τις αποτυχημένες προσπάθειες νά επιβληθούν άλλες μορφές που πηγάζανε από τις αναμνήσεις τής αρχαίας Ρώμης (Καρλομάγνος, κτλ.).

Συνεχίζουμε:

*

Στή μεγάλη βιομηχανία και τὸ συναγωνισμό τὸ σύνολο τῶν δρων ὑπαρξῆς, οἱ προσδιορισμοὶ καὶ οἱ περιορισμοὶ τῶν ἀτόμων συγχωνεύονται σέ δυὸ ἀπλούστατες μορφές: τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὴν ἐργασία. Μὲ τὸ χρῆμα, κάθε μορφή ἐπικοινωνίας, καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπικοινωνία, θεωρεῖται τυχαία γιὰ τὰ ἄτομα. Ἔτσι τὸ χρῆμα προϋποθέτει δτι δλη ἡ προηγούμενη ἐπικοινωνία ἦταν μονάχα ἐπικοινωνία ἀτόμων κάτω ἀπὸ ιδιαίτεροὺς δρους, ὄχι ἀτόμων σὰν ἀτόμων, Αὐτοὶ οἱ ὄροι ἀνάγονται σέ δυὸ: συσσωρευμένη ἐργασία ἢ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, καὶ ζώντανῆ ἐργασία. Ὅταν καὶ οἱ δυὸ ἢ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς πάψει νὰ ὑπάρχει, τότε ἡ ἐπικοινωνία ἀκινήτοποιεῖται. Οἱ ἴδιοι οἱ σύγχρονοι οἰκονομολογοὶ, λ.χ. Σισμοντί, Σερμπυλιέ κτλ., ἀντιπαραθέτουν τὴ «συνένωση ἀτόμων» στὴ «συνένωση κεφαλαίων». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὰ ἴδια τὰ ἄτομα ὑποτάσσονται ὀλοκληρωτικὰ στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ καταλήγουν ἔτσι στὴν πιὸ πλήρη ἐξάρτηση τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, στὸ βαθμὸ πὸ μέσα στὴν ἴδια τὴν ἐργασία ἀντιπαρατίθεται στὴν ἐργασία, ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς συσσώρευσης, καὶ ἔχει ἀκόμα, ἀρχικά, μᾶλλον τὴ μορφή τῆς κοινότητας. Ἀλλὰ στὴν πιὸ πέρα ἐξέλιξή τῆς πλησιάζει ὀλο καὶ περισσότερο τὴ σύγχρονη μορφή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας συνεπάγεται, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, τὸν καταμερισμὸ τῶν δ ρ ω ν

1. Σισμοντί (1773-1842): Ἑλβετὸς οἰκονομολόγος πὸ κάνει κριτικὴ στὸν καπιταλισμὸ ἀπὸ μικροστικὴ ὄψη.

Σερμπυλιέ (1797-1869): Μαθητῆς, τοῦ προηγούμενου, πὸ συνένωσε στίς ιδέες του, ιδέες πὸ πῆρε ἀπὸ τὸν Ρικάρντο.

της εργασίας, των εργαλείων και των υλικών, και έτσι το κομμάτιασμα του συσσωρευμένου κεφαλαίου ανάμεσα σε διάφορους κατόχους, και έτσι, επίσης, τη διάσπαση ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία, και τις διάφορες μορφές της ίδιας της διοικησίας. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται ο καταμερισμός της εργασίας και αυξάνει ή συσώρευση, τόσο βεβαιότερες είναι οι μορφές που παίρνει αυτή ή διαδικασία της διαφοροποίησης. Η ίδια ή εργασία μπορεί να υπάρχει μονάχα με την προϋπόθεση αυτού του κομματιάσματος.

*

(Προσωπική ενεργητικότητα των ατόμων των διαφόρων εθνών — Γερμανών και Αμερικανών — ενεργητικότητα ακόμα κι από φυλετική διασταύρωση — από δω κι ο κρετινισμός των Γερμανών. Στη Γαλλία και Αγγλία, κτλ., ξένοι λαοί, μεταφυτεύτηκαν σ' ένα ήδη αναπτυγμένο έδαφος, στην Αμερική σ' ένα εντελώς καινούργιο έδαφος. Στη Γερμανία ο ντόπιος πληθυσμός έμενε ήσυχος εκεί που βρίσκονταν).

»:

Έτσι ανακαλύπτονται εδώ δύο γεγονότα.* Πρώτον οι παραγωγικές δυνάμεις εμφανίζονται σαν ένας ξεχωριστός κόσμος, τελείως ανεξάρτητος και αποχωρισμένος από τα άτομα, πλάι στα άτομα: ή αιτία γι' αυτό είναι ότι τα άτομα, που αποτελούν δυνάμεις των παραγωγικών δυνάμεων, υπάρχουν διασπασμένα και σε αντίπαράθεση το ένα προς το άλλο, ενώ, από την άλλη μεριά, αυτές οι δυνάμεις είναι πραγματικές δυνάμεις μονάχα κατά την επικοινωνία και τη συνένωση αυτών των ατόμων. Έτσι, από τη μιὰ μεριά, έχουμε ένα σύνολο παραγωγικών δυνάμεων, πού, κατά κάποιο τρόπο, έχουν πάρει μιὰ υλική μορφή και δέν είναι πιά για τα άτομα δυνάμεις των ατόμων, αλλά της ατομικής ιδιοκτησίας, και επομένως είναι δυνάμεις των ατόμων μονάχα στο βαθμό που αυτά τα ίδια είναι κάτοχοι ατομικής ιδιοκτησίας. Ποτέ, σε οποιαδήποτε προηγούμενη περίοδο, δέν είχαν πάρει οι παραγωγικές δυνάμεις μιὰ μορφή τόσο αδιάφορη για την επικοινωνία των ατόμων σ' α ν ατόμων, γιατί ή ίδια ή επικοινωνία τους ήταν παλιότερα περιορισμένη. Από την άλλη μεριά, σε αντίθεση προς αυτές τις παραγωγικές δυνάμεις έχουμε την πλειοψηφία των ατόμων, που τους α-

* /Σημείωση του Έγκελς στο περιθώριο:/ Σιομοντί.

πόσπασαν αὐτὲς τὶς δυνάμεις, καὶ ἀπογυμνωμένα ἔτσι ἀπὸ κάθε πραγματικὸ περιεχόμενον ζωῆς, ἔγιναν ἀφηρημένα ἄτομα, ἀλλὰ πού ὅμως μονάχα χάρις σ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς βρίσκονται σὲ θέση νὰ ἔρθουν σὲ σχέσεις ἀνάμεσά τους σ ἄ ν ἄ τ ο μ α.

Ἡ μόνη σχέση πού ἀκόμα τὰ συνδέει μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή τους — ἡ ἐργασία — ἔχει χάσει κάθε ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση αὐτόνομης δραστηριότητος καὶ ἀπλῶς διατηρεῖ τὴ ζωὴ τους μαραινόντάς την. Ἐνῶ στίς προηγούμενες περιόδους αὐτόνομη δραστηριότητα καὶ παραγωγή τῆς ὕλικῆς ζωῆς ἦταν χωρισμένες, μὲ τὴν ἔννοια δὲ ἀναθέτονταν σὲ διαφορετικὰ πρόσωπα, καὶ ἐνῶ, ἐξαιτίας τῆς στενομουαλιᾶς τῶν ἰδίων τῶν ἀτόμων, ἡ παραγωγή τῆς ὕλικῆς ζωῆς θεωροῦνταν σὰ δευτέρας τάξεως αὐτόνομη δραστηριότητα, τώρα χωρίζονται σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ, ὥστε ἡ ὕλικὴ ζωὴ νὰ ἐμφανίζεται ἀποκλειστικὰ σὰ σκοπὸς, καὶ αὐτὸ πού παράγει αὐτὴ τὴν ὕλικὴ ζωὴ, ἡ ἐργασία (πού εἶναι τώρα ἡ μόνη δυνατὴ ἀλλά, ὅπως βλέπουμε, ἀρνητικὴ μορφή αὐτόνομης δραστηριότητος), σὰν τὸ μέσο.

Ἔτσι τὰ πράγματα ἔχουν φτάσει τώρα σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε τὰ ἄτομα πρέπει νὰ ἰδιοποιηθοῦν τὴν ὑπάρχουσα δλότητα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὄχι μόνο γιὰ νὰ πετύχουν τὴν αὐτόνομη δραστηριότητα, ἀλλὰ ἐπίσης γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἀπλῶς τὴν ἴδια τους τὴν ὑπαρξή. Αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση καθορίζεται κατὰ πρῶτον λόγον ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδιοποίησης, τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, πού ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σὲ μιὰν δλότητα καὶ ὑπάρχουν μονάχα μέσα σὲ μιὰ παγκόσμιον ἐπικοινωνία. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, λοιπόν, αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση πρέπει πιά νὰ ἔχει ἕναν παγκόσμιον χαρακτήρα πού νὰ ἀντιστοιχεῖ στίς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ στὴν ἐπικοινωνία. Ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση αὐτῶν τῶν δυνάμεων δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀτομικῶν ἰκανοτήτων πού ἀντιστοιχοῦν στὰ ὕλικὰ μέσα παραγωγῆς. Ἡ ἰδιοποίηση μιᾶς δλότητας μέσων παραγωγῆς εἶναι, πιά, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγον, ἡ ἀνάπτυξιν ἐνός συνόλου ἰκανοτήτων στὰ ἴδια τὰ ἄτομα. Αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση καθορίζεται ἐπίσης ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού ἰδιοποιοῦνται. Μονάχα οἱ προλετάριοι τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, πού εἶναι τελείως ἀποκλεισμένοι ἀπὸ κάθε αὐτόνομη δραστηριότητα, εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποκτήσουν μιὰ πλήρη καὶ ὄχι πιά περιορισμένη αὐτόνομη δραστηριότητα, πού συνίσταται στὴν ἰδιοποίηση ἐνός συνόλου παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ στὴν ἀπαιτούμενη ἀνάπτυξιν ἐνός συνόλου ἰκανοτήτων. Ὅλες οἱ παλιότερες ἐπαναστατικὲς ἰδιοποιήσεις ἦταν περιορισμένες. Ἄτομα, πού ἡ αὐτόνομη δραστηριότητά τους

περιοριζόταν από περιορισμένα εργαλεία παραγωγής και από περιορισμένη επικοινωνία, ιδιοποιούνταν αυτά τα περιορισμένα εργαλεία παραγωγής, και έτσι άπλωσ πετύχαιναν μιὰ κατάσταση περιορισμού. Τὸ εργαλείο παραγωγῆς γινότανε ἰδιοκτησία τους, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια παρέμεναν ὑποταγμένα στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας και στὸ ἴδιο τους τὸ εργαλείο παραγωγῆς. Σὲ ὅλες τὶς ἰδιοποιήσεις μέχρι τώρα, μιὰ μάζα ἀτόμων παρέμεναν ὑποταγμένα σ' ἓνα μοναδικὸ εργαλείο παραγωγῆς. Στὴν ἰδιοποίηση ἀπὸ μέρους τῶν προλεταρίων μιὰ μάζα μέσων παραγωγῆς πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ σὲ κάθε ἄτομο, και ἡ ἰδιοκτησία σὲ ὅλα. Ἡ σύγχρονη παγκόσμια ἐπικοινωνία μπορεῖ λοιπὸν νὰ ὑποταχθεῖ στὰ ἄτομα, μόνον ἂν ὑποταχθεῖ σὲ ὅλα τὰ ἄτομα.

Αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση καθορίζεται, ὕστερα, ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ. Μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μονάχα μὲ μιὰ ἔνωση, πὸν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ χαρακτήρα τοῦ προλεταριάτου μπορεῖ πάλι νὰ εἶναι μονάχα παγκόσμια, και μέσο μιᾶς ἐπανάστασης ὅπου ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀνατρέπεται ἡ ἐξουσία τοῦ προηγούμενου τρόπου παραγωγῆς και ἐπικοινωνίας και ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση και, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀναπτύσσεται ὁ παγκόσμιος χαρακτήρας και ἡ ἐνεργητικότητα τοῦ προλεταριάτου, πὸν δίχως αὐτὴν ἡ ἰδιοποίηση δὲ μπορεῖ νὰ πετύχει, και ὅπου σὲ συνέχεια, τὸ προλεταριάτο ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε τι πὸν ἐξακολουθεῖ νὰ τοῦ εἶναι προσκολλημένο ἀπὸ τὴν προηγούμενη θέση του στὴν κοινωνία.

Μονάχα σ' αὐτὸ τὸ στάδιο συμπέφτει πραγματικὰ ἡ αὐτόνομη δραστηριότητα μὲ τὴν ὕλικὴ ζωὴ, πράγμα πὸν ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀτόμων σὲ ὀλοκληρωμένα ἄτομα και στὴν ἀπόρριψη ὅλων τῶν φυσικῶν περιορισμῶν. Ἡ μετατροπὴ τῆς ἐργασίας σὲ αὐτόνομη δραστηριότητα ἀντιστοιχεῖ στὴ μετατροπὴ τῆς προηγούμενα προσδιορισμένης ἐπικοινωνίας σὲ ἐπικοινωνία τῶν ἀτόμων σὰν ἀτόμων. Μὲ τὴν ἰδιοποίηση τῆς δλότητας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπὸ μέρους τῶν ἐνωμένων ἀτόμων, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τερματίζεται. Ἐνῶ προηγούμενα στὴν ἱστορία ἓνας ἰδιαιτέρως ὄρος ἐμφανίζονταν σὰν τυχαῖος, τώρα ἡ ἀπομόνωση και τὸ ἰδιαιτέρως ἰδιωτικὸ κέρδος κάθε ἀνθρώπου εἶναι αὐτὰ πὸν ἔχουν γίνε τυχαῖα.

Τὰ ἄτομα, πὸν δὲν ὑποτάσσονται πιά στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, τὰ ἔχουν φανταστεῖ οἱ φιλόσοφοι σὰν ἓνα ἰδεῶδες, κάτω ἀπὸ τὴν ἰνομασία «Ἀνθρωπος». Ἐχουν συλλάβει τὴν ὅλη διαδικασία πὸν διαγράψαμε, σὰν τὴν ἐξελικτικὴ διαδικασία τοῦ «Ἀνθρώπου», ἔτσι πὸν σὲ κάθε ἱστορικὸ στάδιο ὁ «Ἀνθρωπος» ἔπαιρνε τὴ θέση τῶν ὑπαρκτῶν ἀτόμων

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο:/ Αὐτο-ἀλλοτρίωση.

και παρουσιάζονταν σαν ή κινητήρια δύναμη τής Ιστορίας. Η δλη διαδικασία κατανοούνταν έτσι σα μιὰ διαδικασία αυτο-άλλοτρίωσης του «'Ανθρώπου», κι αυτό όφειλονταν βασικά στο γεγονός ότι το μέσο άτομο του κατοπινοῦ σταδίου εισάγονταν λαθραία μέσα στο προηγούμενο στάδιο, και ή συνείδηση μιᾶς κατοπινης εποχῆς μέσα στα άτομα μιᾶς προηγούμενης. Με αυτήν τήν αντιστροφή που είναι έξ αρχῆς μιὰ άφηρημένη εικόνα τών πραγματικῶν όρων, έγινε δυνατό να μετατραπεί ολόκληρη ή Ιστορία σε μιὰ διαδικασία εξέλιξης τής συνείδησης.

*

Η ιδιωτική κοινωνία άγκαλιάζει δλη τήν υλική επικοινωνία τών ατόμων σ' ένα καθορισμένο στάδιο ανάπτυξης τών παραγωγικῶν δυνάμεων. Άγκαλιάζει τή συνολική έμπορική και βιομηχανική ζωή ενός δεδομένου σταδίου, και, έτσι, ξεπερνάει το κράτος και το έθνος, αν και, από τήν άλλη μεριά, πάλι πρέπει να επιβεβαιώνεται στο έξωτερικό σαν έθνότητα, και έσωτερικά πρέπει να οργανώνεται σαν κράτος. Ο όρος «ιδιωτική κοινωνία» παρουσιάστηκε το 18ο αιώνα, όταν οι σχέσεις ιδιοκτησίας είχαν πιὰ ξεμπλεχτεί από τήν αρχαία και μεσαιωνική κοινότητα. Η ιδιωτική κοινωνία αναπτύσσεται σαν τέτοια μονάχα με τήν αστική τάξη. Η κοινωνική οργάνωση που γεννιέται άμεσα από τήν παραγωγή και το έμπόριο, που σε όλες τις εποχές αποτελεί τή βάση του κράτους και του ύπολοιπου ιδεαλιστικού έποικοδομήματος πάντοτε δηλώνονταν με το ίδιο όνομα.

Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Η πρώτη μορφή ιδιοκτησίας, στον αρχαίο κόσμο καθώς και στο Μεσαίωνα, είναι ή φυλετική ιδιοκτησία, που καθορίζεται στους Ρωμαίους κυρίως από τον πόλεμο, και στους Γερμανούς από τήν κτηνοτροφία. Στην περίπτωση τών αρχαίων λαών,* όπου πολλές φυλές ζούν μαζί σε μιὰ πόλη, ή φυλετική ιδιοκτησία έμφανίζεται σαν κρατική ιδιοκτησία, και το δικαίωμα του ατόμου σ' αυτή σαν άπλη «κατοχή», που ωστόσο, όπως

* /Διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ ιδιαίτερα στή Ρώμη και στή Σπάρτη.

και ή φυλετική ιδιοκτησία γενικά, περιορίζεται μονάχα στη γαιοκτησία. Η κυρίως άτομική ιδιοκτησία άρχισε στους αρχαίους, όπως και στους σύγχρονους λαούς, με την κινητή ιδιοκτησία. (Δουλεία και κοινότητα) (Dominium ex jure quiritum).¹ Στην περίπτωση των έθνών που βγαίνουν από το Μεσαίωνα, ή φυλετική ιδιοκτησία εξελίχθηκε μέσα από διάφορα στάδια — φεουδαρχική ιδιοκτησία της γής, κινητή ιδιοκτησία της συντεχνίας, κεφάλαιο στη μανιφακτούρα — ώπου να φτάσει στο σύγχρονο κεφάλαιο, που καθορίζεται από τη μεγάλη βιομηχανία και τον παγκόσμιο συναγωνισμό, δηλαδή στην καθαρή άτομική ιδιοκτησία, που έχει απορρίψει κάθε έξωτερική εμφάνιση κοινοτικού θεσμού και έχει αποκλείσει το κράτος από κάθε έπιρροή πάνω στην ανάπτυξη της ιδιοκτησίας. Σ' αυτή τη σύγχρονη άτομική ιδιοκτησία αντιστοιχεί το σύγχρονο κράτος, που με το να αγοράζεται βαθμιαία από τουδ κατόχους ιδιοκτησίας μέσω της φορολογίας, έχει πέσει ολοκληρωτικά στα χέρια τους μέσω του συστήματος του δημοσίου χρέους, και ή ύπαρξή του έχει γίνει τελείως έξαρτημένη από την έμπορική πίστη, που οι κάτοχοι ιδιοκτησίας, οι άστοί, την έπεκτείνουν σ' αυτό, όπως αντικαθρεφτίζεται στην άνοδο και πτώση των κρατικών όμολογιών στο χρηματιστήριο. Από το γεγονός και μόνο ότι είναι τ ά ξ η και όχι πια μι ά κ λ ε ι σ τ ή φ ε ο υ δ α ρ χ ι κ ή τ ά ξ η, ή άστική τάξη αναγκάζεται να οργανωθεί όχι πια τοπικά αλλά έθνικά, και να δώσει μι ά γενική μορφή στο κοινό μέσο συμφέρον της. Με τη χειραφέτηση της άτομικής ιδιοκτησίας από την κοινότητα, το κράτος έγινε μι ά ξεχωριστή όντότητα πλάι και έξω από την ιδιωτική κοινωνία, αλλά δεν είναι τίποτε περισσότερο από τη μορφή όργανωσης που οι άστοί υίοθετούν αναγκαστικά για την άμοιβαία έξασφάλιση της ιδιοκτησίας τους και των συμφερόντων τους, τόσο έξωτερικά όσο και έσωτερικά. Η άνεξαρτησία του κράτους ύπάρχει σήμερα μονάχα σε κείνες τις χώρες όπου οι κλειστές φεουδαρχικές τάξεις δεν έχουν ακόμη ολοκληρωτικά έξελιχτεί σε τάξεις της άστικής κοινωνίας, όπου οι κλειστές τάξεις που έχουν καταργηθεί στις πιό άναπτυγμένες χώρες, έχουν ακόμη να παίξουν ένα ρόλο, και όπου ύπάρχει μι ά νόθα κατάσταση, δηλαδή στις χώρες όπου κανένα τμήμα του πληθυσμού δε μπορεί να κυριαρχήσει πάνω στα άλλα. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα στη Γερμανία. Το πιό τέλειο παράδειγμα του σύγχρονου κράτους είναι ή Βόρεια Άμερική. Οι σύγχρονοι, γάλλοι, άγγλοι και άμερικανοί συγγραφείς εκφράζουν όλοι τη γνώμη ότι το

1. 'Ιδιοκτησία σύμφωνα με το νόμο που ισχύει για τους Ρωμαίους πολίτες με πλήρη δικαιώματα.

κράτος υπάρχει μονάχα εξαιτίας της ατομικής ιδιοκτησίας, σέ σημείο πού τὸ πράγμα αὐτὸ ἔχει εἰσχωρήσει στὴν κοινὴ συνείδηση.

Μιὰ καὶ τὸ κράτος εἶναι λοιπὸν ἡ μορφή πού μ' αὐτὴ τὰ ἄτομα μιᾶς κυρίαρχης τάξης ἐξασφαλίζουν τὰ κοινὰ τους συμφέροντα, καὶ ὅπου σ' αὐτὴ συνοψίζεται ὁλόκληρη ἡ ἰδιωτικὴ κοινωνία μιᾶς ἐποχῆς, ἔπεται ὅτι ὅλοι οἱ κοινοὶ θεσμοὶ περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸ κράτος καὶ ἀποκτοῦν μιὰ πολιτικὴ μορφή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν προέχοντα ἢ ψευδαίσθηση ὅτι ὁ νόμος βασίζεται πάνω στὴ θέληση, καὶ μάλιστα πάνω στὴ θέληση τὴν ἀποσπασμένη ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τῆς βία — πάνω στὴν ἐλευθερὴ θέληση. Παρόμοια, τὸ Δίκαιο περιορίζεται μὲ τὴ σειρά του στοὺς νόμους.

Τὸ Ἰδιωτικὸ Δίκαιο ἀναπτύσσεται ταυτόχρονα μὲ τὴν ατομικὴ ιδιοκτησία μέσα ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεση τῆς φυσικῆς κοινότητας. Στους Ρωμαίους ἡ ἀνάπτυξη τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δὲν εἶχε βιομηχανικὲς καὶ ἐμπορικὲς συνέπειες, διότι ὁ ὅλος τρόπος παραγωγῆς τους δὲν ἄλλαξε.* Στους σύγχρονους λαοὺς ὅπου ἡ φεουδαρχικὴ κοινότητα ἔχει ἀποσυντεθεῖ ἀπὸ τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο, ἡ ἐμφάνιση τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου σημεῖωσε μιὰ καινούργια φάση, πού ἦταν ἱκανὴ γιὰ παραπέρα ἐξέλιξη. Ἡ πρώτη-πρῶτη πόλη πού ἔκανε ἐκτεταμένο ναυτιλιακὸ ἐμπόριο τὸ Μεσαίωνα, τὸ Ἀμάλφι, ἀνάπτυξε ἐπίσης τὸ ναυτικὸ δίκαιο. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο ἀναπτύξανε παραπέρα τὴν ατομικὴ ιδιοκτησία, πρῶτα στὴν Ἰταλία καὶ ἀργότερα στὶς ἄλλες χώρες, τὸ ἤδη ἐπεξεργασμένο ρωμαϊκὸ ἀστικὸ δίκαιο υἱοθετήθηκε ἀμέσως καὶ πάλι, καὶ τὸ ἀναγόρευσε σὲ αὐθεντικὴ ἀρχή. Ὅταν ἀργότερα ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπόκτησε τόση δύναμη, ὥστε οἱ πρίγκιπες νὰ ἐπιφορτιστοῦν μὲ τὰ συμφέροντά της, γιὰ νὰ ἀνατρέψουν τοὺς φεουδάρχες εὐγενεῖς μέσο τῆς ἀστικῆς τάξης, ἄρχισε σ' ὅλες τὶς χώρες — στὴ Γαλλία τὸ δέκατο ἔκτο αἰῶνα — ἡ κυρίως ἀνάπτυξη τοῦ δικαίου, πού σὲ ὅλες τὶς χώρες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, ἔγινε πάνω στὴ βία τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κώδικα. Στὴν Ἀγγλία ἐπίσης, οἱ ρωμαϊκὲς νομικὲς ἀρχὲς ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀναπτυχτεῖ παραπέρα τὸ ἀστικὸ δίκαιο (εἰδικὰ στὴν περίπτωση τῆς κλητῆς ιδιοκτησίας). (Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ δίκαιο δὲν ἔχει περισσότερο δική του ἱστορία ἀπὸ ὅ,τι ἡ θρησκεία).

Στὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο οἱ ὑπάρχουσες σχέσεις ιδιοκτησίας θεωροῦνται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς θέλησης. Τὸ *Jus utendi et abutendi*

* /Σημείωση τοῦ Ἐγκελς στὸ περιθώριο:/ (Τοκογλυφία!)

1. Τὸ δικαίωμα τῆς χρήσης καὶ κατανάλωσης (ἐπίσης: κατάχρησης), δηλ

έκφράζει από τη μιὰ μεριά τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔχει γίνεи τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν κοινότητα, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ψευδαίσθηση ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀτομικὴ δικαιοκτησία βασίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἰδιωτικὴ θέληση, στὴν κατὰ βούληση διάθεση τοῦ πράγματος. Στὴν πράξη, τὸ abuti² ἔχει ἐντελῶς προσδιορισμένους οἰκονομικοὺς περιορισμοὺς γιὰ τὸν κάτοχο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἂν δὲ θέλει νὰ δεῖ τὴν ἰδιοκτησία του καὶ ἄρα τὸ Jus abutendi του περνάει σὲ ἄλλα χέρια. Γιατὶ γενικὰ τὸ πρᾶγμα, ἐξεταζόμενο ἀποκλειστικὰ στὶς σχέσεις του πρὸς τὴν θέληση τοῦ κατόχου, δὲν εἶναι καθόλου πρᾶγμα, ἀλλὰ μονάχα μέσα στὴν ἐπικοινωνία, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ νόμο, γίνεται πρᾶγμα, πραγματικὴ ἰδιοκτησία, (μιὰ σ χ έ σ η, πού οἱ φιλόσοφοι τὴν ἀποκαλοῦν ἰδέα*). Αὐτὴ ἡ νομικὴ ψευδαίσθηση, πού ἀνάγει τὸ νόμο στὴν ἀπλή θέληση, ὀδηγεῖ ἀναγκαστικά, κατὰ τὴν παραπέρα ἐξέλιξη τῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας, στὴν κατάσταση ὅπου ἕνας ἄνθρωπος νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ νομικὴ δικαιοδοσία πάνω σὲ ἕνα πρᾶγμα χωρὶς στὴν πραγματικότητα νὰ ἔχει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἐάν λόγου χάρι, τὸ εἰσόδημα ἀπὸ ἕνα κομμάτι γῆς χάνεται χάρι στὸ συναγωνισμό, τότε ὁ ἰδιοκτήτης διατηρεῖ ἀσφαλῶς τὴν νομικὴ δικαιοδοσία του πάνω σ' αὐτὸ καθὼς καὶ στὸ Jus utendi et abutendi. Ἄλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ κάνει τίποτε μ' αὐτό: δὲν κατέχει τίποτα σὰ γαιοκτημόνα, ἂν ἐπιπρόσθετα δὲν ἔχει ἀρκετὸ κεφάλαιο γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆ του. Αὐτὴ ἡ ψευδαίσθηση τῶν νομικῶν ἐξηγεῖ ἐπίσης τὸ γεγονὸς ὅτι γι' αὐτοὺς, ὅπως καὶ γιὰ κάθε νομικὸ κώδικα, εἶναι ἐντελῶς τυχαῖο τὸ ὅτι ἔρχονται τὰ ἄτομα σὲ σχέσεις ἀνάμεσά τους (λ.χ. μὲ συμβάσεις). Ἐξηγεῖ ἀκόμα, γιατί θεωροῦν πὼς αὐτὲς οἱ σχέσεις μποροῦν νὰ ἀποκατασταθοῦν ἢ ὄχι κατὰ βούληση, καὶ ὅτι τὸ περιεχόμενό τους βασίζεται καθαρὰ πάνω στὴν (ἐλεύθερη) ἀτομικὴ θέληση τῶν συμβαλλομένων μερῶν.

Κάθε φορὰ πού, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀναπτύχτηκαν καινούργιες μορφές ἐπικοινωνίας (λ.χ. ἀσφαλιστικὲς ἐταιρίες, κτλ.), ὁ νόμος πάντοτε ἀναγκάστηκε νὰ τὶς δεχτεῖ ὡς τρόπους ἀπόκτησης ἰδιοκτησίας.

τῆς διάθεσης ἑνὸς πράγματος κατὰ βούληση

2. Κατανάλωση ἢ κατάχρηση.

* (Σημείωση τοῦ Μάρξ στὸ περιθώριο:) Γ ι ἄ τ ο ὕ ς φ ι λ ὄ σ ο φ ο υ ς σ χ έ σ η = ἰ δ έ α. Γνωρίζουν μονάχα τὴν σχέση τοῦ «Ἀνθρώπου» πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ ἄρα γι' αὐτοὺς ὅλες οἱ πραγματικὲς σχέσεις γίνονται ἰδέες.

*

Ἐπίδραση¹ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας πάνω στήν ἐπιστήμη.
Ρόλος τῆς κ α τ α π ί ε σ η ς στοῦ Κράτος, τὸ Δίκαιο, τὴν ἠθική.
κ.τ.λ.

/Μέσα στοῦ νόμο, πρέπει οἱ ἄστοι νὰ ἀποκτήσουν μιὰ γενικὴ ἔκφραση, ἀκριβῶς ἐπειδὴ κυριαρχοῦν σὰν τάξη.

Ἐπιστήμη τῆς φύσης καὶ ἱστορία.

Δὲν ὑπάρχει ἱστορία τῆς πολιτικῆς, τοῦ δικαίου, τῆς ἐπιστήμης, κτλ., τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, κλπ.*

*

Γιὰ τὶ οἱ ἰδεολόγοι στήνουν τὰ πάντα μὲ τὸ κεφάλι κάτω.

Ἰερωμένοι, νομικοί, πολιτικοί.

Νομικοί, πολιτικοί (κρατικοὶ παράγοντες γενικά), ἠθολόγοι, ἱερωμένοι.

Σὲ σχέση μ' αὐτὴ τὴν ἰδεολογικὴ ὑποδιαίρεση στοῦ ἐσωτερικοῦ μιᾶς τάξης: 1. Ἀνεξαρτοποίηση τοῦ ἐπαγγέλματος μέσο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Καθένας θεωρεῖ τὴ δικιά του τέχνη ἀληθινή. Στὸ θέμα τοῦ δεσμοῦ τοῦ ἐπαγγέλματός του μὲ τὴν πραγματικότητα, δημιουργεῖ ψευδαισθήσεις τόσο πρὸς ἀναγκαστικά, ὅσο αὐτὸ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς τέχνης του. Στὴ νομικὴ ἐπιστήμη, στὴν πολιτικὴ, κλπ., αὐτὲς οἱ σχέσεις γίνονται — μέσα στὴ συνείδηση — ἔννοιες. Ἐπειδὴ δὲν ὑψώνονται /πάνω/** ἀπὸ αὐτὲς τίς σχέσεις, οἱ ἔννοιες, ποὺ ἔχουν γι' αὐτὲς τίς σχέσεις μέσα στοῦ κεφάλι τους, εἶναι ἔννοιες ἀμετακίνητες: ὁ δικαστής, λόγου χάριν, ἐφαρμόζει τὸν κώδικα, καὶ γι' αὐτὸ θεωρεῖ τὴ νομοθεσία σὰν τὴν πραγματικὴ ἐνεργητικὴ κινητήρια δύναμη. Σεβασμὸς τοῦ καθενὸς γιὰ τὸ

1. Ἐδῶ εἶναι συγκεντρωμένες πολὺ σύντομες σημειώσεις, ποὺ βρίσκονται στὶς δύο πρώτες σελίδες τοῦ χειρόγραφου.

* /Σημείωση τοῦ Μάρξ στοῦ περιθώριο:/ Στὴν «κοινότητα», ἔτσι ὅπως παρουσιάζεται στοῦ ἀρχαίου κράτος, στὴν φεουδαρχία, στὴν ἀπόλυτη μοναρχία, στοῦ δεσμοῦ αὐτὸ ἀντιστοιχοῦν κυρίως οἱ θρησκευτικὲς παραστάσεις.

** Καταστραμμένο στοῦ χειρόγραφο.

εμπόρευσμά του, γιατί ή άπασχόλησή του βρίσκειται σέ σχέσεις μέ τό γενικό.

Ίδέα τοῦ Δικαίου. Ίδέα τοῦ κράτους. Μέσα στή σ υ ν η θ ι σ μ έ ν η συνείδηση τό πράγμα τοποθετείται μέ τό κεφάλι πρὸς τὰ κάτω.

*

Ἡ θρησκεία εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα συνείδηση τῆς ὑπερβατικῆς ἠθικῆς, /συνείδηση πού/* προέρχεται ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ὑποχρέωση.

Νά ἐκφραστεῖ αὐτὸ μέ πιὸ λαϊκὸ τρόπο.

*

Ἡ παράδοση γιὰ τό Δίκαιο, τὴ θρησκεία, κτλ.

*

Τὰ ἄτομα πάντοτε ξεκίνησαν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, πάντοτε ξεκινᾶνε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους. Οἱ σχέσεις τους εἶναι σχέσεις τῆς πραγματικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τους. Πῶς γίνεται καὶ οἱ σχέσεις τους ἀποκοτοῦν μιὰν αὐτονομία ἀπέναντί τους; Πῶς γίνεται καὶ οἱ δυνάμεις τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους γίνονται παντοδύναμες ἐναντίον τους;

Μὲ μιὰ λέξη: ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, πού ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξής του ἐξαρτιέται κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγικῆς δυνάμεις.

*

Γαιοκτησία. Κοινοτικὴ ἰδιοκτησία. Φεουδαρχική. Σύγχρονη.

Ἰδιοκτησία τῶν κλειστῶν φεουδαρχικῶν τάξεων. Μανιφακτουρική ἰδιοκτησία. Βιομηχανικὸ κεφάλαιο.

* Λέξεις καταστραμμένες στὸ χειρόγραφο.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΛΕΙΨΙΑΣ¹

Στόν τρίτο τόμο τῆς «Τριμηνιαίας Ἐπιθεώρησης τοῦ Βίγκαντ» τοῦ 1845 παρακολουθοῦμε τὴ μάχη τῶν Οὐννων ποὺ προφητικὰ ζωγράφησε ὁ Κάουλμπαχ.² Τὰ πνεύματα τῶν σκοτωμένων, ποὺ ἡ μανία τους δὲν καταπραῦνθηκε οὔτε μὲ τὸ θάνατό τους, ὑψώνουν στοὺς αἰθέρες τέτοιους ἀλαλαγμοὺς ποὺ μοιάζουν σὰν τὴ βοή τῶν μαχῶν καὶ τῶν πολεμικῶν κραυγῶν, τὴν κλαγγὴ τῶν σπαθιῶν, τῶν ἀσπίδων καὶ τῶν σιδερένιων ἀρμάτων. Δὲν εἶναι ὅμως μιὰ μάχη γιὰ ἐπίγεια πράγματα. Ὁ ἱερός πόλεμος δὲν ἐξαπολύεται γιὰ τοὺς προστατευτικὸς δασμούς, τὸ Σύνταγμα, τὴν ἀρώστεια τῆς πατάτας, τὸ τραπεζιτικὸ σύστημα καὶ τοὺς σιδηρόδρομους, ἀλλὰ γιὰ τὰ πιὸ ἱερά συμφέροντα τοῦ πνεύματος: τὴν «Ἐπίστασις», τὴν «Αὐτοσυνείδησις», τὴν «Κριτικὴ», τὸν «Μοναδικὸ» καὶ τὸν «Ἀληθινὸ Ἄνθρωπο». Βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ σύνοδο πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μιὰ ποὺ αὐτοὶ οἱ πατέρες εἶναι τὰ τελευταῖα δείγματα τοῦ εἴδους τους, καὶ μιὰ ποὺ ἐδῶ, ὅπως πρέπει νὰ ἐλπίζουμε, ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὑπέρτατου ὄντος ἢ ἀλλιῶς τοῦ Ἀπόλυτου, ὑποστηρίζεται γιὰ τελευταία φορά, ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦμε κατὰ λέξη στὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων.

Ἐδῶ πρὶν ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ Ἅγιος Μπρούνο ποὺ εὐκολὰ τὸν ἀναγνωρίζουμε ἀπὸ τὸ ραβδί του («γίνε αἰσθητὸ πράγμα, γίνε ραβδί», βλ. Βίγκαντ, σελ. 130). Στὸ κεφάλι του ἔχει τὸ φωτοστέφανο τῆς «καθαρῆς κριτικῆς» καί, γεμάτος περιφρόνησις γιὰ τὸν κόσμον, τυλίγεται μέσα στὴ δικιά του «αὐτοσυνείδησις». Ἐχει «συντριψεὶ τὴ θρησκεία στὸ σύνολό της καὶ τὸ κράτος στὶς φαινομενικὲς ἐκδηλώσεις του» (σελ. 138), παραβιάζοντας τὴν «ἐπίστασις» στὸ ὄνομα τῆς ὑπέρτατης «αὐτοσυνείδησις». Τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ συν-

1. Εἰρωνικὸς ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἔργα τῶν «Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας» Μπάουερ καὶ Στίρνερ δημοσιεύθηκαν στὸν ἐκδοτὸ οἶκο τοῦ Βίγκαντ στὴ Λειψία. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ Γερμανικὴ ἰδεολογία κριτικέρει λεπτομερειακὰ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου Μπρούνο (Μπάουερ) καὶ τοῦ Ἁγίου Μάξ (Στίρνερ).

2. Περιφρῶνος πίνακας τοῦ Κάουλμπαχ ποὺ παριστάνει τὴ σύγκρουσις στοὺς αἰθέρες τῶν ψυχῶν τῶν πολεμιστῶν ποὺ σκοτώθηκαν στὴ μάχη τῶν Καταλωνικῶν πεδίων (451). Τίτλος τοῦ πίνακα: «Ἡ μάχη τῶν Οὐννων». «Ἄγία Οἰκογένεια» τοῦ Μάρξ καὶ Ἐγκελς.

τρίμματα τοῦ κράτους κείτονται μπροστά στα πόδια του, ἐνῶ ἡ ματιά του «καταρρίπτει» τίς «μάζες» μέσα στή σκόνη. Εἶναι σάν τὸ Θεό, δὲν ἔχει οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα, εἶναι ἡ «δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ του, τὸ ἔργο τοῦ ἑαυτοῦ του». (σελ. 136). Μὲ δυὸ λόγια εἶναι ὁ «Ναπολέοντας» τοῦ πνεύματος, εἶναι «Ναπολέοντας» στὸ πνεῦμα. Οἱ πνευματικές του ἀσκήσεις εἶναι διαρκῶς «νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του, καὶ μέσα σ' αὐτὴν τὴν αὐτο-ἀντίληψη νὰ βρίσκει τὴν παρόρμηση πρὸς τὸν αὐτοκαθορισμό» (σελ. 136). Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀνιαρῆς αὐτοεξέτασης εἶναι προφανῶς ὅτι κατασπαταλιέται. Ἐκτὸς τὸ ὅτι «ἀντιλαμβάνεται» τὸν ἑαυτό του — ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ «ἀντιλαμβάνεται» ἐπίσης, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ τὸ «Ἄ-τ μ ὀ π λ ο ι ο τ ῆ ς Β ε σ τ φ α λ ί α ς».¹

Ἀπέναντί του στέκεται ὁ Ἅ γ ι ο ς Μ ᾶ ξ, ποὺ οἱ ὑπηρεσίες του πρὸς τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅτι θεβαιώνει πὼς ἀποφάνθηκε καὶ ἀπόδειξε — σὲ 600 περίπου τυπωμένες σελίδες — τὴν προσωπικότητά του, ὅτι δὲν εἶναι ὁ ὅποιοσδήποτε, ὅτι δὲν εἶναι κάποιος «Γιάννης, Κώστας ἢ Παῦλος», ἀλλὰ ἀκριθῶς ὁ Ἅγιος Μᾶξ καὶ κανένας ἄλλος. Γιὰ τὸ φωτοστέφανό του καὶ τὰ ἄλλα διακριτικά του γνωρίσματα ἓνα μόνο μπορούμε νὰ ποῦμε: ὅτι εἶναι «τὸ ἀντικείμενό του καὶ ἄρα ἡ ἰδιοκτησία του», ὅτι εἶναι «μοναδικὰ» καὶ «ἀσύγκριτα» καὶ ὅτι «δὲν ὑπάρχουν ὀνόματα γιὰ νὰ τὰ ἐκφράσει κανεὶς» (σελ. 148). Εἶναι ταυτόχρονα ἡ «φράση» καὶ ὁ «ἰδιοκτῆτης τῆς φράσης», ταυτόχρονα Σάντσος Πάντσας καὶ Δὸν Κιχώτης. Οἱ ἀσκητικές του ἀσκήσεις εἶναι στυφές σκέψεις γιὰ τὴν ἀπουσία σκέψης, εἶναι σελίδες ὀλόκληρες γιὰ ἀμφιβολίες ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἀναμφισβήτητο, καὶ γιὰ τὴν ἀγιοποίηση τῆς ἀνοσιότητος. Πάντως δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ σταθοῦμε λεπτομερειακὰ στὶς ἀρετές του, γιατί σχετικά μὲ ὅλες τίς ιδιότητες ποὺ τοῦ ἀποδίδονται — ἀκόμα κι ἂν θὰ ἦταν περισσότερες ἀπὸ ἕσα εἶναι τὰ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ στοὺς Μουσουλμάνους — αὐτὸς συνηθίζει νὰ λέει: Εἶμαι τὸ πᾶν καὶ κάτι παραπάνω, εἶμαι τὸ πᾶν αὐτοῦ τοῦ τίποτα καὶ τὸ τίποτα αὐτοῦ τοῦ παντός. Ἐχωρίζει ἀπὸ τὸν κατσοφιασμένο του ἀντίπαλο καὶ τὸν ξεπερνάει, ἐπειδὴ διαθέτει μιὰν ὀρισμένη ἐπίσημη «ἀ μ ε ρ ι μ ν η σ ί α» καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ διακόπτει τίς βαθεῖες του σκέψεις μὲ ἓνα «κ ρ ι τ ι κ ὸ ζ ῆ τ ω».

Αὐτοὶ οἱ δυὸ μεγάλοι ἀριστοτέχνες τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης καταγγέλλουν τὸν αἰρετικὸ Φώβερμπαχ, ποὺ πρέπει νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτό του

1. Περιοδικὸ ποὺ ἐξέδιδε ὁ «ἀληθινὸς» σοσιαλιστὴς Ὀττο Λύνιγκ. Σ' ἓνα φύλλο του τὸ 1845 δημοσιεύθηκε ἄνώνυμο ἔρθρο πρὸς ἀντίφρονταν ἐναντίον τῆς Ἁ γ ί α ς Ο ἰ κ ο γ ἑ ν ε ι α ς τοῦ Μάρξ καὶ Ἑγκελς.

ἀπὸ τῆ βαρειὰ κατηγορία τοῦ γνωστικισμοῦ. Ὁ αἰρετικὸς Φώυερμπαχ μαίνεται ὁ Ἅγιος Μπροῦνο, κρατᾷ ἐν τῷ χέρι τοῦ ὕλη, ὑπόστασις, καὶ ἀρνεῖται νὰ τὴν παραδώσει μήπως ἡ ἀπειρη αὐτοσυνείδησή μου ἀντανაკλαστεῖ σ' αὐτήν. Ἡ αὐτοσυνείδησις πρέπει νὰ περιπλανιέται ὡς τὸ φάντασμα μέχρι τὴν ὥρα ποῦ θὰ ἔχει πάρει μέσα τῆς ὅλα τὰ πράγματα ποῦ πηγάζουν ἀπὸ αὐτήν καὶ ἀποδίδονται σ' αὐτήν. Ἐχει ἤδη καταπιεῖ ὁλόκληρο τὸν κόσμον, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ὕλη, τὴν ὑπόστασις, ποῦ ὁ ὀπαδὸς τοῦ γνωστικισμοῦ Φώυερμπαχ κρατᾷ κλειδωμένη καὶ ἀρνεῖται νὰ τὴν παραδώσει.

Ὁ Ἅγιος Μάξ κατηγορεῖ τὸν ὀπαδὸ τοῦ γνωστικισμοῦ ὅτι ἀμφισβᾶλλει γιὰ τὸ δόγμα ποῦ ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Ἅγιου Μάξ, τὸ δόγμα ὅτι «κάθε χήνα, κάθε σκύλος, κάθε ἄλογο «εἶναι «ὁ τέλειος ἦ, ἂν κανεὶς προτιμᾷ τὸν ὑπερθετικὸ θαυμῶ, ὁ τελειότατος ἄνθρωπος». (Βίγκαντ, σελ. 1871. «Σὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω δὲν λείπει οὔτε τὸ ἐλάχιστο μῦθος ἀπὸ ὅ,τι κάνει ἄνθρωπο ἕνα ἄνθρωπο. Πραγματικά, τὸ ἔξιο ἰσχύει ἐπίσης γιὰ κάθε χήνα, κάθε σκύλο, κάθε ἄλογο»).

Πλαί ἐν τῷ ἀκουσμα αὐτῶν τῶν σημαντικῶν² καταγγελιῶν, ἀπαγγέλλεται ἐπίσης κατηγορία ἀπὸ μέρους τῶν δύο ἀγίων ἐναντίον τοῦ Μόζες Χέσ καὶ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μπροῦνο ἐναντίον τῶν συγγραφέων τῆς «Α γ ί α ς Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α ς». Ἀλλὰ μιὰ ποῦ αὐτοὶ οἱ κατηγορούμενοι ἀσχολοῦνταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὲ «ὑποθέσεις τοῦ κόσμου τούτου» καί, ἐπομένως, δὲν ἐμφανίστηκαν στὴ Σάντα Κάσα,³ καταδικάστηκαν ἐρήμην σὲ ἰσθμία ἐξορία ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ πνεύματος γιὰ τὴ διάρκεια τῆς φυσικῆς τους ζωῆς.

Τελικὰ οἱ δύο μεγάλοι ἀριστοτέχνες ἐξυφαίνονται μαζί, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, κάποιες παράξενες δολοπλοκίες.*

1. Ἄρθρο τοῦ Στ'ρνερ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Βίγκαντ (1845) μὲ τὸν τίτλον «Οἱ κριτικοὶ τοῦ Στ'ρνερ».

2. Ἡ ἐκδοσις Mega δίνει τὴ λέξιν richtigen (ὀρθῶν) ἀντὶ γιὰ wichtigen (σημαντικῶν).

3. Σάντα Κάσα (Ἅγιος Οἶκος), ὀνομασία τῶν φυλακῶν τῆς Ἱερᾶς Ἐξέτασῆς ἐν τῇ Μαδρίτη.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμαμένο ἐν τῷ χειρόγραφῳ:/ Μὲ τὴ μεταμφίεσις ἐνός «ἀσυνήθιστου πανούργου καὶ πολιτικοῦ πνεύματος» (Βίγκαντ, σελ. 192) ἐμφανίζεται ἐν τῷ βάθος τῆς σκηνῆς ὁ Ντοτόρε Γκρασιάνο,⁽⁴⁾ ἢ ἄλλιως Ἄρνολντ Ροῦγκε.

4. Πρόσωπο τῆς Ἱταλικῆς Κωμωδίας. Τύπος σχολαστικοῦ, ψευτοσοφοῦ. Ἔτσι ἀποκαλοῦντο πολλὰ φορὰς οἱ Μάρξ καὶ Ἄρνολντ Ροῦγκε.

II

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΠΡΟΥΝΟ

1. «ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ» ENANTION TOY ΦΩ·Υ·ΕΡΜΠΑΧ

Προτού ασχοληθούμε με την επίσημη συζήτηση που η αυτοσυνείδηση του Μπάουερ έχει με τον εαυτό της και τον κόσμο, θα έπρεπε να αποκαλύψουμε ένα μυστικό. Ο "Άγιος Μπρούνο έβγαλε την πολεμική κραυγή και άναψε τον πόλεμο μονάχα επειδή έπρεπε να προφυλάξει τον εαυτό του και την άνοστη, στυφή κριτική του από την άχάριστη άγνωμοσύνη του κοινού, μονάχα επειδή έπρεπε να δείξει ότι, παρά τις αλλαγμένες συνθήκες του 1845, η κριτική παρέμενε απαρέγκλιτα ίδια με τον εαυτό της και αναλλοίωτη. "Έγραψε λοιπόν το δεύτερο τόμο της «Καλής υπόθεσης, και της δικιάς του υπόθεσης».1 Έπερασπίζεται το έδαφός του και μάχεται ύπερ βωμῶν καί ἐστιῶν. Ωστόσο, σά γνήσιος θεολόγος κρύβει αυτό το σκοπό του εμφανιζόμενος ότι θέλει να «χαρακτηρίσει» τον Φώυερμπαχ. Ο καυμένος δ Μπρούνο ήταν τελείως ξεχασμένος, όπως το απόδειξε καθαρότατα η πολεμική ανάμεσα σε Φώυερμπαχ και Στίρνερ, όπου καθόλου δέν αναφέρονταν το όνομά του. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πιάστηκε από αυτή την πολεμική για να μπορέσει, σαν αντίθεση προς τους δυο ανταγωνιστές, να αναγορεύσει τον εαυτῶ του στη θέση της ανώτερης ενότητάς τους, τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ο "Άγιος Μπρούνο αρχίζει την εκστρατεία του με μίαν δημοβροντία

1. Έδῶ πρόκειται για εἰρωνεία, διότι δέν υπάρχει τέτοιος δεύτερος τόμος. Υπάρχει ἀπλῶς ένα ἄρθρο τοῦ Μπάουερ «Χαρακτηρισμός τοῦ Λουδοβίκου Φώυερμπαχ» στό περιοδικό τοῦ Βίγκαντ πού ἀκολούθησε τὸ βιβλίο τοῦ Μπάουερ: «Ἡ ἀλήθῃς υπόθεση τῆς ἐλευθερίας καί ἡ δικιά μου υπόθεση».

πυροβολικού έναντιον τῶν Φώυερμπαχ, δηλαδή μὲ μιὰν ἀναθεωρημένη καὶ ἐπαυξημένη ἀναδημοσίευση ἐνὸς ἄρθρου ποῦ εἶχε ἤδη δημοσιευτεῖ στὰ «Φύλλο τῆς Βόρειας Γερμανίας».¹ Ὁ Φώυερμπαχ μετατρέπεται σ' ἕναν ἱππότη τῆς «ὑπόστασης» ἔτσι ποῦ ἡ «αὐτοσυνείδηση» τοῦ Μπάουερ νὰ φαντάζει πιδ ἀνάγλυφη. Σ' αὐτὴ τὴν ὑπερυποστασιοποίηση τοῦ Φώυερμπαχ, ποῦ ὑποτίθεται ὅτι ἔχει ἀποδειχτεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ γραπτὰ τοῦ τελευταίου, ὁ Ἅγιος μας πηδάει μονομιᾶς ἀπὸ τοῦ Φώυερμπαχ τὰ γράψατ' ἀγὰ τὸν Λάμπιντς καὶ τὸν Μπαίλ στὴν Οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ, παραλείποντας τὸ ἄρθρο ἐναντίον τῶν «θετικῶν φιλοσόφων» στὰ «Χρονικὰ τῆς Χάλλε».² Αὐτὴ ἡ «παραδρομὴ» εἶναι ὅτι «χρειάζεται». Γιατὶ στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Φώυερμπαχ ἀποκάλυψε ἐλόκληρη τὴ σφίρα τῆς «αὐτοσυνείδησης», σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς θετικούς ἐκπροσώπους τῆς «ὑπόστασης», σὲ μιὰν ἐποχὴ ποῦ ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ἀρέσκονταν νὰ μελετᾷ θεωρητικὰ τὴν ἀσπιλη σύλληψη.

Δὲ χρειάζεται νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ χοροπηδάει μὲ τὸ παλιὸ χειγελιανὸ πολεμικὸ του ἄλογο. Ἀκούστε τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα στὶς πιδ πρόσφατες ἀποκαλύψεις του ἀπὸ τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ:

«Ὁ Χέγκελ συνδύασε τὴν ὑπόσταση τοῦ Σπινόζα καὶ τὸ Ἐγὼ τοῦ Φίχτε. Ἡ ἐνότητα αὐτῶν τῶν δυὸ, ὁ συνδυασμὸς αὐτῶν τῶν ἀντίθετων σφαιρῶν, κτλ., ἀποτελεῖ τὸ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον ἀλλὰ, ταυτόχρονα, τὴν ἀδυναμία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ /.../ Αὐτὴ ἡ ἀντίφαση ὅπου περιπλέχτηκε τὸ σύστημα τοῦ Χέγκελ ἔπρεπε νὰ ξεδιαλυθεῖ καὶ νὰ καταστραφεῖ. Ἀλλὰ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ τὸ πετύχει μονάχα ἂν θὰ ἀπαγόρευε γιὰ πάντα τὸ ἐρώτημα: ποιά εἶναι ἡ στάση τῆς αὐτοσυνείδησης ἀπέναντι στὸ ἀπόλυτο πνεῦμα... Αὐτὸ ἦταν δυνατὸ μὲ δυὸ τρόπους. Εἴτε ἡ αὐτοσυνείδηση θὰ ἔπρεπε νὰ καεῖ καὶ πάλι μέσα στὶς φλόγες τῆς ὑπόστασης, δηλαδή θὰ ἔπρεπε ἡ καθαρὴ σχέση ὑποστασιότητος νὰ

1. Περιοδικὸ ὅπου δημοσιεύτηκε τὸ 1844 ἄρθρο τοῦ Μπάουερ: «Λουδοβίκος Φώυερμπαχ».

2. Τὰ ἔργα αὐτὰ τοῦ Φώυερμπαχ εἶναι συγκεκριμένα τὰ ἐξῆς: *Geschichte Das Wesen des Christenthums* (Ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ) καὶ τὸ ἄρθρο του *der neuern Philosophie* (Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Φιλοσοφίας), *Pierre Bayle zur Kritik der positiven Philosophie* (Συμβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς «θετικῆς φιλοσοφίας») ποῦ δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα στὰ «Χρονικὰ τῆς Χάλλε» τὸ 1838.

ἀποδειχθεῖ καὶ νὰ ὑποστηριχθεῖ σταθερά, εἴτε θὰ ἔπρεπε νὰ δειχθεῖ ὅτι ἡ προσωπικότητα εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ἰδίων τῶν ιδιοτήτων τῆς καὶ τῆς οὐσίας τῆς, ὅτι εἶναι ἔργο τῆς *ἐννοίας* τῆς προσωπικότητας *γενικὰ* νὰ τοποθετεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς» (ἡ «ἐννοια» ἢ ἡ προσωπικότητα;») «σὰν περιορισμένο, καὶ πάλι νὰ καταργεῖ αὐτὸν τὸν περιορισμὸ πού τοποθετεῖται ἀπὸ τὴν *παγκόσμια οὐσία* τῆς γιατί ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ οὐσία εἶναι *μόνο τὸ ἀποτέλεσμα* τῆς *ἐσωτερικῆς* τῆς αὐτοδιδάκτορας, τῆς δραστηριότητάς τῆς». (Βίγκαντ, σελ. 87, 88).¹

Στὴν «*Ἄγια Οἰκογένεια*» (σελ. 220) ἡ χεγκελικὴ φιλοσοφία παρουσιάζονταν σὰν μιὰ ἔνωση τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Φίχτε καὶ ταυτοχρόνα τονίζονταν ἡ ἀντίφαση πού συνεπάγονταν τὸ πράγμα αὐτό. Ἡ ἰδιαιτέρη ἰδομορφία τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο βρίσκεται στὸ ὅτι, διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς «*Ἄγιας Οἰκογένειας*» δὲ βλέπει τὸ ζήτημα τῆς σχέσης τῆς αὐτοσυνείδησης μὲ τὴν ὑπόσταση σὰν «ἕνα σημεῖο ἀμφισβήτησης *μέσα* στὴ χεγκελιανὴ θεώρηση», ἀλλὰ σὰν ἕνα παγκόσμιο-ιστορικό, καὶ μάλιστα ἀπόλυτο πρόβλημα. Πρόκειται γιὰ τὴ μοναδικὴ μορφή πού μ' αὐτὴν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκφράσει τίς συγκρούσεις τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Πιστεύει πραγματικὰ ὅτι ὁ θρίαμβος τῆς αὐτοσυνείδησης πάνω στὴν ὑπόσταση θὰ ἔχει μιὰ πολὺ οὐσιαστικὴ ἐπίδραση ὄχι μόνο πάνω στὴν εὐρωπαϊκὴ ἰσορροπία, ἀλλὰ καὶ πάνω στὴν δλη μελλοντικὴ ἐξέλιξη τοῦ προβλήματος τοῦ Ὁρεγκον.² Ὅσο γιὰ τὸ βαθμὸ πού ἡ κατάργηση τῶν νόμων τοῦ σαραίου στὴν Ἀγγλία ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη, λίγα πράγματα ἔχουν γίνει ὡς τώρα γνωστά.

Ἡ ἀφηρημένη καὶ νεφελώδης ἐκφραση πού μ' αὐτὴν ὁ Χέγκελ διαστρεβλώνει μιὰ πραγματικὴ σύγκρουση, θεωρεῖται ἀπὸ αὐτὸ τὸ «κριτικὸ» πνεῦμα ὅτι εἶναι ἡ ἴδια ἡ πραγματικὴ σύγκρουση. Ὁ Μπροῦνο δέχεται τὴ *θεωρησιακὴ ἀντίφαση* καὶ ὑποστηρίζει τὴ μιὰ πλευρά

1. Δὲ σημειώνουμε εἰδικὰ δευτερεύουσες ἀλλαγές πού κάνουν οἱ συγγραφεῖς στὰ χωρία πού παροθέτουν καὶ πού ἀφοροῦν ἀλλαγές ἐπὶ τὸν ἀριθμὸ, τὸ πρόσωπο καὶ τὸ χρόνο τῶν ρημάτων, διαφορετικὴ διάταξη τῶν λέξεων, καὶ διαφορετικὲς ὑπογραμμίσεις.

2. Τὸ ἔδαφος τῆς Ὁρεγκον τὸ διεκδικοῦσαν οἱ ΗΠΑ καὶ ἡ Μ. Βρετανία. Ἡ διαφορά τοὺς λύθηκε τὸ 1846. Οἱ ΗΠΑ πῆραν τὸ νότιο τμήμα καὶ ἡ Μ. Βρετανία τὸ βόρειο, μὲ σύνορα τὸν 49ο παράλληλο.

της ἐναντίον τῆς ἄλλης. Γι' αὐτόν, μιὰ φιλοσοφική φράση γιὰ ἓνα πραγματικό πρόβλημα εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πραγματικό πρόβλημα. Ἐπομένως, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, ἀντὶ γιὰ τοὺς πραγματικούς ἀνθρώπους καὶ τὴν πραγματική τους συνείδηση γιὰ τὶς κοινωνικές τους σχέσεις πὺ ἐπιφανειακὰ τὶς ἀντιμετωπίζουν σὰν κάτι αὐτόνομο, κρατᾶει τὴν ἀπλή ἀφηρημένη διατύπωση: αὐτοσυνείδηση, μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πὺ ἀντὶ γιὰ πραγματική παραγωγή, κρατᾶει τὴ δραστηριότητα αὐτῆς τῆς αὐτοσυνείδησης, δραστηριότητα πὺ τὴν ἔχει κάνει ἀνεξάρτητη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀντὶ γιὰ τὴν πραγματική φύση καὶ τὶς πραγματικά ὑπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις, κρατᾶει τὴ φιλοσοφική συνόψιση ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν κατηγοριῶν ἢ ἐνομασιῶν αὐτῶν τῶν σχέσεων στὴν κενὴ διατύπωση: ὑπόσταση. Γιατὶ ὁ Μπρούνο, πλάι σ' ὄλους τοὺς φιλόσοφους καὶ ἰδεολόγους, θεωρεῖ κατὰ τρόπο λαθεμένο τὶς σκέψεις καὶ ἰδέες — τὴν ἀνεξάρτητη ἔκφραση τοῦ ὑπάρχοντος κόσμου μέσα στὴ σκέψη — σὰν τὴ θάση τοῦ ὑπάρχοντος κόσμου. Εἶναι φανερὸ ὅτι μ' αὐτὲς τὶς δυὸ ἀφαιρέσεις, πὺ ἔγιναν κενές καὶ χωρὶς νόημα, μπορεῖ νὰ πραγματοποιεῖ κάθε εἶδους τεχνάσματα χωρὶς νὰ ξέρει ἀπολύτως τίποτε γιὰ τοὺς πραγματικούς ἀνθρώπους καὶ τὶς σχέσεις του (Βλέπε, ἐπιπλέον, τὶ λέει ὁ Φώβερμπαχ γιὰ τὴν ὑπόσταση καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ γιὰ τὸν «ἀνθρωπιστικὸ φιλελευθερισμὸ» καὶ τὸ «Ἱερό»).

Ἐπομένως δὲν ἐγκαταλείπει τὴ θεωρητική θάση γιὰ νὰ λύσει τὶς ἀντιφάσεις τῆς θεωρήσεως. Ἐλίσσεται, ἐνῶ παραμένει πάνω σ' αὐτὴ τὴ θάση, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος στέκει τόσο πολὺ πάνω στὴν εἰδικὰ χεγκελιανὴ θάση, ὥστε ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν τὸν ἀφίνει ἡσυχὸ ἡ σχέση τῆς «αὐτοσυνείδησης» μὲ τὸ «ἀπόλυτο πνεῦμα». Μὲ δυὸ λόγια ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς αὐτοσυνείδησης πὺ ἀναγγέληκε στὴν «Κριτικὴ τῶν Συνοπτικῶν» πραγματοποιήθηκε στὸν «Χριστιανισμὸ, ὅπως ἔχει ἀποκαλυφθεῖ»¹ καὶ πὺ, δυστυχῶς, τὴν εἶχε ἤδη ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἀναπτύξει ὁ Χέγκελ στὴ «Φαινομενολογία». Αὐτὴ ἡ καινούργια φιλοσοφία τοῦ Μπάουερ εἶχε πλήρως ἀνασχευαστεῖ στὴν «Ἁγία Οἰκογένεια» στὶς σελίδες 220 καὶ ἐπόμε. καὶ στὶς σελίδες 304-07. Ἐδῶ, πάντως, ὁ Ἅγιος Μπρούνο τὰ καταφέρνει νὰ δώσει τὴν ἴδια τὴ γελοιογραφία τοῦ ἑαυτοῦ του κάνοντας λαθρεμπόριο μὲ τὴν «προσωπικότητα», γιὰ νὰ μπορέσει μαζί μὲ

1. Πρόκειται γιὰ δυὸ βιβλία τοῦ Μπρούνο Μπάουερ τὸ πρῶτο τὸ 1841, τὸ δεύτερο τοῦ 1843 — Συνοπτικοὶ λέγονται οἱ τρεῖς εὐαγγελιστὲς Ματθαῖος, Μάρκος καὶ Λουκᾶς.

τὸν Στίρνερ νὰ παραστήσει τὸ μεμονωμένο ἄτομο σὰν «δικό του προϊόν» καὶ τὸν Στίρνερ σὰν π ρ ο ῖ ὄ ν τ ο ὕ Μ π ρ ο ὕ ν ο. Ἄξιζει νὰ σταθοῦμε λιγάκι σ' αὐτὸ τὸ θῆμα πρὸς τὰ ἔμπρός.

Πρὶν ἀπ' ὅλα, ἄς συγκρίνει ὁ ἀναγνώστης αὐτὴ τὴ γελοιογραφία μὲ τὸ πρωτότυπο, ἄς συγκρίνει τὴν ἐξήγηση ποὺ δίνεται γιὰ τὴν αὐτοσυνείδηση στὸν «Χ ρ ι σ τ ι α ν ι σ μ ὸ ὅ π ω ς ἔ χ ε ι ἄ π ο κ α λ υ φ ὸ ε ἰ» (σελίδα 113), μὲ τὴν ἐξήγηση ὅπως δίνεται στὸ πρωτότυπό της, στὴ «Φ α ι ν ο μ ε ν ο λ ο γ ί α» τοῦ Χέγκελ, σελίδες 575, 583 καὶ παρακάτω. «Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ χωρὶα ἔχουν παρατεθεῖ στὴν «Ἄ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α», σελίδες 221, 223, 224). Ἄλλὰ τώρα ἄς γυρίσουμε στὴ γελοιογραφία! «Προσωπικότητα γενικά!» «Ἔννοια!» «Γενικὴ οὐσία!» «Νὰ τοποθετῆ τὰ ὄρια τῆς καὶ ὕστερα νὰ καταργεῖ αὐτὸν τὸν περιορισμό!» «Ἐσωτερικὴ αὐτοδιάκριση!» Τί καταπληκτικὰ «ἀποτελέσματα!» Ἡ «προσωπικότητα γενικά» εἶναι εἴτε ἀνοησία «γενικά», εἴτε ἡ ἀφηρημένη ἔννοια τῆς προσωπικότητας. Ἐπομένως εἶναι σύμφυτο στὴν «ἔννοια» τῆς ἔννοιας τῆς προσωπικότητας νὰ «τοποθετῆ τὰ ὄρια τοῦ ἑαυτοῦ τῆς». Αὐτὸν τὸν περιορισμὸ ποὺ εἶναι σύμφυτος στὴν «ἔννοια» τῆς ἔννοιας τῆς τὸν τοποθετεῖ «μέσο τῆς παγκόσμιας οὐσίας τῆς». Καὶ ἀφοῦ κατάργησε καὶ πάλι αὐτὸν τὸν περιορισμὸ, καταλήγει ὥστε «ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ οὐσία» νὰ εἶναι «τὸ ἄ π ο τ έ λ ε σ μ α τῆς ἔσωτερικῆς τῆς αὐτοδιάκρισης». Ὁλόκληρο τὸ μεγαλειώδες ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς μπερδεμένης ταυτολογίας συνοψίζεται, ἐπομένως, στὸ γνωστὸ τέχνασμα τοῦ Χέγκελ τῆς αὐτοδιάκρισης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ σκέψη, μιᾶς αὐτοδιάκρισης ποὺ ὁ δυστυχισμένος Μπροῦνο διακηρύσσει ἐπίμονα ὅτι εἶναι ἡ μόνη δραστηριότητα τῆς «προσωπικότητας γενικά». Πρὶν ἀπὸ κάμποσον καιρὸ ἔχει ὑποδειχθεῖ στὸν Ἅγιο Μπροῦνο ὅτι τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ θγεῖ ἀπὸ μιὰ «προσωπικότητα» ποὺ ἡ δραστηριότητά της περιορίζεται σ' αὐτὰ τὰ τετριμμένα πιά λογικὰ πηδῆματα. Ταυτόχρονα τὸ χωρίο ποὺ παραθέσαμε περιέχει τὴν ἀπλοϊκὴ ὁμολογία ὅτι ἡ οὐσία τῆς «προσωπικότητας» τοῦ Μπάουερ εἶναι ἡ ἔννοια μιᾶς ἔννοιας, ἡ ἀφαίρεση μιᾶς ἀφαίρεσης.

Ἡ κριτικὴ τοῦ Μπροῦνο γιὰ τὸν Φώβερμπαχ, στὸ βαθμὸ ποὺ εἶναι καινούργια, περιορίζεται στὸ νὰ παρουσιάζει ὑποκριτικὰ τὶς κατηγορίες τοῦ Στίρνερ ἔναντιον τοῦ Φώβερμπαχ καὶ τ ο ὕ Μ π ἄ ο υ ε ρ σὰν κατηγορίες τοῦ Μπάουερ ἔναντιον τοῦ Φώβερμπαχ. Αὐτὸ συμβαίνει λόγου χάρη, μὲ τὴν βεβαίωση ὅτι ἡ «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐσία γενικά καὶ κάτι τὸ ἱερό», καὶ ὅτι «ὁ ἀνθρωπος εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὅτι τὸ ἀνθρώπινο εἶδος εἶναι «τὸ Ἀπόλυτο», ὅτι ὁ Φώβερμπαχ διασπᾷ τὸν ἄν-

θρωπο «σὲ ἓνα οὐσιῶδες καὶ σ' ἓνα μὴ οὐσιῶδες Ἐγώ» (ἂν καὶ ὁ Μπροῦνο πάντοτε δηλώνει ὅτι τὸ ἀφηρημένο εἶναι τὸ οὐσιῶδες καί, μετὴν ἀντίθεσίν του ἀνάμεσα στὴν κριτικὴ καὶ στὴ μάζα, δίνει σ' αὐτὴ τὴ διάσπαση μιὰ πολὺ πιὸ τερατώδη μορφή ἀπὸ ὅ,τι τῆς δίνει ὁ Φώυερμπαχ), ὅτι πρέπει νὰ γίνεῖ ἀγώνας ἐναντίον τῶν «ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ», κτλ. Στὸ ζήτημα τοῦ ἐγωιστικοῦ καὶ τοῦ ἀφιλόκερδου ἔρωτα, ὁ Μπροῦνο, ὅταν κάνει πολεμικὴ στὸν Φώυερμπαχ, ἀντιγράφει τὸν Στίρνερ σχεδὸν λέξη πρὸς λέξη σὲ τρεῖς σελίδες (σελ. 133-35), ὅπως ἀκριβῶς ἀντιγράφει πολὺ ἀδέξια τὶς φράσεις τοῦ Στίρνερ: «κάθε ἄνθρωπος εἶναι δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ του», «ἡ ἀλήθεια εἶναι ἓνα φάντασμα», κτλ. Ἐπιπλέον, στὸν Μπροῦνο, ἡ «δημιουργία» μετατρέπεται σὲ «προϊόν». Θὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὴ τὴ λεηλασία τοῦ Στίρνερ ἀπὸ μέρους τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο.

Ἔτσι τὸ πρῶτο πράγμα πὸ ἀνακαλύψαμε στὸν Ἁγιο Μπροῦνο ἦταν ἡ συνεχὴς ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸν Χέγκελ. Δὲ θὰ σταθοῦμε, βέβαια, περισσότερο στὶς παρατηρήσεις πὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὸν Χέγκελ. Θὰ προσθέσουμε μονάχα λίγες ἀκόμα φράσεις πὸ θὰ κάνουν καθαρὸ πόσο σταθερὰ πιστεύει στὴ δύναμη τῶν φιλοσόφων καὶ πόσο συμμερίζεται τὴν αὐταπάτη τους, ὅτι μιὰ ἀλλαγὴ τῆς συνείδησης, μιὰ καινούργια ἀπόχρωση στὴν ἐρμηνεία τῶν σχέσεων πὸ ὑπάρχουν, θὰ μπορούσε νὰ ἀνατρέψει ὅλο τὸν κόσμον πὸ ὑπάρχει ὡς τὰ σήμερα. Διαποτισμένος μ' αὐτὴ τὴν πίστη ὁ Ἁγιος Μπροῦνο δέχεται καὶ τὸ πιστοποιητικὸ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του πὸ δεβαιώνει — στὸ φύλλο III τῆς «Τριμηνιαία Ἐπιθεώρησης τοῦ Βίγκαντ» σ. 327 — ὅτι οἱ κενὲς φράσεις τοῦ Μπροῦνο γιὰ τὴν προσωπικότητα πὸ παραθέσαμε πιὸ πάνω, καὶ πὸ διακηρύχτηκαν ἀπ' αὐτὸν στὸ φύλλο III, ἦταν «ιδέες πὸ συνταράσσον τὸν κόσμον».¹

Ὁ Ἁγιος Μπροῦνο λέει (Βίγκαντ, σ. 95) :

«Ἡ φιλοσοφία ποτὲ δὲν ὑπῆρξε τίποτε ἄλλο ἀπὸ θεολογία πὸ ἔχει ἀναχθεῖ στὴν πιὸ γενικὴ τῆς μορφή, καὶ πὸ τῆς ἔχουν δώσει τὴν πιὸ ὀρθολογικὴ τῆς ἔκφραση».

Αὐτὸ τὸ χωρίο πὸ στρέφεται ἐναντίον τοῦ Φώυερμπαχ,

1. Ὑπαινίσσεται τὸ ἀνυπόγραφο ἄρθρον στὴν «Τριμηνιαία Ἐπιθεώρηση τοῦ Βίγκαντ» μετὸν τίτλον: «Γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀθωωθέντος νὰ ζητῶν ἀντίγραφον τῆς ἀθωωτικῆς ἀπόφασκς», 1845.

έχει αντιγραφεί λέξη προς λέξη από τη «Φιλοσοφία τοῦ μέλλο-
ντος» τοῦ Φώυερμπαχ (σελ. 2) :

«Ἡ θεωρησιακὴ φιλοσοφία εἶναι ἀληθινή, συνεπής, ὀρθολογικὴ
θεολογία».

Ὁ Μπροῦνο συνεχίζει:

«Ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία, σὲ συμμαχία μὲ τὴ θρησκεία, πάντα ἀ-
γωνίστηκε γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐξάρτηση τοῦ ἀτόμου καὶ τὸ κατόρθωσε
αὐτὸ π ρ α γ μ α τ ι κ ἔ ζ η τ ὄ ν τ α ς καὶ πετυχαίνοντας τὴν ἀπορρό-
φηση τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μέσα στὴν καθολικὴ ζωὴ, τοῦ τυχαίου μέσα
στὴν ὑπόσταση, τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ ἀπόλυτο πνεῦμα».

Σάμπως ἡ «φιλοσοφία» τοῦ Μπροῦνο, «σὲ συμμαχία μὲ» τὴ φιλοσο-
φία τοῦ Χέγκελ καὶ τὴ συνεχιζόμενη ἀπαγορευμένη ἔνωσή της μὲ τὴ
θεολογία, νὰ μὴ «ζήτησε», ἀν ὄχι «πέτυχε», τὴν «ἀπορρόφηση τοῦ ἀνθρώ-
που» μέσα στὴν ἰδέα ἐνὸς ἀπὸ τὰ «τυχαία» του, στὴν ἰδέα τῆς αὐτοσυνεί-
δησης, σὰν «ὑπόσταση»! Κατὰ τὰ ἄλλα, βλέπει κανεὶς ἀπὸ ὅλο τὸ χωρίο
του μὲ τί χαρὰ ὁ Πατέρας τῆς ἐκκλησίας μὲ τὴν «ἀπὸ ἄμβωνος εὐγλωττία
του» συνεχίζει νὰ διακηρύσσει τὴν πίστη αὐτὴ πού «συντράσσει τὴν κό-
σμο», τὴν πίστη δηλαδὴ στὴ μυστηριώδη δύναμη τῶν ἱερῶν θεολόγων καὶ
τῶν φιλοσόφων. Ὅλα αὐτά, βέβαια, πρὸς τὸ συμφέρον «τῆς καλῆς ὑπό-
θεσης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικῆς του ὑπόθεσης».

Στὴ σελίδα 105 ὁ θεοφοβούμενος ἄνθρωπός μας ἔχει τὴν αὐθάδεια νὰ
κατηγορήσει τὸν Φώυερμπαχ:

«Ὁ Φώυερμπαχ ἔκ α ν ε τὸ ἄτομο, τὸν ἀποπροσωποποιημέ-
νο ἄνθρωπο τοῦ χριστιανισμοῦ, ὄχι ἄνθρωπο, ὄχι «ἀληθινό» (!)
«πραγματικό» (!! «προσωπικό» (!!!) «ἄνθρωπο» (αὐτὰ τὰ ἐπίθετα
τὰ ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ τὴν «Ἁγία Οἰκογένεια» καὶ τὸν Στίρνερ) ἀλλὰ
ἕναν εὐνουχισμένο ἄνθρωπο, ἕνα δοῦλο».

καὶ ἔτσι ἐκστομίζει, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, τὴν ἀνοησία διὰ αὐτόν, ὁ Ἅγιος
Μπροῦνο, μπορεῖ νὰ φ τ ι ἄ ξ ε ι ἀνθρώπους μέσο τοῦ π ν ε ὑ μ α -
τ ο ς.

Πιὸ κάτω στὸ ἴδιο χωρίο λέει:

«Σύμφωνα μὲ τὸν Φώυερμπαχ τὸ ἄτομο πρέπει νὰ ὑποτάσσει

τόν ἑαυτό του στό γένος, νά τὸ ὑπηρετεῖ. Τὸ γένος πού ἀναφέρει ὁ Φώυερμπαχ εἶναι τὸ Ἀπόλυτο τοῦ Χέγκελ, καί αὐτὸ ἐπίσης δὲν ὑπάρχει πουθενά».

Ἐδῶ, ὅπως καί σ' ὅλα τ' ἄλλα χωρία, ὁ Ἅγιος Μπροῦνο δὲ στερεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τῆ δόξα νά κάνει τίς πραγματικές σχέσεις τῶν ἀνθρώπων νά ἐξαρτιέονται ἀπὸ τῆ φιλοσοφική ἐρμηνεῖα αὐτῶν τῶν σχέσεων. Δὲν ξέρει τὸ παραμικρὸ γιὰ τῆ σύνδεση τῶν ἰδεῶν τοῦ «ἀπόλυτου πνεύματος» τοῦ Χέγκελ καί τοῦ γένους τοῦ Φώυερμπαχ μὲ τὸν ὑπάρχοντα κόσμο.

Στῆ σελίδα 104 ὁ Ἅγιος πατέρας σκανδαλίζεται τρομερὰ μὲ τὴν αἵρεση τοῦ Φώυερμπαχ πού μετατρέπει τὴν ἀγία τριάδα τοῦ λογικοῦ, τῆς ἀγάπης καί τῆς θέλησης σὲ κάτι πού «εἶναι μ ἔ σ α στὰ ἄτομα καί π ἄ ν ω ἄ π ὀ τὰ ἄτομα», σάμπως στίς μέρες μας κάθε κλίση, κάθε παρόρμηση, κάθε ἀνάγκη νά μὴν ἐπιβεβαιώσε τὸν ἑαυτό της σὰ μιὰ δύναμη «μ ἔ σ α στὸ ἄτομο καί π ἄ ν ω ἀπὸ τὸ ἄτομο», κάθε φορά πού οἱ περιστάσεις ἐμποδίζουν τὴν ἱκανοποίησή της. Ἄν λόγου χάρη, ὁ Ἅγιος πατέρας Μπροῦνο πεινάει, χωρὶς νά ἔχει τὰ μέσα νά κατευνάσει, τὴν πείνα του, τότε ἀκόμα καί τὸ στομάχι του θά γίνεῖ μιὰ δύναμη «μ ἔ σ α του καί π ἄ ν ω ἀπ' αὐτόν». Τὸ λάθος τοῦ Φώυερμπαχ δὲν εἶναι ὅτι διακήρυξε αὐτὸ τὸ γεγονός, ἀλλὰ ὅτι μὲ ἰδεαλιστικὸ τρόπο τὸ ἐπροίκισε μὲ ἀνεξαρτησία, ἀντὶ νά τὸ θεωρήσει ὡς προῖον ἐνὸς καθορισμένου σταδίου ἱστορικής ἀνάπτυξης, ἐνὸς σταδίου πού μπαρεῖ νά ξεπεραστεῖ.

Σελ. 111:

«Ὁ Φώυερμπαχ εἶναι ἓνας δούλος καί ἡ δουλική του φύση δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νά ἐκτελέσει τὴν ἐργασία ἐνὸς ἀ ν θ ρ ὴ π ο υ, νά γνωρίσει τὴν οὐσία τῆς θρησκείας» (τί ὡραία «ἐργασία ἐνὸς ἀνθρώπου») ... «Δὲ γνωρίζει τὴν οὐσία τῆς θρησκείας, γιὰ τὸ δὲν ξέρει τῆ γ ἔ φ υ ρ α πού θά τὸν ὀδηγήσει πρὸς τίς π η γ ἔ ς τῆς θρησκείας».

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο πιστεύει ἀκόμα στὰ σοβαρὰ ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει τὴ δική της «οὐσία». Ὅσο γιὰ τὴ «γέφυρα», «ἀπὸ ὅπου» θά περάσει γιὰ νά φτάσει στίς «πηγές τῆς θρησκείας», αὐτὴ ἡ γέφυρα γαιδάρων πρέπει ἀσφαλῶς νά εἶναι ἓνα ὕ δ ρ α γ ω γ ε ῖ ο. Ταυτόχρονα ὁ Ἅγιος Μπροῦνο κάνει τὸν ἑαυτό του ἓναν παράξενα ἐκσυγχρονισμένο Χάροντα πού ἔχει ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία χάρη στὴν κατασκευή τῆς γέφυρας, καί

ἔχει γίνει ἕνας φορατζῆς¹ πού ζητάει μιὰ δεκάρα ἀπὸ καθέναν πού περνάει τὸ γεφύρι πηγαίνοντας πρὸς τὸ βασίλειο τῶν πνευμάτων τῆς θρησκείας.

Στὴ σελίδα 120 ὁ Ἅγιος παρατηρεῖ:

«Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει ὁ Φώυερμπαχ, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἀλήθεια κι ἂν ἦταν ἡ ἀλήθεια ἀπλῶς ἕνα φάντασμα» (Στίρνερ, βούθεια!) πού τὸ φοβόταν ὡς τώρα ὁ ἄνθρωπος;

Ὁ «ἄνθρωπος» πού φοβάται τὸ «φάντασμα» τῆς «ἀλήθειας δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀξιοσέβαστο Μπροῦνο. Δέκα σελίδες προηγούμενα, στὴ σελίδα 110, εἶχε ἤδη ἐκστομίσει τὴν κραυγὴ πού συνταράσσει τὸν κόσμο, τὴν κραυγὴ τρόμου στὴ θεὰ τοῦ «φαντάσματος» τῆς ἀλήθειας:

«Ἡ ἀλήθεια πού ποτὲ δὲν ἀντιμετωπίζει τὸν ἑαυτὸ της σὰν ἕνα ὀλοκληρωμένο ἀντικείμενο καὶ πού ἀναπτύσσει τὸ νῆαυτὸ της καὶ φτάνει στὴν ἐνότητα μονάχα μὲ τὸ ξετύλιγμα τῆς προσωπικότητας».

Ἔτσι δὲν ἔχουμε ἐδῶ μόνο τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ τὸ φάντασμα, πού μετατρέπεται σὲ πρόσωπο πού ἀναπτύσσει τὸν ἑαυτὸ του καὶ φτάνει στὴν ἐνότητα, ἀλλὰ ἐπιπλέον αὐτὸ τὸ τέχνασμα ὀλοκληρώνεται σ' ἕνα τρίτο πρόσωπο ἔξω ἀπ' αὐτό, κατὰ τὸν τρόπο τῆς ταινίας τῶν ἐντέρων. Σχετικὰ μὲ τὴν παλιὰ ἐρωτικὴ ὑπόθεση τοῦ ἁγίου ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἦταν ἀκόμα νέος καὶ οἱ σαρκικὲς του ἐπιθυμίες ἦταν ἀκόμα ἰσχυρὲς — δλέπε τὴν «Ἄγια Οἰκογένεια» σελ. 115 καὶ ἐπομ.

Τὸ πόσο ἐξαγνισμένος ἀπὸ ὅλες τὶς σαρκικὲς ἐπιθυμίες καὶ τὶς ἐπιγίεις ὀρέξεις παρουσιάζεται τώρα ὁ Ἅγιος ἄνθρωπός μας ἀποδείχεται ἀπὸ τὴ σφοδρὴ πολεμικὴ του ἐναντίον τῆς αἰσθησιοκρατίας τοῦ Φώυερμπαχ. Ὁ Μπροῦνο μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ ἐξαιρετικὰ περιορισμένου τρόπου πού ὁ Φώυερμπαχ ἀναγνωρίζει τὸ ρόλο τῶν αἰσθήσεων. Τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα τοῦ Φώυερμπαχ, ἔστω καὶ σὰν ἀπόπειρα νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἰδεολογία, τὴ θεωρεῖ σὰν ἀμάρτημα. Καὶ βέβαια! Αἰσθησιοκρατία εἶναι πόθος τοῦ ματιοῦ, πόθος τῆς σάρκα καὶ ἀλαζονεία — φρίκη καὶ βδελυγμία γιὰ τὸν Κύριό μας! Δὲν τὸ ξέρετε ὅτι ἡ σκέψη γιὰ τὴ σάρκα εἶναι θάνατος, ἐνῶ ἡ φροντίδα γιὰ

1. Τὸ χειρόγραφο ἔχει ἐδῶ τὴν ἀγγλικὴ λέξη toll—Keeper εἰσπράκτορας ὁσίων.

τὸ πνεῦμα εἶναι ζωὴ καὶ εἰρήνη; Γιατὶ ἡ σκέψη γιὰ τὴ σὰρκα εἶναι ἐχθρική πρὸς τὴν κριτική, καὶ κάθε τί τὸ σαρκικὸ εἶναι τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ δὲν ξέρετε τί λέει ἡ Ἁγία Γραφή; Ὅτι τὰ ἔργα τῆς σάρκας εἶναι γνωστά; Ὅτι εἶναι ἡ μοιχεία, ἡ πορνεία, ἡ βρωμιά, ἡ αἰσχροτήτα, ἡ εἰδωλολατρία, ἡ μαγεία, ἡ ἐχθρότητα, ἡ διαμάχη, ἡ ζήλεια, ὁ θυμὸς, ἡ ἐριστικότητα, ἡ διχόνοια, οἱ ἁμαρτωλὲς συμμορίες, τὸ μῖσος, ὁ φόνος, τὸ μεθύσι, ἡ λαιμαργία καὶ τὰ παρόμοια; Σὰς προφητεύω, ὅπως προφήτεψα καὶ προηγοῦμενα, ὅτι αὐτοὶ ποὺ κάνουν τέτοιες πράξεις δὲ θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τῆς κριτικῆς. Ἀλλὰ ἀλλοίμονο σ' αὐτούς, γιατί στή δίψα τους γιὰ ἡδονὲς ἀκολουθοῦν τὸ δρόμο τοῦ Κάιν καὶ πέφτουν στὸ λάθος τοῦ Βαλαάμ, καὶ θὰ χαθοῦν σὲ μιὰν ἀνταρσία, ὅπως ἔγινε μὲ τὸν Κοράχ. Αὐτοὶ οἱ ἀσελγεῖς γλεντοκοποῦν ξεδιάντροπα μὲ τὶς ἐλεημοσύνες σας, καὶ παχαίνουν. Εἶναι σύννεφα χωρὶς νερὸ ποὺ τὰ παίρνει ὁ ἄνεμος. Γυμνά, ἄγωνα δέντρα, δυὸ φορές νεκρά καὶ ξεριζωμένα. Ἄγρια κύματα τοῦ ὠκεανοῦ ποὺ ἀφρίζουν ἀπὸ τὸ δικό τους αἶσχος. Περιπλανώμενα ἀστέρια καταδικασμένα γιὰ πάντα στὰ σκοτάδια. Γιατὶ ἔχουμε διαβάσει στὴν Ἁγία Γραφή, ὅτι οἱ τελευταῖες μέρες τοῦ κόσμου θὰ εἶναι τρομερές, θὰ παρουσιαστοῦν ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό τους, αἰσχροὶ βέβηλοι ποὺ ἀγαποῦν τὴν ἡδονικὴ ἀπόλαυση περισσότερο ἀπὸ τὴν κριτική, ἁμαρτωλοὶ συμμορίτες, μὲ δυὸ λόγια, δοῦλοι τῆς σάρκας. Τέτοιους ἀνθρώπους ἀποφεύγει ὁ Ἅγιος Μπροῦνο, ποὺ φροντίζει τὸ πνεῦμα του καὶ ἀποστρέφεται τὸ λερωμένο κάλυμμα τῆς σάρκας. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο καταδικάζει τὸν Φώυερμπαχ, ποὺ τὸν θεωρεῖ ὡς τὸν Κοράχ τῆς ἀνταρσίας, νὰ μένει ἔξω μαζί μὲ τὰ σκυλιά, τοὺς μάγους, τοὺς ἀκόλαστους καὶ τοὺς δολοφόνους. «Αἰσθησιοκρατία» — πφφ! Ὅχι μόνο προκαλεῖ στοὺς ἄγιους πατέρες τῆς ἐκκλησίας τοὺς πιὸ βίαιους σπασμούς, ἀλλὰ τοὺς κάνει καὶ νὰ ψάλλουν, καὶ στὴ σελίδα 121 ψέλνει τὸν «ῥυμνο τοῦ τέλους καὶ τὸ τέλος τοῦ ῥυμου». Αἰσθησιοκρατία — ξέρεις δυστυχισμένε, τί εἶναι ἡ αἰσθησιοκρατία; Ἡ αἰσθησιοκρατία εἶναι ἓνα «ραβδί». (σ. 130). Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο μέσα στοὺς σπασμούς του μάχεται σὲ μιὰ περίπτωση μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἴδιες του τίς φράσεις, ὅπως ἀκριβῶς ὁ μακαρίτης Ἰακώβ πάλαιψε μὲ τὸ Θεό, μὲ τὴ μόνη διαφορὰ ὅτι ὁ Θεὸς διάστρεψε τὸ μηρὸ τοῦ Ἰακώβ, ἐνῶ ὁ ἄγιος ἐπιληπτικός μας διαστρέφει ὅλα τὰ μέλη καὶ τὶς κλειδώσεις τῆς ἴδιας του τῆς φράσης καὶ ἔτσι, μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἐκπληχτικά παραδείγματα, κάνει καθαρὴ τὴν ταυτότητα ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου:

«Ὁ Φώυερμπαχ μπορεῖ νὰ λέει ὅτι τοῦ ἀρέσει... πάντως κατα-

στρέφει τὸν «(!)» ἄνθρωπο... γιατί μετατρέπει τὴ λέξη ἄνθρωπος σὲ μιὰ ἀπλή κενὴ φράση... γιατί δὲ φτιάχνει(!) «καὶ δὲ δημιουργεῖ»(!) «τὸν ἄνθρωπο ἐντελῶς, ἀλλὰ ὑψώνει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα στὸ Ἄπόλυτο, γιατί ἐπιπέλον δηλώνει ὅτι ὁ χιῆ ἀνθρωπότητα ἀλλὰ μᾶλλον οἱ αἰσθήσεις εἶναι τὸ ὄργανο τοῦ Ἄπολυτου, καὶ χαρακτηρίζει σὰν Ἄπόλυτο, τὸ ἀναμφισβήτητα καὶ ἄμεσα βέβαιο, τὸ ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων, τῆς ἀντίληψης, τοῦ αἰσθήματος — αὐτὸ ποὺ αἰσθανόμαστε». Ἔτσι ὁ Φώτερμαχ — αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο — «παρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ σείει στρώματα ἀέρα, δὲ μπορεῖ ὥστόσο νὰ συνητριψεῖ τὰ φανόμενα τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, γιατί ἡ ἐσωτερικὴ «(!)» οὐσία του καὶ τὸ ζωγόνο του πνεῦμα /.../ καταστρέφει ἤδη τὸν ἐξωτερικὸ» (!) «ἦχο καὶ τὸν κάνει κενὸ καὶ κακόφωνο» (σελ. 121).

Ὁ ἴδιος ὁ Ἁγιος Μπροῦνο μᾶς δίνει μυστηριώδεις ἀλλὰ ἀποφασιστικὲς ἀποκαλύψεις γιὰ τίς αἰτίες τῆς παράλογης στάσης του:

«Σάμπως τὸ Ἐγὼ μου νὰ μὴν κατέχει ἐπίσης αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ καθορισμένο φύλο, ποὺ εἶναι μοναδικὸ σὲ σύγκρισή μὲ ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ αὐτὰ τὰ καθορισμένα μοναδικὰ γεννητικὰ ὄργανα».

(Πλαί στὴ «μοναδικὰ γεννητικὰ ὄργανα» του, αὐτὸς ὁ σεβάσιμος ἄνθρωπος κατέχει ἐπίσης ἓνα εἰδικὸ «μοναδικὸ φύλο!») Αὐτὸ τὸ μοναδικὸ φύλο ἐξηγεῖται στὴ σελίδα 121 μὲ τὴν ἔννοια ὅτι:

«ἡ ζωὴ τῶν αἰσθήσεων, σὰ θρυκόλακας, ρουφάει ὅλο τὸ μεδούλι καὶ τὸ αἷμα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι τὸ ἀξεπέραστο ἐμπόδιο ποὺ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ καταφέρει ἐναντίον του ἕνα θανατηφόρο κτύπημα».

Ἄλλὰ ἀκόμα κι ὁ ἀγιότερος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀγνός! Εἶναι ὅλοι ἁμαρτωλοὶ καὶ τοὺς λείπει ἡ ἀγαλλίαση ποὺ θὰ εἶχαν πρὶν τὴν «αὐτοσυγείδηση», Ὁ Ἁγιος Μπροῦνο ποὺ μέσα στὸ μοναχικὸ κελλὶ του βασανίσει τὸ μυαλὸ του γιὰ τὴν «ὑπόσταση», βλέπει τὴν προσοχὴ του νὰ προσελκύει

ται από τὰ ἐπιπόλαια γραφτὰ τοῦ αἱρετικοῦ Φώθερμπαχ γιὰ τίς γυναῖκες καί τή γυναικεία ὁμορφιά. Ἐαφνικὰ κατσουφιάζει, ἡ ἀγνή του αὐτοσυνείδηση λερώνεται, καί μιὰ ἀμαρτωλή, αἰσθησιακή φαντασία στριφογυρίζει τὸν τρομαγμένο κριτικὸ μὲ λάγνες εἰκόνας. Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σάρξ ἀσθενεῖ. Ὁ Μπροῦνο σκοντάφτει, πέφτει, ξεχνάει ὅτι εἶναι ἡ ἐξουσία ποῦ «μὲ τὴ δύναμή της δένει, ἐλευθερώνει καί κυριαρχεῖ τὸν κόσμο», ξεχνάει ὅτι αὐτὰ τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας του εἶναι «πνεῦμα τοῦ πνεύματός του», χάνει κάθε «αὐτοσυνείδηση» καί, μεθυσμένος, τραυλίζει ἕνα διθύραμβο πρὸς τὴ γυναικεία ὁμορφιά, «πρὸς τὴν τρυφερή, μαλακή, θηλυκότητά της», πρὸς τὰ «γεμάτα καί στρογγυλεμένα μέλη» καί πρὸς τὴν «κατασκευὴ τοῦ γυναικείου σώματος ποῦ φουσκώνει, κυματίζει, θράζει, κοχλάζει καί σφυρίζει σὰν τὸ κύμα». ¹ Ἡ ἀθωότητα ὅμως πάντοτε ἀποκαλύπτεται — ἀκόμα κι ὅταν ἀμαρτάνει. Ποιὸς δὲν ξέρει ὅτι ἡ «κ α τ α σ κ ε υ ἡ τοῦ σώματος ποῦ φ ο υ σ κ ῶ ν ε ι, κ υ μ α τ ῖ ζ ε ι, σὰν τὸ κύμα» εἶναι κάτι ποῦ κανένα μάτι δὲν εἶδε καί κανένα αὐτί δὲν ἄκουσε; Γι' αὐτὸ — σώπν, γλυκειὰ ψυχὴ, τὸ πνεῦμα γρήγορα θὰ κυριαρχήσει πάνω στὴ στασιαστικὴ σάρκα καί θὰ θάλει ἕνα ἀξεπέραστο «ἐμπόδιο» στοὺς πόθους ποῦ ξεχειλίζουν καί θράζουν, «ποῦ ἐναντίον του» αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ καταφέρουν ἕνα «θανατηφόρο κτύπημα».

«Ὁ Φώθερμπαχ» — ὁ ἅγιος φτάνει τελικὰ ἐδῶ, μὲ μιὰ κριτική κατανόηση τῆς «Ἄ γ ῖ α ς Ὀ ἰ κ ο γ ἔ ν ε ι α ς» — «εἶναι ἕνας ὕλιστῆς ἀνακατωμένος μὲ οὐμανισμό καί ἀποσυντεθειμένος ἀπὸ οὐμανισμό, δηλ. ἕνας ὕλιστῆς ποῦ εἶναι ἀνίκανος νὰ ἀντέξει τὴ γῆ καί τὸ εἶναι της» (ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ξέρει τὸ εἶναι τῆς γῆς σὰν κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ γῆ, καί ξέρει πῶς πρέπει νὰ συμπεριφερθεῖ κανεὶς γιὰ νὰ «ἀ ν τ ἔ ξ ε ι τ ὸ ε ἶ ν α ι τῆς γῆς»!) «ἀλλὰ θέλει νὰ γίνεῖ πνεῦμα καί ν' ἀνέβει στοὺς οὐρανοὺς, καί ταυτόχρονα εἶναι ἕνας οὐμανιστῆς ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ καί νὰ κατασκευάσει ἕναν πνευματικὸν κόσμον, ἀλλὰ ποῦ εἶναι διαποτισμένος μὲ ὕλισμό», κτλ. (σ. 123).

¹ Ὅπως ἀκριδῶς γιὰ τὸν Ἅγιο Μπροῦνο, ὁ οὐμανισμός, σύμφωνα μ'

1. Οἱ Μάρξ καί Ἐγκελς προσθέσανε στὸ χωρίο τοῦ Μπροῦνο τὰ ἐπιθετα »Siedenden, brausenden und zischenden» (ποῦ θράζει, κοχλάζει καί σφυρίζει) ποῦ τὰ πῆραν ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Σίλλερ «Ὁ βουτηχτής».

αὐτά, εἶναι νὰ «σκέφτεσαι» καὶ νὰ «κατασκευάζεις ἕναν πνευματικὸν κόσμον», ἔτσι κι ὁ ὕλισμὸς εἶναι τὰ παρακάτω:

«Ὁ ὕλιστὴς ἀναγνωρίζει μόνον τὴν ὑπάρχουσα, πραγματικὴ οὐσία, τὴν ὕλη» (σάμπως ὁ ἄνθρωπος μὲ ὄλες τὶς ιδιότητές του, μαζί καὶ τὴ σκέψη, νὰ μὴν ἦταν μιὰ «ὕπαρχουσα οὐσία») «καὶ τὴν ἀναγνωρίζει σὰ μιὰ φύση ποὺ ἐπεκτείνεται ἐνεργητικὰ καὶ πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό της μέσα στὴν πολλαπλότητα». (σελ. 123).

Πρῶτο, ἡ ὕλη εἶναι μιὰ ὑπάρχουσα, πραγματικὴ οὐσία, ἀλλὰ μόνον μέσα στὸν ἑαυτό της, κρυμμένη. Μόνον ὅταν «ἐπεκτείνεται ἐνεργητικὰ καὶ πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό της μέσα στὴν πολλαπλότητα» (μιὰ «ὕπαρχουσα, πραγματικὴ οὐσία» «πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό της!!»), μόνον τότε γίνεται φύση. Πρῶτον ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς ὕλης, μιὰ ἀφαίρεση, μιὰ ἰδέα, καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό της στὴν πραγματικὴ φύση. Λέξη πρὸς λέξη ἡ χεγκελιανὴ θεωρία γιὰ τὴν προϋπαρξὴ τῶν δημιουργικῶν κατηγοριῶν. Ἐπ’ αὐτὴ τὴν ἀποψη, γίνεται ἐπίσης, κατανοητὸ ὅτι ὁ Ἅγιος Μπροῦνο λαθεμένα παίρνει τὶς φιλοσοφικὲς φράσεις τῶν ὕλιστῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴν ὕλη, γιὰ τὸν πραγματικὸ πυρήνα καὶ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τῆς ἀντίληψής τους γιὰ τὸν κόσμον.

2. ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΠΡΟΥΝΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΛΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΦΩΥ·ΕΡΜΠΑΧ ΚΑΙ ΣΤΙΡΝΕΡ

Ἐφοῦ λοιπὸν εἶπε μερικὰ λόγια βαρυσήμαντα ἐναντίον τοῦ Φώυερμπαχ, ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ρίχνει μιὰ ματιὰ στὴν πάλη ἀνάμεσα στὸν Φώυερμπαχ καὶ τὸν Μοναδικό. Ἡ πρώτη ἀπόδειξη τοῦ ἐνδιαφέροντός του γι’ αὐτὴ τὴν πάλη εἶναι ἕνα μεθοδικὸ τριπλὸ χαμόγελο.

«Ὁ κριτικὸς συνεχίζει τὸ δρόμον τοῦ ἀκράτητος, σίγουρος γιὰ τὴ νίκη, καὶ νικηφόρος. Τὸν συκοφαντοῦν — χ α μ ο γ ε λ ά ε ι. Τὸν λένε αἰρετικὸ — χ α μ ο γ ε λ ά ε ι. Ὁ παλιὸς κόσμος ὀργανώνει ἐκστρατεία ἐναντίον του — χ α μ ο γ ε λ ά ε ι».

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο — αὐτὸ εἶναι τώρα ξεκαθαρισμένο — συνεχίζει

τὸ δρόμο του ἀλλὰ δὲν τὸν συνεχίζει ὅπως οἱ ἄλλοι, ἀκολουθεῖ μιὰ κριτική πορεία, ἐκτελεῖ αὐτὴν τὴ σημαντικὴ πράξη μ' ἓνα χαμὸ γελῶ.

«Τὸ χαμόγελό του σχηματίζει στὸ πρόσωπό του περισσότερες γραμμὲς ἀπ' ὅσες ὑπάρχουν στὸ νέο χάρτη μὲ τὴν ἀξέση τῶν Ἰνδιῶν... Ἐέρω πὼς ἡ κυρία μου θὰ τὸν χτυπήσει: ἂν θὰ τὸ κάνει αὐτό, αὐτὸς θὰ χαμογελάσει, καὶ θὰ τὸ θεωρήσει μεγάλη τέχνη»¹ — σὰν τὸν Μαλβόλιο τοῦ Σαίξπηρ.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Μπροῦνο δὲν κουνάει τὸ δακτυλάκι του γιὰ νὰ ἀνασκευάσει τοὺς δυὸ ἀντιπάλους του, ξέρει καλύτερο τρόπο νὰ τοὺς ξεφορτωθεῖ, τοὺς ἀφίνει — διαίρει καὶ βασίλευε — νὰ τσακῶνονται μόνοι τους. Ἀντιμετωπίζει τὸν Στίρνερ μὲ τὸν Ἄνθρωπο τοῦ Φώυερμπαχ (σ. 124), καὶ τὸν Φώυερμπαχ μὲ τὸν Μοναδικὸ τοῦ Στίρνερ (σ. 125 καὶ ἐπομ.). Ἐέρει πὼς εἶναι τόσο ἐξοργισμένοι ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ὅσο κι οἱ γάτες Κιλκέννι στὴν Ἴρλανδία ποὺ ἀλληλοφαγώθηκαν τόσο πολὺ ὥστε τελικὰ ἔμειναν μονάχα οἱ οὐρές τους. Καὶ ὁ Ἅγιος Μπροῦνο βγάζει καταδικαστικὴ ἀπόφαση γι' αὐτὲς τὶς οὐρές, δηλώνοντας ὅτι εἶναι «ὕπλοσ ταση», καί, ἐπομένως, καταδικασμένες στοὺς αἰῶνες.

Ἀντιπαραθέτοντας τὸν Φώυερμπαχ στὸν Στίρνερ ἐπαναλαμβάνει αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Χέγκελ γιὰ τὸν Σπινόζα καὶ τὸν Φίχτε, ὅπου ὅπως ξέρουμε, τὸ Ἐγὼ ποὺ ἔχει μορφή σημείου παρουσιάζεται σὰ μία, καὶ μάλιστα ἡ σταθερότερη, πλευρὰ τῆς ὑπόστασης. Ὅσο πολὺ κι ἂν μαίνονταν παλιότερα ὁ Μπροῦνο ἐναντίον τοῦ ἐγωισμοῦ, ποὺ μάλιστα τὸν θεωροῦσε σὰν *Odor Specificius*² τῶν μαζῶν, στὴ σελίδα 129 δέχεται τὸν ἐγωισμό ἀπὸ τὸν Στίρνερ — μόνο ποὺ αὐτὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι «ὄχι τοῦ Μάξ Στίρνερ», ἀλλὰ, βέβαια, τοῦ Μπροῦνο Μπάουερ. Στιγματίζει τὸν ἐγωισμό τοῦ Στίρνερ ὅτι ἔχει ἠθικὸ ἐλάττωμα, «ὅτι τὸ Ἐγὼ του γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν ἐγωισμό του ἀπαιτεῖ ὑποκρισία, ἀπάτη, ἐξωτερικὴ βία». Κατὰ τὰ ἄλλα, πιστεύει (βλέπε σ. 124) στὰ κριτικὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Μάξ καὶ βλέπει στὸν ἀγῶνα τοῦ τελευταίου (σ. 126) «μιὰ πραγματικὴ προσπάθεια νὰ καταστρέψει ριζικὰ τὴν ὑπόσταση». Ἀντὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ Στίρνερ γιὰ τὴν «καθαρὴ κριτικὴ» τοῦ Μπάουερ, βεβαιώνει στὴ σ. 124 ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ Στίρνερ θὰ μπορούσε νὰ τὸν θίξει ἐξίσου λίγο

1. Οἱ συγγραφεῖς πῆραν αὐτὰ τὰ λόγια ἀπὸ τὴ «12η Νύχτα» τοῦ Σαίξπηρ. χρησιμοποιώντας ὁμως τὴ γερμανικὴ μετάφραση ἀντικατάστησαν στὸ τέλος τὴ λέξη *Gunst* (εὐνοία) μὲ τὴ λέξη *Kunst* (τέχνη) Πράξη III, Σκηνὴ 2.

2. Ἰδιαιτέρη μυρωδιά.

ὅσο και ὁποιοιδήποτε ἄλλον, «γιατί αὐτός· εἶναι τὸ ἀρχέτυπο τοῦ κριτικοῦ».

Τελικὰ ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ἀνασκευάζει καὶ τοὺς δυό, καὶ τὸν Ἅγιο Μάξ καὶ τὸν Φώυερμπαχ, ἐφαρμόζοντας σχεδὸν κατὰ γράμμα στὸν Φώυερμπαχ καὶ τὸν Στίρνερ μιὰν ἀντίθεση ποὺ σκιαγράφησε ὁ Στίρνερ ἀνάμεσα στὸν κριτικὸ Μπροῦνο Μπάουερ καὶ τὸν δογματιστή.

Βίγκαντ, σ. 138: «Ὁ Φώυερμπαχ βάζει τὸν ἑαυτὸ του σὲ ἀντιπαραθέση πρὸς, καὶ ἐπομένως (!) «στέκεται σὲ ἀντιπαραθέση πρὸς, τὸν Μοναδικό. Εἶναι κομμουνιστῆς καὶ θέλει νὰ εἶναι. Ὁ Μοναδικὸς εἶναι ἕνας ἐγωιστῆς καὶ πρέπει νὰ εἶναι. Εἶναι ὁ ἄγιος ἐγωιστῆς, ὁ ἄλλος εἶναι ὁ βέβηλος ἐγωιστῆς, αὐτὸς εἶναι ὁ καλὸς ἐγωιστῆς, ὁ ἄλλος εἶναι ὁ κακός, αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός, ὁ ἄλλος εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Καὶ οἱ δυὸ εἶναι δογματιστές».

Τὸ θέμα ἐπομένως εἶναι ὅτι κατηγορεῖ καὶ τοὺς δυὸ γιὰ δογματισμό.

Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του, σ. 194: «Ὁ κριτικὸς φοβᾶται μὴ γίνῃ δογματικὸς ἢ μήπως προβάλλει δόγματα. Εἶναι φανερό ὅτι τότε θὰ γίνονταν τὸ ἀντίθετο ἐνός κριτικοῦ, ἕνας δογματιστής. Αὐτὸς ποὺ σὰν κριτικὸς ἦταν καλός, θὰ γινόταν τώρα κακός, ἢ ἀπὸ κεῖ ποὺ εἶναι ἀφιλόκερδος» (ἕνας κομμουνιστῆς) «θὰ γίνονταν ἕνας ἐγωιστῆς. κτλ. Προπάντων ἔχει δόγματα! — αὐτὸ εἶναι τὸ δόγμα του.»

3. Ο ΑΓΙΟΣ ΜΠΡΟΥΝΟ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΗΣ «ΑΓΙΑΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ»

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο, ποὺ ζεῖπερδεψε μὲ τοὺς Φώυερμπαχ καὶ Στίρνερ μὲ τὸν τρόπο ποὺ δείξαμε καὶ ποὺ «ἔκοψε τὸ δρόμο τῆς προόδου στὸν Μοναδικό», στρέφεται τώρα ἐναντίον τῶν φαινομενικῶν συνεπειῶν τοῦ Φώυερμπαχ, τῶν Γερμανῶν κομμουνιστῶν, καί, εἰδικὰ τῶν συγγραφέων τῆς «Ἁγίας Οἰκογενείας». Ἡ ἔκφραση «πραγματικὸς οὐμανισμός», ποὺ τὴ βρῆκε στὸν πρόλογο αὐτοῦ τοῦ κειμένου πολεμικῆς, παρέχει τὴν κύρια βάση τῆς ὑπόθεσής του. Θὰ θυμηθεῖ ἕνα χωρίο ἀπὸ τὴ Βίβλο:

«Καὶ ἐγὼ ἀδελφοί, δὲν ἠδυνήθην νὰ λαλήσω πρὸς ἐσᾶς, ὡς πρὸς πνευματικούς, ἀλλ' ὡς πρὸς σαρκικούς» (στὴν περίπτωση ἡμῶν ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο) «ὡς πρὸς νήπια ἐν Χριστῷ. Γάλα σᾶς ἐπότισα καὶ οὐχὶ στερεὰν τροφήν, διότι δὲν ἠδύνασθε ἔτι νὰ δεχθῆτε αὐτήν.» (Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους, 3, 1-2.) (Μετάφρ Νεοφ. Βάμβα. Σ.τ.Μ.).

Ἡ πρώτη ἐντύπωση πρὸς τὴν «Ἁ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α» ἔκανε στὸν σεβάσιμο πατέρα τῆς ἐκκλησίας ἡταν μιὰ ἐντύπωση βαθειᾶς στενοχωρίας καὶ βαρειᾶς μελαγχολίας ὅπως ταιριάζει σ' ἕναν εὐυπόληπτο ἄνθρωπο. Ἡ μόνη καλὴ πλευρὰ τοῦ θιβλίου εἶναι ὅτι

«ἔδειξε τί... ἔπρπε νὰ γίνεῖ ὁ Φώουερμπαχ, καὶ τὴ θέση πρὸς μ π ο ρ ε ἰ νὰ υἱοθετήσῃ ἡ φιλοσοφία του, ἂν αὐτὴ θέλει νὰ ἀγωνιστεῖ ἐναντίον τῆς κριτικῆς» (σ. 138),

ὅτι, ἐπομένως, συνδύαζε μ' ἕναν εὐκόλο τρόπο τὴν «ἐπιθυμία» μὲ τὸ «τί μπορεῖ νὰ εἶναι» καὶ τὸ «τί πρέπει νὰ εἶναι», ἀλλὰ ὅτι αὐτὴ ἡ καλὴ πλευρὰ δὲν ἀντισταθμίζει τίς πολλὰς δυσάρεστες πλευρὰς τῆς. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Φώουερμπαχ, πρὸς ἔδω γίνεται κατὰ κωμικὸν τρόπον,

«Ἰ σ ω ς ν ᾶ μ ἦ ν καὶ μ π ο ρ ε ἰ ν ᾶ μ ἦ ν καταλαβαίνει τὸν κριτικόν, Ἰ σ ω ς ν ᾶ μ ἦ ν καὶ μ π ο ρ ε ἰ ν ᾶ μ ἦ γ νωρίζει καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν κριτικὴν στὴν ἀνάπτυξή τῆς, Ἰ σ ω ς ν ᾶ μ ἦ ν καὶ μ π ο ρ ε ἰ ν ᾶ μ ἦ ν ξέρει ὅτι σὲ σχέση μὲ κάθε τι πρὸς εἶναι ὑπερβατικόν, ἡ κριτικὴ εἶναι μιὰ συνεχῆς πάλη καὶ νίκη, μιὰ συνεχῆς καταστροφὴ καὶ δημιουργία, ἡ μ ό ν η» (!) «δημιουργικὴ καὶ παραγωγικὴ ἀρχή. Ἰ σ ω ς ν ᾶ μ ἦ ν καὶ μ π ο ρ ε ἰ ν ᾶ μ ἦ ν ξέρει πῶς ἔχει ἐργαστεῖ ὁ κριτικὸς καὶ ἐργάζεται ἀκόμα, γὰρ νὰ τοποθετήσῃ καὶ νὰ φ τ ι ᾶ ξ ε ι» (!) «τίς ὑπερβατικὰς δυνάμεις, πρὸς μέχρι τῶρα ἔχουν καταπιέσει τὴν ἀνθρωπότητα καὶ δὲν τῆς ἔχουν ἐπιτρέψει νὰ ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ ζήσῃ, αὐτὸ πρὸς π ρ ᾶ γ μ α τ ι κ ᾶ ε ἶ ν α ι, τὸ πνεῦμα τοῦ πνεύματος, τὸ ἱερὸ τῶν ἱερῶν, ἕνα ἔμφυτο πρᾶγμα» (!) «ἔξω ἀπὸ καὶ μέσα στὸ πάτριον ἔδαφος, τὰ προϊόντα καὶ τίς δημιουργίες τῆς αὐτοσυνείδησης. Ἰ σ ω ς ν ᾶ μ ἦ ν καὶ μ π ο ρ ε ἰ ν ᾶ μ ἦ ν ξέρει ὅτι ὁ κριτικὸς καὶ μόνον ὁ κριτικὸς ἔχει συντρίψει τὴν θρησκείαν στὴν ὁλότητά τῆς, τὸ κράτος στις ποιικίλλες ἐκδηλώσεις του, κτλ.» (σ. 138, 139.)

Νὰ ἔνα ἀκριθὲς ἀντίτυπο τοῦ ἀρχαίου Ἰεχωθά, πὺ παρακολουθεῖ μὲ φροντίδα τὸν περιπλανώμενο λαὸ τοῦ πὺ ἔβρισκε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση στοὺς χαρούμενους εἰδωλολατρικούς θεούς, καὶ ἀναφωνεῖ:

«Ἄκουσέ με Ἰσραήλ, καὶ μὴν κλείνεις τ' αὐτιά σου λαὸ τοῦ Ἰούδα! Δὲν εἶμι λοιπὸν ἐγὼ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σου, πὺ σὲ δὲδήγησε ἔξω ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου σὲ μιὰ χώρα ὅπου ρέει γάλα καὶ μέλι; Καὶ κοίταξε, ἀπὸ τὴν πρώτη σου νεότητα ἔκανες τὸ κακὸ μπροστὰ στὰ μάτια μου καὶ μὲ θύμωσες μὲ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν μου καὶ ἔστρεψες τὴ ράχη σου σὲ μένα καὶ ὄχι τὸ πρόσωπό σου πρὸς ἐμένα, ὅταν συνεχῶς σὲ ἐδίδασκα. Καὶ ἐβεδήλωσες τὸν οἶκο μου γιὰ νὰ τὸν λερώσεις, καὶ ἔχτισες ναὸ στὸν Βάαλ στὴν κοιλάδα τοῦ Μπὲν Χιμμόν, ἐνῶ δὲν τὸ διέταξα, καὶ ποτὲ δὲ μοῦ μπῆκε στὸ μυαλό ὅτι θὰ ἔκανες τέτοια φρικτὰ πράγματα. Καὶ σοῦ ἔστειλα τὸν ὑπηρέτη μου Ἰερεμία, πὺ τοῦ ἀπηύθυνα τὸ λόγο μου, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ βασιλιᾶ Ἰωσία, γιοῦ τοῦ Ἀμὼς μέχρι καὶ σήμερα — καὶ ἐδῶ καὶ εἴκοσι τρία χρόνια σοῦ ἐκήρυττε μὲ ζῆλο, ἀλλὰ δὲ θέλησες νὰ τὸν ἀκούσεις. Γι' αὐτὸ λέει ὁ Κύριος ὁ Θεός: Ποιὸς ποτέ του ἔχει ἀκούσει τὸ παρθένο Ἰσραήλ νὰ κάνει τέτοια θεθήλωση; Γιατί τὸ νερὸ τῆς βροχῆς δὲν ἐξαφανίζεται τόσο γρήγορα ὅσο γρήγορα μὲ ξεχνάει ὁ λαός μου. Ὡ! γῆ, γῆ, γῆ, ἄκουσε τὸ λόγο τοῦ Κυρίου!»

Ἔτσι σ' ἔνα μακρὸν λόγο πάνω στὸ «πρέπει» καὶ τὸ «μπορῶ» ὁ Ἄγιος Μπρῶνο θεβαιώνει ὅτι οἱ κομμουνιστὲς ἀντίπαλοί του τὸν παρανόησαν. Ὁ τρόπος πὺ περιγράφει τὴν κριτικὴ σ' αὐτὸ τὸν πρόσφατο λόγο του, ὁ τρόπος πὺ μετατρέπει τίς προηγούμενες δυνάμεις πὺ καταπίεζαν «τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος» σὲ «ὑπερβατικές δυνάμεις», κι αὐτὲς τίς ὑπερβατικές δυνάμεις στὸ «πνεῦμα τοῦ πνεύματος», καὶ ὁ τρόπος πὺ παρουσιάζει τὴν «κριτικὴ» ὡς τὸ μόνον κλάδο παραγωγῆς, ἀποδείχνει ὅτι ἡ φαινομενικὴ παρανόηση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ κατανόηση πὺ δὲν τοῦ ἀρέσει. Ἀποδείξαμε ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ Μπάουερ θρῖσκεται κάτω ἀπὸ κάθε κριτικὴ, καὶ χάρις σ' αὐτὸ ἔχουμε γίνει ἀναγκαστικὰ δογματιστές. Ἀκόμα μᾶς κατηγορεῖ μὲ κάθε σοβαρότητα γιὰ τὴν αὐθάδη δυσπιστία μας στὶς ἀρχαῖες του φράσεις. Ὁλόκληρη ἡ μυθολογία τῶν ἀνεξάρτητων ἐθνῶν, μὲ τὸν Δία τὸν νεφεληγερέτη — τὴν αὐτοσυνείδηση — ἐπικεφαλῆς, παρελαύνει ἐδῶ γι' ἄλλη μιὰ φορὰ μέσα στὶς «ἡχηρὲς φράσεις μιᾶς ὀλοκληρωμένης γενιτσαρικής ὀρχήστρας λαϊκῶν κατηγοριῶν»

(«Φιλοσοφική Έφημερίδα» πρβλ. Ἡ «Ἁγία Οἰκογένεια». σ. 234). Πρῶτα ἀπ' ὅλα, θέεται, ὁ μῦθος τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, δηλ., τῆς σκληρῆς «ἐργασίας» τοῦ κριτικοῦ, πού εἶναι «ἡ μόνη δημιουργική καί παραγωγική ἀρχή, μιὰ συνεχῆς πάλη καί νίκη, μιὰ συνεχῆς καταστροφή καί δημιουργία», μιὰ «τωρινή ἐργασία» καί μιὰ «χτεσινή ἐργασία». Πραγματικά ὁ σεβάσμιος πατέρας κατηγορεῖ ἀκόμα τὴν «Ἁγία Οἰκογένεια» ὅτι καταλαβαίνει τὴν «κριτική» μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού τὴν καταλαβαίνει κι αὐτὸς στὴ σημερινή του ἀπάντηση. Ἀφοῦ πῆρε πίσω τὴν «οὐσία» καί «τὴν ἐκσφενδόνισε στὴ γῆ τῆς γέννησής της, τὴν αὐτοσυνείδηση, τὸν ἐπικρίνοντα καί» (ὑστερα ἐπίσης ἀπὸ τὴν «Ἁγία Οἰκογένεια») «τὸν κρινόμενο ἄνθρωπο» (ἡ αὐτοσυνείδηση παίρνει ἐδῶ τὴ θέση μιᾶς ιδεολογικῆς ἀποθήκης ἀχρηστων ἀντικειμένων), συνεχίζει:

«Αὐτὴ» (ἡ ὑποτιθέμενη φιλοσοφία τοῦ Φώβερμπαχ) «δὲν τολμάει νὰ ξέρει ὅτι ἡ κριτικὴ καὶ οἱ κριτικοί, ἀπὸ τότε πού ἔχουν ὑπάρξει,» (!) «ἔχουν ὀδηγήσει καί φτιάξει τὴν ἱστορία, ὅτι ἀκόμα κι οἱ ἀντίπαλοί τους καί ὅλα τὰ κινήματα καί οἱ ζυμώσεις τοῦ καιροῦ μας εἶναι δημιουργία τους, ὅτι αὐτοὶ μονάχα εἶναι πού κρατᾶνε ἐξουσία στὰ χέρια τους, γιατί ἡ δύναμη βρίσκεται μέσα στὴ συνείδησή τους, καί γιατί ἀντλοῦν δύναμη ἀπὸ τοὺς ἑαυτούς τους, ἀπὸ τίς πράξεις τους, ἀπὸ τὴν κριτικὴ, ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἀπὸ τίς δημιουργίες τους. Ὅτι μονάχα μὲ τὴν πράξη τῆς κριτικῆς ἐλευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος, καί ἐπομένως καί οἱ ἄνθρωποι, καί δημιουργεῖται ὁ ἄνθρωπος» (!) «καί ἐπομένως καί οἱ ἄνθρωποι».

Ἔτσι, ἡ κριτικὴ καὶ οἱ κριτικοί εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα δυὸ τελείως διαφορετικὰ ὑποκείμενα, πού ὑπάρχουν καί ἐνεργοῦν χωριστὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὁ κριτικὸς εἶναι ἓνα ὑποκείμενο διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν κριτικὴ, καί ἡ κριτικὴ ἓνα ὑποκείμενο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν κριτικὸ. Αὐτὴ ἡ προσωποποιημένη κριτικὴ, ἡ κριτικὴ σὰν ὑποκείμενο, εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ «κριτικὴ κριτικὴ» πού ἐναντίον της στράφηκε Ἡ «Ἁγία Οἰκογένεια». «Ἡ κριτικὴ καί οἱ κριτικοί, ἀπὸ τότε πού ὑπάρχουν ἔχουν ὀδηγήσει καί φτιάξει τὴν ἱστορία». Εἶναι καθαρὸ ὅτι δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν αὐτὸ τὸ πράγμα «στὸ διάστημα» πού δὲν «ὑπῆρχαν», καί εἶναι ἐξίτου καθαρὸ ὅτι «ἀπὸ τότε πού ἔχουν ὑπάρξει» «ἔφτιαξαν ἱστορία», μὲ τὸ

δικό τους τρόπο. Τελικά, ὁ Ἅγιος Μπροῦνο προχωράει μέχρι τὸ σημεῖο «νά πρέπει καὶ νὰ μπορεῖ» νὰ μᾶς δώσει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ βαθειὰ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ δύναμη τῆς κριτικῆς ποὺ συνταράσσει κράτη, δηλαδή ὅτι «ἡ κριτικὴ καὶ οἱ κριτικοὶ κρατοῦν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους, διότι» (ἕνα ὠραῖο «διότι!») «ἡ δύναμη βρίσκεται μέσα στὴ συνείδησή τους», καί, δεύτερο, ὅτι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι κατασκευαστὲς τῆς ἱστορίας «κρατοῦν ἐξουσία στὰ χέρια τους», διότι «ἀντλοῦν δύναμη ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἀπὸ τὴν κριτικὴ» (δηλ. πάλι ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους) — πράγμα ποὺ δυστυχῶς, δὲν ἀποδείχνει μὲ κανένα τρόπο ὅτι πηγάζει ὀτιδήποτε μέσα ἀπὸ κεῖ, μέσα ἀπὸ τοὺς «ἑαυτοὺς τους», μέσα ἀπὸ τὴν «κριτικὴ». Πάνω στὴ θάση τῶν ἴδιων τῶν λόγων τῆς κριτικῆς, θὰ ἔπρεπε κανεὶς τουλάχιστο νὰ πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ εἶναι δύσκολο νὰ «πηγάσει» ἀπὸ κεῖ μέσα ὀτιδήποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς «ὑπόστασης» ποὺ «ἐκσφενδονίστηκε» μέσα σ' αὐτὴ. Τελικά, ἡ κριτικὴ ἐπίσης «ἀντλεῖ» ἀπὸ τὴν κριτικὴ τὴ «δύναμη» νὰ ἐκστομίσει ἕνα ἐξαιρετικὰ τερατώδη χρησιμὸ. Γιατὶ μᾶς ἀποκαλύπτει ἕνα μυστικὸ ποὺ ἦταν κρυφὸ γιὰ τοὺς πατέρες μας καὶ ἄγνωστο στοὺς παποῦδες μας, τὸ μυστικὸ ὅτι «μονάχα μὲ τὴν πράξη τῆς κριτικῆς δημιουργεῖται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπομένως καὶ οἱ ἄνθρωποι» — ἐνῶ μέχρι τώρα ἡ κριτικὴ θεωροῦνταν λαθεμένα σὰ μιὰ πράξη ἀνθρώπων ποὺ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπ' αὐτὴ χάρις σὲ πολὺ διαφορετικὲς πράξεις. Ἔτσι προκύπτει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ἦρθε «μέσα στὸν κόσμο, ἀπὸ τὸν κόσμο, καὶ πρὸς τὸν κόσμο» διαμέσου τῆς «κριτικῆς», δηλαδή μὲ Generatio Aequivoca. Ὅλα αὐτά, ἴσως, εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἄλλη ἐρμηνεῖα τοῦ ἀκόλουθου χωρίου ἀπὸ τὴ Βίβλο Γενέσεως: Καὶ ὁ Ἄδὰμ ἐγνώρισε, δηλ. ἔκανε κριτικὴ στὴν Εὐὰ τὴ γυναῖκα του, καὶ αὐτὴ συνέλαβε, κτλ.

Ἔτσι, βλέπουμε ἐδῶ ὅλη τὴ γνωστὴ κριτικὴ κριτικὴ, ποὺ ἔχει ἤδη ἐπαρκῶς χαρακτηριστεῖ στὴν «Ἄγία Οἰκογένεια», νὰ μᾶς ἀντιμετωπίζει μὲ ὅλη τῆς τὴν κατεργαριά, σὰ νὰ μὴν εἶχε συμβεῖ τίποτε. Δὲ χρειάζεται νὰ ἐκπλησσοῦμαστε μ' αὐτό, γιατί ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος παραπονιέται, στὴ σελίδα 140, ὅτι Ἡ «Ἄγία Οἰκογένεια» «ἐμποδίζει κάθε πρόοδο στὴν κριτικὴ». Μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀγανάκτηση ὁ Ἅγιος Μπροῦνο κατηγορεῖ τοὺς συγγραφεῖς τῆς «Ἄγίας Οἰκογένειας» ἐπειδὴ μέσο μιᾶς χημικῆς διαδικασίας ἐξαερώσανε τὴν κριτικὴ τοῦ Μπάουερ καὶ τὴν ἔφεραν ἀπὸ τὴ «ρευστὴ» τῆς κατάστασης σὲ μιὰ «κρυσταλλικὴ» κατάσταση.

Ἄπὸ ἐδῶ ἔπεται ὅτι τὰ «ιδρύματα ἐπαιτείας», τὸ «πιστοποιητικὸ γεν-

νήσεως τῆς πλειοψηφίας», «οἱ περιοχές τοῦ πάθους καὶ τῶν κεραυνοβόλων πλευρῶν», ἢ «μουςουλμανικὴ προσποίηση τῆς ἔγνοιας» (Ἡ «Ἄγία Οἰκογένεια», σσ. 2, 3, 4, σύμφωνα μὲ τὴν κριτικὴ «Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα») — ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνοησίες μόνον ἂν τὰ καταλάβουμε κατὰ τὸν «κρυσταλλικὸ» τρόπο. Καὶ τὰ εἴκοσι ὀκτὼ ἱστορικὰ λάθη, ποὺ ἀποδείχτηκε πὺς διέπραξε ἡ κριτικὴ κατὰ τὴν περιήγησή της στὰ «Προβλήματα ἀγγλικῆς ἐπικαιρότητας»¹ — δὲν εἶναι ἄραγε λάθη ὅταν τὰ κοιτάξουμε ἀπὸ τὴ «ρευστὴ» ἀποψη; Μήπως ἡ κριτικὴ ἐπιμένει ὅτι, ἀπὸ τὴ ρευστὴ ἀποψη ἐπροφήτεψε ἐκ τῶν προτέρων τὴ διαμάχη Νάουμπερκ² — πολὺ ἀργότερα ἀφότου αὐτὸ ἐγινε μπροστὰ στὰ μάτια της — καὶ ὅτι δὲν τὴν κατασκεύασε κατόπι νέρως; Μήπως ἐπιμένει ὅτι ἡ λέξις *Maréchal* θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει «σιδεράς» ἀπὸ «κρυσταλλικὴ» ἀποψη; ἀλλὰ ἀπὸ τὴ ρευστὴ ἀποψη θὰ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ σημαίνει «στρατηγός»; Ἡ μήπως ὅτι παρόλο ποὺ κατὰ τὴν «κρυσταλλικὴ» ἀντίληψη «*Un fait physique*» θὰ ἐσήμαινε «φυσικὸ γεγονός», ἢ ἀληθινὴ «ρευστὴ» μετάφραση θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι «γεγονὸς τῆς φυσικῆς»; Ἡ μήπως ὅτι «*La malveillance de nos Bourgeois juste-milieux*»³ σημαίνει στὴ ρευστὴ του κατάστασι «ἡ ἀμεριμνησία τῶν καλῶν μας ἀστῶν»; Μήπως ἐπιμένει ὅτι, ἀπὸ ρευστὴ ἀποψη, «ἓνα παιδί ποὺ δὲ γίνεται μὲ τὴ σειρά του πατέρα ἢ μητέρα εἶναι οὐσιαστικὰ κόρη»; Ὅτι κάποιος μπορεῖ νὰ ἔχει τὸ καθήκον «νὰ περιγράψει τὰ πράγματα σὰ νὰ ἦταν τὰ τελευταῖα πικρὰ δάκρυα τοῦ παρελθόντος»; Ὅτι οἱ διάφοροι θυρωροί, τὰ λιοντάρια, οἱ μοδιστροῦλες, οἱ μαρκήσιοι, οἱ παληάνθρωποι καὶ οἱ ξύλινες πόρτες στὸ Παρίσι στὴ «ρευστὴ» τους μορφή δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ φάσεις τοῦ μυστηρίου «ποῦ ἡ ἔγνοιά του γενικὰ πρέπει νὰ τὸ τοποθετεῖ γενικὰ σὰν περιορισμένο καὶ πάλι νὰ καταργεῖ αὐτὸν τὸν περιορισμὸ ποὺ τοποθετεῖται ἀπὸ τὴν παγκόσμια οὐσία του, γιατί ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ οὐσία εἶναι μονάχα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς του αὐτο-διάκρισης, τῆς δραστηριότητάς του»; Ὅτι ἡ κριτικὴ

1. Τίτλος ἄρθρου τοῦ Φάουχερ. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο τὸ κεφ. II τῆς Ἄγίας Οἰκογένειας.

2. Ὑπαινιγμὸς σὲ μιὰ διαμάχη ἀνάμεσα στὸν Κάρλ Νάουμπερκ καὶ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Βερολίνου. Σχετικὰ, μ' αὐτὴ τὴ διαμάχη, ὑπάρχει ἓνα ἄρθρο στὴ «Γενικὴ Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα» φύλλο 4, ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὴν «Ἄγία Οἰκογένεια», Κεφ. III.

3. Ἡ κακοβουλία τῶν φιλισταίων ἀστῶν μας.

κριτική με τή «ρευστή» σημασία «συνεχίζει τὸ δρόμο τῆς ἀκράτητη, νικηφόρα καὶ σίγουρη γιὰ τὴ νίκη», ὅταν ἀσχολούμενη μ' ἓνα ζήτημα βεβαιώνει πρῶτα ὅτι ἀποκάλυψε τὴν «ἀληθινὴ καὶ γενικὴ σημασία» τῆς καὶ ὕστερα δέχεται ὅτι «δὲν ἔχει οὔτε τὴ θέληση οὔτε τὸ δικαίωμα νὰ προχωρήσει, πέρα ἀπὸ τὴν κριτικὴ», καὶ τελικὰ δέχεται ὅτι «πρέπει ἀκόμα νὰ κάνει ἓνα βῆμα ἀλλὰ αὐτὸ τὸ βῆμα ἦταν ἀδύνατο διότι — ἦταν ἀδύνατο» (Ἡ «Ἀ γ ί α Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α», σ. 184); Ὅτι ἀπὸ «ρευστή» ἀποψη «τὸ μέλλον εἶναι ἀκόμα τὸ ἔργο «τῆς κριτικῆς, ἀν καὶ «ἡ μοίρα μπορεῖ νὰ ἀποφασίζει ὅπως θέλει»¹; Ὅτι ἀπὸ τὴν ρευστὴ ἀποψη ἡ κριτικὴ δὲν πέτυχε τίποτε τὸ ὑπεράνθρωπο ὅταν «ἤρθε σὲ ἀντίφαση μετὰ ἀληθινὰ τῆς στοιχεῖα — μιὰ ἀντίφαση ποὺ εἶχε ἡ δὴ θρεῖ τὴ λύση τῆς μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ στοιχεῖα»²;

Οἱ συγγραφεῖς τῆς «Ἀ γ ί α ς Ο ἰ κ ο γ έ ν ε ι α ς» διέπραξαν τὴν ἐλαφρότητα νὰ κατανοήσουν αὐτὲς καὶ ἑκατοντάδες ἄλλες διατυπώσεις σὰ διατυπώσεις ποὺ ἐκφράζουν σταθερὸ, «κρυσταλλικὸ» παραλογισμό — ἀλλὰ τὰ Εὐαγγέλια θὰ ἔπρεπε νὰ διαβάζονται μετὰ «ρευστὸ» τρόπο, δηλ. σύμφωνα μετὰ τὸ νόημα τῶν συγγραφέων τους, καὶ καθόλου μετὰ «κρυσταλλικὸ» τρόπο, δηλ. σύμφωνα μετὰ τὸν πραγματικὸν τους παραλογισμό, ἔτσι ποὺ νὰ φτάσει κανεὶς στὴν ἀληθινὴ πίστη καὶ νὰ θαυμάζει τὴν ἀρμονία τῆς κριτικῆς οἰκογένειας.

«Οἱ Ἐγγελεὶς καὶ Μάρξ, ἐπομένως, ξέρουν μονάχα τὴν κριτικὴ τῆς «Φιλολογικῆς Ἐφημερίδας» — ἓνα σκόπιμο ψέμα ποὺ ἀποδείχνει πόσο «ρευστὰ» διάβασε ὁ Ἅγιός μας ἓνα βιβλίον ὅπου τὰ τελευταῖα τοῦ ἔργου παριστάνονται ἀπλῶς σὰν τὸ ἀποκορύφωμα ὅλης τῆς «δουλειᾶς τοῦ ποὺ ἔκανε στὸ παρελθόν». Ἀλλὰ ὁ πατέρας τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶχε τὴν ἡρεμία νὰ διαβάσει μετὰ κρυσταλλικὸν τρόπο, γιὰτὶ φοβᾶται τοὺς ἀντιπάλους τοῦ σὰν ἀντίζηλους ποὺ ἀμφισβητοῦν τὴν ἀγιοσύνην τοῦ καὶ «θέλουν νὰ τὸν στερήσουν τὴν ἀγιότητά του, γιὰ νὰ ἀγιοποιηθοῦν οἱ ἴδιοι».

² Ἄς σημειώσουμε, στὸ μεταξὺ, τὸ γεγονός ὅτι, σύμφωνα μετὰ τὴν τρι-

1. Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἀνώνυμο ἄρθρον τοῦ Μπρούνο Μπάουερ στὴ «Γενικὴ Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα», φύλλον 4, ποὺ ἔχει τὸν τίτλον «Τελευταῖα κείμενα γιὰ τὸ Ἑβραϊκὸ Ζήτημα».

2. Ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀνυπόγραφον ἄρθρον τοῦ Μπάουερ στὴ Γενικὴ Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα φύλλον 4 ποὺ ἔχει τὸν τίτλον «Ποῦ εἶναι τώρα τὸ ἀντικείμενον τῆς κριτικῆς».

νή διατύπωση του Ἁγίου Μπροῦνο, ἡ «Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα» του μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐσκόπευε νὰ ἰδρῦσει μιὰ «κοινωνικὴ κοινωνία» ἢ «νὰ περιγράψει τὰ πράγματα ὅαν νὰ ἦταν τὰ τελευταῖα πικρὰ δάκρυα» τῆς γερμανικῆς ιδεολογίας, οὔτε ἐσκόπευε νὰ δώσει σημασία στὴν δξύτατη ἀντίθεση πρὸς τὴ μαζικὴ καὶ ἀναπτυσσόμενη κριτικὴ κριτικὴ σὲ ὅλη τῆς τὴν καθαρότητα, ἀλλὰ μονάχα — «νὰ περιγράψει τὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὸ ριζοσπαστισμὸ τοῦ 1842 καὶ τὶς ἀπηχῆσεις τους στὴ λιποψυχία τους καὶ τὴν κενολογία τους», ἐπομένως νὰ καταπολεμήσει τὶς «ἀπηχῆσεις» ἐνὸς πράγματος ποῦ ἔχει ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ καιρὸ. *Tant de bruit pour une omelette!*¹ Στὸ μεταξύ, ἀκριβῶς ἐδῶ εἶναι ποῦ φαίνεται πιὸ «καθαρά» ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορία ποῦ προσιδιάζει στὴ γερμανικὴ θεωρία. Ἡ χρονιά τοῦ 1842 θεωρεῖται ὅαν ἡ περίοδος τῆς πιὸ μεγάλης λαμπρότητας τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ, γιατί αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἡ φιλοσοφία πῆρε μέρος στὴν πολιτικὴ. Ὁ φιλελευθερισμὸς ἐξαφανίζεται γιὰ τὸν κριτικὸ μὲ τὸ σταμάτημα τῆς ἐκδόσεως τῶν «Γερμανικῶν Χρονικῶν» καὶ τῆς «Ἐφημερίδας τοῦ Ρήνο»², τὰ ὄργανα τῆς φιλελεύθερης καὶ ριζοσπαστικῆς θεωρίας. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, φαινομενικά, παραμένουν μονάχα οἱ «ἀπηχῆσεις» ἐνῶ στὴν πραγματικότητά μόνον τώρα ποῦ ἡ γερμανικὴ ἀστικὴ τάξη νιώθει μιὰ πραγματικὴ ἀνάγκη γιὰ πολιτικὴ ἐξουσία, ἀνάγκη ποῦ δημιουργεῖται ἀπὸ οικονομικὲς σχέσεις, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἱκανοποιήσει, ἔχει στὴ Γερμανία ὁ φιλελευθερισμὸς πραγματικὴ ὑπαρξὴ καὶ ἐπομένως τὴν πιθανότητα κάποιας ἐπιτυχίας.

Ἡ δαθειὰ στενοχώρια τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο γιὰ τὴν «Ἄγια Οἰκονογέγεια» δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνει τὴν κριτικὴ αὐτοῦ τοῦ ἔργου «ἔξω ἀπ' αὐτὸ τὸ ἴδιο, διαμέσου αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ἴδιο». Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κυριαρχήσει πάνω στὴ λύπη του ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσει τὸ ἔργο σὲ μιὰ «ρευστὴ» μορφή. Βρῆκε αὐτὴ τὴ ρευστὴ μορφή μέσα σὲ μιὰ συγκεχυμένη παρουσίαση, γεμάτη ἀπὸ παρανοήσεις, στὸ «Ἄτμὸ-

1. Πολὺς θόρυβος γιὰ μιὰ ὀμελέττα!

2. Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου: Ἐκδόθηκε στὴν Κολωνία ἀπὸ Γενάρη 1842 μέχρι 31)3)1843. Ὁ Μάρξ ἦταν ἀρχικὰ συνεργάτης τῆς καὶ ἔγινε Ἀρχισυντάκτης τῆς τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1842. Ἡ ἐφημερίδα ἰδρυθεῖκε ἀπὸ ἀστούς τῆς Ρηνανίας ἀντιθετοὺς πρὸς τὸν πρῶσιον ἀπολυταρχισμό. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τῶν Μάρξ ὑποστήριξε καθαρότερα τὴ δημοκρατικὴ ἄποψη. Ἡ πρῶσιον κυβέρνηση ἀπαγόρευσε τὴν ἐφημερίδα μὲ διάταγμα στίς 19)1)1843. Ὁ Μάρξ διέκοψε τὴ συνεργασία του στίς 17)3)1873 διότι οἱ ἰδιοκτῆτες τῆς ἐφημερίδας θέλανε νὰ τὴν κάνουν μετριοπαθέστερη.

π λ ο ι ο τ ῆ ς Β ε σ τ φ α λ ί α ς », έκδοση τοῦ Μάη, σσ. 206-14.
 Ὅλες οἱ παραθέσεις του εἶναι παρμένες ἀπὸ χωρία ποὺ παρατίθενται στὸ
 « Ἀ τ μ ό π λ ο ι ο τ ῆ ς Β ε σ τ φ α λ ί α ς » καὶ πέρα ἀπ' αὐτὸ δὲν
 παραθέτει τίποτε ἄλλο.

Ἡ γλώσσα ἐπίσης τοῦ ἁγίου κριτικοῦ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ γλώσ-
 σα τοῦ βεσφαλιανοῦ κριτικοῦ. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ὅλες οἱ διατυπώσεις ποὺ
 προβάλλονται ἀπὸ τὸ βεσφαλιανὸ « Ἀ τ μ ό π λ ο ι α » (σ. 206) ἀπὸ τὸν
 π ρ ό λ ο γ ο, μεταφέρονται στὴν « Τ ρ ι μ η ν ι α ί α Ἐ π ι θ ε ώ ρ η σ η
 τ ο Ὑ Β ί γ κ α ν τ ». (Σσ. 140-41.) Αὐτὴ ἡ μεταφορὰ ἀπο-
 τελεῖ τὸ κύριο μέρος τῆς κριτικῆς τοῦ Μπάουερ, σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ
 ἀρχὴ ποὺ εἶχε ἤδη συστήσει ὁ Χέγκελ:

«Νὰ ἐμπιστευόμαστε τὸν κοινὸ νοῦ καί, γιὰ τὰ ὑπόλοιπα, γιὰ
 νὰ συμβαδίζουμε μὲ τὴν ἐποχὴ μας καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία, νὰ διαβά-
 ζουμε π α ρ ο υ σ ι á σ ε ι ς φιλοσοφικῶν ἔργων, ἴσως ἀκόμα
 τοὺς π ρ ο λ ό γ ο υ ς τοὺς καὶ εἰσαγωγικὰ τοὺς παραγράφους.
 Γιατὶ αὐτὲς οἱ τελευταῖες δίδουν τίς γενικὲς ἀρχές ποὺ πάνω τους
 στηρίζονται ὅλα, ἐνῶ τὰ προηγούμενα, μαζί μὲ τὴν ἱστορικὴ ση-
 μείωση, δίδουν ἐπίσης μιὰν ἐκτίμηση, ποὺ, ἐπειδὴ εἶναι μιὰ ἐκτί-
 μηση, προχωρεῖ πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ κρινόμενον ἔργο. Αὐτὸ τὸ πατημέ-
 νο μονοπάτι μποροῦμε νὰ τὸ ἀκολουθήσουμε φορώντας τὴ ρόμπα
 μας. Ἀλλὰ τὸ ἀνεβασμένο αἶσθημα τοῦ αἰώνιου, τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ἁ-
 πειρου συνεχίζει τὸ δρόμο του, ντυμένο στὰ ἱερατικὰ ἄμφια»,

ἐνα δρόμο ποὺ ὅπως εἶδαμε, ὁ Ἅγιος Μπροῦνο ξέρει ἐπίσης πῶς νὰ τὸν
 «ἀκολουθήσει» ἐνῶ θὰ «τσακίζει τοὺς ἀντιπάλους του». (Χέγκελ, « Φ α ι -
 ν ο μ ε ν ο λ ο γ ί α », σ. 54).

Ὁ Βεσφαλιανὸς κριτικὸς, ἀφοῦ δώσει λίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν πρό-
 λογο συνεχίζει:

«Ἔτσι ὁ ἴδιος ὁ πρόλογος ὀδηγεῖ στὸ π ε δ ί ο τ ῆ ς μ ά -
 χ η ς τοῦ βιβλίου, κτλ. (σ. 206).

Ὁ « ἁ γ ι ο ς κριτικὸς, ἀφοῦ μετέφερε αὐτὰ τὰ ἀποσπάσματα στὴν
 « Τ ρ ι μ η ν ι α ί α Ἐ π ι θ ε ώ ρ η σ η τ ο Ὑ Β ί γ κ α ν τ », κάνει
 μιὰ πρὸς λεπτὴν διάκριση καὶ λέει:

«Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔ δ α φ ο ς καὶ ὁ ἔ χ θ ρ ό ς ποὺ ἐδη-
 μούργησαν γιὰ τὴ μ ά χ η οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς».

Ἐκ τῆς συζήτησης τῆς κρίσιμης θέσης: «ὁ ἐργάτης δὲ δημιουργεῖ τίποτε», ὁ Βεστωφάλιανὸς κριτικὸς δίνει μονάχα τὸ συνοπτικὸ σύμπερασμα.

Ὁ ἄγιος κριτικὸς πιστεύει πραγματικά, πὼς αὐτὰ εἶναι ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ γι' αὐτὴ τὴν θέσιν, ἀντιγράφει τὴν βεστωφάλιανή παραθεσιν στὴ σελίδα 141 καὶ χαίρεται μὲ τὴν ἀνακάλυψιν πὼς μονάχα «θεβαιώσεις» ἔχουν προβληθεῖ σὲ ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν κριτικὴν.

Ἐκ τῆς ἐξέτασιν τῶν κριτικῶν συγκινησιακῶν ἐκφράσεων γιὰ τὸν ἔρωτα, ὁ βεστωφάλιανὸς κριτικὸς στὴ σελίδα 209 ἀντιγράφει κατὰ ἓνα μέρος τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος καὶ ὕστερα λίγες ἀσύνδετες φράσεις ἀπὸ τὴν ἀνασκευὴν, πού θέλει νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὡς ἀσυνείδητον γιὰ τὴν νεφελώδικην καὶ γλυκανάλατην αἰσθηματικότητά του.

Στὶς σελίδες 141-42 ὁ ἄγιος κριτικὸς τὸν ἀντιγράφει λέξην πρὸς λέξην, φράσιν πρὸς φράσιν, μὲ τὴν ἴδιαν σειρὰ πού κάνει τὶς παραθέσεις ὁ προκάτοχός του.

Ὁ Βεστωφάλιανὸς κριτικὸς ἀναφωνεῖ πάνω ἀπὸ τὸ πτώμα τοῦ χερ Γιούλιους Φάουχερ: «Αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ὠραίου στὴ γῆ!»¹

Ὁ ἄγιος κριτικὸς δὲν τολμάει νὰ τελειώσῃ τὴν «δύσκολην ἐργασίαν» του χωρὶς νὰ ἰδιοποιηθεῖ αὐτὴ τὴν ἀναφώνησιν, γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ξεκάρφωτα στὴ σελίδα 142.

Ὁ Βεστωφάλιανὸς κριτικὸς στὴ σελίδα 212 δίνει μιὰ δῆθεν περίληψιν τῶν ἐπιχειρημάτων πού στρέφονται ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ Ἁγίου Μπρούνο στὴν «Ἁγία Οἰκογένεια».

Ὁ ἄγιος κριτικὸς, χαρούμενος καὶ κατὰ λέξην, ἀντιγράφει ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικὸν μαζί μὲ ὅλες τὶς βεστωφάλιανες ἀναφωνήσεις. Δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴν ἰδέαν γιὰ τὸ ὅτι πούθεν ἀμέσως ὀλόκληρη αὐτὴ τὴν πολεμικὴν, δὲν τοῦ ἀπευθύνεται καμμιά κατηγορία ὅτι «μετατρέπει τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς χειραφέτησιν σὲ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης χειραφέτησιν», ὅτι «θέλει νὰ σκοτώσῃ τοὺς Ἑβραίους», ὅτι «μετατρέπει τοὺς Ἑβραίους σὲ θεολόγους», ὅτι «μετατρέπει τὸν Χέγκελ σὲ χερ Χίνριξ», κτλ. Μὲ εὐπιστίαν ὁ ἄγιος κριτικὸς ἐπαναλαμβάνει τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ βεστωφάλιανοῦ κριτικοῦ ὅτι στὴν «Ἁγία Οἰκογένεια» ὁ Μάρξ προθυμοποιεῖται νὰ δώσῃ ἓνα εἶδος σχολαστικῆς μικρῆς πραγματείας «σὲ ἀπάντησιν στὴν ἀνόητη αὐτοαποθέωσιν» τοῦ Μπάουερ. Ἄλλὰ οἱ λέξεις «ἀνόητη αὐτοαποθέωσιν», πού εἶ-

1. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ Σίλλερ: Ὁ θάνατος τοῦ Βάλλενστάιν, πρῶτη IV, σκηνὴ 12.

“Άγιος Μπρούνο δίνει σάν παράθεση, πουθενά δὲ μποροῦν νὰ βρεθοῦν μέσα σ’ ὀλόκληρη τὴν «Ἄγια Οἰκογένεια», ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν στὴν κριτικὴ τοῦ θεσφαλιανοῦ. Οὔτε ἡ μικρὴ πραγματεία προσφέρεται σάν ἀπάντηση στὴν «αὐτο-ἀπολογία» τῆς κριτικῆς στὶς σελίδες 150-63 τῆς «Ἄγιας Οἰκογένειας», ἀλλὰ μόνο στὸ παρακάτω μέρος στὴ σελίδα 165, σὲ σύνδεση μὲ τὸ ἱστορικὸ ἐρώτημα: «Γιατὶ ὁ χερ Μπάουερ πρέπει νὰ ἀνακατευτεῖ στὴν πολιτικὴ;»

Τελικὰ στὴ σελίδα 143 ὁ “Άγιος Μπρούνο παρουσιάζει τὸν Μάρξ σὰ «διασκευαστικὸ κωμωδιογράφο» ἀκολουθώντας κι ἔδω τὸ θεσφαλιανὸ του πρότυπο ποὺ ἀνέλυσε τὸ «παγκόσμιον ἱστορικὸ δράμα τῆς κριτικῆς κριτικῆς», στὴ σελίδα 213, καὶ τὸ μετέτρεψε σὲ μιὰ «ἐξαίρετικὰ διασκευαστικὴ κωμωδία».

Ἔτσι, μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ πῶς οἱ ἀντίπαλοι τῆς κριτικῆς κριτικῆς «τολμοῦν καὶ εἶναι ἱκανοὶ» «νὰ γνωρίζουν πῶς ἐργάστηκε ὁ κριτικὸς καὶ πῶς ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται τὰ ἴσα».

4. ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ «κ. ΧΕΣ»

«Ὅ,τι οἱ Ἔγγελς καὶ Μάρξ δὲ μπόρεσαν ἀκόμα νὰ κάνουν, τὸ πραγματοποίησε ὁ κ. Χές».

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο θεϊκὸ πέρασμα ποὺ — χάρη στὸ σχετικὸ «μπορεῖ» καὶ «δὲ μπορεῖ» νὰ γίνεῖ, τῶν εὐαγγελιστῶν — ἔχει παραμείνει τόσο σταθερὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἁγίου ἀνθρώπου, ὥστε θὰ πρέπει νὰ βρῆσκει μιὰ θέση, σχετικὰ ἢ ἀσχετα, σὲ κάθε ἄρθρο τοῦ Πατέρα τῆς ἐκκλησίας.

«Ὅ,τι οἱ Ἔγγελς καὶ Μάρξ δὲ μπόρεσαν ἀκόμα νὰ κάνουν, τὸ πραγματοποίησε ὁ κ. Χές». Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὸ «ὄ,τι» ποὺ «οἱ Ἔγγελς καὶ Μάρξ δὲ μπόρεσαν ἀκόμα νὰ κάνουν»; Οὔτε περισσότερο οὔτε λιγότερο ἀπὸ τὸ νὰ κριτικάρουν τὸν Στίρνερ. Καὶ γιατί συνέβη ὥστε οἱ Ἔγγελς καὶ Μάρξ νὰ «μὴ μποροῦν ἀκόμα» νὰ κριτικάρουν τὸν Στίρνερ; Γιὰ τὸ μοναδικὸ λόγο ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Στίρνερ δὲν εἶχε ἀκόμα δημοσιευτεῖ δταν ἔγραψαν τὴν «Ἄγια Οἰκογένεια».

Αὐτὸ τὸ κερδοσκοπικὸ τέχνασμα — νὰ ἐνώνεις μαζὶ τὸ κάθε τι καὶ

νά θάζεις τὰ πιό διαφορετικά πράγματα σέ μιὰ ἐπιφανειακή αἰτιακή σχέση — ἔχει κατακτήσει πραγματικά τὸν ἀγίό μας. Στὴν περίπτωσή του ἔχει ἀποξενωθεῖ ἀπὸ ὁποιοδήποτε περιεχόμενο καὶ ἐκφυλίζεται σέ μιὰ χοντροκομμένη συνήθεια νὰ διατυπώνονται ταυτολογίες μὲ σπουδαιοφάνεια. Λόγου χάρη, ἤδη μέσα στὴ «Γενική Φιλολογική Ἐφημερίδα» (1, 5) διαβάζουμε:

«Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἐργασία μου καὶ στὶς σελίδες πού, λόγου χάρη, κάποιος Φίλιπσον γεμίζει μὲ γράμματα» (δηλαδή οἱ κενές σελίδες πού πάνω τους γράφει «λόγου χάρη» κάποιος Φίλιπσον) «πρέπει ἀναγκαστικά νὰ ἔχει τὸν χαρακτήρα πού πραγματικά ἔχει»!!!

Ὁ «κ. Χές», πού γιὰ τὰ γραφτά του οἱ Ἐγκελς καὶ Μάρξ δὲν ἔχουν ἀπολύτως καμμιά εὐθύνη, φαίνεται τόσο ἀξιοσημείωτο φαινόμενο στὸν ἅγιο κριτικό ὥστε τὸ μόνο πού εἶναι ἱκανὸς νὰ κάνει εἶναι νὰ ἀντιγράψει μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Οἱ τελευταῖοι φιλόσοφοι» καὶ νὰ μᾶς δίνει τὴν κρίση του ὅτι «σέ μερικά σημεῖα αὐτὴ ἡ κριτικὴ δὲν κατάλαβε τὸν Φώυερμπαχ ἢ ἐπίσης» (ὡ θεολογία!) «τὸ σκεῦος θέλει νὰ ἐξεγερθεῖ ἐναντίον τοῦ κεραμέως». Πρὸβλ. Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους, 9, 20-21. Ἀφοῦ ἔκανε ἄλλη μιὰ φορά τὴ «σκληρὴ ἐργασία» νὰ παραθέτει ἀποσπάσματα, ὁ ἅγιος κριτικός μας καταλήγει τελικά στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Χές ἀντιγράφει ἀπὸ τὸν Χέγελ, μιὰ πού χρησιμοποιεῖ τὶς δυὸ λέξεις «ἐνωμένος» καὶ «ἀνάπτυξη». Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο, βέβαια, ἔπρεπε μ' ἕναν πλάγιο τρόπο νὰ προσπαθήσει νὰ στρέψει ἐναντίον τοῦ Φώυερμπαχ τὴν ἀπόδειξη πού δίνεται μέσα στὴν «Ἄγια Οἰκογένεια» γιὰ τὴ δικιά του πλήρη ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Χέγελ.

«Νά, πῶς ἔπρεπε νὰ τελειώσει ὁ Μπάουερ! Ἀγωνίστηκε ὅσο καλύτερα μπορούσε ἐναντίον ὄλων τῶν χεγκελιανῶν κατηγοριῶν», μὲ ἐξαίρεση τὴν αὐτοσυνείδηση — εἰδικὰ στὴν ἔνδοξη μάχη τῆς «Φιλολογικῆς Ἐφημερίδας» ἐναντίον τοῦ χέρ Χίνριξ. Τὸ πῶς ἀγωνίστηκε καὶ τίς κατέκτησε τὸ ἔχουμε κιόλας δεῖ. Γιὰ νὰ ἔχουμε μιὰ πρόσθετη ἀπόδειξη, ἄς παραθέσουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Βίγκαντ, (σελίδα 110), ὅπου βεβαιώνει ὅτι

ἡ «ἀληθινὴ» (1) «λύση» (2) «τῶν ἀντιφάσεων» (3) «στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία» (4), ἢ «ἀληθινὴ ἐνότητα» (5) «τῶν ξεχωριστῶν σχέ-

σεων» (6), «ἀληθινή» (7) «βάση» (8) «και ἄδυσσος» (9) «τῆς θρησκείας, ἢ ἀληθινὰ ἄπειρη» (10), «ἀκαταμάχητη, αὐτοδημιούργητη» (11) «προσωπικότητα» (12) «δὲν ἔχει ἀκόμα βρεθεῖ».

Αὐτὲς οἱ τρεῖς γραμμὲς δὲν περιέχουν δυὸ ἀμφίβολες χεγκελιανὲς κατηγορίες, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Χές, ἀλλὰ μιὰ πλήρη δωδεκάδα ἀπὸ «ἀληθινές, ἄπειρες, ἀκαταμάχητες» χεγκελιανὲς κατηγορίες ποὺ ἀποκαλύπτονται σὰν τέτιες ἀπὸ τὴν «ἀληθινή ἐνότητα τῶν ξεχωριστῶν σχέσεων» — «νά πῶς ἔπρεπε νὰ τελειώσει ὁ Μπάουερ!» Καὶ ἂν ὁ ἅγιος ἄνθρωπος πιστεύει ὅτι στὸν Χές ἀνακάλυψε ἕναν χριστιανὸ πιστό, ὅχι ἐπειδὴ ὁ Χές «ἐλπίζει — ὅπως λέει ὁ Μπροῦνο — ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἐλπίζει καὶ ἐπειδὴ μιλάει γιὰ τὴν «ἀνάσταση», τότε ὁ μέγας μας πατέρας τῆς ἐκκλησίας μᾶς ἐπιτρέπει, πάνω στὴ βάση αὐτῆς τῆς Ἰδίας σελίδας 110, νὰ ἀποδείξουμε τὸν πολὺ ἐκδηλοῦν Ἰοῦδαϊσμό του. Ἐκεῖ δηλώνει

«ὅτι ὁ ἀληθινός, ζωντανός ἄνθρωπος μέσα στὴ σάρκα δὲν ἔχει ἀκόμα γεννηθεῖ!!!
(ἕνα καινούργιο συμπέρασμα γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ «μοναδικοῦ φύλου») καὶ ὁ νόθος ποὺ ἔχει γεννηθεῖ» (ὁ Μπροῦνο Μπάουερ!;)
«δὲν εἶναι ἀκόμα ἱκανὸς νὰ κατέχει ὅλες τὶς δογματικὲς διατυπώσεις», κτλ.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Μεσσίας δὲν ἔχει ἀκόμα γεννηθεῖ, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει πρῶτα νὰ ἔρθει στὸν κόσμον, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ κόσμος, ὅπως ὁ κόσμος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, βρίσκεται ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὴν ράβδο τοῦ νόμου, τῶν «δογματικῶν διατυπώσεων».

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο, καθὼς δείξαμε πιὸ πάνω, χρησιμοποίησε τοὺς «Ἐγγελεὺς καὶ Μάρξ» γιὰ ἕνα πέρασμα στὸν Χές. Τώρα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ὁ τελευταῖος τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ φέρει τὸν Φώβερμπαχ τελικὰ σὲ αἰτιακὴ σχέση μὲ τὶς παρεμβάσεις του στὸν Στίρνερ, τὴν «Ἄγία Οἰχογένεια» καὶ τοὺς «Τελευταίους Φιλοσόφους».

«Νά πῶς ἔπρεπε νὰ τελειώσει ὁ Φώβερμπαχ!» «Ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ τελειώσει εὐσεβῶς», κτλ. (Βίγκαντ, σ. 145.)

Ἡ ἀληθινή αἰτιακὴ σύνδεση, ὡστόσο, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναφώνηση εἶναι μιὰ μίμηση ἑνὸς χωρίου ἀπὸ τοὺς «Τελευταίους Φιλο-

σ ό φ ο υ ς» τοῦ Χέξ, πού στρέφονταν ἐναντίον τοῦ Μπάουερ, ἀνάμεσα σέ ἄλλους (Πρόλογος, σ. 4) :

«Ἔτσι / . . . / καί ὄχι μὲ ἄλλο τρόπο ἔπρεπε οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι τῶν χριστιανῶν ἀσκητῶν / . . . / νὰ ἀποχαιρετήσουν τὸν κόσμο.»

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο τελειώνει τὴν ἀγόρευσὴ του ἐναντίον τοῦ Φώυερμπαχ καὶ τῶν ὑποτιθέμενων συνενόχων του ἀπευθύνοντας τὴν κατηγορίαν στὸν Φώυερμπαχ διὸ τὸ μόνο πού μποροῦσε νὰ κάνει ἦταν νὰ «σάλπιζει», νὰ «φυσάει μέσα σὲ μιὰ σάλπιγγα», ἐνῶ ὁ κύριος Μπ. Μπάουερ ἢ ἡ κυρία Κριτική, ὁ «νόθος πού ἔχει γεννηθεῖ», γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τίποτα γιὰ τὴ συνεχῆ «καταστροφή», «τ ρ α θ ά ε ι μ π ρ ο σ τ ά μ ε τ ὸ ἔ ρ μ α θ ρ ι ά μ θ ο υ καὶ δ ρ έ π ε ι καὶ ν ο ὐ ρ γ ι ο υ ς θ ρ ι ά μ θ ο υ ς» (σ. 125), «γκρεμίζει ἀπὸ τὸ θρόνο» (σ. 119), «σφάζει» (σ. 111), «κεραυνοβολεῖ» (σ. 115), «κτυπάει μιὰ γιὰ πάντα» (σ. 120), «συντρίβει» (σ. 121), ἐπιτρέπει στὴ φύση μονάχα νὰ «φυτοζωεῖ» (σ. 120), χτίζει «αὐστηρότερες» (!) «φυλακές» (σ. 104) καὶ τελικά, μὲ «συντριπτικὴ» παπαδίστικη εὐγλωττία μακρηγορεῖ, στὴ σ. 105, μὲ ζωηρὸ εὐσεβὴ καὶ χαρούμενο τρόπο πάνω στὴ «σταθερὴ—ἰσχυρὴ—στέρεη ὑπαρξή», ρίχνει πάνω στὸ κεφάλι τοῦ Φώυερμπαχ (σ. 110) «βραχώδεις σχηματισμούς καὶ θράχους» καὶ τελικά, μ' ἓνα πλευρικὸ κτύπημα καταβάλλει ἐπίσης καὶ τὸν Ἅγιο Μάξ, προσθέτοντας στὴ σ. 124 «τὴν πιδ ἀφηρημένη ἀφαίρεση» καὶ «τὴν πιδ σκληρὴ σκληρότητα» στὴν «κριτικὴ κριτικὴ», τὴν «κοινωνικὴ κοινωνία» καὶ «τοὺς βραχώδεις σχηματισμούς καὶ θράχους».

Ὅλα αὐτὰ ὁ Ἅγιος Μπροῦνο τὰ πραγματοποίησε «διαμέσου τοῦ ἑαυτοῦ του, μέσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του», διότι εἶναι «Αὐτὸς ὁ ἴδιος». Πραγματικά, εἶναι «αὐτὸς ὁ ἴδιος πάντοτε ὁ μεγαλύτερος καὶ μπορεῖ πάντοτε νὰ εἶναι μεγαλύτερος» (εἶ ν α ι καὶ μ π ο ρ εῖ νὰ εἶ ναι!) «διαμέσου τοῦ ἑαυτοῦ του, μέσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του» (σ. 136). Τελεία καὶ παύλα.

Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο θὰ ἦταν ἀναμφισβήτητα ἐπικίνδυνος γιὰ τὸ γυναικεῖο φύλο, γιὰτὶ εἶναι μιὰ «ἀκαταμάχητη προσωπικότητα», ἂν «κατὰ τὸ ἴδιο μέτρο ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά» δὲ φοβότανε τὴν «αἰσθησιοκρατία σὰν τὸ ἐμπόδιον πού σκοντάφτοντας ἐπάνω του θὰ καταφέρει στὸν ἑαυτὸ του θανατηφόρο χ τ ὕ π η μ α». Ἐπομένως, «διαμέσου τοῦ ἑαυτοῦ του, μέσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του» δὲν πρόκειται νὰ συλλέξει ὅτιδήποτε

λουλούδια αλλά μάλλον θὰ τὰ ἀφίσει νὰ μαραθοῦν μέσα σὲ μιὰν ἄπειρη ἐπιθυμία καὶ ὑστερική λαχτάρια γιὰ τὴν «ἀκαταμάχητη προσωπικότητα», ποὺ «ἔχει αὐτὸ τὸ μοναδικὸ φύλο καὶ αὐτὰ τὰ μοναδικὰ, καθορισμένα γεννητικὰ ὄργανα».*

* /'Απόσπασμα σθημένο στὸ χειρόγραφο):

5. Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο μέσα στὸ «Ἄρμα τοῦ Θριάμβου» Του.

Προτοῦ ἀφίσομε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρες μας «νικηφόρους καὶ σίγουρους γιὰ τὴ νίκη», ἃς ἀνακατωθοῦμε γιὰ μιὰ στιγμή μὲ τὸ πλῆθος ποὺ χάσκει καὶ μαζεύεται τρέχοντας ἐξίσου πρόθυμα ὅταν αὐτὸς «τραβάει μπροστὰ μὲ τὸ ἄρμα θριάμβου καὶ δρέπει καινούργιους θριάμβους», σὰν τὸν Στρατηγὸ Κοντορεβουόλη(1) ποὺ μὲ τὰ τέσσερα ἀλογάκια του παρέχει ἓνα διασκεδαστικὸ θέαμα. Δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ ποὺ ἀκοῦμε τὴ βοή τῶν τραγουδιῶν τοῦ δρόμου, γιὰ τὴ τελικὰ ἢ ἐννοια» τοῦ θριάμβου «γενικά», συνεπάγεται νὰ σὲ ὑποδέχονται μὲ τραγούδια τοῦ δρόμου».

(1) Ψευδώνυμο τοῦ ἀμερικανοῦ νάνου Charles Stratton (1838.1883).

III Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΞ

«Was jehen mir die jrinen Beeme an?»¹

Ὁ Ἅγιος Μάξ ἐκμεταλλεύεται, «ἀπασχολεῖ» ἢ «χρησιμοποιεῖ» τὴ Σύνοδο γιὰ νὰ ἐκφωνήσῃ ἓνα μακρὸ ἀπολογητικὸ σχόλιο πάνω στὸ «Βιβλίο», ποὺ δὲν εἶναι ἓνα ὁποιοδήποτε βιβλίο, ἀλλὰ τὸ «Βιβλίο», τὸ βιβλίο καθεαυτὸ, τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίο, δηλ., τὸ τέλειο βιβλίο, τὸ Ἱερὸ Βιβλίο, τὸ βιβλίο σὰν κάτι ἱερό, τὸ βιβλίο σὰν τὸ ἱερὸ τῶν ἱερῶν, τὸ βιβλίο στοὺς οὐρανοὺς, δηλ., «Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του». Τὸ «Βιβλίο», ὅμως ξέρουμε, ἔπ ε σ ε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1844 καὶ πῆρε τὴ μορφή ἐνὸς ὑπηρέτη μὲ τὸν Ο. Βίγκαντ στὴ Λειψία.² Βρισκόταν ἐπομένως στὸ ἔλεος τῶν περιπετειῶν τῆς γήινης ζωῆς καὶ δέχονταν τὴν ἐπίθεση τῶν τριῶν «μοναδικῶν», δηλ. τῆς μυστηριώδους προσωπικότητας τοῦ Σέλιγκα, τοῦ γνωστικιστῆ Φώυερμπαχ καὶ τοῦ Χέξ.³ Ὅσο πολὺ κι ἂν ὁ Ἅγιος Μάξ σὰ δημιουργός, ὑψώνεται σὲ κάθε στιγμή πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του σὰ μιὰ δημιουργία, ὅπως ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τίς ἄλλες δημιουργίες του, λυπᾶται ὡστόσο τὸν ἀδύνατο ἀπόγονό του καί, γιὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ καὶ νὰ τὸν ἐξασφαλίσῃ ἔβγαλε ἓνα ἠχηρὸ «κριτικὸ ζήτημα». Γιὰ νὰ ἀναμετρήσουμε σὲ ὄλη τους τὴ σημασία τόσο αὐτὸ τὸ «κρι-

1. «Τί δουλειὰ ἔχω μ' αὐτὰ τὰ πράσινα δέντρα;» Πρόκειται γιὰ παράφραση ἀπὸ τὸ διήγημα τοῦ Χάινε «Τὰ λουτρά τῆς Λούκκα», γραμμένο σὲ βερολινέζικη διάλεκτο.

2. «Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του», τοῦ Στίρνερ ἐκδόθηκε τὸ 1844 ἀπὸ τὸν Βίγκαντ. Τὸ ὄνομα Μάξ Στίρνερ εἶναι ψευδώνυμο τοῦ Γιόχαν Κάσπαρ Σμίτ, πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ γιατί οἱ Μάρξ καὶ Ἔγκελς βάζουν συχνὰ τὸ ὄνομα τοῦ Στίρνερ μέσα σὲ εἰσαγωγικά.

3. Ὑπανιγμός στα ἀκόλουθα ἄρθρα: «Ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του»

τικό ζήτη» όσο και τη μυστηριώδη προσωπικότητα του Σέλιγκα,¹ πρέπει εδώ ως ένα βαθμό, να μελετήσουμε την εκκλησιαστική ιστορία και να κοιτάξουμε από πιο κοντά το «Βιβλίο». Ή, για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα του Ἁγίου Μάξι: «θὰ θάλουμε ἐπεισοδιακά» «μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα» τὸν ἐκκλησιαστικὸ-ιστορικὸ «στοχασμὸ» πάνω στὸν «Μοναδικὸ καὶ τὴν ἰδιοκτησία του» «γιὰ τὸ μόνο λόγο» «ὅτι ἡ γνώμη μας εἶναι πὼς θὰ μπορούσε νὰ συμβάλει στὴ διασαφήνιση τῶν ὑπολοίπων».

«ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι,
καὶ ἐξελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης

»τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ.

»ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι,
καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.

»τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Ὁ Μοναδικός² Κύριος, αὐτὸς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης». (Ψαλμοὶ 24, 7-10).

τοῦ Σέλιγκα στὰ «Φύλλα τῆς Βόρειας Γερμανίας», IX, 1845. Ἐνυπόγραφο ἄρθρο τοῦ Φώερεμπαχ «Γιὰ τὴν Οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὸν «Μοναδικὸ καὶ τὴν ἰδιοκτησία του». Ὁ Στίνερ ἀπάντησε μὲ ἓνα ἄρθρο στὴν «Τριμηνιαία Ἐπιθεώρηση τοῦ Βίγκαντ», (1845) μὲ τὸν τίτλο «Οἱ κριτικοὶ τοῦ Στίνερ» ὑπερασπιζόμενος τὸ βιβλίον του. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κείμενο τὸ ὀνομάζουν ἐδῶ οἱ Μάρξ καὶ Ἑγκελς «ἀπολογητικὸ σχόλιο».

1. Σέλιγκα: ψευδώνυμο τοῦ Φράντς Σέλιγκα Τσούλιν φὸν Τσυχλίτσκι (1816-1900), πρῶτου ἀξιωματικοῦ, νεο-χεγκελιανοῦ, συνεργάτη τῶν «Φύλλων τῆς Βόρειας Γερμανίας» καὶ τῆς «Γενικῆς Φιλοσοφικῆς Ἐφημερίδας». Τὸ ὄνομά του θὰ ἀναφερθεῖ πολλές φορές παρακάτω.

2. Τὸ κείμενο τῆς Βίβλου δὲ λέει: «ὁ Μοναδικὸς Κύριος, ἀλλὰ «Κύριος τῶν δυνάμεων».

1. Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΟΥ

‘Ο άνθρωπος πού «εβάσισε τήν υπόθεσή του πάνω στο τίποτε»,¹ σάν ένας καλός Γερμανός, αρχίζει μονομιᾶς τὸ μακρόσυρτο «κριτικό ζήτη» του μὲ μιὰν ἱερεμιάδα: «Ποιά πραγματικά δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ υπόθεσή μου;» (σ. 5 τοῦ «Βιβλίου»). Καὶ συνεχίζει θρηνηώντας γεμάτος στενοχώρια ἔτι «κάθε τι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ υπόθεσή του», ὅτι «ἡ υπόθεση τοῦ Θεοῦ ἢ ὑπόθεση τῆς ἀνθρωπότητας, τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐπιπρόσθετα ἡ υπόθεση τοῦ λαοῦ του, τοῦ κυρίου του», καὶ χιλιάδες ἄλλες καλὲς ὑποθέσεις ἐπιβάλλονται σ’ αὐτόν». Φτωχὲ ἄνθρωπε! ‘Ο Γάλλος κι ὁ Ἕλληνας ἀσὸς παραπονοῦνται γιὰ τὴν ἔλλειψη ἀγορῶν, γιὰ ἐμπορικὲς κρίσεις, γιὰ πανικὸ στὸ χρηματιστήριο, γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς στιγμῆς, κτλ. ‘Ο Γερμανὸς μικροαστὸς πού ἡ ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ του στὸ ἀστικὸ κίνημα ἦταν ὡς τώρα μονάχα ἰδεατὴ καὶ πού κατὰ τὰ ἄλλα ἐξέθετε μονάχα τὸν ἑαυτὸ του σὲ κίνδυνο, φαντάζεται πὼς μονάχα ἡ δικιά του υπόθεση εἶναι «ἡ σωστὴ υπόθεση», ἢ «ὑπόθεση τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἀνθρωπότητας», κτλ.

‘Ο Γερμανὸς μας δημοδιδάσκαλος πιστεύει tout honnement² σ’ αὐτὴ τὴν ψευδαίσθηση τοῦ Γερμανοῦ μικροαστοῦ καὶ ἐπὶ τρεῖς σελίδες βάζει μπροστὰ μιὰ προκαταρκτικὴ ἀνάλυση ὅλων αὐτῶν τῶν καλῶν ὑποθέσεων.

Ἐρευνᾷ τὴν «ὑπόθεση τοῦ Θεοῦ», τὴν «ὑπόθεση τῆς ἀνθρωπότητας» (σσ. 6 καὶ 7) καὶ βρίσκει πὼς αὐτὰ εἶναι «καθαρὰ ἐγωιστικὰ πράγματα», ἔτι καὶ ὁ «Θεὸς» καὶ ἡ «ἀνθρωπότητα» ἐνδιαφέρονται μονάχα γιὰ ὅ,τι εἶναι δικό τους, ὅτι «ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐλευθερία, ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἡ

1. Παράφραση τῶν πρώτων γραμμῶν τοῦ ποιήματος τοῦ Γκαίτε «Vanitas...».

2. Ἀπλούστατα.

δικαιοσύνη» «ἐνδιαφέρονται μονάχα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ὄχι γιὰ μᾶς, μονάχα γιὰ τὴ δική τους εὐημερία καὶ ὄχι γιὰ τὴ δική μας» — ἀπὸ ὅπου συμπεραίνει πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα «εἶναι ἐπομένως ἐξαιρετικὰ εὐπορα». Φτάνει μέχρι τὸ σημεῖο νὰ μετατρέπει αὐτὲς τὶς ἰδεαλιστικὲς φράσεις — Θεὸς, ἀλήθεια, κτλ. — σὲ καλοστεκούμενους ἀστούς πού «εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐποροὶ» καὶ ἔχουν ἓνα «ἐπικερδὴ ἐγωισμό». Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ σκέψεις βασανίζουν τὸν ἅγιο ἐγωιστὴ: «Κι' ἐγώ;» ἀναφωνεῖ.

«Ἐγώ, ἀπὸ μέρους μου, θγάζω μαθήματα ἀπ' αὐτὸ καὶ θὰ προτιμοῦσα νὰ γίνω ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐγωιστής, ἀντὶ νὰ συνεχίζω νὰ ὑπηρετῶ αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἐγωιστές!» (σ. 7) .

Ἔτσι βλέπουμε ὅτι ἅγια κίνητρα ὁδηγοῦν τὸν Ἅγιο Μᾶξ κατὰ τὸ πέρασμά του στὸν ἐγωισμό. Δὲν εἶναι τὰ καλὰ πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι οἱ θησαυροὶ πού τοὺς καταστρέφουν ὁ σκῶρος καὶ ἡ σκουριά, δὲν εἶναι τὸ κεφάλαιο τῶν μοναδικῶν του συναδέλφων, ἀλλὰ ὁ οὐράνιος θησαυρός, τὰ κεφάλαια τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνθρωπότητας, κτλ. πού δὲν τὸν ἀφίνουν νὰ ἡσυχάσει.

Ἄν δὲ θὰ περίμενε κανεὶς ἀπ' αὐτὸν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπηρετεῖ τέτιες καλὲς ὑποθέσεις, ποτὲ δὲ θὰ εἶχε κάνει τὴν ἀνακάλυψη ὅτι καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἔχει τὴ «δικιά του» ὑπόθεση, καὶ ἐπομένως ποτὲ δὲ θὰ «ἔπαιρνε» τὸ «τίποτε» (δηλ. τὸ «Βιβλίον») σὰ βάση τῆς ὑπόθεσής του.

Ἄν ὁ Ἅγιος Μᾶξ εἶχε κοιτάξει ἀπὸ λίγο πιὸ κοντὰ αὐτὲς τὶς διαφορὲς «ὑποθέσεις» καὶ τοὺς «ἰδιοκτήτες» αὐτῶν τῶν ὑποθέσεων, λ.χ., τὸ Θεό, τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ἀλήθεια, θὰ εἶχε καταλήξει στὸ ἀντίθετο συμπέρασμα: ὅτι ὁ ἐγωισμὸς βασισμένος πάνω στὸν ἐγωιστικὸ τρόπο δράσης αὐτῶν τῶν προσώπων, πρέπει νὰ εἶναι ἐξίσου φανταστικός, ὅσο καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πρόσωπα.

Ἄντὶ γι' αὐτὸ ὁ ἅγιός μας ἀποφασίζει νὰ ἔρθει σὲ ἀνταγωνισμό μὲ τὸ «Θεὸ» καὶ τὴν «ἀλήθεια» καὶ νὰ βασίσει τὴν ὑπόθεσή του πάνω στὸν ἑαυτὸ του.

«πάνω σὲ μένα, πάνω στὸ ἴδιο αὐτὸ ἐγὼ πού, ἐξίσου ὅπως καὶ ὁ Θεός, εἶναι τὸ τίποτε κάθε τι ἄλλου, ἐγὼ πού εἶμαι τὸ ὅλο μου, ἐγὼ πού εἶμαι τὸ Μοναδικό... Δὲν εἶμαι τὸ τίποτε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κενοῦ, ἀλλὰ τὸ δημιουργικὸ τίποτε, τὸ τίποτε ἀπὸ ὅπου ἐγὼ ὁ ἴδιος, σὰ δημιουργός, δημιουργῶ τὸ κάθε τι».

Ὁ ἅγιος πατέρας τῆς ἐκκλησίας θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἐκφράσει αὐτὴ τὴν τελευταία πρόταση ὡς ἐξῆς: Εἶμαι κάθε τι μέσα στὸ κενό τῆς ἀνοησίας, «ἀ λ λ ἄ» εἶμαι ὁ μηδαμινὸς δημιουργός, τὸ πᾶν, ἀπὸ ὅπου ἐγὼ ὁ ἴδιος σὰ δημιουργός, δὲ δημιουργῶ τίποτε.

Ποιά ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ ἀναγνώσεις εἶναι ἡ σωστὴ θὰ φανεῖ ἀργότερα. Αὐτὰ γιὰ τὸν πρόλογο.

Τὸ ἴδιο τὸ «Βιβλίον» διαιρεῖται σὰ βιβλίον τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, σὲ Παλιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη — δηλαδὴ στὴ μοναδικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου (Ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆτες) καὶ τὴ μὴ ἀνθρώπινη ἱστορία τοῦ Μοναδικοῦ (Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ). Τὸ πρῶτον βιβλίον εἶναι ἱστορία μέσα σὰ πλαίσια τῆς λογικῆς, τοῦ λόγου τοῦ περιορισμένου στὸ παρελθόν. Τὸ δεύτερον εἶναι λογικὴ μέσα στὴν ἱστορία, ὁ χειραφετημένος λόγος, πού ἀγωνίζεται ἐναντίον τοῦ παρόντος καὶ τὸ ξεπερνᾷ θριαμβευτικά.

Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ: Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ἡ Βίβλος Γενέσεως, δηλ., Ἡ Ζωὴ ἐν ὄσῳ Ἀνθρώπου

Ὁ Ἅγιος Μᾶξ χρησιμοποιοῖ ἐδῶ τὸ πρόσχημα ὅτι γράφει τὴ βιογραφίαν τοῦ θανάστου ἐχθροῦ του, τοῦ «Ἀνθρώπου», καὶ ὄχι ἐνός «Μοναδικοῦ» ἢ «πραγματικοῦ ἀτόμου». Αὐτὸ τὸν δένει μέσα σὲ τερπνότερες ἀντιφάσεις. Ὅπως ταιριάζει σὲ κάθε κανονικὴ Βίβλος Γενέσεως Ἡ Ζωὴ ἐνός Ἀνθρώπου ἀρχίζει ἀβ ὄνο, μὲ τὸ «παιδί». Ὅπως μᾶς ἀποκαλύπτεται στὴ σελίδα 13, τὸ παιδί «εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ζεῖ μιὰ ζωὴ ἀγῶνα ἐναντίον ὀλόκληρου τοῦ κόσμου, ἀντιστέκεται σὲ κάθε τι καὶ κάθε τι τοῦ ἀντιστέκεται». «Καὶ οἱ δυὸ παραμένουν ἐχθροὶ» ἀλλὰ «μὲ φόβον καὶ σεβασμόν» καὶ «βρίσκονται συνεχῶς σὲ συναγεμῶν, ἀναζητῶντας ὁ καθένας τὶς ἀδυναμίας τοῦ ἄλλου». Ἐξηγεῖται ἀργότερα, στὴ σελίδα 14, «ὅτι ἐμεῖς, σὰν παιδιά, «προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὴ βᾶση τῶν πραγμάτων ἢ τί βρίσκειται πίσω ἀπ' αὐτά. Ἐπιμένοντες (ὄχι πιὰ ἀπὸ ἐχθρότητα) «εἶμαστε σὲ συναγεμῶν ὁ γιὰ ὄλες τὶς ἀδυναμίας τους». (Ἐδῶ εἶναι φανερόν τὸ δάχτυλον Σέλιγκαν τοῦ ἐμπόρου μυστηρίων). Ἔτσι, τὸ παιδί γίνεται ἀμέσως ἓνας μετὰ φυσικὸς πού προσπαθεῖ νὰ βρεῖ τὴ «βᾶση τῶν πραγμάτων».

Αὐτὸ τὸ σκεπτόμενο παιδί, πού ἢ «φύση τῶν πραγμάτων» ὀρίσκειται πιὸ κοντὰ στὴν καρδιά του ἀπὸ ὅ,τι τὰ παιγνίδια του, καταφέρνει πολλές φορές νὰ τὰ θγάλει πέρα μὲ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων», τὸν κατακτᾷ κι ὕστερα μπαίνει σὲ μιὰ καινούργια φάση, τὴν ἡλικία τῆς νεότητος, ὅπου ἔχει νὰ ἀντιμετωπίζει ἕναν καινούργιο «δύσκολο ἀγώνα τῆς ζωῆς», τὸν ἀγώνα ἐναντίον τοῦ λογικοῦ, γιατί «τὸ πνεῦμα σημαίνει τὴν πρώτη αὐτο-ἀνακάλυψη» καί: «Ἵψωνόμαστε πάνυ ἀπὸ τὸν κόσμον, εἴμαστε πνεῦμα» (σ. 15). Ἡ ἀποψη τοῦ νεοῦ εἶναι μιὰ «οὐράνια ἀποψη». Τὸ παιδί ἀπλῶς «μάθαινε», δὲ στέκονταν σὲ καθαρὰ λογικὰ ἢ θεολογικὰ προβλήματα — ἔπως ἀκριβῶς (τὸ παιδί) «Πιλάτος» προσπέρασε θιαστικὰ τὸ ἐρώτημα: «Τί εἶναι ἀλήθεια;» (σ. 17). Ὁ νέος «προσπαθεῖ νὰ κυριαρχήσει πάνυ στὶς σκέψεις», «καταλαβαίνει τίς ιδέες, τὸ Πνεῦμα» καί «ἀναζητεῖ ιδέες», «Ἀφοσιώνεται στὶς σκέψεις του» (σ. 16); ἔχει «ἀπλύτες σκέψεις, δηλαδή μονάχα σκέψεις, λογικὲς σκέψεις». Ὁ νέος πού «ἐξορίζει» ἔτσι τὸν ἑαυτὸ του, ἀντὶ νὰ κυνηγάει νεαρὲς γυναῖκες καὶ ἄλλα ἐπίγεια πράγματα, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν νεαρὸ «Στίρνερ», τὸ μελετηρὸ νεαρὸ Βερολινέζο, πού ἀσχολεῖται μὲ τὴ λογικὴ τοῦ Χέγκελ καὶ κοιτάει μὲ θαυμασμὸ τὸ μεγάλο Μισελέ. Γι' αὐτὸν τὸν νέο λέγεται σωστὰ στὴ σελίδα 17: «νὰ φέρνεις στὸ φῶς τὴν καθαρὴ σκέψη, νὰ ἀφιερώνεσαι σ' αὐτὴ — νὰ ποιά εἶναι ἡ χαρά τῆς νεότητος, καὶ ὅλες οἱ λαμπρὲς εἰκόνες τοῦ κόσμου τῆς σκέψης — ἀλήθεια, ἐλευθερία, ἀνθρωπότητα, Ἄνθρωπος, κτλ. — φωτίζουν καὶ ἐμπνέουν τὴ νεαρὴ ψυχὴ».

Ἵστερα αὐτὸς ὁ νέος «ἀπορρίπτει» ἐπίσης τὸ «ἀντικείμενο» καὶ «ἀσχολεῖται» ἀποκλειστικὰ «μὲ τίς σκέψεις του». «Περιλαβαίνει κάθε τι πού δὲν εἶναι πνευματικὸ μέσα στὴν περιφρονητικὴ ὀνομασία τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, καὶ ἐάν, παρόλα αὐτά, προσκολλιέται σὲ τέτια ἐξωτερικὰ πράγματα ὅπως λόγου χάρη, οἱ συνήθειες τῶν σπουδαστῶν, κτλ., αὐτὸ συμβαίνει μονάχα ὅταν καὶ ἐπειδὴ ἀνακαλύπτει πνεῦμα σ' αὐτά, δηλ., ἔταν γίνονται σύμβολα γι' αὐτόν». (Ποιός δὲ θ' ἀνακαλύψει τὸν Σέλιγκα ἐδῶ); Ἐνάρετη θερολινέζικη νεολαία! Ἡ ἱεροτελεστία τῆς ζυθοποσίας τοῦ σπουδαστικοῦ συλλόγου ἦταν γι' αὐτόν μονάχα ἕνα «σύμβολο», καὶ μονάχα γιὰ τὸ χατήρι τοῦ συμβόλου βρέθηκε πολλές φορές κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι ὕστερα ἀπὸ ἕνα γερὸ μεθύσι, ὅπου ἴσως ἤθελε ἐπίσης νὰ «ἀνακαλύψει τὸ πνεῦμα»! Πόσο ἐνάρετος εἶναι αὐτὸς ὁ καλὸς νέος πού ὁ γερο-Ἐβαλτν, πού ἔγραψε δυὸ τόμους γιὰ τὸν «ἐνάρετο νέο, θὰ μπο-

ροῦσε νὰ τὸν πάρει σὰν ὑπόδειγμα, φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶχε «γίνει γνωστός» σ' αὐτὸν (σ. 15) : «Πατέρας καὶ μητέρα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθοῦν, καὶ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει συντριβεῖ κάθε φυσικὴ ἐξουσία». Γι' αὐτὸν ὁ ὀρθολογικὸς ἄνθρωπος, ἢ οἰκογένεια σὰ μιά φυσικὴ ἐξουσία δὲν ὑπάρχει. Ἄρνιεται τοὺς γονεῖς του, τ' ἀδέρφια του καὶ τὶς ἀδερφές του, κτλ. — Ἄλλα ἔχουν ὅλοι ξαναγεννηθεῖ σὰν πνευματικὴ ὀρθολογικὴ ἐξουσία», ποὺ χάρη σ' αὐτὴν ὁ καλὸς νέος συμφιλιώνει τὴν ὑπακοή καὶ τὸ φόβο πρὸς τοὺς γονεῖς μὲ τὴ θεωρητικὴ του συνείδηση, καὶ ὅλα μένουν ὅπως πρὶν. Καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο «λέγεται» (σ. 15) : «Πρέπει νὰ ὑπακούουμε τὸ Θεὸ μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους». Πραγματικά, ὁ καλὸς νέος φτάνει στὸ ὕψιστο σημεῖο τῆς ἠθικότητος στὴ σελίδα 16. ὅπου «λέγεται» : «Θὰ πρέπει νὰ ὑπακούουμε τῇ συνείδησή μας μᾶλλον παρὰ τὸ Θεό». Αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἠθικὸ αἶσθημα τὸν ἀνυψώνει πάνω ἀπὸ τὶς «ἐκδικητικὰς Εὐμενίδες» καὶ ἀκόμα πάνω ἀπὸ τὸ «θυμὸ τοῦ Ποσειδῶνα» — κι ἔτσι τίποτε δὲ φοβᾶται ὅσο τῇ «συνείδησή του».

Ἄφου ἔχει ἀνακαλύψει ὅτι «τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ βασικὸ δὲ φοβάται πιά οὔτε καὶ τὰ παρακάτω ἐπικίνδυνα συμπεράσματα :

«Ἄν ὡστόσο, τὸ πνεῦμα ἀναγνωρίζεται σὰν τὸ βασικὸ, ἐξαιρουμένης τῆς ἀδυναμίας νὰ δημιουργεῖται διαφορά ἀνάμεσα στὸ ἄν τὸ πνεῦμα εἶναι φτωχὸ ἢ πλούσιον, καὶ γι' αὐτὸ (!) «προσπαθεῖ κανεὶς νὰ γίνῃ πλούσιον στὸ πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα θέλει νὰ ἐπεκτείνει τὰ ὄριά του, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴ βασιλεία του, μὴ βασιλεία ὅχι αὐτοῦ τοῦ κόσμου ποὺ ἔχει ἀκριβῶς ὑπερικήθεῖ. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ γίνῃ τὸ Πᾶν μέσα στὸ Πᾶν» (ποῖός τὸς εἶναι αὐτός;) «δηλ., ἄν καὶ εἶμαι πνεῦμα, ὡστόσο δὲν εἶμαι τέλειον πνεῦμα καὶ ὁφείλω» (:) «πρῶτα νὰ ἀναζητήσω τὸ τέλειον πνεῦμα». (σ. 17).

«Ἐξαιρουμένης τῆς ἀδυναμίας νὰ δημιουργεῖται διαφορά». — Ποιὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐξαιρουμένης νὰ δημιουργεῖ τὴ διαφορά; Πολύ συχνὰ θὰ συναντήσουμε αὐτὸ τὸ μυστηριώδικον αὐτὸ στὸν ἅγιον ἄνθρωπό μας, καὶ τότε θὰ καταλήξῃ ὅτι αὐτὸ εἶναι ὁ Μοναδικὸς ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς οὐσίας, ἢ ἀρχὴ τῆς «μοναδικῆς» λογικῆς, καὶ σὰν τέτιον θὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ταυτότητα τοῦ «Εἶναι» καὶ τοῦ «Τίποτε» τοῦ Χέγκελ. Ἐπομένως διδῆποτε κι ἄν κάνει, λέει, ἢ παριστάνει αὐτὸ τὸ «Αὐτό», θὰ πρέπει νὰ θεωροῦμε ὑπεύθυνον τὸν ἅγιό μας, ποὺ ἡ σχέση του μὲ αὐτὸ εἶναι :

σχέση δημιουργοῦ πρὸς δημιούργημα. Πρὶν ἀπ' ὅλα, αὐτὸ τὸ «Αὐτό», ὅπως εἴδαμε, δημιουργεῖ διαφορά ἀνάμεσα σὲ πλούσιο καὶ φτωχό. Καὶ γιατί; Διότι «τὸ πνεῦμα ἀναγνωρίζεται σὰν τὸ βασικό». Κακόμοιρο «Αὐτό» ποῦ χωρὶς αὐτὴ τὴν ἀναγνώριση ποτὲ δὲ θὰ κατάφερνε νὰ δημιουργήσῃ τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὸ φτωχό καὶ τὸ πλούσιο! «Καὶ γι' αὐτὸ προσπαθεῖ *κ α ν ε ῖ ς*», κτλ. «Κανείς!» Ἔχουμε ἐδῶ τὸ δεύτερο ἀποπροσωποποιημένο πρόσωπο ποῦ μαζί μὲ τὸ «Αὐτό» ποῦ μόλις ἐξετάσαμε, βρίσκεται στὴν ἰπηρεσία τοῦ Στίρνερ καὶ πρέπει νὰ κάνει τὴν πιὸ δουλικὴ δουλιὰ γιὰ χάρη του. Τὸ πόσο τὰ δυὸ αὐτὰ εἶναι συνηθισμένα νὰ ἀλληλοὑποστηρίζονται φαίνεται ἐδῶ καθαρά. «Αὐτὸ δημιουργεῖ διαφορά ἀνάμεσα στὸ ἐὰν τὸ πνεῦμα εἶναι φτωχὸ ἢ πλούσιο, προσπαθεῖ ἐπομένως *κ α ν ε ῖ ς* νὰ γίνῃ πλούσιος στὸ πνεῦμα». Τὸ «Αὐτό» δίνει τὸ σῆμα καὶ ἀμέσως προσχωρεῖ «κανείς» μὲ ὅλη του τὴ δύναμη. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔχει πραγματοποιηθεῖ κατὰ κλασικὸ τρόπο.

Ἄφοῦ «προσπαθεῖ κανείς νὰ γίνῃ *π λ ο ὄ σ ι ο ς* σ τ ὸ *π ν ε ὡ μ α*», γι' αὐτὸ «τὸ *π ν ε ὡ μ α* θέλει νὰ ἐπεκτείνει τὰ ὄριά του, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴ *β α σ ι λ ε ῖ α* τ ο υ», κτλ. «Ἄν ὠστόσο» ὑπάρξει ἐδῶ μιὰ σύνδεση «ἐξακολουθεῖ νὰ δημιουργεῖται διαφορά» ἀνάμεσα στὸ ἐὰν θέλει «κανείς» νὰ γίνῃ... «*π λ ο ὄ σ ι ο ς* σ τ ὸ *π ν ε ὡ μ α*» ἢ ἐὰν «τὸ *π ν ε ὡ μ α* θέλει νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴ βασιλεία του». Μέχρι ἐδῶ «τὸ πνεῦμα» δὲν ἔχει θελήσει ὅτι *ὀ δ ῆ π ο τ ε*, «τὸ πνεῦμα» δὲν ἔχει ἀκόμα παρουσιαστῆ σὰν *π ρ ὶ σ ω π ο* — ἐπρόκειτο μονάχα γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ «νέου», καὶ ὄχι γιὰ «τὸ πνεῦμα» σὰν τέτιο, γιὰ τὸ πνεῦμα σὰν *ὕ π ο κ ε ῖ μ ε ν ο*. Ἄλλὰ ὁ ἅγιος συγγραφέας μας χρειάζεται τὴν ἕνα πνεῦμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ νέου, ἔτσι ποῦ νὰ τὸ τοποθετήσῃ σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸ τελευταῖο σὰν ἕνα ξένο, καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση, σὰν ἕνα Ἅγιο Πνεῦμα. *Τ α χ υ δ α κ τ υ λ ο υ ρ γ ι κ ὸ* *τ ἔ χ ν α σ μ α* ἀριθμὸς 1.

Ἐν αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ γίνῃ τὸ Πᾶν μέσα στὸ Πᾶν, μιὰ κάπως θολὴ διατύπωση, ποῦ ὕστερα ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς: «Ἄν καὶ εἶμαι πνεῦμα, ὠστόσο δὲν εἶμαι τέλειο πνεῦμα καὶ ὁ *φ ε ἰ λ ω* *π ρ ὶ τ α* νὰ ἀναζητήσῃ τὸ *τ ἔ λ ε ι ο* *π ν ε ὡ μ α*». Ἄλλὰ ἂν ὁ Ἅγιος Μᾶξ εἶναι τὸ «ἀτελὲς πνεῦμα», «ὠστόσο δημιουργεῖται διαφορά» ἀνάμεσα στὸ ἐὰν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητήσῃ νὰ «*τ ε λ ε ι ο π ο ῖ ἦ σ ε ι*» τὸ πνεῦμα τ ο υ ἢ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ «*τ ἔ λ ε ι ο* πνεῦμα». Λίγες γραμμὲς πιὸ πρὶν ἀσχολοῦνταν μονάχα γενικὰ μὲ τὸ «*φ τ ω χ ὸ*» ἢ «*π λ ο ὄ σ ι ο*» πνεῦμα — μιὰ βέβηλη ποσοτι-

κή διάκριση, — και τώρα ξαφνικά εμφανίζεται τὸ «ἀτ ε λ έ ς» και τὸ «τ έ λ ε ι ο» πνεῦμα — μιὰ ποιοτική μυστηριώδικη διάκριση. Ἡ προσπάθεια νὰ ἀναπτύξει κανεὶς τὸ πνεῦμα του μπορεῖ τώρα νὰ μετατραπεῖ στὴν ἐπιδίωξη τοῦ «ἀτελοῦς πνεύματος» νὰ γίνεῖ «τέλειο πνεῦμα». Τὸ ἅγιο πνεῦμα περιδιαβάζει σὰ φάντασμα. **Ταχυδακτυλογράφημα ἀριθμὸς 2.**

Ὁ ἅγιος συγγραφέας συνεχίζει:

«Ἄλλὰ ἔτσι (δηλ. μὲ τὴ μετατροπὴ τῆς προσπάθειας πρὸς τὴν «τελειοποίηση» τοῦ πνεύματός μου σὲ ἀναζήτηση γιὰ τὸ «τέλειο πνεῦμα») «ἐγώ, ποὺ μόλις βρῆκα τὸν ἑαυτό μου σὰν πνεῦμα, χάνω πάλι μονομιᾶς τὸν ἑαυτό μου, γιατί ὑποκλίνομαι μπροστὰ στὸ τέλειο πνεῦμα, σὰν ἓνα πνεῦμα ποὺ δὲν εἶναι δικό μου, ἀλλὰ πέραι ἀπὸ μένα, και νιώθω τὴν κενότητά μου». (σ. 18).

Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη τοῦ ταχυδακτυλογραφικοῦ τεχνάσματος ἀριθμὸς 2. Ἐφοῦ **θ ε ω ρ η θ ε ῖ** τὸ «τέλειο πνεῦμα» σὰν ἓνα ὑπαρκτὸ ὄν και ἀντιπαρατεθεῖ στὸ «ἀτέλές πνεῦμα», γίνεται φανερό ὅτι τὸ «ἀτέλές πνεῦμα», ὁ νέος, νιώθει μὲ πόνο τὴν «κενότητά» του ὡς τὰ θάθη τῆς ψυχῆς του. Ἔσ πᾶμε παρακάτω!

«Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὅλα εἶναι ζήτημα πνεύματος, ἀλλὰ εἶναι κάθε πνεῦμα τὸ σωστὸ πνεῦμα; Τὸ σωστὸ και ἀληθινὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ἰδεῶδες τοῦ πνεύματος, τὸ «ἅγιο πνεῦμα». Δὲν εἶναι τὸ δικό μου ἢ τὸ δικό σου πνεῦμα ἀλλὰ ἀκριβῶς (!) — «ἓνα ἰδεῶδες πνεῦμα, ἓνα πνεῦμα στὸ ὑπερπέραν — ὁ Θεός». «Ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα». (σ. 18).

Ἐδῶ τὸ «τέλειο πνεῦμα» μετατράπηκε ξαφνικά στὸ «σωστὸ» πνεῦμα, και ἀμέσως ὕστερα στὸ «σωστὸ και ἀληθινὸ πνεῦμα». Τὸ τελευταῖο ὀρίζεται ἀκριθέστερα σὰν τὸ «ἰδεῶδες τοῦ πνεύματος, τὸ ἅγιο πνεῦμα» και αὐτὸ ἀποδείχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι «δὲν εἶναι τὸ δικό μου ἢ τὸ δικό σου πνεῦμα, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἓνα ἰδεῶδες πνεῦμα, ἓνα πνεῦμα στὸ ὑπερπέραν — ὁ Θεός». Τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ἰδεῶδες τοῦ πνεύματος, «ἀκριβῶς» ἐπειδὴ εἶναι ἰδεῶδες! Εἶναι τὸ ἅγιο πνεῦμα «ἀκριβῶς» ἐπειδὴ εἶναι Θεός! Τί «δεξιοτεχνία στὴ σκέψη»! Σημειώνουμε στὸ μεταξὺ ὅτι μέχρι τώρα δὲν ἔγινε καμιὰ συζήτηση γιὰ τὸ «δικό σου» πνεῦμα. **Ταχυδακτυλογραφικὸ τεχνάσμα ἀριθμὸς 3.**

Ἔτσι, δταν προσπαθῶ νὰ ἀναπτυχθῶ σὰ μαθηματικός, ἢ ὅπως τὸ λέει

ὁ Ἅγιος Μάξ, νὰ «τελειοποιήσω» τὸν ἑαυτό μου στὰ μαθηματικά, τότε ἐπιζητῶ τὸν «τέλειο» μαθηματικό, δηλαδή, τὸν «σωστό καὶ ἀληθινό» μαθηματικό, τὸ «ιδεῶδες» τοῦ μαθηματικοῦ, τὸν «ἅγιο» μαθηματικό, ποῦ διακρίνεται ἀπὸ σένα κι ἀπὸ μένα (παρόλο ποῦ γιὰ μένα μπορείς νὰ εἶσαι τέλειος μαθηματικός, ὅπως ἀκριβῶς γιὰ τὸ θερολινέζο νέο ὁ καθηγητής του τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ τέλειο πνεῦμα). Ἕνας τέτοιος μαθηματικός εἶναι «ἀκριβῶς ιδεώδης, στὸ ὑπερέραν», εἶναι ὁ μαθηματικός στοὺς οὐρανοὺς, ὁ «Θεός». Ὁ Θεός εἶναι μαθηματικός.

Ὁ Ἅγιος Μάξ φτάνει σ' αὐτὰ τὰ μεγαλειώδη ἀποτελέσματα, διότι «ὑπάρχει διαφορά ἀνάμεσα στὸ ἐὰν τὸ πνεῦμα εἶναι φτωχὸ ἢ πλούσιο», δηλ., σὲ ἀπλή γλώσσα, ὑπάρχει διαφορά ἀνάμεσα στὸ ἐὰν εἶναι κάποιος πλούσιος ἢ φτωχὸς μὲ τὴν πνευματικὴ σημασία, καὶ διότι ὁ «νέος» του ἀνακάλυψε αὐτὸ τὸ ἀξιοσημεῖωτο γεγονός.

Στὴ σελίδα 18 ὁ Ἅγιος Μάξ συνεχίζει:

«Αὐτὸ ποῦ διακρίνει τὸν ἄ ν δ ρ α ἀπὸ τὸν νέο, εἶναι ὅτι ὁ πρῶτος παίρνει τὸν κόσμο ὅπως εἶναι», κτλ.

Ἐπομένως, δὲ μαθαίνουμε πῶς ὁ νέος φτάνει στὸ σημεῖο ὅπου ξαφνικὰ παίρνει τὸν κόσμο «ὅπως εἶναι», οὔτε βλέπουμε τὸν ἅγιο διαλεκτικό μας νὰ πραγματοποιεῖ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν νέο στὸν ἄνδρα, ἀπλῶς μαθαίνουμε ὅτι «Αὐτὸ» πρέπει νὰ ἐκτελέσει αὐτὴ τὴν ὑπηρεσία καὶ νὰ «χωρίσει» τὸν νέο ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Ἀλλὰ ἀκόμα κι αὐτὸ τὸ «Αὐτὸ» ἀπὸ μόνου του δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ βάλει σὲ κίνηση τὸ δυσκίνητο φορτωμένο ἀμάξι τῶν μοναδικῶν σκέψεων. Διότι ἀφοῦ «Αὐτὸ» χώρισε «τὸν ἄνδρα ἀπὸ τὸν νέο», ὁ ἄνδρας παρόλα αὐτὰ ξαναπέφτει στὴ νεότητα, ἀρχίζει νὰ ἀσχολιέται καὶ πάλι «ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ πνευματικό» καὶ δὲν τὰ καταφέρνει νὰ προχωρήσει, μέχρι ποῦ «κάποιος» τρέχει νὰ τὸν βοηθήσει μὲ ἀλλαγὴ τῶν ἀλόγων. «Μόνον ὅταν ἔχει ἀγαπήσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του σ ω μ α τ ι κ ἄ, κτλ.» (σ. 18) «μόνον τότε» ὅλα πᾶνε μπροστὰ πάλι ὀμαλά, ὁ ἄνδρας ἀνακαλύπτει ὅτι ἔχει ἕνα προσωπικὸ συμφέρον, καὶ φτάνει στὴ «δ ε ὑ τ ε ρ η α ὗ τ ο - ἄ ν α κ ἄ λ υ ψ η», ὅπου ὄχι μόνου «βρίσκει τὸν ἑαυτό του σὰν πνεῦμα», ὅπως ὁ νέος, «καὶ ὕστερα χάνει μονομιᾶς πάλι τὸν ἑαυτό του μέσα στὸ παγκόσμιον πνεῦμα», ἀλλὰ βρίσκει τὸν ἑαυτό του «σὰ σ ω μ α τ ι κ ὸ πνεῦμα» (σ. 19). Αὐτὸ τὸ «σωματικὸ πνεῦμα» καταλήγει τελικὰ νὰ ἔχει ἕνα «συμφέρον ὄχι μόνου μέσα στὸ πνεῦμα του» (σὰν τὸν νέο), «ἀλλὰ στὴν πλήρη ἱκανοποίηση, στὴν ἱκανοποίηση

δλόκληρου τοῦ ἀτόμου» (ἓνα συμφέρον στήν ἱκανοποίηση δλόκληρου τοῦ ἀτόμου!) — φτάνει στό σημεῖο οὗ «εἶναι εὐχαριστημένος μέ τόν ἑαυτό του ἀκριβῶς ὅπως εἶναι». Σάν ἀληθινός Γερμανός, ὁ «ἄνδρας» τοῦ Στίρνερ φτάνει στό κάθε τι πολὺ ἀργά. Θά μπορούσε νά δεῖ, τριγυρίζοντας στά βουλευάρτα τοῦ Παρισιοῦ ἢ στή Ρήτζεντ Στρήτ τοῦ Λονδίνου, ἑκατοντάδες «νεορῶν», κομφευόμενων καί δανδήδων πού δέν ἔχουν ἀκόμα βρεῖ τούς ἑαυτούς τους σά «σωματικά πνεύματα» κι ὥστόσο εἶναι «εὐχαριστημένοι μέ τούς ἑαυτούς τους ἀκριβῶς ὅπως εἶναι», καί πού τὸ κύριο ἐνδιαφέρον τους βρίσκεται στήν «ἱκανοποίηση δλόκληρου τοῦ ἀτόμου».

Αὐτὴ ἢ δευτέρη «αὐτο-ἀνακάλυψη» γεμίζει τὸν ἅγιο διαλεκτικό μας μέ τέτοιο ἐνθουσιασμό ὥστε ξαφνικά ξεχνάει τὸ ρόλο του κι ἀρχίζει νά μιλάει ὄχι γιὰ τὸν ἄ ν δ ρ α, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἑ α υ τ ὅ του, καί ἀποκαλύπτει ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, αὐτὸς ὁ Μοναδικός, εἶναι ὁ «ἄνδρας», καί ὅτι ὁ «ἄνδρας = ὁ Μοναδικός». Ἕνα καινούργιο ταχυδακτυλουργικό τέχνασμα.

«Ὅπως ἀκριβῶς βρίσκω τὸν ἑαυτό μου» (θά ἔπρεπε νά διαβαστεῖ: «ὅπως ἀκριβῶς ὁ νέος βρίσκει τὸν ἑαυτό του») «πίσω ἀπὸ τὰ π ρ ἄ γ μ α τ α, καί τὸν βρίσκω σάν π ν ε ὕ μ α, ἔτσι σέ συνέχεια, πρέπει ἐπίσης νά βρῶ τὸν ἑαυτό μου» (θά ἔπρεπε νά διαβαστεῖ: «ὁ ἄνδρας πρέπει νά βρεῖ τὸν ἑαυτό του») «πίσω ἀπὸ τὴ σ κ έ ψ ε ι ς, δηλ. σάν τὸ δημιουργό τους καί ἰδιοκτήτη τους. Στὴν περίοδο τῶν πνευμάτων, οἱ σκέψεις μέ ξεπέρασαν» (τὸν νέο), «πρόλο πού ἦταν γεννήματα τοῦ μυαλοῦ μου. Σὰ φαντασίες παραληρήματος τριγυρίζαν γύρω μου καί μέ συντάραξαν πολὺ, ὄντας μιὰ δύνامي τρομακτική. Οἱ σκέψεις ἔγιναν σ ω μ α τ ι κ έ ς στή μορφή, ἦταν φαντάσματα σάν τὸ Θεό, τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν Πάπα, τὴν Πατρίδα, κτλ. Καταστρέφοντας τὴ σωματική τους φύση, τὴς παίρνω πίσω μέσα στὴ σωματική μου φύση καί λ έ ω : Ἐγὼ μονάχα εἶμαι σωματικός. Καί τώρα παίρνω τὸν κόσμο ὅπως εἶναι γιὰ μένα, σά δ ι κ ὀ μ ο υ, σάν ἰδιοκτησία μου: Ἀναφέρω τὸ κάθε τι στὸν ἑαυτό μου».

Ἔτσι, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος, ταυτισμένος ἐδῶ μέ τὸν «Μοναδικό», ἔδωσε πρῶτα στὴς σκέψεις σωματικότητα, δηλ., τὴς μετέτρεψε σέ φαντάσματα, τώρα καταστρέφει πάλι αὐτὴ τὴ σωματικότητα, παίρνοντάς τες πίσω μέσα στό ἴδιο του τὸ σῶμα, πού τὸ κάνει ἔτσι σῶμα φαντασμάτων. Τὸ γεγονός ὅτι φτάνει στὴ σωματικότητά του μονάχα μέσο τῆς ἀρνήσεως τῶν

φοντασμαμάτων, δείχνει τή φύση αὐτῆς τῆς κατασκευασμένης σωματικότητας τοῦ ἀνθρώπου, πού σχετικὰ μ' αὐτήν πρέπει πρῶτα νά «μιλήσει στὸν ἑαυτό του», γιὰ νά μπορέσει νά πιστέψει σ' αὐτήν. Ἄλλὰ αὐτὸ πού «λέει στὸν ἑαυτό του» δὲ μπορεῖ κἀν νά τὸ «πεῖ» σωστά. Τὸ γεγονός δτι πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸ «μοναδικὸ» σῶμα δὲ μποροῦν ἐπίσης νά βρεθοῦν μέσα στὸ κεφάλι του κάθε εἶδους ἀνεξάρτητα σώματα, σπερματοζωάρια, τὸ μετατρέπει στὸ «παραμύθιο»: Ἐγὼ μόνον εἶμαι σωματικός. Ἔνα ἄλλο ταχυδακτυλουργικὸ τέχνασμα.

Παρακάτω, ὁ ἄνθρωπος πού, σὰ νεος, παραγέμισε τὸ κεφάλι του μὲ κάθε εἶδους παραλογισμοὺς γιὰ ὑπάρχουσες δυνάμεις καὶ σχέσεις, ὅπως Αὐτοκράτορας, Πατρίδα, Κράτος, κτλ., καὶ τὰ γνώρισε μονάχα σὰ «φαντασίες τοῦ παραληρημάτος» του, μὲ τὴ μορφή τῶν ἀντιλήψεων του — αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἄγιο Μάξι, καταστρέφει ἀληθινὰ δλες αὐτὲς τὶς δυνάμεις διώχνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ κεφάλι του τὴ λαθεμένη του γνώμη γι' αὐτές. Ἀντίθετα: τώρα πού δὲν κοιτάει πιά τὸν κόσμον μέσα ἀπὸ τὰ ματογυάλια τῆς φαντασίας τοῦ, πρέπει νά σκεφτεῖ γιὰ τὶς πρακτικὲς ἀμοιβαῖες σχέσεις τοῦ κόσμου, γιὰ νά μπορέσει νά τὶς γνωρίσει καὶ νά ὀδηγήσει τὸν ἑαυτό του σύμφωνα μὲ αὐτές. Καταστρέφοντας τὴ φανταστικὴ σωματικότητα πού εἶχε γι' αὐτὸν ὁ κόσμος, βρίσκει τὴν πραγματικὴ του σωματικότητα ἔξω ἀπὸ τὴ φαντασία του. Μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς φανταστικότητας τοῦ Αὐτοκράτορα, αὐτὸ πού ἐξαφανίζεται γι' αὐτὸν δὲν εἶναι ἡ σωματικότητα τοῦ Αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ὁ φανταστικὸς χαρακτήρας τοῦ τελευταίου, πού τὴν πραγματικὴ του δύναμη μπορεῖ τώρα τελικὰ νά τὴν ἐκτιμήσει σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση. Ταχυδακτυλουργικὸ τέχνασμα ἀριθμὸς 3 (α). Ὁ νεὸς σὰν ἄντρας δὲν ἀντιδρᾷ κριτικὰ οὔτε κἀν πρὸς τὶς σκέψεις πού ἰσχύουν ἐπίσης καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὲς σὰν κατηγορίες, ἀλλὰ εἶναι κριτικὸς μονάχα γιὰ κείνες τὶς σκέψεις πού εἶναι «ἀπλὰ γεννήματα τοῦ μυαλοῦ του», δηλ., γενικὲς ἰδέες γιὰ ὑπάρχουσες σχέσεις πού ἔχουν ἀναπραχθεῖ μέσα στὸ μυαλό του. Ἔτσι, λ.χ., δὲ διαλύει οὔτε κἀν τὴν κατηγορίαν «Πατρίδα», ἀλλὰ μονάχα τὴν προσωπικὴ γνώμη γι' αὐτὴ τὴν κατηγορία, ὅποταν ἡ γενικὰ ἰσχύουσα κατηγορία ἐξακολουθεῖ νά παραμένει, καὶ ἀκόμα καὶ στὴ σφαῖρα τῆς «φιλοσοφικῆς σκέψης», ἡ ἐργασία μὲν τὴν ἀρχίζει. Θέλει, ὡστόσο, νά μᾶς κάνει νά πιστέψουμε δτι ἔχει καταστρέψει τὴν ἴδια τὴν κατηγορία, ἐπειδὴ ἔχει καταστρέψει τὴν ἀγαθὴ προσωπικὴ του σχέση μ' αὐτὴ — ἀκριβῶς ὅπως

Θέλησε νὰ μᾶς κάνει νὰ πιστέψουμε ὅτι κατέστρεψε τὴ δύναμη τοῦ Αὐτοκράτορα ἐπειδὴ παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ φανταστικὴ του ἀντίληψη γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα. Ταχυδακτυλογραφικὸ τέχνασμα ἀριθμὸς 4.

«Καὶ ἔτσι», συνεχίζει ὁ Ἅγιος Μάξ, «Παίρνω τὸν κόσμον ὡς ἂν αὐτὸ πού εἶναι γιὰ μένα, ὡς ἂν τὸν κόσμον μου, ὡς ἂν ἰδιοκτησία μου».

Δέχεται τὸν κόσμον ὡς ἂν αὐτὸ πού εἶναι γι' αὐτόν, δηλ. «ἔτσι ὅπως εἶναι ἀναγκασιένον ὡς ἂν τὸν δεχτεῖ, καὶ ἔτσι ἰδιοποιήθηκε τὸν κόσμον γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν ἔκανε ἰδιοκτησία του — Νὰ ἔνα μέσο ἀπόκτησης πού πραγματικὰ δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ κανέναν ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους, ἀλλὰ πού ἡ μέθοδος καὶ ἡ ἐπιτυχία του θὰ παρουσιαστῆ μετὰ τὸν πῦρ λαμπρὸ τρόπο μέσα στὸ «Βιβλίον». Βασικά, ὡστόσο, «παίρνει» ὡς δικό του καὶ κάνει ἰδιοκτησία του ὅχι τὸν «κόσμον», ἀλλὰ μονάχα τὴ «φαντασία παραληρημάτων» πού ἔχει γιὰ τὸν κόσμον Παίρνει τὸν κόσμον ὡς ἂν τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὸν κόσμον, καὶ ὁ κόσμος ὡς ἂν τὴν ἀντίληψή του εἶναι ἡ ἰδιοκτησία πού ἔχει φανταστῆ, ἡ ἰδιοκτησία τῆς ἀντίληψής του, ἡ ἀντίληψή του ὡς ἂν ἰδιοκτησία, ἡ ἰδιοκτησία του ὡς ἂν ἀντίληψη, ἡ δική του ἰδιαιτέρη ἀντίληψη, ἢ ἡ ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἰδιοκτησία. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκφράζει μετὰ τὴν ἀσύγκριτη φράση: «Ἐναφέρω τὸ κάθε τι στὸν ἑαυτό μου».

Ὅταν ὁ ἄντρας κατάλαβε, ὅπως τὸ δέχεται ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος, ὅτι ὁ κόσμος κατοικοῦνταν μονάχα ἀπὸ φαντάσματα, ἐπειδὴ ὁ νέος ἔβλεπε τὰ φαντάσματα, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ φαίνομενος κόσμος τοῦ νέου ἐξαφανίστηκε γιὰ τὸν ἄντρα, ὁ τελευταῖος βρῖσκει τὸν ἑαυτό του σ' ἕνα πραγματικὸν κόσμον, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τίς νεανικὲς ψευδαισθήσεις.

Καὶ ἔτσι, θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ πεῖ, παίρνω τὸν κόσμον ὅπως εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, μετὰ τὴ μορφή πού αὐτὸς ἀνήκει στὸν ἑαυτό του (ὁ ἴδιος «ὁ ἄνθρωπος παίρνει» — βλέπε σελίδα 18 — «τὸν κόσμον ὅπως εἶναι», καὶ ὅχι ὅπως θὰ ἤθελε νὰ εἶναι), κατὰ πρῶτον λόγον ὡς ἂν μὴ ἰδιοκτησία μου (ὡς τώρα ἦταν ἰδιοκτησία μου μονάχα ὡς ἂν φάντασμα). Ἐναφέρω τὸν ἑαυτό μου σὲ κάθε τι καὶ μόνο στὸ βαθμὸ αὐτὸ Ἐναφέρω τὸ κάθε τι στὸν ἑαυτό μου.

Ἐφ' ὅσον ἐγώ, ὡς πνεῦμα, ἀπέριψα τὸν κόσμον μετὰ τὴ βαθύτερη περιφρόνηση γι' αὐτόν, τότε ἐγώ, ὡς ἰδιοκτήτης, ἀπορρίπτω τὰ φαντάσματα ἢ ἰδέες στὴ ματαιότητά τους. Δὲν ἀσχοῦν πιά ἐξουσία

πάνω μου, ακριβώς όπως καιμιά «γήινη δύναμη» δεν ασκεί εξουσία πάνω στο πνεῦμα». (σ. 20) .

Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης, ὁ ἄνδρας πού ἀναφέρει ὁ Στίρνερ, νεται μονομιᾶς κάτοχος, sine beneficio deliberandi atque inventarii τῆς κληρονομιάς τοῦ νέου, πού, σύμφωνα μέ τή δική του δήλωση ἀποτελεῖται μονάχα ἀπό «φαντασίες παροληρήματος» καί «φαντάσματα». Πιστεύει ὅτι στή διαδικασία τῆς ἀλλαγῆς του ἀπό παιδί σέ νέο ἀληθινά τὰ ἐδῶλε πέρα μέ τόν κόσμο τῶν πραγμάτων, καί στή διαδικασία τῆς ἀλλαγῆς του ἀπό νέο σέ ἄνδρα ἀληθινά τὰ κατάφερε μέ τόν κόσμο τοῦ πνεύματος, ὅτι τώρα σάν ἄντρας, ἔχει ὀλόκληρο τόν κόσμο στήν τσέπη του καί τίποτε πιά δέν πρόκειται νά τόν στενοχωρήσει. Ἄν, σύμφωνα μέ τὰ λόγια τοῦ νέου πού αὐτός ἐπαναλαμβάνει, καιμιά γήινη δύναμη ἔξω ἀπ' αὐτόν δέν ἔχει ὅποιαδήποτε ἐξουσία πάνω στό πνεῦμα, καί ἄρα τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἐξουσία πάνω στή γῆ — καί αὐτός, ὁ ἄντρας, ἀνάγκασε αὐτὸ τὸ παντοδύναμο πνεῦμα νά ὑποταχτεῖ σ' αὐτόν — δέν εἶναι τότε ἐντελῶς παντοδύναμος; Ἐχινάει ὅτι ἔχει ἀπλῶς καταστρέψει τή φανταστική καί φαντασματική μορφή πού ἔχουν πάρει οἱ σκέψεις γιὰ «Πατρίδα», κτλ., μέσα στό μυαλό τοῦ «νέου», ἀλλά ὅτι δ ἐ ν ἔ χ ε ι ἀ κ ὀ μ α θ ἰ ξ ε ι αὐτὲς τίς σκέψεις, στό βαθμὸ πού ἐκφράζουν π ρ α γ μ α τ ι κ ἔ ς σ χ ἔ ς ε ι ς. Μακοιά ἀκόμα ἀπὸ τὸ νά ἔχει γίνει κύριος τῶν σκέψεων — τώρα εἶναι μονάχα ἱκανὸς νά φτάνει σέ «σκέψεις». «Τώρα, ἄς ποῦμε συμπερασματικά, μπορούμε νά δοῦμε καθαρά» (σ. 199) ὅτι ὁ ἅγιος ἄνθρωπος ἔχει φέρει τίς ομάδες ἡλικίας πού κατασκεύασε στὸν ἐπιθυμητὸ καί προκαθορισμένο σκοπὸ. Μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα πού πέτυχε σέ μιὰ θέση πού εἶναι μιὰ σκιά φαντάσματος καί πού τώρα θά τὴν παραβά- λουμε μέ τὸ χαμένο τῆς σῶμα.

Μ ε ν χ δ ι κ ῆ ἰ θ ἔ σ η, σ. 20.

Ἰδιοκτήτης τῆς συνοδεύουσας ἀ-
πελευθερωμένης σκιάς.

«Τὸ παιδί ἦταν ρεαλι- Τὸ παιδί ἦταν πραγματι-
στικὸ, δούλος τῶν πρα- κα δούλος στὸν κόσμο
γμάτων αὐτοῦ τοῦ τῶν πραγμάτων, μέχρι
κόσμου, μέχρι πού λίγο- πού λίγο-λίγο (γιὰ νά δα-

1. Τὸ πλεονέκτημα τῆς σκέψης καὶ τῆς ἀπογραφῆς — εἶναι παλιὰ ἀρχὴ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου, πού παραχωρεῖ στὸν κληρονόμο τὸ δικαίωμα νά ἀποφασίσαι ἂν θέλει νά ἀποδεχθεῖ ἢ νά ἀπορρίψει μὴ κληρονομιά.

λίγο κατώφερε να διεισδύσει π ί -
σω άπ' αυτά τ ά ἴ δ ι α
τ ά π ρ ά γ μ α τ α. 'Ο νέος ἤ-
ταν ἰ δ ε α λ ι σ τ ή ς, ἔμπνέον-
ταν ἀπὸ σκέψεις, ὥσπου ὑψώθηκε
μέχρι τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἄντρα, τοῦ ἐ-
γωιστικοῦ ἄντρα, πού χειρίζεται
πράγματα καὶ σκέψεις ὅπως τοῦ ἄ-
ρέσει καὶ θάζει τὸ προσωπικό του
συμφέρον πάνω ἀπ' ὅλα. Καὶ τέλος
ο γέρος; Θά ἔχουμε κενρὸ νὰ μι-
λησομε γι' αὐτὸ ἔταν γεράσω».

νειστοῦμε μιὰ ταχυδακτυλουργική
ἐκφραση γιὰ τὴν ἐξέλιξη) κατάφερε
νὰ ξεπεράσει αὐτὰ τ ά
ἴ δ ι α τ ά π ρ ά γ μ α τ α. 'Ο
νέος ἦταν γεμάτος φ α ν τ α σ ί ε ς,
ἀπερίσκεπτος, χάρη στὸν ἐνθουσια-
σμό του, μέχρι πού ἐκτοπίστηκε ἀπ'
αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν ἐργασία τοῦ
ἄντρα, τοῦ ἐγωιστῆ ἄ σ τ ο ῦ, πού
πράγματα καὶ σκέψεις τὸν χειρίζον-
ται ὅπως τοὺς ἀρέσει, διότι τὸ προσω-
πικό του συμφέρον θάζει τὸ κάθε τι
πάνω ἀπ' αὐτόν. Καὶ τέλος ὁ γέρος;
— «Γυναίκα, τί πρέπει νὰ κάνω μὲ
σένα»;

'Ολόκληρη λοιπὸν ἡ ἱστορία τῆς «Ζωῆς ἐνὸς Ἀνθρώπου» συνοψίζε-
ται, «ἄς ποῦμε συμπερασματικά», στὰ παρακάτω:

1. 'Ο Στίρνερ θεωρεῖ τὰ διάφορα στάδια τῆς ζωῆς μονάχα ὡς «αὐ-
το-ἀποκαλύψεις» τοῦ ἀτόμου, καὶ αὐτὲς οἱ «αὐτο-ἀποκαλύψεις» ἀνάγονται
πάντα σὲ μιὰ καθορισμένη σχέση συνείδησης. Ἔτσι ἡ ποικιλία τῆς σ υ ν -
ε ἰ δ η σ η ς εἶναι ἐδῶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Οἱ φυσικὲς καὶ κοινωνικὲς
ἀλλαγὲς πού γίνονται στὰ ἄτομα, πού παράγουν μιὰν ἀλλαγμένη συνείδη-
ση δὲν ἔχουν, βέβαια, σημασία γιὰ τὸν Στίρνερ. Γι' αὐτόν ἐπομένως, παι-
δί, νέος καὶ ἄντρας βρίσκουμε πάντα τὸν κόσμον καμωμένο ἕτοιμο, ὅπως ἀ-
κριθῶς «βρίσκουν» ἀπλῶς τοὺς «ἐαυτοὺς τους». Ἀπολύτως τίποτε δὲ γί-
νεται γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ βρεθεῖ ὅτιδήποτε. Ἀλλὰ
οὔτε καὶ ἡ σχέση τῆς σ υ ν ε ἰ δ η σ η ς κατανοεῖται σωστά, ἀλλὰ μον-
νάχα στὴ θεωρητικὴ τῆς διαστρέβλωση. Ἄρα, ἐπίσης, ἡ στάση ὄλων αὐ-
τῶν τῶν μορφῶν πρὸς τὸν κόσμον εἶναι φιλοσοφική — «τὸ παιδί εἶναι
« ρ ε α λ ι σ τ ή ς», «ὁ νέος εἶναι «ἰ δ ε α λ ι σ τ ή ς», ὁ ἄντρας εἶ-
ναι ἡ ἀρνητικὴ ἐνότητα καὶ τῶν δυό, ὡς ἀπόλυτη ἀρνητικότητα, ὅπως
εἶναι φανερό ἀπὸ τὴν τελικὴ θέση πού παραθέσαμε παραπάνω. Ἐδῶ ἀπο-
καλύπτεται τὸ μυστικὸ τῆς «Ζωῆς τοῦ Ἀνθρώπου», ἐδῶ γίνεται καθαρό
ὅτι τὸ «π α ι δ ἰ» ἦταν μονάχα μιὰ μεταμφίεση τοῦ « ρ ε α λ ι -
σ μ ο ῦ», ὁ «νέος» μιὰ μεταμφίεση τοῦ «ἰ δ ε α λ ι σ μ ο ῦ», ὁ
«ἄ ν τ ρ α ς» μιὰ μεταμφίεση μιᾶς ἐπιχειρούμενης λ ὄ σ η ς αὐτῆς

τῆς φιλοσοφικῆς ἀντίφασης. Βλέπουμε τώρα διὰ αὐτὴν ἢ λύση, αὐτὴ ἢ «ἀπόλυτη ἀρνητικότητα», γίνεται τώρα κατορθωτὴ — μονάχα ἐπειδὴ ὁ ἄντρας ἐμπιστεύεται τυφλὰ τὶς ψευδαισθήσεις τόσο τοῦ παιδιοῦ ὅσο καὶ τοῦ νέου, καὶ ἐπειδὴ πιστεύει ἔτσι διὰ ἔχει ξεπεράσει τὸν κόσμον τῶν πραγμάτων καὶ τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος.

2. Μιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ δὲ δίνει σημασίαν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ κοινωνικὴν «ζωὴν» τοῦ ἀτόμου, καὶ δὲ λέει ἀπολύτως τίποτε γιὰ τὴν «ζωὴν», κάνει — συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτό του — ἀφαίρεση τῶν ἐθνοτήτων, τῶν τάξεων, κτλ., ἀπὸ τὶς ἱστορικὰς ἐποχάς, ἢ πράγμα πού εἶναι τὸ ἴδιον, ἐξογκώνει τὴν ἐπικρατοῦσα συνείδησιν τῆς τάξης πού βρίσκεται κοντύτερα σ' αὐτὸν μέσα στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ μετατρέποντάς τιν ἐπὶ κανονικὴν συνείδησιν τῆς «ἀνθρώπινης ζωῆς». Γιὰ νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπ' αὐτὴν τὴν τοπικὴν καὶ σχολαστικὴν στενοκεφαλιά δὲν ἔχει παρὰ νὰ συγκρίνει τὸν νέον «του» μὲ τὸν πρῶτον νεαρὸ ὑπάλληλον πού θὰ συναντήσῃ, ἕνα νεαρὸ Ἄγγλον ἐργάτη ἢ νεαρὸ γιάννη, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τοὺς νεαροὺς Κιργίσιους — Καζάκους.

3. Ἡ τεράστια εὐπιστία τοῦ ἀγίου μας — τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ — δὲν εἶναι εὐχαριστημένη πού κάνει τὸν νέον τοῦ νὰ πιστεύει τὸ παιδί του, καὶ τὸν ἄντρα του νὰ πιστεύει στὸν νέον του. Οἱ ψευδαισθήσεις πού μερικοὶ «νέοι», «ἄντρες», κτλ., ἔχουν ἢ ἰσχυρίζονται διὰ ἔχουν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους, γίνονται ἀνεξέταστα ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Στίρνερ καὶ συγχέονται μὲ τὴν «ζωὴν», μὲ τὴν πραγματικότητα, αὐτῶν τῶν ἐξαιρετικῶς διαφορούμενων νέων καὶ ἀντρῶν.

4. Τὸ πρωτότυπον δὲ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τῶν ομάδων τῶν ἀνθρώπων ἡλικιῶν ἔχει ἤδη περιγραφεῖ ἐν τῷ τρίτῳ μέρει τῆς «Ἐγκυκλοπαίδειας»¹ τοῦ Χέγκελ καὶ «ἐπὶ ποικίλης μεταλλαγῆς» καὶ ἐπὶ ἄλλῃ χωρίῳ τοῦ Χέγκελ. Ὁ Ἅγιος Μάξ, ἐπιδιώκοντας τοὺς «δικούς του» σκοπούς, ἔπρεπε βέβαια νὰ κάνει καὶ αὐτὸς μερικὰς «μετατροπὰς». Ἐνῶ ὁ Χέγκελ, λόγου χάριν, παίρνει ὑπόψιν τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου ἐπὶ σημεῖον, πάντως, ὥστε νὰ περιγράψῃ τὸ Γερμανὸν πολίτην ὡς δούλον τοῦ κόσμου γύρω του, ὁ Στίρνερ πρόκειται νὰ τὸν κάνει κύριον αὐτοῦ τοῦ κόσμου, πράγμα πού δὲ συμβαίνει οὔτε καν εἰς τὴν φαντασίαν. Παρόμοια, ὁ Ἅγιος Μάξ ἰσχυ-

1. Τὸ ἔργον τοῦ Χέγκελ: «Ἐγκυκλοπαίδεια τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἐπιτομὴ» ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 μέρη πού δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸ 1817 ὡς τὸ 1842. Α. «Ἡ Ἐπιστήμη τῆς Λογικῆς». Β. «Ἡ Φιλοσοφία τῆς φύσεως». Γ. «Ἡ Φιλοσοφία τοῦ πνεύματος».

ρίζεται ότι δε μιλάει για το γέρο για εμπειρικούς λόγους. Θέλει να περιμένει ώσπου να γίνει ο ίδιος γέρος (έδω, επομένως, «Ἡ Ζωὴ ἐνὸς Ἀνθρώπου» = ἡ ζωὴ τοῦ μοναδικοῦ του ἀνθρώπου). Ὁ Χέγκελ καταπιάνεται δραστήρια μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν τεσσάρων ομάδων ἀνθρώπινων ἡλικιῶν, διότι στὸν πραγματικὸ κόσμο, ἡ ἄρνηση τοποθετεῖται δυὸ φορές, δηλ., σὰ φεγγάρι καὶ σὰν κομήτης (πρβλ. Φιλοσοφία τῆς φύσης τοῦ Χέγκελ), καὶ ἐπομένως ἡ τετράδα παίρνει ἐδῶ τὴ θέση τῆς τριάδας. Ὁ Στίρνερ βρίσκει τὴ δικιά του μοναδικότητα κάνοντας τὸ φεγγάρι καὶ τὸν κομήτη νὰ συμπέφτουν καὶ ἔτσι καταργεῖ τὸ δυστυχισμένο γέρο ἀπὸ τὴ «Ζωὴ ἐνὸς Ἀνθρώπου». Ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ ταχυδακτυλουργικοῦ τεχνάσματος γίνεται φανερὴ μόλις ἐξετάσουμε τὴ συγκρότηση τῆς μοναδικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἡ οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

Πρέπει ἐδῶ γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ πηδήσουμε ἀπὸ τὸ βιβλίο τῶν «Νόμων» στὸ βιβλίο τῶν «Προφητῶν», γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε σ' αὐτὸ ἤδη τὸ σημεῖο τὸ μυστικὸ τῆς μοναδικῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἐπίσης — ὅπου ὁ νόμος, ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἀκόμα ἕνας δάσκαλος ἐπιφορτισμένος μὲ τὸν Μοναδικὸ (Γαλάτες, 3, 24) — ἡ ἱστορία τῆς Βασιλείας τοῦ Μοναδικοῦ ἀκολουθεῖ ἕνα σοφὸ σχέδιο καθορισμένο προαιώνια. Ὅλα ἔχουν προβλεφεῖ καὶ προκαθοριστεῖ ἔτσι πὺ τὸ Μοναδικὸ νὰ μποροῦσε νὰ ἐμφανιστεῖ στὸν κόσμο, τὴν ὥρα πὺ θὰ εἶχε φτάσει ὁ καιρὸς γιὰ νὰ λυτρωθοῦν οἱ ἅγιοι ἀπὸ τὴν ἀγιότητά τους.

Τὸ πρῶτο βιβλίο, «Ἡ Ζωὴ ἐνὸς Ἀνθρώπου», ὀνομάζεται ἐπίσης Βίβλος Γενέσεως, γιὰτὶ περιέχει σὲ ἐμβρυακὴ κατάσταση ὀλόκληρη τὴν οἰκιακὴ οἰκονομία τοῦ Μοναδικοῦ, γιὰτὶ μᾶς δίνει ἕνα πρωτότυπο ὄλης τῆς κατοπινῆς ἐξέλιξης μέχρι τὴ στιγμή πὺ φτάνει ὁ καιρὸς γιὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ὀλόκληρη ἡ μοναδικὴ ἱστορία περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τρία στάδια: παιδί, νέος καὶ ἄντρας, πὺ ἐπανερχονται «σὲ ποικίλες μεταλλαγές» καὶ σὲ εὐρυνόμενους κύκλους, μέχρι πὺ, τελικὰ, ὀλόκληρη ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος νὰ περιοριστεῖ στὸ «παιδί, νέος καὶ ἄντρας». Ὅπου καὶ νὰ κοιτάξουμε, δὲ θὰ βρῖσκουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ μεταμφιεσμένο «παιδί, νέο καὶ ἄντρα», μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πὺ ἀνακαλύψαμε ὅτι πρόκειται γιὰ τρεῖς μεταμφιεσμένες κατηγορίες.

Μιλήσαμε πιδ πάνω για τή γερμανική φιλοσοφική αντίληψη για τήν ιστορία. Έδω, στόν Άγιο Μάξ, βρίσκουμε ένα λαμπρό παράδειγμά της. Η θεωρησιακή ιδέα, ή άφηρημένη αντίληψη, γίνεται ή κινητήρια δύναμη τής ιστορίας, και ή ιστορία καταλήγει έτσι νά γίνει μιá άπλή ιστορία τής φιλοσοφίας. Άλλά άκόμα κι ή τελευταία δέν κατανοείται όπως πραγματικά προέκυψε, σύμφωνα με τίς πηγές πού έχουμε — για νά μήν αναφέρουμε τό πώς εξελίχτηκε κάτω άπό τήν επίδραση πραγματικών ιστορικών σχέσεων — άλλά όπως τήν κατανόησαν και τήν περιέγραψαν οί πρόσφατοι Γερμανοί φιλόσοφοι, ιδιαίτερα ό Χέγκελ κι ό Φώυερμπαχ. Και άπό αυτές πάλι τίς περιγραφές επιλέγονταν μονάχα εκείνη πού μπορούσε νά προσαρμοστεί στό δεδομένο σκοπό, και πού έφτασε στά χέρια τού άγίου μας άπό παράδοση. Έτσι, ή ιστορία γίνεται μιá άπλή ιστορία ψευδο-ιδεών, μιá ιστορία για πνεύματα και φαντάσματα, ένω ή πραγματική, εμπειρική ιστορία πού άποτελεί τή βάση αυτής τής πνευματικής ιστορίας χρησιμποιείται μονάχα για νά προμηθεύει σώματα σ' αυτά τά φαντάσματα. Άπό αυτήν παίρνονται τά όνόματα πού χρειάζονται για νά ντυθοῦν αυτά τά φαντάσματα με τή φαινομενικότητα τής πραγματικότητας. Κάνοντας αυτό τό πείραμα ό άγιός μας συχνά ξεχνάει τό ρόλο του και γράφει μιάν ιστορία πνευμάτων όχι μεταμφιεσμένη.

Στήν περίπτωση του βρίσκουμε αυτή τή μέθοδο νά φτιάχεται ή ιστορία στήν πιδ άπλοϊκή, τήν πιδ κλασική άπλότητα. Τρεις άπλές κατηγορίες: ρεαλισμός, ιδεαλισμός και άπόλυτη άρνητικότητα σάν ένότητα τών δυό (πού έδω ονομάζεται «έ γ ω ι σ μ ό ς»), πού ήδη συναντήσαμε με τή μορφή τού παιδιού, τού νέου και τού άντρα, γίνονται ή βάση κάθε ιστορίας και ώραιοποιούνται με διάφορες ιστορικές πινακίδες. Μαζί με τή μετρίφρονη άκολουθία τους άπό βοηθητικές κατηγορίες διαμορφώνουν τό περιεχόμενο όλων τών φανταστικών ψευδοϊστορικών φάσεων. Ό Άγιος Μάξ γι' άλλη μιá φορά άποκαλύπτει έδω τήν άπεριόριστη πίστη του, σπρώχνοντας περισσότερο στά άκρα άπό όποιοδήποτε άπό τούς προκατόχους του, τήν πίστη στό θεωρησιακό περιεχόμενο τής ιστορίας πού σερβίρεται άπό τούς Γερμανούς φιλόσοφους. Σ' αυτή τήν επίσημη και άνιαρή κατασκευή τής ιστορίας, αυτό πού έχει σημασία είναι νά βρεθεί μιá ποιμπώδικη σειρά ήχηρών ονομάτων για τρεις κατηγορίες πού είναι τόσο τετριμμένες ώστε νά μήν τολμοῦν πια νά έμφανιστοῦν δημόσια με τά όνόματά τους. Ό χρισμένος μας συγγραφέας μπορούσε κάλλιστα νά είχε περάσει άπό τόν «άνθρωπο» (σ. 20) στό «Έγώ» (σ. 201) ή άκόμα καλύτερα στόν «Μοναδικό» (σ. 485). Άλλά αυτό θά ήταν πολύ άπλό. Έ-

πιπλέον, ο ισχυρός συναγωνισμός ανάμεσα στους Γερμανούς θεωρησιακούς φιλοσόφους υποχρεώνει καθέναν καινούργιο συναγωνιστή να κάνει μίαν έκκωφαντική ιστορική διαφήμιση για το έμπόρευμά του.

«Ἡ δύναμη τῆς ἀληθινῆς ἐξέλιξης», για να χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια του Ντοττόρε Γκρατσιάνο, «ἐνεργεῖ δραστικότητα» στίς παρακάτω «μεταμορφώσεις»:

Βάση:

I. Ρεαλισμός.

II. Ἰδεαλισμός.

III. Ἡ ἀρνητικὴ ἐνότητα τῶν δυό. «Κανείς» (σ. 485) :

Πρώτη ὀνοματολογία:

I. Παιδί, ἐξαρτιέται ἀπὸ πράγματα (ρεαλισμός).

II. Νέος, ἐξαρτιέται ἀπὸ σκέψεις (ιδεαλισμός).

III. Ἄντρας, (σὺν ἀρνητικὴ ἐνότητα).

Ἐκφρασμένοι θετικά:

ὁ ἰδιοκτήτης ἰδεῶν καὶ πραγμάτων

ἐκφρασμένοι ἀρνητικά:

ἐλεύθερος ἀπὸ σκέψεις καὶ πράγματα

} (ἐγωισμός)

Δεύτερη ἱστορικὴ ὀνοματολογία:

I. Νέγρος (ρεαλισμός, παιδί).

II. Μογγόλος (ιδεαλισμός, νέος).

III. Καυκάσιος (ἀρνητικὴ ἐνότητα ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ, ἄντρας).

Τρίτη γενικότερη ὀνοματολογία:

I. Ρεαλιστὴς ἐγωιστὴς (ἐγωιστὴς μὲ τὴ συνηθισμένη σημασία) — παιδί, Νέγρος.

II. Ἰδεαλιστὴς ἐγωιστὴς (αὐτοθυσιαζόμενος) — νέος, Μογγόλος.

III. Ἀληθινὸς ἐγωιστὴς (ὁ Μοναδικός) — ἄντρας, Καυκάσιος.

Τέταρτη ἱστορικὴ ὀνοματολογία. Ἐπανάληψη τῶν προηγούμενων σταδίων μέσα στὴν κατηγορία τοῦ Καυκάσιου.

I. Ο ἰ Ἀ ρ χ α ῖ ο ι. Νεγροείδεις Καυκάσιοι — παιδιάστικοι ἄνθρωποι — εἰδωλολάτρες — ἐξαρτώμενοι ἀπὸ πράγματα — ρεαλιστές — ὁ κόσμος.

Μ ε τ α θ α τ ι κ ὸ σ τ ᾶ δ ι ο (παιδὶ πού διεισδύει πίσω ἀπὸ τὰ «πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου»): Σοφιστές, Σκεπτικοί, κτλ.

II. Ο ἰ Σ ὑ γ χ ρ ο ν ο ι. Μογγολοειδεις Καυκάσιοι — νεανικοὶ ἄντρες — Χριστιανοὶ — ἐξαρτώμενοι ἀπὸ σκέψεις — ἰδεαλιστές — πνεῦμα.

1. Καθαρὴ ἱστορία τῶν πνευμάτων, Χριστιανισμὸς σὰν πνεῦμα. «Τὸ πνεῦμα».

2. Ἀκάθαρτη ἱστορία τῶν πνευμάτων. Τὸ πνεῦμα σὲ σχέση με τοὺς ἄλλους — ὁ «Δαιμονισμένος».

A. Καθαρὰ ἀκάθαρτη ἱστορία τῶν πνευμάτων.

α) Ἑ ὀ π τ α σ ῖ α, τὸ φάντασμα, πνεῦμα στὴ νεγροειδῆ κατάστασι σὰν πνεῦμα πού μοιάζει με πρᾶγμα καὶ πνευματικὸ πρᾶγμα — ἀντικειμενικὴ οὐσία γιὰ τοὺς Χριστιανούς, τὸ πνεῦμα σὰν παιδί.

β) Φ α ν τ α σ ι ο π λ η ξ ῖ α, ἡ ἔμμονη ἰδέα, πνεῦμα στὴ μογγολικὴ κατάστασι, σὰν πνευματικὸ μέσα στὸ πνεῦμα, καθορισμὸς μέσα στὴ συνείδησι, συλλαμβανόμενι οὐσία στὸ Χριστιανὸ — τὸ πνεῦμα σὰν νέος.

B. Ἀκάθαρτα ἀκάθαρτη (ἱστορικὴ) ἱστορία τῶν πνευμάτων.

α) Καθολικισμὸς — Μεσαίωνας (ὁ Νέγρος, παιδί, ρεαλισμὸς, κτλ.).

β) Προτεσταντισμὸς — Νεότερη ἐποχὴ τῶν νεοτέρων χρόνων — (Μογγόλος, νέος ἰδεαλισμὸς, κτλ.).

Μέσα στὸν προτεσταντισμὸ μποροῦν νὰ γίνουσι καὶ ἄλλες ὑποδιαίρεσεις, λόγου χάρι:

ι) Ἀγγλικὴ φιλοσοφία — ρεαλισμὸς, παιδί, Νέγρος.

ii) Γερμανικὴ φιλοσοφία — ἰδεαλισμὸς, νέος, Μογγόλος.

3. Ἡ Ἑ ἰ ρ α ρ χ ῖ α — ἀρνητικὴ ἐνότητι καὶ τῶν δυὸ μέσα στὰ πλαίσια τῆς μογγολοειδοῦς Καυκασιανῆς ἀποψῆς. Τέτοια ἐνότητι ἐμφανίζεται ἐκεῖ ὅπου οἱ ἱστορικὲς σχέσεις μετατρέπονται σὲ σημερινὲς ὑπάρχουσες σχέσεις ἢ ἐκεῖ ὅπου τὰ ἀντίθετα παρουσιάζονται νὰ ὑπάρχουσι πλάι - πλάι. Ἐδῶ ἐπομένως ἔχουμε δύο συνυπάρχοντα στάδια:

A. Ο ἰ « ἄ μ ὀ ρ φ ω τ ο ι »¹ (οἱ κακοί, οἱ ἄστοί, οἱ ἐγω-

1. Ἐδῶ καὶ παρακάτω οἱ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦσι εἰρωνικὰ λέξεις ἰδιωματικὰς γιὰ τὸν ἀμόρφωτο (Ungebildet) καὶ τὸ μερφωμένο (Gebildet)

στές, με τή συνηθισμένη έννοια) = Νέγροι, παιδιά, Καθολικοί, ρεαλιστές, κτλ.

Β. Ο ί « μ ο ρ φ ω μ έ ν ο ι » (οί καλοί, οί πολίτες, οί άφιλοκερδεΐς, οί παπάδες, κτλ.) = Μογγόλοι, νέοι, Προτεστάντες, ιδεαλιστές.

Καί τά δυό αὐτά στάδια ὑπάρχουν πλάι - πλάι καί ἄρα ἔπεται «εὐκολα» ὅτι ὁ «μορφωμένος» ἐξουσιάζει τόν «ἀμόρφωτο» — αὐτή εἶναι ἡ ἰ ε ρ α ρ χ ί α . Στήν παραπέρα πορεία τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης προκύπτει τότε

ὁ μὴ - χεγκελιανός ἀπό τόν «ἀμόρφωτο»,
ὁ χεγκελιανός ἀπό τόν «μορφωμένο»,*

καί ἀπό δω ἔπεται ὅτι οἱ χεγκελιανοί ἐξουσιάζουν τοὺς μὴ χεγκελιανούς. Μὲ τόν τρόπο αὐτό ὁ Στίρνερ μετατρέπει τή θεωρησιακὴ έννοια τῆς κυριαρχίας τῶν ἰδίων τῶν θεωρησιακῶν φιλοσόφων. Ἡ ἄποψη τῆς ἱστορίας πού αὐτός ὑποστηρίζει: ὡς τήρα — ἡ κυριαρχία τῆς ιδέας — γίνεται μέσα στήν «ἱεραρχία» μιὰ σχέση πού ὑπάρχει πραγματικά τώρα. Γίνεται ἡ παγκόσμια κυριαρχία τῶν ιδεολόγων. Αὐτό δείχνει πόσο βαθειὰ ἔχει βυθιστεῖ ὁ Στίρνερ στή θεωρησιακὴ ἐξέταση. Αὐτὴ ἡ κυριαρχία τῶν θεωρησιακῶν φιλοσόφων καί ιδεολόγων ἐξελίσσεται τελικά, «διότι ἔφτασε ὁ καιρός» γι' αὐτό, στήν ἀκόλουθη τελικὴ ὀνοματολογία:

α) Π ο λ ι τ ι κ ὸ ς φ ι λ ε λ ε υ θ ε ρ ι σ μ ὸ ς , ἐξαρτώμενος ἀπὸ πράγματα, ἀνεξάρτητος ἀπὸ πρόσωπα — ρεαλισμός, παιδί, Νέγρος, Ἀρχαῖοι, ὀπτασία, Καθολικισμός, ὁ «ἀμόρφωτος», ὁ δίκως κυρίαρχο.

β) Κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ ς φ ι λ ε λ ε υ θ ε ρ ι σ μ ὸ ς , ἀνεξάρτητος ἀπὸ πράγματα, ἐξαρτώμενος ἀπὸ τὸ ἰνεῦμα, χωρὶς ἀντικείμενο - ιδεαλισμός, νέος, Μογγόλος, ὁ Σύγχρονος, φαντασιοπληξία, Προτεσταντισμός, ὁ «μορφωμένος», ὁ χωρὶς ἰδιοκτησία.

γ) Ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν ο ς φ ι λ ε λ ε υ θ ε ρ ι σ μ ὸ ς , χωρὶς κυρίαρχο καί χωρὶς ἰδιοκτησία, ἐπομένως χωρὶς Θεό, γιατί ὁ Θεός εἶναι ταυτόχρονα ὁ ὑπέρτατος κύριος καί ἡ ὑπέρτατη κατοχή,

* «Ὁ σαμάν καί ὁ θεωρησιακὸς φιλόσοφος σημαδεύουν τὸ χαμηλότερο καί τὸ ὑψηλότερο σημεῖο στήν κλίμακα τοῦ ἔ σ ω τ ε ρ ι κ ο ὕ ἀνθρώπου, τοῦ Μογγόλου» (σ. 453). /Σημεῖωση Μάρξ - "Εγκελς/.

ιεραρχία - άρνητική ένότητα μέσα στη σφαίρα του φιλελευθερισμού και, σαν τέτια, κυριαρχία πάνω στον κόσμο των πραγμάτων και των σκέψεων. Ταυτόχρονα ό τέλειος έγωιστής στην κατάργηση του έγωισμού — ή τέλεια ιεραρχία. Ταυτόχρονα διχομορφώνει τὸ Πέ-
ρασμα (νέος, πὸ διεισδύει πίσω ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν σκέψεων)
πρὸς

III. τὸ «Ἐγὼ» — δηλ. ὁ τέλειος Χριστιανός, ὁ τέλειος ἄντρας, ὁ Καυκάσιος Καυκάσιος καὶ ἄληθινὸς έγωιστής, πὸ — ὅπως ἀκριβῶς ἔ-
γινε ὁ Χριστιανὸς πνεῦμα μέσο τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου —
γίνεται σωματικὸς μέσο τῆς διάλυσης τοῦ βασιλείου τῶν πνευμάτων, συμ-
μετέχοντας, *sine beneficio deliberandi atque inventarii* στην κληρο-
νομία τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὁ νέος, ὁ Μογγόλος, ὁ Σύγχρονος, ὁ Χριστιανός,
ὁ δαμονισμένος, ὁ φαντασιόπληκτος, ὁ Προτεστάντης, ὁ «μορφωμένος»,
ὁ χεγκελιανὸς καὶ ὁ ἀνθρωπιστής φιλελεύθερος.

NB. 1. «Σὲ ὀρισμένες μεριές» μποροῦν ἐπίσης νὰ «συμπεριληφθοῦν
ἐπεισοδιακά», ἂν προκύψει μιὰ κατάλληλη περίπτωση, φωϋερμπαχισμός
καὶ ἄλλες κατηγορίες, ὅπως τὸ λογικὸ, ἡ καρδιά, κτλ., γιὰ νὰ ἐντείνουν
τὸ χρῶμα τῆς εἰκόνας καὶ νὰ δημιουργήσουν νέες ἐντυπώσεις. Δὲ χρειά-
ζεται νὰ ποῦμε ὅτι κι αὐτά, ἐπίσης, δὲν εἶναι παρὰ καινούργιες μεταμι-
φίσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ, πὸ συναντᾶμε διαρκῶς μέσα στὸ
βιβλίο.

2. Ὁ ἀρκετὰ εὐσεβὴς Ἅγιος Μάξ, ὁ Ζάκ λὲ μπονόμ,¹ δὲν ἔχει
νὰ πει τίποτε τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ ἐγκόσμιο γιὰ τὴν πραγματικὴ κο-
σμικὴ ἱστορία, παρεκτὸς ὅτι μὲ τὴν ὀνομασία «φύση», «κόσμος τῶν πρα-
γμάτων», «κόσμος τοῦ παιδιοῦ», κτλ., πάντοτε τὴν ἀντιπαραθέτει στὴ
συνείδηση, ὡς ἀντικείμενο θεωρησιακῆς ἐξέτασης τῆς τελευταίας, ὡς
ἓνα κόσμος πὸ, παρὰ τὸ ἀδιάκοπὸ ξερρίζωμά του, ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ
ὑπάρχει μέσα σ' ἓνα μυστικιστικὸ σκοτάδι, γιὰ νὰ ξαναεμφανίζεται σὲ
κάθε κατάλληλη περίπτωση — ἴσως γιὰ τὴν τὰ παιδιά κι οἱ Νέγροι ἐξα-
κολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, καὶ ἄρα καὶ ὁ κόσμος τους, ὁ λεγόμενος κόσμος
τῶν πραγμάτων, «εὐκόλα» ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει. Σὲ σχέση μὲ τέτιες
ἱστορικὲς καὶ μὴ ἱστορικὲς κατασκευές, ὁ καλὸς γερο - Χέγκελ ἔγραφε
ἀναφερόμενος στὸν Σέλλινγκ — τὸ πρότυπο γιὰ ὄλους τοὺς κατασκευα-
στὲς — ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ πει τὰ ἐξῆς σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση:

1. Συχνὰ ὁ Μαρξ θὰ ἀποκαλεῖ ἔτσι τὸν Στίρνερ. Jacques le bonhomme
εἶναι μιὰ μᾶλλον περιφρονητικὴ ὀνομασία τοῦ Γάλλου χωρικοῦ.

«Δέν είναι πιό δύσκολο νά χειρίζεσαι τὸ ἐργαλεῖο αὐτοῦ τοῦ μονό-
 του φορμαλισμοῦ ἀπὸ ὅ,τι μιὰ παλέττα ζωγράφου ποῦ ἔχει μόνο δυὸ
 χρώματα, ἄς ποῦμε μαῦρο» (ρεαλιστικό, παιδικό, νεγροειδές, κτλ.)
 «καὶ κίτρινο»¹ (ιδεαλιστικό, νεανικό, Μογγολικό, κτλ.) «γιὰ νὰ
 χρησιμοποιεῖς τὸ πρῶτο γιὰ νὰ ζωγραφίζεις μιὰν ἐπιφάνεια ὅταν
 σοῦ χρειάζεται κάτι ἱστορικό» (ὁ «κόσμος τῶν πραγμάτων»), «καὶ
 τὸ δεύτερο ὅταν σοῦ χρειάζεται ἓνα τοπίο» («οὐρανός», πνεῦμα, ἀ-
 γιότητα, κτλ.). «Φ α ι ν ο μ ε ν ο λ ο γ ί α » σ. 39).

Ἡ «συνηθισμένη συνείδηση» ἔχει μὲ μεγαλύτερη ἀκόμη δξύτητα γε-
 λιοποιήσει κατασκευές τέτοιου εἴδους στὸ παρακάτω τραγοῦδι:

Ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ Γιάννη
 καὶ τοῦ ἔπε νὰ κόψει τὸ σανό.
 Μὰ ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανό
 κι οὔτε γύρισε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ σκύλο
 καὶ τοῦ ἔπε νὰ δαγκώσει τὸ Γιάννη.
 Ἄλλὰ ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,
 ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανό
 καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὴ βέργα
 καὶ τῆς εἶπε νὰ χτυπήσει τὸ σκύλο.
 Ἄλλὰ ἡ βέργα δὲ χτύπησε τὸ σκύλο,
 ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,
 ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανό
 καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὴ φωτιά
 καὶ τῆς εἶπε νὰ κάψει τὴ βέργα.
 Ἄλλὰ ἡ φωτιά δὲν ἔκαψε τὴ βέργα,
 ἡ βέργα δὲ χτύπησε τὸ σκύλο,
 ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,

1. Ὁ Χέγκελ ἀναφέρει κόκκινο καὶ πράσινο ὡς παραδείγματα.

ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανὸ
καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ νερὸ
καὶ τοῦ ἴπε νὰ σβήσει τὴ φωτιά.
Ἄλλὰ τὸ νερὸ δὲν ἔσβησε τὴ φωτιά,
ἡ φωτιά δὲν ἔκαψε τὴ βέργα
ἡ βέργα δὲ χτύπησε τὸ σκύλο,
ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,
ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανὸ
καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ βόδι
καὶ τοῦ ἴπε νὰ πιεῖ τὸ νερό.
Μὰ τὸ βόδι δὲν ἤπια τὸ νερό,
τὸ νερὸ δὲν ἔσβησε τὴ φωτιά,
ἡ φωτιά δὲν ἔκαψε τὴ βέργα,
ἡ βέργα δὲ χτύπησε τὸ σκύλο,
ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,
ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανὸ
καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ χασάπη.
καὶ τοῦ ἴπε νὰ σφάξει τὸ βόδι.
Μὰ ὁ χασάπης δὲν ἔσφαξε τὸ βόδι,
τὸ βόδι δὲν ἤπια τὸ νερό,
τὸ νερὸ δὲν ἔσβησε τὴ φωτιά,
ἡ φωτιά δὲν ἔκαψε τὴ βέργα,
ἡ βέργα δὲ χτύπησε τὸ σκύλο,
ὁ σκύλος δὲ δάγκωσε τὸ Γιάννη,
ὁ Γιάννης δὲν ἔκοψε τὸ σανὸ
καὶ δὲ γυρίσανε σπίτι.

Τότε ἔστειλε τὸ ἀφεντικό τὸ δῆμιο
καὶ τοῦ ἴπε νὰ κρεμάσει τὸ χασάπη.
Ἄ δῆμιος κρέμασε στ' ἀλήθεια τὸ χασάπη.
ὁ χασάπης ἔσφαξε τὸ βόδι,
τὸ βόδι ἤπια τὸ νερό,

τὸ νερὸ ἔσβησε τὴ φωτιά,
 ἢ φωτιά ἔκαψε τὴ θέργα,
 ἢ θέργα χτύπησε τὸ σκύλο,
 ὁ σκύλος δάγκωσε τὸ Γιάννη,
 ὁ Γιάννης ἔκοψε τὸ σανὸ
 καὶ γυρίσαν ὄλοι σπίτι.¹

Θὰ δοῦμε τώρα μὲ τί «μαεστρία σκέψης» καὶ μὲ τί παιδιάστικο ὕλικο ὁ Ζὰκ λὲ μπονόμ ἐπεξεργάζεται αὐτὸ τὸ σχῆμα.

3. Οἱ Ἀρχαῖοι

Κανονικά θὰ ἔπρεπε ἐδῶ νὰ ἀρχίσουμε μὲ τοὺς Νέγρους. Ἄλλὰ ὁ Ἅγιος Μάξ, πού ἀναμφισβήτητα παρακάθεται στὸ «Συμβούλιο τῶν Φυλάκων», μὲ τὴν ἀνεξιχνίαστη σοφία του φέρνει τοὺς Νέγρους ἀργότερα, ἀλλὰ καὶ τότε «χωρὶς καμμιά ἀπαίτηση πληρότητας καὶ αὐθεντικότητας». Ἄν λοιπὸν τοποθετοῦμε τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Νέγρων, δηλ., τίς ἐκστρατείες τοῦ Σέσωστρη καὶ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στὴν Αἴγυπτο, εἶναι γιὰτί ἔχουμε ἐμπιστοσύνη ὅτι ὁ ἅγιος συγγραφέας μας ἔχει τακτοποιήσει τὰ πάντα μὲ σοφία.

Ἄς ρίξουμε, λοιπὸν, μιὰ ματιὰ στὶς δραστηριότητες τῶν Ἀρχαίων τοῦ Στίρνερ.

«Γιὰ τοὺς Ἀρχαίους, ὁ κόσμος ἦταν μιὰ ἀλήθεια», λέει ὁ Φώ-
 ἕριμπάχ. Ἄλλὰ ξεχνάει νὰ προσθέσει κάτι σημαντικό: μιὰ ἀλήθεια
 πού πίσω ἀπὸ τὴ μὴ ἀλήθεια τῆς προσπάθησαν νὰ διεισδύσουν καὶ
 τελικὰ πραγματικὰ διείδυσαν». (σ. 22)

«Γιὰ τοὺς Ἀρχαίους», ὁ «κόσμος» τ ο υ ς (ὄχι ὁ κόσμος) ἦταν
 μιὰ «ἀλήθεια» — καὶ μ' αὐτὸ βέβαια δὲ διατυπώνεται καμμιά ἀπολύτως
 ἀλήθεια γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο, ἀλλὰ μονάχα ὅτι ἡ στάση τῶν Ἀρχαίων
 ἀπέβαντι στὸν κόσμο τοὺς ἦταν μὴ χριστιανική. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ
 μ ἢ ἄ λ ἢ θ ε ι α ἐμφάνιστηκε πίσω ἀπὸ τὸν κόσμο τοὺς (δηλ. ἀπὸ τὴ
 στιγμή πού ὁ ἴδιος αὐτὸς ὁ κόσμος ἀποσυντέθηκε ὕστερα ἀπὸ πρακτικὲς
 συγκρούσεις — καὶ ἡ ἐμπερική ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ὕλικῆς ἀνάπτυξης θὰ
 ἦταν τὸ μόνο ἐνδιαφέρον πράγμα), οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι προσπάθησαν νὰ

1. Παιδικὸ τραγούδι, ἄγνωστου συγγραφέα, πού ὀνομάζεται: Jockellied

διεισδύσουν πίσω από τον κόσμο της αλήθειας ή πίσω από την αλήθεια του κόσμου τους και τότε βρήκαν, βέβαια, ότι είχε γίνει μη αληθινός. Η ίδια ή ξρευνά τους ήταν ένα σύμπτωμα της εσωτερικής κατάρρευσης αυτού του κόσμου. Ο Ζάκ λὲ μπονόμ μετατρέπει τὸ ἰδεαλιστικὸ σύμπτωμα σὲ ὑλικὴ αἰτία τῆς κατάρρευσης καί, σὰ Γερμανὸς Πατέρας τῆς ἐκκλησίας, κάνει τὴν ἴδια τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἀναζητῆ τὴν ἴδια τῆς τὴν ἄρνηση, τὸ Χριστιανισμὸ. Εἶναι ἀναγκασμένος νὰ κάνει τὴν ἀρχαιότητα νὰ πάρει αὐτὴ τὴ θέση, γιατί οἱ Ἀρχαῖοι εἶναι «π α ι δ ι ᾶ» πὺ προσπαθοῦν νὰ διεισδύσουν πίσω ἀπὸ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων». «Καὶ αὐτὴ εἶναι ἐπίσης πολὺ εὐκολο»: μετατρέποντας τὸν ἀρχαῖο κόσμο στὴν κατοπινὴ συνείδηση πὺ ἐξετάζει τὸν ἀρχαῖο κόσμο, ὁ Ζάκ λὲ μπονόμ μπορεῖ, ἀσφαλῶς μ' ἓνα μονάχα πῆδημα νὰ πηδῆσει ἀπὸ τὸν ὑλιστικὸ ἀρχαῖο κόσμο στὸν κόσμο τῆς θρησκείας, στὸ Χριστιανισμὸ. Τώρα «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ» ἐμφανίζεται ἄμεσα σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν πραγματικὸν κόσμο τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Χριστιανὸς κατανοούμενος σὰ σύγχρονος σκεπτικιστῆς ἐμφανίζεται σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν ἀρχαῖο ἄνθρωπο τὸν κατανοούμενο σὰ φιλόσοφο. Ὁ Χριστιανὸς τοῦ «ποτὲ δὲ μπορεῖ νὰ πειστεῖ γιὰ τὴ ματαιότητα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ» καί, σὰ συνέπεια αὐτῆς τῆς ἔλλειψης πεποίθησης, «πιστεύει» «στὴν αἰώνια καὶ ἀκατανίκητη ἀλήθεια του». (σ. 22). «Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἀρχαῖος τοῦ Στίρνερ εἶναι ἀρχαῖος διότι εἶναι μὴ Χριστιανὸς ἢ κρυφὸς Χριστιανὸς, ἔτσι κι ὁ ἀρχικός τοῦ Χριστιανὸς εἶναι Χριστιανὸς γιατί εἶναι μὴ ἀθεϊστῆς, ὄχι πᾶ ἀθεϊστῆς ἢ κρυπτο-ἀθεϊστῆς. Ὁ Στίρνερ λοιπὸν κάνει τοὺς Ἀρχαίους ἄρνηση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς ἀρχαίους Χριστιανὸς ἄρνηση τοῦ σύγχρονου ἀθεϊσμοῦ, ἀντὶ νὰ κάνει τὸ ἀντίστροφο. Ὁ Ζάκ λὲ μπονόμ, ὅπως ὅλοι οἱ παρόμοιοι θεωρησιακοὶ φιλόσοφοι, ἀρπάζει τὸ κάθε τι ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ του οὐρά. Ἀκολουθοῦν ἄμέσως λίγα ἀκόμα παραδείγματα αὐτῆς τῆς παιδιᾶστικῆς εὐπιστίας.

«Ὁ Χριστιανὸς πρέπει νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ τοῦ «ξένο καὶ παρεπίδημο ἐπὶ τῆς γῆς». (Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, 11, 13). (σ. 23).

Ἀντίθετα, οἱ ξένοι ἐπὶ τῆς γῆς (πὺ ἐμφανίζονται ἀπὸ ἐξαιρετικὰ φυσικὲς αἰτίες, λ.χ., ἀπὸ τὴν κολοσσιαία συγκέντρωση πλοῦτου σὲ ὅλο τὸ Ρωμαϊκὸν κόσμον, κτλ., κτλ.) πρέπει νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς Χριστιανούς. Δὲν τοὺς ἔκανε ὁ χριστιανισμὸς τοὺς περιπλανώμενους. Ἀντίθετα ἢ περιπλάνησέ τοὺς τοὺς ἔκανε Χριστιανούς. Στὴν ἴδια σελίδα ὁ ἅγιος πατέρας πηδαίει ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Ἀ ν τ ι γ ὀ ν η τοῦ Σοφο-

κλή και την τελετή της κηδείας που συνδέεται μ' αυτή, στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, 8, 22 (άφιστε τους νεκρούς να θάψουν τους νεκρούς τους). Ένω ο Χέγκελ, έν πάση περιπτώσει στη « Φ α ι ν ο μ ε ν ο λ ο γ ί α », περνάει βαθμιαία από την Άντιγόνη, κτλ., στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Με το ίδιο δικαίωμα ο Άγιος Μάξ θα μπορούσε να περάσει απ' ευθείας στο Μεσαίωνα, και, μαζί με τον Χέγκελ, να προβάλλει αυτή τη βίλική διατύπωση έναντιών των Σταυροφόρων ή ακόμα, για να είναι πολύ πρωτότυπος, να αντιπαραθέσει την ταφή του Πολυνίκη από την Άντιγόνη στη μεταφορά της στάχτης του Ναπολέοντα από την Άγία Έλένη, στο Παρίσι. Παρακάτω αναφέρεται:

«Στο Χριστιανισμό ή άπαραβίαστη αλήθεια των οικογενειακών δεσμών» (που σημειώνεται στη σελίδα 22 σά μιá από τις «αλήθειες των Άρχαίων) «παριστάνεται σά μιá μη αλήθεια που θα έπρεπε να άπαλλαγοΰμε απ' αυτή όσο το δυνατό γρηγορότερα (Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, 10, 29) και έτσι συμβαίνει με όλα». (σ. 23).

Αυτή την πρόταση, όπου ή πραγματικότητα άναποδογυρίζεται σ' αυτή το πάνω κάτω, θα έπρεπε να την τοποθετήσουμε σωστά με τον εξής τρόπο: ή πραγματική μη αλήθεια των οικογενειακών δεσμών (που γι' αυτούς, άνάμεσα στ' άλλα, θα έπρεπε να έξεταστούν τά ύπάρχοντα ακόμα ντοκουμέντα της προχριστιανικής ρωμαϊκής νομοθεσίας) παριστάνεται στο Χριστιανισμό σάν άπαραβίαστη αλήθεια, «και έτσι συμβαίνει με όλα».

Άπ' αυτά λοιπόν τά παραδείγματα γίνεται με το παραπάνω φανερό το πώς ο Ζάκ λέ μπονόμ, που προσπαθει «να άπαλλαγει όσο το δυνατό γρηγορότερα» από την έμπειρική ιστορία, στήνει τά γεγονότα στο κεφάλι τους, κάνει την υλική ιστορία να παράγεται από την ιδεατή ιστορία, «και έτσι συμβαίνει με όλα». Στην άρχή μαθαίνουμε μονάχα τή δήθεν στάση των Άρχαίων άπέναντι στον κόσμο τους. Σά δογματιστές τοποθετούνται σέ αντίπαραθεση προς τον κόσμο τους, τον άρχαίο κόσμο, άντι να έμφανίζονται σά δημιουργοί του κόσμου τους: είναι άπλώς θέμα της σχέσης της συνείδησης προς το άντικείμενο, προς την αλήθεια. Είναι θέμα, έπομένως, άπλώς της φιλοσοφικής σχέσης των Άρχαίων προς τον κόσμο τους — άντι για άρχαία ιστορία έχουμε την ιστορία της άρχαίας φιλοσοφίας, και αυτό μονάχα με τή μορφή που τή φαντάζεται ο Άγιος Μάξ σύμφωνα με τον Χέγκελ και τον Φώϋερμπαχ.

Έτσι ή ιστορία της Έλλάδας, ξεκινώντας από τον καιρό του Πε-

ρικλή, περιορίζεται σέ ἕναν ἀγώνα ἀφαιρέσεων: λόγος, πνεῦμα, καρδιά, κοσμικότητα, κτλ. Αὐτά εἶναι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά κόμματα. Σ' αὐτὸν τὸν πνευματικὸ κόσμο, ποὺ παρουσιάζεται σὰν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος, ἀλληγορικά πρόσωπα σὰν τὴν Κυρία Καθαρότητα τῆς Καρδιάς «σκευωροῦν» καὶ μυθικά πρόσωπα σὰν τὸν Πιλάτο (ποὺ ποτέ δὲ μπορεῖ νὰ λείπει ὅπου ὑπάρχουν παιδιὰ) βρίσκουν πολὺ σοβαρὰ μιὰ θέση πλάι - πλάι στὸν Τίμωνα τὸν Φλιάσιο.

Ἄφοῦ μᾶς παρουσιάζει μερικές ἐκπληκτικές ἀποκαλύψεις γιὰ τοὺς σοφιστὲς καὶ τὸν Σωκράτη, ὁ Ἅγιος Μᾶξ πηδάει ἀμέσως στοὺς Σκεπτικούς. Ἄνακαλύπτει ὅτι δλοκλήρωσαν τὸ ἔργο ποὺ ἄρχισε ὁ Σωκράτης. Γι' αὐτὸ ἡ θετικὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἀκολούθησε ἀμέσως μετὰ τοὺς σοφιστὲς καὶ τὸν Σωκράτη, εἰδικὰ ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ ἐπιστήμη τοῦ Ἀριστοτέλη, δὲν ὑπάρχει καθόλου γιὰ τὸν Ζᾶκ λὲ μπονόμ. Προσπαθεῖ «νὰ ἀπαλλαγεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ γρηγορότερα» ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ σπεύδει πρὸς τὸ πέρασμα πρὸς τοὺς «Σύγχρονους», βρίσκοντας ὅτι αὐτὸ τὸ πέρασμα γίνεται μὲ τὴ μορφή τῶν Σκεπτικῶν, τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Ἐπικούρειων. Ἄς δοῦμε τί ἔχει νὰ ἀποκαλύψει γι' αὐτοὺς ὁ ἅγιός μας πατέρας.

«Οἱ Στωικοὶ θέλουν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἰδεῶδες τοῦ σοφοῦ ἀνθρώπου... τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ξέρει πῶς νὰ ζεῖ... βρίσκουν αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες στὴν περιφρόνηση πρὸς τὸν κόσμο, σὲ μιὰ ζωὴ χωρὶς ζωντανὴ ἐξέλιξη /.../ χωρὶς φιλικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν κόσμο, δηλ., σὲ μιὰ ζωὴ ἀπομόνωσης /.../ ὅχι σὲ μιὰ ζωὴ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς ἄλλους. Μόνον ὁ Στωικὸς ζεῖ, γι αὐτὸν κάθε τι ἄλλο εἶναι νεκρὸ. Οἱ Ἐπικούρειοι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ζητοῦν μιὰ δραστήρια ζωὴ». (σ. 30).

Παραπέμπουμε τὸν Ζᾶκ λὲ μπονόμ — τὸν ἄνθρωπο ποὺ θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ ποὺ ξέρει πῶς νὰ ζεῖ — στὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους: θὰ βρεῖ ὅτι ὁ σοφὸς ἄνθρωπος, ὁ σοφός,¹ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν ἐξιδανικευμένο Στωικὸ, ὅχι ὅτι ὁ Στωικὸς εἶναι ὁ πραγματοποιημένος σοφός. Θὰ βρεῖ ὅτι ὁ σοφός μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ Στωικός, ἀλλὰ τὸν βρίσκουμε ἐξίσου συχνὰ ἀνάμεσα στοὺς Ἐπικούρειους, στοὺς νεο - ἀκαδημιστὲς καὶ στοὺς σκεπτικούς. Στὸ μεταξύ, ὁ σοφός εἶναι ἡ πρώτη μορφή ποὺ παίρνει ὁ Ἑλληνας φιλόσοφος. Ἐμφανίζεται μυθολογικά στοὺς ἑπτὰ σο-

1. Στὰ ἑλληνικά στὸ πρωτότυπο. (Σ.τ.μ.).

φους και πρακτικά στο Σωκράτη, και σαν ένα ιδεώδες ανάμεσα στους Στωικούς, τους Έπικούρειους, τους νεο-άκαδημιστές και τους Σκεπτικούς. Κάθε μία από αυτές τις σχολές, βέβαια, έχει το δικό της σ ο φ ό , όπως ακριβώς ο Άγιος Μπροϋνο έχει το δικό του «μοναδικό φύλο». Πραγματικά, ο Άγιος Μάξ μπορεί να βρει τον «Le Sage» πάλι στο δέκατο όγδοο αιώνα στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, και ακόμα στον Jean Paul με τη μορφή των «σοφών ανθρώπων σαν τον Έμμανουήλ»,¹ κτλ. Ο Στωικός σόφρος με κανέναν τρόπο δεν έχει στο νοῦ του τή «ζωή χωρίς ζωντανή εξέλιξη», αλλά μιὰ ἀ π ό λ υ τ α δ ρ α σ τ ή ρ ι α ζωή, όπως είναι φανερό ακόμα κι από την άποψή του για τή φύση που είναι ήρακλειτική, δυναμική, αναπτυσσόμενη και ζωντανή, ενώ για τους Έπικούρειους ή αρχή τής αντίληψής τους για τή φύση είναι, όπως λέει ο Λουκρήτιος, ο Mors Immortalis,² τὸ άτομο, και σέ αντίθεση πρὸς τή θεϊκή ενέργεια τοῦ Ἀριστοτέλη, ή θεϊκή σχολή προβάλλεται σαν τὸ ιδεώδες τής ζωής αντί για τήν «κινητή ζωή».

«Η ήθική των Στωικών (ή μοναδική τους έπιστήμη, γιατί δεν ήταν ικανοί να ποῦν ό,τιδήποτε για τὸ πνεῦμα έξω από τὸ πῶς θά έπρεπε να σχετίζεται με τὸν κόσμο και για τή φύση — τή φυσική έπιστήμη — μπορούσαν μονάχα να ποῦν ότι ο σοφός άνθρωπος πρέπει να θεβαιώσει τὸν έαυτό του απέναντί της) δεν είναι μιὰ θεωρία τοῦ πνεύματος, αλλά απλῶς μιὰ θεωρία απόρριψης τοῦ κόσμου και αὐτο-έπιθεβαίωσης απέναντι τοῦ κόσμου». (σ. 31)

Οί Στωικοί ήταν ικανοί να «ποῦν για τή φύση» ότι ή φυσική είναι μιὰ από τις πιο σημαντικές έπιστήμες για τὸ φιλόσοφο και συνεπῶς μπήκαν στο μπελά να αναπτύξουν παραπέρα τή φυσική τοῦ Ἡράκλειτου. Ἦταν «έπιπλέον ικανοί να ποῦν» ότι ή ὤ ρ α¹, ή ανδρική όμορφιά, είναι τὸ ὕψιστο που θά μπορούσε να παρουσιάσει τὸ άτομο, και ὕμνουσαν τή ζωή σέ άρμονία με τή φύση, αν και έπεφταν σέ αντιφάσεις κάγοντας αὐτό. Σύμφωνα με τους Στωικούς, ή φιλοσοφία διαιρείται σέ τρεις διδασκαλίες: «φυσική, ήθική, λογική».

1. Έμμανουήλ, πρόσωπο στο μυθιστόρημα Hesperus τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέα Jean - Paul (1ο μισό τοῦ 19ου αιώνα).

2. Ἀθάνατος θάνατος.

1. Ἑλληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.μ.).

«Συγκρίνουν τή φιλοσοφία με τὸ ζῶο καὶ τὸ αὐγὸ, τή λογική με τὰ κόκκαλα καὶ τὰ νεῦρα τοῦ ζώου καὶ με τὸ ἐξωτερικὸ κέλυφος τοῦ αὐγοῦ, τήν ἠθική με τὸ κρέας τοῦ ζώου καὶ με τὸ λεύκιμα τοῦ αὐγοῦ, καὶ τή φυσική με τήν ψυχὴ τοῦ ζώου καὶ με τὸν κρόκο τοῦ αὐγοῦ». (Διογένης Λαέρτιος, Ζήνωνας).

Ἄπ' αὐτὸ καὶ μόνο εἶναι φανερὸ πόσο λίγο ἀληθινὸ εἶναι νὰ λέμε ὅτι «ἡ ἠθική εἶναι ἡ μόνη ἐπιστήμη τῶν Στωικῶν». Θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ προσθέσουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, αὐτοὶ ἦταν οἱ κύριοι ἰδρυτὲς τῆς τυπικῆς λογικῆς καὶ τῆς συστηματικῆς γενικά.

Ὅτι «οἱ Στωικοὶ ἦταν ἀνίκανοι νὰ ποῦν ὅτιδήποτε γιὰ τὸ πνεῦμα» εἶναι τόσο λίγο ἀληθινὸ ὥστε ἀκόμα καὶ ὁ π τ α σ ί ε ς δημιουργήθηκαν ἀπ' αὐτούς, κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ Ἐπίκουρος ἀντιτάσσεται σ' αὐτούς, σὰν ἕνας Διαφωτιστής, καὶ τοὺς περιγελάει σὰ «γριές», ἐνῶ ἀκριβῶς οἱ νεο-πλατωνικοὶ δανείστηκαν ἀπὸ τοὺς Στωικοὺς μέρος ἀπὸ τὰ παραμύθια γιὰ τὰ πνεύματα. Αὐτὴ ἡ ὀπτασία τῶν Στωικῶν δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀπὸ τὴν ἀδυναμία νὰ πετύχουν μιὰ δυναμικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση χωρὶς τὸ ὕλικὸ ποὺ παρέχει ἡ ἐμπειρικὴ φυσικὴ ἐπιστήμη, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀπὸ τὴν προσπάθειά τους νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμον καὶ μάλιστα τὴ θρησκεία με ἕνα θεωρησιακὸ τρόπο καὶ νὰ τὰ ἀφομοιώσουν στὸ σκεπτόμενον πνεῦμα.

Ἡ «ἠθική τῶν Στωικῶν» εἶναι σὲ τέτιο βαθμὸ «μιὰ θεωρία τῆς ἀπόρριψης τοῦ κόσμου καὶ τῆς αὐτο-ἐπιθεδαίωσης ἀπέναντι τοῦ κόσμου» ὥστε, λόγου χάρη, θεωροῦνταν στωικὴ ἀρετὴ νὰ «ἔχεις μιὰ ἰσχυρὴ πατρίδα, ἕναν καλὸ φίλον», ὅτι «μόνον τὸ ὁμορφὸ πιστεύεται ὅτι εἶναι «τὸ ἀγαθόν», καὶ ὅτι ἐπιτρέπεται στὸ Στωικὸ σοφὸ νὰ ἀνακατεῖται με τὸν κόσμον με κάθε τρόπο, νὰ κάνει αἰμομιξία, λόγου χάρη, κτλ., κτλ. Ὁ Στωικὸς σοφὸς εἶναι σὲ τέτιο βαθμὸ κλεισμένος «σὲ μιὰ ζωὴ ἀπομόνωσης καὶ ὄχι σὲ μιὰ ζωὴ ἀπὸ κοινοῦ με τοὺς ἄλλους», ὥστε λέγεται γι' αὐτὸν τὸν Ζήνωνας:

«Δὲ θὰ ἔπρεπε ὁ σοφὸς νὰ θαυμάζει ὅτιδήποτε φαίνεται θαυμαστὸ —ἀλλὰ ὁ ἄξιος ἄνθρωπος δὲ θὰ ζεῖ στή μ ο ν α ξ ι ά, γιὰτὶ εἶναι κ ο ι ν ω ν ι κ ὸς ἀπὸ τὴ φύση του καὶ δ ρ α σ τ ῆ ρ ι ο ς σ τ ῆ ν π ρ α κ τ ι κ ῆ». (Διογένης Λαέρτιος, Βιβλίον VII, 1).

Θὰ ζητούσαμε, πάντως, πάρα πολλά, ἂν θὰ θέλαμε γιὰ χάρη τῆς ἀνασκευῆς αὐτῆς τῆς παιδιάστικῆς σοφίας τοῦ Ζἄν λὲ μπονὸμ νὰ ἀναπτύσσαμε τὴν πολὺ περίπλοκην καὶ ἀντιφατικὴν ἠθικὴν τῶν Στωικῶν.

Σὲ σύνδεση μὲ τοὺς Στωϊκοὺς, ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ πρόκειται νὰ ση-
μειώσῃ τὴν ὑπαρξὴ ἐπίσης τῶν Ρ ω μ α ί ω ν (σ. 31), ποὺ θέβαια
δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ τίποτε γι' αὐτούς, γιατί δὲν ἔχουν φιλοσοφία. Τὸ μόνον
πράγμα ποὺ ἀκοῦμε γι' αὐτούς εἶναι ὅτι ὁ Ὅ ρ ά τ ι ο ς (!) «δὲν προ-
χώρησε πέρα ἀπὸ τὴν κοσμικὴ σοφία τῶν Στωϊκῶν» (σ. 32). *Integer
vitae scelerisque purus.*¹

Σὲ σύνδεση μὲ τοὺς Στωϊκοὺς ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ὁ Δ η μ ό -
κ ρ ι τ ο ς κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο: ἕνα θολὸ χωρίο τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρ-
τιου (Δ η μ ό κ ρ ι τ ο ς, Βιβλίον ΙΧ, 7, 45), ποὺ ἐπιπλέον εἶναι
λαθεμένα μεταφρασμένο, ἔχει ἀντιγραφῆ ἀπὸ κάποιο σχολικὸ βιβλίον,
καὶ ἀποτέλεσε τὴ θάση μιᾶς διεξοδικῆς διατριβῆς γιὰ τὸ Δημόκριτο.
Αὐτὴ ἢ διατριβὴ ἔχει τὸ διακριτικὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι θρῖσκεται σὲ
ἄμεση ἀντίφαση πρὸς τὴ θάση του, δηλ., πρὸς τὸ θολὸ καὶ λαθεμένα με-
ταφρασμένο χωρίο ποὺ ἀναφέραμε πῶς πάνω, καὶ μετατρέπει τὴν «ἡσυ-
χία τοῦ «πνεύματος» /Gemütsruhe/ — (*Ἔτσι μεταφράζει ὁ Στίρνερ τὴ
λέξη ε ὐ θ υ μ ί α, Wellmuth ὅπως λέγεται στὴ Νότια Γερμανία) σὲ
«ἀπόρριψη τοῦ κόσμου». Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Στίρνερ φαντάζεται: ὅτι ὁ
Δημόκριτος ἦταν Στωϊκός, καὶ μάλιστα Στωϊκός ὅπως τὸν καταλαβαίνουν
ὁ Μοναδικὸς καὶ ἡ συνηθισμένη παιδίαστικὴ συνείδηση. Ὁ Στίρνερ πι-
στεύει ὅτι «ὄλη του ἢ δραστηριότητα συνοψίζεται σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ
ἀποσπάσῃ τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸν κόσμον», «ἄρα σὲ μιὰ ἀπόρριψη τοῦ κό-
σμου», καὶ ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Δημόκριτου μπορεῖ νὰ ἀνασκευάσῃ τοὺς
Στωϊκοὺς. Τὸ ὅτι ἡ γεμάτη γεγονότα ζωὴ τοῦ Δημόκριτου, ποὺ περι-
πλανήθηκε πολὺ στὸν κόσμον, ἔρχεται σὲ κατάφορη ἀντίθεση μ' αὐτὴ τὴν
ιδέα τοῦ Ἁγίου Μάξ, τὸ ὅτι ἡ πραγματικὴ πηγὴ ἀπὸ ὅπου μποροῦμε νὰ
μάθουμε γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Δημόκριτου εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ὄχι
λίγα ἀνέκδοτα ἀπὸ τὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο, τὸ ὅτι ὁ Δημόκριτος, μακριὰ
ἀπὸ τὸ νὰ ἀπορρίπτῃ τὸν κόσμον, ἦταν ἀντίθετα, ἕνας ἐμπειρικὸς φυσι-
κὸς ἐπιστήμονας καὶ τὸ πρῶτον ἐγκυκλοπαιδικὸ μυαλὸ μέσα στοὺς ἀρ-
χαίους, τὸ ὅτι ἡ σχεδὸν ἄγνωστὴ ἠθικὴ του περιορίζονταν σὲ λίγες παρα-
τηρήσεις ποὺ λ έ ν ε ὅτι ἔκανε ὅταν ἦταν γέρον πολυταξιδεμένος, τὸ
ὅτι τὰ γραπτὰ του γιὰ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν φι-
λοσοφία μόνον per abusum² διότι γι' αὐτόν, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Ἐ-
πίκουρο, τὸ ἄτομον ἦταν μονάχα μιὰ φυσικὴ ὑπόθεση, ἕνα μέσον γιὰ τὴν

1. Ἁπεγάδιστος στὴ ζωὴ καὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτήματα. Ὁράτιος, Ὀδὲ 3, Βιβλίον 1 - Ὀδὴ 22.

2. Καταχρηστικά, δηλ., λαθεμένα.

ἐξηγήση γεγονότων, ἀκριδῶς ὅπως εἶναι καὶ στοὺς κατὰ ἀναλογία συνδουασμούς τῆς νέας χημείας (Ντάλτον καὶ ἄλλοι) — ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὶς ἀνοησίες τοῦ Ζάκ λὲ Μπονόμ. Ὁ Δημόκριτος πρέπει νὰ κατανοηθεῖ μὲ τὸ «μοναδικό» τρόπο, ὁ Δημόκριτος μιλάει γιὰ εὐθυμία, ἄρα γιὰ ἡσυχία τοῦ πνεύματος, ἄρα, γιὰ ἀποτράδηγμα τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του, ἄρα γιὰ ἀπόρριψη τοῦ κόσμου. Ὁ Δημόκριτος εἶναι Στωικός, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἰνδὸ φακίρη «Βράχμα» ποὺ μουρμουρίζει (ἢ λέξη θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι «᾽Ομ»), μονάχα ὅπως διαφέρει ὁ συγκριτικός βαθμὸς ἀπὸ τὸν ὑπερθετικό, δηλ., ὑπάρχει ἀνάμεσά τους μονάχα διαφορά $\theta \alpha \theta \mu \circ \bar{\upsilon}$.

Γιὰ τοὺς ἐπικούρειους ὁ φίλος μας ξέρει ἀκριδῶς τόσα ὅσα ξέρει καὶ γιὰ τοὺς Στωικούς, δηλ. τὸ ὑποχρεωτικό ἐλάχιστο ἐνὸς μαθητῆ τοῦ σχολείου. Ἀντιπαραθέτει τὴν ἐπικουρεία «ἡδονή» στὴν «ἀταραξία»¹ τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Σκεπτικῶν, χωρὶς νὰ ξέρει ὅτι αὐτὴ τὴν «ἀταραξία» μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴ βρεῖ καὶ στὸν Ἐπίκουρο καί, μάλιστα, σὰν κάτι τοποθετημένο ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν «ἡδονή» — μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταρρέει ὅλη του ἡ ἀντιπαραθήση. Μᾶς λέει ὅτι οἱ Ἐπικούρειοι «διδάσκουν μ ο ν ᾶ χ α μ ι ᾶ δ ι α φ ο ρ ε τ ι κ ῆ σ τ ᾶ σ η ἀπέναντι στὸν κόσμο» ἀπὸ αὐτὴ τῶν Στωικῶν. Ἀλλὰ ἄς μᾶς δείξει ἕναν (μὴ Στωικό) φιλόσοφο τῶν «ἀρχαίων ἢ νεότερων χρόνων» ποὺ νὰ μὴν κάνει «ἀπλῶς» τὸ ἴδιο. Τελικά, ὁ Ἅγιος Μᾶξ μᾶς πλουτίζει μὲ ἕνα καινούργιο ρητὸ τῶν Ἐπικουρείων: «ὁ κόσμος πρέπει νὰ ἐξαπατηθεῖ γιατί εἶναι ἐχθρὸς μου». Μέχρι τώρα ἦταν ἀπλῶς γνωστὸ ὅτι οἱ Ἐπικούρειοι διατύπωναν προτάσεις μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ κόσμος πρέπει νὰ $\theta \gamma \epsilon \bar{\iota} \alpha \pi \delta \tau \eta \nu$ π λ ᾶ ν η καὶ εἰδικὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ φόβο τῶν θεῶν, γιατί ὁ κόσμος εἶναι ὁ φίλος μου.

Γιὰ νὰ δώσουμε στὸν Ἅγιό μας κάποια ἐνδειξη γιὰ τὴν πραγματική βάση ποὺ πάνω της στηρίζεται ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου, ἄρκει νὰ ἀναφέρουμε πῶς ἡ ἰδέα ὅτι τὸ κράτος βασίζεται πάνω στὴν ἀμοιβαία συμφωνία τοῦ λαοῦ, πάνω σὲ ἕνα *contrat social*² (συνθήκη³) βρίσκεται γιὰ πρώτη φορά στὸν Ἐπίκουρο.

Τὸ ὅτι οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Ἁγίου Μᾶξ γιὰ τοὺς Σκεπτικὸς ἀκολουθοῦν τὴν ἴδια γραμμὴ εἶναι ἤδη φανερό ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι θεωρεῖ τὴ φιλοσοφία τους πιὸ ριζοσπαστικὴ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου. Οἱ

1. Πνευματικὴ ἡρεμία, ἀδιατάρακτη κατάσταση, ἀφοβία.
2. Κοινωνικὸ Συμβόλαιο. (Σ.τ.μ.).
3. Συμβόλαιο. (Στὰ ἑλληνικὰ στὸ πρωτότυπο. Σ.τ.μ.).

Σκεπτικοί περιόρισαν τή θεωρητική σχέση τῶν ἀνθρώπων μέ τὰ πράγματα στό φαινομενικό, καί στήν πράξη ἄφισαν τὰ πάντα ὅπως παλιά, καθοδηγούμενοι ἀπό αὐτό τὸ φαινομενικό τόσο ἀκριβῶς ὅσο ἄλλοι καθοδηγοῦνται ἀπό τήν πραγματικότητα. Τοῦ ἔδωσαν ἀπλῶς ἓνα ἄλλο ὄνομα. Ὁ Ἐπίκουρος, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἦταν ὁ ἀληθινός ριζοσπαστικός Διαφωτιστής τῆς ἀρχαιότητος. Κτύπησε ἀνοικτὰ τήν ἀρχαία θρησκεία καί ἀπ' αὐτό ἀκριβῶς ἐπήγασε ἐπίσης ὁ ἀθεϊσμός τῶν Ρωμαίων, στό βαθμὸ πού ὑπῆρχε. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπίσης, ὁ Λουκρήτιος ἐξυμνεῖ τὸν Ἐπικούρο σὰν τὸν ἥρωα πού πρῶτος ἀνέτρεψε τοὺς θεοὺς καί ποδοπάτησε τή θρησκεία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μέσα σὲ ὄλους τοὺς θρησκευτικούς ἡγέτες, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο μέχρι τὸν Λούθηρο, ὁ Ἐπίκουρος εἶχε πάντοτε τή φήμη ὅτι εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν ἀθεϊστῆς φιλόσοφος, καί τὸν ὀνόμαζαν χοῖρο. Γι' αὐτὸν ἐπίσης τὸ λόγο ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέει πῶς ὅταν ὁ Παῦλος παίρνει τὰ ὅπλα ἐναντίον τῆς φιλοσοφίας ἔχει στό νοῦ του τήν Ἐπικούρεια φιλοσοφία μονάχα. (Stromatum, Βιβλίο 1, κεφ. XI, σ. 295, ἔκδοση Κολωνίας 1688). Ἀπὸ ἐδῶ βλέπουμε πόσο «πανούργα, ἀπιστη» καί «ἔξυπνη» ἦταν ἡ στάση αὐτοῦ τοῦ ἀνοικτοῦ ἀθεϊστῆ ἀπέναντι στόν κόσμο, ὅταν κτυπάει ἄμεσα τή θρησκεία του, ἐνῶ οἱ Στωικοὶ προσάρμοσαν τήν ἀρχαία θρησκεία στό δικό τους θεωρησιακὸ τρόπο, καί οἱ Σκεπτικοὶ χρησιμοποίησαν τήν ἀντίληψή τους γιὰ τὸ «φαινομενικό» σὰν τὴ δικαιολογία γιὰ νὰ μποροῦν νὰ συνοδεύσουν ὄλες τους τίς κρίσεις μέ μιὰ *reservatio mentalis* ¹

Ἔτσι, σύμφωνα μέ τὸν Στίρνερ, οἱ Στωικοὶ ἔφτασαν τελικὰ στήν «περιφρόνηση γιὰ τὸν κόσμο» (σ. 30), οἱ Ἐπικούρειοι στήν «ἴδια κοσμική σοφία μέ τοὺς Στωικούς» (σ. 32), καί οἱ Σκεπτικοὶ στό σημεῖο ὅπου «ἄφισαν τὸν κόσμο μόνο του καί δὲ σκοτίζονται γι' αὐτὸν καθόλου». Ἐπομένως, σύμφωνα μέ τὸν Στίρνερ, καί οἱ τρεῖς καταλήγουν σὲ μιὰ στάση ἀδιαφορίας γιὰ τὸν κόσμο, «περιφρόνησης γιὰ τὸν κόσμο» (σ. 485). Πολὺ πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὁ Χέγκελ ἐξέφρασε αὐτὸ τὸ πράγμα μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: ὁ Στωικισμός, ὁ Σκεπτικισμός, ὁ Ἐπικουρισμός «ἀποσκοποῦσαν νὰ κάνουν τὸ πνεῦμα ἀδιάφορο πρὸς κάθε τι πού ἔχει νὰ προσφέρει ἢ πραγματικότητα». («Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας», σ. 327).

«Οἱ Ἀρχαῖοι», γράφει ὁ Ἅγιος Μάξ, συνοψίζοντας τήν κριτικὴ του γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο τῶν ἰδεῶν, «εἶχαν προφανῶς σκέψεις, ἀλλὰ δὲν γνώριζαν τὴ σκέψη σὰν τέτια» (σ. 30). Σὲ σύνδεση μ' αὐτό, «θὰ πρέπει κανεὶς νὰ θυμηθεῖ τί ἔχει εἰπωθεῖ παλιότερα γιὰ τίς παιδικῆς ἰδέες

1. Ἐξυπονοούμενη ἐπιφύλαξη.

μας» (στό ἴδιο). Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας πρέπει νὰ συμμορφωθεῖ πρὸς τὸ σχέδιο τοῦ Στίρνερ. Γιὰ νὰ μποροῦσαν οἱ Ἕλληνες νὰ εἶχαν διατηρήσει τὸ ρόλο τους σὰν παιδιῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ μὴν εἶχε ζήσει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ποτὲ νὰ μὴν εἶχαμε συναντήσει τὴ σκέψη του μέσα στὸν ἑαυτὸ της καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της (ἢ ν ὀ η σ ι ς ἢ κ α θ ' α ὕ τ ῆ ν¹), τὸ αὐτο-σκεπτόμενο λογικὸ του (α ὕ τ ὸ ν δ ἔ ν ο ε ἰ ὸ ν ο ὀ ς¹) καὶ τὴν αὐτο-σκεπτόμενη σκέψη του (ἢ ν ὀ η σ ι ς τ ῆ ς ν ο ῆ σ ε ω ς¹). Καὶ γενικὰ τὰ Μεταφυσικά του καὶ τὸ τρίτο βιβλίο τῆς Ψυχολογίας του δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν υπάρξει.

Μὲ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς δικαίωμα ποὺ ὁ Ἅγιος Μάξ θυμήθηκε ἐδῶ «τί εἰπώθηκε προηγούμενα γιὰ τὴν παιδική μας ἡλικία», θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε πεῖ σὲ σχέση μὲ τὴν «παιδική μας ἡλικία»: ἄς δεῖ ὁ ἀναγνώστης τί θὰ εἰπωθεῖ παρακάτω γιὰ τοὺς Ἀρχαίους καὶ τοὺς Νέγρους καὶ τί δὲ θὰ εἰπωθεῖ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη.

Γιὰ νὰ ἐκτιμήσει τὴν ἀληθινὴ σημασία τῶν τελευταίων ἀρχαίων φιλοσοφιῶν κατὰ τὴ διάλυση τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ζὰκ λὲ μπονῶνι θὰ ἔπρεπε ἀπλῶς νὰ κοιτάξει τὴν πραγματικὴ κατάσταση μέσα στὴ ζωὴ τῶν ἐπαδῶν τους κάτω ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει βρεῖ, ἀνάμεσα-στὰ ἄλλα, στὸν Λουκιανὸ μιά λεπτομερειακὴ περιγραφή γιὰ τὸ πῶς οἱ ἄνθρωποι τοὺς ἔβλεπαν σὰ δημόσιους γελωτοποιούς, καὶ πῶς οἱ Ρωμαῖοι καπιταλιστές, ἀνθύπατοι, κτλ., τοὺς προσλάμβαναν μὲ μισθὸ σὰν ἀστειολόγους τῆς ἀθλῆς τους γιὰ νὰ τοὺς διασκεδάσουν, καὶ ὅτι ἀφοῦ καυγαδίζανε στὸ τραπέζι μὲ τοὺς δούλους γιὰ λίγα κόκκαλα κι ἕνα κομμάτι ψωμί καὶ ἀφοῦ θὰ τοὺς δίνανε εἰδικὸ ξινὸ κρασί, θὰ διασκεδάζανε τὸν κύριο τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοὺς ξένους του μὲ τερπνὲς λέξεις ὅπως «ἀταραξία», «ἀφασία»,² «ἡδονή», κτλ.*

Στὸ μεταξὺ, ἂν ὁ καλὸς μας ἄνθρωπος ἤθελε νὰ μετατρέψει τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας σὲ ἱστορία τῆς ἀρχαιότητας, τότε θὰ ἔπρεπε, πραγματικά, νὰ συγχωνεύσει τοὺς Στωϊκοὺς, Ἐπικούρειους καὶ

1. Στὰ ἑλληνικὰ στὸ πρωτότυπο. (Σ.τ.μ.).

2. Ἀδυναμία νὰ ἐκφραστεῖ ὀποιαδήποτε καθορισμένη γνώμη σ' ἕνα ζήτημα. (Σ.τ.μ.).

* /Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἔχει διαγραφῆι στὸ χειρόγραφο:/ ... ὅπως ἀκριβῶς μετὰ τὴν Ἐπανάσταση οἱ Γάλλοι ἀριστοκράτες ἐγίναν οἱ χοροδιδάσκαλοι ἄλλης τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ Ἄγγλοι λόρδοι θὰ βροῦν γρήγορα τὴν ἀληθινὴ τους θέση στὸν πολιτισμένο κόσμον σὰ σταυλίτες καὶ βγάζοντας τοὺς σκύλους περιπάτο.

Σκεπτικούς μέσα στους Νεο-πλατωνικούς, πού ή φιλοσοφία τους δέν είναι τίποτε άλλο παρά ένας φανταστικός συνδυασμός τής στωϊκής, επικούρειας και σκεπτικής θεωρίας με τὸ περιεχόμενο τής φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα και τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀντί γι' αὐτό, συγχωνεύει αὐτές τις θεωρίες ἅμεσα με τὸν Χριστιανισμό.*

Δέν είναι ὁ Στίρνερ πού «ξεπέρασε» τὴν Ἑλληνική φιλοσοφία, ἀντίθετα ἡ ἑλληνική φιλοσοφία ἔχει «ξεπεράσει» τὸν «Στίρνερ» (πρὸλ. Βίγκαντ, σ. 186). Ἀντί νὰ μᾶς πεί π ὤ ς ἡ «ἀρχαιότητα» φτάνει σ' ἕναν κόσμο πραγμάτων και τὸν «διαθέτει», αὐτὸς ὁ ἀμαθής δημοδιδάσκαλος τὴν κάνει με μακαριότητα, νὰ ἐξαφανίζεται χάρη σὲ ἕνα χωρίο ἀπὸ τὸν Τίμωνα. Κι ἔτσι ἡ ἀρχαιότητα κατὰ τὸν πῶς φυσικὸ τρόπο «φτάνει στὸν τελικὸ τῆς σκοπὸ», κατὰ τὸ ὅτι, σύμφωνα με τὸν Ἅγιο Μάξ, οἱ Ἀρχαῖοι «βρέθηκαν τοποθετημένοι ἀπὸ τὴ φύση» μέσα στὴν ἀρχαία «κοινότητα», πού, «ἄς ποῦμε συμπερασματικά», «μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὴ» πολὺ εὐκόλα, διότι αὐτὴ ἡ κοινότητα, ἡ οἰκογένεια, κτλ., ἀναγορεύονται «στὸς λεγόμενους φυσικοὺς δεσμοὺς» (σ. 33). Μέσο τῆς φύσης ὁ ἀρχαῖος «κόσμος τῶν πραγμάτων» δημιουργεῖται, και μέσο τοῦ Τίμωνα και τοῦ Πλάτου (σ. 32) καταστρέφεται. Ἀντί νὰ περιγράψῃ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων», πού ἀποτελεῖ τὴν ὕλική βάση τοῦ Χριστιανισμοῦ, κάνει αὐτὸν τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων» νὰ ἐκμηδενίζεται μέσα στὸν κόσμο τοῦ πνεύματος, μέσα στὸ Χριστιανισμό.

Οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι εἶναι συνηθισμένοι νὰ ἀντιπαραθέτουν τὴν ἀρχαιότητα, σὰν ἐποχὴ τοῦ ρεαλισμοῦ, στὸ Χριστιανισμό και τὴ νεότερη ἐποχὴ, σὰν τὴν ἐποχὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἐνῶ οἱ Γάλλοι και οἱ Ἀγγλοὶ οἰκονομολόγοι, ἱστορικοὶ και φυσικοὶ ἐπιστήμονες συνηθίζουν νὰ κατανοοῦν τὴν ἀρχαιότητα σὰν τὴν περίοδο τοῦ ἰδεαλισμοῦ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν ὕλισμὸ και τὸν ἐμπειρισμὸ τῶν νεότερων χρόνων. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ἡ ἀρχαιότητα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἰδεαλιστικὴ στὸ βαθμὸ πού στὴν ἱστορία οἱ Ἀρχαῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸν «πολίτη», τὸν ἰδεαλιστὴ πολιτικὸ, ἐνῶ σὲ τελευταία ἀνάλυση οἱ Σύγχρονοι καταλήγουν στὸν «ἀ-

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Ἀντίθετα, ὁ Στίρνερ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς εἶχε δείξει ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἀκόμα και μετὰ τὴν ἀποσύνθεσή του ἐξασκολούθησε νὰ ὑπάρχει γιὰ πολὺν καιρὸ. Ὅτι ὕστερα ἀπ' αὐτὸν οἱ Ρωμαῖοι κατέκτησαν τὴν παγκόσμια κυριαρχία, τί ἔκαναν πραγματικὰ στὸν κόσμο, πῶς ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος ἀναπτύχθηκε και ἔπρεπε σὲ παρακμὴ, και ὅτι τελικὰ ὁ ἑλληνικὸς και ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος κατέρρευσαν, και ἀπορροφήθηκαν πνευματικὰ ἀπὸ τὸ Χριστιανισμό και ὕλικα ἀπὸ τις μεγάλες ἐπιδρομὲς τῶν λαῶν.

στό», στο ρεαλιστή *ami du commerce*! — ή πάλι μπορεί τὸ πράγμα νὰ ἐξεταστεῖ ρεαλιστικά, διότι γιὰ τὸν πρῶτο ἡ κοινότητα ἦταν μιὰ «ἀλήθεια», ἐνῶ γιὰ τοὺς σύγχρονους εἶναι ἓνα ἰδεαλιστικὸ «ψέμα». Ἔτσι λίγα πράγματα μποροῦμε νὰ κερδίσουμε ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀφηρημένες ἀντιπραθέσεις καὶ τὶς ἱστορικές κατασκευές.

Τὸ «μοναδικὸ πρᾶγμα» ποὺ μαθαίνουμε ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀπεικόνιση τῶν Ἀρχαίων εἶναι ὅτι ἐνῶ ὁ Στίρνερ «γνωρίζει» πολὺ λίγα «πράγματα» γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, «ἔχει διεισδύσει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο» μέσα σ' αὐτοὺς (πρβλ. Βίγκαντ, σ. 191).

Ὁ Στίρνερ εἶναι ἀληθινὰ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ «ἄρρεν παιδίον» ποὺ γι' αὐτὸ γίνεται ἡ προφητεία στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου, 12, 5, ὅτι «μέλλει νὰ ποιμάνῃ πάντα τὰ ἔθνη ἐν ράβδῳ σιδηρᾷ». Καὶ εἶδαμε πῶς ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ δύστυχου εἰδωλολάτρη μὲ τὴν σιδηρὰν ράβδον τῆς ἄγνοιάς του. Μὰ καὶ οἱ «Σύγχρονοι» δὲν πρόκειται νὰ περάσουν καλύτερα.

4. Οἱ Σύγχρονοι

«Ὅθεν ἐάν τις ἦναι ἐν Χριστῷ, εἶναι νέον κτίσμα· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθον, ἰδοὺ τὰ πάντα ἔγειναν νέα». (Πρὸς Κορινθίους Β', 5, 17). (Μετάφρ. στὰ νέα ἑλλην. Νεοφ. Βάμβα).

Μὲ τὴ βοήθεια αὐτοῦ τοῦ βιβλικοῦ ρητοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἔχει πραγματικά «παρέλθει» ἢ, ὅπως πραγματικά ἤθελε νὰ πεῖ ὁ Ἅγιος Μάξ, «τελείως παρέλθει», καὶ μὲ ἓνα ἄλμα πηδῆσαμε στὸν καινούργιο, χριστιανικὸ, μογγολοειδῆ «κόσμο τοῦ πνεύματος». Θὰ δοῦμε πῶς κι αὐτὸς ἐπίσης θὰ ἔχει «τελείως παρέλθει» σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα.

Ἐνῶ ἀναφέραμε πρὸ πάνω ὅτι «γιὰ τοὺς Ἀρχαίους ὁ κόσμος ἦταν μιὰ ἀλήθεια», πρέπει νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι «γιὰ τοὺς Σύγχρονους τὸ πνεῦμα ἦταν μιὰ ἀλήθεια», ἀλλὰ σὲ καιμιά περίπτωση δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ξεχάσουμε τὴ σημαντικὴ προσθήκη: «μιὰ ἀλήθεια ποὺ πίσω ἀπὸ τὴν ἀναλήθειά της προσπαθοῦσαν νὰ διεισδύσουν καί, τελικά, πραγματικά διείσδυσαν» (σ. 33).

Ἄν δὲ θέλουμε νὰ χρησιμοποιήσουμε ὁποιοσδήποτε κατασκευὲς τύπου Στίρνερ, «πρέπει νὰ ποῦμε ἐδῶ»: γιὰ τοὺς Σύγχρονους ἡ ἀλήθεια

1. Φῶλος τοῦ ἐμπορίου.

ήταν ένα πνεῦμα, δηλαδή τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ παίρνει πάλι τοὺς Σύγχρονους ὄχι στὴν πραγματικὴ ιστορικὴ τους σύνδεση μὲ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων» — πού, ἂν καὶ ἔχει «τελείως παρέλθει», ὥστόσο συνεχίζει νὰ ὑπάρχει — ἀλλὰ στὴ θεωρητικὴ τους καὶ ιδιαίτερα στὴ θρησκευτικὴ τους στάση. Γι' αὐτὸ ἡ ἱστορία τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν νεότερων χρόνων ὑπάρχει πάλι μονάχα ὡς ἱστορία τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Πιστεύει σταθερὰ ὅλες τὶς ψευδαισθήσεις αὐτῶν τῶν ἐποχῶν καὶ τὶς φιλοσοφικὲς ψευδαισθήσεις γι αὐτὲς τὶς ψευδαισθήσεις. Ἔχοντας ἔτσι δώσει στὴν ἱστορία τῶν Συγχρόνων τὴν ἴδια τροπὴ πού ἔδωσε στὴν ἱστορία τῶν Ἀρχαίων, ὁ Ἅγιος Μάξ μπορεῖ ὕστερα νὰ «ἀποδείξει» εὐκόλα ὅτι ἡ πρώτη ἀκολουθεῖ μιὰ «πορεία παρόμοια μ' αὐτὴν πού πῆρε ἡ ἀρχαιότητα», καὶ νὰ περάσει ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία στὴ σύγχρονη γερμανικὴ φιλοσοφία τόσο γρήγορα ὅσο γρήγορα πέρασε ἀπὸ τὴν ἀρχαία φιλοσοφία στὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Στὴ σελίδα 37 δίνει ὁ ἴδιος ἓνα χαρακτηρισμὸ τῶν ἱστορικῶν του ψευδαισθήσεων, κάνοντας τὴν ἀνακάλυψη ὅτι «οἱ Ἀρχαῖοι δὲν ἔχουν τίποτε νὰ προσφέρουν ἔξω ἀπὸ τὴν κ ο σ μ ι κ ῆ σ ο φ ί α» καὶ ὅτι «οἱ Σύγχρονοι ποτὲ δὲν προχώρησαν καὶ δὲν προχωροῦν πέρα ἀπὸ τὴ θ ε ο λ ο γ ι κ ῆ π ο λ υ μ ᾶ θ ε ι α», καὶ ρωτᾷ μὲ ἐπισημότητα: «Σὲ τί προσπάθησαν νὰ διεισδύσουν οἱ Σύγχρονοι»; Οἱ Ἀρχαῖοι ὅπως καὶ οἱ Σύγχρονοι δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο στὴν ἱστορία πέρα ἀπὸ τὸ «νὰ προσπαθοῦν νὰ διεισδύσουν σὲ κάτι» — οἱ Ἀρχαῖοι στὸν κόσμο τῶν πραγμάτων, οἱ Σύγχρονοι στὸν κόσμο τοῦ πνεύματος. Τελικά, οἱ Ἀρχαῖοι μένουν «χωρὶς κόσμο» καὶ οἱ Σύγχρονοι «χωρὶς πνεῦμα». Καὶ οἱ Ἀρχαῖοι ἤθελαν νὰ γίνουν ἰδεαλιστὲς κι οἱ Σύγχρονοι νὰ γίνουν ρεαλιστὲς (σ. 485), ἀλλὰ κι οἱ δύο τοὺς ἀσχολοῦνταν μονάχα μὲ τὸ θεϊκὸ (σ. 448) — «ἡ ἱστορία μέχρι τώρα» εἶναι μονάχα «ἡ ἱστορία τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου» (τί πίστη!) (σ. 482) — μὲ δυὸ λόγια ἔχουμε πάλι τὸ παιδί καὶ τὸν νέο, τὸν Νέγρο καὶ τὸν Μογγόλο, καὶ ὅλη τὴν ἄλλη ὁρολογία τῶν «ποικίλων μεταμορφώσεων».

Ταυτόχρονα βλέπουμε μιὰ πιστὴ μίμηση τοῦ θεωρησιακοῦ τρόπου πού σύμφωνα μ' αὐτὸν τὰ παιδιά γεννοῦν τὸν πατέρα τους, καὶ τὸ πρωτότερο γεννιέται ἀπὸ τὸ κατοπινό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας οἱ Χριστιανοὶ πρέπει «νὰ προσπαθήσουν νὰ διεισδύσουν μέσα στὴν ἀναλήθεια τῆς ἀληθείας τους», πρέπει νὰ γίνουν ἄμεσα κρυπτο - ἀθεῖστες καὶ κριτικοί, ὅπως μᾶς ἔχει ἤδη ὑποδειχθεῖ ἀναφορικὰ μὲ τοὺς Ἀρχαίους. Ἀλλὰ ὁ Ἅγιος Μάξ, μὴ ὄντας ἱκανοποιημένος μ' αὐτό, δίνει ἄλλο ἓνα λαμπρὸ παρά-

δειγμα τῆς (θεωρησιακῆς) «δεξιτεχνίας» του στῆ «σκέψη» (σ. 230) :

«Τώρα, ὅταν πιά ὁ φιλελευθερισμός ἔχει διακηρύξει τὸν «Ἄνθρωπο, μπορεῖ κανεῖς νὰ δηλώσει ὅτι μονάχα ἡ τελευταία συνέπεια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχει διαπιστωθεῖ καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμός δὲν ἔβαλε ἀρχικὰ στὸν ἑαυτό του κανένα ἄλλο καθῆκον πέρα ἀπὸ τό... νὰ πραγματοποιήσει τὸν Ἄνθρωπο».

Μιὰ πὺ ὑποτίθεται ὅτι ἡ τελευταία συνέπεια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχει διαπιστωθεῖ, μπορεῖ «κανεῖς» νὰ δηλώσει ὅτι ἔχει διαπιστωθεῖ. Ἐπὸ τῆ στιγμῆ πὺ οἱ κατοπινοὶ ἔχουν μετασχηματίσει αὐτὸ πὺ ὑπῆρχε παλιότερα, «μπορεῖ κανεῖς νὰ δηλώσει» ὅτι οἱ παλιότεροι «ἀρχικά», δηλαδῆ «ἀληθινὰ», στὴν οὐσία, στὸν οὐρανὸ, σὰν κρυφοὶ Ἰσραηλίτες, «δὲ βάζον στὸν ἑαυτό τους ἄλλο καθῆκον» ἀπὸ τὸ νὰ μετασχηματιστοῦν ἀπὸ τοὺς κατοπινούς. Ὁ Χριστιανισμὸς γιὰ τὸν Ζάκ λὲ μπονόμ, εἶναι ἕνα αὐτοτοποθετούμενο ὑποκείμενο, τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα, πὺ «ἀρχικά» τοποθετεῖ τὸ σκοπὸ του σὰν ξεκίνημά του. Πρβλ. Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Χέγκελ, κτλ.

ἘΑρα» (ἐπειδὴ δηλαδῆ μπορεῖ κανεῖς νὰ ἀποδώσει ἕνα φανταστικὸ σκοπὸ στὸ Χριστιανισμὸ) «ἐπακολουθεῖ ἡ φρεναπάτη» (ἄσφαλῶς, πρὶν ἀπὸ τὸ Φώυερμπαχ ἦταν ἀδύνατο νὰ ξέρομε τί σκοπὸ «εἶχε βάλει ἀρχικά στὸν ἑαυτό του» ὁ Χριστιανισμός) «ὅτι ὁ Χριστιανισμός ἀποδίδει ἀπέραντη ἀξία στὸ Ἐγώ, ὅπως φάνηκε, λόγου χάρη, στὴ θεωρία τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς φροντίδας γιὰ τὴν ψυχῆ. Ὁχι, ἀποδίδει αὐτὴ τὴν ἀξία μονάχα στὸν Ἄνθρωπο, μονάχα ὁ Ἄνθρωπος εἶναι ἀθάνατος, καὶ μονάχα ἐπειδὴ εἶμαι Ἄνθρωπος, εἶμαι ἐπίσης ἀθάνατος».

Ἄν, λοιπόν, ἀπὸ δλόκληρο τὸ σχῆμα καὶ τὸν τρόπο τοποθέτησης τῶν προβλημάτων τοῦ Στίρνερ προκύπτει, ἀρκετὰ καθαρά, ὅτι ὁ Χριστιανισμός μπορεῖ νὰ δώσει ἀθανασία μονάχα στὸν «Ἄνθρωπο» τοῦ Φώυερμπαχ, μαθαίνουμε ἐδῶ ἐπιπρόσθετα, ὅτι αὐτὸ συμβαίνει ἐπίσης, ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμός δὲν ἀποδίδει αὐτὴ τὴν ἀθανασία καὶ στὰ ζῶα.

Ἄς φτιάξουμε τώρα ἕνα σχῆμα ἀλλὰ Ἁγιος Μάξ.

Τώρα, ἡ σύγχρονη γαιοκτησία μεγάλης κλίμακας, πὺ προ-

έκυψε από τη διαδικασία του τεμαχισμού, έχει πραγματικά «διακηρύξει» την πρωτοτοκία της, «μπορεί κανείς να δηλώσει ότι, μ' αυτό, μονάχα ή τελευταία συνέπεια» του τεμαχισμού της γαιοκτησίας «έχει διαπιστωθεί» «και ότι» ο τεμαχισμός «άληθινά δεν έβαλε στο ν έαυτό του αρχικά κανένα άλλο καθήκον από τ ό ν ά π ρ α γ μ α τ ο π ο ι ή σ ε ι» την πρωτοτοκία, την άληθινή πρωτοτοκία. «Αρα άκολουθεί ή φρεναπάτη» ότι ο τεμαχισμός «αποδίδει άπέραντη άξία» στα έσα δικαιώματα τών μελών της οικογενείας, «δπως φάνηκε, λόγω χάρη», στους νόμους περί κληρονομίας του Ναπολεόντιου Κώδικα. «Όχι, αποδίδει αυτή τήν άξία μονάχα» στον πρωτότοκο γιό. «Μονάχα» ο πρωτότοκος γιός, ο μελλοντικός ιδιοκτήτης της κληροδοτημένης-κτηματικής περιουσίας, θά γίνει μεγάλος γαιοκτήμονας, «και μονάχα έπειδή έίμαι» ο πρωτότοκος γιός, «θά έίμαι έπίσης» ένας μεγάλος γαιοκτήμονας.

Με τόν τρόπο αυτό είναι έξαιρετικά εύκολο να δώσεις στην ιστορία «μοναδικές» κατευθύνσεις, μι ά και τ ό μ ό ν ο π ο ύ έ χ ε ι ς ν ά κ ά ν ε ι ς ε ί ν α ι ν ά π α ρ ο υ ς ι ά ζ ε ι ς τ ό π ι ό τ ε λ ε υ τ α ί ο τ η ς ά π ο τ έ λ ε ς μ α σ ά ν τ ό «σχοπό» πού «άληθινά θάζει μπροστά της αρχικά». Έτσι οι παλιότεροι καιροί παρουσιάζονται μ' έναν τρόπο παράξενο και πρωτότυπο. Δημιουργείται μι ά έν τ ό Λουδοβίκο τ ό 16ο στή λαιμητόμο και τόν Γκυζώ στήν κυβέρνηση. Αυτό λόγω χάρη συμβαίνει, όταν πούμε ότι ο πραγματικός «σχοπός» πού ο θεσμός της γαιοκτησίας «έβαλε αρχικά στον έαυτό του» ήταν να αντικαταστήσει τούς ανθρώπους με πρόβατα — μι ά συνέπεια πού έγινε πρόσφατα εκδηλη στή Σικωτία, κτλ., ή ότι ή ανακήρυξη της δυναστείας τών Καπετιδών «αρχικά έβαλε άληθινά στον έαυτό της τ ό σ χ ο π ό» να στείλει τ ό Λουδοβίκο τ ό 16ο στή λαιμητόμο και τόν Γκυζώ στήν κυβέρνηση. Αυτό πού έχει σημασία είναι να κάνεις αυτό τ ό π ρ ά γ μ α μ έ έ π ί σ η μ ο, ε υ σ ε β ή και ίερατικό τρόπο, να παίρνεις θαθείά αναπνοή, και ύστερα ξαφνικά να αναφωνείς: «Τώρα, έπιτέλους, είναι δυνατό να δηλώσει κανείς».

Ό,τι ο Άγιος Μάξ λέει για τούς Σύγχρονους στο παραπάνω τμήμα (σσ. 33 - 37) είναι μονάχα ο πρόλογος στην πνευματική ιστορία πού πρόκειται τώρα να έχουμε. Κι εδώ, έπίσης, βλέπουμε πώς προσπαθεί «να άπαλλαχθεί όσο τ ό δυνατό γρηγορότερα» από τ ά έ μ π ε ι ρ ι κ ά γ ε γ ο ν ό τ α και άραδιάζει μπροστά μας τ ι ς ίδιες κατηγορίες όπως στην περίπτωση τών

Ἄρχαίων — τὸ νοῦ, τὴν καρδιά, τὸ πνεῦμα, κτλ. — μονάχα μὲ ἄλλες ὀνομασίες. Οἱ Σοφιστὲς ἔγιναν σοφιστικοὶ σχολαστικοί, «οὐμανι-
ομός, Μαρκιαβελισμὸς (ἢ τυπογραφία, ὁ Νέος Κόσμος, κτλ. Πρβλ. « Ἴ-
στορία τῆς Φιλοσοφίας » τοῦ Χέγκελ, ΙΙΙ, σ. 128) ποὺ
ἀντιπροσωπεύουν τὸ νοῦ. Ὁ Σωκράτης μετατρέπεται σὲ Λούθηρο, ποὺ
ἐξυμνεῖ τὴν καρδιά (Χέγκελ, στὸ ἴδιο, σ. 227), καὶ ἀπὸ τὴν περίοδο μετὰ
τὴ Μεταρρύθμιση μαθαίνουμε ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχε «συναισθημα-
τισμὸς» (ποὺ στὸ μέρος γιὰ τοὺς Ἄρχαίους ὀνομάζονταν «καθαρότητα
τῆς καρδιάς», πρβλ. Χέγκελ, στὸ ἴδιο, σ. 241). Ὅλα αὐτὰ στὴ σελίδα
34 Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Ἅγιος Μᾶξ «ἀποδείχνει» «μέσα στὸ Χριστιανι-
σμοῦ μιὰ τάση ἀνάπτυξης παρόμοια μὲ αὐτὴ τῆς ἀρχαιότητος». Μετὰ
τὸν Λούθηρο δὲ σκοτίζεται πιά νὰ δίνει ὀνομασίες στὶς κατηγορίες του.
Σπεύδει μὲ τίς μπότες τοῦ Κοντορεβουθούλη πρὸς τὴ σύγχρονη γερμανικὴ
φιλοσοφία. Τέσσερες παραθέσεις («μέχρι ποὺ νὰ μὴ μείνει τίποτε ἐκτὸς
ἀπὸ τὸ συναισθηματισμὸ, ὅλη ἡ καθολικὴ ἀγάπη τῆς ἀνθρωπότητος, ἀ-
γάπη τοῦ Ἄνθρωπου, συνείδηση τῆς ἐλευθερίας, «αὐτοσυνείδη-
ση», σ. 34. Χέγκελ, στὸ ἴδιο, σσ. 228, 229), τέσσερα λόγια γεμίζουν τὸ
χάσμα ἀνάμεσα σὲ Λούθηρο καὶ Χέγκελ καὶ «μονάχα ἔτσι θὰ δλοκληρω-
θεῖ ὁ Χριστιανισμὸς». Ὅλο αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα δίνεται μέσα σὲ μιὰ μα-
στορικὴ φράση, μὲ τὴ βοήθεια μοχλῶν σὰν τὰ «τελικὰ» — «καὶ ἀπὸ κεί-
νη τὴν ἐποχὴ» — «μιὰ ποὺ κ α ν ε ἷ ς » — «ἐπίσης» — «ἀπὸ μέρα σὲ
μέρα» — «ὡσὸτου τελικὰ», κτλ., μιὰ φράση ποὺ ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ
μόνος του νὰ ἐπαληθεύσει τὴν ὑπαρξὴ τῆς στὴν κλασικὴ σελίδα 34 ποὺ
ἤδη ἀναφέραμε.

Τελικὰ ὁ Ἅγιος Μᾶξ μᾶς δίνει ἀκόμα μερικὰ παραδείγματα τῆς
πίστης του. Δείχνοντας ὅτι δὲ ντρέπεται καὶ πολὺ τὸ Εὐαγγέλιο, ἔρχε-
ται νὰ ὑποστηρίξει ὅτι: «Μονάχα ἡμεῖς εἴμαστε ἀληθινὰ τὸ πνεῦμα» καὶ
ἐπιμένει ὅτι στὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου «ὑστερα ἀπὸ μακροχρόνιες
προσπάθειες» τὸ «πνεῦμα» πραγματικὰ «ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὸν κόσμο».
Καὶ ἐδῶ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ προδίδει τὸ μυστικὸ τοῦ σχεδίου του, δη-
λώνοντας γιὰ τὸ Χριστιανικὸ πνεῦμα ὅτι «σὰν ἔνας νέος ἔχει
σχέδια γιὰ τὴ βελτίωση ἢ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου». Ὅλα αὐτὰ στὴ σε-
λίδα 36.

«Καὶ μὲ ἔφερον ἐν πνεύματι εἰς ἔρημον· καὶ εἶδον γυναῖκα
καθήμενη ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας...
Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ἦτο ὄνομα γεγραμμένον, Μυστήριον, Βα-
βυλῶν ἢ μεγάλη... Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵμα-

τος τῶν ἁγίων», κτλ. (Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, 17, στίχοι 3, 5, 6) .

Ἐπιπροσέτι, ὁ ἀποκαλυπτικὸς προφήτης δὲν ἐπροφήτεψε σωστὰ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴν. Τώρα, ἐπιτέλους, στὰν πιά ὁ Στίρνερ ἔχει ἀνακηρύξει τὸν ἄνθρωπο, εἶναι δυνατὸ νὰ δηλώσει κανεὶς ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει πεῖ: Καὶ μὲ ἔφερε στὴν ἔρημο τοῦ πνεύματος. Καὶ εἶδα ἄνδρα νὰ κάθεται πάνω σ' ἕνα κόκκινο θηρίο, γεμάτο ἀπὸ ὀνόματα βλασφημίας... καὶ πάνω στὸ μέτωπό του ἦταν γραμμμένο ἕνα ὄνομα: Μυστήριον, ὁ Μοναδικός... καὶ εἶδα τὸν ἄνδρα μεθυσιμένο ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἁγίου, κτλ.

Ἔτσι βρισκόμαστε τώρα στὴν ἔρημο τοῦ πνεύματος.

Α. Τ Ο Π Ν Ε Υ Μ Α (ΚΑΘΑΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΩΝ)

Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ μαθαίνουμε γιὰ τὸ «πνεῦμα» εἶναι ὅτι δὲν εἶναι πνεῦμα ἀλλὰ «τὸ βασίλειον τῶν πνευμάτων», ὅτι «εἶναι ἀπέραντα μεγάλο». Ὁ Ἅγιος Μάξ δὲν ἔχει νὰ πεῖ τίποτε ἄμεσα γιὰ τὸ πνεῦμα παρεκτός ὅτι «ὑπάρχει ἕνα ἀπέραντο μεγάλο βασίλειον πνευμάτων» — μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ποὺ ὅλα ὅσα ξέρει γιὰ τὸ Μεσαίωνα εἶναι ὅτι ὑπάρχει γιὰ «μεγάλῃ περίοδον». Ἀφοῦ ἔχει προϋποθεθεῖ, ὅτι ὑπάρχει αὐτὸ τὸ «βασίλειον τῶν πνευμάτων», ἡ ὑπαρξὴ του ἀποδείχεται σὲ συνέχεια μὲ τὴν δοσθεῖα δέκα θέσεων.

1. Τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ἐλεύθερο πνεῦμα, ὅσο δὲν ἀσχολιέται μὲ τὸ νὰ εἶναι ἑαυτοῦ μονάχα, ὅσο δὲν «ἐνδιαφέρεται ἀποκλειστικὰ» μὲ τὸ δικό του κόσμον, τὸν «πνευματικὸν» κόσμον (πρὶν ἀπ' ὅλα μὲ τὸν ἑαυτοῦ μονάχα καὶ ὕστερα μὲ τὸ δικό του κόσμον).

2. «Εἶναι ἕνα ἐλεύθερον πνεῦμα μονάχα μὲσα σὲ ἕνα κόσμον δικό του».

3. «Μονάχα μέσον ἐνὸς πνευματικοῦ κόσμου εἶναι τὸ πνεῦμα πραγματικὰ πνεῦμα».

4. «Προτοῦ τὸ πνεῦμα δημιουργήσει τὸ δικό του κόσμον τῶν πνευμάτων, δὲν εἶναι πνεῦμα».

5. «Οἱ δημιουργίαι του τὸ κάνουν πνεῦμα».

6. «Οἱ δημιουργίαι του εἶναι ὁ κόσμος του».

7. «Τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ δημιουργὸς ἐνὸς πνευματικοῦ κόσμου».
8. «Τὸ πνεῦμα ὑπάρχει μονάχα ὅταν δημιουργεῖ τὸ πνευματικό».
9. «Εἶναι πραγματικό μονάχα μαζί με τὸ πνευματικό πού εἶναι ἡ δημιουργία του».
10. «Ἄ λ λ ἄ τὰ ἔργα ἢ τὰ γεννήματα τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ πνεύματα» (σσ. 38 - 39) .

Στὴ θέση 1 ὁ «πνευματικὸς κόσμος» προϋποτίθεται πάλι εὐθὺς ἐξαρχῆς ὅτι ὑπάρχει, ἀντὶ νὰ συζητηθεῖ, καὶ αὐτὴ ἡ θέση 1 μᾶς ἐπαναλαμβάνεται στὶς θέσεις 2 - 9 σὲ ὀκτὼ καινούργιες μεταμορφώσεις. Στὸ τέλος τῆς θέσης 9 βρισκόμαστε ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου βρισκόμασταν στὸ τέλος τῆς θέσης 1 — καὶ ὕστερα στὴ θέση 10 ἔνα « ἄ λ λ ἄ » μᾶς εἰσάγει ξαφνικά στὰ «πνεύματα» πού γι αὐτὰ τίποτε ὡς τώρα δὲν εἶχε εἰπωθεῖ.

« Μ ι ἄ π ο ὐ τὸ πνεῦμα ὑπάρχει μονάχα δημιουργώντας τὸ πνευματικό, ἀναζητοῦμε τίς πρώτες του δημιουργίες » (σ. 41) .

Σύμφωνα, ὡστόσο, μὲ τίς θέσεις 3, 4, 5, 8 καὶ 9, τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸ τώρα ἐκφράζεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο : Τὸ πνεῦμα, δηλ., ἡ πρώτη δημιουργία τοῦ πνεύματος,

«πρέπει νὰ προκύψει ἀπὸ τὸ τίποτε» — «πρέπει πρῶτα νὰ δημιουργήσει τὸν ἑαυτό του» — «ἡ πρώτη του δημιουργία εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο, τὸ πνεῦμα» (στὸ ἴδιο) . «Ὅταν ἔχει πραγματοποιήσει αὐτὴ τὴ δημιουργικὴ πράξη, ἐπακολουθεῖ ἀπὸ κει καὶ πέρα μιὰ φυσικὴ ἀναπαραγωγὴ δημιουργιῶν κ α τ ἄ τ ὸ ν ἴ δ ι ο ἄ κ ρ ι β ὼ ς τ ρ ὶ π ο π ο ὐ , σ ὺ μ φ ω ν α μ ἔ τ ὸ μ ὕ θ ο , μ ὶ μ ο ν τ ἄ π ρ ὼ τ α ἀ ν θ ρ ὴ π ι ν ἄ ὄ ν τ α ἔ π ρ ε π ε ν ἄ δ η μ ι ο υ ρ γ ῆ θ ο ὦ ν ἐ ν ὧ ἡ ὑ π ὸ λ ο ι π ῆ ἀ ν θ ρ ὴ π ι ν ῆ φ υ λ ῆ ἀ ν α π α ρ ἄ γ ο ν τ α ν μ ὶ μ ὴ τ ῆ ς » . (Στὸ ἴδιο) .

Ὅσο μυστικιστικὸ κι ἂν φαίνεται ἴσως αὐτό, ὡστόσο, τὸ ἔχουμε συνεχῶς μπροστά μας σὰ μιὰ καθημερινὴ ἐμπειρία. Εἶσαι σκεπτόμενο πρόσωπο προτοῦ σκεφτεῖς; Δημιουργώντας τὴν π ρ ὶ - τ ῆ σου σ κ ἔ ψ η , δημιουργεῖς τ ὸ ν ἑ α υ τ ὸ σ ο υ , τ ὸ ν σ κ ε π τ ὸ μ ε ν ο , διότι δὲ σκέφτεσαι μέχρις ὅτου σκεφτεῖς, δηλ. «—δηλ.—» μέχρις ὅτου ἔ χ ε ι ς κάποιον σκέψη. Μήπως δὲν εἶναι τὸ τραγούδι σου τὸ μόνον πού σὲ κάνει τραγουδιστή, καὶ ὁ λό-

γος σου διμλητή; Μὲ τὸν ἴδιο λοιπὸν τρόπο ἡ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ εἶναι ἡ μόνη πού σέ κάνει πνεῦμα».

Ὁ ἅγιος ταχυδακτυλουργός μας ἀποδίδει στὸ πνεῦμα τὴ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ μὲ σκοπὸ νὰ θγάλει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πνεῦμα δημιουργεῖ τὸν ἑαυτό του σ ἄ ν π ν ε ὦ μ α. Ἐκτὴν ἄλλη μεριά, τὸ τοποθετεῖ σ ἄ ν π ν ε ὦ μ α μὲ σκοπὸ νὰ τοῦ δώσει τὴν εὐκαιρία νὰ φτάσει στὶς πνευματικὲς του δημιουργίες (πού, «σύμφωνα μὲ τὸ μῦθο, ἀναπαράγονται ἀπὸ μόνες τους» καὶ γίνονται πνεύματα). Ὡς ἐδῶ ὅλα αὐτὰ εἶναι οἱ ἀπὸ παλιὰ γνωστὲς ὀρθόδοξες - χειρκελιανὲς φράσεις. Ἡ γνήσια «μοναδική» ἔκθεση αὐτοῦ πού θέλει νὰ πεῖ ὁ Ἅγιος Μὰξ ἀρχίζει μονάχα μὲ τὸ παράδειγμα πού δίνει. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὅταν ὁ Ζὰκ λὲ μπονὸμ δὲ μπορεῖ νὰ προχωρήσει πάρα πέρα, ὅταν ἀκόμα καὶ τὸ «Κ α ν ε ἰ ς» καὶ τὸ «Α ὕ τ ὀ» εἶναι ἀνίκανα νὰ ξεκολλήσουν τὴ θάρκα του πού «ἔκατσε», ὁ «Στίρνερ» καλεῖ τὸν τρίτο του δοῦλο σὲ βοήθεια, τὸ «ἐσύ» πού ποτὲ δὲν τὸν ἐγκαταλείπει στὶς δυσκολίες καὶ πού μπορεῖ νὰ βασίζεται πάνω του στὶς ἐξαιρετικὲς ἀναποδιές. Αὐτὸ τὸ «ἐσύ» εἶναι ἕνα ἄτομο πού δὲν τὸ συναντᾶμε γιὰ πρώτη φορά, εἶναι ἕνας εὐσεβής, πιστὸς δοῦλος, πού τὸν ἔχουμε δεῖ νὰ περνᾷ μέσα ἀπὸ φωτιὰ καὶ νερό, ἕνας ἐργάτης στὸν ἀμπελώνα τοῦ ἀφέντη του, ἕνας ἄνθρωπος πού δὲν ἐπιτρέπει τίποτε νὰ τὸν τρομάζει, μ' ἕνα λόγο εἶναι ὁ Σέλιγκα.* Ὅταν ὁ «Στίρνερ» θρῖσκειται πολὺ στριμωγμένος τὴν ὥρα πού ἐκθέτει τὶς ιδέες του, θγάζει τὴ φωνή: Σέλιγκα, βοήθεια! — κι ὁ πιστὸς Ἐκαρτ!, ὁ Σέλιγκα, θάζει ἀμέσως τὸν ὦμο του στὴ ρόδα γιὰ νὰ θγάλει τὸ κάρο ἀπὸ τὴ λάσπη. Ἄργότερα θὰ ἔχουμε νὰ πούμε περισσότερα γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Ἁγίου Μὰξ μὲ τὸν Σέλιγκα.

Πρόκειται γιὰ πνεῦμα, πού δημιουργεῖ τὸ ν ἑ α υ τ ὀ τ ο υ ἀπὸ τὸ τ ἰ π ο τ ε, ἄρα πρόκειται γιὰ τὸ τ ἰ π ο τ ε, πού ἀ π ὀ τ ὀ τ ἰ π ο τ ε κάνει τὸν ἑαυτό του π ν ε ὦ μ α. Ἐκτὴν ἄλλη μεριά ὁ Ἅγιος Μὰξ θγάζει τὴ δημιουργία τοῦ πνεύματος τοῦ Σέλιγκα ἀπὸ τὸν Σέλιγκα. Καὶ σὲ ποιὸν ἄλλον ἂν ὄχι στὸν Σέλιγκα θὰ μπορούσε νὰ βασιστεῖ, γιὰ νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του νὰ καταλήξει στὸ τίποτε μὲ τὸν τρόπο πού εἶ-

* Πρὸβλ. Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια, ἡ ἡ Κριτικὴ τῆς κριτικῆς κριτικῆς ὅπου ἔχουν ἐκτεθεῖ τὰ προηγούμενα κατορθώματα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ.

1. Ἡρωας μεσαιωνικῶν γερμανικῶν μύθων, σύμβολο τοῦ πιστοῦ φύλακα, τοῦ ἀφοσιωμένου συντρόφου.

δαμε πιό πάνω; Ποιός άλλος θά μπορούσε νά ξεγελαστῆ με ἓνα τέτιο τέχνασμα ἐκτός ἀπό τόν Σέλιγκα, πού νιώθει πολὺ κολακευμένος πού τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐμφανίζεται σάν ἓνα ἀπό τὰ *dramatis personae*.¹ Ὁ Ἅγιος Μάξ θά ἔπρεπε νά ἔχει ἀποδείξει ὄχι ὅτι ἓνα δεδομένο «ἐσύ», δηλ., ὁ δεδομένος Σέλιγκα, γίνεται στοχαστής, ὁμιλητής, τραγουδιστής ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀρχίζει νά σκέφτεται, νά μιλάει καὶ νά τραγουδάει — θά ἔπρεπε νά ἔχει ἀποδείξει ὅτι ὁ στοχαστής δημιουργεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸ τίποτε ὅταν ἀρχίζει νά σκέφτεται, ὅτι ὁ τραγουδιστής δημιουργεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸ τίποτε ὅταν ἀρχίζει νά τραγουδάει, κτλ., καὶ δὲν εἶναι μάλιστα ὁ στοχαστής κι ὁ τραγουδιστής, ἀλλὰ ἡ σκέψη καὶ τὸ τραγούδι σάν ἀντικείμενα, αὐτὰ πού δημιουργοῦν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸ τίποτε ὅταν ἀρχίζουν νά σκέφτονται καὶ νά τραγουδοῦν. Κατὰ τὰ ἄλλα, «ὁ Στίρνερ κάνει μονάχα τὴν ἐξαιρετικὰ ἀπλὴ σκέψη» καὶ διατυπώνει μονάχα τὴν «ἐξαιρετικὰ λαϊκὴ» θέση (πρβλ. Βίγκαντ, σ. 156) ὅτι ὁ Σέλιγκα ἀναπτύσσει μιὰ ἀπὸ τὶς ιδιότητές του ἀναπτύσσοντάς τιν. Δὲν ὑπάρχει, βέβαια ἀπολύτως κανένας λόγος νά «ἐκπλαγοῦμε» ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἅγιος Μάξ δὲν «κάνει» καν σωστὰ «τέτιες ἀπλές σκέψεις», ἀλλὰ τὶς διατυπώνει λαθεμένα γιὰ ν' ἀποδείξει μ' αὐτὲς μιὰν ἀκόμα πιό λαθεμένην θέση με τὴ βοήθεια τῆς πιό λαθεμένης λογικῆς πού ὑπάρχει στὸν κόσμο.

Πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τὸ ὅτι «ἀπὸ τὸ τίποτε» φτιάχνω τὸν ἑαυτό μου, λόγου χάρι, ἓναν «ὁμιλητὴ». Γιατὶ τὸ τίποτε πού ἀποτελεῖ ἐδῶ τὴ βάση εἶναι ἓνα πολὺμορφο κάτι, τὸ πραγματικὸ ἄτομο, τὰ ὄργανα ὁμιλίας του, ἓνα καθορισμένο στάδιο φυσικῆς ἀνάπτυξης, μιὰ ὑπάρχουσα γλώσσα καὶ διάλεκτοι, αὐτιὰ ἱκανὰ νά ἀκούνε καὶ ἓνα ἀνθρώπινο περιβάλλον ἀπὸ ὅπου εἶναι δυνατὸ νά ἀκούσεις κάτι, κτλ., κτλ. Ἐπομένως, κατὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ιδιοκτησίας κάτι δημιουργεῖται ἀπὸ κάτι μέσα ἀπὸ κάτι, καὶ με κανένα τρόπο, ὅπως στὴ χεγκελιανὴ λογικὴ, ἀπὸ τὸ τίποτε διαμέσου τοῦ τίποτε πρὸς τὸ τίποτε.

Τώρα πού ὁ Ἅγιος Μάξ ἔχει τὸν πιστό του Σέλιγκα δίπλα του, ὄλα προχωροῦν καὶ πάλι ὁμαλά. Θά δοῦμε πῶς μέσο τοῦ «ἐσύ» του, μετατρέπει πάλι τὸ πνεῦμα σὲ νέο, ἀκριβῶς ὅπως νωρίτερα μετέτρεψε τὸν νέο σὲ πνεῦμα. Ἐδῶ θά ξαναθοῦμε ὅλη τὴν ἱστορία τοῦ νέου ἐπαναλαμβανόμενῃ σχεδὸν λέξη πρὸς λέξη, με λίγες μονάχα ἀλλαγές γιὰ καμουφλάζ — σάν τὸ «ἀπέραντα μεγάλο βασίλειο τῶν πνευμάτων» τῆς σελίδας

1. Πρόσωπα τοῦ δράματος. (Σ.τ.μ.).

37 πού δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ «βασίλειο τοῦ πνεύματος», πού «σκοπὸς» τοῦ πνεύματος τοῦ νέου ἦταν νὰ τὸ θρεῖ καὶ νὰ τὸ ἐπεκτείνει.

«Ὁ π ω ς ἀ κ ρ ι β ῶ ς ἐσὺ διακρίνεις τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὸν στοχαστή, τὸν τραγουδιστή, τὸν ὁμιλητή, ἔ τ σ ι διακρίνεις ὄχι λιγότερο τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ νιώθεις πολὺ βέβαιος ὅτι εἶσαι κάτι ἄλλο ἀπὸ πνεῦμα. Ὡστόσο, ἀ κ ρ ι β ῶ ς ὅ π ω ς μέσα στὸν ἐνθουσιασμό του νὰ σκέφτεται τὴν ὄρασή του καὶ τὴν ἀκοή του ε ὕ κ ο λ α ἀστοχεῖ τὸ σκεπτόμενο Ἐγώ, ἔ τ σ ι ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ πνεύματος σὲ ἔχει ἐ π ί σ η ς καταλάβει, κ α ι τ ῶ ρ α ἐπιθυμεῖς μὲ ὄλη σου τὴ δύναμη νὰ γίνεις ἐντελῶς πνεῦμα καὶ νὰ ἐνωθεῖς μὲ τὸ πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ἰδεῶδες σου, κάτι ἀνέφικτο, κάτι ἀπὸ τὸ Ὑπερέραν: πνεῦμα σημαίνει ὁ Θεός σου, «ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα»... Ἐξοργίζεσαι ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σου, πού δὲ μπορεῖς νὰ ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ ἓνα ὑπόλειμμα τοῦ μὴ πνευματικοῦ. Ἄντι νὰ πεῖς: εἶμαι παραπάνω ἀπὸ πνεῦμα, λ ἔ ς μὲ συντριβή: εἶμαι λιγότερο ἀπὸ πνεῦμα, καὶ μπορῶ μονάχα νὰ συλλαμβάνω τὸ πνεῦμα, τὸ καθαρὸ πνεῦμα, ἢ τὸ πνεῦμα πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν εἶμαι αὐτό, κ α ι ἀ φ ο ὦ δ ἔ ν ε ἶ μ α ι α ὑ τ ὄ, τ ὄ τ ε α ὑ τ ὄ ε ἶ ν α ι κ ά τ ι ἄ λ λ ο, ὑπάρχει σὰν κάτι ἄλλο, πού τὸ ὀνομάζω Θεός».

Ἄφοῦ προηγουμένα γιὰ πολλὴ ὥρα ἀσχοληθήκαμε μὲ τὸ τέχνασμα νὰ κάνουμε κάτι ἀπὸ τὸ τίποτε, τώρα ξαφνικά, ἐντελῶς «φυσικά», ἐρχόμαστε σ' ἓνα ἄτομο πού εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ πνεῦμα, ἐπομένως εἶναι κάτι, καὶ θέλει νὰ γίνῃ καθαρὸ πνεῦμα, δηλ., τίποτε. Αὐτὸ τὸ πολὺ εὐκολότερο πρόβλημα, δηλ., νὰ μετατρέψουμε κάτι σὲ τίποτε, γιὰ ἄλλη μιὰ φορά μᾶς ξαναφέρει ὄλη τὴν ἱστορία τοῦ νέου, πού «πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὸ τέλειο πνεῦμα», καί, χρειάζεται ἀπλῶς νὰ ἐπαναλάβουμε τὶς παλιές φράσεις ἀπὸ τὶς σελίδες 17 - 18 γιὰ νὰ ξεμπλέξουμε ἀπὸ ὅλες τὶς δυσκολίες. Ἰδιαιτέρα μάλιστα, ὅταν ἔχουμε ἓνα τόσο ὑπάκουο καὶ εὔπιστο ὑπηρέτη σὰν τὸν Σέλιγκα, πού ὁ «Στίρνερ» μπορεῖ νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ τὴν ἰδέα ὅτι ἀ κ ρ ι β ῶ ς ὅ π ω ς ὁ Στίρνερ «ε ὕ κ ο λ α χάνει τὴν ὄραση καὶ τὴν ἀκοή» «μέσα στὸν ἐνθουσιασμό τοῦ νὰ σκέφτεται», ἔ τ σ ι αὐτός, ὁ Σέλιγκα, ἔχει «καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό τοῦ πνεύματος» καὶ αὐτός, ὁ Σέλιγκα, «ἐπιθυμεῖ μὲ ὄλη του τὴ δύναμη νὰ γί ν ε ι πνεῦμα», ἀντὶ νὰ ἀποκτήσῃ πνεῦμα, δηλαδή, πρέπει τώρα νὰ παίξῃ τὸ ρόλο τοῦ νέου, ὅπως παρουσιάζεται στὴ σελίδα 18. Ὁ Σέ-

λιγκα τὸ πιστεύει καὶ μὲ φόβο καὶ τρόμο ὑπακούει. Ὑπακούει ὅταν ὁ Ἅγιος Μάξ τοῦ βροντοφωνάζει: Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ἰδεῶδες σου — ὁ Θεός σου. Κάνεις αὐτὸ γιὰ μένα, κάνεις ἐκεῖνο γιὰ μένα. Τώρα «ἀγωνίζεσαι μὲ θέρμη», τώρα «μιλάς», τώρα μ π ο ρ ε ῖ ς νὰ σκέφτεσαι τὸν ἑαυτὸ σου», κτλ. Ὅταν ὁ Στίρνερ τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἰδέα ὅτι τὸ «καθαρὸ πνεῦμα εἶναι κάτι ἄλλο, γιατί αὐτός» (ὁ Σέλιγκα) «δὲν εἶναι αὐτό», τότε ἀληθινά, μόνον ὁ Σέλιγκα εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸν πιστεύει καὶ νὰ παραγαλίζει ὅλες τὶς ἀνοησίες του λέξη πρὸς λέξη. Στὸ μεταξύ, ἡ μέθοδος ποῦ ὁ Ζάκ λέ μπονὸμ ἀποτελεῖ αὐτὲς τὶς ἀνοησίες ἀναλύθηκε ἤδη ἐξαντλητικὰ ὅταν ἀσχοληθήκαμε μὲ τὸν νέο. Ἄφοῦ νιώθεις πολὺ σίγουρος ὅτι εἶσαι κάτι ἄλλο ἀπὸ μαθηματικός, ἐπιθυμοῦν νὰ γίνεις ἐντελῶς μαθηματικός, νὰ συγχωνευτεῖς μὲ τὰ μαθηματικά, ὁ μαθηματικός εἶναι τὸ ἰδεῶδες σου, ὁ μαθηματικός εἶναι ὁ Θεός σου. Λὲς μὲ συντριβή: εἶμαι λιγότερο ἀπὸ μαθηματικός, καὶ μπορῶ μονάχα νὰ συλλάβω τὸ μαθηματικό, καὶ ἄφοῦ δὲν εἶμαι τέτιος, τότε αὐτὸς εἶναι ἓνας ἄλλος, ὑπάρχει ὁ ἄλλος, ποῦ τὸν ὀνομάζω «Θεός». Κάποιος ἄλλος στὴ θέση τοῦ Σέλιγκα θὰ ἔλεγε — Ἄραγκό.¹

«Τώρα πιά, ἄφοῦ» ἔχομε ἀποδείξει πὼς ἡ θέση τοῦ Στίρνερ εἶναι μιὰ ἐπανάληψη τοῦ «νέου», «μπορεῖ κανεὶς νὰ δηλώσει» ὅτι αὐτὸς ἀληθινὰ δὲ βάζει ἀρχικὰ στὸν ἑαυτὸ του ἄλλο σκοπὸ» ἀπὸ τὸ νὰ ταυτίσει τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ μὲ τὸ πνεῦμα γενικά, καὶ νὰ ταυτίσει τὴν ἐπιπόλαιη εὐφύια, λόγου χάρη, τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰῶνα μὲ τὴν χριστιανικὴ μικρόνοια.

Ἔπεται ἐπομένως, ὅτι ἡ ἀνάγκη τοῦ πνεύματος νὰ μένει στὸ ὑπερπέραν, δηλ., νὰ εἶναι ὁ Θεός, δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ, ὅπως θεβαιώνει ὁ Στίρνερ, ἀπὸ τὸ ὅτι «τὸ Ἐγὼ καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι διαφορετικὰ ὄνματα γιὰ διαφορετικὰ πράγματα», καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι «τὸ Ἐγὼ δὲν εἶναι πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι Ἐγὼ» (σ. 42). Ἡ ἐξήγηση βρίσκεται στὸν «ἐνθουσιασμὸ τοῦ πνεύματος» ποῦ ἀποδίδεται χωρὶς κανένα ἀπολύτως λόγος στὸν Σέλιγκα καὶ ποῦ τὸν κάνει ἀσκητή, δηλ., ἓναν ἄνθρωπο ποῦ θέλει νὰ γίνε Θεός (καθαρὸ πνεῦμα), καὶ ἐπειδὴ δὲ μπορεῖ νὰ κάνει αὐτὸ τὸ πράγμα τοποθετεῖ ἓνα Θεὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἦταν νὰ δημιουργήσῃ πρῶτα τὸ πνεῦμα τ ὁ ν ἔ α υ τ ὅ τ ο υ ἀπὸ τὸ τίποτε καὶ ὕστερα νὰ δημιουργήσῃ π ν ε ῦ μ α τ α ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἄντι γι' αὐτό, ὁ Σέλιγκα τώρα παράγει τὸν Θεὸ (τὸ μοναδικὸ πνεῦ-

1. Φρ. Ἄραγκό (1786-1853). Διάσημος Γάλλος φυσικός καὶ ἀστρονόμος ποῦ ἦταν καὶ Ὑπουργὸς στὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση τοῦ 1848 (Σ.τ.μ.).

μα πού κάνει τήν ἐμφάνισή του ἐδῶ) ὄχι διότι αὐτός, ὁ Σέλιγκα, εἶναι τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ διότι εἶναι ὁ Σέλιγκα, δηλ., ἀτελές πνεῦμα, μὴ πνευματικὸ πνεῦμα, καὶ ἐπομένως ταυτόχρονα μὴ πνεῦμα. Ἄλλὰ ὁ Ἅγιος Μᾶξ δὲ λέει λέξη γιὰ τὸ πῶς παρουσιάζεται ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψη τοῦ πνεύματος σα Θεοῦ, ἂν καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τώρα πιά τόσο ἐξυπνο κατόρθωμα. Δέχεται τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς ἀντίληψης γιὰ νὰ τὴν ἐξηγήσει.

Ἡ ἱστορία τῆς δημιουργίας τοῦ πνεύματος «ἀληθινὰ δὲν ἔβαλε ἀρχικὰ στὸν ἑαυτὸ τῆς κανένα ἄλλο σκοπὸ» ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ἀνεβάσει τὸ στομάχι τοῦ Στίρνερ στὰ ἄστρα.

<p>«Ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶμαστε τὸ πνεῦμα πού θρῖσκεται μέσα μας, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἔπρεπε νὰ τὸ θάλουμε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἐμεῖς, καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορούσαμε νὰ τὸ συλλάβουμε ὅτι ὑπάρχει ἀλλιῶς παρεκτὸς ἔξω ἀπὸ μᾶς, πέρα ἀπὸ μᾶς, στὸ ὑπερπερα ν» (σ. 43).</p>	<p>«Ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶμαστε τὸ στομάχι πού θρῖσκεται μέσα μας, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἔπρεπε νὰ τὸ θάλουμε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἐμεῖς, καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορούσαμε νὰ τὸ συλλάβουμε ὅτι ὑπάρχει ἀλλιῶς παρεκτὸς ἔξω ἀπὸ μᾶς, πέρα ἀπὸ μᾶς, στὸ ὑπερπερα ν» (σ. 43).</p>
---	--

Τὸ πρόβλημα ἦταν πῶς τὸ πνεῦμα δημιουργεῖ πρῶτα τὸν ἑαυτὸ καὶ ὕστερα δημιουργεῖ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Τὸ ἐρώτημα ἦταν: τί εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο; Καμμιά ἀπάντηση δὲ δίνεται σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τίς «ποικίλες μεταμορφώσεις» καὶ διαστρεβλώσεις πού ἀναφέραμε πιὸ πάνω, τὸ ἐρώτημα μετατρέπεται στὸ ἀκόλουθο καινούργιο ἐρώτημα:

«Τὸ πνεῦμα εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ Ἐγώ. Ἄλλὰ τί εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο;» (σ. 45).

Τώρα ἐπομένως προκύπτει τὸ ἐρώτημα: Τί ἄλλο ἀπὸ τὸ Ἐγώ εἶναι τὸ πνεῦμα; Ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ ἐρώτηση ἦταν: Τί ἄλλο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του εἶναι τὸ πνεῦμα, ἐξαιτίας τῆς δημιουργίας του ἀπὸ τὸ τίποτε; Μ' αὐτὸ ὁ Ἅγιος Μᾶξ πηδάει στὴν ἐπόμενη «μεταμόρφωση».

Β. Ο ΔΑΙΜΟΝΙΣΜΕΝΟΣ (ΑΚΑΘΑΡΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΩΝ)

Χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει, ὁ Ἅγιος Μᾶξ δὲν ἔχει κάνει μέχρι τώρα τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ δίνει στοιχειώδεις ὁδηγίες κοιτάγματος τῶν

πνευμάτων, θεωρώντας τὸν ἀρχαῖο καὶ τὸ σύγχρονο κόσμο ἀπλῶς ὡς τὸ «ψευδοσῶμα ἐνὸς πνεύματος», ὡς ἓνα φαντασματικὸ φαινόμενο, καὶ βλέποντας σ' αὐτὸ μονάχα ἀγῶνες πνευμάτων. Τώρα, ὡστόσο, συνειδητὰ καὶ *ex professo*¹ δίνει στοιχειώδεις ὁδηγίες γιὰ τὸ κοίταγμα τῶν φαντασμάτων.

Στοιχειώδεις ὁδηγίες γιὰ τὸ κοίταγμα τῶν φαντασμάτων: Πρῶτα ἀπὸ ὅλα πρέπει νὰ μετατραπεῖ κανεὶς σὲ τελείως ἀνόητο, δηλ., νὰ φανταστεῖ τὸν ἑαυτό του ὅτι εἶναι Σέλιγκα, καὶ ὕστερα νὰ πει στὸν ἑαυτό του, ὅπως κάνει ὁ Ἅγιος Μάξ σ' αὐτὸν τὸν Σέλιγκα: «Κοίταξε γύρω σου στὸν κόσμο καὶ πὲς στὸν ἑαυτό σου ἂν δὲ σὲ βλέπει ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές ἓνα πνεῦμα!» Ἄν μπορεῖ κανεὶς νὰ καταφέρει τὸν ἑαυτό του νὰ φανταστεῖ αὐτὸ τὸ πράγμα, τότε τὰ πνεύματα θὰ ἔρθουν «εὐκολα» ἀπὸ μόνα τους. Μέσα σ' ἓνα «λουλούδι» βλέπει κανεὶς μονάχα τὸ «δημιουργό», στὰ βουνὰ ἓνα «πνεῦμα ὕψους», στὸ νερὸ ἓνα «πνεῦμα νοσταλγικῆς ἐπιθυμίας» ἢ τὴ νοσταλγικὴ ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος, καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκούει τὸ πῶς ἑκατομμύρια πνευμάτων μιλοῦν ἀπὸ τὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων». Ὅταν κανεὶς ἔχει φτάσει σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, τότε μπορεῖ νὰ ἀναφωνήσῃ μαζὶ μὲ τὸν Στίρνερ: «**Ν α ἰ**, δλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀπὸ φαντάσματα!», καὶ ὕστερα «δὲν εἶναι δύσκολο νὰ προχωρήσῃ κανεὶς μέχρι τὸ σημεῖο» (σ. 93) νὰ κάνει τὴν πιὸ πέρα ἀναφώνηση: «**Μόνο μ ἔ σ α** σ' αὐτὸν ὑπάρχουν φαντάσματα; Ὅ **χ ι**, ὁ ἴδιος ὁ κόσμος εἶναι μιὰ ὀπτασία» (ἡ δικιά σου ἀπάντηση ἂς εἶναι, **ναί, ναί**, ἢ **ὄχι, ὄχι**. Ὅτιδήποτε περισσότερο εἶναι ἀχρηστο, εἶναι ἓνα λογικὸ πέρασμα), «εἶναι τὸ περιπλανώμενο ψευδοσῶμα ἐνὸς πνεύματος, εἶναι μιὰ ὀπτασία». Τότε γεμάτος χαρὰ «κοίταξε κοντὰ σου ἢ μακριά, εἶσαι περικυκλωμένος ἀπὸ ἓναν κόσμο φαντασμάτων... Βλέπεις πνεύματα». Ἄν εἶσαι συνηθισμένος ἄνθρωπος, μπορεῖς νὰ εἶσαι ἱκανοποιημένος μ' αὐτὸ, ἀλλὰ ὅταν σκέφτεσαι ἢ κατατάσῃς τὸν ἑαυτό σου πλὴν στὸν Σέλιγκα, τότε μπορεῖς ἐπίσης νὰ κοιτάξῃς μέσα στὸν ἑαυτό σου καὶ τότε «δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπλαγεῖς» ἂν, μέσα σ' αὐτὲς τὶς περιστάσεις καὶ ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς Σελιγκικότητος, ἀνακαλύψῃς ἐπίσης ὅτι «τὸ πνεῦμα σου εἶναι ἓνα φάντασμα μέσα στὸ σῶμα σου», ὅτι ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι ἓνα φάντασμα ποὺ «περιμένει σωτηρία, δηλ., ἓνα πνεῦμα». Ἔτσι θὰ ἔχῃς φτάσει στὸ σημεῖο ὅπου θὰ εἶσαι ἱκανὸς νὰ βλέπῃς «πνεύματα» καὶ «φαντάσματα» σὲ «δλους» τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τότε τὸ κοίταγμα τοῦ πνεύματος «φτάνει τὸν τελικὸ του σκοπό». (σσ. 46, 47).

1. Μὲ γνώση τοῦ πράγματος.

Τὴ βάση αὐτῆς τῆς ὁδηγίας μπορούμε νὰ τὴ βροῦμε, ἀλλὰ πολὺ πιὸ σωστὰ ἐκφρασμένη, μέσα στὸν Χέγκελ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα στὴν « Ἴστορία τῆς Φιλοσοφίας », III, σελ. 124, 125.

Ἦ Ὁ Ἅγιος Μὰξ ἔχει τόση πίστη στὶς δικές του ὁδηγίες ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ γίνετα ὁ ἴδιος Σέλιγκα καὶ νὰ βεβαιώνει ὅτι:

«ἀπὸ τότε ποὺ ἡ λέξη ἔγινε σάρκα, ὁ κόσμος μετὰ τρέπεται εἰς πνεῦμα, εἰς κάτι μαγεμένο, εἰς φάντασμα». (σ. 47).

Ἦ Ὁ «Στίρνερ» «βλέπει πνεύματα».

Ἦ Ὁ Ἅγιος Μὰξ ἔχει τὴν πρόθεση νὰ μᾶς δώσει μιὰ φαινομενολογία τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ μὲ τὸ συνηθισμένο του τρόπο πιάνει μονάχα τὴ μιὰ πλευρά. Γιὰ τὸν Χριστιανὸ ὁ κόσμος δὲν εἶχε ἀπλῶς μετὰ τραπεῖ εἰς πνεῦμα ἀλλὰ ἐπίσης ἀποξένωθεῖ ἀπὸ τὸ πνεῦμα ὅπως, λόγουχάρη, δέχεται πολὺ σωστὰ ὁ Χέγκελ στὸ χωρίο ποὺ ἀναφέραμε, ὅπου φέρνει καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς πλευρὲς εἰς σχέση ἀνάμεσά τους, πράγμα ποὺ ὁ Ἅγιος Μὰξ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ εἶχε κάνει, ἂν ἤθελε νὰ ἐφαρμόσει μιὰν ἱστορικὴ μέθοδο.

Ἦ Ἀπέναντι εἰς αὐτὴ τὴν ἀποξένωση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ πνεῦμα εἰς τὴν χριστιανικὴ συνείδηση, οἱ Ἄρχαῖοι «ποὺ ἔβλεπαν παντοῦ θεοῦς». μπορούν ἐξίσου δικαιολογημένα νὰ θεωρηθοῦν ὡς πνευματοποιητὲς τοῦ κόσμου — μιὰ ἀντίληψη ποὺ ὁ ἅγιος διαλεκτικὸς μας ἀπορρίπτει μὲ τὴν καλοπροαίρετη προειδοποίηση: «Οἱ Θεοί, ἀγαπητέ μου σύγχρονε ἄνθρωπε δὲν εἶναι πνεύματα». (σ. 47). Ἦ εὐσεβὴς Μὰξ ἀναγνωρίζει μονάχα τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡς πνεῦμα.

Ἦ Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν θὰ μᾶς εἶχε δώσει αὐτὴ τὴ φαινομενολογία (ποὺ μετὰ τὸν Χέγκελ εἶναι ἄλλωστε περιττὴ), δὲ θὰ μᾶς ἔδινε παρόλα αὐτὰ τίποτε. Ὁταν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοποιοῦνται μὲ τέτοια παραμύθια γιὰ πνεύματα, σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι υἱοθετοῦν μιὰ θρησκευτικὴ ἄποψη, διότι τότε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐφυσχάζουν μὲ τὴ θρησκεία, θεωροῦν τὴ θρησκεία ὡς causa sui¹ (διότι καὶ ἡ «αὐτο-συνείδηση» καὶ ὁ «Ἄνθρωπος» εἶναι ἐπίσης θρησκευτικὰ) — ἀντὶ νὰ τὴν ἐξηγήσουν ἀπὸ τὶς ἐμπειρικὲς συνθήκες καὶ νὰ δείξουν πόσο οἱ καθορισμένες σχέσεις τῆς διομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου συνδέονται ἀναγκαστικὰ μὲ μιὰ καθορισμένη μορφή κοι-

1. Τὴν αἰτία της, δηλ., τὴν αἰτία τῆς ὑπαρξῆς της.

νωνίας, ἄρα μὲ μιὰ καθορισμένη μορφή κράτους καὶ ἄρα, μὲ μιὰ καθορισμένη μορφή θρησκευτικῆς συνείδησης. Ἐν ὅ Στίρνερ εἶχε κοιτάξει τὴν πραγματικὴ ἱστορία τοῦ Μεσαίωνα, θὰ εἶχε βρεῖ γιατί ἡ χριστιανικὴ ἰδέα τοῦ κόσμου πῆρε ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ μορφή στὸ Μεσαίωνα, καὶ πῶς συνέβη ὥστε σὲ συνέχεια νὰ περάσει σὲ μιὰ διαφορετικὴ μορφή. Θὰ εἶχε βρεῖ ὅτι ὁ «Χριστιανισμὸς» δὲν ἔχει ἱστορία καὶ ὅτι ὅλες οἱ διαφορετικὲς μορφὲς ποὺ μ' αὐτὲς ἔγινε κατανοητὸς στὶς διαφορὲς ἐποχὲς δὲν ἦταν «αὐτο-καθορισμοί» καὶ «παραπέρα ἀναπτύξεις» «τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος», ἀλλὰ προκύψανε ἀπὸ ἐντελῶς ἐμπειρικὲς αἰτίες ποὺ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐξαρτιέονται ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐπίδραση τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος.

Μιὰ ποὺ ὁ Στίρνερ «δὲ θαδίζει σὰν ὠρολογιακὸς μηχανισμὸς» (σ. 45), προτοῦ ἀσχοληθοῦμε μὲ λεπτομερειακὰ μὲ τὸ κοίταγμα τοῦ πνεύματος, μποροῦμε νὰ λέμε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὅτι οἱ διαφορὲς «μεταμορφώσεις» τῶν ἀνθρώπων τοῦ Στίρνερ καὶ τοῦ κόσμου τους ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴ μεταμόρφωση δλόκληρης τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου στὸ σῶμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ, σὲ φαντάσματα, ποὺ μόνον ἐπιφανειακὰ εἶναι μιὰ «ἄλλη ὑπαρξη» τῶν σκέψεων τοῦ Βερολινέζου καθηγητῆ. Μέσα στὴ «Φαινομενολογία», τὴ χειρῶν ἰδέα, τὸ «Βιβλίον», τὰ ἄτομα πρὶν ἀπ' ὅλα μετατρέπονται σὲ «συνείδηση», /καὶ ὁ/ κόσμος σὲ «ἀντικείμενο», κι ἔτσι ἡ πολλαπλὴ ποικιλία μορφῶν ζωῆς καὶ ἱστορίας περιορίζεται σὲ μιὰ διαφορετικὴ στάση «συνείδησης» ἀπέναντι στὸ «ἀντικείμενο». Αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ στάση περιορίζεται, μὲ τὴ σειρά της, σὲ 3 βασικὲς σχέσεις ποὺ εἶναι: (1) ἡ σχέση τῆς συνείδησης πρὸς τὸ ἀντικείμενο σὰν ἀλήθεια, ἢ πρὸς τὴν ἀλήθεια σὰν ἀπλὸ ἀντικείμενο (λόγου χάριν, αἰσθητὴ συνείδηση, ἢ θρησκεία τῆς φύσης, Ἰωνικὴ φιλοσοφία, Καθολικισμὸς, τὸ ἀπολυταρχικὸ κράτος, κτλ.). (2) ἡ σχέση τῆς συνείδησης σὰν τοῦ ἀληθινοῦ πρὸς τὸ ἀντικείμενο (λόγος, πνευματικὴ θρησκεία, Σωκράτης, Προτεσταντισμὸς, ἢ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση). (3) ἡ ἀληθινὴ σχέση τῆς συνείδησης πρὸς τὴν ἀλήθεια σὰν ἀντικείμενο, ἢ πρὸς τὸ ἀντικείμενο σὰν ἀλήθεια (λογικὴ σκέψη, θεωρησιακὴ φιλοσοφία, τὸ πνεῦμα γιὰ τὸ πνεῦμα). Στὸν Χέγκελ, ἐπίσης, ἡ πρώτη σχέση κατανοεῖται σὰ Θεὸς ὁ Πατέρας, ἢ δευτέρη σὰ Χριστὸς, ἢ τρίτη σὰν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. κτλ. Ὁ Στίρνερ ἤδη χρησιμοποίησε αὐτὲς τὶς μεταμορφώσεις ὅταν μιλοῦσε γιὰ παιδὶ καὶ νέο, γιὰ Ἀρχαῖο καὶ Σύγχρονο, καὶ τὶς ἐπαναλαμβάνει ἀργότερα σὲ σχέση μὲ τὸν Καθολικισμὸ καὶ τὸν Προτεσταντισμὸ, τὸν Νέγρο καὶ τὸν Μογγόλο, κτλ., καὶ ὕστερα θεωρεῖ ὅλη αὐτὴ τὴ σειρά τῶν μεταμορφώσεων μιὰς σκέψης, ἐντελῶς καλόπιστα, σὰν τὸν κόσμον ποὺ ἀπέ-

ναντί του πρέπει να επιβεβαιώσει και να διατηρήσει τον εαυτό του σαν ένα «σωματικό άτομο».

Δεύτερη οδηγία για το κοίταγμα του πνεύματος. Πώς να μεταμορφωθεί ο κόσμος στο φάντασμα της αλήθειας, και ο εαυτός μας σε κάτι που έχει γίνει άγιο ή φαντασματικό. Μια συζήτηση ανάμεσα στον Άγιο Μάξ και τον υπηρέτη του Σέλιγκα: (Σσ. 47, 48).

Άγιος Μάξ: «Έχεις ένα πνεύμα, διότι έχεις σκέψεις. Τι είναι οι σκέψεις σου;»

Σέλιγκα: «Πνευματικές οντότητες».

Άγιος Μάξ: «Άρα δεν είναι πράγματα;»

Σέλιγκα: «Όχι, αλλά είναι το πνεύμα των πραγμάτων, το σημαντικό πράγμα σε όλα τα πράγματα, ή εσωτερή τους ουσία, ή ιδέα τους».

Άγιος Μάξ: «Αυτό που σκέφτεσαι, επομένως, δεν είναι άπλωσ ή σκέψη σου;»

Σέλιγκα: «Απεναντίας, είναι το πιο πραγματικό, γνήσια αληθινό πράγμα στον κόσμο: είναι αλήθεια καθευατή. Άλλα όταν σκέφτομαι αληθινά, σκέφτομαι την αλήθεια, μπορώ δημολογουμένως να σφάλω για το ποιά είναι ή αλήθεια και να αδυνατώ να τήν αντιληφθώ, αλλά όταν αληθινά αντιλαμβάνομαι, τότε το αντικείμενο της αντίληψής μου είναι ή αλήθεια».

Άγιος Μάξ: «Έτσι, προσπαθείς πάντα να αντιλαμβάνεσαι τήν αλήθεια;»

Σέλιγκα: «Για μενα ή αλήθεια είναι ιερή... Τήν αλήθεια δε μπορώ να τήν καταργήσω. Στην αλήθεια πιστεύω, και επομένως έρευνώ βαθειά μέσα σ' αυτή. Δεν υπάρχει τίποτε ύψηλότερο απ' αυτήν, είναι αιώνια. Η αλήθεια είναι ιερή, αιώνια, είναι το Ίερό, το Αιώνιο».

Άγιος Μάξ (άγανακτισμένος): «Άλλά από τή στιγμή που θα είσαι γεμάτος απ' αυτή τήν αγιότητα, γίνεσαι ο ίδιος άγιος!»

Έτσι, όταν ο Σέλιγκα αντιλαμβάνεται αληθινά κάποιο αντικείμενο, το αντικείμενο παύει να είναι αντικείμενο και γίνεται ή «αλήθεια». Αυτή

είναι ή πρώτη παραγωγή φαντασμάτων σε μεγάλη κλίμακα. — Τώρα τὸ ζήτημα δὲν εἶναι νὰ ἀντιλαμβανόμεσθε ἀντικείμενα, ἀλλὰ νὰ ἀντιλαμβανόμεσθε τὴν ἀλήθεια. Πρῶτα ἀντιλαμβάνεται ἀντικείμενα μὲ ἀληθινὸ τρόπο, πράγμα πού τὸ ὀρίζει σὰν τὴν ἀλήθεια τῆς ἀντίληψης, καὶ τὸ μετατρέπει σὲ ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας. Ἄλλὰ, ὅταν πιά ὁ Σέλιγκκα ἐπέτρεψε πιά στὴν ἀλήθεια σὰ φάντασμα νὰ ἐπιβληθεῖ πάνω σ' αὐτὸν ἀπὸ μέρος τοῦ ἀπειλητικοῦ ἁγίου, ὁ αὐστηρὸς του κύριος τὸν φέρνει σὲ δύσκολη θέση μὲ μιὰν ἐρώτηση πού ἀφορᾷ τὴ συνειδησή του, ἂν εἶναι γεμάτος «ὄλη τὴν ὥρα» μὲ τὸν πόθο γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὅπoταν ὁ ἐντελῶς συγχυσιμένος Σέλιγκκα ἀπαντᾷ κάπως ἀπερίσκεπτα: «Γιὰ μένα ἡ ἀλήθεια εἶναι ἱερή». Ἄλλὰ ἀμέσως καταλαβαίνει τὸ λάθος του καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ διορθώσει, μετατρέποντας ντροπαλὰ τὰ ἀντικείμενα ὄχι πιά σὲ ἀλήθεια, ἀλλὰ σὲ διάφορες ἀλήθειες, καὶ κάνοντας ἀφαίρεση τὴν ἀλήθεια αὐτῶν τῶν ἀληθειῶν, «τὴν ἀλήθεια» πού δὲ μπορεῖ πιά νὰ τὴν καταργήσει ἀφοῦ πιά τὴν ἔχει ξ ε χ ω ρ ί σ ε ι ἀπὸ ἀλήθειες πού εἶναι ἱκανὲς νὰ καταργηθοῦν. Ἔτσι γίνεται «αἰώνια». Ἄλλὰ μιὰ πού δὲν εἶναι ἱκανοποιημένος δίνοντας τῆς ιδιότητες ὅπως «ἱερή, αἰώνια», τὴ μετατρέπει στὸ Ἱερό, τὸ Αἰώνιο, τὴ μετατρέπει σὲ ὑποκείμενο. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, βέβαια, ὁ Ἅγιος Μᾶξ μπορεῖ νὰ τοῦ ἐξηγήσει ὅτι ἔχοντας «γεμίσει» μ' αὐτὴ τὴν ἀγιότητα, «γίνεται κι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἅγιος» καὶ «δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπλαγεῖ» ἂν τώρα «δὲ θρῖσκει τίποτε ἔξω ἀπὸ ἓνα φάντασμα» στὸν ἑαυτὸ του. Ὑστερα ὁ ἅγιός μας ἀρχίζει ἓνα κήρυγμα: «Τὸ Ἱερό ἐπιπλέον δὲν ὑπάρχει γιὰ τίς αἰσθήσεις σου» καὶ μὲ πλήρη συνέπεια συμπεραίνει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συνδέσμου «κ α ί»: «ποτέ, σὰν αἰσθανόμενη ὑπαρξη, δὲ θὰ ἀνακαλύψεις τὰ ἔχνη του», δηλαδή, ὅταν τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα ἔχουν «ὄλα φύγει» καὶ ἔχουν πάρει τὴ θέση τους «ἡ Ἀλήθεια», «ἡ Ἱερὴ Ἀλήθεια» «τὸ Ἱερό». «Ἄλλὰ» — προφανῶς! — «γιὰ τὴν πίστη σου ἢ ἀκριβέστερα γιὰ τὸ πνεῦμα σου» (γιὰ τὴν ἔλλειψη τοῦ πνεύματός σου), «γιατὶ εἶναι τὸ ἴδιο κ α τ ι πνευματικὸ» (κατὰ παράθεση), «ἔ ν α π ν ε ὐ μ α» (πάλι κατὰ παράθεση), «εἶναι π ν ε ὐ μ α γ ι α τ ὸ π ν ε ὐ μ α». Αὐτὴ εἶναι ἡ τέχνη τῆς μετατροπῆς τοῦ συνηθισμένου κόσμου, τῶν «ἀντικειμένων», μέσο μιᾶς ἀριθμητικῆς σειρᾶς ἀπὸ π α ρ α θ ε σ ε ι ς, σὲ «πνεῦμα γιὰ τὸ πνεῦμα». Γιὰ τὴν ὥρα μπορούμε μονάχα νὰ συνεχίσουμε νὰ θαυμάζουμε αὐτὴ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο τῶν παραθέσεων — ἀργότερα θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ τὴν ἐξερευνήσουμε καὶ νὰ τὴν παρουσιάσουμε σὲ ὄλη τῆς τὴν κλασικὴ ὁμορφιά.

Ἡ μέθοδος τῶν παραθέσεων μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντιστραφεῖ — λόγου χάρις ἐδῶ, ἀφοῦ ἔχουμε πιά δημιουργήσει «τὸ Ἱερό», αὐτὸ δὲν παίρνει

ἄλλες παραθέσεις, ἀλλὰ γίνεται ἡ παράθεση ἑνὸς καινούργιου ὀρισμοῦ. Πρόκειται γιὰ συνδυασμὸ προόδου μὲ ἐξίσωση. Ἔτσι, ἡ «ιδέα ἑνὸς ἄλλου ποῦ ἔχει παραλειφθεῖ» ὕστερα ἀπὸ κάποια διαλεκτικὴ διαδικασία ποῦ «θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπηρετήσω περισσότερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μου» (κατὰ παράθεση), «ποῦ γιὰ μένα θὰ ἦταν πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ κάθε ἄλλη» (κατὰ παράθεση), «μὲ δυὸ λόγια — ἕνα κάτι π ο ὐ μ έ σ α σ' α ὐ τ ὸ θ ἄ ἄ ν α ζ η τ ο ὕ σ α τ ῆ ν ἄ λ η θ ι ν ῆ μ ο υ σ ω τ η ρ ί α» (καὶ τελικὰ, κατὰ παράθεση, ἡ ἐπιστροφή στὴν πρώτη σειρά), γίνεται «κάτι Ἱερὸ» (σ. 48). Ἔχουμε ἐδῶ δυὸ προόδους ποῦ εἶναι ἐξισωμένες ἀνάμεσά τους καὶ μποροῦν ἔτσι νὰ δώσουν τὴν εὐκαιρία γιὰ μιὰ μεγάλη ποιικιλία ἐξισώσεων. Θὰ ἀσχοληθοῦμε μ' αὐτὸ ἀργότερα. Μὲ τὴ μέθοδο αὐτή, ἐπίσης, τὸ «Ἱερὸ» ποῦ ὡς τώρα τὸ γνωρίσαμε μόνο ὡς ἕνα καθαρὰ θεωρητικὸ χαρακτηρισμὸ καθαρὰ θεωρητικῶν σχέσεων ἔχει ἀποκτήσει μιὰ καινούργια πρακτικὴ σημασία «κάτι ποῦ μέσα σ' αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητήσω τὴν ἀληθινὴ μου σωτηρία», πράγμα ποῦ ἐπιτρέπει νὰ κάνουμε τὸ Ἱερὸ νὰ γίνῃ τὸ ἀντίθετο τοῦ ἐγωιστῆ. Στὸ μεταξὺ δὲ χρειάζεται νὰ ἀναφέρουμε, ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ διάλογος μὲ τὸ κήρυγμα ποῦ ἀκολουθεῖ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ καινούργια ἐπανάληψη τῆς ἱστορίας τοῦ νέου ποῦ συναντήσαμε ἤδη τρεῖς ἢ τέσσερες φορές πρωτύτερα.

Ἐδῶ, ἀφοῦ φτάσαμε στὸν «ἐγωιστῆ», ἀποκόπτουμε τὰ «καθοδηγητικὰ νήματα» τοῦ Στίρνερ διότι, πρῶτον, πρέπει νὰ παρουσιάσουμε τὸ ἐπιχειρημὰ του σὲ ὅλη του τὴν καθαρότητα, ἐλεύθερο ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἰντερμέτζα ποῦ μεσολαβοῦν, καί, δεύτερο, διότι σὲ ὁποιαδήποτε περίπτωσιν αὐτὰ τὰ ἰντερμέτζα (σὲ ἀναλογία μὲ τοὺς «Λατζαρόνι» — Βίγκαντ, σ. 159, ἡ λέξις θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι Λατζαρόνε — ὁ Σάντσο¹ θὰ ἔλεγε τὰ ἰντερμέτζι) θὰ παρουσιαστοῦν πάλι σὲ ἄλλα τμήματα τοῦ βιβλίου, διότι ὁ Στίρνερ μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ ὑπακούει τῇ δικιᾷ του ἀπαίτησιν «γύριζε πάντα στὸν ἑαυτὸ του», ἀντίθετα ἐκπέμπει πάντα τὸν ἑαυτὸ του καὶ πάλι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Θὰ ἀναφέρουμε ἀπλῶς καὶ μόνο ὅτι τὸ ἐρώτημα ποῦ μπῆκε στὴ σελίδα 45: Τί εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ «Ἐγώ» ποῦ εἶναι τὸ πνεῦμα; παίρνει τώρα πραγματικὰ τὴν ἀπάντησιν ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ Ἱερὸ, δηλ., κάτι ξένο πρὸς τὸ «Ἐγώ», καὶ ὅτι κάθε τι ποῦ εἶναι ξένο πρὸς τὸ «Ἐγώ» — χάρις σὲ μερικὲς μὴ ἀναφερόμενες παραθέσεις, «παραθέσεις καθεαυτῆς» — συλλαμβάνεται ἐπομένως χωρὶς ἄλλες φασαρίες ὡς πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα, τὸ Ἱερὸ, τὸ Ἐένο, εἶναι ταυτόσημες ιδέες, ποῦ κηρύσσει ἐναντίον τους τὸν πόλεμο, ὅπως ἀκριβῶς, σχεδὸν λέξις πρὸς

1. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ Στίρνερ θὰ ἀποκαλεῖται συχνὰ Σάντσο.

λέξη, ἔκανε στὴν ἀρχὴ σὲ σχέσηη μὲ τὸν νέο καὶ τὸν ἄντρα. Ἐπομένως δὲν ἔχουμε προχωρήσει οὔτε βῆμα παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι στὴ σελίδα 20.

α) Ἡ ὀ π τ α σ ί α

Ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἀρχίζει τώρα νὰ ἀσχολιέται σοβαρὰ μὲ τὰ «πνεύματα» ποὺ εἶναι «γέννημα τοῦ πνεύματος» (σ. 39), μὲ τὴν πνευματικότητα τοῦ κάθε πράγματος (σ. 47). Τουλάχιστο ἔτσι φαντάζεται. Στὴν πραγματικότητα ὡστόσο, βάζει ἕνα καινούργιο ὄνομα στὴν προηγούμενη ἀποψή του γιὰ τὴν ἱστορία, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι ἦταν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἱ ἐκπρόσωποι γενικῶν ἐνοιῶν. Αὐτὲς οἱ γενικὲς ἐννοιες ἐμφανίζονται ἐδῶ πρὶν ἀπ' ὅλα στὴ νεγροειδῆ κατάστασι σὰν ἀντικειμενικὰ πνεύματα ποὺ ἔχουν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τὸ χαρακτήρα ἀντικειμένων, καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ὀνομάζονται φαντάσματα ἢ — ὀ π τ α σ ί ε ς. Τὸ κύριο φάντασμα εἶναι, βέβαια, ὁ ἴδιος ὁ «ἄνθρωπος», διότι, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε προηγουμένα, οἱ ἄνθρωποι ὑπάρχουν μονάχα ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον σὰν ἐκπρόσωποι μιᾶς γενικότητος, μιᾶς Οὐσίας, μιᾶς Ἐννοίας, τοῦ Ἅγιου, τοῦ Ἐένου, τοῦ Πνεύματος, δηλ., μονάχα σὰν τὸ φαντασματικὸ, σὰν τὰ φαντάσματα, καὶ διότι, σύμφωνα μὲ τὴ «Φ α ι ν ο μ ε ν ο λ ο γ ί α» τοῦ Χέγκελ (σελίδα 255 καὶ ἄλλοῦ), τὸ Πνεῦμα στὸ βαθμὸ ποὺ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἔχει τὴ «μορφὴ τοῦ πράγματος», εἶναι ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος (βλέπε παρακάτω γιὰ «τὸν Ἄνθρωπο»).

Ἔτσι, βλέπουμε ἐδῶ ν' ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ νὰ περνᾶνε μπροστά μας τὰ διάφορα εἶδη φαντασμάτων τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο. Ὁ Ζὰκ λὲ Μπονόμ ξεχνάει ἀπλῶς ὅτι ἔχει ἤδη κάνει τίς παλιές καὶ τίς καινούργιες ἐποχὲς νὰ παρελαύνουν μπροστά μας σὰ γιγάντια φαντάσματα, ποὺ σὲ σύγκρισή μ' αὐτὰ ὅλες οἱ ἄκακες φαντασίαι γιὰ τὸ Θεό, κτλ., εἶναι ψιλοπράγματα.

Φάντασμα ἀριθ. 1: τὸ ὑ π ἔ ρ τ α τ ο ὶ ν, ὁ Θεός (σ. 53). Ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ τὰ προηγουμένα, ὁ Ζὰκ λὲ Μπονόμ, ποὺ ἡ πίστη του μετακινεῖ ὅλα τὰ θουνὰ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, πιστεύει ὅτι «γιὰ χιλιάδες χρόνια οἱ ἄνθρωποι ἔβαλαν στὸν ἑαυτὸ τους τὸ κ α θ ἦ - ρ ο ν», «θασανίστηκαν μὲ τὸ τρομερὸ ἀνέφικτο, μὲ τὸ ἀτέλειωτο ἔργο τῶν Δαναΐδων» — «νὰ ἀποδείξουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ». Δὲ χρειάζεται νὰ σπαταλήσουμε ἄλλα λόγια γι' αὐτὴ τὴν ἀπίστευτὴ πίστη.

Φάντασμα ἀριθ. 2: ο ὑ σ ί α. Ὅ,τι λέει ὁ καλὸς μας ἄνθρωπος γιὰ τὴν οὐσία περιορίζεται — πέρα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀντέγραφε ἀπὸ τὸν Χέγ-

κελ — σὲ «πομπώδη λόγια καὶ ἄθλιες σχέψεις» (σ. 53). «Ἡ πρόοδος ἀπὸ τὴν οὐσία «στὴν» παγκόσμια οὐσία «δὲν εἶναι δύσκολη», καὶ αὐτὴ ἡ παγκόσμια οὐσία, εἶναι, βέβαια, τὸ

Φάντασμα ἀριθ. 3: ἡ ματαίωτα τοῦ κόσμου. Δὲν ἔχουμε τίποτε νὰ ποῦμε γι' αὐτό, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἀπὸ αὐτὸ «εὐκόλα» προκύπτει τὸ

Φάντασμα ἀριθ. 4: καλὲς καὶ κακὲς οὐσίεες Πραγματικά, κάτι θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς γι' αὐτό, ἀλλὰ δὲ λέγεται — καὶ περνάει κανεὶς στὸ ἐπόμενο, τὸ:

Φάντασμα ἀριθ. 5: ἡ οὐσία καὶ τὸ βασίλειό της. Δὲ θὰ ἔπρεπε καθόλου νὰ ἐκπλαγοῦμε πού θρῖσκουμε ἐδῶ τὴν οὐσία γιὰ δευτέρη φορὰ στὸν τίμιο συγγραφέα μας, διότι ἔχει πλήρη συνείδηση τῆς «ἀδεξιότητάς» του (Βίγκαντ, σ. 166), καὶ ἐπομένως ἐπαναλαβαίνει τὸ κάθε τι κάμποσες φορὲς γιὰ νὰ μὴν τὸν παρανοήσουμε. Ἡ οὐσία δρίζεται ἐδῶ κατὰ πρῶτο λόγο σὰν ὁ ἰδιοκτήτης ἐνὸς «βασίλειου» καὶ ὕστερα λέγεται γι' αὐτὴν ὅτι εἶναι «οὐσία» (σ. 54), ὅπότεν μετατρέπεται στὸ

Φάντασμα ἀριθ. 6: «οὐσίεες». Τὸ νὰ τις ἀντιλαμβανόμαστε καὶ νὰ τις ἀναγνωρίζουμε, αὐτὲς μονάχα, εἶναι θρησκεία. «Τὸ βασίλειό τους (τῶν οὐσιῶν) εἶναι — ἓνα βασίλειο οὐσιῶν» (σ. 54). Κι ἐδῶ ξαφνικά, χωρὶς φανερό λόγο ἐμφανίζεται τὸ

Φάντασμα ἀριθ. 7: ὁ Θεάνθρωπος, ὁ Χριστός. Γι' αὐτὸν ὁ Στίρνερ εἶναι ἱκανὸς νὰ πεῖ ὅτι ἔχει «προικιστεῖ μὲ σῶμα». Ἄν ὁ Ἅγιος Μάξ δὲν πιστεύει στὸ Χριστό, τουλάχιστο πιστεύει στὸ «πραγματικὸ τοῦ σώμα». Σύμφωνα μὲ τὸν Στίρνερ, ὁ Χριστὸς ἔφερε μεγάλη καταστροφή στὴν ἱστορία, καὶ ὁ αἰσθηματικὸς μας ἅγιος διηγεῖται μὲ δάκρυα στὰ μάτια «πῶς οἱ πιὸ δυνατοὶ Χριστιανοὶ βασάνισαν τοὺς ἑαυτοὺς τους γιὰ νὰ τὸν καταλάβουν» — πραγματικά, «ποτὲ δὲν ὑπῆρξε φάντασμα πού νὰ βασάνισε τόσο τὴν ψυχὴ, καὶ κανέναν σαμάν, πού πέφτει σὲ κατάσταση ἄγριας φρενίτιδας καὶ φρικτῶν σπασμῶν, δὲ μπορεῖ νὰ ὑποφέρει βασανιστήρια σὰν αὐτὰ πού ὑπέφεραν οἱ Χριστιανοὶ γι' αὐτὸ τὸ ἐντελῶς ἀκατανόητο φάντασμα». Ὁ Ἅγιος Μάξ χύνει ἓνα συμπαθητικὸ δάκρυ πάνω στὸν τάφο τῶν θυμάτων τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερα περνάει στὴν «φρικτὴ οὐσία», τὸ

Φάντασμα ἀριθ. 8, τὸν Ἄνθρωπο. Ἐδῶ ὁ τολμηρὸς συγγραφέας μας καταλαμβάνεται ἀπὸ ἄμεση «φρίκη» — «τρομοκρατεῖται ἀπὸ τὸν

ἐαυτοῦ του», βλέπει σὲ κάθε ἄνθρωπο ἕνα «τρομακτικὸ φάντασμα», ἕνα «ἀπαίσιον φάντασμα» ποὺ μέσα του κάτι «κρύβεται» (σσ. 55, 56). Νιώθει ἐξαιρετικὰ ἄβολα. Τὸ ρήγμα ἀνάμεσα σὲ φαινόμενα καὶ οὐσία δὲν τὸν ἀφίνει ἤσυχο. Εἶναι σὰν τὸν Νάβαλ τὸν ἄντρα τῆς Ἰαβιγαίας, ποὺ λέγεται γι' αὐτόν, στὴν Ἁγία Γραφή ὅτι ἡ οὐσία του ἐπίσης ἦταν χωρισμένη ἀπὸ τὴ φαινόμενη ἐμφάνισή του: «Καὶ ὑπῆρχε ἕνας ἄνδρας στὴ Μαών, und sein Wesen zu Karmel (I. Σαμουήλ, 25, 2).¹ Ἄλλὰ ἀκριβῶς στὴν κατάλληλη στιγμή, προτοῦ ὁ «θασανισμένος στὴν ψυχὴ» Ἁγιὸς Μᾶξ φυτέψει ἀπελπισμένους μιὰ σφαῖρα στὸ κεφάλι του, θυμᾶται ξαφνικὰ τοὺς Ἀρχαίους ποὺ «δὲν παρατήρησαν τίποτε τὸ παρόμοιο στοὺς δούλους τους». Αὐτὸ τὸν ὀδηγεῖ στὸ

Φάντασμα ἀριθ. 9, τὸ ἐθνικὸ πνεῦμα (σ. 56). Ὁ Ἁγιὸς Μᾶξ, ποὺ δὲ μπορεῖ πιά νὰ συγκρατηθεῖ, παραδίδεται σὲ «τρομακτικές» φαντασίες γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, γιὰ νὰ μεταμορφώσῃ τὸ

Φάντασμα ἀριθ. 10: τὸ «πᾶν» σὲ μιὰν ὀπτασίαν καί, τελικὰ, ἐκεῖ ὅπου σταματᾷ κάθε ἀρίθμησή τους, νὰ ρίξῃ μέσα στὴν τάξιν τῶν φαντασμάτων τὸ «Ἁγίον Πνεῦμα», τὴν ἀλήθειαν, τὴ δικαιοσύνην, τὸ νόμον, τὴ δικαιοῦν ὑπόθεσιν (ποὺ ἀκόμα δὲ μπορεῖ νὰ ξεχάσῃ) καὶ μερικὰ ἄλλα πράγματα ἐντελῶς ξένα ἀνάμεσά τους.

Ἐξω ἀπ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀξιοσημεῖωτο μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ κεφάλαιον παρὰ μονάχα ὅτι ὁ Ἁγιὸς Μᾶξ μετατοπίζει μὲ τὴν πίστην του ἕνα ἱστορικὸ βουνό. Δηλαδὴ διατυπώνει τὴ γνώμη (σ. 56): «Μονάχα ἐξαιτίας ἐνὸς ὑπέρτατου ὄντος ἔχει ποτὲ κανεὶς λατρευτεῖ, μονάχα σὰ φάντασμα ἔχει θεωρηθεῖ σὰν πρόσωπον ἁγιοποιημένο, δηλ.» (δ η λ α δ ή!) «προστατευόμενον καὶ ἀναγνωρισμένο». Ἄν, αὐτὸ τὸ βουνό, ποὺ μετατοπίστηκε μονάχα ἀπὸ τὴν πίστην, τὸ ξαναγυρίσουμε πίσω στὴ θέσην του, τότε «αὐτὸ θὰ διαβαστεῖ»: Μονάχα ἐξαιτίας προσώπων ποὺ προστατεύονται, δηλ., ποὺ προστατεύουν τὸν ἑαυτὸν τους, καὶ ποὺ εἶναι προνομιούχα, δηλ., ποὺ ἀρπάζουν προνόμια γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους, ἔχουν λατρευτεῖ ὑπέρτατα ὄντα καὶ ἔχουν ἁγιοποιηθεῖ φαντάσματα. Ὁ Ἁγιὸς Μᾶξ φαντάζεται, λόγου χάριν, ὅτι στὴν ἀρχαιότητα, ὅταν κάθε λαὸς κρατοῦνταν ἐνωμένους

1. Καὶ ἡ οὐσία του ἦταν στὸ Κάρμηλο. Στὰ γερμανικά, γίνεται λογοπαίγνιον μὲ τὴ λέξιν «Wesen», γιὰ τὴν μετάφρασιν τῆς Βίβλου ἀπὸ τὸν Λούθηρον ἡ λέξιν Wesen (οὐσία) χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν παλιὰ σημασίαν της: κτηματικὴ περιουσία, ἰδιοκτησία. Στὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα ἡ φράσιν εἶναι: «καὶ ἦν ἄνθρωπος ἐν τῇ Μαών, καὶ τὰ ποιμένα αὐτοῦ ἐν τῷ Κάρμηλω».

ἀπὸ ὕλικές σχέσεις καὶ συμφέροντα, λ.χ., ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα τῶν διαφόρων φυλῶν, κτλ., ὅταν χάρη σὲ μιὰ στενότητα παραγωγικῶν δυνάμεων καθένας ἔπρεπε εἶτε νὰ εἶναι δοῦλος, εἶτε νὰ διαθέτει δούλους, κτλ., κτλ., ὅταν ἐπομένως, τὸ νὰ ἀνήκεις σὲ ἕναν ἰδιαίτερο λαὸ ἦταν θέμα τοῦ πιὸ φυσικοῦ συμφέροντος» (Βίγκαντ, σ. 162) — τότε ἦταν μονάχα ἡ ἔννοια λαός, ἢ «ἐθνικότητα» ποὺ γεννοῦσε αὐτὰ τὰ συμφέροντα ἀπὸ μόνῃ της. Ἐπίσης, ὅταν στὴ σύγχρονη ἐποχῇ, ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς καὶ τὸ παγκόσμιον ἐμπόριο γέννησαν τὸν ὑποκριτικὸ, ἀστικὸ κοσμοπολιτισμὸ καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου — ὁ Ἅγιος Μάξ φαντάζεται ἐδῶ ἀντίθετα, ὅτι ἡ κατοπινότερη φιλοσοφικὴ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου πρόβαλε αὐτὲς τὶς σχέσεις σὰν «ἀποκαλύψεις» της (σ. 51). Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὴ θρησκεία, μὲ τὸ βασίλειον τῶν οὐσιῶν, ποὺ τὸ θεωρεῖ σὰν τὸ μοναδικὸ βασίλειον, ἀλλὰ ποὺ σχετικὰ μὲ τὴν οὐσία του δὲν ξέρει τίποτε, γιατί ἀλλιῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἤξερε ὅτι ἡ θρησκεία σ ἄ ν τ έ τ ι α δὲν ἔχει οὔτε οὐσία, οὔτε βασίλειον. Στὴ θρησκεία οἱ ἄνθρωποι κάνουν τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον μιὰ οὐσία ποὺ τὴ συλλαμβάνουν, τὴ φαντάζονται, ποὺ τοὺς ἀντιμετωπίζει μονάχα σὰν κάτι ξένο. Αὐτὸ πάλι μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ ἄλλες ἔννοιες, ἀπὸ τὴν «αὐτοσυνείδηση» καὶ παρόμοιες ἀνοησίες, ἀλλὰ ἀπὸ ὁλόκληρην τὴν ὑπάρχουσα ὡς τώρα μέθοδον παραγωγῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας, ποὺ εἶναι τόσο ἀκριβῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν καθαρὴν ἰδέαν, ὅσο καὶ ἡ ἐφεύρεση τῆς αὐτόματης κλωστικῆς μηχανῆς καὶ ἡ χρῆση τῶν σιδηροδρόμων εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν χεγκελιανὴν φιλοσοφίαν. Ἄν θέλει νὰ μιλάει γιὰ «οὐσία τῆς θρησκείας, δηλ., γιὰ μιὰ ὕλικὴ βάση αὐτῆς τῆς μὴ-οὐσίας,¹ τότε δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀναζητήσῃ οὔτε μέσα στὴν «οὐσία τοῦ Ἀνθρώπου», οὔτε στὶς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μέσα στὸν ὕλικον κόσμον ποὺ ὁποιοδήποτε στάδιον θρησκευτικῆς ἐξέλιξης τὸν ἔβρισκε ἤδη νὰ ὑπάρχει. (Πρὸς πάντων Φ ὠ ὕ ε ρ μ π α χ).

Ἄλλα τὰ «φαντάσματα» ποὺ ἔχουν παραταχθεῖ μπροστὰ μας ἦταν ἰδέες. Αὐτὲς οἱ ἰδέες — ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὴν πραγματικὴν τους βάση (ποὺ ὁ Στίρνερ ἀφίνει ὅπωςδήποτε κατὰ μέρος) — κατανοούμενες σὰν ἰδέες μέσα στὴ συνείδηση, σὰ σκέψεις μέσα στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων μεταφερμέναι ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικότητά τους πίσω στὸ ὑποκείμενον, ὑψωμέναι ἀπὸ οὐσία σὲ αὐτο-συνείδηση, εἶναι φ α ν τ α σ ι ο π λ η ξ ί ε ς ἢ ἔ μ μ ο ν ε ς ἰ δ έ ε ς.

1. Πρόκειται γιὰ λογοπαίγνιον στὸ γερμανικὸ πρωτότυπον: wesen = οὐσία, unwesen = μὴ οὐσία (στὴν κυριολεξίαν). Ἄλλὰ unwesen συνήθως σημαίνει = ἀταξία, σύγχυσις.

Σχετικά με την προέλευση της ιστορίας του Ἁγίου Μάξ για τὰ πνεύματα βλέπε τὰ «Ἀ ν έ κ δ ο τ α» II, σ. 66, τοῦ Φώυερμπαχ, ὅπου ἀναφέρεται:

«Θεολογία σημαίνει π ί σ τ η σ έ π ν ε ύ μ α τ α. Ἡ συνηθισμένη θεολογία, ὡστόσο, ἔχει τὰ φαντάσματά της μέσα στὴν αἰσθητὴ φαντασία, ἐνῶ ἡ θεωρησιακὴ θεολογία τὰ ἔχει στὴ μὴ αἰσθητὴ ἀφαίρεση».

Καὶ μιὰ πού ὁ Ἁγιος Μάξ συμμερίζεται τὴν πίστη ὄλων τῶν κριτικῶν, θεωρησιακῶν φιλοσόφων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς ὅτι σκέψεις κατωμένες ἀνεξάρτητες, ἐνσωματωμένες σκέψεις — πνεύματα — ἔχουν ἐξουσιάζει τὸν κόσμον καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ τὸν ἐξουσιάζουν, καὶ ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία ὡς τὴν ἴσταν ἡ ἱστορία τῆς θεολογίας, τίποτε δὲ θὰ ἴταν εὐκολώτερο γι' αὐτὸν ἀπὸ τὸ νὰ μετατρέψει τὴν ἱστορία σὲ ἱστορία πνευμάτων. Ἡ ἱστορία τῶν πνευμάτων τοῦ Σάντσου, ἐπομένως, βασίζεται πάνω στὴν παραδοσιακὴ πίστη στὰ πνεύματα τῶν θεωρησιακῶν φιλοσόφων.

β) Φαντασιοπληξία

«Ἄνθρωπε, ὑπάρχουν φαντάσματα μέσα στὸ κεφάλι σου! — Ἔχεις μιὰν ἔμμονη ἰδέα!» βροντοφωνάζει ὁ Ἁγιος Μάξ στὸ δοῦλο τοῦ Σέλιγκα. «Μὴ νομίσεις πὼς ἀστειεύομαι», τὸν ἀπειλεῖ. Μὴν τολμήσεις νὰ νομίσεις ὅτι ὁ σοβαρὸς «Μάξ Στίρνερ» εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀστειεύεται.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἔχει καὶ πάλι τὴν ἀνάγκη τοῦ πιστοῦ τοῦ Σέλιγκα γιὰ νὰ περάσει ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο στὸ ὑποκείμενο, ἀπὸ τὴν ὀπτασία στὴ φαντασιοπληξία.

Φαντασιοπληξία εἶναι ἡ ἱεραρχία μέσα στὸ μεμονωμένο ἄτομο, ἡ κυριαρχία τῆς σκέψης «μέσα του καὶ πάνω του». Ἄφοῦ ὁ κόσμος ἀντιμετώπισε τὸν νέο, τὸν δημιουργὸ φαντασιῶν (τῆς σελίδας 20) σὰν ἕνα κόσμο τῶν «πυρετικῶν τοῦ φαντασιῶν», σὰν ἕναν κόσμο πνευμάτων, «τὸ γέννημα τοῦ ἴδιου τοῦ κεφαλιοῦ του» μέσα στὸ κεφάλι του ἄρχισε νὰ τὸν ἐξουσιάζει. Ὁ κόσμος τῶν πυρετικῶν τοῦ φαντασιῶν — αὐτὸ εἶναι τὸ βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς πού ἔκανε — ὑπάρχει τὴν ἴσταν σὰν κόσμος τοῦ διαταραγμένου τοῦ πνεύματος. Ὁ Ἁγιος Μάξ — ὁ ἄνθρωπος πού ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ «τὸν κόσμο τῶν Συγχρόνων» στὴ μορφή τοῦ νέου, τοῦ δημιουργοῦ φαντασιῶν, — πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ δηλώσει ὅτι «σχεδὸν ὀλόκληρη ἡ

άνθρωπότητα ἀποτελείται ἀπὸ πραγματικούς τρελοὺς, τρόφιμους ἑνὸς τρελοκομείου». (σ. 57).

Ἡ φαντασιοπληξία πού ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἀνακαλύπτει μέσα στὰ κεφάλαια τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ δική του φαντασιοπληξία — ἡ φαντασιοπληξία τοῦ «ἀγίου» πού βλέπει τὸν κόσμον κάτω ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς αἰωνιότητος καὶ πού παίρνει τόσο τίς ὑποκριτικές φράσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅσο καὶ τίς ψευδαισθήσεις τους, σὰν τὰ ἀληθινὰ κίνητρα τῶν πράξεών τους. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ὁ ἀπλοϊκός, εὐσεβὴς ἄνθρωπός μας προφέρει ἐμπιστευτικά τὴ μεγάλη φράση: «Σχεδὸν ὀλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα πιστεύει σὲ κάτι ὑψηλότερο» (σ. 57).

«Φαντασιοπληξία» σημαίνει «μιὰ ἔμμομη ἰδέα», δηλ., «μιὰ ἰδέα πού ἔχει ὑποτάξει τὸν ἄνθρωπο στὸν ἑαυτὸ τῆς» ἢ — ὅπως λέγεται ἀργότερα μὲ πιὸ λαϊκὸ τρόπο — «φαντασιοπληξία» εἶναι κάθε εἶδος παραλογισμῶν πού μ' αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι «ἔχουν παραγεμίσει τὰ κεφάλαια τους». Μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία, ὁ Ἅγιος Μᾶξ φτάνει στὸ συμπέρασμα ὅτι κάθε τι πού ἔχει ὑποτάξει τοὺς ἀνθρώπους στὸν ἑαυτὸ τους — λόγου χάρη, ἡ ἀνάγκη νὰ παράγουν γιὰ νὰ ζοῦν, καὶ οἱ σχέσεις πού ἐξαρτιέονται ἀπ' αὐτὸ — εἶναι ἕνας τέτοιος «παραλογισμὸς» ἢ «ἔμμομη ἰδέα». Μιὰ πού ὁ κόσμος τοῦ παιδιοῦ εἶναι ὁ μόνος «κόσμος τῶν πραγμάτων», ὅπως μάθαμε στὸ μῦθο τῆς «Ζωῆς ἑνὸς Ἀνθρώπου», κάθε τι πού δὲν ὑπάρχει, «γιὰ τὸ παιδί» (ὀρισμένες φορές ἐπίσης γιὰ τὸ ζῶο) εἶναι σὲ κάθε περίπτωση μιὰ «ἰδέα» καὶ «εὐκολα ἐπίσης» μιὰ «ἔμμομη ἰδέα». Βρισκόμαστε ἀκόμη πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὸν νέο καὶ τὸ παιδί.

Τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ φαντασιοπληξία ἀποσκοπεῖ ἀπλῶς νὰ ἐπαληθεύσει τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς κατηγορίας στὴν ἱστορία τοῦ «Ἀνθρώπου». Ἡ πραγματικὴ πάλη ἐναντίον τῆς φαντασιοπληξίας διεξάγεται μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ «Βιβλίον» καὶ ἰδιαίτερα στὸ δεῦτερο μέρος. Ἐπομένως λίγα παραδείγματα φαντασιοπληξίας μποροῦν ἐδῶ νὰ μᾶς εἶναι ἀρκετά.

Στὴ σελίδα 59, ὁ Ζάκ λὲ Μπονὸμ πιστεύει ὅτι «οἱ ἐφημερίδες μας εἶναι γεμάτες ἀπὸ πολιτικὴ, διότι βρίσκονται μέσα στὴν ἀρπάγη τῆς φρεναπάτης ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε γιὰ νὰ γίνεῖ ἕνα «ζῶον πολιτικόν».¹ Ἄρα, σύμφωνα μὲ τὸν Ζάκ λὲ Μπονὸμ, οἱ ἄνθρωποι ἀνακατεῦνται στὴν πολιτικὴ, διότι οἱ ἐφημερίδες μας εἶναι γεμάτες ἀπ' αὐτὴν! Ἄν ἕνας πατέρας τῆς ἐκκλησίας ἐπρόκειτο νὰ ρίξει μιὰ ματιὰ στὰ δελτία

1. Στὸ πρωτότυπο εἶναι γραμμένο. «zoon politikon»

τοῦ Χρηματιστηρίου στὶς ἐφημερίδες μας, δὲ θὰ μπορούσε νὰ κρίνει διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάξ καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ πεῖ: αὐτὲς οἱ ἐφημερίδες εἶναι γεμάτες ἀπὸ δελτία χρηματιστηρίου, διότι βρίσκονται μέσα στὴν ἀρπάγη τῆς φρεναπάτης ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε γιὰ νὰ ἀνακατευτεῖ στὴν οἰκονομικὴ κερδοσκοπία. Ἔτσι δὲν εἶναι οἱ ἐφημερίδες ποὺ διαθέτουν φαντασιοπληξίες, ἀλλὰ οἱ φαντασιοπληξίες ποὺ κατέχουν τὸν «Στίρνερ».

Ὁ Στίρνερ ἐξηγεῖ τὴν καταδίκη τῆς αἰμομιξίας καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς μονογαμίας μέσο τοῦ «Ἱεροῦ», «αὐτοὶ εἶναι τὸ «Ἱερό». Ἄν στοὺς Πέρσες ἢ αἰμομιξία δὲν καταδικάζεται, καὶ ἂν ὁ θεσμὸς τῆς πολυγαμίας ἰσχύει στοὺς Τούρκους, τότε σ' αὐτὰ τὰ μέρη αἰμομιξία καὶ πολυγαμία εἶναι τὸ «Ἱερό». Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοῦμε ὅποιαδήποτε διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο «Ἱερά» πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ Πέρσες καὶ οἱ Τούρκοι «παραγέμισαν τὰ κεφάλια τους» μὲ διαφορετικοὺς παραλογισμοὺς ἀπὸ ὅ,τι οἱ γερμανικοὶ χριστιανοὶ λαοί. — Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος ποὺ ὁ Πατέρας τῆς ἐκκλησίας «ἀποσπᾷ τὸν ἑαυτό του» ἀπὸ τὴν ἱστορία «τὴν κατάλληλη ὥρα». — Ὁ Ζάκ λέει μὴν ἔχει τόσο ἐλάχιστη ἰδέα γιὰ τὶς ἀληθινὲς ὑλιστικὲς αἰτίες τῆς καταδίκης τῆς πολυγαμίας καὶ τῆς αἰμομιξίας μέσα σὲ ὀρισμένες συνθήκες, ὥστε θεωρεῖ αὐτὴ τὴν καταδίκη πὼς εἶναι ἀπλῶς τὸ δόγμα μιᾶς πίστεως, καὶ μαζί μὲ κάθε φιλισταῖο φαντάζεται πὼς, ὅταν ἓνας ἄνθρωπος εἶναι φυλακισμένος γιὰ ἓνα ἔγκλημα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, σημαίνει: ὅτι ἢ «ἠθικὴ ἀγνόητα» τὸν κλείνει σὲ ἓναν «οἶκο ἠθικοῦ σωφρονισμοῦ» (σ. 60) — μιὰ ποὺ οἱ φυλακὲς γενικὰ τοῦ φαίνονται πὼς εἶναι οἶκος γιὰ ἠθικὸ σωφρονισμὸ — ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη βρίσκεται πρὸ πίσω ἀπὸ τὸν μορφωμένο ἄστυ ποὺ ἔχει καλύτερη κατανόηση τοῦ θέματος — πρὸβλ. τὴν φιλολογία γιὰ τὶς φυλακὲς. Οἱ «φυλακὲς» τοῦ «Στίρνερ» εἶναι οἱ πρὸ ἀσήμαντες ψευδαισθήσεις τοῦ Βερολινέζου ἄστυ, ποὺ γι' αὐτὸν ἴσως, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίζονται «οἶκος ἠθικοῦ σωφρονισμοῦ».

Ἄφου ὁ Στίρνερ, μὲ τὴ βοήθεια κάποιας «ἐπεισοδιακὰ παρεμβαλλόμενης» «ἱστορικῆς θεώρησης», ἀνακάλυψε ὅτι «ἦταν ὑποχρεωτικὸ νὰ συμβεῖ ὥστε ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅλες τὶς ἰκανότητές του νὰ ἀποδείξει ὅτι εἶναι θρησκευτικὸς» (σ. 64), «ἔτσι ἐπίσης, πραγματικὰ» «δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ» — «ἐπειδὴ τώρα ἔχουμε γίνεῖ τόσο βαθεῖα θρησκευτικοί» — «ποὺ» ὁ δ ρ κ ο ς «τῶν ἐ ν ὀ ρ κ ω ν μᾶς καταδικάζει σὲ θάνατο καὶ ὁ ἄστυνομικὸς κλητήρας, ὅταν καλὸς χριστιανός, μᾶς κλειδώνει σ' ἓνα κελλὶ μέσο τοῦ «ἐ π ἰ σ ἦ μ ο υ δ ρ κ ο υ». Ὅταν ἓνας χωρο-

φύλακας τὸν σταματάει ἐπειδὴ καπνίζει μέσα στὸ Τίργκάρτεν,¹ δὲν εἶναι ὁ βασιλικὸς Πρῶσος χωροφύλακας ποὺ τοῦ ἀρπάζει τὸ πούρο ἀπὸ τὸ στόμα, ποὺ τὸν πληρώνουν γιὰ νὰ κάνει ἔτσι, καὶ ἔχει μερίδιο ἀπὸ τὰ χρήματα τῶν προστίμων, ἀλλὰ ὁ «ἐπίσημος ὄρκος» ποὺ ἐνεργεῖ ἔτσι. Μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῆς τρόπο ἢ δύναμη τοῦ ἀστυ τοῦ δικαστήριου τῶν ἐνόρκων—χάρις στὴν ψευτο-ἱερὴ ἐμφάνιση ποὺ παίρνουν ἐδῶ οἱ amis de commerce — μετατρέπεται γιὰ τὸν Στίρνερ σὲ δύναμη νὰ ὀρκίζεσαι, σὲ δύναμη τοῦ ὄρκου, σὲ «Ἱερό». «Ἀληθῶς σὰς λέγω, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ εὗρον τοσαύτην πίστιν». (Κατὰ Ματθαῖον, 8, 10).

Γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους μιὰ σκέψη γίνεται ἕνα ἀξίωμα, σὲ τρόπο ποὺ δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ κατέχουν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ δεύτερο εἶναι αὐτὸ ποὺ τοὺς κατέχει, καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα ἀποκτοῦν πάλι μιὰ σταθερὴ ἀποψη. Ἀλλὰ «δὲν εἶναι τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ». (Πρὸς Ρωμαίους, 9, 16). Ἐπομένως στὴν ἴδια σελίδα πολλὰ ἀγκάθια πρόκειται νὰ μποῦν στὴ σάρκα τοῦ Ἁγίου Μᾶξ καὶ πρέπει νὰ μᾶς δώσει ἕναν ἀριθμὸ ἀπὸ ἀξιώματα: πρῶτο τὸ ἀξίωμα — ὄχι ἀξιώματα, ποὺ τὸ ἀκολουθεῖ, δεύτερο, τὸ ἀξίωμα νὰ μὴν ἔχει κανεὶς καμμιά σταθερὴ ἀποψη, τρίτο, τὸ ἀξίωμα πῶς «ἄν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ κατέχουμε πνεῦμα, τὸ πνεῦμα δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς κατέχει». Καὶ τέταρτο, τὸ ἀξίωμα ὅτι θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ ἔχει γνῶση τῆς σάρκας του, «γιατὶ μονάχα ὅταν ἔχει γνῶση τῆς σάρκας του, ἔχει ὁ ἀνθρώπος πλήρη γνῶση τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ μόνον ὅταν ἔχει πλήρη γνῶση τοῦ ἑαυτοῦ του, εἶναι συνειδητὸς ἢ ὀρθολογικός».

Γ. Ἡ Ἀκάθαρτα Ἀκάθαρτη Ἱστορία τῶν Πνευμάτων

α) Νέγροι καὶ Μογγόλοι

Τώρα ἐπιστρέφουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ «μοναδικοῦ» ἱστορικοῦ σχήματος καὶ τῆς «μοναδικῆς» ὀνοματολογίας. Τὸ παιδί γίνεται Νέγρος, ὁ νέος Μογγόλος. Βλέπε «Ἡ Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης».

1. Μέχρι τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848, ἀπαγορεύονταν, μὲ ποινὴ προστίμου, τὸ κάπνισμα στοὺς δρόμους τοῦ Βερολίνου καὶ στὸ Τίργκάρτεν, μεγάλου πάρκου στὴν καρδιὰ τῆς πρωτεύουσας. Αὐτοὶ ποὺ ἔκαναν τίς καταγγελίες εἰσπράττανε ἕνα μέρος τοῦ προστίμου.

«Τις ιστορικές σκέψεις της Μογγολικότητάς μας, πού θά συμπεριλάβω ἐπεισοδιακά σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, τις παρουσιάζω χωρὶς ὁποιαδήποτε ἀπαίτηση θαύτητας ἢ ἀκόμα καὶ αὐθεντικότητας, ἀλλὰ μόνον ἵνα ἐπειδή μοῦ φαίνεται ὅτι μπορεῖ νὰ συμβάλει στὸ ξεκαθάρισμα τοῦ ὑπόλοιπου» (σ. 87).

Ὁ Ἅγιος Μάξ προσπαθεῖ νὰ ξεκαθαρίσει γιὰ τὸν ἑαυτό του τις φράσεις του γιὰ τὸ παιδί καὶ τὸν νέο, δίνοντάς τους ὀνόματα παγκόσμιας ἔκτασης καὶ προσπαθεῖ νὰ ξεκαθαρίσει αὐτὰ τὰ ὀνόματα παγκόσμιας ἔκτασης προσθέτοντάς τους ταχυδακτυλουργικά τις φράσεις του γιὰ τὸ παιδί καὶ τὸν νέο. Ὁ νεγροειδῆς χαρακτήρας ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχαιότητα, τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ πράγματα» (παιδί). Ὁ μογγολοειδῆς χαρακτήρας — τὴν περίοδο τῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τις σκέψεις, τὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ» (τὸν νέο). (Πρβλ. «Ἡ Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης»). «Τὰ παρακάτω λόγια προορίζονται γιὰ τὸ μέλλον: Εἶμαι ἰδιοκτῆτης τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων, καὶ εἶμαι ἰδιοκτῆτης τοῦ κόσμου τῶν σκέψεων» (σσ. 87, 88). Αὐτὸ τὸ μέλλον ἔχει ἤδη συμβεῖ μιὰ φορά, στὴ σελίδα 20, σὲ σχέση μὲ τὸν ἄντρα, καὶ θὰ συμβεῖ πάλι ἀργότερα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ σελίδα

Πρώτη «ἱστορικὴ σκέψη χωρὶς ἀπαίτηση θαύτητας ἢ ἀκόμα καὶ αὐθεντικότητας»: Μιὰ καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶναι μέρος τῆς Ἀφρικῆς ὅπου ζοῦν οἱ Νέγροι, ἔπεται ὅτι «στὴ Νεγρικὴ ἐποχὴ» «συμπεριλαμβάνονται» οἱ «ἐκστρατεῖες τοῦ Σέσωστρη», πού δὲ συνέβηκαν ποτέ, καὶ ἡ «σημασία τῆς Αἰγύπτου» (ἡ σημασία πού εἶχε ἐπίσης καὶ τὴν ἐποχὴ τῶν Πτολεμαίων, τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ναπολέοντα στὴν Αἴγυπτο, τοῦ Μωχάμετ Ἄλη, τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, τῶν φυλλαδίων τοῦ Ντυβερζιέ ντὲ Ὁράν,¹ κτλ.), «καὶ τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς γενικά» (καὶ ἐπομένως τῆς Καρχηδόνας, τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀννίβα ἐναντίον τῆς Ρώμης, καὶ «εὐκολὰ ἐπίσης», ἡ σημασία τῶν Συρακουσῶν καὶ τῆς Ἰσπα-

1. Duvergier de Hauranne (1798 - 1811)· φιλελεύθερος πολιτικός καὶ δημοσιογράφος. Τὸ 1846 τὸ πρόβλημα τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ ἀνατολικὸ ζήτημα ἦταν πολὺ ἐπίκαιρα.

νίας, τῶν Βανδάλων, τοῦ Τερτυλλιανοῦ,¹ τῶν Μαυριτανῶν, τοῦ Ἴβν Χουσεΐν Ἰμπν Ἀλῆ Μπέν Ἰμπνταλάχ Ἰμπν Σινᾶ,² τῶν πειρατικῶν κρατῶν, τῶν Γάλλων στήν Ἀλγερία, τοῦ Ἰμπντ Ἐλ - Καντέρ,³ τοῦ Πιέρ Ἀνφαντέν⁴ καί τῶν τεσσάρων καινούργιων βατράχων τοῦ Σ α ρ ι β α ρ ί)⁵ (σ. 88). Στή συνέχεια, ὁ Στίρνερ ξεκαθαρίζει τίς ἐκστρατείες τοῦ Σέσωστρη, κτλ., βάζοντάς τες στή νέγρικη ἐποχή «παρεμβάλλοντάς την ἐπεισοδιακά» ὡς ἱστορικὸ παράδειγμα τῶν μοναδικῶν του σκέψεων «γιὰ τὰ χρόνια τῆς παιδικῆς μας ἡλικίας».

Δ ε ὑ τ ε ρ η «ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ σ κ έ ψ η»: «Στή Μογγολοειδῆ ἐποχὴ ἀνήκουν οἱ ἐκστρατείες τῶν Οὔννων καί τῶν Μογγόλων μέχρι καί οἱ Ρῶσοι» (καί οἱ Wasserpolasken),⁶ ὅποτε πάλι οἱ ἐκστρατείες τῶν Οὔννων καί τῶν Μογγόλων, μαζί μέ τοὺς Ρῶσους, «ξεκαθαρίζονται» μέ τὸ νὰ συμπεριλαμβάνονται στή «Μογγολοειδῆ ἐποχὴ», καί ἡ «Μογγολοειδῆς ἐποχὴ» — σημειώνοντας ὅτι εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς φράσης «ἐξάρτησι ἀπὸ τίς σκέψεις», πού ἔχουμε ἤδη συναντήσει σὲ σχέση μέ τὸν ν έ ο.

Τ ρ ί τ η «ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ σ κ έ ψ η»:

Στή Μογγολοειδῆ ἐποχὴ ἡ «ἀξία τοῦ Ἐγώ μου δὲ μπορεῖ ἴσως νὰ καθοριστεῖ σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο διότι τὸ σ κ λ η ρ ὸ διαμάντι τοῦ μ ἦ - Ἐ γ ῶ ἔχει πολὺ ὑψηλὴ τιμὴ, διότι εἶναι πολὺ σκληρὸ καί δυσκατέργαστο γιὰ νὰ ἀπορροφηθεῖ καί νὰ καταναλωθεῖ ἀπὸ τὸ Ἐγώ μου. Ἀντίθετα, οἱ ἄνθρωποι ἀπλῶς σέρνονται κάνοντας ἀσκοπη φασαρία πάνω σ' αὐτὸ τὸ στατικὸ κόσμος, αὐτὴ τὴν οὐσία, σὰν παρασιτικὰ ζυῦφια πάνω σ' ἓνα σῶμα πού ἀπὸ τοὺς χυμούς του ἀποσποῦν τὴν τροφή τους, ἀλλὰ πού δὲν τὸ καταβροχθίζουν. Εἶναι τὸ πέταγμα τῶν βλαβερῶν ἐντόμων, ἡ ἐργατικότητα τῶν Μογγόλων. Στους Κινέζους π ρ α γ μ α τ ι κ ᾶ ἔλα παραμένουν ὅπως παλιά,

1. Τερτυλλιανός: Ρωμαῖος φιλόσοφος καί συγγραφέας, ἰσπανικῆς καταγωγῆς. Ἐζησε περίπου ἀπὸ τὸ 160 μέχρι τὸ 220.

2. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀθικέννα, διάσημο ἐπιστήμονα, φιλόσοφο καί γιατρό (980 - 1037) Τατζίκος ἀπὸ τὴν Μπουχάρα.

3. Ἰμπντ Ἐλ - Καντέρ: (1808 - 1883) Ἀραβὸς ἡγέτης πού ἀντιτάχθηκε στήν κατάκτηση τῆς Ἀλγερίας ἀπὸ τοὺς Γάλλους.

4. Μαθητὴς τοῦ Σαιν - Σιμόν πού διέδωσε τίς ιδέες του (1796 - 1864).

5. Σατιρικὸ περιοδικὸ πού ἰδρύθηκε στή Γαλλία τὸ 1832.

6. Στὴν κυριολεξία: Νερο - Πολωνοί. Κοροϊδευτικὸ παρατσούκλι πού ἔδιναν οἱ Γερμανοὶ στοὺς Πολωνοὺς τῆς Σιλεσίας.

κτλ. — Ἐπομένως» (ἐπειδὴ στοὺς Κινέζους ὄλα παραμένουν ὅπως παλιά) «στὴ Μογγολικὴ μας ἐποχὴ κάθε ἀλλαγὴ εἶναι μονάχα μεταρρυθμιστικὴ καὶ ἐπανορθωτικὴ, καὶ ὄχι καταστρεπτικὴ, καταδροχθιστικὴ ἢ ἐκμηδενιστικὴ. Ἡ οὐσία, τὸ ἀντικείμενο παραμένει. Ὁλὴ ἡ ἐργατικότητά μας εἶναι ἡ δραστηριότητα μυρμηγκιῶν καὶ τὸ πῆδημα φύλλων... πού ἀκροβατοῦν πάνω στὸ τεντωμένο σχοινὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ», κτλ. (σ. 88, πρὸλ. Χέγκελ, «Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας», σσ. 113, 118, 119 (ἀμαλάκωτη οὐσία), σ. 140, κτλ., ὅπου ἡ Κίνα νοεῖται ὡς «οὐσιαστικότητα»).

Μαθαίνουμε ἐδῶ, ἐπομένως, ὅτι στὴν ἀληθινὴ Κασσιανὴ ἐποχὴ οἱ ἄνθρωποι θὰ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ γῆ, ἡ «οὐσία», τὸ «ἀντικείμενο», τὸ «στατικὸ» πρέπει νὰ καταπίνεται, νὰ «καταδροχθίζεται», νὰ «ἐκμηδενίζεται», νὰ «ἀπορροφιεῖται», νὰ «καταστρέφεται», καὶ πάλι στὴ γῆ καὶ τὸ ἡλιακὸ σύστημα πού εἶναι ἀξεχώριστο ἀπ' αὐτὴ. Ὁ «Στίρνερ» πού καταπίνει τὸν κόσμον μᾶς ἔχει ἤδη εἰσαγάγει στὴ σελίδα 36 στὴ «μεταρρυθμιστικὴ ἢ ἐπανορθωτικὴ δραστηριότητα» τῶν Μογγόλων μιλώντας γιὰ τὰ «σχέδια γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴ δόρθωση τοῦ κόσμου» τοῦ νέου καὶ τοῦ Χριστιανοῦ. Ἔτσι καὶ πάλι δὲν κάναμε οὔτε βῆμα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ὄλη «μοναδική» ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορία ὅτι τὸ ἀνώτερο στάδιο αὐτῆς τῆς Μογγολικῆς δραστηριότητος κερδίζει τὸν τίτλον τοῦ «ἐπιστημονικοῦ» — ἀπὸ ἔπου μπορεῖ πιά νὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα πού μᾶς λέει ἀργότερα ὁ Ἅγιος Μάξ, ὅτι τὸ ζενίθ τοῦ Μογγολικοῦ οὐρανοῦ εἶναι τὸ Χεγκελιανὸ βασίλειον τῶν πνευμάτων.

Τέταρτη «ἱστορικὴ σκέψη». Ὁ κόσμος, πού πάνω του σέρνονταν οἱ Μογγόλοι, μεταμορφώνεται τώρα μέσο ἐνός «πηδήματος φύλλου» στὸ «θετικόν», αὐτὸ σὲ «κανόν», καὶ μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς παραγράφου στὴ σελίδα 89, ὁ κανὼνας γίνεται «ἠθικὴ». «Ἡ ἠθικὴ παρουσιάζεται στὴν πρώτη της μορφή ὡς ἔθιμον» — ἄρα προβάλλει ὡς πρόσωπον, ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμὴ μεταμορφώνεται σὲ χῶρον: «Τὸ νὰ ἐνεργεῖς σύμφωνα μὲ τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας σου σημαίνει ἐδῶ» (σημ.: στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς) «νὰ εἶσαι ἠθικός». «Ἐπομένως» (ἐπειδὴ αὐτὸ συμβαίνει στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς ὡς ἔθιμον) «ἡ καθαρὴ, ἠθικὴ συμπεριφορὰ στὴν ἀπλοῦστερη μορφή ἀσχεῖται στὴν... Κίνα!»

Ὁ Ἅγιος Μάξ εἶναι ἄτυχος σὰ παραδείγματα του. Στὴ σελίδα 116

μέ τον ίδιο ακριβώς τρόπο αποδίδει στους βορειοαμερικανούς τή «θρησκεία τής έντιμότητας». Θεωρεί τὰ δυὸ πιδ ἀρχαία ξθνη στή γῆ, τούς πατριαρχικούς ἀπατεῶνες — τούς Κινέζους καί τούς πολιτισμένους ἀπατεῶνες — τούς γιάνκηδες, σάν «ἀπλούς», «ἠθικούς» καί «έντιμους». Ἄν ξιρχνε μιὰ ματιὰ πιδ πίσω στὸ γραφτὸ του θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ τούς βορειοαμερικανούς καταταγμένους σάν ἀχρείους στή σελίδα 81 τῆς «Φιλοσοφίας τῆς Ἰστορίας» καί τούς Κινέζους τὸ ἴδιο στή σελίδα 130.

Ὁ φίλος τοῦ ἁγίου τίμου ἀνθρώπου — αὐτὸς ὁ «κανεῖς» — τὸν βοηθάει τώρα νὰ φτάσει στήν ἀνανώση, καί ἀπ' αὐτὴν ἔνα «καί» τὸν φέρνει πίσω στὸ ἔθιμο, κι ἔτσι τὸ ὕλικὸ εἶναι ἔτοιμο γιὰ νὰ φτιάξει τὸ ἀριστούργημα στήν:

Πέμπτη «ἱστορικὴ σκέψη»: «Δὲν ὑπάρχει πραγματικὰ ἀμφιβολία ὅτι μέσο τοῦ ἔθιμου ὁ ἄνθρωπος προστατεύει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν πιεστικὴ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, τοῦ κόσμου» — λόγου χάρη ἀπὸ τὴν πείνα,

«καί» — ὅπως πολὺ φυσικὰ προκύπτει ἀπὸ δῶ —

«θεμελιώνει ἕνα ν κόσμον δικό του» — πού

ὁ Στίρνερ τὸν ἔχει τώρα ἀνάγκη —

«ποὺ σ' αὐτὸν μονάχα νιώθει μέσα στὸ στοιχεῖο του καί σὰ στὸ σπίτι του», «μονάχα», ἀφοῦ προηγούμενα μὲ τὸ «ἔθιμο» τακτοποιήθηκε «σὰ στὸ σπίτι του» μέσα στὸν ὑπάρχοντα «κόσμο» —

δηλ., χτίζει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἕνα ν οὐρανὸ» — ἐπειδὴ ἡ Κίνα ὀνομάζεται Αὐτοκρατορία τοῦ Οὐρανοῦ,

«Γιατὶ πραγματικὰ ὁ οὐρανὸς δὲν ἔχει ἄλλη σημασία ἀπὸ τὸ ὅτι: εἶναι ἡ πραγματικὴ πατρίδα τοῦ ἀνθρώπου» — ὅπου ἀντίθετα, ἔχει στὸ νοῦ του τὴ φανταστικὴ μὴ πραγματικότητα τῆς πραγματικῆς πατρίδας,

«ὅπου τίποτε ξένο δὲν κυριαρχεῖ πιδ πάνω του» — δηλ., ὅπου ὅτι εἶναι δικό του κυριαρχεῖ πάνω σ' αὐτὸν σάν κάτι ξένο, καί ὅλη ἡ ὑπόλοιπη παλιὰ ἱστορία. «Ἦ μάλλον», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Μπροῦνο, ἢ «εἶναι εὐκο-

λα δυνατόν», για να χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Μάξ, ὅτι αὐτὴ ἢ πρόταση θὰ ἔπρεπε νὰ διαδιαστεί ὡς ἑξῆς:

Πρόταση τοῦ Στίρνερ χωρὶς
ἀπαιτήσεις θαθύτητας ἢ ἀκόμα
καὶ αὐθεντικότητας.

Ἐκλεπτυσμένη πρόταση.

«Δὲν ὑπάρχει πραγματικὰ ἀμφιβολία ὅτι μέσο τοῦ ἐθίμου προστατεύει κανεὶς τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν πιεστικὴ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, τοῦ κόσμου, καὶ θεμελιώνει ἕναν κόσμο δικό του ποὺ σ' αὐτὸν μονάχα νιώθει μέσα στὸ στοιχεῖο του καὶ σὰ στὸ σπίτι του, δηλ., χτίζει γιὰ τὸν ἑαυτό του ἕναν οὐρανόν. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ «οὐρανός» δὲν ἔχει ἄλλη σημασία ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι ἡ πραγματικὴ πατρίδα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου τίποτε ξένο δὲν κυριαρχεῖ πιά πάνω του καὶ δὲν τὸν ἐξουσιάζει, καμμιά γήινη ἐπίδραση δὲν τὸν ἀποξενώνει πιά ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, μὲ δυὸ λόγια, ὅπου ἡ γήινη ἀκαθαρσία παραμερίζεται καὶ ὁ ἀγώνας ἐναντίον τοῦ κόσμου ἔχει φτάσει στὸ τέλος του, ὅπου, ἐπομένως, τίποτε πιά δὲν τοῦ ἀρνιοῦνται» (σ. 89).

«Δὲν ὑπάρχει πραγματικὰ ἀμφιβολία» ὅτι ἐπειδὴ ἡ Κίνα ὀνομάζεται Αὐτοκρατορία τοῦ Οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ὁ «Στίρνερ» μιλάει ἀκριβῶς γιὰ τὴν Κίνα, καὶ ἐπειδὴ εἶναι «συνηθισμένος» μέσο τῆς ἄγνοιας «νὰ προστατεύει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν πιεστικὴ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, τοῦ κόσμου, καὶ νὰ θεμελιώνει ἕναν κόσμο δικό του, ποὺ σ' αὐτὸν μονάχα νιώθει μέσα στὸ στοιχεῖο του καὶ σὰ στὸ σπίτι του—γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ «χτίζει γιὰ τὸν ἑαυτό του ἕναν οὐρανόν» ἀπὸ τὴν Κινεζικὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Οὐρανοῦ. «Γιατὶ πραγματικὰ» ἡ πιεστικὴ ἀνάγκη τοῦ κόσμου, τῶν πραγμάτων, «δὲν ἔχει ἄλλη σημασία ἀπὸ τὸ ὅτι» εἶναι «ἡ πραγματικὴ» κόλαση τοῦ Μοναδικοῦ, «ὅπου» κάθε τι «κυριαρχεῖ πάνω του καὶ τὸν ἐξουσιάζει» σὰν κάτι «ξένο», ἀλλὰ ποὺ ξέρεται πῶς νὰ τὴ μετατρέψει σὲ «οὐρανόν» ἀποξενώνοντας τὸν ἑαυτό του ἀπὸ ὅλες τὶς «γήινες ἐπιδράσεις», ἱστορικὰ γεγονότα καὶ δεσμούς, καὶ ἄρα δὲν τὰ θεωρεῖ πιά ξένα. «Μὲ δυὸ λόγια», εἶναι μιὰ σφαῖρα «ὅπου ἡ γήινη», ἡ ἱστορικὴ ἀκαθαρσία παραμερίζε-

ται, και όπου ο Στίρνερ «δὲ βρισκει» πιά στὸ «τέλος» «τοῦ κόσμου» ἄλλον «ἀγώνα» — κι ἔτσι τὰ εἶπαμε δλα.

Ἐκ τῆ «ἱστορικῆ σκέψη». Στὴ σελίδα 90, ὁ Στίρνερ φαντάζεται ὅτι «στὴν Κίνα γιὰ δλα ὑπάρχει πρόνοια. Ὅ,τι κι ἂν συμβεῖ, ὁ Κινέζος ξέρει πάντα πῶς πρέπει νὰ συμπεριφερθεῖ, καὶ δὲ χρειάζεται νὰ ἀποφασίζει ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Κανένα ἀπρόβλεπτο γεγονός δὲ θὰ διαταράξει τὴν οὐράνια γαλήνη του».

Ὅτε καὶ ὁποιοσδήποτε βρετανικὸς βομβαρδισμὸς — ὁ Κινέζος ἤξερε ἀκριβῶς «πῶς ἔπρεπε νὰ συμπεριφερθεῖ», ἰδιαιτέρα σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ ἄγνωστα σ' αὐτὸν ἀτιμόπλοια καὶ τὶς ἐκρηκτικὲς βόμβες.¹

Ὁ Ἅγιος Μάξ τὰ πῆρε αὐτὰ ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τοῦ Χέγκελ, σελίδες 118 καὶ 127, όπου θέβαια ἔπρεπε νὰ προσθέσει κάτι Μοναδικό, γιὰ νὰ καταφέρει νὰ στήσει τὴ σκέψη του ὅπως δίνεται παραπάνω).

Ἐτσι λοιπόν, συνεχίζει ὁ Ἅγιος Μάξ, «ἡ ἀνθρωπότητα σκαρφάλωνε στὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς σκάλας τῆς μόρφωσης μέσο τοῦ ἐθίμου, καὶ μιὰ καὶ φαντάζεται ὅτι φτάνοντας στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ ἔχει σκαρφάλωσει στὸν οὐρανὸ, στὸ βασίλειο τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἢ τῆς δεύτερης φύσης, πραγματικὰ ἀνεβαίνει στὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς οὐράνιας σκάλας» (σ. 90).

Ἔτσι λοιπόν», δηλ., ἐπειδὴ ὁ Χέγκελ ἀρχίζει τὴν ἱστορία μὲ τὴν Κίνα, καὶ ἐπειδὴ «ὁ Κινέζος δὲ χάνει τὴν ψυχραιμία του», ὁ «Στίρνερ» μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπότητα σ' ἓνα πρόσωπο ποῦ «ἀνεβαίνει τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς σκάλας τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ» καὶ πραγματικὰ τὸ κάνει αὐτὸ «μέσο τοῦ ἐθίμου», ἐπειδὴ ἡ Κίνα δὲν ἔχει ἄλλη σημασία

1. Ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ ὀπίου (1838 - 1842), πρώτη προσπάθεια τῶν Ἄγγλων νὰ μετατρέψουν τὴν Κίνα σὲ μισο-ἀποικία. Στὸν πόλεμο αὐτὸ χρησιμοποιήθηκαν καινούργια ὄπλα.

για τον Στίρνερ έξω από το ότι είναι ή ενσάρκωση του «εθίμου». Τώρα υπάρχει μονάχα το θέμα για τον αγωνιστή μας έναντι του Ίεροῦ να μετατρέψει τὴ «σκάλα» σὲ «οὐράνια σκάλα», μιὰ και ἡ Κίνα ονομάζεται» ἐπίσης Αὐτοκρατορία τοῦ Οὐρανοῦ. «Μιὰ κι ἡ ἀνθρωπότητα φαντάζεται!» («ἀπὸ ποῦ ξέρει» ὁ Στίρνερ «τόσο καλὰ τὸ κάθε τι ποῦ» φαντάζεται ἡ ἀνθρωπότητα, βλέπε Βίγκαντ, σελίδα 189) — και αὐτὸ ἦταν ποῦ ἔπρεπε νὰ ἀποδείξει ὁ Στίρνερ — πρῶτο ὅτι αὐτὴ μεταμορφώνει τὸν «πνευματικὸ πολιτισμὸ» σὲ «οὐρανὸ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ», και δεῦτερο ὅτι μεταμορφώνει τὸν «οὐρανὸ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ» σὲ «πνευματικὸ πολιτισμὸ τοῦ οὐρανοῦ» — (μιὰ ἰδέα ἀποδιδόμενη στὴν ἀνθρωπότητα ποῦ ἐμφανίζεται στὴ σελίδα 91 σὰν ἰδέα τοῦ Στίρνερ και ἔτσι ἀποκτάει τὴ σωστὴ τῆς ἔκφραση) — «ἄρα π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ ἀνεβαίνει τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς οὐράνιας σκάλας». Μιὰ και φ α ν τ ἄ ζ ε τ α ι ὅτι ἀνεβαίνει τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς οὐράνιας σκάλας — ἄρα — τὸ ἀνεβαίνει π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ! «Μιὰ κ α ι» ὁ «νέος» «φαντάζεται» ὅτι γίνεται καθαρὸ πνεῦμα, πραγματικὰ γίνεται τέτιο! Βλέπε τὸν «νέο» και τὸν «Χριστιανὸ» στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πραγμάτων στὸν κόσμον τοῦ πνεύματος ὅπου ἤδη παρουσιάζεται ἡ ἀπλή διατύπωση γι' αὐτὴ τὴν οὐράνια σκάλα τῆς «μοναδικῆς» σκέψης.

Ἔβδομη ἱστορικὴ σκέψη, σελίδα 90. «Ἄν ὁ Μογγολισμὸς» (ἀκολουθεῖ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν οὐράνια σκάλα, ποῦ μ' αὐτὴν ὁ «Στίρνερ», μέσο τῆς ἰδέας τῆς ἀποδιδόμενης στὴν ἀνθρωπότητα, μπῆρσε νὰ διαπιστώσει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πνευματικῆς οὐσίας), «ἂν ὁ Μογγολισμὸς καθιέρωσε τὴν ὑπαρξὴ πνευματικῶν οὐσιῶν» (μᾶλλον — ἂν ὁ «Στίρνερ» θεώρησε σὰ γεγονὸς τὴ φαντασία του γιὰ τὴν πνευματικὴ οὐσία τῶν Μογγόλων), «τὸ τε οἱ Καυκάσιοι ἀγωνίστηκαν γιὰ χιλιάδες χρόνια ἐναντίον αὐτῶν τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν γιὰ νὰ φτάσουν στὸ θάθος τους». (Ὁ νέος, ποῦ γίνεται ἄντρας και «προσπαθεῖ πάντα» «νὰ διεισδύσει πίσω ἀπὸ τὶς σκέψεις», ὁ Χριστιανὸς ποῦ προσπαθεῖ πάντα» «νὰ ἐξιχνιάσει τὰ θάθη τῆς θεότητος»). Μιὰ και οἱ Κινέζοι ἔχουν διαπιστώσει τὴν ὑπαρξὴ, ἕνας Θεὸς ξέρει ποιῶν πνευματικῶν οὐσιῶν (ὁ «Στίρνερ» δὲ διαπιστώνει καμιά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οὐράνια σκάλα του) — ἔπρεπε οἱ Καυκάσιοι νὰ βασανιστοῦν γιὰ χιλιάδες χρόνια μὲ «αὐτὲς» τὶς κινέζικες «πνευματικὲς οὐσίες». Ἐπιπλέον, δυὸ γραμμὲς πιὸ κάτω ὁ Στίρνερ διαπιστώνει ὅτι οἱ Καυκάσιοι πραγματικὰ κατέλαβαν τὸ Μογγολικὸ οὐρανὸ, τὰ τ ι έ ν, και συνεχίζει: «Πότε θὰ καταστρέψουν αὐτὸν τὸν οὐρανὸ, πότε τελικὰ θὰ γίνουν π ρ α γ μ α τ ι κ ο ἱ Κ α υ κ ἄ σ ι ο ι

καὶ θὰ βροῦν τὸν ἑαυτό τους»; Ἐδῶ ἔχουμε τὴν ἀρνητικὴ μονάδα, πού τὴν εἶδαμε κιόλας πρωτότερα σὰν ἄντρα, νὰ ἐμφανίζεται τώρα σὰν ὁ «πραγματικὸς Καυκάσιος», δηλ., ὄχι ὁ Νεγροειδής, ὄχι ὁ Μογγολικὸς, ἀλλὰ ὁ **Καυκάσιος Καυκάσιος**. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος, ἐπομένως, σὰν ἔννοια, σὰν οὐσία, χωρίζεται ἐδῶ ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς Καυκάσιους, ἀντιπαρατίθεται σ' αὐτοὺς σὰν τὸ «ιδεῶδες τοῦ Καυκάσιου», «σὰν ἕνας προορισμὸς» ὅπου θὰ ἔπρεπε γὰ «βροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους», σὰ μιὰ «μοίρα», ἕνας «σκοπός», σὰν τὸ «Ἱερό», σὰν «ἱερός» Καυκάσιος, «ὁ τέλειος» Καυκάσιος, «πού πραγματικά» εἶναι ὁ Καυκάσιος «στὸν οὐρανὸ — ὁ Θεός».

Στὸν ἐπίπονο ἀγῶνα τῆς Μογγολικῆς φυλῆς, οἱ ἄνθρωποι **εἶχαν** **κτίσει** ἕναν οὐρανὸ — ἔτσι πιστεύει ὁ «Στίρνερ» (σ. 91), ξεχνώντας ὅτι οἱ πραγματικοὶ Μογγόλοι ἀσχολοῦνται πολὺ περισσότερο μὲ τὰ πρόβατα παρὰ μὲ τὸν οὐρανὸ! — «ὅταν οἱ ἄνθρωποι τῆς Καυκάσιος φυλῆς, ὅσο... **εἶχαν** νὰ κάνουν μὲ τὸν οὐρανὸ... **ἀνέλαβαν** τὸ ἔργο νὰ καταλάβουν τὸν οὐρανὸ. «**Εἶχαν** **κτίσει** ἕναν οὐρανὸ, ὅταν... ὅσο **εἶχαν**... **ἀνέλαβαν**. Ἡ χωρὶς φιλοδοξίες «ἱστορικὴ σκέψη» ἐκφράζεται ἐδῶ σὲ μιὰ *consecutio temporum*² πού ἐπίσης δὲν «ἔχει ἀξιώσεις» γιὰ κλασικὴ μορφή «ἢ ἀκόμη» γιὰ γραμματικὴ ὀρθότητα. Ἡ κατασκευὴ τῆς ἱστορίας ἀντιστοιχεῖ στὴν κατασκευὴ τῶν φράσεων. Οἱ «ἀξιώσεις» τοῦ «Στίρνερ» «περιορίζονται σ' αὐτὸ» καὶ «ἔτσι πετυχαίνουν τὸν τελικὸ τους σκοπὸ».

*Ὁ γδοη ἱστορικὴ σκέψη, πού εἶναι ἡ σκέψη τῶν σκέψεων, τὸ ἄλλα καὶ τὸ ὠμέγα ὄλης τῆς ἱστορίας τοῦ Στίρνερ: ὁ Ζάκλὲ μπονὸμ δὲ βλέπει σὲ ὄλη τὴν κίνηση τῶν ἔθνων πού ἔχει γίνεῖ ὡς τώρα, ὅπως ἀποδείξαμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ διαδοχικὰ σειρὰ οὐρανῶν (σ. 91), πού μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐκφραστεῖ ὡς ἐξῆς: οἱ γενιές τῆς Καυκάσιος φυλῆς, πού ἀκολούθησαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μέχρι σήμερα, δὲν ἔκαναν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ καυγαδίζουν γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς (σ. 92) καὶ «ἡ δραστηριότητά τους περιορίστηκε σ' αὐτό» (σ. 91). Ἄν εἶχαν βγάλει ἀπὸ τὰ κεφάλια τους αὐτὴν τὴν ἀτυχή ἠθικὴ, αὐτὴ τὴν ὀπτασία, ἴσως νὰ εἶχαν πετύχει κάτι. Ὅπως εἶχε τὸ πρᾶγμα, δὲν πέτυχαν τίποτε, ἀπολύτως τίποτε, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέ-

1. Λογοπαίγνιο στὰ γερμανικά μὲ τίς λέξεις «die Hämme!» = τὰ πρόβατα καὶ «die Himm-!» = οἱ οὐρανοί.

2. Ἀκολουθία χρόνων (τοῦ ρήματος).

ψουν στον "Άγιο Μάξ να τους επιβάλει μια ποινή σαν να ήταν μαθητούδια. Βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με την καινούργια ιστορία του το ότι στο τέλος (σ. 92) επικαλείται τη θεωρησιακή φιλοσοφία ώστε «μέσα σ' αυτό ή αυτό το σύρτανο βασίλειο, το βασίλειο των πνευμάτων και των φαντασμάτων, να βρεί τη δικιά του τάξη» — και ώστε σ' ένα παρακάτω χωρίο ή θεωρησιακή φιλοσοφία να μπορούσε να κατανοηθεί σαν το ίδιο το «τέλειο βασίλειο των πνευμάτων».

Γιατί αυτοί που καταλαβαίνουν την ιστορία με το χειγελιανό τρόπο πρέπει τελικά να φτάσουν, σαν αποτέλεσμα όλης της προηγούμενης ιστορίας, στο βασίλειο των πνευμάτων που έχει τελειοποιηθεί και έχει μπει σε τάξη μέσα στη θεωρησιακή φιλοσοφία — τη λύση αυτού του μυστικού ή «Στίρνερ» θα μπορούσε να τη βρεί πολύ άπλα προσφεύγοντας στον ίδιο τον Χέγκελ. Για να φτάσει κανείς σ' αυτό το αποτέλεσμα «πρέπει να πάρει σα βάση την ιδέα του πνεύματος και ύστερα να αποδείξει ότι ή ιστορία είναι ή διαδικασία του ίδιου του πνεύματος». («Ίστορία της Φιλοσοφίας», III, σ. 91). 'Αφού έχει πιά επιβληθεί ή «ιδέα του πνεύματος» πάνω στην ιστορία σα βάση της, είναι εύκολο, βέβαια, να «αποδείξει» κανείς ότι μπορεί να ανακαλυφθεί παντού, και ύστερα να την κάνει σα διαδικασία «να βρεί τη δικιά της τάξη».

'Αφού κάνει το κάθε τι «να βρεί τη δικιά του τάξη», ο "Άγιος Μάξ μπορεί τώρα να αναφωνήσει με ένθουσιασμό: «Νά θέλεις να κερδίσεις ελευθερία για το πνεύμα, αυτό είναι ο Μογγολισμός», κτλ. (πρβλ. σ. 17, «Νά φέρνει σε φώς την καθαρή σκέψη, κτλ. — αυτή είναι ή χαρά του νέου», κτλ.), και μπορεί να δηλώνει υποκριτικά: «'Αρα είναι φανερό ότι ο Μογγολισμός... αντιπροσωπεύει την αντι-αίσθησιοκρατία και την αντι-φύση», κτλ. — τη στιγμή που θα έπρεπε να πεί: είναι φανερό ότι ο Μογγόλος είναι μονάχα ο μεταμφιεσμένος νέος που, όντας ή άρνηση του κόσμου των πραγμάτων, μπορεί επίσης να όνομαστεί «άντι-φύση», «άντι-αίσθησιοκρατία», κτλ.

Φτάσαμε πάλι στο σημείο όπου ο «νέος» μπορεί να περάσει στον «άντρα»: «'Αλλά ποιός θα μετατρέψει το πνεύμα στο μηδέν του; Αυτός, που μέσο του πνεύματος παρουσίασε τη φύση σαν το τίποτε, σαν το πεπερασμένο, το μεταβατικό» (δηλ., τη φαντάστηκε έτσι — και, σύμφωνα με τη σελίδα 16 και επόμεν., αυτό έγινε από τον νέο, άργότερα από τον Χριστιανό, ύστερα από τον Μογγόλο, ύστερα από τον Μογγολοειδή Καυκάσιο, αλλά μιλώντας στην κυριολεξία αυτό έγινε μονάχα από τον ιδεαλισμό), «αυτός μονάχα μπορεί επίσης να υποβαθμίσει το πνεύμα» (κυρίως στη φαντασία του) «στην ίδια μηδενικότητα» (επομένως ο Χριστιανός,

κτλ.; Ὅχι, ἀναφωνεῖ ὁ «Στίρνερ» καταφεύγοντας σ' ἓνα παρόμοιο τέχνασμα ἔπως στίς σελίδες 19 - 20 στήν περίπτωση τοῦ ἄντρα), «μπορῶ ἐγὼ νὰ τὸ κάνω αὐτό, καθένας σας μπορεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ἂν ἔχει ἐξουσία καὶ δημιουργεῖ ὅπως τὸ ἀπεριόριστο Ἐγὼ» (μέσα στὴ φαντασία του), «μὲ μιὰ λέξη, ὁ ἐ γ ω ι σ τ ῆ ς μπορεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτό» (σ. 93), δηλ., ὁ ἄντρας, ὁ Καυκάσιος Καυκάσιος, ποῦ ἐπομένως εἶναι ὁ τέλειος Χριστιανός, ὁ ἀληθινός Χριστιανός, ὁ ἱερός Χριστιανός, ἡ ἐ ν σ ἄ ρ κ ω σ η τοῦ Ἱεροῦ.

Προτοῦ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν παρακάτω ὀνοματολογία «θὰ θέλαμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο» ἐπίσης νὰ συμπεριλάβουμε «μιὰν ἱστορικὴ σκέψη» γιὰ τὴν προέλευση τῆς «ἱστορικῆς σκέψης» τοῦ Στίρνερ «γιὰ τὸ Μογγολισμό μας», ἀλλὰ ἡ σκέψη μας διαφέρει ἀπὸ τοῦ Στίρνερ στὸ ὅτι ἀσφαλῶς «ἔχει ἀξιώσεις βαθύτητας καὶ αὐθεντικότητας». Ὁλόκληρη ἡ ἱστορικὴ του σκέψη, ἀκριβῶς ὅπως καὶ στήν περίπτωση τῶν «Ἀρχαίων», εἶναι ἓνα κατασκευάσμα ἀπὸ συστατικὰ παρμένα ἀπὸ τὸν Χέγκελ.

Ὁ νεγροειδὴς κατανοεῖται ὡς τὸ «παιδί» διότι ὁ Χέγκελ λέει στὴ σελίδα 89 τῆς «Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας»:

«Ἡ Ἀφρική εἶναι ἡ χώρα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς ἱστορίας». «Ὅταν ὀρίζουμε τὸ ἀφρικανικὸ» (νεγροειδές) «πνεῦμα πρέπει νὰ ἀπαρνηθοῦμε τελείως τὴν κατηγορία τῆς καθολικότητος» (σ. 90) — δηλ., παρόλο ποῦ τὸ παιδί ἢ ὁ Νέγρος ἔχει σκέψεις, δὲν ἔχει ἀκόμα τὴ σκέψη. «Στοὺς Νέγρους ἡ συνείδηση δὲν ἔχει φτάσει ἀκόμα σὲ μιὰ σταθερὴ ἀντικειμενικότητα. ὅπως εἶναι λ.χ. ὁ Θεός, ὁ νόμος, ποῦ μ' αὐτὴ θὰ εἶχε κανεῖς τὴν ἀντίληψη τῆς οὐσίας του». . . «καὶ χάρη στὸ γεγονός αὐτό, ἡ γνώση τῆς ἀπόλυτης οὐσίας λείπει τελείως. Ὁ Νέγρος ἀντιπροσωπεύει τὸν φυσικὸ ἄνθρωπο σὲ ὅλη του τὴν ἔλλειψη συγκράτησης» (σ. 90). «Ἄν καὶ πρέπει νὰ ἔχουν συνείδηση τῆς ἐξάρτησής τους ἀπὸ τὸ φυσικὸ» (ἀπὸ τὰ πράγματα, ὅπως λέει ὁ «Στίρνερ»), «ὡστόσο αὐτὸ δὲν τοὺς ὀδηγεῖ στὴ συνείδηση κάποιου ὑψηλότερου πράγματος» (σ. 91).

Ἐδῶ βρισκόμε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ ὄλους τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ Στίρνερ γιὰ τὸ παιδί καὶ τὸν Νέγρο — ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀνεξαρτησία ἀπὸ τίς σκέψεις καὶ εἰδικὰ ἀπὸ τὴ «σκέψη», τὴν «οὐσία», τὴν «ἀπόλυτη» (ἱερή) «οὐσία», κτλ.

Βρήκε ότι στον Χέγκελ οι Μογγόλοι και, ιδιαίτερα, οι Κινέζοι παρουσιάζονται σαν η αρχή της ιστορίας και μιά και για τον Χέγκελ, επίσης, η ιστορία είναι μιά ιστορία πνευμάτων (μονάχα όχι τόσο παιδιαστική σαν του «Στίρνερ»), είναι αυτονόητο ότι οι Μογγόλοι έφεραν το πνεύμα στην ιστορία και είναι οι αρχικοί εκπρόσωποι κάθε τι «Ίερού». Ειδικά στη σελίδα 110, ο Χέγκελ περιγράφει το «Μογγολικό βασίλειο» (του Δαλαϊλάμα) σαν «έκκλησιαστικό», σαν το «βασίλειο θεοκρατικής εξουσίας», σαν ένα «πνευματικό, θρησκευτικό βασίλειο» — σε αντίθεση προς την κοσμική αυτοκρατορία των Κινέζων. Ο «Στίρνερ», βέβαια, πρέπει να ταυτίσει την Κίνα με τους Μογγόλους. Στον Χέγκελ, στη σελίδα 140, παρουσιάζεται μάλιστα η «Μογγολική αρχή» από όπου ο «Στίρνερ» έδημιούργησε το «Μογγολισμό» του. Στο μεταξύ, αν πραγματικά ήθελε να περιορίσει τους Μογγόλους στην κατηγορία του «ιδεαλισμού», θα μπορούσε να έχει «βρει καθιερωμένες» στο σύστημα του Δαλαϊλάμα και το Βουδδισμό πολύ διαφορετικές «πνευματικές ουσίες» από τη δικιά του εύθραυστη «ουράνια σχάλα». Άλλα δέν είχε καν τον καιρό να κοιτάξει όπως πρέπει τη «Φιλοσοφία της Ιστορίας» του Χέγκελ. Η ιδιομορφία και η μοναδικότητα της στάσης του Στίρνερ απέναντι στην ιστορία θρίσκειται στον έγωιστή που μεταμορφώνεται σε «αδέξιο» αντιγραφέα του Χέγκελ.

β) Καθολικισμός και Προτεσταντισμός

(Πρόβλ. «Η Οικονομία της Παλαιάς Διαθήκης»)

Αυτό που το ονομάζουμε εδώ Καθολικισμός ο «Στίρνερ» το ονομάζει «Μεσαίωνα», αλλά μιά και συγγέει (όπως «σε κάθε τι») την ιερή, θρησκευτική ουσία του Μεσαίωνα, τη θρησκεία του Μεσαίωνα, με τον πραγματικό βέβηλο Μεσαίωνα που έχει σάρκα και αίμα, προτιμάμε να δώσουμε στο θέμα το σωστό του όνομα απ' ευθείας.

«Ο Μεσαίωνας» ήταν μιά «μακρόχρονη περίοδος όπου οι άνθρωποι ήταν ικανοποιημένοι με την ψευδαίσθηση ότι κατέχουν την αλήθεια» (ούτε επιθυμούσαν τίποτε ούτε έκαναν κάτι άλλο), «χωρίς να σκέφτονται σοβαρά για το αν πρέπει κανείς να είναι αληθινός ο ίδιος για να κατέχει την αλήθεια». — «Στο Μεσαίωνα οι άνθρωποι» (δηλαδή, όλόκληρο το Μεσαίωνα) «δασα-

νίζανε τή σάρκα, γιά νά γίνουν ίκανοί νά δεχθοῦν τὸ Ἱερό μέσα τους». (σ. 108).

ἽΟ Χέγκελ δρίζει τή στάση ἀπέναντι στοῦ θεϊκοῦ στήν Καθολική ἐκκλησία λέγοντας:

«ὅτι ἡ στάση τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στοῦ ἀπόλυτο ἦταν σάν ἀπέναντι σέ κάτι καθαρά ἐξωτερικό» (Χριστιανισμός μέ τή μορφή ἐξωτερικῆς ὑπαρξῆς). («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 148, καί ἄλλοῦ). Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ ἄτομο πρέπει νά ἐξαγιστεῖ γιά νά ἐξασφαλίσει τήν ἀλήθεια, ἀλλά «αὐτό ἐπίσης συμβαίνει μέ ἕναν ἐξωτερικό τρόπο, μέσο ἐξαγορῶν, νηστειῶν, αὐτο-θασανισμῶν, ἐπισκέψεων σέ ἱεροῦς τόπους, προσκυνημάτων». (Στό ἴδιο, σελ. 140).

ἽΟ «Στίρνερ» κάνει αὐτὸ τὸ πέρασμα λέγοντας:

«Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐπίσης, ποὺ οἱ ἄνθρωποι καταπονοῦν τὰ μάτια τους γιά νά δοῦν ἕνα ἀπομακρυσμένο ἀντικείμενο... ἔτσι θασανίζανε τή σάρκα», κτλ.

ἽΑφοῦ γιά τὸν «Στίρνερ» ὁ Μεσαίωνας ταυτίζεται μέ τὸν Καθολικισμό, τελειώνει φυσιολογικά μέ τὸν Λούθηρο (σ. 109). ἽΟ Λούθηρος ὁ ἴδιος περιορίζεται στὸν ἀκόλουθο ἐννοιολογικὸ ὀρισμὸ πὺ ἤδη τὸν συναντήσαμε ἀναφορικά μέ τὸν νέο, κατὰ τή συζήτηση μέ τὸν Σέλιγκα καί ἄλλοῦ:

«ἽΟ ἄνθρωπος, ἂν θέλει νά φτάσει στήν ἀλήθεια, πρέπει νά γίνεῖ τόσο ἀληθινὸς ὅσο κι ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια. Μονάχα αὐτὸς πὺ ἔχει ἤδη ἀλήθεια μέσα στήν πίστη μπορεῖ νά συμμετάσχει σ' αὐτή».

ἽΑναφορικά μέ τὸ Λουθηρανισμό, ὁ Χέγκελ λέει:

«ἽΗ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου /.../ ὑπάρχει μονάχα στήν ἀληθινή σχέση πρὸς αὐτό... ἽΗ οὐσιώδης σχέση τοῦ πνεύματος ὑπάρχει μονάχα γιά τὸ πνεῦμα... ἽΑρα ἡ στάση τοῦ πνεύματος ἀπέναντι στοῦ περιεχόμενο εἶναι ὅτι τὸ περιεχόμενο εἶναι δέδαια οὐσιαστικό, ἀλλὰ ὅτι ἐξίσου οὐσιαστικό εἶναι ὅτι τὸ ἱερό καί καθαγιαστικό πνεῦμα θὰ ἔπρεπε νά θρῖσκεται σέ σχέση μ' αὐτὸ τὸ περιεχόμενο». («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 234). «Αὐτὴ εἶναι λοιπὸν ἡ Λουθηρανικὴ πίστη — ἡ πίστη του

(δηλ., τοῦ ἀνθρώπου) εἶναι ἀπαραίτητη σ' αὐτὸν καὶ μ ο ν ά χ α α ὑ -
τ ῆ μ π ο ρ ε ῖ ἀ λ η θ ι ν ἄ ν ἄ πα ρ θ ε ῖ ὑ π ό ψ η». (Στὸ ἴδιο, σ. 230). «Ὁ Λούθηρος... θεβαιώνει ὅτι τὸ θεϊκὸ εἶναι
θεϊκὸ, μονάχα στὸ θαθμὸ ποὺ συλλαμβάνεται μέσα σ' αὐτὴ τὴν ὑπο-
κειμενικὴ πνευματικότητα τῆς π ί σ τ η ς». (Στὸ ἴδιο, σ. 138).
«Ἡ διδασκαλία τῆς» (Καθολικῆς) «ἐκκλησίας εἶναι ἀλήθεια σὰν
ὕ π ά ρ χ ο υ σ α ἀ λ ή θ ε ι α». («Φιλοσοφία τῆς
Θρησκείας», II, σ. 331).

Ὁ «Στίρνερ» συνεχίζει:

«Συνεπῶς, μὲ τὸν Λούθηρο παρουσιάζεται ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ
ἀλήθεια, ἐπειδὴ εἶναι σκέψη, ὑπάρχει μονάχα γιὰ τὸν σκεπτόμε-
νο ἄνθρωπο, καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ υἱοθετή-
σει μιὰ τελείως διαφορετικὴ ἄποψη, μιὰν εὐσεδῆ» (κατὰ πα-
ράθεση), «ἐπιστημονικὴ ἄποψη, ἢ τὴν ἄποψη ὅτι τὸ νὰ σκέ-
πτεσαι ἀντιπαράκειται στὸ ἀντικείμενό του, τὴ σκέψη» (σ. 110).

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη ποὺ ὁ «Στίρνερ» πάλι «περιλαμβάνει»
ἐδῶ, μονάχα τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν πίστη στὴ σκέψη ἀξίζει νὰ προσέξου-
με. Ὁ Χέγκελ κάνει τὸ πέρασμα κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

«Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πνεῦμα» (δηλ., τὸ ἱερὸ καὶ καθαγιαστικὸ
πνεῦμα) «εἶναι, κατὰ δεῦτερο λόγο, οὐσιαστικῶς σκεπτόμενο ἐπίσης
πνεῦμα. Ἡ σκέψη σὰν τέτια πρέπει ἐπίσης νὰ ἔχει τὴν ἀνάπτυξή
της μέσα σ' αὐτό», κτλ. (σ. 234).

Ὁ «Στίρνερ» συνεχίζει:

«Αὐτὴ ἡ σκέψη» («ὅτι εἶμαι πνεῦμα, πνεῦμα μονάχα»)
διαπερνάει τὴν ἱστορία τῆς Μεταρρύθμισης μέχρι τὶς μέρες μας».
(σ. 111).

Ἀπὸ τὸ δέκατο ἕκτο αἰῶνα καὶ πέρα, καμμιά ἄλλη ἱστορία δὲν ὑ-
πάρχει γιὰ τὸν «Στίρνερ» ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Μεταρρύθμισης —
καὶ ἡ τελευταία μονάχα στὴν ὄψη ποὺ τῆς δίνει ὁ Χέγκελ.

Ὁ Ἅγιος Μάξ ἔδειξε πάλι τὴ γιγάντια πίστη του. Πῆρε πάλι σὰν
κυριολεκτικὴ ἀλήθεια ὅλες τὶς ψευδαισθήσεις τῆς γερμανικῆς θεωρησια-
κῆς φιλοσοφίας. Στὴν πραγματικότητά, τὶς ἔχει κάνει ἀκόμα πιά θεω-
ρησιακές, ἀκόμα πιὸ ἀφηρημένες. Γι' αὐτὸν ὑπάρχει μονάχα ἡ ἱστορία
τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας — καὶ αὐτὴ ὑπάρχει γι' αὐτὸν μονά-

χα μέσο του Χέγκελ, που με το πέρασμα του χρόνου έχει γίνει ο καθολικός τυφλοσοφίτης, ή πηγή αναφορών για όλους τους νεότερους Γερμανούς θεωρητικούς αρχών και για τους κατασκευαστές συστημάτων.

Καθολικισμός = στάση απέναντι στην αλήθεια σαν πράγμα, παιδί, Νέγρος, «Ἀρχαῖος».

Προτεσταντισμός = στάση απέναντι στην αλήθεια μέσα στο πνεύμα, νέος, Μογγόλος, ο «Σύγχρονος».

Ἡ Ολόκληρο το σχῆμα ἦταν περιττό, μιὰ και ὄλα αὐτὰ ὑπῆρχαν ἤδη στο μέρος τοῦ βιβλίου γιά τὸ «πνεῦμα».

Ὅπως ἐγινε ἤδη ὑπαινιγμός στην «Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης», στον Προτεσταντισμό εἶναι τώρα δυνατόν νά κάνει κανεῖς τὸ παιδί και τὸν νέο νά ἐμφανίζονται και πάλι στη σκηνή σὲ καινούργιες «μεταμορφώσεις», ὅπως πραγματικά κάνει ὁ «Στίρνερ» στη σελίδα 112, ὅπου ἀντιλαμβάνεται τὴν Ἀγγλικὴ ἐμπειρικὴ φιλοσοφία σαν τὸ παιδί, ἀντίθετα πρὸς τὴ Γερμανικὴ θεωρησιακὴ φιλοσοφία ποὺ τὴν ἀντιλαμβάνεται σαν τὸν νέο. Ἐδῶ πάλι ἀντιγράφει τὸν Χέγκελ ποὺ ἐδῶ, ὅπως και ἄλλοῦ στο «Βιβλίον», ἐμφανίζεται συχνά σαν τὸ ἀόριστο «κ α ν ε ἰ ς». «κάποιος», «οἱ ἄνθρωποι».

«Ἔχουν διώξει» — δηλ., ὁ Χέγκελ — «τὸν Μπέηκον ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς φιλοσοφίας». «Καί, πραγματικά, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουν Ἀγγλικὴ φιλοσοφία δὲ μοιάζει νά ἔχει προχωρήσει καθόλου πέρα ἀπὸ τίς λεγόμενες καθαρὲς διάνοιες σαν τὸν Μπέηκον και τὸν Χιούμ» (σ. 112).

Ὁ Χέγκελ τὸ ἐκφράζει αὐτὸ ὡς ἐξῆς:

«Ὁ Μπέηκον εἶναι πραγματικά ὁ ἀληθινὸς ἡγέτης και ἐκπρόσωπος αὐτοῦ ποὺ τὸ ὀνομάζουν φιλοσοφία στην Ἀγγλία και ποὺ ὡς τώρα οἱ Ἀγγλοὶ δὲν τὸν ἔχουν ξεπεράσει με κανένα τρόπο». «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, III, σ. 254).

Τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ὁ «Στίρνερ» τοὺς ὀνομάζει «καθαρὲς διάνοιες» και ὁ Χέγκελ (στο ἴδιο, σ. 255) τοὺς ὀνομάζει «μορφωμένους ἀνθρώπους τοῦ κόσμου» — ὁ Ἅγιος Μάξ σὲ μιὰ περίπτωση φτάνει νά τοὺς μεταμορφώνει στην «ἀπλότητα τῆς παιδικῆς φύσης», γιατί οἱ Ἀγγλοὶ φι-

λόσοφοι πρέπει να αντιπροσωπεύουν τὸ παιδί. Γιὰ τὸν ἴδιο παιδικὸ λόγο δὲν ἐπιτρέπεται στὸν Μπέηκον νὰ «ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ θεολογικὰ προβλήματα καὶ θεμελιώδεις προτάσεις», ἄσχετα μὲ τὸ τί μπορεῖ νὰ ἔχει πεῖ στὰ γραφτά του (εἰδικὰ στὰ de dignitate et augmentis scientiarum, Novum Organum καὶ σ-ὰ Essays¹ Ἐπὶ τὴν ἄλλη μεριά, «ἡ γερμανικὴ σκέψη... βλέπει τὴ ζωὴ μονάχα μέσα στὴν ἴδια τὴ γνώση» (σ. 112), γιατί εἶναι ὁ νέος. Ecce iterum Crispinus!

Τὸ πῶς ὁ Στίρνερ μεταμορφώνει τὸν Ντεκάρτ σὲ Γερμανὸ φιλόσοφο, μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ ὁ ἀναγνώστης μόνος του στὸ «Βιβλίον», σ. 112.

Δ. Ἱεραρχία

Στὴν παρουσίαση ποὺ κάναμε προηγούμενα ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἱστορία ἀπλῶς ὡς τὸ προϊόν ἀφηρημένων σκέψεων — ἢ μᾶλλον, ὡς τὸ προϊόν τῶν ιδεῶν του γιὰ τὶς ἀφηρημένες σκέψεις — σὰ διασπόμενη ἀπὸ τὶς ιδέες ἐκεῖνες, ποὺ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, διαλύονται ὅλες μέσα στὸ «Ἱερό». Αὐτὴ τὴν κυριαρχία τοῦ «Ἱεροῦ», τῆς σκέψης, τῆς χεγκελιανῆς ἀπόλυτης ιδέας πάνω στὸν ἐμπειρικὸ κόσμον τὴν παρουσιάζει παρακάτω σὰ μιὰ ἱστορικὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, ὡς τὴν κυριαρχία τῶν ἱερῶν προσώπων, τῶν ιδεολόγων, πάνω στὸ χυδαῖο κόσμον — σὰ μιὰ Ἱεραρχία. Σ' αὐτὴ τὴν ἱεραρχία, αὐτὰ ποὺ προηγούμενα ἐμφανίζονταν σὺν εχόμενα ὑπάρχουν τώρα πλάι-πλάι, ἔτσι ποὺ ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ συνυπάρχουσες μορφὲς ἀνάπτυξης κυριαρχεῖ πάνω στὴν ἄλλη. Ἔτσι ὁ νέος κυριαρχεῖ πάνω στὸ παιδί, ὁ Μογγόλος πάνω στὸν Νέγρο, ὁ Σύγχρονος πάνω στὸν Ἀρχαῖο, ὁ ἀφιλοκερδῆς ἐγωιστὴς (citoyen)³ πάνω στὸν ἐγωιστὴ μὲ τὴ συνηθισμένη σημασία τῆς λέξης (άστος), κτλ. — βλέπε «Ἡ Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης». Ἡ «καταστροφὴ» τοῦ «κόσμου τῶν πραγμάτων» ἀπὸ τὸν «κόσμον τοῦ πνεύματος» ἐμφανίζεται ἐδῶ ὡς «κυριαρχία» τοῦ «κόσμου

1. «Νέο ὄργανον, γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀνεπίτευκτων ἐπιστημῶν» καὶ «Δοκίμια».

2. Κατὰ λέξη: «Νὰ πάλι ὁ Κρισπίνος». Πρόσωπο στὴν 4ῃ Σάτιρα τοῦ Ἰουβενάλιου. Ὁ Κρισπίνος εἶναι εὐνοούμενος τοῦ Αὐτοκράτορα Δομιτιανοῦ. Ἡ ἐκφραση αὐτὴ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ δική μας: «Τὰ ἴδια Παντελάκη μου...».

3. Πολίτης.

τῶν σκέψεων» πάνω στὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων». Τὸ ἀποτέλεσμα πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ εἶναι ὅτι ἡ κυριαρχία ποὺ ὁ «κόσμος τῶν σκέψεων» ἀσκεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἱστορία παρουσιάζεται ἐπίσης στὸ τέλος τῆς τελευταίας σὰν ἡ ἀληθινὴ, πραγματικὰ ὑπάρχουσα κυριαρχία τῶν στοχαστῶν — καί, ὅπως θὰ δοῦμε, σὲ τελευταία ἀνάλυση, σὰν ἡ κυριαρχία τῶν θεωρησιακῶν φιλοσόφων — πάνω στὸν κόσμο τῶν πραγμάτων, ἔτσι ὥστε τὸ μόνο ποὺ μένει γιὰ τὸν Ἅγιο Μᾶξ εἶναι νὰ ἀγωνίζεται ἐναντίον τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν ἰδεολόγων καὶ νὰ τὶς ξεπερνᾷ, ἔτσι ποὺ νὰ κἀνει τὸν ἑαυτό του «κάτοχο τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου τῶν σκέψεων».

«Ἱεραρχία εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς σκέψης, ἡ κυριαρχία τοῦ πνεύματος. Εἴμαστε ἀκόμα ἱεραρχικοί, μέχρι σήμερα, θρῆσκομαστε κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ ἐκείνων ποὺ βασίζονται πάνω στὴ σκέψη, καὶ οἱ σκέψεις» — ποιὸς δὲν τὸ ἔχει παρατηρήσει ἐδῶ καὶ καιρὸ; — «εἶναι τὸ «Ἱερὸ» (σ. 97). (Ὁ Στίρνερ προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν κατηγορία ὅτι σὲ δλόκληρο τὸ βιβλίο ἔχει δημιουργήσει μονάχα «σκέψεις», δηλ., τὸ «Ἱερὸ», μὲ τὸ νὰ μὴ δημιουργήσει πραγματικὰ καμμιά σκέψη μέσα σ' αὐτό. Ὅπως καὶ νᾶχει τὸ πράγμα, στὸ περιοδικὸ τοῦ Βίγκαντ ἀποδίδει στὸν ἑαυτό του «δεξιότητες στὴ σκέψη», δηλ., σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία του, δεξιότητες στὴν κατασκευὴ τοῦ «Ἱεροῦ» — καὶ αὐτὸ θὰ τοῦ τὸ ἀναγνωρίσουμε). — «Ἱεραρχία εἶναι ἡ ἀνώτερη κυριαρχία τοῦ πνεύματος». (σ. 467). — «Ἡ μεσαιωνικὴ ἱεραρχία ἦταν ἀπλῶς μιὰ ἀσθενικὴ ἱεραρχία, γιὰτὶ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἐπιτρέπει ὥστε κάθε εἶδους βέβηλος θαρραλισμὸς νὰ ὑπάρχει ἀπεριόριστος πλάι τῆς» (τὸ πῶς ὁ Στίρνερ ξέρει τόσο καλὰ τί ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ κάνει ἡ ἱεραρχία, θὰ τὸ δοῦμε γρήγορα), «καὶ μονάχα ἡ Μεταρρύθμιση χαλῶδωσε τὴ δύναμη τῆς ἱεραρχίας» (σ. 110). Ὁ «Στίρνερ» πραγματικὰ πιστεύει ὅτι «ἡ κυριαρχία τῶν πνευμάτων ποτὲ προηγούμενα δὲν ἦταν τόσο δλόπλευρη καὶ παντοδύναμη» ὅσο μετὰ τὴ Μεταρρύθμιση. Πιστεύει πῶς αὐτὴ ἡ κυριαρχία τῶν πνευμάτων, «ἀντὶ νὰ ἀποχωρίζει τὴ θρησκευτικὴ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν Τέχνη, τὸ κράτος καὶ τὴν ἐπιστήμη, ἀντίθετα, τὰ ἀνέβασε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα στὸ βασίλειο τοῦ πνεύματος καὶ τὰ ἔκανε θρησκευτικὰ».

Αὐτὴ ἡ ἀποψη γιὰ τὴ σύγχρονη ἱστορία ἀπλῶς ἀναπαράγει

in extenso¹ τις παλιές ψευδαισθήσεις τῆς θεωρησιακῆς φιλοσοφίας γιὰ τὴν κυριαρχία τοῦ πνεύματος στὴν ἱστορία. Πραγματικά, αὐτὸ τὸ χωρίο δείχνει ἀκόμα πῶς ὁ εὐσεβῆς Ζὰκ λὲ μπονὸμ ἐντελῶς καλόπιστα ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖ τὴν κοσμοθεωρία ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Χέγκελ, καὶ ἔχει γίνει παραδοσιακὴ γι' αὐτόν, σὰν τὸν π ρ α γ μ α τ ι κ ὸ κ ὅ σ μ ο, καὶ «ἐλίσσεται» πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση. Αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ φαίνεται σὰ «δικό του» καὶ «μοναδικό» σ' αὐτὸ τὸ χωρίο εἶναι ἡ ἀντίληψη αὐτῆς τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος σὰ μιᾶς ἱ ε ρ α ρ χ ί α ς — καὶ ἐδῶ, πάλι, θὰ «συμπεριλάβουμε» μιὰ σύντομη «ἱστορικὴ σκέψη» πάνω στὴν προέλευση τῆς «ἱεραρχίας» τοῦ Στίρνερ.

Ὁ Χέγκελ μιλάει γιὰ τὴ φιλοσοφία τῆς ἱεραρχίας μὲ τις ἀκόλουθες «μεταμορφώσεις»:

«Ἐχομε δεῖ στὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα τὴν ἰδέα ὅτι οἱ φιλόσοφοι θὰ ἔπρεπε νὰ κυβερνήσουν. Τώρα» (στὸν καθολικὸ Μεσαίωνα) «ἔφτασε ὁ καιρὸς ὅπου θεβαιώνεται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ κυριαρχεῖ τὸ πνευματικὸ. Ἀλλὰ τὸ πνευματικὸ ἔχει ἀποκτήσει τὴ σημασία ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ κυριαρχεῖ ὁ «κληρικὸς», ὁ «κλῆρος». Ἔτσι τὸ πνευματικὸ ἔχει γίνει ἓνα ἰδιαίτερο ὄν, τὸ ἄτομο». («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 132). — «Ἔτσι ἡ πραγματικότητα, τὸ κοσμικὸ, ἐγκαταλείπεται ἀπὸ τὸ Θεό... λίγα ξεχωριστὰ ἄτομα εἶναι ἱερά, τὰ ἄλλα μὴ ἱερά». (Στὸ ἴδιο, σελ. 136). Ἡ «ἐγκατάλειψη ἀπὸ τὸ Θεό» ὀρίζεται πρὸ συγκεκριμένα ἔτσι: «Ὅλες αὐτὲς οἱ μορφές» (οἰκογένεια, ἐργασία, πολιτικὴ ζωὴ, κτλ.) «θεωροῦνται σὰν ἀνύπαρκτες, μὴ ἱερές». («Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας», II, σ. 343). — «Εἶναι μιὰ ἔνωση μὲ τὴν κοσμικότητα ποὺ εἶναι ἀσυμφιλίωτη, ἡ κοσμικότητα θρῖσκεται σὲ κατὰσταση ἀκατέργαστη» (γι' αὐτὴν ὁ Χέγκελ χρησιμοποιεῖ ἄλλοῦ τὴ λέξη ἐπίσης «βαρβαρισμός». Πρὸβλ., λόγου χάρι «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 136) καὶ ὄντας ἀκατέργαστη, μονάχα κυριαρχεῖται. («Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας», II, σσ. 342, 343). — «Αὐτὴ ἡ κυριαρχία» (ἡ ἱεραρχία τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας) «εἶναι ἐπομένως μιὰ κυριαρχία τοῦ πάθους, παρόλο ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἴ-

1 Ἐκτεταμένα, ἐν ἐκτάσει. (Σ.τ.μ.).

ναι ἡ κυριαρχία τοῦ πνευματικοῦ». («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας» III, σ. 134). — «Ἡ ἀληθινὴ κυριαρχία τοῦ πνεύματος, ὡστόσο, δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι κυριαρχία τοῦ πνεύματος μὲ τὴν ἔννοια ὅτι αὐτὸ ποῦ τοῦ ἀντιτίθεται θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι κάτι ὑποταγμένο». (Στὸ ἴδιο, σελ. 131). — «Ἡ ἀληθινὴ σημασία εἶναι ὅτι τὸ πνευματικὸ σὰν τέτιο» (σύμφωνα μὲ τὸν Στίρνερ, τὸ «Ἱερὸ») «θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθοριστικὸ, καὶ αὐτὸ ἔχει συμβεῖ μὲχρι τὴν ἐποχὴ μας. Ἔτσι, βλέπουμε στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση» (ἀκολουθώντας τὰ ἔχνη τοῦ Χέγκελ, ὁ «Στίρνερ» τὸ βλέπει αὐτὸ) «ὅτι ἡ ἀφηρημένη ἰδέα θὰ ἔπρεπε νὰ κυριαρχεῖ: τὰ κρατικὰ συντάγματα καὶ οἱ νόμοι θὰ ἔπρεπε νὰ καθορίζονται ἀπ' αὐτήν, αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ τὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ ἀνθρώποι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν συνείδηση ὅτι αὐτὸ ποῦ πιστεύουν σὰν ἔγκυρο εἶναι οἱ ἀφηρημένες ἰδέες, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότητα, κτλ.» («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 132). Ἡ ἀληθινὴ κυριαρχία τοῦ πνεύματος, ἔτσι ὅπως τὴν δημιούργησε ὁ Προτεσταντισμὸς, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀτελὴ μορφή της στὴν Καθολικὴ ἱεραρχία, ὀρίζεται παρακάτω μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ «γίνεο γίνεταί πνευματικὸ καθεαυτὸ» («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», III, σ. 185), «ὅτι τὸ θεϊκὸ πραγματοποιεῖται στὴ σφαῖρα τῆς πραγματικότητος» (ἡ Καθολικὴ ἐγκατάλειψη τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὸ Θεὸ. παύει, ἐπομένως, νὰ ὑπάρχει — «Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας», II, σ. 344), ὅτι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα σὲ ἱερότητα καὶ γήινο «λύνεται μέσα στὴν ἠθικὴ» («Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας», II, σ. 343), ὅτι «οἱ ἠθικοὶ θεσμοὶ» (γάμος, οἰκογένεια, κράτος, ἀτομικὰ ἀποκτώμενα κέρδη, κτλ.) εἶναι «θεϊκὰ, ἱερά». («Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας», II, σ. 344). Ὁ Χέγκελ ἐκφράζει αὐτὴ τὴν ἀληθινὴ κυριαρχία τοῦ πνεύματος μὲ δύο μορφές: «Κράτος, κυβερνήσις, νόμος, ἰδιοκτησία, πολιτικὴ τάξις» (καί, ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὰ ἄλλα τοῦ ἔργου, ἐπίσης τέχνη, ἐπιστήμη κτλ.), «ὅλα αὐτὰ εἶναι τὸ θρησκευτικὸ... ποῦ ἐμφανίζεται μὲ τὴν μορφή τοῦ πεπερασμένου». («Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας» III, σ. 185). Καὶ τελικὰ, αὐτὴ ἡ κυριαρχία τοῦ

θρησκευτικού, του πνευματικού, κτλ., εκφράζεται σάν κυριαρχία τῆς φιλοσοφίας: «Ἡ συνείδηση τοῦ πνευματικοῦ εἶναι τώρα» (τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα) «οὐσιαστικὰ ἡ θάση, καὶ ἔτσι ἡ κυριαρχία πέρασε στὴ φιλοσοφία». («Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας» σ. 440).

Ὁ Χέγκελ, ἐπομένως ἀποδίδει στὴν Καθολικὴ ἱεραρχία τοῦ Μεσαίωνα τὴν πρόθεση νὰ θέλει «νὰ εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ πνεύματος» καὶ ἐπομένως τὴν ἐκτιμᾷ σὰ μιὰ περιορισμένη, ἀτελὴ μορφή αὐτῆς τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος, πού τὸ ἀποκορύφωμά της τὸ βλέπει στὸν Προτεσταντισμὸ πού τὸν θεωρεῖ σάν παραπέρα ἀνάπτυξή της. Ὅσο ἀνιστορικὸ κι ἂν εἶναι αὐτό, ὁ Χέγκελ διαθέτει πάντως ἀρκετὴ ἱστορικὴ ἀντίληψη ὥστε νὰ μὴν ἐπεκτείνει τὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος «ἱεραρχία» πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ Μεσαίωνα. Ἀλλὰ ὁ Ἅγιος Μᾶξ ξέρει ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Χέγκελ ὅτι ἡ κατοπινὴ ἐποχὴ εἶναι ἡ «ἀλήθεια» τῆς προηγούμενης. Ἄρα ἡ ἐποχὴ τῆς τέλειας κυριαρχίας τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀλήθεια ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὅπου ἡ κυριαρχία τοῦ πνεύματος ἦταν ἀκόμα ἀτελής, ἔτσι πού ὁ Προτεσταντισμὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς ἱεραρχίας καὶ ἐπομένως ἡ ἀληθινὴ ἱεραρχία. Ἀφοῦ, ὁμως, μονάχα ἡ ἀληθινὴ ἱεραρχία ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται ἱεραρχία, εἶναι φανερό ὅτι ἡ κυριαρχία τοῦ Μεσαίωνα ἔπρεπε νὰ εἶναι «ἀδύναμη», καὶ εἶναι πολὺ εὐκόλο γιὰ τὸν Στίρνερ νὰ τὸ ἀποδείξει, μιὰ καὶ στὸ χωρίο πού εἴσαμε παραπάνω καὶ σὲ ἑκατοντάδες ἄλλα χωρία τοῦ Χέγκελ περιγράφεται ἡ ἀτέλεια τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος στὸ Μεσαίωνα. Τὸ μόνο πού τοῦ χρειάζονταν ἦταν νὰ τὰ ἀντιγράψει ὅλα αὐτά, ἐνῶ ὅλη κι ὅλη ἡ «δική του» δουλιὰ ἦταν νὰ θάλει τὴ λέξη «ἱεραρχία» στὴ θέση τῆς «κυριαρχίας τοῦ πνεύματος». Δὲν τοῦ χρειάστηκε κανὲν νὰ διατυπώσει τὸ ἀπλὸ ἐπιχείρημα πού μ' αὐτὸ ἡ κυριαρχία τοῦ πνεύματος μεταμορφώνεται ἀπ' αὐτὸν χωρὶς πολλὴ φασαρία σὲ ἱεραρχία, μιὰ καὶ ἔχει γίνεи μόδα μέσα στοὺς Γερμανοὺς θεωρητικοὺς νὰ δίνουν τὸ ὄνομα τῆς αἰτίας στὸ ἀποτέλεσμα καὶ, λόγου χάρι, νὰ ξαναθάξουν πίσω στὴν κατηγορία τῆς θεολογίας κάθε τι πού ἔχει προκύψει ἀπὸ τὴ θεολογία καὶ δὲν ἔχει φτάσει ἐντελῶς ἀκόμα στὸ ὕψος τῶν ἀρχῶν αὐτῶν τῶν θεωρητικῶν — λ.χ., τὴ χεικελιανὴ θεωρησιακὴ σκέψη, τὸν πανθεισμὸ τοῦ Στράους, κτλ. — τέχνασμα πού ἐπικρατοῦσε εἰδικὰ τὸ 1842. Ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω ἀναφερόμενα χωρία προκύπτει ἐπίσης ὅτι ὁ Χέγκελ: (1) ἐκτιμᾷ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση σὰ μιὰ καινούργια καὶ τελειότερη φάση αὐτῆς τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος, (2) θεωρεῖ τοὺς φιλοσόφους σάν τοὺς κυβερνήτες τοῦ

κόσμου του δέκατου ένατου αιώνα, (3) υποστηρίζει ότι τώρα μονάχα άφηρημένες ιδέες έχουν κύρος μέσα στους ανθρώπους, (4) ότι αυτός ήδη θεωρεί το γάμο, την οικογένεια, το κράτος, τα άτομικά αποκτώμενα κέρδη, την πολιτική τάξη, την ιδιοκτησία, κτλ., σά «θεϊκά και ιερά», σάν «ἐνσάρκωση τῆς θρησκείας», και (5) ότι ἡ ἠθικὴ σάν ἐγκόσμια ἀγιότητα ἢ σάν ἀγιοποιημένη ἐγκοσμιότητα παριστάνεται σάν ἡ ὕψιστη και τελικὴ μορφή τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος πάνω στον κόσμο — και ὅλα αὐτὰ εἶναι πράγματα πού τὰ ἐπαναλαμβάνει λέξη πρὸς λέξη ὁ «Στίρνερ».

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀνάγκη νὰ πούμε ἢ νὰ ἀποδείξουμε ὅτι διήποτε περισσότερο σχετικὰ μὲ τὴν ἱεραρχία τοῦ Στίρνερ, παρεκτὸς τὸ γιατί ὁ Ἅγιος Μάξ ἀντέγραψε τὸν Χέγκελ — ἓνα γεγονός, πάντως, πού γιὰ τὴν ἐξήγησή του εἶναι ἀναγκαῖα περισσότερα ὑλικά δεδομένα, και πού, ἐπομένως, μποροῦν νὰ βροῦν τὴν ἐξήγησή του μονάχα ἐκεῖνοι πού ξέρουν τὴ θεολογικὴ ἀτμόσφαιρα. Εἶναι ἓνα ἄλλο ζήτημα, τὸ πῶς προέκυψε ἡ χεγκελιανὴ ἰδέα τῆς κυριαρχίας τοῦ πνεύματος, και γιὰ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ βλέπε τί ἔχουμε πει πιὸ πάνω.

Ἡ υἱοθέτηση ἀπὸ μέρους τοῦ Ἁγίου Μάξ τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας τῶν φιλοσόφων τοῦ Χέγκελ και ἡ μεταμόρφωση αὐτῆς τῆς κυριαρχίας ἀπὸ μέρους τοῦ Ἁγίου Μάξ σὲ μιὰν ἱεραρχία, ὀφείλονται στὴν ἐξαιρετικὰ μὴ κριτικὴ εὐπιστία τοῦ ἁγίου μας και σὲ μιὰ «ιερὴ» ἢ μὴ ἱερὴ ἄγνοια πού εἶναι ἱκανοποιημένη νὰ «βλέπει διαμέσου» τῆς ἱστορίας (δηλ. νὰ προσπερνᾷ εἰς ἄστικτὰ τὰ ἱστορικὰ θέματα τοῦ Χέγκελ) χωρὶς νὰ σκοτίζεται νὰ «γνωρίσει» πολλὰ «πράγματα» γι αὐτή. Γενικὰ, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ φοβᾷται ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ «μάθαινε», θὰ ἦταν ἀνίκανος «νὰ καταργήσει και νὰ διαλύσει» (σ. 96), και ἐπομένως θὰ ἔμενε στὴν «πολυάσχολη δραστηριότητα ἐνὸς ἐντόμου» — ἓνας ἐπαρκὴς λόγος γιὰ νὰ μὴν «προχωρήσει» στὴν «κατάργηση και διάλυση» τῆς δικιᾶς του ἁγνοίας.

Ἐνας πού, σάν τὸν Χέγκελ, δημιουργεῖ γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα τέτιο σχέδιο γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἱστορία και γιὰ τὸ σημερινὸ κόσμο σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση, δὲ μπορεῖ πιθανὸν νὰ τὸ κάνει χωρὶς περιεκτικὴ, θετικὴ γνώση, χωρὶς νὰ ἀσχοληθεῖ τουλάχιστο σὲ μερικὰ χωρία μὲ τὴν ἐμπειρικὴ ἱστορία, χωρὶς μεγάλη ἐνεργητικὴτητα και χωρὶς κοφτερὴ διορατικὴτητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἂν κανεὶς εἶναι ἱκανοποιημένος μὲ τὸ νὰ ἐκμεταλλεύεται και νὰ μεταμορφώνει γιὰ τοὺς δικούς του σκοποὺς ἓνα σχέδιο πού ἤδη ὑπάρχει, και νὰ ἀποδείχνει αὐτὴ τὴ «δικιᾶ του» ἀντίληψη μέσο μεμονωμένων παραδειγμάτων (λ.χ., Νέγροι και Μογγόλοι,

Καθολικοί και Προτεστάντες, ή Γαλλική Έπανάσταση, κτλ.) — και αυτό ακριβώς κάνει ο πολέμιστής μας έναντίον του Ίεροῦ — τότε καμμιὰ ἀπολύτως γνώση τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι ἀναγκαία. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης γίνεται ἀναπόφευκτα κωμικό, καὶ μάλιστα πολὺ κωμικό, ὅταν γίνεται ἓνα πῆδημα ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ ἄμεσο παρόν, πὺ παραδείγματά του εἶδαμε κίβλας ὅταν μιλούσαμε γιὰ τὴ «φαντασιοπληξία».

Ὅσο γιὰ τὴν πραγματικὴ ἱεραρχία τοῦ Μεσαίωνα, θὰ σημειώσουμε ἀπλῶς ἐδῶ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὸ λαό, γιὰ τὴ μεγάλη μάζα τῶν ἀνθρώπων ὄντων. Γιὰ τὴ μεγάλη μάζα ὑπῆρχε μονάχα ὁ φεουδαρχισμός, καὶ ἱεραρχία ὑπῆρχε μονάχα στὸ βαθμὸ πὺ ἦταν ἡ ἴδια εἴτε φεουδαρχικὴ εἴτε ἀντιφεουδαρχικὴ (μέσα στὰ πλαίσια τοῦ φεουδαρχισμοῦ). Ὁ ἴδιος ὁ φεουδαρχισμὸς εἶχε ἐντελῶς ἐμπειρικὲς σχέσεις σὰ βάση του. Ἡ ἱεραρχία καὶ ὁ ἀγώνας τῆς ἐναντίον τοῦ φεουδαρχισμοῦ (ὁ ἀγώνας τῶν ἰδεολόγων μιᾶς τάξης ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς τάξης) εἶναι μονάχα ἡ ἰδεολογικὴ ἔκφραση τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ τῶν ἀγώνων πὺ ἀναπτύσσονται στὸν ἴδιο τὸ φεουδαρχισμὸ — πὺ περιλαμβάνουν ἐπίσης τοὺς ἀγῶνες τῶν φεουδαρχικῶν ὀργανωμένων ἔθνων ἀνάμεσά τους. Ἱεραρχία εἶναι ἡ ἰδεατὴ μορφή τοῦ φεουδαρχισμοῦ. Φεουδαρχισμὸς εἶναι ἡ πολιτικὴ μορφή τῶν μεσαιωνικῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου. Ἐπομένως, ὁ ἀγώνας τοῦ φεουδαρχισμοῦ ἐναντίον τῆς ἱεραρχίας μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μονάχα ἂν ἀποδείξουμε αὐτὲς τὶς πρακτικὲς ὕλικές σχέσεις. Ἡ ἀπόδειξή τους ἀπὸ μόνη τῆς δάξει τέρμα στὴν προηγούμενη ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, πὺ ἐμπιστεύονταν τὶς ψευδαισθήσεις τοῦ Μεσαίωνα, ἰδιαίτερα ἐκεῖνες τὶς ψευδαισθήσεις πὺ ὁ Αὐτοκράτορας καὶ ὁ Πάπας χρησιμοποιοῦσαν στὸν ἀγῶνα τους ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου.

Μιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Μὰξ ἀπλῶς περιορίζει τὶς χεγκελιανὲς ἀφαιρέσεις γιὰ τὸ Μεσαίωνα καὶ τὴν Ἱεραρχία σὲ «πομπῶδεις λέξεις καὶ μηδαμινὲς σχέψεις», δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐξετάσουμε πὺ λεπτομερειακὰ τὴν πραγματικὴ, ἱστορικὴ ἱεραρχία.

Ἐπὸ τὰ παραπάνω εἶναι τώρα καθαρὸ ὅτι τὸ τέχνασμα μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντιστραφεῖ καὶ ὁ Καθολικισμὸς νὰ θεωρηθεῖ ὄχι ἀπλῶς ὡς ἓνα προκαταρκτικὸ στάδιο, ἀλλὰ ἐπίσης σὰ μιὰ ἄρνηση τῆς πραγματικῆς ἱεραρχίας, ὁπότεν στὴν περίπτωσιν αὐτὴ Καθολικισμὸς = ἄρνηση τοῦ πνεύματος μὴ πνεῦμα, αἰσθησιοκρατία καὶ τότε ἀποκτᾶμε τὴ μεγάλη πρότασιν τοῦ Ζάκ λὲ μπονὸμ — ὅτι οἱ Ἰ η σ ο υ ἱ τ ε ς «μᾶς ἔσωσαν ἀπὸ τὴν παρὰ κ μ ἡ καὶ τὴν κ α τ ἄ π τ ω σ η τῆς αἰσθησιοκρατίας» (σ. 118). Τί θὰ «μᾶς» συνέδαινε ἂν ἡ «κατάπτωσιν» τῆς αἰσθησιοκρατίας ἐπὶ ὁ-

κειτο νὰ ὑπερισχύσει, αὐτὸ δὲν τὸ μαθαίνουμε. Ὁλόκληρη ἡ ὕλική κίνηση ἀπὸ τὸ δέκατο ἕκτο αἰῶνα, ποὺ δὲ «μᾶς» ἔσωσε ἀπὸ τὴν «παρακμὴ» τῆς αἰσθησιοκρατίας, ἀλλὰ, ἀντίθετα, ἀνάπτυξε τὴν «αἰσθησιοκρατία» σὲ πολὺ μεγαλύτερη ἔκταση, δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν «Στίρνερ» — οἱ Ἰησουῖτες εἶναι αὐτοὶ ποὺ τὰ κατάφεραν ὅλα αὐτά. Παράβαλε, στὸ μεταξὺ, τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τοῦ Χέγκελ, σ. 425.

Μεταφέροντας τὴν παλιὰ κυριαρχία τῶν κληρικῶν στὴ σύγχρονη ἐποχή, ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἐρμήνευσε τὴ σύγχρονη ἐποχὴ ὡς «κληρικαλισμὸς». Καὶ ὕστερα, θεωρώντας αὐτὴν τὴν κυριαρχία τῶν κληρικῶν, ποὺ μεταφέρθηκε στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, ὡς κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τὴν παλιὰ μεσαιωνικὴ κληρικὴ κυριαρχία, τὴν περιγράφει ὡς κυριαρχία τῶν ἰδεολόγων, ὡς «σχολαστικισμὸς». Ἔτσι κληρικαλισμὸς = ἱεραρχία ὡς κυριαρχία τοῦ πνεύματος, σχολαστικισμὸς = ἡ κυριαρχία τοῦ πνεύματος ὡς ἱεραρχία.

Ὁ «Στίρνερ» πετυχαίνει αὐτὸ τὸ ἀπλὸ πέρασμα στὸν κληρικαλισμὸ — ποὺ δὲν εἶναι καθόλου πέρασμα — μέσο τριῶν σημαντικῶν μεταμορφώσεων.

Πρῶτον, «ἔχει» τὴν «ἐννοια τοῦ κληρικαλισμοῦ» γιὰ κάθε ἕναν «ποὺ ζεῖ γιὰ μιὰ μεγάλη ἰδέα, γιὰ μιὰ καλὴ ὑπόθεση» (πάλι ἢ καλὴ ὑπόθεση!) «γιὰ μιὰ θεωρία, κτλ.»

Δεύτερο, «στὸν κόσμον τοῦ τῆς ψευδαίσθησης ὁ Στίρνερ «ἔρχεται ἀντιμέτωπος» μὲ τὴν «προαιώνια ψευδαίσθηση ἐνὸς κόσμου ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα μάθει νὰ τὰ θγάξει πέρα χωρὶς τὸν κληρικαλισμὸ», δηλαδὴ «νὰ ζεῖ καὶ νὰ δημιουργεῖ γιὰ χάρη μιᾶς ἰδέας, κτλ.»

Τρίτο, «εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς ἰδέας ἢ κληρικαλισμὸς», δηλαδὴ: «Ὁ Ροδισπέρρος, λόγου χάρη» (λόγου χάρη!) ὁ Σαὶν Ζύστ, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς» (καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς!) «ἦταν πέρα γιὰ πέρα παπάδες», κτλ. Καὶ οἱ τρεῖς μεταμορφώσεις ὅπου ὁ κληρικαλισμὸς «ἀνακαλύπτεται», «ἀντιμετωπίζεται» καὶ «ἐξορκίζεται» (ὅλα αὐτὰ στὴ σελίδα 100), δὲν ἐκφράζουν λοιπὸν τίποτε παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι ὁ Ἅγιος Μᾶξ μᾶς ἔχει ἐπανειλημμένα πεῖ, δηλαδὴ, τίποτε παραπάνω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ πνεύματος, τῆς ἰδέας, τοῦ Ἱεροῦ, πάνω στὴ «ζωή» (στὸ ἴδιο).

Ἄφου ἡ «κυριαρχία τῆς ἰδέας ἢ κληρικαλισμὸς» δόθηκε ἔτσι σὰ βάση στὴν ἱστορία, ὁ Ἅγιος Μᾶξ μπορεῖ, θέβαια, χωρὶς δυσκολία νὰ βρεῖ αὐτὸν τὸν «κληρικαλισμὸ» πάλι σ' ὀλόκληρη τὴν πραγματικὴ ἱστορία, καὶ ἔτσι νὰ ἀπεικονίσῃ «τὸν Ροδισπιέρο, λόγου χάρη, τὸν Σαὶν Ζύστ, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς» ὡς παπάδες καὶ νὰ τοὺς ταυτίσει μὲ τὸν Ἰννοκέντιο III καὶ τὸν Γρηγόριο VII, καὶ ἔτσι ὅλη ἡ μοναδικότητα ἐξαφανίζεται στὸ πρόσω-

πο του Μοναδικού. "Ολοι τους, αν μιλήσουμε κυριολεκτικά, είναι απλώς διαφορετικά ό νο μα τ α, διαφορετικές μεταμφιέσεις έ ν ό ς προ-σώπου, του «Κληρικαλισμού», που έχει φτιάξει όλη την ιστορία από την άρχή του Χριστιανισμού. "Όσο για το πώς, με αυτό το είδος αντίληψης της ιστορίας, «όλες οι γάτες γίνονται γκρίζες», μιὰ και όλες οι ιστορικές διαφορές «καταργούνται» και «διαλύονται» μέσα στην «έννοια του κληρικαλισμού» — όσο γι' αυτό, ό "Άγιος Μάξ μᾶς δίνει μονομιᾶς ένα έντυπωσιακό παράδειγμα με τον «Ροβεσπιέρο, λόγου χάρη, τον Σαιν Ζύστ, και οὕτω καθ' ἑξῆς». Ἐδῶ μᾶς σερβίρεται πρώτα ό Ροβεσπιέρος σάν «παράδειγμα» του Σαιν Ζύστ, και ό Σαιν Ζύστ — σάν ένα «και οὕτω καθ' ἑξῆς» του Ροβεσπιέρου. Ὑστερα ἀναφέρεται: «Αὐτοί οι εκπρόσωποι τῶν ἱερῶν συμφερόντων ἀντιμετωπίζονται ἀπό έναν κόσμο ἀμέτρητων προσωπικῶν, γήινων συμφερόντων». Ἐπὸ ποιόν ἀντιμετωπίστηκαν; Ἐπὸ τοὺς Γιρονδίνους και τοὺς Θερμιδοριανούς! πὸν διαρκῶς τοὺς κατηγοροῦσαν, αὐτοὺς τοὺς ἀληθινούς εκπροσώπους τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξουσίας, δηλ., τῆς μ ὀ ν η ς τάξης πὸν ἦταν ἀληθινὰ ἐπαναστατικῆ, τῶν «ἀμέτρητων» μαζῶν (βλέπε «λόγου χάρη» R. Levasseur : Mémoires «και οὕτω καθ' ἑξῆς», «δηλαδή», Nougaret: Histoire des prisons, Barère² : Deux amis de la liberté (et du commerce),³ Montaillard : Histoire de France, Madame Roland : Appel à la postérité, J. B. Louvet : Mémoires και ἀκόμα τὰ ἀγδιαστικά Essais historiques του Beaulieu, κτλ., κτλ., καθὼς και ὅλα τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων του ἐπαναστατικού δικαστηρίου, «και οὕτω καθ' ἑξῆς») — πὸν τοὺς κατηγοροῦσαν γιὰ παραβίαση τῶν «ἱερῶν συμφερόντων», του Συντάγματος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῶν δικαιωμάτων του ἀνθρώπου, του ρεπουμπλικανισμού, του νόμου, τῆς sainte propriété⁴ «λόγου χάρη» τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν, του ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἠθικῆς, τῆς μετριοπάθειας, «και οὕτω καθ' ἑξῆς». Εἶχαν ἀντίθετους ὄλους τοὺς π α π ᾶ δ ε ς, πὸν τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι παραβιάζουν ὅλα τὰ κύρια και δευτερεύοντα σημεῖα τῆς θρησκευτικῆς και ἠθικῆς κατήχησης (βλέπε «λόγου χάρη» Histoire du

1. Βουλευτὲς και πολιτικοὶ πὸν ἀνέτρεψαν τὸν Ροβεσπιέρο στίς 27. 7.1794 (στίς 9 του Θερμιδώρ του ἔτους).

2. Barère Vde ieuzac. Ἐπαιξε κύριο ρόλο στήν ἀνατροπή του Ροβεσπιέρου.

3. «Και του ἐμπορίου», οι λέξεις προστέθηκαν ἀπὸ τὸν Μάρξ.

4. Ἁγία ἰδιοκτησία.

clergé de France pendant la revolution τοῦ Μ. Ρ., Paris, librairie catholique, 1828, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς). Ἡ ἱστορική ἐρμηνεία τῶν ἀσπῶν ὅτι στὴ διάρκεια τῆς regne de la terreur¹ «ὁ Ροβεσπιέρος, λόγου χάρη, ὁ Σαιν Ζύστ, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς» ἔκοψαν τὰ κεφάλια τῶν honnêtes gens² (βλέπε τὰ πολυάριθμα γραφτὰ τοῦ ἡλίθιου Κυρίου Πελλιτιέ «λόγου χάρη», La conspiration de Robespierre τοῦ Montjoie «καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς») ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάξ στὸν ἀκόλουθο μετασχηματισμό: «Ἐπειδὴ οἱ ἐπαναστάτες παπάδες καὶ δάσκαλοι ὑπηρετοῦσαν τὸν Ἄνθρωπο, ἔκοψαν τὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων». Αὐτὸ βέβαια ἀπαλλάσσει τὸν Ἅγιο Μάξ ἀπὸ τὸ μπελὰ νὰ σπαταλήσει ἔστω καὶ μιὰ «μοναδική» μικρὴ λέξη γιὰ τὶς πραγματικές, ἐμπειρικές αἰτίες γιὰ τὸ κόψιμο τῶν κεφαλιῶν — αἰτίες ποὺ βασίζονται σὲ ἐξαιρετικὰ ἐγκόσμια συμφέροντα, ἂν καὶ ὄχι βέβαια τῶν κερδοσκοπῶν στὸ Χρηματιστήριο, ἀλλὰ τῶν «ἀμέτρητων» μαζῶν. Ἕνας παλιότερος παπάς, ὁ Σπινόζα, ἤδη στὸ δέκατο ἕβδομο αἰῶνα εἶχε τὴν ἀναιδῆ, τόλμη νὰ κάνει τὸν «αὐστηρὸ δάσκαλο» στὸν Ἅγιο Μάξ, λέγοντας: «Ἡ ἄγνοια δὲν εἶναι ἐπιχείρημα». Συνεπῶς, ὁ Ἅγιος Μάξ ἀποστρέφεται τὸν παπὰ Σπινόζα σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε δέχεται τὸν ἀντικληρικό του, τὸν παπὰ Λάμπνιτς. Καὶ γιὰ ὅλα τὰ τόσο ἐκπληκτικὰ φαινόμενα σὰν τὴν τρομοκρατία, «λόγου χάρη», τὸ κόψιμο τῶν κεφαλιῶν, «καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς» εἰσκαίει «ἐπαρκῆς ἔδαφος» δικαιολογίας δηλ., ὅτι «οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι παραγέμισαν τὰ κεφάλια τους μὲ κάτι παρόμοιο». (σ. 98).

Ὁ μακάριος Μάξ, ποὺ βρῆκε ἐπαρκῆς ἔδαφος δικαιολογίας γιὰ κάθε τι («ἔχω τώρα βρεῖ τὸ ἔδαφος ποὺ μέσα του ἔχει αἰώνια προσδεθεῖ ἡ ἄγκυρά μου»,³ καὶ ποῦ ἄλλοῦ, ἂν ὄχι μέσα στὴν ἰδέα, «λόγου χάρη», στὸν «κληρικαλισμό», «καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς» τοῦ «Ροβεσπιέρου, λόγου χάρη, τοῦ Σαιν Ζύστ, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς», τῆς Γεωργίας Σάνδη, τοῦ Προυντόν, τῆς ἀγνῆς θερολινέζας ράφτρας, κτλ.) — αὐτὸς ὁ μακάριος Μάξ «δὲν ψέγει τὴν ἀστική τάξη, γιὰτὶ ἀναρωτήθηκε μέσα στὸν ἐγωισμό της τί ἔκταση θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει στὴν ἐπαναστατικὴ Ἰδέα». Γιὰ τὸν Ἅγιο

1. Κυριαρχία τῆς τρομοκρατίας. (Σ.τ.μ.).

2. Ἐντιμοὶ ἄνθρωποι. (Σ.τ.μ.).

3. Στίχος ἀπὸ προτεσταντικὸ ὕμνο.

Μάξ «ή έπαναστατική Ίδέα» πού ένέπνευσε τὰ habits bleus¹ και τούς honnêtes gens του 1789 είναι ή «ιδέα» σάν τών sans culottes² του 1793, ή ίδια ιδέα πού γι' αυτή σκέφτεται άν θά τής «παραδοθει» — αλλά πού δέ μπορεί νά «δοθει» παραπέρα «ξδαφος»³ σέ οποιαδήποτε «ιδέα» σχετικά μ' αυτή.⁴

Τώρα έρχόμαστε στή σημερινή ιεραρχία, στην κυριαρχία τής ιδέας στην καθημερινή ζωή. Όλόκληρο τó δεύτερο μέρος του «Βιβλίου» είναι γεμάτο με άγώνα έναντίον αυτής τής «ιεραρχίας». Γι' αυτό θά άσχοληθούμε μ' αυτή λεπτομερειακά, όταν φτάσουμε σ' αυτό τó δεύτερο μέρος. Άλλά μία και ó Άγιος Μάξ, όπως και στο κεφάλαιο για τή «φαντασιοληξία», εύχαριστείται νά προλαβαίνει τις ιδέες του έδω και λέει στην άρχή αυτό πού έρχεται άργότερα, ένώ έπαναλαμβάνει στην συνέχεια αυτό πού ήδη έχει πει στην άρχή, είμαστε αναγκασμένοι ήδη σ' αυτό τó σημείο νά δώσουμε λίγα παραδείγματα τής ιεραρχίας του. Η μέθοδός του πού γράφει ένα βιβλίο είναι ό μόνος «έγωισμός» πού μπορεί νά θρεθεί σ' όλόκληρο τó βιβλίο. Η αυτο-ίκανοποίησή του είναι αντίστροφως ανάλογη πρós τήν ίκανοποίηση πού δοκιμάζει ό άναγνώστης.

Μία και οι άστοι άπαιτούν άγάπη για τó βασίλειό τους, τó καθεστώς τους, θέλουν, σύμφωνα με τόν Ζάκ λέ μπονόμ, «νά έγκαθιδρúσουν τó βασίλειο τής άγάπης πάνω στην γή». (σ. 98). Μία και άπαιτούν σεβασμό για τήν κυριαρχία τους και για τις συνθήκες πού μέσα τους άσκειται, και θέλουν έπομένως νά σφετεριστούν τήν κυριαρχία πάνω στο σεβασμό, άπαιτούν, σύμφωνα με αυτόν τόν άνόητο, τήν κυριαρχία του σεβασμού σάν τέτιου, και ή στάση τους άπέναντι στο σεβασμό είναι ή ίδια όπως άπέναντι στο Άγιο Πνεύμα πού θρίσκειται μέσα τους. (σ. 95) Ό Ζάκ λέ μπονόμ πού ή πίστη του μπορεί νά κινήσει θουγά, παίρνει σάν πραγματική, γήινη θάση του άστικού κόσμου τή διαστρεβλωμένη μορφή πού μ' αυτήν ή ψευτο-εύσεβής και ύποκριτική ιδεολογία των άστων έκφράζει τὰ ιδιαίτερα συμφέροντά τους σάν καθολικά συμφέροντα.

1. Μπλε φορεσιές. (Σ.τ.μ.).

2. Ξεβράκωτοι.

3. Εύφωολόγημα στα γερμανικά: «Raum geben» = παραδίδομαι, ύποχωρώ σέ κάτι, αλλά και ταυτόχρονα: δίνω έδοφος, χώρο.

4. Όλη ή άναφερόμενη πιó πάνω βιβλιογραφία δείχνει πόσο είχαν μελετήσει οι Μάρξ - Έγκελς τή γαλλική Έπανάσταση. Είναι γνωστό ότι ό Μάρξ είχε ήδη άρχίσει αυτή τή μελέτη από τó 1843, όταν έκανε τó πρώτο του ταξίδι στην Γαλλία.

Τὸ γιατί αὐτὴ ἡ ἰδεολογικὴ ἀπάτη παίρνει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ μορφή γιὰ τὸν Ἅγιο μας, θὰ τὸ δοῦμε σὲ σύνδεση μὲ τὸν «πολιτικὸ φιλελευθερισμὸ».

Ἐὸ Ἅγιος Μὰξ μᾶς δίνει ἕνα καινούργιο παράδειγμα στὴ σελίδα 115, μιλώντας γιὰ τὴν οἰκογένεια. Δηλώνει ὅτι, ἂν καὶ εἶναι πολὺ εὐκολο νὰ χειραφετηθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς οἰκογένειάς του. ὡστόσο, «ἡ ἄρνηση τῆς ὑποταγῆς εὐκολα προκαλεῖ τύψεις συνείδησης», καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι τηροῦν σταθερὰ τὴν οἰκογενειακὴ ἀγάπη, τὴν ἰδέα τῆς οἰκογένειας, καὶ ἔτσι ἀποκοτοῦν τὴν «ἰερὴ ἀντίληψη τῆς οἰκογένειας», τοῦ «Ἱεροῦ». (σ. 116).

Ἐὸ καλὸς μας ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται πάλι τὴν κυριαρχία τοῦ Ἱεροῦ, ἐδῶ ὅπου κυριαρχοῦν ἐντελῶς ἐμπειρικὲς συνθήκες. Ἡ στάση τοῦ ἀστοῦ ἀπέναντι στοὺς θεσμοὺς τοῦ καθεστώτος του εἶναι ὅταν τοῦ Ἑβραίου ἀπέναντι στὸ Νόμο. Τοὺς παραβιάζει στὸ βαθμὸ πού μπορεῖ νὰ τὸ κάνει σὲ κάθε ἀτομικὴ περίπτωση, ἀλλὰ θέλει νὰ τοὺς τηροῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Ἐν ὅλοι οἱ ἀστοί, σὰ μιὰ μάζα καὶ ταυτόχρονα, ἐπρόκειτο νὰ παραβιάζουσαν τοὺς ἀστικούς θεσμοὺς, θὰ ἔπαυαν νὰ εἶναι ἀστοί — αὐτὸ, βέβαια, ποτὲ δὲν τὸ κάνουν καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐξαρτιέται ἀπὸ τίς ἐπιθυμίες τους καὶ τὴ θέλησή τους. Ἐὸ ἀκόλαστος ἀστὸς παραβιάζει τὸ γάμο καὶ κάνει κρυφὰ μοιχεία, ὁ ἔμπορος παραβιάζει τοὺς θεσμοὺς τῆς ἰδιοκτησίας στερώντας τὴν ἰδιοκτησία τῶν ἄλλων μὲ τὴν κερδοσκοπία, τὴ χρεωκοπία, κτλ., ὁ νεαρὸς ἀστὸς γίνεται ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του, ἂν μπορεῖ — καταργώντας στὴν πράξη τὴν οἰκογένεια στὸ βαθμὸ πού ἀφορᾷ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐλλὰ γάμος, ἰδιοκτησία καὶ οἰκογένεια παραμένουν ἀπρόσβλητα, στὴ θεωρία, διότι ἀποτελοῦν τὴν πρακτικὴ βάση πού πάνω της ἡ ἀστικὴ τάξη ἔχει οἰκοδομήσει τὴν κυριαρχία της, καὶ διότι στὴν ἀστικὴ τους μορφή ἀποτελοῦν τοὺς ὅρους πού κάνουν τὸν ἀστὸ ἀστὸ, μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού ἡ συνεχῆς παραβίαση τοῦ Νόμου κάνει τὸν θρησκευτὸ Ἑβραῖο ἕνα θρησκευτὸ Ἑβραῖο. Αὐτὴ ἡ στάση τοῦ ἀστοῦ ἀπέναντι στοὺς ὅρους τῆς ὑπαρξῆς του ἀποκτίνει μιὰ ἀπὸ τίς καθολικὲς της μορφές στὴν ἀστικὴ ἠθικὴ. Δὲν μπορεῖ κανεὶς, γενικὰ, νὰ μιλάει γιὰ τὴν οἰκογένεια « σ ἂ ν τ ἔ τ ι α ». Ἐστορικά, ὁ ἀστὸς δίνει στὴν οἰκογένεια τὸ χαρακτήρα τῆς ἀστικῆς οἰκογένειας, ὅπου ἡ ἀνία καὶ τὸ χρῆμα ἀποτελοῦν τὸ συνδετικὸ δεσμὸ, καὶ πού ἐπίσης περιλαμβάνει τὴν ἀστικὴ διάλυση τῆς οἰκογένειας, πράγμα πού δὲν ἐμποδίζει τὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια νὰ συνεχίζει πάντοτε νὰ ὑπάρχει. Ἡ θρώμικη ὑπαρξὴ της ἔχει τὸ ἀντίπαρό της μέσα στὴν ἰερὴ ἔννοιά της μέσα στὴν ἐπίσημη φρασεολογία καὶ τὴν καθολικὴ ὑποκρισία. Ἐκεῖ ὅπου ἡ οἰκο-

γένεια π ρ α γ μ α τ ι κ ᾶ καταργείται, όπως συμβαίνει στο προλεταριάτο, γίνεται ακριβώς τὸ αντίθετο ἀπὸ αὐτὸ πὸν νομίζει ὁ «Στίρνερ» Ἐδῶ ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας δὲν ὑπάρχει καθόλου, ἀλλὰ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις μπορούμε ἀσφαλῶς νὰ βροῦμε τὴν οἰκογενειακὴ ἀγάπη τῆ βασισμένη σὲ ἐξαιρετικὰ πραγματικὲς σχέσεις. Τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας καταργήθηκε ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους, γιατί ἡ πραγματικὴ οἰκογένεια θρυσκόταν κίβλας στὴ διαδικασία τῆς διάλυσης στὶς ὑψηλότερες κορυφές τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἐσωτερικὸς οἰκογενειακὸς δεσμὸς εἶχε διαλυθεῖ, οἱ ξεχωριστοὶ συντελεστὲς πὸν ἀποτελοῦσαν τὴν ἔννοια τῆς οἰκογένειας εἶχαν διαλυθεῖ, λόγου χάρη ἡ ὑπακοή, ἡ εὐσέβεια, ἡ πίστι, στὸ γάμο, κτλ. Ἀλλὰ τὸ πραγματικὸ σῶμα τῆς οἰκογένειας, ἡ σχέση, ἰδιοκτησίας, ἡ ἀποκλειστικὴ στάση ἀπέναντι σὲ ἄλλες οἰκογένειες, ἡ ὑποχρεωτικὴ συνοίκηση — σχέσεις πὸν δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη τῶν παιδιῶν, τὴ δομὴ τῶν σύγχρονων πόλεων, τὸ σχηματισμὸ κεφαλαίου, κτλ. — ὅλα αὐτὰ διατηρήθηκαν, ἂν καὶ μὲ πολλές παραβιάσεις, διότι ἡ ὑπαρξη τῆς οἰκογένειας ἔγινε ἀναγκαία ἀπὸ τὴ σύνδεσή της μὲ τὸν τρόπο παραγωγῆς, πὸν ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Τὸ ἀναπόφευκτο αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀποδείχτηκε μὲ τὸν πῶ ἐμφαντικὸ τρόπο στὴ διάρκεια τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ὅπου γιὰ μιὰ στιγμή ἡ οἰκογένεια καταργήθηκε καὶ νομικὰ. Ἡ οἰκογένεια συνεχίζει νὰ ὑπάρχει ἀκόμα καὶ στὸ δέκατο ἔνατο αἰῶνα, μόνο πὸν ἡ διαδικασία τῆς διάλυσής της ἔγινε καθολικότερη, ὄχι ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔννοια, ἀλλὰ χάρη στὴ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ. Ἡ οἰκογένεια ὑπάρχει ἀκόμα παρόλο πὸν ἡ διάλυσή της εἶχε ἀπὸ καιρὸ διακηρυχθεῖ ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ Ἀγγλους σοσιαλιστὲς καὶ αὐτὸ τελικὰ ἔχει ἐπίσης διεισδύσει καὶ στοὺς Γερμανοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας, μέσο τῶν γαλλικῶν μυθιστορημάτων.

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα τῆς κυριαρχίας τῆς ιδέας στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Μιὰ καὶ οἱ δάσκαλοι στὰ σχολεῖα πρέπει νὰ παρακινήθουν νὰ βροῦν παρηγοριὰ γιὰ τὴν ἰσχνὴ ἀμοιβή τους στὴν ἀγιότητα τῆς ὑπόθεσης πὸν ὑπηρετοῦν (πράγμα πὸν μπορούσε νὰ συμβεῖ μονάχα στὴ Γερμανία), ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ πιστεύει πραγματικὰ ὅτι αὐτὴ ἡ διατύπωση εἶναι ἡ αἰτία τῆς χαμηλῆς τους ἀμοιβῆς. (σ. 100). Πιστεύει ὅτι τὸ «Ἴερὸ» στὸ σημερινὸ ἀστικὸ κόσμο ἔχει μιὰ πραγματικὴ χρηματικὴ ἀξία, πιστεύει ὅτι τὸ ἰσχνὸ ταμεῖο τοῦ πρωσικοῦ κράτους (βλέπε ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, τὸν Μπράουνινγκ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα¹) θὰ αὐξάνονταν σὲ τέτιο θα-

1. G. Browning, the Domestic and Financial Condition of Great Britain:

θμό με τήν κατάργηση τοῦ «Ἱεροῦ», ὥστε κάθε δάσκαλος χωριοῦ θί μπορούσε ξαφνικά νά πληρωθεῖ με ὑπουργικό μισθό.

Αὐτή εἶναι ἡ ἱεραρχία τοῦ παραλογισμοῦ.

Ἐὶς «ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ μεγάλοπρεπου καθεδρικοῦ ναοῦ» — ὅπως τὸ τοποθετεῖ ὁ μέγας Μισελέ¹ — τῆς ἱεραρχίας εἶναι «μερικές φορές» τὸ ἔργο τοῦ «Κανένα».

«Χωρίζει μερικές φορές κανείς τοὺς ἀνθρώπους σὲ δύο κατηγορίες, τοὺς μορφωμένους καὶ τοὺς ἀμόρφωτους». (Χωρίζει κανείς μερικές φορές τοὺς πιθήκους σὲ δύο κατηγορίες, σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν οὐρά καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν). «Οἱ πρῶτοι στὸ βαθμὸ ποὺ ἀξίζανε τὸ ὄνομά τους, ἀσχολοῦνταν με σκέψεις, με τὸ πνεῦμα». «Κυριαρχοῦσαν κατὰ τὴ μεταχριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ γιὰ τίς σκέψεις τοὺς ἀπαιτοῦσαν... σεβασμό». Οἱ ἀμόρφωτοι (τὸ ζῶο, τὸ παιδί, ὁ Νέγρος) εἶναι «ἀνίσχυροι» ἀπέναντι στίς σκέψεις καὶ «κυριαρχοῦνται ἀπ' αὐτές. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ἱεραρχίας».

Οἱ «μορφωμένοι» (ὁ νέος, ὁ Μογγόλος, ὁ Σύγχρονος) ἀσχολοῦνται, ἐπομένως καὶ πάλι μονάχα με τὸ «πνεῦμα», τὴν καθαρὴ σκέψη, κτλ. Εἶναι μεταφυσικοὶ ἀπὸ ἐπάγγελμα, σὲ τελευταία ἀνάλυση χεγκελιανοί. «Ἄρα» οἱ «ἀμόρφωτοι» εἶναι οἱ μὴ χεγκελιανοί. Ὁ Χέγκελ ἦταν ἀναμφισβήτητα ὁ πιὸ μορφωμένος χεγκελιανὸς καὶ γι' αὐτὸ στὴν περίπτωσή του πρέπει «νά γίνει φανερό τί ζωηρὴ ἐπιθυμία γιὰ τὰ πράγματα διαθέτει ἰδιαίτερα ὁ πιὸ μορφωμένος ἄνθρωπος». Τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι ὁ «μορφωμένος» καὶ ὁ «ἀμόρφωτος» συγκρούονται μέσα στὸν ἑαυτὸ τους ὁ ἕνας με τὸν ἄλλον. Πραγματικά, μέσα σὲ κάθε ἄνθρωπο ὁ «ἀμόρφωτος» βρίσκεται σὲ σύγκρουση με τὸ «μορφωμένο». Καὶ μιὰ ποὺ γίνεται φανερὴ στὸν Χέγκελ ἡ μεγαλύτερη ἐπιθυμία γιὰ τὰ πράγματα, πράγμα ποὺ ταιριάζει στὸν «ἀμόρφωτο», γίνεται ἐπίσης φανερό ἐδῶ ὅτι «ὁ πιὸ μορφωμένος» ἄνθρωπος εἶναι ταυτόχρονα ὁ «πιὸ ἀμόρφωτος». «Ἐκεῖ (στὸν Χέγκελ) «ἡ πραγματικότητα θά ἔπρεπε νά βρίσκεται σὲ τέλεια συμφωνία

Preceded by a brief sketch of her Foreign Policy, and of the Statistics and Politics of France, Russia, Austria and Prussia. London 1834.

1. Πρόκειται γιὰ τὸν Κάρολο Λούντβιχ Μισελέ, συγγραφέα ἐνὸς ἔργου με τὸν τίτλο «Ἱστορία τῶν τελευταίων φιλοσοφικῶν συστημάτων στὴ Γερμανία, ἀπὸ τὸν Κάντ μέχρι τὸν Χέγκελ». Βερολίνο 1837 + 1838.

μέ τή σκέψη και καμιά ἔννοια νά μὴν εἶναι χωρὶς πραγματικότητα». Αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ ὡς ἐξῆς: ἐκεῖ, ἡ συνηθισμένη ἰδέα τῆς πραγματικότητας θὰ ἔπρεπε νὰ πάρει τὴν δλοκληρωμένη φιλοσοφικὴ τῆς ἔκφραση, ἐνῶ ὁ Χέγκελ φαντάζεται, ἀντίθετα, ὅτι «συνεπῶς» κάθε φιλοσοφικὴ ἔκφραση δημιουργεῖ τὴν πραγματικότητα ποὺ βρίσκεται σὲ συμφωνία μαζί της. Ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ θεωρεῖ τὴν φευδαίσθηση ποὺ εἶχε ὁ Χέγκελ γιὰ τὴ φιλοσοφία του ὡς τὸ γνήσιο νόμισμα τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας.

Ἡ χεγκελιανὴ φιλοσοφία ποὺ, μέ τὴ μορφή τῆς κυριαρχίας τῶν χεγκελιανῶν πάνω στοὺς μὴ χεγκελιανούς, ἐμφανίζεται ὡς ἡ κορωνίδα τῆς ἱεραρχίας κατακτᾶ τώρα τὴν τελευταία παγκόσμια αὐτοκρατορία.

«Τὸ σύστημα τοῦ Χέγκελ ἦταν ὁ ὑπέρτατος δεσποτισμός και ἀπολυταρχία τῆς σκέψης, ἡ παντοδυναμία και τὸ πανίσχυρο τοῦ πνεύματος». (σ. 97)

Ἐδῶ, ἐπομένως, θρискόμαστε στὸ βασίλειο τῶν πνευμάτων τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Βερολίνο μέχρι τὴ Χάλλε και τὸ Τύμπινγκεν, στὸ βασίλειο τῶν πνευμάτων ποὺ ἡ ἱστορία του ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ τὸν Χέρρ Μπάϋρχόφφερ¹ και ποὺ τὰ στατιστικά της στοιχεῖα τὰ ἔχει συλλέξει ὁ μεγάλος Μισελέ.

Ἡ προετοιμασία γι' αὐτὸ τὸ βασίλειο τῶν πνευμάτων στάθηκε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, ποὺ «δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ μετατρέψει τὰ πράγματα σὲ ἰδέες γιὰ τὰ πράγματα». (σ. 115. Πρὸς πάνω τὸν Χέγκελ γιὰ τὴν ἐπανάσταση, σ. 185). «Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι παρέμειναν πολίτες» (στὸν «Στίρνερ» αὐτὸ συμβαίνει νωρίτερα, ἀλλὰ «αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Στίρνερ δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει στὸ μυαλό του, και αὐτὸ ποὺ ἔχει στὸ μυαλό του δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ», Βίγκαντ, σ. 149) και «ζοῦσαν στὴ σκέψη, ἔχοντας ἕνα θέμα ποὺ σκέφτονταν, ποὺ μπροστά του» (κατὰ παράθεση) «ἐνωιωθάν δέος και φόβος». Ὁ «Στίρνερ» λέει σ' ἕνα χωρίο στὴ σελίδα 98: «Ὁ δρόμος πρὸς τὴν κόλαση εἶναι στρωμένος μέ καλὲς προθέσεις». Ἀλλὰ ἐμεῖς λέμε: ὁ δρόμος πρὸς τὸ Μοναδικὸ εἶναι στρωμένος μέ κακὲς συμπερασματικὲς προτάσεις, μέ παραθέσεις, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν «οὐράνια σκάλα» του τῆ δανεισμένη ἀπὸ τοὺς Κινέζους και τὸ «σχοινί

1. K. T. Bayrhammer, Die Idee und Geschichte der Philosophie (Ἡ ἰδέα καὶ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας) Marburg 1838.

τοῦ ἀντικειμενικοῦ» (σ. 88) ποῦ πάνω του κάνει «πηδήματα φύλλου». Σύμφωνα μ' αὐτό, γιά τή «σύγχρονη φιλοσοφία ἢ τή σύγχρονη ἐποχή» — ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ θασίλειου τῶν πνευμάτων ἢ σύγχρονη ἐποχή δέν εἶναι στήν πραγματικότητα τίποτε ἄλλο παρά ἡ σύγχρονη φιλοσοφία — εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση νά «μεταμορφωθοῦν τά ὑπάρχοντα ἀντικείμενα σέ ιδέες τῶν ἀντικειμένων, δηλ., σέ ἔννοιες», σελίδα 114, ἐργασία ποῦ ὁ Ἅγιος Μάξ τή συνεχίζει.

Ἔχουμε κιόλας δεῖ τὸν ἱππότη μας τῆς ἐλεεινῆς μορφῆς¹ ἀκόμα «προτοῦ νά ἔχουν παρουσιαστεῖ τὰ θουνά», ποῦ ἀργότερα τὰ μετακίνησε μέ τήν πίστη του, ἀκριδῶς στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου του, νά καλπάζει ὀρμητικῶς πρὸς τὸ μεγάλο ἀποτέλεσμα τοῦ «μεγαλόπρεπου καθολικοῦ του ναοῦ». Ὁ «γάιδαρὸς» του, παράθεση, δέ μποροῦσε νά πηδάει ἀρκετὰ γρήγορα γι' αὐτόν. Τώρα, τελικά, στή σελίδα 114, ἔχει φτάσει στὸ σκοπὸ του καὶ μέ τῆ βοήθεια ἑνὸς ἰσχυροῦ «ἦ» μεταμόρφωσε τὴ σ ύ γ χ ρ ο ν η ἐ π ο χ ῆ σ ἐ σ ύ γ χ ρ ο ν η φ ι λ ο σ ο φ ί α.

Ἔτσι οἱ ἀρχαῖοι καιροὶ (δηλ., ὁ ἀρχαῖος κι ὁ σύγχρονος, ὁ νεγροειδῆς κι ὁ μογγολικὸς ἀλλά, μιλώντας κυριολεκτικὰ, μονάχα ἡ ἐποχὴ πρὶν τὸν Στίρνερ) «ἔφτασαν στὸν τελικὸ τους σκοπὸ». Μποροῦμε τώρα νά ἀποκαλύψουμε γιὰτί ὁ Ἅγιος Μάξ ἔδωσε τὸν τίτλο «Ἀνθρωπος» σέ δλόκληρο τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου του, καὶ δλη τὴν ἱστορία του γιά θαύματα, πνεύματα καὶ ἱππότες τὴν ἔκαμε ἱστορία τοῦ «Ἀνθρώπου». Οἱ ιδέες καὶ σκέψεις τῶν ἀνθρώπων ἦταν, βέβαια, ιδέες καὶ σκέψεις γιά τὸν ἑαυτό τους καὶ γιά τίς σκέψεις τους, τὴ συνείδησή τους γιά τὸν ἑ α υ τ ὸ τ ο υ ς καὶ γιά τοὺς ἀνθρώπους γ ε ν ι κ ἄ — γιὰτί ἦταν ὄχι ἀπλῶς ἢ συνείδηση ἑνὸς μεμονωμένου ἀτόμου, ἀλλὰ τοῦ ἀτόμου στήν ἀλληλοσύνδεσή του μέ δλόκληρη τὴν κοινωνία καὶ γιά δλόκληρη τὴν κοινωνία δπου ζοῦσαν. Οἱ ὄροι, οἱ ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτούς, ποῦ μέσα τους παράγανε τὴ ζωὴ τους, τίς ἀναγκαῖες μορφές ἐπικοινωνίας ποῦ συνδέονται μ' αὐτὴ τὴν παραγωγή, καὶ οἱ προσωπικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὄροι ποῦ ἦταν ἔτσι δεδομένοι, ἔπρεπε νά πάρουν τὴ μορφή — στὸ βαθμὸ ποῦ ἐκφράζονταν σέ σκέψεις — ἰδεατῶν ὄρων καὶ ἀναγκαῖων σχέσεων, δηλ., ἔπρεπε νά ἐκφραστοῦν στή συνείδηση σὰν προσδιορισμοὶ ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου σ ἄ ν τ ἔ τ ι ο υ, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία, ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο σ ἄ ν τ ἔ τ ι ο.

1. Ἐδῶ ἔννοεῖ τὸν Στίρνερ. Ἀργότερα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Δὸν Κιχῶτη θὰ τὰ ἀποδίδει στὸν Σέλιγκα, ἐνῶ στὸν Στίρνερ θὰ ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Σάντσο Πάντσα.

Αὐτὸ ποὺ ἦταν οἱ ἄνθρωποι, αὐτὸ ποὺ ἦταν οἱ σχέσεις τους, ἐμφανιζόταν στὴ συνείδηση σὰν ιδέες τοῦ ἀνθρώπου *σὰν τέτιο υ*, τοῦ τρόπου τῆς ὑπαρξῆς του ἢ τῶν ἄμεσων ἐννοιολογικῶν του προσδιορισμῶν. Ἔτσι, ἀφοῦ οἱ ιδεολόγοι δέχτηκαν ὅτι οἱ ιδέες καὶ οἱ σκέψεις ἔχουν κυριαρχήσει στὴν ἱστορία μέχρι σήμερα, ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῶν τῶν ιδεῶν καὶ σκέψεων ἀποτελεῖ ὅλη τὴν ὡς τώρα ἱστορία, ἀφοῦ φαντάστηκαν ὅτι οἱ πραγματικὲς σχέσεις συμμορφώθηκαν πρὸς τὸν ἄνθρωπο *σὰν τέτιο υ* καὶ πρὸς τίς ἰδεατὲς του σχέσεις, δηλ., πρὸς τοὺς ἐννοιολογικοὺς προσδιορισμούς, ἀφοῦ ἔκαμαν τὴν ἱστορία τῆς συνείδησης τῶν ἀνθρώπων γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους θάση τῆς πραγματικῆς τους ἱστορίας, ὕστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, τίποτε δὲν ἦταν πιὸ εὐκολο ἀπὸ τὸ νὰ ὀνομάσεις τὴν ἱστορία τῆς συνείδησης, τῶν ιδεῶν. τοῦ Ἱεροῦ, τῶν καθιερωμένων ιδεῶν — ἱστορία τοῦ «Ἀνθρώπου» καὶ νὰ τὴν παραστήσεις σὰν τὴν πραγματικὴ ἱστορία. Ἡ μόνη διάκριση ἀνάμεσα στὸν Ἅγιο Μᾶξ καὶ ὄλους τοὺς προκάτοχους του εἶναι ὅτι αὐτὸς δὲν ξέρει *τίποτε γι'* αὐτὲς τίς ιδέες — ἀκοιμη καὶ στὴν αὐθαίρετη ἀπομόνωσή τους ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ, ποὺ ἦταν προϊόντα τῆς — καὶ ὅλη ἡ τετριμμένη δημιουργία του περιορίζεται στὸ γεγονός ὅτι, ὅταν ἀντιγράφει τὴ χεγκελιανὴ ἰδεολογία δείχνει ὅτι ἀγνοεῖ ἀκόμα κι αὐτὰ ποὺ ἀντιγράφει. — Εἶναι πιὰ ἀπ' αὐτὰ φανερό, πῶς μπορεῖ νὰ ἀντιπαραθέτει τὴν ἱστορία τοῦ πραγματικοῦ ἀτόμου μὲ τὴ μορφὴ *τ ο ὕ Μο ν α δ ι κ ο ὕ* στὴ φαντασία του γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀνθρώπου.

Ἡ μοναδικὴ ἱστορία πραγματοποιεῖται στὴν ἀρχὴ τῆς Στοιᾶς στὴν Ἀθήνα, ἀργότερα σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ στὴ Γερμανία, καὶ τελικὰ στὸ Κούπφεργκράμπεν¹ στὸ Βερολίνο, ὅπου ὁ δεσπότης τῆς «σύγχρονης φιλοσοφίας ἢ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς» ἔχτισε τὸ κάστρο του. Αὐτὸ ἤδη δείχνει πόσο ἀποκλειστικὰ ἔθνικὸ καὶ τοπικὸ εἶναι τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ἄντι γιὰ παγκόσμια ἱστορία ὁ Ἅγιος Μᾶξ δίνει λίγα, καὶ τὸ κυριώτερο, ἐξαιρετικὰ ἰσχνὰ καὶ λαθεμένα σχόλια γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Γερμανίας καὶ φιλοσοφίας. Ἄν κατὰ τύχη φαινόμαστε ὅτι θγαίνουμε ἀπὸ τὴ Γερμανία, εἶναι μονάχα γιὰ νὰ βεβαιώσουμε ὅτι οἱ πράξεις καὶ οἱ σκέψεις ἄλλων λαῶν, λ. χ. ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, «φτάνουν τὸν τελικὸ τους σκοπὸ» στὴ Γερμανία, δηλαδή στὸ Κούπφεργκράμπεν. Μᾶς δίνονται μονάχα ἔθνικὰ - γερμανικὰ γεγονότα, αὐτὰ ἐξετάζονται καὶ ἐρμηνεύονται μὲ ἔθνικο - γερμανικὸ τρόπο, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα παραμένει ἔθνικο - γερμανικὸ. Ἄλλὰ οὔτε κι αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ.

1. Περιοχὴ τοῦ Βερολίνου, ὅπου κατοικοῦσε ὁ Χέγκελ.

Οι αντιλήψεις και ἡ μόρφωση τοῦ Ἀγίου μας εἶναι ὄχι μόνο γερμανικά, ἀλλὰ καὶ θερολινέζικα πέρα γιὰ πέρα. Ὁ ρόλος ποὺ παραχωρεῖται στὴ χεγκελιανὴ φιλοσοφία εἶναι ὁ ἴδιος μ' ἐκεῖνον ποὺ αὐτὴ παίζει στὸ Βερολίνο, καὶ ὁ Στίρνερ συγγέει τὸ Βερολίνο μὲ τὸν κόσμον καὶ τὴν παγκόσμια ἱστορία. Ὁ «νέος» εἶναι θερολινέζος, οἱ καλοὶ πολῖτες ποὺ συναγτάμε σ' ὀλόκληρο τὸ βιβλίον εἶναι θερολινέζοι φιλισταῖοι ζυθοπότες. Ὁταν ξεκινήσει κανεὶς ἀπὸ τέτιες προϋποθέσεις, εἶναι φυσικὸ, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ πετυχαίνει εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἀποτέλεσμα περιορισμένο στὰ ἔθνικα καὶ τοπικὰ πλαίσια. Ὁ «Στίρνερ» καὶ ὀλόκληρη ἡ φιλοσοφικὴ του ἀδελφότητα, ποὺ ἀνάμεσά της εἶναι τὸ πιὸ ἀδύνατον καὶ πιὸ ἀγράμματο μέλος της, παρέχουν μιὰ πρακτικὴ ἐρμηνεία στοὺς γενναίους στίχους τοῦ γενναϊόκαρδου Χόφφμαν φὸν Φάλλερσλέμπεν:

«Στὴ Γερμανία μόνο, στὴ Γερμανία μόνο,
θᾶθελα πάντα νὰ ζῶ».

Τὸ τοπικὸ θερολινέζικο συμπέρασμα τοῦ γενναϊόκαρδου ἡγίου μας — ὅτι στὴ χεγκελιανὴ φιλοσοφία ὁ κόσμος «ἔχει ἐξαφανιστεῖ τελείως» — τοῦ ἐπιτρέπει τώρα χωρὶς πολλὰ ἔξοδα νὰ φτάσει σὲ μιὰ παγκόσμια «δικιὰ του» αὐτοκρατορία. Ἡ χεγκελιανὴ φιλοσοφία μεταμόρφωσε τὰ πάντα σὲ σκέψη, στὸ Ἱερό, σὲ ὀπτασία, σὲ πνεῦμα, σὲ πνεύματα, σὲ φαντάσματα. Ὁ «Στίρνερ» θὰ πολεμήσει ἐναντίον τους, θὰ τὰ κατακτήσει στὴ φαντασία του καὶ θὰ χτίσει πάνω στὰ νεκρά τους σώματα τὴ «δικιὰ του», «μοναδική», «σωματικὴ» αὐτοκρατορία, τὴν αὐτοκρατορία τοῦ «ἐξαίρετου ἀνθρώπου».

«Διότι δὲν εἶναι ἡ πάλῃ ἡμῶν ἐναντίον εἰς αἶμα καὶ σάρκα, ἀλλ' ἐναντίον εἰς τὰς ἀρχάς, ἐναντίον εἰς τὰς ἐξουσίας, ἐναντίον εἰς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τοῦτου, ἐναντίον εἰς τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις». (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους, 6, 12).

Τώρα ὁ «Στίρνερ» στέκεται «περιεζωσμένος τὴν ὀσφύν του» ἔτοιμος νὰ ἐξαπολύσει τὴ μάχη ἐναντίον τῶν σκέψεων. Δὲν τοῦ χρειάζεται πρῶτα «νὰ ἀναλάβει τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως», γιατί ποτὲ δὲν τὴν παράτησε. Ὁπλισμένος μὲ τὴν «περικεφαλαία» τῆς καταστροφῆς καὶ μὲ τὴν «μάχαιρα» τῆς ἔλλειψης πνεύματος (βλέπε στὸ ἴδιο), προχωρεῖ στὴ μάχη. «Καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸ νὰ κάμῃ πόλεμον μὲ τοὺς ἀγίους», ἀλλὰ δὲν τοῦ «ἐδόθη» «νὰ νικήσῃ αὐτούς». (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, 13, 7).

5. Ὁ «Στίρνερ» μακαρίως ικανοποιημένος
 μέ τήν κατασκευή του.

Ξαναβρισκόμαστε τώρα ἀκριβῶς στό ἴδιο σημεῖο πού βρισκόμασταν στή σελίδα 19 σέ σχέση μέ τόν νέο, πού ἔγινε ἄντρας, καί στή σελίδα 90 σέ σχέση μέ τόν μογγολοειδή Καυκάσιο πού μεταμορφώθηκε στόν Καυκάσιο Καυκάσιο καί «βρήκε τόν ἑαυτό του». Βρισκόμαστε, ἐπομένως, στήν τρίτη αὐτο-ἀνεύρεση τοῦ μυστηριώδους ἀτόμου πού ὁ Ἅγιος Μάξ μᾶς περιγράφει τόν «σκληρό του ἀγώνα γιά τή ζωή». Μόνο πού ἡ ὅλη ἱστορία θρίσκεται τώρα πίσω μας, καί, χάρις στό ἐκτεταμένο ὕλικό πού ἐπεξεργαστήκαμε, πρέπει νά ρίξουμε μιᾶ ἀναδρομική ματιά στό γιγάντιο πτώμα τοῦ καταστραμμένου ἀνθρώπου.

Σέ μιᾶ κατοπινῆ σελίδα, ὅπου ἔχει ξεχάσει πρὸ πολλοῦ τήν ἱστορία του, βεβαιώνει ὁ Ἅγιος Μάξ ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα θεωρεῖται ἀπό πολλόν καιρὸ ὁ δημιουργὸς τῶν καινούργιων παγκόσμιων ἱστορικῶν δημιουργιῶν» (σ. 214). Ἔχουμε ὁμῶς κιόλας δεῖ, ὅτι ἀκόμα κι οἱ χειρότεροι ἐχθροὶ του δὲ μποροῦν νά ψέξουν τήν ἱστορία τ ο υ πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅπως καί νᾶχει τὸ πρᾶγμα, γιατί σ' αὐτὴ δὲν κάνουν τήν ἐμφάνισή τους ὅποιαδήποτε ἄτομα, οὔτε πολὺ περισσότερο μεγαλοφυΐες, ἀλλὰ μονάχα ἀποστεωμένες, ἀνάπηρες σκέψεις καί χεγκελιανές παρανοήσεις.

Repetitio est mater studiorum.¹ Ὁ Ἅγιος Μάξ πού ἐξέθεσε κληρῆ τήν ἱστορία του τῆς «φιλοσοφίας ἢ τῶν ἐποχῶν» μονάχα γιά νά ἐρεῖ μιᾶν εὐκαιρία νά διαβάσει διαστικὰ τόν Χέγκελ, ἐπαναλαμβάνει τελικὰ γι' ἄλλη μιᾶ φορά δλόκληρη τὴ μοναδική του ἱστορία. Ὡστόσο, τὸ κάνει αὐτὸ μέ μιᾶ φυσική - ἐπιστημονική στάση, προσφέροντάς μας σημαντικὲς πληροφορίες γιά τὴ «μοναδική» φυσική ἐπιστήμη. Κι ὁ λόγος εἶναι ὅτι γι' αὐτόν, κάθε φορά πού ὁ «κόσμος» πρόκειται νά παίξει ἓνα σημαντικό ρόλο, μεταμορφώνεται ἀμέσως σέ φύση. Ἡ «μοναδική» φυσική ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀμέσως μέ τὴν παραδοχὴ τῆς ἀδυναμίας της. Δὲν ἐξετάζει τὴν πραγματικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύση, πού καθορίζεται ἀπὸ τὴ βιομηχανία καί τὴ φυσική ἐπιστήμη, ἀλλὰ διακηρύσσει μιᾶ φανταστικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύση. «Πόσο λίγα πράγματα μπορεῖ νά κατακτήσει ὁ ἄνθρωπος! Εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐπιτρέψει στόν ἥλιο νά διανύει τὴν τροχιά του, στή θάλασσα νά κυλάει τὰ κύματά της, στὰ βουνὰ νά ὑψώνονται στόν οὐρανὸ» (σ. 122). Ὁ

1. Ἡ ἐπανάληψη εἶναι μητέρα τῆς μάθησης.

Ἅγιος Μάξ, πού σάν ὅλους τοὺς ἅγιους ἀγαπάει τὰ θαύματα, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ πραγματοποιεῖ μονάχα λογικά θαύματα στενοχωριέται πού δὲ μπορεῖ νὰ κάνει τὸν ἥλιο νὰ χορεύει κὰν - κὰν, παραπονιέται πού δὲ μπορεῖ νὰ γαληνέψει τὸν ὠκεανό, ἀγανακτεῖ γιατί πρέπει νὰ ἐπιτρέπει στὰ θουὰ νὰ ὑψώνονται στὸν οὐρανό. Παρόλο πού στή σελίδα 124 ὁ κόσμος γίνεται πιά «πεζός» στὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος, παραμένει πάντα γιὰ τὸν ἅγιό μας ἐξαιρετικά ποιητικός. Γι' αὐτόν, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἥλιος αὐτὸς πού διανύει τὴν τροχιά του καὶ ὄχι ἡ γῆ, καί, πρὸς μεγάλη του λύπη, δὲ μπορεῖ σάν τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ νὰ διατάξει τὸν ἥλιο νὰ σταματήσῃ τὸ δρόμο του. Στὴ σελίδα 123, ὁ Στίρνερ ἀνακαλύπτει ὅτι στὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὸ «πνεῦμα» καὶ «πάλι ἔβραζε καὶ ἔφριζε ἀκαταμάχητα, γιατί τὰ ἀέρια» (πνεύματα) «ἀναπτύχτηκαν μέσα σ' αὐτο καί, ὅταν πιά ἡ μ η χ α ν ι κ ῆ ἐ π ἰ δ ρ α σ η ἀπὸ τὰ ἔξω ἔγινε ἀναποτελεσματική, οἱ χ η μ ι κ ῆ ς τ ά σ ε ι ς, πού προκαλοῦνται μέσα στὸ ἐσωτερικό, ἄρχισαν ἕνα θαυμάσιο παιγνίδι».

Αὐτὴ ἡ φράση περιέχει τὰ πιὸ σημαντικὰ δεδομένα τῆς «μοναδικῆς» φυσικῆς φιλοσοφίας, πού στὴν προηγούμενη σελίδα εἶχε ἤδη φτάσει στὸ συμπέρασμα ὅτι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ φύση εἶναι κάτι πού «δὲν κατακτιέται». Οἱ γῆινοι φυσικοὶ ἐπιστήμονες δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τὴ μηχανικὴ ἐπίδραση πού γίνεται ἀναποτελεσματικὴ — μονάχα ἡ μ ο ν α δ ι κ ῆ φυσικὴ ἔχει τὴν τιμὴ γι' αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη. Ἡ γῆινη χημεία δὲν ξέρεῖ «ἀέρια» πού νὰ προκαλοῦν «χημικὲς τάσεις», καὶ μάλιστα «μέσα στὸ ἐσωτερικό». Ἀέρια πού συμμετέχουν σὲ καινούργιους συνδυασμούς, σὲ καινούργιες χημικὲς σχέσεις, δὲν προκαλοῦν ὅποιεσδήποτε «τάσεις», ἀλλὰ κυρίως ὀδηγοῦν σὲ πτώση τῆς τάσης, στὸ βαθμὸ πού περνᾶνε σὲ ὑγρὴ κατάσταση καὶ ἐπομένως ὁ ὄγκος τους ἐλαττώνεται σὲ κάτι λιγότερο ἀπὸ τὸ ἕνα χιλιοστὸ τοῦ προηγούμενου ὄγκου τους. Ἄν ὁ Ἅγιος Μάξ νιώθει «τάσεις» «μέσα» στὸ δικό του «ἐσωτερικό» χάρις σὲ «ἀέρια», αὐτὲς εἶναι ἰσχυρὲς «μηχανικὲς ἐπιδράσεις», καὶ κατὰ κανένα τρόπο «χημικὲς τάσεις». Παράγονται ἀπὸ ἕνα χημικὸ μετασχηματισμό, πού προσδιορίζεται ἀπὸ φυσιολογικὲς αἰτίες, ὀρισμένων ἐνώσεων σὲ ἄλλες, δόποταν ἕνα μέρος τῶν συστατικῶν τῆς πρώτης ἐνωσῆς ἀποκτᾶ ἀερινώδη κατάσταση, καὶ ἄρα καταλαμβάνουν μεγαλύτερο ὄγκο, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχει χώρος γι' αὐτά, προκαλοῦν μιὰ μηχανικὴ πίεση πρὸς τὸ ἐξωτερικό. Τὸ ὅτι αὐτὲς οἱ μὴ ὑπάρχουσες «χημικὲς τάσεις» «ἀρχίζουν» ἕνα ἐξαιρετικὰ «θαυμάσιο παιγνίδι» μέσα στὸ «ἐσωτερικό» τοῦ Ἁγίου Μάξ, δηλαδή, αὐτὴ τὴ φορά μέσα στὸ κ ε φ ἄ λ ι του, τὸ «βλέπουμε» ἀπὸ τὸ ρόλο πού παίζουν στὴ «μοναδική» φυσικὴ ἐπιστήμη. Στὸ μεταξύ, θὰ

ἐπιθυμοῦσε κανεῖς, ὁ Ἅγιος Μᾶξ νὰ μὴν κρύβει πιά ἀπὸ τοὺς δέδηλους φυσικοὺς ἐπιστήμονες, ὅποιαν ἀνοησία ἔχει στὸ μυαλό του μὲ τὴν τρελὴ ἔκφραση «χημικὲς τάσεις», ποὺ ἐπιπλέον «προκαλοῦνται στὸ ἐσωτερικὸ» (σάμπως μιὰ μηχανικὴ ἐπίδραση) πάνω στὸ στομάχι νὰ μὴν «ἐπενεργεῖ ἐπίσης καὶ στὸ ἐσωτερικὸ του»).

Ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἔγραψε τὴ «μοναδική» του φυσικὴ ἐπιστήμη μονάχα ἐπειδὴ στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲ μπορούσε νὰ καταπιαστεῖ σύντομα μὲ τοὺς Ἀρχαίους κατὰ τρόπο εὐπρεπή, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ πετάξει λίγα λόγια γιὰ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων», γιὰ τὴ φύση.

Στὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου οἱ Ἀρχαῖοι, ὅπως μᾶς διαβεβαιώνει ἐδῶ, μεταμορφώνονται ὅλοι σὲ Στωϊκοὺς, «ποὺ καμμιά καταστροφὴ τοῦ κόσμου» (πόσες φορὲς ὑποτίθεται ὅτι ἔχει καταστραφεῖ;) «δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸν κάνει νὰ χάσει τὸ ἠθικὸ του» (σ. 123). Ἔτσι οἱ Ἀρχαῖοι γίνονται Κινέζοι, ποὺ ἐπίσης «δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς ρίξει ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς τῆς ἡσυχίας τους κανένα ἀπρόβλεπτο γεγονός» (ἢ ἰδέα¹). (σ. 90). Πραγματικά, ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ πιστεῦει στὰ σοβαρὰ ὅτι ἀπέναντι καὶ στοὺς τελευταίους Ἀρχαίους «ἡ μηχανικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὰ ἔξω ἔγινε ἀναποτελεσματικὴ». Σὲ ποῖο βαθμὸ ἀντιστοιχεῖ αὐτὸ στὴν πραγματικὴ κατάσταση τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων στὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ στὴν πλήρη ἔλλειψη σταθερότητας καὶ ἐμπιστοσύνης, ποὺ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀντιτάξει κανένα ὑπόλειμμα μιᾶς *vis inertiae*² στὴ «μηχανικὴ ἐπίδραση» — δλέπε ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο τὸ Λουκιανόν, ἀνάμεσα σ' ἄλλους. Οἱ ἰσχυρὲς μηχανικὲς κρούσεις ποὺ δέχονταν ἡ Ρωμαϊκὴ παγκόσμια δύναμη σὰν ἀποτέλεσμα τῆς διαίρεσής της ἀνάμεσα σὲ μερικοὺς Καίσαρες καὶ τῶν πολέμων ἀνάμεσά τους, σὰν ἀποτέλεσμα τῆς κολοσσιαίας συγκέντρωσης ἰδιοκτησίας, ἰδιαίτερα γαιοκτησίας, στὴ Ρώμη, καὶ τῆς ἐλάττωσης τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἰταλία ποὺ προκλήθηκε ἀπ' αὐτὴ, καὶ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς πίεσης τῶν Οὐννων καὶ τῶν Γερμανῶν — αὐτὲς οἱ κρούσεις κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἁγίου ἱστορικοῦ μας, «ἔγιναν ἀναποτελεσματικὲς». Μονάχα οἱ «χημικὲς τάσεις», μονάχα τὰ «ἀέρια» ποὺ ὁ Χριστιανισμὸς «προκάλεσε στὸ ἐσωτερικὸ» ἀνέτρεψαν τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Οἱ μεγάλοι σεισμοὶ /στὴ Δύση/ καὶ στὴν Ἀνατολή, μαζὶ κι αὐτοὶ ποὺ ἔθαψαν μέσο «μηχανικῶν ἐπιδράσεων» ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀνθρώπους κάτω ἀπὸ τὰ /ερείπια/ τῶν πόλεων τους καὶ ποὺ μὲ κανένα

1. Στὸ γερμανικὸ γρωτότυπο «Einfall» ποὺ μπορεῖ νὰ σημαίνει ἰδέα, ἑαφνικὴ ἐμπνευση, ἐπιδρομὴ ἢ καταστροφὴ.

2. Δύναμη ἀδράνειας. (Σ.τ.μ.).

τρόπο δὲν ἄφισαν ἀνάλλακτη τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, ἦταν ἰσως, σύμφωνα μὲ τὸν «Στίρνερ», ἐπίσης «ἀναποτελεσματικοί» ἢ ἦταν «χημικὲς τάσεις». Καὶ «πραγματικά» (!) «ἡ ἀρχαία ἱστορία τελειώνει μὲ τὸ νὰ ἔχω κάνει τὸν κόσμον ἰδιοκτησία μου» — πράγμα ποὶ ἀποδείχεται μὲ τὸ βιβλικὸ ρητό, «Ὅλα μοῦ δόθηκαν» (δηλ., στὸ Χριστὸ) «ἀπὸ τὸν Πατέρα μου». Ἐδῶ ἐπομένως, Ἐγὼ = Χριστός. Σὲ σχέση μ' αὐτά, ὁ Ζάκ λέ μπονὸμ πρέπει βέβαια νὰ πιστέψει τὸν Χριστιανὸ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ κινήσει βουνά κτλ., ἂν «ἀπλῶς τὸ ἤθελε». Σὰ Χριστιανὸς ἀνακηρύσσει τὸν ἑαυτό του κύριον τοῦ κόσμου, ἀλλὰ εἶναι τέτιος μονάχα σὰ Χριστιανός. Ἀνακηρύσσει τὸν ἑαυτό του «ἰδιοκτήτη τοῦ κόσμου». «Ἔτσι ὁ ἐγωισμὸς κέρδισε τὴν πρώτη πλήρη νίκη του, μιὰ καὶ τὸ Ἐγὼ ἀνυψώθηκε καὶ ἐγένετο ἰδιοκτήτης τοῦ κόσμου» (σ. 124). Γιὰ νὰ ὑψωθεῖ στὸ ἐπίπεδο τοῦ τέλειου Χριστιανοῦ, τὸ Ἐγὼ τοῦ Στίρνερ ἔπρεπε ἀπλῶς νὰ δλοκληρώσει τὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ γίνετο ἐπίσης φτωχὸς τὸ πνεῦμα (πράγμα ποὶ τὸ πέτυχε προτοῦ ὑψωθῶν τὰ βουνά) «Μακάριοι οἱ φτωχοὶ στὸ πνεῦμα, γιατί δικιά τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ὁ Ἅγιος Μάξ ἔχει φτάσει στὴν τελειότητα ἔσον ἀφορᾶ τὴ φτώχεια τοῦ πνεύματος καὶ μάλιστα ὑπερφηφανεύεται γι' αὐτὸ μὲ μεγάλη του ἀγαλλίαση μπροστὰ στὸν Κύριον.

Ὁ Ἅγιος Μάξ, φτωχὸς στὸ πνεῦμα, πιστεύει στοὺς φανταστικούς ἀερίωδεις σχηματισμοὺς τῶν Χριστιανῶν ποὶ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεση τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ὁ ἀρχαῖος Χριστιανὸς δὲν εἶχε τίποτε δικό του σ' αὐτὸν κόσμον καὶ ἦταν, ἐπομένως, ἱκανοποιημένος μὲ τὴ φανταστικὴ του οὐράνια ἰδιοκτησία καὶ τὸ θεϊκὸ του δικαίωμα στὴν ἰδιοκτησία. Ἀντὶ νὰ κάνει τὸν κόσμον κτῆμα τῶν ἀνθρώπων, ἀνακήρυξε τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν κουρελήδων ὅπου ἀνῆκε, «κτῆμα τοῦ Θεοῦ». (Ἐπιστολὴ Πέτρου, Α', 2, 9). Σύμφωνα μὲ τὸν «Στίρνερ», ἡ χριστιανικὴ ἰδέα τοῦ κόσμου εἶναι ὁ κόσμος ποὶ μέσα του ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἔχει πραγματικὰ διαλυθεῖ, ἂν καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ πολὺ /ἕνας κόσμος/ φαντασίας ποὶ σ' αὐτὸν /μεταμορφώθηκε/ ὁ κόσμος τῶν ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ ποὶ μέσα του ὁ Χριστιανὸς /μὲ τὴν πίστη/ του μπορεῖ νὰ κινήσει βουνά, μπορεῖ νὰ νιώθει /παντοδύναμος/ καὶ νὰ προωθεῖται πρὸς μιὰ κατάστασιν ὅπου ἡ «μηχανικὴ ἐπίδραση εἶναι ἀναποτελεσματικὴ». Μιὰ καὶ γιὰ τὸν «Στίρνερ» οἱ ἄνθρωποι δὲν προσδιορίζονται πιά ἀπὸ τὸν /ἐξωτερικὸ/ κόσμον, δὲ σπρώχνονται πιά μπροστὰ ἀπὸ τὴ μηχανικὴ ἐπίδραση τῆς ἀνάγκης νὰ παράγουν, μιὰ πού, γενικά, ἡ μηχανικὴ ἐπίδραση, καὶ μαζί τῆς ἐπίσης ἡ σεξουαλικὴ ἐπικοινωνία, ἔχει πάψει πιά νὰ ἐνεργεῖ, μονάχα χάρις σ' ἕνα θαῦμα μπόρεσαν νὰ συνεχίσουν νὰ ὑπάρχουν.

Βέβαια για τους Γερμανούς φαντασμένους και δασκάλους με αεριώδες περιεχόμενο σαν αυτό του «Στίρνερ», είναι πολύ εύκολότερο να είναι ικανοποιημένοι με τη χριστιανική φαντασία για την ιδιοκτησία — που αληθινά δέν είναι τίποτε άλλο από την ιδιοκτησία της χριστιανικής φαντασίας — παρά να περιγράψουν το μετασχηματισμό των πραγματικών σχέσεων ιδιοκτησίας και σχέσεων παραγωγής του αρχαίου κόσμου.

Αυτός ο ίδιος ο πρωτόγονος Χριστιανός πού, μέσα στη φαντασία του Ζάκ λε μπονόμ, ήταν ο ιδιοκτήτης του αρχαίου κόσμου, άνηκε πραγματικά κατά το μεγαλύτερο μέρος στον κόσμο των ιδιοκτητών. Ήταν ένας δούλος και μπορούσε να πουληθεί στην αγορά. Άλλα ο «Στίρνερ», πολύ ικανοποιημένος με την κατασκευή του συνεχίζει ασυγκράτητα την αγαλλίασή του.

«Η πρώτη ιδιοκτησία, ή πρώτη δόξα κερδήθηκε!» (σ. 124).

Κατά τον ίδιο τρόπο, ο έγωισμός του «Στίρνερ» συνεχίζει να κερδίζει ιδιοκτησία και δόξα και να κατακτά «δλοκληρωμένες νίκες». Η θεολογική στάση του πρωτόγονου Χριστιανού απέναντι στον αρχαίο κόσμο είναι το τέλειο πρωτότυπο όλης της ιδιοκτησίας του και όλης της δόξας του.

Τα παρακάτω είναι οι αιτίες πού μᾶς δίνονται γι' αυτή την ιδιοκτησία του Χριστιανού:

«Ο κόσμος έχασε το θεϊκό του χαρακτήρα... έχει γίνει πεζός έχει γίνει ή ιδιοκτησία μου, πού τή διαθέτω όπως μου (δηλ., ἐμένα του πνεύματος) ἄρέσει» (σ. 124).

Αυτό σημαίνει: ο κόσμος έχει χάσει το θεϊκό του χαρακτήρα, ἐπομένως, είναι ἐλεύθερος ἀπό τις φαντασίες μου για τή συνείδησή μου. Έχει γίνει πεζός, συνεπώς ή σχέση του πρὸς ἐμένα είναι πεζή και με διαθέτει κατά τον πεζό τρόπο πού του ἄρέσει, και με κανένα τρόπο ὅπως μου ἄρέσει ἐμένα. Έκτός ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ «Στίρνερ» ἐδῶ πραγματικά πιστεύει, ὅτι στήν ἀρχαία ἐποχή ὁ πεζός κόσμος δέν ὑπῆρχε και ἔτι ή θεϊκή ἀρχή κυριαρχοῦσε στον κόσμο, ἐπιπλέον πλαστογραφεί τή χριστιανική ἀρχή πού συνεχῶς θρηνεῖ τήν ἀδυναμία της σέ σχέση με τον κόσμο, και πού μόνη της περιγράφει τή νίκη της πάνω στον κόσμο μ έ σ α στή φαντασία της σαν ἰδεατή ἀπλῶς νίκη, μεταθέτοντάς την στήν ἡμέρα τῆς κρίσης. Μονάχα ὅταν ή πραγματική ἐγκόσμια ἐξουσία πῆρε στήν κατοχή της τὸ Χριστιανισμό και τὸν ἐκμεταλλεύτηκε, ὁπότεν

βέβαια έπαψε νά είναι χωρισμένος από τόν κόσμο, μπόρεσε δ Χριστιανισμός νά φανταστεί τόν έαυτό του ότι είναι δ ιδιοκτήτης του κόσμου. 'Ο Άγιος Μάξ αποδίδει στον Χριστιανό τήν ίδια ψεύτικη σχέση πρós τόν άρχαίο κόσμο, σάν τή σχέση του νέου πρós τόν «κόσμο του παιδιού». Βάζει τόν έγωιστή στην ίδια σχέση πρós τόν κόσμο του Χριστιανού σάν τή σχέση του άντρα πρós τόν κόσμο του νέου.

'Ο Χριστιανός δέν έχει τώρα τίποτε άλλο νά κάνει από τó νά γίνει φτωχός στο πνεύμα, όσο τó δυνατόν γρηγορότερα, και νά άντιληφθεί τόν κόσμο του πνεύματος σέ όλη του τή ματαιότητα — έτσι όπως ακριβώς έκανε με τόν κόσμο των πραγμάτων — για νά μπορεί νά «διαθέτει όπως του άρέσει» και τόν κόσμο των πνευμάτων, όπóταν γίνεται ένας τέλειος Χριστιανός, ένας έγωιστής. 'Η στάση του Χριστιανού απέναντι στον άρχαίο κόσμο χρησιμεύει λοιπόν σάν τó πρότυπο για τή στάση του έγωιστή απέναντι στο σύγχρονο κόσμο. 'Η προετοιμασία γι' αυτή τήν πνευματική φτώχεια ήταν τó περιεχόμενο «σχεδόν δυό χιλιάδων έτών» ζωής — μιας ζωής που οι κύριες βέβαια έποχές της παρουσιάστηκαν μονάχα στη Γερμανία.

«Υστερα από ποικίλες μεταμορφώσεις τó Άγιο Πνεύμα στην πορεία του χρόνου έγινε ή απόλυτη ιδέα, που πάλι μέσα από ποικίλες διαθλάσεις διασπάστηκε στις διάφορες ιδέες τής αγάπης τής ανθρωπότητας, τής άρετής του πολίτη, τής όρθολογικότητας, κτλ.» (σ. 125, 126).

'Ο Γερμανός νοικοκύρης και πάλι αναποδογυρίζει τά πράγματα. Οι ιδέες τής αγάπης τής ανθρωπότητας, κτλ. — νομίσματα που τó τύπωμα τους έχει τελείως φθαρεί, ιδιαίτερα χάρη στη μεγάλη τους κυκλοφορία τó δέκατο όγδοο αιώνα — ξαναχύθηκαν από τόν Χέγκελ στην έξαύλωση τής απόλυτης ιδέας, αλλά και ύστερα κι απ' αυτό τó ξανακόψιμο είχαν τήν ίδια μικρή έπιτυχία στο νά κρατήσουν τήν αξία τους στο έσωτερικό έσο και τó Πρωσικό χαρτονόμισμα.

Τó λογικό συμπέρασμα — που έχει ήδη επανειλημμένα έμφανιστεί — τής άποψης του «Στίρνερ» για τήν ιστορία είναι τó έξης: «Οι έννοιες θά έπρεπε νά παίξουν τόν αποφασιστικό ρόλο παντού, οι έννοιες θά έπρεπε νά ρυθμίζουν τή ζωή, οι έννοιες θά έπρεπε νά κυβερνούν. Αυτός είναι δ θρησκευτικός κόσμος που δ Χέγκελ του έδωσε συστηματική έκφραση» (σ. 126), και που δ καλοκάγαθος φιλισταίος μας τόσο πολύ τόν περνάει λαθεμένα για τόν πραγματικό κόσμο, ώστε στην ακόλουθη σελίδα 127 φτάνει νά λέει: «Τώρα μονάχα τó πνεύμα κυβερνάει τόν κόσμο». Κολλημένος γερά σ' αυτόν τόν κόσμο τής ψευδαίσθησης, μπορεί

(στη σελίδα 128) να χτίσει πρὶν ἀπ' ὅλα ἓνα «θωμό» καὶ ὕστερα «νὰ οἰκοδομήσει μιὰν ἐκκλησία» «γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ θωμό», μιὰν ἐκκλησία πού οἱ «τοῖχοι» τῆς ἔχουνε πόδια γιὰ νὰ κάνουνε βήματα πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ «νὰ προχωροῦν ὄλο καὶ πιὸ μπροστά». «Γρήγορα αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ἀγκαλιάζει ὁλόκληρο τὸν κόσμο». Αὐτός ὁ Μοναδικός, καὶ ὁ Σέλιγκα. ὁ ὑπηρέτης του, στέκονται ἔξω, «περιφέρονται γύρω ἀπ' αὐτούς τοὺς τοίχους, καὶ φτάνουν μέχρι τὴν ἄκρη». «Οὐρλιάζοντας ἀπὸ τὴν πείνα», ὁ Ἅγιος Μάξ φωνάζει στὸν ὑπηρέτη του: «Ἐνα ἀκόμη βῆμα καὶ ὁ κόσμος τοῦ Ἱεροῦ ἔχει κατακτηθεῖ». Ἄλλὰ ὁ Σέλιγκα ξαφνικά «ἔ υ - θ ἰ ζ ε τ α ι σ τ ῆ ν ἔ σ χ α τ ῆ ἄ θ υ σ σ ο», πού θρῖσκεται ἀπὸ πάνω του — πρόκειται γιὰ φιλολογικὸ θαῦμα! Γιατί, ἀφοῦ ὁ κόσμος εἶναι μιὰ σφαίρα, ἡ ἄθυσσος μπορεῖ νὰ θρῖσκεται μονάχα πάνω ἀπὸ τὸν Σέλιγκα ἀπὸ τὴν ὥρα πού ἡ ἐκκλησία ἀγκαλιάζει ὁλόκληρο τὸν κόσμο. Ἔτσι ἀντιστρέφει τοὺς νόμους τῆς βαρύτητας, ἀνεβαίνει πρὸς τὰ κάτω στὸν οὐρανὸ καὶ ἔτσι τιμᾷ τὴ «μοναδική» φυσικὴ ἐπιστήμη, πράγμα πού εἶναι εὐκολότατο γι' αὐτὸν μιὰ καί, σύμφωνα μὲ τὴ σελίδα 126, ἡ «φύση τοῦ πράγματος καὶ ἡ ἔννοια τῆς σχέσης» εἶναι πράγματα ἀδιάφορα γιὰ τὸν «Στίρνερ», «δὲν τὸν ὀδηγοῦν στὴ μελέτη του ἢ στὸ συμπέρασμά του», καὶ ἡ «σχέση πού» ὁ Σέλιγκα «ἀπέκτησε» μὲ τὴ βαρύτητα «εἶναι ἡ ἴδια μοναδική» ἔξαιτίας τῆς «μοναδικότητος» τοῦ Σέλιγκα, καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴ φύση τῆς βαρύτητας ἢ ἀπὸ τὸ πῶς «ἄλλοι», λόγου χάρι οἱ φυσικοὶ ἐπιστήμονες, «τὴν κατατάσσουν». Τελικά, ὁ «Στίρνερ» ἐπιμένει ὅτι δὲ θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ «χωρίζει» τὴ «μελέτη» τοῦ Σέλιγκα «ἀπὸ τὸν πραγματικὸ» Σέλιγκα καὶ νὰ μὴν «τὸν ἐκτιμᾷ σύμφωνα μὲ ἀνθρώπινα μέτρα».

Ἄφοῦ ἔτσι τακτοποίησε σὲ μιὰν εὐπρεπὴ θέση στὸν οὐρανὸ τὸν πιστό του ὑπηρέτη, ὁ Ἅγιος Μάξ περνᾷ στὸ θέμα τοῦ δικοῦ του πάθους. Στὴ σελίδα 95 ἀνακαλύπτει ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ «κρεμάλα» ἔχει τὸ «χρῶμα τοῦ Ἱεροῦ». «Οἱ ἄνθρωποι τρέμουν ὅταν ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μαζί της, ὑπάρχει κάτι ἀπαίσιο, δηλ., παράξενο, ἀσυνήθιστο γύρω ἀπ' αὐτή». Γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ παράξενο τῆς κρεμάλας τὸ μετατρέπει σὲ δική του κρεμάλα, πράγμα πού μπορεῖ νὰ τὸ κάνει μονάχα ἂν κρεμαστεῖ ὁ ἴδιος σ' αὐτή. Τὸ λιοντάρι τοῦ Ἰούδα κάνει κι αὐτὴ τὴν τελευταία θυσία στὸν ἐγωισμό. Ὁ ἱερός Χριστιανὸς ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτὸ του νὰ καρφωθεῖ πάνω στὸ σταυρὸ, ὄχι γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ γιὰ νὰ λυτρώσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἀσέβειά τους. Ὁ ἀνίερος Χριστιανὸς κρεμάει τὸν ἑαυτὸ του στὴν κρεμάλα γιὰ νὰ σώσει τὴν κρεμάλα.

ἀπὸ τὴν ἱερότητα ἢ γιὰ νὰ σώσει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἀποξένωση τῆς κρεμάλας.

*

«Ἡ πρώτη δόξα, ἡ πρώτη ἰδιοκτησία κερδήθηκε, κατακτήθηκε ἢ πρώτη ὀλοκληρωμένη νίκη!» Ὁ ἱερός πολεμιστὴς ἔχει τώρα κατακτήσει τὴν ἱστορία, τὴν ἔχει μεταμορφώσει σὲ σκέψεις, καθαρὲς σκέψεις. Πού δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ σκέψεις — καὶ τελικὰ ἔχει μπροστά του μονάχα ἕνα πλήθος σκέψεις. Καὶ ἔτσι ὁ Ἅγιος Μάξ, ἔχοντας πάρει τὴν «κρεμάλα» του πάνω στὴ ράχη του, κουβαλάει σὰν τὸν γάιδαρο ἕνα σταυρὸ, καὶ ὁ ὑπηρέτης του Σέλιγκα, πού καλωσορίστηκε στὸν οὐρανὸ μὲ μιὰ κλωτσιὰ καὶ ἐπέστρεψε στὸν κύριό του μὲ κρεμασμένο τὸ κεφάλι του, ξεκίνησε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ πλήθους τῶν σκέψεων ἢ μᾶλλον ἐναντίον τοῦ φωτιστέφανου μονάχα αὐτῶν τῶν σκέψεων. Αὐτὴ τὴ φορά ὁ Σάντσο Πάντσα εἶναι αὐτὸς πού, γεμάτος ἀπὸ ἠθικὰ ρητά, γνωμικὰ καὶ παροιμίες ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἱεροῦ, ἐνῶ ὁ Δὸν Κιχώτης παίζει τὸ ρόλο τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πιστοῦ ὑπηρέτη. Ὁ τίμιος Σάντσο ἀγωνίζεται ἐξίσου γενναῖα ὅπως ἀγωνίζονταν κι ὁ Caballero Manchego¹ τὸν παλιὸ καλὸ καιρὸ, καὶ σὰν καὶ κείνον κάμπισες φορές παίρνει ἕνα κοπάδι ἀπὸ μογγολικὰ πρόβατα γιὰ σιῆνος ἀπὸ φαντάσματα. Ἡ παχουλὴ Μαριτόρνες² «στὴν πορεία τοῦ χρόνου, ὕστερα ἀπὸ ποικίλες μεταμορφώσεις μέσα ἀπὸ διάφορες διαθλάσεις» μεταμορφώνεται σὲ μιὰν ἐνάρετη Βερολινέζα ράφτρα, πού πεθαίνει ἀπὸ ἀναιμία, ἕνα θέμα πού πάνω σ' αὐτὸ ὁ Ἅγιος Σάντσο συνθέτει μιὰν ἐλεγεία, μιὰν ἐλεγεία πού θυμίζει σὲ ὅλους τοὺς νεαρὸς πτυχιούχους καὶ τοὺς ὑπολοχαγοὺς τῆς Φρουρᾶς τὰ λόγια τοῦ Ραμπελαί ὅτι τὸ κόσμος - ἐλευθερωτικὸ «πρῶτο ὄπλο τοῦ στρατιώτη εἶναι τὸ φτερούγισμα τοῦ πανταλονιοῦ του».

Ὁ Σάντσο Πάντσα πραγματοποιεῖ τὶς ἡρωϊκὲς του πράξεις ἀ ν τ ι - λ α μ β α ν ὀ μ ε ν ο ς ὅλο τὸ ἀντίπαλο πλήθος τῶν σκέψεων στὴ μηδαιμινότητά του καὶ στὴ ματαιότητά του. Ὅλο του τὸ μεγάλο κατόρθωμα περιορίζεται σὲ μιὰν ἀπλὴν ἀντίληψη πού ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες ἀφίνει τὸ κάθε τι νὰ ὑπάρχει ὅπως ἦταν, ἀλλάζοντας μονάχα τὴν ἀντίληψή του, καὶ μάλιστα ὄχι τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς φράσεις γύρω ἀπὸ τὰ πράγματα.

1. Ἱππότης τῆς Λά Μάντσα, δηλ. ὁ Δὸν Κιχώτης.

2. Πρόσωπο στὸ «Δὸν Κιχώτη» τοῦ Θερβάντες.

Ἔτσι, ἀφοῦ οἱ Ἀρχαῖοι παρουσιάστηκαν ρεαλιστικά σὰν παιδί, Νέγγρος, Νεγροειδεῖς Καυκάσιοι, ζῶο, Καθολικοί, Ἀγγλική φιλοσοφία, ἀμόρφωτοι, μὴ χεγκελιανοί, καὶ κόσμος τῶν πραγμάτων, καὶ ἀφοῦ οἱ Σύγχρονοι παρουσιάστηκαν ἰδεαλιστικά σὰ νέος, Μογγόλος, Μογγολοειδεῖς Καυκάσιοι, Ἄνθρωπος, Προτεστάντες, Γερμανική φιλοσοφία, μορφωμένοι, χεγκελιανοί, καὶ κόσμος τῶν σκέψεων — ἀφοῦ συνέβησαν ὅλα ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ αἰώνια στὸ Συμβούλιο τῶν Φυλάκων, ὁ καιρὸς τελικὰ ἔφτασε. Ἡ ἀρνητικὴ ἐνότητα καὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ σύγχρονου, ποῦ ἔχει ἤδη παρασταθεῖ σὰν ὁ ἄντρας, ὁ Καυκάσιος, ὁ Καυκάσιος Καυκάσιος, ὁ τέλειος Χριστιανός, μὲ ρούχα ὑπηρέτη, ἰδωμένος «διὰ κατόπτρου αἰνιγματωδῶς» (Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους, Α΄, 13, 12) — μπορεῖ τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὸ θάνατο τοῦ «Στίρνερ» πάνω στὴν κρεμάλα καὶ τὴν ἄνοδο τοῦ Σέλιγκα στους οὐρανούς ἐν πλήρει δόξῃ, ἐπιστρέφοντας σὲ ἀπλούστερη ὀνοματολογία, νὰ ἐμφανιστεῖ στὰ σύννεφα τοῦ οὐρανοῦ προικισμένος μὲ μεγάλη δύναμη καὶ δόξα. «Καὶ ἔτσι λέγεται»: αὐτὸ ποῦ ἦταν προηγούμενα «Κανείς» (βλέπε «Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης») ἔχει γίνεῖ «Ἐ γ ὦ» — ἡ ἀρνητικὴ ἐνότητα τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος. Ὁ Σέλιγκα ὀνομάζει αὐτὴ τὴν ἐνότητα ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ «ἀδιαφορία» ἢ, στὴ βερολινέζικη διάλεκτο, «Jleichjiltigkeit». Στὸν Χέγκελ γίνεται ἡ ἀρνητικὴ ἐνότητα ποῦ μέσα της οἱ δυὸ στιγμὲς της ξεπερνιοῦνται. Ὁ Ἅγιος Μᾶξ ποῦ, σὰν πραγματικὸς Γερμανὸς θεωρησιακὸς φιλόσοφος θασανίζεται ἀκόμα ἀπὸ τὴν «ἐνότητα τῶν ἀντιθέτων», δὲν εἶναι μὲ αὐτὸ ἱκανοποιημένος. Θέλει αὐτὴ ἡ ἐνότητα νὰ τοῦ εἶναι ὁρατὴ μὲ τὴ μορφή ἐνός «σωματικοῦ ἀτόμου», ἐνός «ἐξαιρέτου ἀνθρώπου», καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ Φῶυερμπαχ τὸν βοήθησε μὲ τὰ ἔργα του «Ἄ ν ἐ κ δ ο τ α» καὶ «Φιλοσοφία τοῦ Μέλλοντος». Αὐτὸ τὸ «Ἐγὼ» τοῦ «Στίρνερ» ποῦ εἶναι τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μέχρι τώρα ὑπάρχοντος κόσμου δὲν εἶναι ἐπομένως ἓνα «σωματικὸ ἄτομο», ἀλλὰ μιὰ κατηγορία κατασκευασμένη μὲ τὴ χεγκελιανὴ μέθοδο καὶ ὑποστηριζόμενη ἀπὸ παραθέσεις, ποῦ τὰ παραπέρα της «πηδῆματα φύλλου» θὰ τὰ παρακολουθήσουμε στὴν Καινὴ Διαθήκη. Στὸ μεταξὺ θὰ προσθέσουμε ἀπλῶς τὴν παρατήρηση ὅτι σὲ τελευταία ἀνάλυση αὐτὸ τὸ Ἐγὼ ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει, γιὰ τὴν ἴδιες ψευδαισθήσεις γιὰ τὸν κόσμο τοῦ Χριστιανοῦ ποῦ ἔχει καὶ ὁ Χριστιανὸς γιὰ τὸν κόσμο τῶν πραγμάτων. Μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ποῦ ὁ Χριστιανὸς γίνεται κάτοχος τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων «κάνοντας μέσα στὸ κεφάλι του» φανταστικὸς παραλογισμὸς γιὰ αὐτὰ, ἔτσι καὶ τὸ «Ἐγὼ» γίνεται κάτοχος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

τοῦ κόσμου τῶν σκέψεων, μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς σειρᾶς φανταστικῶν ἰδεῶν γι' αὐτόν. Αὐτὸ ποὺ ὁ Χριστιανὸς φαντάζεται γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὸν κόσμο, ὁ «Στίρνερ» τὸ δέχεται καλόπιστα, τὸ βρίσκει ἐξαιρετικό, καὶ καλοκάγαθο τὸ ἐπαναλαμβάνει ὕστερα ἀπ' αὐτόν.

«Συμπεραίνομεν λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δικαιούται» (δικαιώνεται) «διὰ τῆς πίστεως, χωρὶς τῶν ἔργων τοῦ νόμου». (Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους, 3, 28).

Ὁ Χέγκελ, ποὺ γι' αὐτόν ὁ σύγχρονος κόσμος ἐπίσης διαλύθηκε στὸν κόσμο τῶν ἀφηρημένων ἰδεῶν, προσδιορίζει τὸ καθήκον τοῦ σύγχρονου φιλόσοφου, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ καθήκον τοῦ ἀρχαίου, μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: ἀντὶ σὰν τοὺς Ἀρχαίους, νὰ ἐλευθερώσει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴ «φυσικὴ συνείδηση» καὶ «νὰ καθαρῖσει τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ ἀμεσότητα καὶ νὰ τὸ κάνει κατανοούμενη καὶ σκεπτόμενη ὑπόσταση» (πνεῦμα), ὁ σύγχρονος φιλόσοφος θὰ ἔπρεπε νὰ «καταργῆσει τίς σταθερές, ὀρισμένες, ἀμετακίνητες σκέψεις». Αὐτὸ, προσθέτει, πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴ «διαλεκτικὴ». («Φαινομενολογία», σσ. 26, 27). Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ «Στίρνερ» καὶ Χέγκελ εἶναι ὅτι ὁ πρῶτος πετυχαίνει τὸ ἴδιο πρᾶγμα χωρὶς τὴ βοήθεια τῆς διαλεκτικῆς.

6. Οἱ Ἐλεύθεροι

Ποιὸ ρόλο πρόκειται νὰ παίξουν ἐδῶ οἱ «ἐλεύθεροι», μᾶς τὸ λέει ἡ «Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης». Δὲ μπορούμε νὰ κάνουμε τίποτε. Τὸ «Ἐγώ», ποὺ τὸ εἶχαμε πλησιάσει ἀπὸ τόσο κοντά, μᾶς ξαναφεύγει καὶ χάνεται σὲ μιὰ ὀμιχλώδη ἀπόσταση. Δὲν εἶναι καθόλου δικό μας λάθος ποὺ δὲν περάσαμε ἀπ' εὐθείας στὸ «Ἐγώ» ἀπὸ τὴ σελίδα 20 τοῦ «Βιβλίου».

Α. Πολιτικός Φιλελευθερισμός

Τὸ κλειδί γιὰ τὴν κριτικὴ ποὺ κάνουν ὁ Ἅγιος Μᾶξ καὶ οἱ προκάτοχοί του εἶναι ἡ ἱστορία τῆς γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης. Θὰ προβάλουμε μερικὲς πλευρὲς αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

Τὸ κράτος τῆς Γερμανίας στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ἀντικαθρεφτίζεται ὀλοκληρωμένα στὴν «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου» τοῦ Κάντ. Ἐνῶ ἡ γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη, μέσο τῆς πιὸ κολλοσιαίας ἐπανάστασης ποὺ γνώρισε ποτὲ ἡ ἱστορία, ἔπαιρνε τὴν ἐξουσία

καὶ κατακτοῦσε τὴν Ἑπειρωτικὴν Εὐρώπη, ἐνῶ ἡ ἤδη πολιτικὰ χειραφετημένη ἀγγλικὴ ἀστικὴ τάξις ἔφερεν ἐπανάστασιν ἐν τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ὑπέτασσε τὴν Ἰνδία πολιτικὰ, καὶ ὅλον τὸν ὑπόλοιπον κόσμον ἐμπορικὰ, οἱ ἀνίσχυροι Γερμανοὶ πολῖτες δὲ διαθέτουνε τίποτε περισσότερον ἀπὸ «καλὴν θέλησιν». Ὁ Κάντ ἦταν ἱκανοποιημένος μονάχα μὲ τὴν «καλὴν θέλησιν», ἀκόμα κι ἂν ἔμενε χωρὶς κανένα ἀποτέλεσμα, καὶ μετέφερε τὴν π ρ α γ μ α τ ο π ο ί η σ η αὐτῆς τῆς καλῆς θέλησης, τὴν ἁρμονίαν ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τὶς ἀνάγκας καὶ παρορμήσεις τῶν ἀτόμων, στὸν ὑ π ε ρ π έ ρ α ν κ ό σ μ ο. Ἡ καλὴ θέλησις τοῦ Κάντ ἀντιστοιχεῖ ὀλοκληρωτικὰ ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ, κατὰπτωσὶ καὶ ἀθλιότητι τῶν Γερμανῶν ἀστῶν, ποὺ τὰ μικροσυμφέροντά τους δὲν ἦταν ποτὲ ἰκανὰ νὰ ἐξελιχτοῦν ἐν κοινῇ, ἐθνικὰ συμφέροντα μιᾶς τάξεως καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τοὺς ἐκμεταλλεύονταν διαρκῶς οἱ ἀστοὶ ὄλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Αὐτὰ τὰ μικρὰ τοπικὰ συμφέροντα εἶχαν σὰ συμπλήρωμα, ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς, τὴν ἀληθινὰ τοπικὴ καὶ ἐπαρχιώτικη στενοκεφαλιά τῶν Γερμανῶν ἀστῶν καί, ἀπὸ τῆς ἄλλης μεριᾶς, τὴν κοσμοπολίτικη ἐπαρσὴν τους. Γενικὰ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Μεταρρύθμισης, ἡ Γερμανικὴ ἀνάπτυξις εἶχε ἕνα ἐντελῶς μικροαστικὸ χαρακτήρα. Ἡ παλιὰ φεουδαρχικὴ ἀριστοκρατία ἐκμηδενίστηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐν τοῖς πολέμοις τῶν χωρικῶν. Αὐτὸ ποὺ παρέμεινε ἀπ' αὐτὴν ἦταν εἴτε αὐτοκρατορικὰ μικροπρίγκιπες ποὺ βαθμιαίᾳ ἀπέκτησαν μιὰν ὀρισμένην ἀνεξαρτησίαν γιὰ τὸν ἑαυτὸν καὶ πιθίχιζαν τὸν ἀπόλυτον μονάρχη ἐν κλίμακα μικρῆς πόλεως, ἢ μικρότεροι γαιοκτῆμονες ποὺ, ἀφοῦ σπατάλησαν τὴν μικρὴν αὐτοκτησίαν ἐν μικροσκοπικῆς αὐλῆς, ζοῦσαν δουλεύοντας ἐν κατώτεροις θέσεσι ἐν τοῖς μικροστρατοῦσι καὶ ἐν τοῖς κυβερνητικῇ γραφεῖαι — ἢ, τελικὰ, Γιουγκερς ἀπὸ τὶς δασύσεις περιοχῆς, ποὺ ζοῦσαν μιὰ ζωὴν ποὺ θὰ ντρέπονταν γι' αὐτὴν ἀκόμα κι ὁ πιὸ μετρημένος Ἄγγλος εὐπατριδὴς ἢ Γάλλος gentilshomme de province¹. Ἡ γεωργία διεξάγονταν μὲ μιὰ μέθοδον ποὺ δὲν ἦταν οὔτε κομμάτιασμα τῆς γῆς οὔτε μεγάλης κλίμακας παραγωγῆς, καὶ ποὺ, παρὰ τὴν διατήρησιν τῆς φεουδαρχικῆς ἐξάρτησης καὶ τῶν ἀγγαρειῶν, ποτὲ δὲν ἔσπρωχνε τοὺς χωρικοὺς νὰ ζητοῦν χειραφέτησιν, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ μέθοδος τῆς γεωργικῆς καλλιέργειας δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐμφάνισιν ὁποιασδήποτε δραστήριας ἐπαναστατικῆς τάξεως, καὶ ἐπειδὴ ἔλλειπε μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξις ποὺ νὰ ἀντιστοιχεῖ ἐν μιᾷ τέτοιᾳ ἀγροτικῇ τάξει.

¹ Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀστοὺς, μπορούμε μονάχα νὰ τονίσουμε ἐδῶ λίγους χαρακτηριστικοὺς παράγοντας. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ βιομηχανία

1. Ἐπαρχιώτης εὐγενής. (Σ.τ.μ.).

τοῦ λινοῦ, δηλ., μιὰ διομηχανία βασισμένη στὸν ἀργαλειὸ πού κλώθει καὶ ὑφαίνει μὲ τὸ χέρι, ἔφτασε νὰ ἔχει κάποια σημασία στὴ Γερμανία τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού στὴν Ἀγγλία αὐτὰ τὰ δυσκίνητα ἐργαλεῖα εἶχαν τελείως ἐκτοπιστεῖ ἀπὸ τὶς μηχανές. Χαρακτηριστικότερη ἀπ' ὅλες ἦταν ἡ θέσι τῶν Γερμανῶν ἀστῶν σὲ σχέση μὲ τὴν Ὀ λ λ α ν δ ί α. Ἡ Ὀλλανδία, τὸ μόνο τμήμα τῆς Χανσεατικῆς Ἐνώσεως πού ἀπέκτησε ἐμπορικὴ σημασία, ἀποσχίστηκε γιὰ νὰ μείνει ἐλεύθερη, ἀπέκοψε τὴ Γερμανία ἀπὸ τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο μὲ ἐξαίρεση δυὸ λιμάνια (Ἄμβουργο καὶ Βρέμη) καὶ ἀπὸ τότε κυριαρχοῦσε πάνω σ' ὁλόκληρο τὸ γερμανικὸ ἐμπόριο. Οἱ Γερμανοὶ ἀστοὶ ἦταν πολὺ ἀνίσχυροὶ γιὰ νὰ δάλουν ὄρια στὴν ἐκμετάλλευσί, τους ἀπὸ τοὺς Ὀλλανδοὺς. Ἡ ἀστικὴ τάξη τῆς μικρῆς Ὀλλανδίας, μὲ τὰ ἀναπτυγμένα τῆς ταξικὰ συμφέροντα, ἦταν ἰσχυρότερη ἀπὸ τοὺς πολὺ περισσότερους ἀριθμητικὰ Γερμανοὺς ἀστοὺς μὲ τὴν ἀδιαφορία τους καὶ τὰ χωρισμένα τους μικροσυμφέροντα. Ἀντίστοιχα πρὸς τὴ διάσπαση τῶν συμφερόντων, ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση ἦταν ἐπίσης διασπασμένη σὲ μικρὰ πριγκιπάτα καὶ τὶς ἐλεύθερες αὐτοκρατορικὲς πόλεις. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ γεννηθεῖ π ο λ ι τ ι κ ῆ συγκέντρωση σὲ μιὰ χώρα πού τῆς ἔλλειπαν ὅλοι οἱ οἰκονομικοὶ ὄροι γι' αὐτό; Ἡ ἀδυναμία τῆς κάθε ξεχωριστῆς σφαίρας ζωῆς (δὲ μπορούμε νὰ μιᾶμε ἐδῶ γιὰ κλειστὲς τάξεις ἢ γιὰ τάξεις, ἀλλὰ τὸ πολὺ γιὰ πρῶην κλειστὲς τάξεις καὶ γιὰ τάξεις πού δὲν εἶχαν ἀκόμη γεννηθεῖ) δὲν ἐπέτρεψε σὲ καμμιά ἀπ' αὐτὲς νὰ κερδίσει τὴν ἀποκλειστικὴ κυριαρχία. Ἡ ἀναπόφευκτη συνέπεια ἦταν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας, πού παρουσιάζονταν ἐδῶ μὲ τὴν πιὸ κολοδωμένη, μισο-πατριαρχικὴ μορφή, ἡ εἰδικὴ σφαῖρα πού, χάρι τῶν καταμερισμῶ τῆς ἐργασίας, ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἐργασία τῆς διοίκησης τῶν δημόσιων συμφερόντων ἀπόκτησε μιὰν ἀνεξαρτησία, πού ἔγινε ἀκόμη μεγαλύτερη στὴ γραφειοκρατία τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Ἔτσι, τὸ κράτος συγχροτήθηκε σὲ μιὰν ἐπιφανειακὰ ἀνεξάρτητη δύναμη, καὶ αὐτὴ ἡ θέσι πού σὲ ἄλλες χώρες ἦταν μονάχα μεταβατικὴ — ἓνα μεταβατικὸ στάδιο — διατηρήθηκε στὴ Γερμανία μέχρι τὶς μέρες μας. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ θέσι τοῦ κράτους ἐξηγεῖ τόσο τὸν τίμο χαρακτήρα τοῦ δημόσιου ὑπάλληλου, πού δὲν τὸν συναντᾶμε πουθενὰ ἄλλοῦ, ὅσο καὶ ὅλες τὶς ψευδαισθήσεις γιὰ τὸ κράτος πού εἶναι συνηθισμένες στὴ Γερμανία, καθὼς καὶ τὴν ἐπιφανειακὴ ἀνεξαρτησία τῶν Γερμανῶν θεωρητικῶν σὲ σχέση μὲ τοὺς ἀστοὺς — τὴ φαινομενικὴ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴ μορφή πού αὐτοὶ οἱ θεωρητικοὶ ἐκφορᾶζον τὰ συμφέροντα τῶν ἀστῶν καὶ στὰ ἴδια αὐτὰ συμφέροντα.

Βρίσκουμε πάλι στὸν Κάντ τὴ χαρακτηριστικὴ μορφή πού πῆρε στὴ Γερμανία ὁ γαλλικὸς φιλελευθερισμὸς, ὁ βασισμένος πάνω σὲ πραγματικὰ

ταξικά συμφέροντα. Ούτε ο Κάντ, ούτε οι Γερμανοί άστοι που αυτός τους εξέφραζε ώραιοποιώντας τους, παρατήρησαν ότι αυτές οι θεωρητικές ιδέες της άστικής τάξης είχαν οά βάση τους ύλικά συμφέροντα και μια θ έ λ η σ η που καθορίζονταν και προσδιορίζονταν από τις ύλικές σχέσεις παραγωγής. Ο Κάντ, επομένως, ξεχώριζε αυτή τη θεωρητική έκφραση από τα συμφέροντα που αυτή εξέφραζε. Μετέτρεψε τους ύλικά, προκαλούμενους προσδιορισμούς της θέλησης του Γάλλου άστου σε κ α θ α ρ ο ύ ς αυτο-προσδιορισμούς της «έ λ ε ύ θ ε ρ η ς β ο ύ λ η σ η ς», της βούλησης μέσα στον έαυτό της και για τον έαυτό της, της ανθρωπίνης θέλησης, και έτσι τη μετέτρεψε σε καθαρά ιδεολογικούς έννοιολογικούς προσδιορισμούς και ήθικά αίτήματα. Γι' αυτό ο Γερμανός μικροαστός άποστρέφονταν με φρίκη την πρακτική αυτού του ένεργητικού άστικού φιλελευθερισμού εύθους μόλις έκδηλώθηκε ή έφαρμογή του τόσο στην έποχή της Τρομοκρατίας όσο και στο ξεδιάντροπο άστικό κυνήγι του κέρδους.

Κάτω από την έξουσία του Ναπολέοντα οι γερμανοί άστοι συνέχισαν σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό το μικροεμπόριο τους και τις μεγάλες τους ψευδαισθήσεις. Όσον άφορᾶ το μικρεμπορικό πνεύμα που επικρατούσε στη Γερμανία αυτή την έποχή, ο Άγιος Σάντσο μπορεί, ανάμεσα στ' άλλα, να παραβάλλει τον Jean Paul, για να παραθέσει άποσπάσματα από έργα φαντασίας, τις μόνες πηγές που του είναι προτιμές. Οι Έρμανοί άστοι που καταριόνταν τον Ναπολέοντα, έπειδή τους ανάγκαζε να πίνουνε ραδικόζουμο και διατάρασε την ήσυχία τους με στρατιωτικές επιτάξεις και στρατολογία στρατεύσιμων, διατηρούσαν δλη την ήθική τους αγανάκτηση για τον Ναπολέοντα και δλο το θαυμασμό τους για την Άγγλία. Κι όμως ο Ναπολέοντας τους παρέσχε τις μεγαλύτερες υπηρεσίες ξεκαθαρίζοντας τους σταύλους του Αύγεία στη Γερμανία και άποκαθιστώντας πολιτισμένα μέσα συγκοινωνίας, ενώ ή Άγγλία περίμενε άπλως την εύκαιρία να τᾶ έκμεταλλευτεί *à tort et à travers*¹ Με το ίδιο μικροαστικό πνεύμα οι Γερμανοί πρίγκιπες φαντάζονταν ότι άγωνίζονταν για την άρχή της νομιμοφροσύνης και έναντίον της επανάστασης, ενώ ήταν άπλως οι πληρωμένοι μισθοφόροι της άγγλικής άστικής τάξης. Μέσα στην άτμόσφαιρα αυτών των παγκόσμιων ψευδαισθήσεων ήταν έντελως μέσα στη λογική των πραγμάτων οι κλειστές τάξεις που έχουν το προνόμιο να τρέφουν ψευδαισθήσεις — ιδεολόγοι, δάσκαλοι σχολείων,

1. Στην τύχη, άπερίσκεπτα.

σπουδαστές, μέλη του Tugenbund¹ — να λένε μεγαλοστομίες και να δίνουν μιὰ κατάλληλη ύψηλή έκφραση στην καθολική διάθεση ψευδαισθήσεων και αδιαφορίας.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη² — ἀναφέρουμε μονάχα λίγα κύρια σημεῖα και ἐπομένως παραλείπουμε τὸ ἐνδιάμεσο στάδιο — ἐπέβαλε στοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὰ ἔξω τὶς πολιτικὲς μορφές πού ἀντιστοιχοῦν σὲ μιὰν ἀναπτυγμένη ἀστική τάξη. Μιὰ και οἱ γερμανικὲς οἰκονομικὲς σχέσεις δὲν εἶχαν μὲ κανένα τρόπο φτάσει στὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης πού ἀντιστοιχοῦσαν αὐτὲς οἱ πολιτικὲς μορφές, οἱ ἀστοὶ τὶς δέχτηκαν ἀπλῶς σὰν ἀφηρημένες ἰδέες, ἀρχές πού ἔχουν ἰσχύ μέσα στὸν ἑαυτό τους και γιὰ τὸν ἑαυτό τους, σὰν εὐσεβεῖς πόθους και φράσεις, καντιανούς αὐτοπροσδιορισμούς τῆς βούλησης και τῶν ἀνθρώπων, τέτοιες ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἡ στάση τους ἐπομένως ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὶς μορφές ἦταν πολὺ πιὸ ἠθικὴ και ἀφιλόκερδη ἀπὸ ὅ,τι τῶν ἄλλων ἐθνῶν, δηλ., δείχνανε μιὰν ἐξαιρετικὰ ἰδιόμορφη στενοκεφαλιά και ὄλες τους οἱ προσπάθειες ἔμεναν χωρὶς ἐπιτυχία.

Τελικά, ἡ ὄλο και ἰσχυρότερη ἀνάπτυξη τοῦ ξένου συναγωνισμοῦ και τῆς παγκόσμιας ἐπικοινωνίας — ἀπὸ τὴν ὁποία ὄλο και λιγότερο μποροῦσε πιὰ νὰ ἀπέχει ἡ Γερμανία — ἀνάγκασε τὰ σκόρπια τοπικὰ συμφέροντα τῶν Γερμανῶν νὰ συνενωθοῦν κάπως ἀρμονικά. Ἰδιαίτερα μετὰ τὸ 1840, οἱ Γερμανοὶ ἄρχισαν νὰ σκέφτονται πῶς νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ κοινὰ τους συμφέροντα. Ἡ στάση τους ἔγινε ἐθνικὴ και φιλελεύθερη και ζήτησαν προστατευτικοὺς δασμούς και συντάγματα. Ἔτσι ἔχουν τώρα φτάσει σχεδὸν ἐκεῖ πού εἶχε φτάσει ἡ γαλλικὴ ἀστική τάξη τὸ 1789.

Ἄν κρίνουμε, σὰν τοὺς Γερμανοὺς ἰδεολόγους, τὸ φιλελευθερισμὸ και τὸ κράτος μέσα ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν τοπικῶν γερμανικῶν ἐντυπώσεων, ἢ ἂν περιοριστοῦμε ἀπλῶς σὲ κριτικὴ τῶν γερμανικῶν ἀστικῶν ψευδαισθήσεων γιὰ τὸ φιλελευθερισμὸ, ἀντὶ νὰ δοῦμε τὴ σύνδεσή του μὲ τὰ πραγματικὰ συμφέροντα ἀπὸ ὅπου γεννήθηκε και πού μ' αὐτὰ μονάχα ὑπάρχει στὴν πραγματικότητα — τότε, ἀσφαλῶς, θὰ φτάσουμε, στὰ πιὸ

1. «Ἐνωση τῆς ἀρετῆς». Μυστικὴ ὀργάνωση πού ἰδρύθηκε στὴν Πρωσία τὸ 1808 μὲ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὴ γαλλικὴ κατοχή. Ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας διέταξε τὴ διάλυση τῆς ὀργάνωσης τὸ 1809 ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ Ναπολέοντα.

2. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη τοῦ 1830, στὴ Γαλλία, πού εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Καρόλου τοῦ 10ου ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο-Φίλιππο.

τετριμμένα συμπεράσματα. Αὐτὸς ὁ γερμανικὸς φιλελευθερισμὸς, μὲ τὴ μορφὴ πού ἐκφράζονταν μέχρι τὴν πιὸ πρόσφατη περίοδο, εἶναι, ὅπως εἶδαμε, ἀκόμα καὶ στὴ λαϊκὴ μορφὴ του, ἕνας κενὸς ἐνθουσιασμὸς, ἡ ιδεολογικὴ ἀντανάκλαση τοῦ π ρ α γ μ α τ ι κ ο ὕ φιλελευθερισμοῦ. Πόσο εὐκολο εἶναι λοιπὸν νὰ μετατρέψουμε ὀλοκληρωτικὰ τὸ περιεχόμενό του σὲ φιλοσοφία, σὲ καθαρὰ ἐγνοιολογικοὺς προσδιορισμοὺς, σὲ «ὀρθολογικὴ γνῶση»! Ὅταν ἐπομένως εἶναι κανεὶς πραγματικὰ τόσο ἄτυχος ὥστε νὰ ξέρει ἀκόμα καὶ αὐτὸν τὸν ἀστικοποιημένο φιλελευθερισμὸ μονάχα στὴν ἐξαύλωμένη μορφὴ πού τοῦ ἔδωσε ὁ Χέγκελ καὶ οἱ δάσκαλοι τοῦ σχολείου πού ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτόν, τότε κανεὶς φτάνει, ἀσφαλῶς, σὲ συμπεράσματα πού ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴ σφαῖρα τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ Σάντσο θὰ μᾶς δώσει ἕνα θλιβερὸ σχετικὸ παράδειγμα.

«Πρόσφατα» μέσα σὲ δραστήριους κύκλους «πολλὰ ἔχουν πεῖ» γιὰ τὴν ἐξουσία τῶν ἀστῶν, «ὥστε δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ πού νέα γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση» — ἔστω καὶ μονάχα μέσο τοῦ Λ. Μπλάν, κτλ., πού μεταφράστηκε ἀπὸ τὸ Βερολινέζο Μπούλ¹ — «ἔχουν φτάσει ἀκόμα καὶ στὸ Βερολίνο» καὶ ἐκεῖ προσελκύσανε τὴν προσοχὴ τῶν ράθυμων δασκάλων τοῦ σχολείου. (Βίγκαντ, σ. 190). Δὲ μπορούμε ὡστόσο νὰ ποῦμε ὅτι ὁ «Στίρνερ» μὲ τὴ μέθοδό του νὰ ἰδιοποιεῖται τρέχουσες ἰδέες «ἔχει ἐπεξεργαστεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἕναν ιδιαίτερα καρποφόρο καὶ ἐπωφελῆ τρόπο» (Βίγκαντ, στὸ ἴδιο) — ὅπως ἔχει ἤδη γίνε φανερὸ ἀπὸ τὸ πῶς ἐκμεταλλεύτηκε τὸν Χέγκελ καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα πού θὰ δώσουμε παρακάτω.

Δὲν ξέφυγε ἀπὸ τὴν προσοχὴ τοῦ δασκάλου μας ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ οἱ φιλελεύθεροι ἔχουν ταυτιστεῖ μὲ τοὺς ἀστούς. Μιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ ταυτίζει τὸν ἀστὸ μὲ τοὺς καλοὺς πολίτες, μὲ τοὺς Γερμανοὺς μικροαστοὺς, δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ πού τοῦ μεταδόθηκε ἔτσι ὅπως εἶναι στὴν πραγματικότητά καὶ ὅπως ἐκφράζεται ἀπὸ ὄλους τοὺς ἱκανοὺς συγγραφεῖς — δηλ., ὅτι οἱ φιλελεύθερες φράσεις εἶναι ἡ ἰδεαλιστικὴ ἔκφραση τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τῆς ἀστικῆς τάξης — ἀλλὰ, ἀντίθετα, σὰ νὰ σημαίνει ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀστοῦ εἶναι ἐν γένει ἕνας τέλειος φιλελεύθερος, ἕνας πολίτης τοῦ κράτους. Γιὰ τὸν Ἅγιο Μάξ ὁ ἀστὸς δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ πολίτη ἀλλὰ ὁ πολίτης ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀστοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη, πού εἶναι τόσο ἱερὴ ὅσο καὶ γερμανικὴ, τραβάει τόσο πολὺ ὥστε, στὴ σελίδα 130, «ἡ ιδιότητα τοῦ πολίτη» (θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ:

1. Ὁ Λ. Μπούλ μετέφρασε στὰ γερμανικὰ τὸ βιβλίο τοῦ Λουί Μπλάν «Ἱστορία δέκα χρόνων, 1830 · 1840».

ή κυριαρχία της αστικής τάξης) μεταμορφώνεται σε μιὰ «σ κ έ ψ η κ α ι μ ό ν ο ν σ κ έ ψ η» και τὸ «κράτος» ἀναλαμβάνει τὸ ρόλο τοῦ «ἀληθινοῦ ἀνθρώπου», πῶς μὲ τὰ «Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου» δίνει σὲ κάθε ξεχωριστὸ ἀστὸ τὰ δικαιώματα τοῦ «Ἀνθρώπου», τὴν ἀληθινὴ ἀγιοποίηση. Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν, ἀφοῦ οἱ ψευδαισθήσεις γιὰ τὸ κράτος καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἤδη ἀποκαλυφθεῖ ἱκανοποιητικὰ στὰ «Γερμανο-γαλλικὰ Χρονικά»,* γεγονὸς ποῦ ὁ Ἅγιος Μᾶξ τὸ παρατηρεῖ ἐπιτέλους στὸ «Ἀπολογητικὸ Σχόλιό» του ἐν ἔτει 1845. Ἔτσι τὰ καταφέρει νὰ μεταμορφώσει τὸν ἀστὸ — ἀφοῦ ἔχει ξεχωρίσει τὸν ἀστὸ σὰ φιλελεύθερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἐμπειρικὸ ἀστὸ — σὲ ἕναν ἱερὸ φιλελεύθερο, ὅπως ἀκριβῶς μεταμορφώνει τὸ κράτος στὸ «Ἱερό», καὶ τὴ σχέση τοῦ ἀστοῦ πρὸς τὸ σύγχρονο κράτος σὲ μιὰν ἱερὴ σχέση, σὲ μιὰ λ α τ ρ ε ῖ α (σ. 131) — καὶ ἔτσι, κλείνει, στὴν πραγματικότητα, τὴν κριτικὴ του γιὰ τὸν πολιτικὸ φιλελευθερισμὸ. Τὸν ἔχει μεταμορφώσει σὲ «Ἱερό».**

Θέλουμε νὰ δώσουμε ἐδῶ μερικὰ παραδείγματα γιὰ τὸ πῶς ὁ Ἅγιος Μᾶξ ὠραιοποιεῖ αὐτὴ τὴν ιδιότητά του μὲ ἱστορικὰ ἀραβουργήματα. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ποῦ γι' αὐτὴν ὁ ἱστορικομεσίτης του, Ἅγιος Μπροῦνο, ἔχει κάνει ἕνα μικρὸ συμβόλαιονὰ τὸν ἐφοδιάσει μὲ λίγα δεδομένα.

* Στὰ «Γερμανο-γαλλικὰ Χρονικά», ἐπειδὴ τέτιο ἦταν ἐκεῖ τὸ περιεχόμενο, αὐτὸ ἐγινε μονάχα σὲ σχέση μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ διακήρυξε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Στὸ μεταξύ, ὅλην αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τοῦ συναγωνισμοῦ σὰν «δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου» μπορούμε κιόλας νὰ τὴ βροῦμε σὲ ἐκπροσώπους τῆς αστικῆς τάξης ἕναν αἰῶνα νωρίτερα (Τζὼν Χάμπντεν, Πέττυ, Μπουαγκιμπέρ, Τσάιλντ,1 κλπ.). Γιὰ τὴ σχέση τῶν θεωρητικῶν φιλελεύθερων μὲ τοὺς ἀστὸς παράβαλε αὐτὰ ποῦ εἶπαμε πρὸ πάνω γιὰ τὴ σχέση τῶν ἰδεολόγων μιᾶς τάξης μὲ τὴν ἴδια τὴν τάξη (Σημείωση Μάρξ - Ἐγκελς).

1. J. Hampden: πουριτανὸς Ἄγγλος πολιτικὸς στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνα. Petty ἰδρυτὴς τῆς κλασικῆς ἀγγλικῆς οἰκονομίας (δεύτερο μισὸ τοῦ 17ου αἰῶνα). Boisguillebert: Γάλλος οικονομολόγος (τέλη 17ου, ἀρχές 18ου αἰῶνα), πρόδρομος τῶν φυσιοκρατῶν. Child: Ἄγγλος οικονομολόγος, μερκαντιστῆς (δεύτερο μισὸ 18ου αἰῶνα). Οἱ τρεῖς τελευταῖοι, κυρίως, ἀναφέρονται συχνὰ στὸ «Κεφάλαιο».

** /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ πρωτότυπο:/ Ἔτσι γι' αὐτὸν ἡ κριτικὴ σὰ σύνολο «πετυχαίνει τὸν τελικὸ τῆς σκοπὸ» καὶ ὅλες οἱ γάτες γίνονται γκριζες, κι ἔτσι ἐπίσης ὁμολογεῖ ὅτι ἀγνοεῖ τὴν π ρ α γ μ α τ ῖ κ ῆ βάση καὶ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς ἐξουσίας τῆς αστικῆς τάξης.

Βασιζόμενος πάνω σε λίγα λόγια του Μπαγύ,¹ που τα πήρε κι αυτά με τη μεσολάβηση των Απομνημονευμάτων του "Αγίου Μπροϋνο, κάνει τη δήλωση ότι μέσω της σύγκλησης των Γενικών Τάξεων «αυτοί που ως τώρα ήταν υπήκοοι φτάνουν στη συνείδηση ότι είναι ιδιοκτήτες» (σ. 132). Το αντίθετο, mon brave!² Αυτοί που ήταν ως τώρα ιδιοκτήτες δείχνουν με τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων τη συνείδησή τους ότι δεν είναι πια υπήκοοι — μιὰ συνείδηση που τήν είχαν κιόλας αποκτήσει οι Φυσιοκράτες,³ λόγου χάρη, και — σε μορφή πολεμικής έναντι των αστών — οι Λεγγκέ (*Theorie des lois civiles* 1767), Μερσιέ, Μαιπλύ, και, γενικά, τα γραφτά έναντι των Φυσιοκρατών. Αυτή η σημασία έγινε επίσης άμεσα κατανοητή στην αρχή της επανάστασης — λόγου χάρη από τους Μπρισώ. Φωσέ, Μαρά, στο Cercle Social⁴ και από όλους τους δημοκρατικούς αντιπάλους του Λαφαγιέτ. "Αν ο "Αγιος Μάξ είχε καταλάβει το ζήτημα έτσι όπως είχε συμβεί, ανεξάρτητα από τον ιστορικο-μεσίτη του, δε θα είχε εκπλαγεί που «τά λόγια του Μπαγύ ασφαλώς ή χ ο υ ν⁵ /σάμπως κ ά θ ε ἄ ν θ ρ ω π ο ς νά ήταν τώρα ιδιοκτήτης» και ότι/ ο αστός /.../ ή εξουσία των ιδιοκτητών /.../ ότι τώρα οι /.../ ιδιοκτήτες.../ έχουν γίνει ή κατ' ἐξοχήν αστική τάξη.

/.../ «Από τις 8 του Ιούλη ή δήλωση του Αρχιεπισκόπου του Autun και Barère /διέλυσε/ τήν ψευδαισθηση ότι /κάθε άνθρωπος/, το άτομο, /ήταν/ σημαντικό μέσα στη νομοθεσία. /"Εδειξε/ τήν εκδηλη άδυναμία /των/ εκλογέων. "Η πλειοψηφία των βουλευτών είχε γίνει κυρίαρχη» (σ. 132 f).

"Η «δήλωση του Αρχιεπισκόπου του Autun⁶ και του Barère μιὰ

1 Jean - Sulvaïn Bailly ένας από τους αρχηγούς της συνταγματικής αστικής τάξης που καταταμήθηκε το 1793.

2. Λεβέντη μου! (Σ.τ.μ.).

3. Φυσιοκράτες: Γάλλοι οικονομολόγοι του 18ου αιώνα. (Κενέ, Μερσιέ, Τυργκό). "Ο Μάρε τους εκτιμούσε πολύ και θεωρούσε ότι αυτοί έβαλαν τις βάσεις της «ανάλυσης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής».

4 «Κοινωνικός Κύκλος». "Ιδρύθηκε από δημοκρατικούς που ήταν πολύ δραστήριοι στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης. "Ο Φωσέ ήταν ή ψυχή του κύκλου αυτού.

5. Το παρακάτω χωρίο μέχρι και τις λέξεις: «... δασμών που εμπόδιζαν το εμπόριο σε κάθε περίπτωση, και τὸ» είναι ένα από τα άγνωστα κομμάτια της Γ ε ρ μ α ν ι κ ῆ ς " Ι δ ε ο λ ο γ ί α ς που πρωτοδημοσιεύτηκαν το 1962 Το χειρόγραφο εδώ είναι πολύ καταστραμμένο.

6 Ταλλεϋράνδος

πρόταση¹ που την υπέβαλε ο πρώτος στις 4 του Ιούλη (όχι στις 8), και μ' αυτήν ο Barère δεν είχε καμμιά σχέση παρεκτός ότι μαζί με πολλούς άλλους την υποστήριξε στις 8 του Ιούλη. Η συζήτηση συνεχίστηκε στις 9 του Ιούλη, επομένως δεν είναι καθόλου καθαρό γιατί ο Άγιος Μάξ μιλάει για «8 του Ιούλη». Η πρόταση αυτή με κανένα τρόπο δε «διέλυσε» «την ψευδαίσθηση ότι κάθε άνθρωπος, τὸ ἄτομο, ήταν σημαντικό», κτλ., αλλά διέλυσε τὴ δεσμευτικὴ δύναμη τῶν Cahiers² που είχαν δοθεῖ στους αντιπροσώπους, δηλαδή τὴν ἐπιρροή και τὴ «σημασία», ὅχι «κάθε ἀνθρώπου, τοῦ ἀτόμου», ἀλλὰ τῶν φεουδαρχικῶν 177 Bailliages καὶ τῶν 431 Divisions des Ordres³ Μὲ τὴν ἐγκριση τῆς πρότασης, ἡ Συνέλευση κατέλυσε τὸ χαρακτηριστὴ τῶν παλιῶν, φεουδαρχικῶν Γενικῶν Τάξεων. Ἐπιπλέον, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, με κανένα τρόπο δὲν ὑπῆρχε θέμα ὀρθῆς θεωρίας τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσώπευσης, ἀλλὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐξαιρετικὰ πρακτικὰ, βασικὰ προβλήματα. Ὁ στρατὸς τοῦ Μπρόλι πίεζε στενὰ τὸ Παρίσι καὶ πλησίαζε κάθε μέρα καὶ περισσότερο. Ἡ πρωτεύουσα ἦταν σὲ μιὰ κατάσταση μεγάλης ἀναταραχῆς, δὲν εἶχε περάσει καλὰ-καλὰ ἓνα δεκαπενθήμερο ἀπὸ τὸ Jeu de romme καὶ τὸ lit de justice⁴, ἡ αὐτὴ συνωμοτοῦσε μαζί με τὸν κύριο ἔγκο τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου ἐναντίον τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης. Τέλος, χάρη στὰ φεουδαρχικὰ ἐπαρχιακὰ δασμολογικὰ ἐμπόδια ποὺ ὑπῆρχαν ἀκόμα, καὶ σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ φεουδαρχικοῦ ἀγροτικοῦ συστήματος συνολικά, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες μαστίζονταν ἀπὸ τὴν πείνα καὶ ὑπῆρχε μεγάλη σπανιότητα χρήματος. Τὴ στιγμή αὐτὴ ἔμπαινε ζήτημα γιὰ μιὰ «Συνέλευση με οὐσιαστικὴ δραστηριότητα», ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ ἴδιος ὁ Ταλλεϋράνδος, ἐνῶ τὰ Cahiers /τῶν/ ἀριστοκρατικῶν καὶ ἄλλων ἀντιδραστικῶν ομάδων ἔδωσαν στὴν αὐτὴ μιὰν εὐκαιρία νὰ κηρύξει τὴν ἀπόφαση τῆς Συνέλευσης /ἄκυρη λόγω ἀντίθεσης/ πρὸς τὶς ἐπιθυμίες τῶν ἐκλογέων. Ἡ Συνέλευση διακήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία τῆς ἐγκρίνοντας τὴν πρόταση τοῦ Ταλλεϋράνδου καὶ πῆρε τὴν ἐξουσία ποὺ ἀπαιτοῦσε, ποὺ

1. Σύμφωνα με τὴν πρόταση αὐτὴ οἱ ἀντιπρόσωποι δεσμεύονταν μόνον πολὺ γενικὰ ἀπὸ τὰ Cahiers (βλ. ἐπομ. σημ.) ὡς πρὸς τὴ γραμμὴ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν.

2. Cahiers de doléances Κατάλογοι με αἰτήματα καὶ ὁδηγίες ποὺ τοὺς συντάσσανε οἱ τρεῖς «γενικὲς τάξεις» καὶ ἦταν ἐντολὲς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τους.

3. Ἐκλογικὲς περιφέρειες στὴν προεπαναστατικὴ Γαλλία.

4. Ἱστορικὲς συνεδριάσεις τῶν «Γενικῶν Τάξεων», ὅπου ἐκδηλώθηκε ἡ θέλησή τους νὰ μὴ διαλυθοῦν ὥσπου νὰ δοθεῖ Σύνταγμα στὴ Γαλλία.

θέβαια στην πολιτική σφαίρα αυτό μπορούσε να γίνει μονάχα μέσα στα πλαίσια της πολιτικής μορφής και με τη χρησιμοποίηση των θεωριών του Μουσσώ που υπήρχαν τότε, κτλ. (πρβλ. *Le point du jour* τῶν Βαρέν de Vieuzac, 1789, ἀριθ. 15 καὶ 17). Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ κάνει αὐτὸ τὸ βῆμα, γιατί παρακινούνταν ἀπὸ τὶς τεράστιες μάζες ποὺ στέκονταν πίσω της. Κάνοντας ἐπομένως αὐτὸ τὸ πράγμα, δὲ μετατράπηκε καθόλου σὲ ἓνα «τελείως ἐγωιστικὸ κοινοβούλιο ἐντελῶς ἀποκομμένο ἀπὸ τὸν ὀμφάλιο λῶρο καὶ ἀνελέητο». /σ. 147/. Ἀντιθετα, μετᾶτρεψε ἔτσι τὴν πραγματικότητά τὸν ἑαυτὸ της σὲ ἀ λ η θ ι ν ὀ ἔ ρ γ α ν ο τῆς τεράστιας πλειοψηφίας τῶν Γάλλων, ποὺ διαφορετικὰ θὰ τὴ συνέτριβαν, ὅπως συνέτριψαν ἀργότερα, «τελείως ἐγωιστικὸς» βουλευτὲς ποὺ «ἀποκόπηκαν ἐντελῶς ἀπὸ τὸν ὀμφάλιο λῶρο». Ἀλλὰ ὁ Ἅγιος Μάξ, μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ ἱστορικο-μεσίτη του, βλέπει ἐδῶ ἀπλῶς τὴ λύση ἑνὸς θεωρητικοῦ ζητήματος. Παίρνει τὴ Συντακτικὴ Συνέλευση, ἕξι μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ πάρισμο τῆς Βαστίλλης, γιὰ ἓνα συμβούλιο Πατέρων τῆς ἐκκλησίας ποὺ συζητοῦν ἓνα δογματικὸ ζήτημα! Τὸ ζήτημα ποὺ ἀφορᾷ τὴ «σημασία κάθε ἀνθρώπου, τοῦ ἀτόμου», μπορεῖ, ἐπιπλέον, νὰ προκύψει μονάχα σ' ἓνα δημοκρατικὰ ἐκλεγμένο ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα, καὶ στὴ διάρκεια τῆς ἐπανάστασης ἦρθε ἀπλῶς γιὰ συζήτηση στὴ Συμβουλευτικὴ, καὶ γιὰ ἐξίσου ἐμπειρικοὺς λόγους ὅπως νωρίτερα τὸ ζήτημα τῶν Cahiers. Ἐνα πρόβλημα ποὺ ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση ἔλυσε ἐπισημωτικὰ ἦταν ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα μιᾶς κυρίαρχης τάξεως καὶ σ' ἐκεῖνο τῶν κυρίαρχων κλειστων τάξεων. Καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τῆς ἀστικής τάξεως καθορίστηκε ἀπὸ τὴ θέση κάθε ἀτόμου, μιὰ καὶ καθορίζονταν ἀπὸ τὶς σχέσεις παραγωγῆς ποὺ κυριαρχοῦσαν τὴν ἐποχὴ αὐτή. Τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα εἶναι ἓνα πολὺ εἰδικὸ προϊόν τῆς σύγχρονης ἀστικής κοινωνίας ποὺ εἶναι ἐξίσου ἀξεχώριστο ἀπὸ τὴν τελευταία ὅσο καὶ τὸ ἀπομονωμένο ἄτομο τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Ἀκριθῶς ὅπως ὁ Ἅγιος Μάξ παίρνει τὰ 177 Bailliages καὶ τὰ 431 Divisions des ordres γιὰ «ἄτομα», ἔτσι παρακάτω βλέπει στὸν ἀπόλυτο μονάρχη καὶ στὴ φράση του *car tel est notre plaisir*¹ τὴν ἐξουσία τοῦ «ἀτόμου» σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν συνταγματικὸ μονάρχη, τὴν «ἐξουσία τῆς ὀπτασίας /»/ (σ. 141), καὶ στὸν ἀριστοκράτη καὶ τὸ μέλος τῆς συντεχνίας βλέπει πάλι τὸ «ἄτομο» σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν πολίτη. (σ. 137).

1. Γαπὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιθυμία μας. (Σ.τ.μ.).

«Ἡ ἐπανάσταση δὲν κατευθύνονταν ἐναντίον τῆς π ρ α γ μ α τ ι -
κ ό τ η τ α ς, ἀλλὰ ἐναντίον αὐτῆς τῆς πραγματικότητας, ἐναντίον αὐ-
τῆς τῆς σ υ γ κ ρ ι μ έ ν η ς ὕ π α ρ ξ η ς». (σ. 145). ἜΑρα, ὄχι
ἐναντίον τοῦ πραγματικά ὑπάρχοντος συστήματος γαιοκτησίας, φόρων, τε-
λωνειακῶν δασμῶν πού ἐμπόδιζαν τὸ ἐμπόριο σὲ κάθε περίπτωση, καί
τὸ /.../!

/... «Στίρνερ» νομίζει/ ὅτι εἶναι ἀδιάφορο /«γιὰ τοὺς καλοὺς ἀ-
στούς» ποιός ὑποστηρίζει αὐτούς/ καί τίς ἀρχές τους, κι ἂν αὐτὸς εἶναι
ἀπόλυτος ἢ συνταγματικὸς μονάρχης, δημοκρατία, κτλ.» — Γιὰ τοὺς «κα-
λοὺς ἀστούς», πού πίνουν τὴ μπόρα τους σὲ μιὰ θερολινέζικη μπουραρία.
αὐτό, ἀναμφισβήτητα «εἶναι ἀδιάφορο», ἀλλὰ γιὰ τὸν ἱστορικὸ ἀστὸ δὲν
εἶναι καθόλου ἀδιάφορο. Ὁ «καλὸς ἀστὸς» «Στίρνερ» φαντάζεται πάλι
ἐδῶ — ὅπως κάνει σ' ὀλόκληρο αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ βιβλίου — ὅτι ὁ Γάλ-
λος, ὁ Ἄμερικανὸς κι ὁ Ἄγγλος ἀστὸς εἶναι καλοὶ Βερολινέζοι φιλι-
σταῖοι ζυθοπότες. Ἄν κανεὶς μεταφράσει τὴν πιὸ πάνω φράση ἀπὸ τὴ
γλῶσσα τῆς πολιτικῆς ψευδαίσθησης σὲ καλὰ γερμανικά, σημαίνει τὸ
ἐξῆς: γιὰ τοὺς ἀστούς «εἶναι ἀδιάφορο» ἂν κυριαρχοῦν ἀπεριόριστα ἢ ἂν
ἢ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ τους ἐξουσία ἀντισταθμίζεται ἀπὸ ἄλλες τά-
ξεις. Ὁ Ἅγιος Μάξ πιστεύει ὅτι ἕνας ἀπόλυτος μονάρχης, ἢ κάποιος ἄλ-
λος, θ ἄ μ π ο ρ ο ὖ σ ε ν ἄ ὑπερασπίσει τοὺς ἀστούς ἐξίσου πετυχημέ-
να ὅσο αὐτοὶ τὸν ἑαυτὸ τους. Καὶ ἀκόμα τίς «ἀρχές τους», πού συνίσταν-
ται στὴν ὑποταγὴ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας στὸ «Chacun pour soi
chaque chez soi»² καὶ στὴν ἐκμετάλλευσή της γι αὐτὸ τὸ σκοπὸ — ἕνας
«ἀπόλυτος μονάρχης» θεωρεῖται ἱκανὸς νὰ κάνει αὐτὸ τὸ πράγμα! Ἄς
μᾶς ἀναφέρει ὁ Ἅγιος Μάξ ὁποιαδήποτε χώρα, μὲ ἀνεπτυγμένους ὄρους
ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας, καὶ μὲ ἰσχυρὸ συναγωνισμό, ὅπου νὰ ἐμπιστεύ-
ονται οἱ ἀστοὶ τὴν ὑπεράσπισή τους σὲ ἕναν «ἀπόλυτο μονάρχη».

Ἔστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση τῶν ἱστορικῶν ἀστῶν σὲ Γερ-
μανοὺς φιλισταῖους ἔξω ἀπὸ ἱστορία, ὁ «Στίρνερ», βέβαια, δὲ χρειάζεται
νὰ ξέρει ἄλλους ἀστούς ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς «ἡσυχούς καὶ ἱκανοποιημένους πο-
λίτες καὶ τοὺς ἀφοσιωμένους δημόσιους ὑπάλληλους» (!!) — δυὸ φαντά-
σματα πού τολμοῦν νὰ ἐμφανιστοῦν μονάχα στὸ «ἑρὸ» γερμανικὸ ξῆθα-
φος — καὶ μπορεῖ νὰ θεωρήσει πὼς ὀλόκληρη ἡ τάξη ἀποτελεῖται ἀπὸ
«ὑπάκουους ὑπηρέτες». (σ. 139). Ἄς ρίξει ἔστω καὶ γιὰ μιὰ φορὰ μιὰ

1. Ἐδῶ τελειώνει τὸ χειρόγραφο πού ἀνακαλύφθηκε καὶ πρωτοδημο-
σιεύτηκε τὸ 1962.

2. Καθένας γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, καθένας στὸ σπίτι του. (Σ.τ.μ.).

μονάχα ματιά σ' αὐτούς τοὺς ὑπάκουους ὑπηρέτες στὰ χρηματιστήρια τοῦ Λονδίνου, τοῦ Μάντσεστερ, τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τοῦ Παρισιοῦ. Μιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Μὰξ βρίσκεται στὸ ἀποκορύφωμά του, μπορεῖ τώρα νὰ τελειώσει τὴ δουλειά του καί, πιστεύοντας ἕναν ἀπὸ τοὺς στενοκέφαλους θεωρητικούς τοῦ « Ε Ἴ κ ο σ ι ἔ ν α φ ὕ λ λ α » ποὺ λέει δι: «ὁ φιλελευθερισμὸς εἶναι ὀρθολογικὴ γνῶση ἐφαρμοσμένη στὶς ὑπάρχουσες συνθήκες μας»,¹ μπορεῖ νὰ δηλώνει δι: οἱ «φιλελεύθεροι εἶναι ἀγωνιστὲς γιὰ τὸ λογικό». Εἶναι φανερό ἀπὸ αὐτὲς τὶς /.../ φράσεις πόσο λίγο ἔχουν οἱ Γερμανοὶ ἀναρρῶσει /ἀπὸ/ τὶς ἀρχικὲς ψευδαισθήσεις τους γιὰ τὸ φιλελευθερισμὸ. Ὁ Ἀβραάμ «καίτοι μὴ ἔχων ἐλπίδα ἐπίστευσεν ἐπ' ἐλπίδι»... καὶ ἡ πίστη του «ἐλογίσθη εἰς αὐτὸν εἰς δικαιοσύνην». (Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους, δ', 18 καὶ 22).

«Τὸ κράτος πληρώνει καλὰ, ἔτσι ποὺ οἱ καλοὶ πολῖτες του νὰ μποροῦν ἀκίνδυνα νὰ πληρώνουν λίγο. Μισθώνει ὑπηρέτες καὶ μ' αὐτοὺς φτιάχνει μιὰ δύναμη — τὴν ἀστυνομία — γιὰ τὴν προστασία τῶν καλῶν πολιτῶν μέσο τῆς καλῆς πληρωμῆς. Καὶ οἱ καλοὶ πολῖτες πληρώνουν πρόθυμα ὑψηλοὺς φόρους στὸ κράτος γιὰ νὰ πληρώνουν ἀντίστοιχα μικρότερα ποσὰ στοὺς ἐργάτες τους». (σ. 152).

Αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ ὡς ἐξῆς: οἱ ἄστοι πληρώνουν τὸ κράτος τους καλὰ καὶ κάνουν τὸ ἔθνος νὰ πληρώνει γι' αὐτὸ ἔτσι ποὺ νὰ μποροῦν χωρὶς κίνδυνο νὰ πληρώνουν λίγο. Πληρώνοντας καλὰ ἐξασφαλίζουν νὰ ἔχουν μιὰ δύναμη ἀπὸ κρατικούς ὑπηρέτες, τὴν ἀστυνομία, ποὺ νὰ τοὺς ὑποστηρίξει. Πληρώνουν πρόθυμα, καὶ ἀναγκάζουν τὸ ἔθνος νὰ πληρώνει, ὑψηλοὺς φόρους ἔτσι ποὺ νὰ μποροῦν χωρὶς κίνδυνο νὰ μεταφέρουν τὰ ποσὰ ποὺ πληρώνουν, στὴ ράχη τῶν ἐργατῶν σὰ φόρο (σὰν κρατήσεις ἀπὸ τοὺς μισθοὺς). Ὁ «Στίρνερ» κάνει ἐδῶ τὴν καινούργια οἰκονομικὴ ἀνακάλυψη δι: οἱ μισθοὶ εἶναι μιὰ εἰσφορά, ἕνας φόρος ποὺ πληρώνει ὁ ἄστος στὸν προλετάριο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, οἱ ἐγκόσμιοι οἰκονομολόγοι θεωροῦν τοὺς φόρους σὰ μιὰ εἰσφορά ποὺ πληρώνει ὁ προλετάριος στὸν ἄστος.

Ὁ ἱερός μας πατέρας τῆς ἐκκλησίας περνάει τώρα ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς πολῖτες στὸ «μοναδικὸ» προλεταριάτο τοῦ «Στίρνερ». (σ. 148). Τὸ τε-

1. Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἀνυπόγραφο ἄρθρο δημοσιευμένο στὸ « Ε Ἴ κ ο σ ι ἔ ν α φ ὕ λ λ α », μιὰ συλλογὴ ἄρθρων ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Ζυρίχη καὶ τὸ Βίντερτουρ τὸ 1843 ἀπὸ τὸ Γερμανό ποιητὴ Γ. Χέρβεγκ.

λευταίο αποτελείται από «κατεργαρέους», πόρνες, κλέφτες, ληστές, και δολοφόνους, χαρτοπαίχτες, ανθρώπους χωρίς ιδιοκτησία και χωρίς απασχόληση και ελαφρόμυαλους». (Στὸ ἴδιο). Ἀποτελοῦν τὸ «ἐπικίνδυνον προλεταριάτο» καὶ γιὰ μιὰ στιγμή μετατρέπονται ἀπὸ τὸν «Στίρνερ» σὲ «ἀτομικούς φωνακλάδες», καὶ ὕστερα, τελικά, σὲ «ἀλήτες», πού θρῖσκουν τὴν τελειωμένη τους ἔκφραση στοὺς «πνευματικοὺς ἀλήτες» πού δὲ «μένουν μέσα στὰ ὄρια μιᾶς μετριοπαθοῦς μορφῆς σκέψης»... «Ἀττή εἶναι ἡ εὐρεία ἐννοία τοῦ λεγόμενου προλεταριάτου ἢ (κατὰ παράθεση) «τῆς φτώχειας»! (σ. 149).

Στὴ σελίδα 151 /ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά/ τὸ κράτος ρουφάει τὸ αἷμα» τοῦ προλεταριάτου. Ἐπομένως, ὅλο τὸ προλεταριάτο ἀποτελεῖται ἀπὸ καταστραμμένους ἀστούς καὶ ἐξαθλιωμένους προλετάρους, ἀπὸ μιὰ συλλογή ἀπὸ ζητιάνους, πού ὑπῆρχαν ὅλες τὶς ἐποχές καὶ πού ἡ μαζική τους ὑπαρξὴ μετὰ τὴν παρακμὴ τοῦ Μεσαίωνα προηγήθηκε ἀπὸ τὴ μαζικὴ διαμόρφωση τοῦ κανονικοῦ προλεταριάτου, ὅπως μπορεῖ νὰ δεβαιωθεί ὁ Ἅγιος Μάξ ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ νομοθεσία καὶ φιλολογία. Ὁ ἅγιός μας ἔχει ἀκριβῶς τὴν ἴδια ἰδέα γιὰ τὸ προλεταριάτο πού ἔχουν καὶ οἱ «καλοί, ἡσυχιοὶ καὶ ἱκανοποιημένοι πολῖτες» καί, ἰδιαίτερα, οἱ «τίμιοι δημόσιοι ὑπάλληλοι». Εἶναι ἐπίσης συνεπὴς ὅταν ταυτίζει τὸ προλεταριάτο μὲ τὴ φτώχεια, ἐνῶ ἡ φτώχεια εἶναι ἡ κατάσταση μονάχα τοῦ ἐξαθλιωμένου προλεταριάτου, τὸ πιὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο ὅπου κατακυλάει ὁ προλετάριος πού ἔχει γίνεῖ ἀνίκανος νὰ ἀντισταθεῖ στὴν πίεση τῆς ἀστικῆς τάξης, καὶ ἐξαθλιωμένος γίνεταί μονάχα ὁ προλετάριος πού ἔχει ὑπονομευτεῖ ὄλη του ἡ ἐνεργητικότητα. Παράβαλε Σισμόντι, Γουέιντ,¹ κτλ. Ὁ «Στίρνερ» καὶ ἡ ἀδελφότητά του μποροῦν, λόγου χάρι, στὰ μάτια τῶν προλετάρων, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ λογαριάζονται ὡς ἐξαθλιωμένοι, ἀλλὰ ποτὲ ὡς προλετάριοι.

Αὐτὲς εἶναι οἱ ἰδέες τοῦ Ἁγίου Μάξ, οἱ «δικές του» ἰδέες, γιὰ τὴν ἀστικὴν τάξη καὶ τὸ προλεταριάτο. Ἀλλὰ μιὰ καὶ μ' αὐτὲς τὶς φαντασίες γιὰ τὸ φιλελευθερισμό, τοὺς καλοὺς πολῖτες καὶ τοὺς ἀλήτες δὲ φτάνει, βέβαια, πουθενά, θρῖσκεται ἀναγκασμένος, γιὰ νὰ κάνει τὸ πέρασμα στὸν κομμουνισμό, νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς πραγματικούς συνηθισμένους ἀστούς καὶ προλετάρους στὸ βαθμὸ πού τοὺς ξέρει ἀπὸ ὅ,τι ἔχει ἀκουστά. Αὐτὸ συμβαίνει στὶς σελίδες 151 καὶ 152, ὅπου τὸ κουρελοπρολεταριάτο μεταμορφώνεται σὲ «ἐργάτες», σὲ συνηθισμένους προλετάρους, ἐνῶ οἱ ἀστοὶ «στὴν πορεία τοῦ χρόνου» παθαίνουν «ὀρισμένες φορές» μιὰ σειρὰ «ποικί-

1. John Wade (1788 - 1875): Ἄγγλος οἰκονομολόγος καὶ ἱστορικός.

λες μεταμορφώσεις» και «πολλαπλές διαθλάσεις». Σε μιὰ γραμμὴ διαβά-
ζουμε: «Οἱ κάτοχοι ἰδιοκτησίας ἔχουν τὴν
ἐξουσία», δηλ. οἱ βέβηλοι ἄστοι. Ἐξῆ γραμμὲς παρακάτω διαβά-
ζουμε: «Ὁ ἄστος εἶναι ὅτι εἶναι ἐλέω τοῦ κράτος», δηλ., ἱερὸς ἄστος.
Καὶ σὲ ἄλλες ἔξῃ γραμμὲς πῶς κάτω: «Τὸ κράτος εἶναι ἡ κατάσταση
(status) τῶν ἀστών» — δηλ., τῶν βέβηλων ἀστών. Αὐτὸ ὕστερα τὸ ἐξη-
γεῖ λέγοντας ὅτι τὸ «κράτος δίνει στοὺς κατόχους ἰδιοκτησίας» «τὴν ἰδιο-
κτησίαν τους σὲ φεουδαρχικὴ κατοχὴ» καὶ ὅτι «τὸ χρῆμα καὶ ἡ ἰδιοκτη-
σία» τῶν «καπιταλιστῶν» εἶναι μιὰ τέτοια «κρατικὴ ἰδιοκτησία» ποὺ με-
ταφέρεται ἀπὸ τὸ κράτος σὲ «φεουδαρχικὴ κατοχὴ» — δηλ., τῶν ἱερῶν
ἀστών. Τελικά, αὐτὸ τὸ παντοδύναμο κράτος μετατρέπεται πάλι στὸ «κρά-
τος τῶν κατόχων ἰδιοκτησίας», δηλ., τῶν βέβηλων ἀστών, πράγμα ποὺ
ἕρπεται σὲ συμφωνία μὲ ἕνα παρακάτω ἀπόσπασμα: «Χάρη στὴν ἐπα-
νάσταση τῆς ἀστικῆς τάξεως γίνεται παντοδύναμη».
(σ. 156). Ἀκόμα κι ὁ Ἅγιος Μάξ ποτὲ δὲ θὰ μπορούσε νὰ καταφέρει
αὐτὲς τὲς «σπαραξικάρδιες» καὶ «τρομερὲς» ἀντιφάσεις — ἐν πάσῃ περι-
πτώσει ποτὲ δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ τὲς διακηρύξει — ἂν δὲν εἶχε τὴ βοήθεια
τῆς γερμανικῆς λέξεως «Bürger» ποὺ μπορεῖ κατὰ βούλησιν νὰ τὴ μετα-
φράζει σὰ «Citoyen» («πολίτης» — σ.τ.μ.) ἢ σὰν «bourgeois» («ἄστος»
— σ.τ.μ.) ἢ σὰ Γερμανὸ «καλὸ Bürger».

Προτοῦ πᾶμε παρακάτω, πρέπει νὰ πάρουμε ὑπόψιν μας δυὸ ἀκόμα
μεγαλύτερες ἀνακαλύψεις ποὺ ὁ ἀνόητός μας «γεννάει» «μέσα στὰ βάθη
τῆς καρδιάς του» καὶ ποὺ ἔχουν μαζί μὲ τὴ «χαρὰ τοῦ νέου» τῆς σελίδας
17 τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι εἶναι ἐπίσης «καθαρὲς σκέψεις».

Στὴ σελίδα 150 ὅλα τὰ κακὰ τῶν σημερινῶν κοινωνικῶν σχέσεων
περιορίζονται στὸ γεγονός ὅτι «ἄστοι καὶ ἐργάτες πιστεύουν στὴν ἰσχύ-
τητα τοῦ χρήματος». Ὁ Ζὰκ λέει μὲ μὲν φαντάζεται ὅτι ἔχουν τὴ δύναμιν
οἱ «ἄστοι» καὶ οἱ «ἐργάτες» ποὺ εἶναι διασκορπισμένοι σ' ὅλα τὰ πολι-
τισμένα κράτη τοῦ κόσμου, ξαφνικά, μιὰν ὡραίαν ἡμέραν, νὰ δηλώσουν
τὴ «δυσπιστία» τους στὴν «ἀλήθειαν τοῦ χρήματος». Πιστεύει μάλιστα
ὅτι ἂν αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς ἦταν δυνατός, θὰ μπορούσε κάτι νὰ πετύ-
χει κανεὶς μ' αὐτόν. Πιστεύει ὅτι ὅποιοσδήποτε Βερολινέζος λόγιος θὰ
μπορούσε νὰ καταργήσει τὴν «ἀλήθειαν τοῦ χρήματος» μὲ τὴν ἴδια εὐκο-
λία ποὺ καταργεῖ μέσα στὸ μυαλό του τὴν «ἀλήθειαν» τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς
χεγκελιανῆς φιλοσοφίας. Τὸ ὅτι τὸ χρῆμα εἶναι ἕνα ἀναγκαῖο προῖον
καθορισμένων σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἐπικοινωνίας καὶ ὅτι παραμένει
μιὰ «ἀλήθεια» ὅσο ὑπάρχουν αὐτὲς οἱ σχέσεις — αὐτὸ, βέβαια, δὲν ἔχει
σημασία γιὰ ἕνα ἱερὸ ἄνθρωπο σὰν τὸν Ἅγιο Μάξ, ποὺ ὑψώνει τὰ μά-

τια του πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ στρέφει τὰ θέβηλα πισινά του πρὸς τὸ θέβηλο κόσμον.

Αὐτὴ ἡ δευτέρα ἀνακάλυψη γίνεται στὴ σελίδα 152 καὶ συνοψίζεται στὸ ὅτι «ὁ ἐργάτης δὲ μπορεῖ νὰ ἀξιοποιήσει τὴν ἐργασία του» ἐπειδὴ «πέφτει στὰ χέρια αὐτῶν ποὺ» ἔχουν λάβει «κάποια κρατικὴ ιδιοκτησία» «σὲ φεουδαρχικὴ κατοχὴ». Αὐτὸ εἶναι ἀπλῶς μιὰ παραπέρα ἐξηγήσιον τῆς φράσεως τῆς σελίδας 151, ποὺ ἤδη ἀναφέραμε πιὸ πάνω, ὅπου τὸ κράτος ρουφάει τὸ αἷμα τοῦ ἐργάτη. Καὶ ἐδῶ καθέννας ἀμέσως θὰ «προβάλει» «τὴν ἀπλὴ σκέψη» — «δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγοῦμε» ποὺ ὁ «Στίρνερ» δὲν τὸ κάνει — πῶς συμβαίνει ὥστε τὸ κράτος νὰ μὴν ἔδωκε ἐπίσης στοὺς «ἐργάτες» κάποια «κρατικὴ ιδιοκτησία» σὲ «φεουδαρχικὴ κατοχὴ»; Ἄν ὁ Ἅγιος Μὰξ εἶχε θάλει στὸν ἑαυτὸ του αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἴσως θὰ τὰ κατάφερνε νὰ κάνει καὶ χωρὶς τὸ κατασκευασμὰ του τῶν «ἱερῶν» ἀστῶν, διότι θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δεῖ τὴ σχέση τοῦ κατόχου ιδιοκτησίας μὲ τὸ σύγχρονον κράτος.

Μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀντιπαράθεσης τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τοῦ προλεταριάτου — ὅπως τὸ ξέρει ἀκόμα καὶ ὁ «Στίρνερ» — φτάνει κανεὶς στὸν κομμουνισμό. Ἄλλὰ τὸ π ὦ ς φτάνει κανεὶς σ' αὐτόν, μ ὀ ν ο ν ὀ « Σ τ ῖ ρ ν ε ρ » τὸ ξέρει.

«Οἱ ἐργάτες ἔχουν τὴν πιὸ τρομακτικὴ δύναμη στὰ χέρια τους... τοὺς χρειάζεται ἀ π λ ὼ ς νὰ σταματήσουν νὰ δουλέδουν καὶ νὰ δ ο ὦ ν τί ἔχουν παράγει μὲ τὴν ἐργασία τους σὰν ιδιοκτησία τους καὶ νὰ τὸ ἀπολαύσουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῶν ἐργατικῶν ἀναταραχῶν ποὺ ξεσποῦν ἐ δ ὼ κ α ἰ ἐ κ ε ἰ » (σ. 153).

Οἱ ἐργατικὲς ταραχές, ποὺ ἀκόμα καὶ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα Ζήνωνος προκάλεσαν τὴν ἐκδοσὴν ἑνὸς νόμου (Ζήνωνας, De novis operibus constitutio),¹ ποὺ «ξέσπασαν» τὸ δέκατον τέταρτον αἰῶνα μὲ τὴ μορφή τῆς Ζακερὶ καὶ τῆς ἐξέγερσης τοῦ Βὰτ Τάιλερ, τὸ 1518 τὴν Κακὴ Πρωτομαγιά στὸ Λονδίνο, καὶ τὸ 1549 στὸ μεγάλο ξεσκήνωμα τοῦ ὑρσοδέψου Κέττ, καὶ προκάλεσαν ἀργότερα τὸ νομοσχέδιον 15 τῆς δευτέρας καὶ τρίτης χρονιᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Ἐδουάρδου τοῦ β', καὶ μιὰ σειρά παρόμοιους νόμους τοῦ Κοινοβουλίου, οἱ ταραχές ποὺ ἀμέσως ὕστερα, τὸ 1640 καὶ τὸ 1659 (ὀκτὼ ξεσηκώματα μέσα σ' ἕνα χρόνον) ἐγίναν στὸ Παρίσι καὶ ποὺ ἤδη μετὰ τὸ δέκατον τέταρτον αἰῶνα θὰ πρέπει νὰ

1. Ζήνωνας, Διάταγμα γιὰ τὶς Νέες Ἔργασίες.

ήταν συχνές στην Ἀγγλία και τὴ Γαλλία, κρίνοντας ἀπὸ τὴ νομοθεσία τῆς ἐποχῆς, ὁ συνεχῆς πόλεμος πού ἀπὸ τὸ 1770 στὴν Ἀγγλία και ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση στὴ Γαλλία ἐξαπολύθηκε ἀπὸ τοὺς ἐργάτες μὲ δύναμη και πανουργία ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξης — ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν γιὰ τὸν Ἅγιο Μάξ μονάχα «ἐδῶ και κεῖ», στὴ Σιλεσία, τὸ Πόζναν, τὸ Μαγδεμβούργο και τὸ Βερολίνο, «ὅπως ἀναφέρουν οἱ γερμανικὲς ἐφημερίδες».

Αὐτὸ πού παράγεται ἀπὸ τὴν ἐργασία, σύμφωνα μὲ τὴ φαντασία τοῦ Ζάκ λὲ Μπονὸμ, θὰ συνέχιζε νὰ ὑπάρχει και νὰ ἀναπαράγεται, σὰν ἀντικείμενο πού πρέπει νὰ τὸ «προσέχει» κανεὶς και νὰ τὸ «ἀπολαμβάνει», ἀκόμα κι ἂν οἱ παραγωγοὶ θὰ «σταματοῦσαν νὰ ἐργάζονται».

Ὅπως ἔκανε παραπάνω στὴν περίπτωση τοῦ χρήματος, ἐδῶ ὁ καλὸς μας ἀστὸς μετατρέπει πάλι τοὺς «ἐργάτες» πού εἶναι σκορπισμένοι σ' ὀλόκληρο τὸν πολιτισμένο κόσμο, σὲ μιὰ κοινωνία μὲ συνοχή, πού ἀρκεῖ νὰ υἱοθετήσῃ μιὰν ἀπόφαση γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ ὅλες τὶς δυσκολίες. Ὁ Ἅγιος Μάξ δὲν ξέρει, βέβαια, ὅτι μονάχα ἀπὸ τὸ 1830 στὴν Ἀγγλία ἔγιναν τουλάχιστο πενήντα ἀπόπειρες, και τὴ στιγμή αὐτὴ γίνεται κι ἄλλη μία, γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι οἱ ἐργάτες, τῆς Ἀγγλίας μόνο, σὲ μιὰ μοναδικὴ Ἐνωση, και ὅτι ἐξαιρετικὰ ἐμπειρικὲς αἰτίες ἔχουν ματαιώσει τὴν ἐπιτυχία ὄλων αὐτῶν τῶν σχεδίων. Δὲν ξέρει ὅτι ἀκόμα και μιὰ μειοψηφία ἐργατῶν, ἂν ἐνώνονταν γιὰ νὰ σταματήσουν τὴν ἐργασία τους, θὰ θρίσκονταν πολὺ γρήγορα ἀναγκασμένοι νὰ δράσουν μὲ ἐπαναστατικὸ τρόπο — πράγμα πού θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἔχει μάθει ἀπὸ τὸ ξεσῆκωμα τοῦ 1842 στὴν Ἀγγλία και ἀπὸ τὸ παλιότερο ξεσῆκωμα στὴν Οὐαλλία τὸ 1839, χρονιά ὅπου ἡ ἐπαναστατικὴ ἀναταραχὴ μέσα στοὺς ἐργάτες βρῆκε τὴν περιεκτικὴ τῆς ἔκφραση στὸν «ἱερὸ μῆνα» πού τὸν ἐκήρυξαν ταυτόχρονα μὲ τὸ γενικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ λαοῦ. Ἐδῶ πάλι βλέπουμε πῶς ὁ Ἅγιος Μάξ προσπαθεῖ διαρκῶς νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν παραλογισμό τοῦ σὰν «τὴ σημασία» τῶν ἱστορικῶν γεγονότων (πράγμα πού τὸ πετυχαίνει κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο σὲ σχέση μὲ τὸ ἀπρόσωπό του «κανεὶς») — ἱστορικῶν γεγονότων «πού τοὺς ἀποδίδει τὴ δικιά του σημασία, και πού ἔτσι καταλήγουν ὑποχρεωτικὰ στὸν παραλογισμό». (Βίγκαντ, σελίδα 194). Στὸ μεταξύ, ποτὲ δὲ θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὸ μυαλὸ ὁποιοῦδήποτε προλετάρου νὰ πάει στὸν Ἅγιο Μάξ γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ τὴ «σημασία» τῶν προλεταριακῶν κινήματων ἢ γιὰ τὸ τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρηθεῖ αὐτὴ τὴ στιγμή ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ἦστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία, ὁ Ἅγιος Σάντσος μας ἐπιστρέφει στὴ Μαρτιόρνες του μὲ τὴν παρακάτω φανφάρα:

«Τὸ κράτος στηρίζεται πάνω στὴ δουλεία τῆς ἐργασίας. Ἄν ἡ ἐργασία ἐπρόκειτο νὰ γίνει ἐλεύθερη, τὸ κράτος θὰ χάνονταν». (σ. 153).

Τὸ σύγχρονο κράτος, ἡ ἐξουσία τῆς ἀστικής τάξης, βασίζεται πάνω στὴν ἐλευθερία τῆς ἐργασίας. Ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Μάξ — περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά! καὶ βέβαια μὲ πολὺ γελοιογραφικὸ τρόπο! — δανείστηκε ἀπὸ τὰ «Γερμανογαλλικὰ Χρονικὰ» τὴν ἰδέα ὅτι μαζί μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς θρησκείας, τοῦ κράτους, τῆς σκέψης, κτλ., καὶ ἐπομένως «ὀρισμένες φορὲς» «ἐπίσης» «ἴσως» μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, δὲ γίνομαι ἐγὼ ἐλεύθερος, ἀλλὰ μονάχα ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑποδουλωτὲς μου. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας εἶναι ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς τῶν ἐργατῶν ἀνάμεσά τους. Ὁ Ἅγιος Μάξ εἶναι πολὺ ἄτυχος στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία ὅπως καὶ σὲ ὅλες τὶς ἄλλες σφαῖρες. Ἡ ἐργασία εἶναι ἐλεύθερη σὲ ὅλες τὶς πολιτισμένες χώρες. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι νὰ ἐλευθερώσουμε τὴν ἐργασία, ἀλλὰ νὰ τὴν καταργήσουμε.¹

Β. Κομμουνισμός

Ὁ Ἅγιος Μάξ ὀνομάζει τὸν κομμουνισμὸ «κοινωνικὸ φιλελευθερισμὸ», γιατί ξέρεي πολὺ καλὰ πόσο κακὴ εἶναι ἡ ὑπόληψη τῆς λέξης φιλελευθερισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ριζοσπάστες τοῦ 1842 καὶ τοὺς πρῶτους προσηθιμένους Βερολινέζους «ἐλεύθερους στοχαστές». ² Αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση τοῦ δίνει ταυτόχρονα τὴν εὐκαιρία καὶ τὸ θάρρος νὰ θάλει στὰ στόματα τῶν «κοινωνικῶν φιλελευθέρων» κάθε εἶδους πράγματα ποὺ ποτὲ πρὶν ἀπὸ τὸν «Στίρνερ» δὲν ἔχουν διατυπωθεῖ καὶ ποὺ ἡ ἀνασκευὴ τους πρόκειται νὰ χρησιμοποιοθεῖ ταυτόχρονα σὰν ἀνασκευὴ τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ὁ κομμουνισμὸς ξεπερνιέται μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς σειρᾶς κατασκευῶν ὡς ἓνα μέρος λογικῶν καὶ ὡς ἓνα μέρος ἱστορικῶν.

1. Λέγοντας ἐδῶ «ἐργασία» οἱ συγγραφεῖς ἐννοοῦν τὴ «μισθωτὴ ἐργασία», δηλαδὴ τὴν κατάσταση τοῦ προλετάριου. Οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς χρησιμοποιοῦν ἄλλωστε τὸ χεγκελιανὸ ὄρο *aufheben*, (καταργῶ ξεπερνώντας).

2. Ὁμάδα τῶν νεο-χεγκελιανῶν στὸ Βερολίνο, ὅπου ἄλλωστε συμμετείχαν οἱ Μπροῦνο Μπούσερ καὶ Μάξ Στίρνερ.

Πρώτη λογική κατασκευή.

Ἐπειδὴ «εἶδαμε τοὺς ἑαυτοὺς μας νὰ ἔχουν γίνει ὑπηρετές ἐγλωιστῶν», «δὲ θὰ ἔπρεπε» ἡμεῖς οἱ ἴδιοι «νὰ γίνουμε ἐγλωιστές... ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίσουμε ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχουν ἐγλωιστές. Θὰ τοὺς κάνουμε ὄλους ζητιάνους, κανέναν νὰ μὴν κατέχει τίποτε, ἔτσι πού «ὄλοι» νὰ πρέπει νὰ εἶναι κάτοχοι.— Ἔτσι λένε οἱ κοινωνικοὶ φιλελεύθεροι. — Ποιό εἶναι αὐτὸ τὸ πρόσωπο πού τὸ ὀνομάζετε «ὄλοι»; Εἶναι ἡ 'κοινωνία'» (σ. 153).

Μὲ τὴ βοήθεια λίγων εισαγωγικῶν ὁ Σάντσο μεταμορφώνει τὸ «ὄλοι» σὲ ἓνα πρόσωπο, τὴν κοινωνία σὰν ἓνα πρόσωπο, σὰν ἓνα ὑποκείμενο = ἱερὴ κοινωνία, τὸ Ἱερό. Τώρα ὁ ἅγιός μας ξέρει πιά περὶ τίνος πρόκειται καὶ μπορεῖ νὰ ἐξαπολύσει ὄλο τὸ χεῖμαρρο τοῦ φλογεροῦ του θυμοῦ ἐναντίον τοῦ «Ἱεροῦ», μὲ ἀποτέλεσμα, φυσικά, ὁ κομμουνισμὸς νὰ ἐκμηδενίζεται.

Ἄρα ὁ Ἅγιος Μᾶξ βάζει πάλι ἐδῶ τὴ δικιά τ ο υ ἀνοησία στὸ στέμα τῶν «κοινωνικῶν φιλελεύθερων», σὰ σημασία τῶν δ ι κ ῶ ν τ ο υ ς λέξεων, δὲν εἶναι κάτι «πού πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττει». Ταυτίζει πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν «ιδιοκτησία» σὰν ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία μὲ τὴν «ιδιοκτησία» γενικά. Ἄντι νὰ ἐξετάσει τίς καθορισμένες σχέσεις ἀνάμεσα σὲ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ παραγωγή, ἀντι νὰ ἐξετάσει τὸν «ιδιοκτήτη» σὰ γαιοκτήμονα, σὰν εἰσοδηματία, σὰν ἔμπορο, σὰν ἰδιοκτήτη ἐργοστασίου, σὰν ἐργάτη — ὅποταν ὁ «ιδιοκτήτης» θὰ ἀποδεικνύονταν ὅτι εἶναι ἐντελῶς καθορισμένος ἰδιοκτήτης, πού ἐλέγχει τὴν ἐργασία ἄλλων ἀνθρώπων — μετατρέπει ὅλες αὐτὲς τίς σχέσεις σὲ ἰδιοκτησία καθεαυτή.¹ /.../

πολιτικὸς φιλελευθερισμὸς πού ἔκανε τὸ «ἔθνος» ὑπέρτατο ἰδιοκτήτη. Ἄρα ὁ κομμουνισμὸς δὲ χρειάζεται πιά νὰ «καταργήσει» ὅποιαδήποτε «προσωπικὴ ἰδιοκτησία», ἀλλά, τὸ πολὺ, πρέπει νὰ ἐξισώσει τὴ διανομὴ τῶν «φεουδαρχικῶν κατοχῶν», νὰ εἰσαγάγει ἐδῶ τὴν egalité (ισότητα) Γιὰ τὴν κοινωνία σὰν «ὑπέρτατο ἰδιοκτήτη» καὶ γιὰ τὸν «ζητιάνο», ὁ Ἅγιος Μᾶξ θὰ ἔπρεπε νὰ κοιτάξει, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, στὸ L' Egalité τοῦ 1840:

«Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοκτησία εἶναι μιὰ ἀντίφαση, ἀλλὰ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος εἶναι μιὰ συνέπεια τοῦ κομμουνισμοῦ. Ὁ Φουριέ, σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς μετριοπαθεῖς ἀστοὺς ἠθικολόγους, ἐπαναλα-

1. Ἐδῶ λείπουν 4 σελίδες ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, δηλ. τὸ τέλος τῆς «πρώτης λογικῆς κατασκευῆς» καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς «δεύτερης λογικῆς κατασκευῆς».

θαίνει εκατοντάδες φορές ότι δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὸ κακὸ τὸ ὅτι μερικοὶ ἔχουν πάρα πολλά ἀλλὰ τὸ ὅτι ὅλοι ἔχουν πάρα πολὺ λίγα». Καὶ γι' αὐτὸ ἐπισύρει τὴν προσοχὴ ἐπίσης καὶ στὴ «φτώχεια τοῦ πλούσιου», στὸ *la fausse industrie*, Παρίσι 1836, σ. 410.

Κατὰ παρόμοιο τρόπο ἀπὸ τὸ 1839 κιόλας — ἄρα πρὶν ἀπὸ τὰ *Garantien /der Harmonie und Freiheit/* τοῦ Βάιτλινγκ — ἀναφέρεται στὸ γερμανικὸ κομμουνιστικὸ περιοδικὸ «*Die Stimme des Volks*» (Φωνὴ τοῦ Λαοῦ), δευτέρη ἐκδοση, σελίδα 14, πού δημοσιεύτηκε στὸ Παρίσι:

«Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, τὸ πολὺ παινεμένο, φιλόπονο, βολικὸ, ἀθῶο «ἀτομικὸ κέρδος», κάνει ὀλοφάνερο κακὸ στὸν πλοῦτο τῆς ζωῆς».

Ὁ Ἅγιος Σάντσο παίρνει ἐδῶ γιὰ κομμουνισμὸ τὴν ἰδέα λίγων φιλελεύθερων πού τείνουν πρὸς τὸν κομμουνισμὸ, καὶ τὸν τρόπο ἔκφρασης μερικῶν κομμουνιστῶν πού, γιὰ πολὺ πρακτικὲς αἰτίες ἐκφράζονται μὲ πολιτικὴ φρασεολογία.

Ἄφου ὁ «Στίρνερ» μεταβίβασε τὴν ἰδιοκτησία στὴν «κοινωνία», ὅλα τὰ μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνίας γίνονται μονομιᾶς στὰ μάτια τοῦ ἐξαθλιωμένοι καὶ ζητιάνοι, ἂν καὶ — ἀκόμα καὶ σύμφωνα μὲ τὴν *δική του* ἰδέα γιὰ τὴν κομμουνιστικὴ τάξη πραγμάτων — «ἔχουν ἰδιοκτησία τους» τὴν «ὑπέρτατη ἰδιοκτήτρια». — Ἡ καλοπροαίρετη πρότασή του πρὸς τοὺς κομμουνιστὲς — «νά κάνουν τὴ λέξη *'lump'* μιά τιμητικὴ μορφή προσαγόρευσης, ἔτσι ὅπως ἔκανε ἡ ἐπανάσταση μὲ τὴ λέξη *'πολίτης'* — εἶναι ἓνα χτυπητὸ παράδειγμα γιὰ τὸ πῶς συγχέει τὸν κομμουνισμὸ μὲ κάτι πού ἔχει περάσει πιά ἀπὸ καιρό. Ἡ ἐπανάσταση «ἔκανε τιμητικὴ μορφή προσαγόρευσης» ἀκόμα καὶ τὴ λέξη *sansculotte* (ξεβράκωτος) σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ «*honnêtes gens*» πού τὸ μεταφράζει πολὺ ἀκατάλληλα καλοὶ μπύργκερ (πολίτες ἢ ἄστοι). Ὁ Ἅγιος Σάντσο τὸ κάνει αὐτό, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πληρωθεῖ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου Μέρλιν γιὰ τὶς τρεῖς χιλιάδες τριακόσιες καμουτσικιές πού πρέπει νὰ δώσει στὸν ἑαυτὸ του ὁ ἄνθρωπος πού πρόκειται νὰ ἔρθει:

Es menester, que Sancho tu escudero
Se dé tres mil azotes, y tre cientos

1. Κουρελής, παλιάνθρωπος.

En ambas sus valientes posaderas
Al aire descubiertas, y de modo
Que le escuezan, le amarguen y le enfaden
(Don Quichotte, tomo II, chap. 35)¹

Ὁ Ἅγιος Σάντσο παρατηρεῖ ὅτι ἡ «ἀνύψωση τῆς κοινωνίας σὲ ὑ-
πέρτατο ἰδιοκτήτη» εἶναι μιὰ «δεύτερη λ η σ τ ε ί α τῆς ἀρχῆς τῆς
ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητας», ἐνῶ ὁ κομ-
μουνισμὸς εἶναι ἀπλῶς ἡ δλοκληρωμένη ληστεία τῆς «ληστείας τῆς ἀρ-
χῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας». «Μιὰ καὶ θεωρεῖ ἀναντίρρητα τὴ ληστεία
σὰν ἀποκρουστικὴ», ὁ Ἅγιος Σάντσο «ἐπομένως πιστεύει λόγου χάριν»
«ὅτι ἐστιγματίζει» τὸν κομμουνισμὸ «ἤδη μὲ τὴν» παραπάνω «πρόταση».
(Τὸ Βιβλίο, σ. 102). «Ἀπὸ τὴ στιγμή» πού ὁ «Στίρνερ» «ὑποψιάστηκε
καθαρὴ ληστεία» στὸν κομμουνισμὸ, «πῶς ἦταν δυνατό νὰ μὴ νιώσει
ἑαυτὴν ἀποστροφή ἔναντι αὐτῶν καὶ ἀκριβῶς ἀγανάκτηση!» (Βίγκαντ, σ.
156). Προκαλοῦμε τώρα τὸν «Στίρνερ» νὰ κατονομάσει ἕναν ἀστὸ πού
νὰ ἔχει γράψει γιὰ τὸν κομμουνισμὸ (ἢ τὸν Χαρτισμὸ) καὶ νὰ μὴν ἔχει
προβάλλει τὴν ἴδια ἀνοησία μὲ μεγάλη ἔμφαση. Ὁ κομμουνισμὸς ἀσφα-
λῶς θὰ διαπράξει «ληστεία» σ' αὐτὸ πού ὁ ἀστὸς τὸ θεωρεῖ σὰν «ἀτο-
μικό».

Π ρ ῶ τ ο π ὅ ρ ι σ μ α .

Σελίδα 349: «Ὁ φιλελευθερισμὸς πρόβαλε ἀμέσως μὲ τὴ θέση
ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴν εἶναι ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α ,
ἀλλὰ ἰ δ ι ο κ τ ῆ τ η ς . Μιὰ καὶ ἐδῶ ἐπρόκειτο γιὰ Ἀνθρω-
πο καὶ ὄχι γιὰ ἕνα ἄτομο, τὸ ζήτημα τοῦ «πόσο», πού ἀποτελοῦσε
ἀκριβῶς τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν ἀτόμων, ἀφέθηκε στὴ διά-
κρισή τους. Ἐ π ο μ έ ν ω ς , ὁ ἐγωισμὸς τῶν ἀτόμων εἶχε εὐ-
ρύτατα περιθώρια δράσης ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ «πόσο» καὶ προκα-
λοῦσε ἀκούραστο συναγωνισμὸ».

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι: ὁ φιλελευθερισμὸς, δηλ., οἱ φιλελεύθεροι ἀτο-
μικοὶ ἰδιοκτήτες, στὴν ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης ἔδωσαν στὴν

1. «Εἶναι ἀνάγκη, ὁ ἀκόλουθός σου Σάντσο, νὰ δώσει στὸν ἑαυτὸ του
τρεις χιλιάδες καμουτσικιές, κι ἄλλες τριακόσιες, σ τ ἄ δ υ ὄ τ ο υ γ ε -
ρ ἄ κ α π ο ὕ λ ι α Ἐσοκέπαστα στὸν ἀέρα, καὶ μὲ τρόπο πού νὰ τοῦ τσοῦ-
ξουν, νὰ τοῦ πονέσουν καὶ νὰ τοῦ μουδιάσουν». (Ἀπὸ τὸν «Δ ὀ ν Κ ὸ
χ ῶ τ η» τοῦ Θερόντες).

ατομική ιδιοκτησία μια φιλελεύθερη εμφάνιση δηλώνοντας ότι είναι ένα από τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ήταν αναγκασμένοι να κάνουν έτσι ξστω και μονάχα εξαιτίας τής θέσης τους σάν επαναστατικού κόμματος. Ήταν μάλιστα αναγκασμένοι όχι μόνο να δώσουν στη μάζα του γαλλικού /άγροτικού/ πληθυσμού τὸ δικαίωμα στήν ιδιοκτησία, ἀλλὰ ἐπίσης νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν νὰ π ἄ ρ ο υ ν σ τ ἄ χ έ ρ ι α τ ο υ ς π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α, καὶ μπόρεσαν νὰ τὰ κάνουν ὅλα αὐτὰ, διότι ἔτσι τὸ δικό του «πόσο», πὸ κυρίως τοὺς ἐνδιέφερε, παρέμεινε ἀνέπαφο καὶ μάλιστα ἔγινε ἐξασφαλισμένο. — Βλέπουμε ἐδῶ παρακάτω ὅτι ὁ Ἅγιος Μάξ κάνει τὸ συναγωνισμό νὰ γεννιέται ἀπὸ τὸ φιλελευθερισμό, καὶ εἶναι ἓνα χαστούκι πὸ δίνει στήν ἱστορία σάν ἐκδίκηση γιὰ τὰ χαστούκια πὸ ἔπρεπε νὰ δώσει προηγούμενα στὸν ἑαυτό του. Μιὰ «ἀκριβέστερη ἐξήγηση» γιὰ τὸ μανιφέστο του πὸ κάνει τὸ φιλελευθερισμὸ «νὰ προβάλλει ἄμεσα» μπορούμε νὰ τὴ βροῦμε στὸν Χέγκελ πὸ τὸ 1820 ἐκφράστηκε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

«Σὲ σχέση μὲ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα εἶναι ὀρθολογικὸ» (δηλ., γίνεται σὲ μένα, σάν ἄνθρωπο, λογικὸ) «νὰ κατέχω ἰδιοκτησία... τὸ τί καὶ τὸ π ὅ σ ο κατέχω εἶναι, ἐπομένως, νομικὰ ζήτημα τύχης». («Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου», § 49).

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ Χέγκελ, ὅτι μετατρέπει τὴ φρασεολογία τοῦ ἀστοῦ στήν ἀληθινὴ ἔννοια, στήν οὐσία τῆς ιδιοκτησίας, καὶ ὁ «Στίρνερ» τὸν μιμεῖται πιστά. Πάνω στὴ βάση τῆς πὸ πάνω ἀνάλυσης, ὁ Ἅγιος Μάξ κάνει τώρα τὴ δήλωση, ὅτι ὁ κομμουνισμὸς

«πρόβαλε τὸ ζήτημα τοῦ π ὅ σ η ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α, καὶ ἀπάντησε σ' αὐτὸ λέγοντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ὅσα τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα. Μπορεῖ ὁ ἐγωισμὸς του νὰ ἰκανοποιηθεῖ μ' αὐτό;... Ὅχι, πρέπει μᾶλλον νὰ ἔχω τόσα ὅσα εἶμαι ἰκανὸς νὰ ἰδιοποιηθῶ» (σ. 349).

Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει ἐδῶ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ κομμουνισμὸς μὲ κανένα τρόπο δὲ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν § 49 τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου» τοῦ Χέγκελ καὶ ἀπὸ τὴ φράση του «τὸ τί καὶ τὸ πόσο». Δεύτερο, ὁ «κομμουνισμὸς» δὲν ὄνειρεύεται νὰ θέλει νὰ δώσει κάτι στὸν «Ἄνθρωπο», γιὰτὶ ὁ «κομμουνισμὸς» δὲν ἔχει καθόλου τὴ γνώμη ὅτι ὁ «Ἄνθρωπος» «χρειάζεται» ὅτιδῆποτε πέρα ἀπὸ μιὰ σύντομη κριτικὴ ἀπροσαφήνιση. Τρίτο, ὁ «Στίρνερ» προσκολλάει στὸν κομμουνισμὸ τὴν ἀντίληψη τῆς «ἀνάγκης» ὅπως τὴν ἔχει ὁ σημερινὸς ἀστός. Γι' αὐτὸ καὶ κάνει

μιά διάκριση πού εξαιτίας τῆς μηδαμινότητάς της, μπορεί νά ἔχει σημασία μονάχα γιά τή σημερινή κοινωνία καί τὸ ἰδεατό της ἀντίγραφο — τὸ Σύλλογο τῶν «ἀτομικῶν φωνακλάδων» καί τῶν ἐλεύθερων ραπτριῶν τοῦ «Στίρνερ». Ὁ «Στίρνερ» πέτυχε καί πάλι μιὰ μεγάλη «διείσδυση» στὴν οὐσία τοῦ κομμουνισμοῦ. Τελικά, στὴν ἀπαίτησή του νά ἔχει τόσα ὅσα εἶναι ἱκανὸς νά ἰδιοποιηθεῖ (λές καί δὲν εἶναι αὐτὸ ἡ συνηθισμένη ἀστική φράση ὅτι ὁ καθένας θά ἔπρεπε νά ἔχει τόσα ὅσα ἡ ἱκανότητά του /Vermögen/ τοῦ ἐπιτρέπει, ὅτι ὁ καθένας θά ἔπρεπε νά ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλεύθερου κέρδους), ὁ Ἅγιος Σάντσο θεωρεῖ ὅτι ὁ κομμουνισμὸς ἔχει ἤδη ἐπιτευχθεῖ, ὥστε νά μπορεῖ ἐλεύθερα νά ἀναπτύσσει τὴν «ικανότητα» του καί νά τὴ θάζει σὲ ἐνέργεια, πράγμα πού μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἐξαρτιέται μονάχα ἀπ' αὐτόν, ὅπως δὲν ἐξαρτιέται καί ἡ ἴδια του ἡ «ικανότητα», ἀλλὰ ἐξαρτιέται ἐπίσης ἀπὸ τίς σχέσεις παραγωγῆς καί ἐπικοινωνίας, πού μέσα σ' αὐτὲς ζεῖ. (Παράβαλε παρακάτω τὸ κεφάλαιο γιά τὴν «Ἐνωση»). Στὸ μεταξύ, ὁ Ἅγιος Μάξ δὲ συμπεριφέρεται σύμφωνα μὲ τὴ δική του θεωρία, γιὰ τὸ ὅλο του τὸ «Βιβλίον» «ἔχει ἀνάγκη» ἀπὸ πράγματα καί χρησιμοποιεῖ πράγματα πού δὲν ἦταν «ικανὸς νά τὰ ἰδιοποιηθεῖ».

Δ ε ὕ τ ε ρ ο π ὅ ρ ι σ μ α .

«Ἄλλὰ οἱ κοινωνικοὶ μεταρρυθμιστὲς μᾶς κηρύσσουν ἓνα δικαίωμα τῆς κοινωνίας. Τὸ ἄτομο γίνεται ἔτσι ὁ δούλος τῆς κοινωνίας». (σ. 246). «Κατὰ τὴ γνώμη τῶν κομμουνιστῶν, καθένας θά ἔπρεπε νά ἀπολαμβάνει τὰ αἰώνια δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου». (σ. 238).

Σχετικὰ μὲ τὸ πῶς χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς προλετάρους συγγραφεῖς οἱ ἐκφράσεις «δικαίωμα», «ἐργασία», κτλ. καί ποιά θά ἔπρεπε νά εἶναι ἡ κριτική στάση ἀπέναντί τους θά μιλήσουμε σὲ σύνδεση μὲ τὸν ἀληθινὸ σοσιαλισμὸ (βλέπε τόμο II). Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ δικαιώματα, ἐμεῖς μαζί μὲ πολλοὺς ἄλλους τονίσαμε τὴν ἀντίθεση τοῦ κομμουνισμοῦ πρὸς τὸ δικαίωμα, καί τὸ πολιτικὸ καί τὸ ἰδιωτικὸ, καθὼς καί στὴ γενικότερη μορφή του, ὅπως εἶναι τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Βλέπε στὰ «Γ ε ρ μ α ν ο - γ α λ λ ι κ ᾶ Χ ρ ο ν ι κ ᾶ», ὅπου τὸ προνόμιο, τὸ εἰδικὸ δικαίωμα, θεωρεῖται ὡς κάτι πού ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῆ συνδεόμενη μὲ τὴν κλειστὴ τάξη, ἐνῶ τὸ δικαίωμα θεωρεῖ-

1. Ἡ γερμανικὴ λέξη «Vermögen» σημαίνει ὄχι μόνον ἱκανότητα ἀλλὰ ἐπίσης καὶ πλοῦτο, περιουσία, μέσα, ἰδιοκτησία.

ται σάν κάτι πού ἀντιστοιχεί στην κατάσταση του συναγωνισμού, τής ἐλεύθερης ατομικής ιδιοκτησίας (σ. 206 και ἄλλου). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὰ ἴδια τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου θεωροῦνται σάν προνόμιο, καὶ ἡ ατομική ιδιοκτησία σὰ μονοπώλιο. Παραπέρα, ἡ κριτική τοῦ δικαιώματος συσχετίζεται με τὴ γερμανική φιλοσοφία καὶ παρουσιάζεται σάν ἡ συνέπεια τῆς κριτικῆς τῆς θρησκείας (σ. 72). Παρακάτω, διατυπώνεται ρητὰ ὅτι τὰ νομικὰ ἀξιώματα πού ὑποτίθεται ὅτι ὀδηγοῦν στὸν κομμουνισμό εἶναι ἀξιώματα ατομικής ιδιοκτησίας, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κοινῆς ιδιοκτησίας εἶναι μιὰ φανταστική προϋπόθεση τοῦ δικαιώματος τῆς ατομικής ιδιοκτησίας. (σ. 98, 99).¹

Στὸ μεταξύ, ἡ χρησιμοποίηση τῆς φράσης, πού παραθέσαμε πρὸ πάνω, ἐναντίον τοῦ Μπαμπέφ, τὸ νὰ θεωρηθεῖ ὁ Μπαμπέφ σὰ θεωρητικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ κομμουνισμού, εἶναι πράγματα πού μπορούσαν νὰ μπουνε μονάχα μέσα στὸ κεφάλι ἑνὸς Βερολινέζου δημοδιδάσκαλου. Ὁ «Στίρ-νερ», ὡστόσο, ἔχει τὴν ἀδιαντροπία νὰ βεβαιώνει στὴ σελίδα 247 ὅτι ὁ κομμουνισμός, πού δέχεται

«ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀπὸ τὴ φύση τους ἴσα δικαιώματα, ἀνασκευάζει τὴν ἴδια του τὴ θέση καὶ βεβαιώνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ φύση τους δὲν ἔχουν καθόλου δικαιώματα. Γιατὶ δὲ θέλει λόγου χάρι νὰ παραδεχθεῖ ὅτι οἱ γονεῖς ἔχουν δικαίωμα σὲ σχέση με τὰ παιδιά τους, καταργεῖ τὴν οἰκογένεια. Γενικά, ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπαναστατικὴ ἢ μπαμπεφικὴ ἀρχὴ (παράβαλε Die Kommunisten in der Schweiz, kommissonalbericht σ. 3) βασίζεται πάνω σὲ μιὰ θρησκευτικὴ, δηλ., λαθεμένη ἀποψη».

Ἕνας γιάνκης ἔρχεται στὴν Ἀγγλία, ὅπου τοῦ ἀπαγορεύει ἕνα Εἰρηνοδικεῖο νὰ μαστιγώνει τὸ δούλο του, κι αὐτὸς φωνάζει με ἀγανάκτηση: «Καὶ ὀνομάζετε αὐτὴ τὴ χώρα, χώρα τῆς ἐλευθερίας, ὅπου ἕνας ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ δέρνει τὸ μαῦρο του»;

Ὁ Ἅγιος Σάντσο κάνει ἐδῶ τὸν ἑαυτὸ του διπλὰ γελοῖο. Πρῶτο, βλέπει μιὰ κατάργηση τῶν «ἴσων δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου» στὴν ἀναγνώριση τῶν «ἴσων δικαιωμάτων ἀπὸ τὴ φύση» τῶν παιδιῶν σὲ σχέση με τοὺς γονεῖς, ἔτσι ὥστε στὰ παιδιά δίνονται τὰ ἴδια δικαιώματα τοῦ

1. Βλέπε ἰδιαίτερα τὰ ἄρθρα τοῦ Μάρξ: «Γιὰ τὰ ἐβραϊκὸ ζήτημα» καὶ «Συμβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Χέγκελ» καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Ἑγκελς: «Σκιαγραφία μιᾶς κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» στὰ «Γερμανο-γαλλικὰ Χρονικά».

ανθρώπου που έχουν οι γονείς. Δεύτερο, δυο σελίδες πριν, ο Ζάκ λέ μπονόμε λέει ότι το κράτος δεν επεμβαίνει όταν ένας πατέρας χτυπάει το γιό του, διότι αναγνωρίζει τα δικαιώματα της οικογένειας. Έτσι αυτό που παρουσιάζει από τη μιὰ μεριά, σαν ένα ιδιαίτερο δικαίωμα (δικαίωμα της οικογένειας), το συμπεριλαμβάνει, από την άλλη μεριά, ανάμεσα στα «ίσα δικαιώματα του ανθρώπου από τη φύση». Τελικά, παραδέχεται ότι γνωρίζει τον Μπαμπέφ μονάχα από την έκθεση Μπλουντσί, ενώ αυτή ή έκθεση (σ. 3) δέχεται με τη σειρά της ότι όλη της ή σοφία πηγάζει από τον διακεκριμένο Λ. Στάιν, διδάκτορα των Νομικών Έπιστημών.¹ Η βαθειά γνώση του Αγίου Σάντσο για τον κομμουνισμό είναι φανερή απ' αυτή την παράθεση. Ακριβώς όπως ο Άγιος Μπρούνο είναι ο μεσίτης του σχετικά με την επανάσταση, έτσι κι ο Άγιος Μπλουντσί είναι ο μεσίτης του σχετικά με τους κομμουνιστές. Με μιὰ τέτλια κατάσταση πραγμάτων δε θα έπρεπε να εκπλαγούμε αν λίγες γραμμές παρακάτω ή αξεστη λέξη Θεός περιορίζει τη fraternité (αδελφότητα) της επανάστασης σε «ισότητα των τέκνων του Θεού» (σε ποιό χριστιανικό δόγμα γίνεται καθόλου λόγος για égalité;).

Τρίτο πόρισμα.

Σελίδα 414: Μια και ή αρχή της κοινότητας αποκορυφώνεται στον κομμουνισμό, άρα, κομμουνισμός = «αποθέωση του κράτους που βασίζεται στην αγάπη».

Από το κράτος που βασίζεται πάνω στην αγάπη, που είναι κατασκευή του Αγίου Μάξ, αυτός παράγει εδώ τον κομμουνισμό που έτσι παραμένει βέβαια ένας αποκλειστικά Στιρνερικός κομμουνισμός. Ο Άγιος Σάντσο γνωρίζει μονάχα τον έγωισμό, από τη μιὰ μεριά, ή το αίτημα να δέχεται κανείς τις υπηρεσίες αγάπης, το έλεος και την έλεημοσύνη των ανθρώπων από την άλλη. Έξω και πάνω απ' αυτό το δίλημμα, δεν υπάρχει γι' αυτόν τίποτε απολύτως.

Τρίτη λογική κατασκευή.

«Μια και τα πιό καταπιεστικά κακά πρόκειται να τα παρατηρήσει κανείς στην κοινωνία, ειδικά» (!) «οι καταπιεζόμενοι» (!)

1. Καθηγητής της Φιλοσοφίας και του Δικαίου στο πανεπιστήμιο του Κιέλου, μυστικός πράκτορας της πρωσικής κυβέρνησης, είχε δημοσιεύσει το 1842, στη Λειψία, ένα έργο με τον τίτλο: «Ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός στη σημερινή Γαλλία. Συμβολή στη σύγχρονη ιστορία».

«Είναι αυτοί που σκέφτονται ότι το φταίξιμο πρέπει να το βρούμε μέσα στην κοινωνία και βάζουν στον εαυτό τους το καθήκον να ανακαλύψουν την όρθη κοινωνία». (σ. 155).

Ἀντίθετα, ὁ «Στίρνερ» εἶναι αὐτὸς πού «βάζει στον εαυτό του το καθήκον» νὰ ἀνακαλύψει τὴν «ὀρθή κοινωνία» γιὰ τὸν ἑ α υ τ ὀ τ ο υ, τὴν ἱερὴ κοινωνία, τὴν κοινωνία σὰν ἐνσάρκωση τοῦ Ἱεροῦ. Αὐτοὶ πού εἶναι «καταπιεζόμενοι» σήμερα «στὴν κοινωνία», «σκέφτονται «μονάχα γιὰ τὸ πῶς θὰ πετύχουν τὴν κοινωνία πού εἶναι σ ω σ τ ῆ γ ι α ὕ - τ ο ὕ ς, καὶ αὐτὸ συνίσταται πρὶν ἀπ' ὅλα στὴν κατάργηση τῆς παρούσας κοινωνίας πάνω στὴ βάση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού ὑπάρχουν. Ἐὰν λόγου χάρη, «πρόκειται νὰ παρατηρήσει κανεὶς καταπιεστικά κακὰ» σὲ μιὰ μηχανή, ἂν, λόγου χάρη, ἀρνεῖται αὐτὴ νὰ δουλέψει, καὶ αὐτοὶ πού χρειάζονται τὴ μηχανή (λόγου χάρη γιὰ νὰ θγάξουν χρήματα) βρίσκουν ὅτι ἡ βλάβη εἶναι στὴ μηχανή καὶ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀλλάξουν, κτλ. — τότε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἱεροῦ Σάντσο βάζουν στον εαυτό τους τὸ καθήκον ὄχι νὰ δ ι ο ρ θ ὴ σ ο υ ν τὴ μηχανή γιὰ τὸν εαυτό τους, ἀλλὰ νὰ ἀνακαλύψουν τὴν ὀ ρ θ ῆ μηχανή, τὴν ἱερὴ μηχανή σὰν ἐνσάρκωση τοῦ Ἱεροῦ, τὸ Ἱερό σὰ μιὰ μηχανή, τὴ μηχανή στους οὐρανοὺς. Ὁ «Στίρνερ» τοὺς συμβουλεύει νὰ ἀναζητήσουν τὸ φταίξιμο «μέσα στους ἑ α υ τ ο ὕ ς τ ο υ ς». Δὲν εἶναι, λόγου χάρη, δικό τους σφάλμα πού χρειάζονται μιὰ τσάπα κι ἓνα ἀλέτρι; Δὲ θὰ μπορούσαν νὰ φυτέψουν πατάτες μὲ τὰ γυμνά τους χέρια στὸ χῶμα καὶ ὕστερα νὰ ξύσουν τὸ χῶμα γιὰ νὰ τίς θγάλουν ἔξω; Ὁ ἅγιος, στὴ σελίδα 156, τοὺς κάνει τὸ παρακάτω κήρυγμα:

«Εἶναι ἀπλῶς ἓνα παλιὸ φαινόμενο τὸ νὰ ζητάει κανεὶς πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ρίχνει τὸ φταίξιμο ὅπουδήποτε ἄλλοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν εαυτό του — καὶ ἐπομένως πάνω στὸ κράτος, πάνω στον ἐγωισμό τοῦ πλούσιου, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε γι' αὐτὸ τὸ πράγμα νὰ ψέξουμε τὸν εαυτό μας».

Ὁ «καταπιεζόμενος» πού ἐπιζητεῖ νὰ ρίξει τὸ «φταίξιμο» γιὰ τὴ φτώχεια πάνω στὸ «κράτος» εἶναι, ὅπως εἶδαμε σύντομα πῶς πάνω, ὁ ἴδιος ὁ Ζὰκ λὲ μπονὸμ καὶ κανέννας ἄλλος. Δεύτερο, ὁ «καταπιεζόμενος», πού παρηγορεῖ τὸν εαυτό του φορτώνοντας τὸ φταίξιμο πάνω στον «ἐγωισμό τοῦ πλούσιου», εἶναι πάλι ὁ Ζὰκ λὲ μπονὸμ καὶ κανέννας ἄλλος. Θὰ μπορούσε νὰ εἶχε μάθει κάτι τὸ καλύτερο γιὰ τοὺς καταπιεζόμενους ἀπὸ τὰ Facts and Fictions (Γεγονότα καὶ μῦθοι) τοῦ John Watts, ράφτη καὶ

διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὸ Poor Man's Companion (Σύντροφος τοῦ φτωχοῦ ἀνθρώπου) τοῦ Hobson, κτλ. Καὶ τρίτο, ποιὸ πρόσωπο θὰ ἔπρεπε νὰ φορτωθεῖ τὸ «φταιξιμο»; Εἶναι, ἴσως τὸ παιδί τοῦ προλετάριου ποὺ ἔρχεται στὸν κόσμον στιγματισμένο ἀπὸ τὴν ἀδενσπάθεια, ποὺ ἀνατρέφεται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὄπιου καὶ τὸ στέλνουν στὸ ἐργοστάσιο ἀπὸ τὰ ἐφτά του χρόνια — ἢ μήπως εἶναι ὁ ἀπομονωμένος ἐργάτης ποὺ περιμένουν ἐδῶ ἀπ' αὐτὸν νὰ «ἐξεγερθεῖ» ἀπὸ μόνος του ἐναντίον τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς — ἢ εἶναι μήπως τὸ κορίτσι ποὺ πρέπει εἴτε νὰ πεθάνει τῆς πείνας, εἴτε νὰ γίνῃ πόρνη; *Ὁχι, δὲν εἶναι αὐτοί, ἀλλὰ μονάχα αὐτὸς ποὺ ἀναζητεῖ «ὄλο τὸ φταιξιμο», δηλ., τὸ «φταιξιμο» γιὰ δλη τὴ σημερινή κατάσταση τοῦ κόσμου «μέσα στὸν ἑαυτὸ του», δηλ., ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ ἴδιος ὁ Ζὰκ λὲ μπονὸμ καὶ κανέναν ἄλλον. «Αὐτὸ εἶναι ἀπλῶς τὸ παλιὸ φαινόμενο» χριστιανικῆς ἐξερεύνησης τῆς καρδιάς καὶ μετάνοιας μὲ γερμανικὸ θεωρησιακὸ τρόπο, μὲ τὴν ἰδεαλιστικὴ του φρασεολογία, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὴν ἐγώ, ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος, δὲν πρέπει νὰ ἀλλάξω τὴν πραγματικότητα, ποὺ μπορῶ νὰ τὴν ἀλλάξω μονάχα μαζί μὲ ἄλλους, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴν ἀλλάξω μόνος μου μέσα στὸν ἑαυτὸ μου. «Εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς ἀγὼνας τοῦ συγγραφέα μὲ τὸν ἑαυτὸ του». («Ἡ Ἐργία Ὁ ἰκογένης», σ. 122, πρὸς. σσ. 73, 121 καὶ 306).

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸν Ἅγιο Σάντσο, αὐτοὶ ποὺ καταπιέζονται ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀναζητοῦν τὴν ὀρθὴ κοινωνία. *Ἄν θὰ ἦταν συνεπής, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει ἐκείνους ποὺ «ἐπιζητοῦν νὰ ρίξουν τὸ φταιξιμο στὸ κράτος» — καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸν εἶναι ἀ κ ρ ι β ῶ ς ο ἰ ἰ - δ ι ο ι ἄνθρωποι — νὰ ἀναζητοῦν ἐπίσης τὸ ὀ ρ θ ὸ κ ρ ἄ τ ο ς. Ἄλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτό, διότι ἔχει ἀκούσει πὼς οἱ κομμουνιστὲς θέλουν νὰ καταργήσουν τὸ κράτος. Πρέπει τώρα νὰ κατασκευάσει αὐτὴ τὴν κατάργηση τοῦ κράτους καὶ ὁ Ἅγιος Σάντσοσ μας τὸ πετυχαίνει ἄλλη μιὰ φορὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ «γαϊδάρου» του, τῆς παράθεσης, μ' ἓναν τρόπο ποὺ «φαίνεται πολὺ ἀπλός»:

«Μιὰ καὶ οἱ ἐργάτες βρίσκονται σὲ μίαν ἄ θ λ ι α κ α τ ἄ - σ τ α σ η» /Notstand/ «ἢ ὑπάρχουσα κ α τ ἄ σ τ α σ η π ρ α - γ μ ἄ τ ω ν» /Stand der Dinge/, «δηλ., τὸ κ ρ ἄ τ ο ς /Staat/ πρέπει νὰ καταργηθεῖ». (Στὸ ἴδιο).

*Ἔτσι:

Ἡ ἄθλια κατάσταση	=	ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων
Ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση		
	πραγμάτων	= κατάσταση /stand/
Κατάσταση /stand/	=	Status
Status	=	τὸ κράτος /staat/
Συμπέρασμα:		
ἡ ἄθλια κατάσταση	=	τὸ κράτος

Τί θά μπορούσε «νά φανεῖ ἀπλούστερο»; «Εἶναι μονάχα ἐκπληκτικὸ» πού ὁ Ἄγγλος ἀστὸς τὸ 1688 καὶ ὁ Γάλλος τὸ 1789 δὲν «πρόβαλαν» τίς ἴδιες «ἀπλὲς σκέψεις» καὶ ἐξισώσεις, ἀν καὶ ἐκείνους τοὺς καιροὺς συνέβαινε πολὺ περισσότερο ἡ ἐξίσωση: κλειστὴ τάξη /Stand/ = Status = τὸ κράτος /Der Staat/. Ἐκείνους προκύπτει ὅτι παντοῦ ὅπου ὑπάρχει «ἄθλια κατάσταση», «τὸ κράτος» πού εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα στὴν Πρωσία καὶ στὴ Βόρεια Ἀμερική, πρέπει νὰ καταργηθεῖ.

Κατὰ τὴ συνήθειά του, ὁ Ἅγιος Σάντσο μᾶς παρουσιάζει τώρα μερικὰ ρητὰ τοῦ Σολομώντα.

Ρητὸ τοῦ Σολομώντα ἀριθ. 1.

Σελίδα 163: «Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι Ἐγώ, πού θά μπορούσε νὰ δώσει, κτλ., ἀλλὰ ἓνα ὄργανο ἀπὸ ὅπου μπορούμε νὰ ἀντλήσουμε κέρδος. Ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε κοινωνικὰ καθήκοντα ἀλλὰ μόνον συμφέροντα. Ἐπειδὴ δὲν ὀφείλουμε ὅποιεσδήποτε θυσίες στὴν κοινωνία, ἀλλὰ ὅταν θυσιάζουμε κάτι, τὸ θυσιάζουμε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας — ὅλα αὐτὰ δὲν τὰ βλέπουν οἱ κοινωνικοὶ φιλελεύθεροι, διότι εἶναι δοῦλοι τῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς καὶ ἐπιδιώκουν μὲ ζῆλο μιὰν ἱερὴν κοινωνία».

Οἱ παρακάτω «διεισδύσεις» μέσα στὴν οὐσία τοῦ κομμουνισμοῦ προκύπτουν ἀπ' αὐτό:

1. Ὁ Ἅγιος Σάντσο ἔχει τελείως ξεχάσει ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι πού μετέτρεψε τὴν «κοινωνία» σὲ ἓνα «Ἐγώ» καὶ ὅτι συνεπῶς βρίσκεται μονάχα μέσα στὴ δική του «κοινωνία».

2. Πιστεύει ὅτι οἱ κομμουνιστὲς περίμεναν ἀπλῶς ἀπὸ τὴν «κοινωνία» νὰ τοὺς «δώσει» κάτι, ἐνῶ τὸ περισσότερο πού θέλουν εἶναι ἀπλῶς νὰ δώσουν στὸν ἑαυτό τους μιὰ κοινωνία.

3. Μετατρέπει τὴν κοινωνία, ἀκόμα προτοῦ νὰ ὑπάρξει, σὲ ἓνα ὄρ-

γανο από όπου θέλει να αντλήσει κέρδος, χωρίς αυτός και άλλοι άνθρωποι να δημιουργήσουν με τις αμοιβαίες τους κοινωνικές σχέσεις μια κοινωνία, και επομένως αυτό το «όργανο».

4. Πιστεύει ότι στην κομμουνιστική κοινωνία μπορεί να υπάρξει ζήτημα «καθηκόντων» και «συμφερόντων», δυο συμπληρωματικών πλευρών από αντίθετα που υπάρχουν μονάχα στην αστική κοινωνία (μέ τη μορφή του συμφέροντος ό σκεπτόμενος άστος παρεμβάλλει πάντοτε ένα τρίτο πράγμα ανάμεσα στον έαυτό του και στον τρόπο της δράσης του — μιá συνήθεια που τη βλέπουμε με άληθινά κλασική μορφή στον Μπένταμ, που ή μύτη του πρέπει να έχει κάποιο συμφέρον προτού αποφασίσει να μυρίσει οτιδήποτε. Παράβαλε το «Βιβλίο» για το δικαίωμα που έχει ή μύτη ενός ανθρώπου, σελίδα 247).

5. Ο Άγιος Μάξ πιστεύει ότι οι κομμουνιστές θέλανε να «κάνουν θυσίες» στην «κοινωνία», ενώ θέλουν, το πολύ, να θυσιάσουν την ύπαρχουσα κοινωνία. Στην περίπτωση αυτή, θα έπρεπε να έχει περιγράψει τη συνειδησή τους ότι ό άγώνας τους είναι ή κοινή υπόθεση όλων των ανθρώπων που έχουν ξεπεράσει το αστικό σύστημα, σά μιá θυσία που θέλουν να κάνουν στους έαυτούς τους.

6. Ότι οι κοινωνικοί φιλελεύθεροι είναι δοϋλοι της θρησκευτικής άρχής και

7. Ότι επιδιώκουν μιάν ήερή κοινωνία — πράγμα που συζητήθηκε πιό πάνω. Με πόσο «ζήλο» ό Άγιος Σάντσο «επιδιώκει» μιάν «ήερή κοινωνία», ώστε να είναι σε θέση να άνασκευάσει τον κομμουνισμό μέσο αυτής, το έχουμε κιόλας δει.

Ρ η τ ό τ ο υ Σ ο λ ο μ ώ ν τ α ά ρ ι θ . 2.

γιατί μιá κοινωνία δέ μπορεί να γίνει καινούργια, όσο αυτοί από τους
Σελίδα 277: «Άν το συμφέρον στο κοινωνικό πρόβλημα ήταν λιγότερο σφοδρό και τυφλό, τότε... θα καταλάβαινε κανείς όποιους άποτελείται και που την άποτελούν, παραμένουν όπως παλιά».

Ό «Στίρνερ» πιστεύει ότι οι κομμουνιστές προλετάριοι που επαναστατικοποιούν την κοινωνία και βάζουν τις σχέσεις παραγωγής και τη μορφή επικοινωνίας πάνω σε μιá καινούργια βάση — δηλ., πάνω στους ζώης — ότι αυτοί οι προλετάριοι παραμένουν «όπως παλιά». Η άκούρα-έαυτούς τους σά νέους ανθρώπους, πάνω στον καινούργιο τους τρόπο

στη προπαγάνδα που διεξάγεται από αυτούς τους προλετάριους, οι καθημερινές συζητήσεις ανάμεσά τους, αποδείχνουν αρκετά πόσο λίγο θέλουν να παραμείνουν «δπως παλιά», και πόσο λίγο θέλουν να μείνουν οι άνθρωποι «δπως παλιά». Θα παρέμεναν «δπως παλιά» μονάχα αν, μαζί με τον Σάντσο, «ἀναζητούσαν τὸ φταίξιμο στους ἑαυτούς τους». Ἄλλὰ ξέρουν πολὺ καλά ὅτι μονάχα αν ἀλλάξουν οἱ περιστάσεις θὰ πάψουν νὰ εἶναι «δπως παλιά», και γι' αὐτὸ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ ἀλλάξουν αὐτὲς τὶς περιστάσεις στὴν πρώτη εὐκαιρία. Στὴν ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα ἢ ἀλλαγὴ τῶν ἑαυτῶν μας συμπέφτει με τὴν ἀλλαγὴ τῶν περιστάσεων. — Αὐτὸ τὸ μεγάλο ρητὸ ἐξηγεῖται μέσο ἑνὸς ἐξίσου μεγάλου παραδείγματος, πού, βέβαια, παίρνεται και πάλι ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ «Ἰεροῦ».

«Ἄν λόγου χάρι ἐπρόκειτο νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ τὸν ἑβραϊκὸ λαὸ μιὰ κοινωνία πὸ θὰ διέδιδε μιὰ καινούργια πίστη σ' ὅλοκληρον τὸν κόσμον, τότε αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ θὰ μπορούσαν νὰ παραμείνουν Φαρισαῖοι».

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ	= μιὰ κοινωνία γιὰ διάδοση τῆς πίστεως (πὸ ἰδρύθηκε τὸ ἔτος 1).
	= Congregatio de propaganda fide (πὸ ἰδρύθηκε τὸ ἔτος 1640). ¹
Ἔτος 1	= Ἔτος 1640.
Αὐτὴ ἢ κοινωνία πὸ θὰ ἐπρόκειτο νὰ γεννηθεῖ	= Αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι.
Αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι	= Μὴ — Ἑβραῖοι.
Ἦ ἑβραϊκὸς λαὸς	= Φαρισαῖοι.
Χριστιανοὶ	= Μὴ - Φαρισαῖοι.
	Ἦ μὴ - ἑβραϊκὸς λαὸς.

Τί τὸ ἀπλούστερο;

Ἐνισχυμένος ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐξιιώσεις, ὁ Ἅγιος Μὰξ προφέρει ἡρεμα τὰ μεγάλα ἱστορικὰ λόγια:

«Ἄνθρωποι πὸ με κανέναν τρόπο δὲ σκόπευαν νὰ πετύχουν

1. «Ἱερατικὴ ὀργάνωση γιὰ τὴ διάδοση τῆς πίστεως». Ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Πάπα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τὴν καταπολέμηση ὄλων τῶν αἱρέσεων.

τή δική τους ανάπτυξη, πάντοτε θέλησαν να σχηματίσουν μιὰ κοινωνία».

Ἄνθρωποι, πού μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἤθελαν νὰ σχηματίσουν μιὰ κοινωνία, ἔχουν ὥστόσο πετύχει τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας, διότι πάντοτε θέλησαν νὰ ἀναπτυχτοῦν μονάχα σὰν ξεχωριστὰ ἄτομα καὶ ἔτσι πέτυχαν τὴν ἀνάπτυξή τους μονάχα μέσα στὴν κοινωνία καὶ διαμέσου τῆς κοινωνίας. Στὸ μεταξύ, μονάχα σὲ ἕναν ἄγιο τοῦ τύπου τοῦ Σάντσο μας θὰ συνέβαινε νὰ χωρίσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν «ἀνθρώπων» ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς «κοινωνίας» πού μέσα της ζοῦν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὕστερα νὰ προχωρήσει σὲ φανταστικὲς ἐπεξεργασίες πάνω σ' αὐτὴ τὴ φανταστικὴ θάση. Στὸ μεταξύ ἔχει ξεχάσει τὴ δικιά του θέση, πού τὴν ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μπρούνο, καὶ ὅπου ἀκριβῶς λίγο πρὶν ἔβαλε στοὺς ἀνθρώπους τὸ ἠθικὸ αἶτημα νὰ ἀλλάξουν τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ ἔτσι νὰ ἀλλάξουν τὴν κοινωνία τους — μιὰ θέση, ἐπομένως, ὅπου ταυτίζει τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας τους.

Τέταρτη λογικὴ κατασκευὴ.

Στὴ σελίδα 156 κάνει τοὺς κομμουνιστὲς νὰ λένε σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς πολῖτες:

«Ἡ οὐσία μας» (!) «δὲ συνίσταται στὸ ὅτι ὅλοι μας εἴμαστε ἴσα τέκνα τοῦ κράτους» (!), «ἀλλὰ στὸ ὅτι ὅλοι μας ὑπάρχουμε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον. Εἴμαστε ὅλοι ἴσοι ἐπειδὴ ὅλοι μας ὑπάρχουμε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον, ἐπειδὴ καθένας ἐργάζεται γιὰ τὸν ἄλλον, ἐπειδὴ καθένας μας εἶναι ἕνας ἐργάτης». Συνεχίζει θεωρώντας τὸ «νὰ ὑπάρχει σὰν ἐργάτης» σὰν ἰσοδύναμο μὲ τὸ «καθένας μας ὑπάρχει μ ο ν ά χ α διαμέσου τοῦ ἄλλου», ἔτσι πού ὁ ἄλλος, «λόγου χάρη, ἐργάζεται γιὰ νὰ μὲ ντύσει, καὶ ἐγὼ γιὰ νὰ ἰκανοποιήσω τὴν ἀνάγκη του γιὰ διασκέδαση, αὐτὸς γιὰ τὴν τροφή μου καὶ ἐγὼ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του. Ἄρα ἡ συμμετοχὴ στὴν ἐργασία εἶναι ἡ ἀξιόπρέπειά μας καὶ ἡ ἰσότητά μας. — Τί πλεονεκτήματα ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη; Βάρη. Καὶ τί ἀξία ἀποδίδεται στὴν ἐργασία μας; Ἡ χαμηλότερη δυνατή... Τί μπορεῖς νὰ μᾶς ἀντιπαραθέσεις; Πάλι, μονάχα τὴν ἐργασία! «Μονάχα γιὰ τὴν ἐργασία σοῦ ὀφείλουμε πραγματικὰ μιὰν ἀνταμοιβή». «Μονάχα γιὰ ὅ,τι κάνεις πού εἶναι χρήσιμο σὲ μᾶς «ἔχεις ὅποιαδήποτε ἀπαίτηση ἀπὸ μᾶς». «Θέλουμε νὰ ἀξίζουμε τόσο γιὰ σένα ὅσο παράγουμε γιὰ σέ-

να, αλλά θα έπρεπε να εκτιμηθείς από μας κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο». «Πράξεις που έχουν κάποια αξία για μας, δηλ., ή γενικά χρήσιμη εργασία, προσδιορίζουν την αξία... Αυτός που κάνει κάτι χρήσιμο δεν είναι από κανένα κατώτερος ή — δλοι οί (γενικά χρήσιμοι) εργάτες είναι ίσοι. Άλλά αφού ο εργάτης αξίζει το μισθό του, τότε θα πρέπει και ο μισθός να είναι ίσος». (σ. 157, 158).

Για τον «Στίρνερ», ο «κομμουνισμός» αρχίζει με έρευνες για την « ο υ σ ί α ». Αυτός θέλει πάλι, σαν τον καλό «νέο», μονάχα να «διδασύσει στα πράγματα». Τό ότι ο κομμουνισμός είναι ένα εξαιρετικά πρακτικό κίνημα, που επιδιώκει πρακτικούς σκοπούς με πρακτικά μέσα, και ότι μονάχα ίσως στη Γερμανία, αντιτιθέμενος στους Γερμανούς φιλόσοφους, μπορεί να εξοικονομήσει ένα λεφτό για τό πρόβλημα της «ουσίας» — αυτό, βέβαια, δεν έχει σημασία για τον άγιό μας. Αυτός ο Στιρνερικός «κομμουνισμός» που έχει τέτια λαχτάρα για την «ουσία», φτάνει, έπομένως, μονάχα στη φιλοσοφική κατηγορία, του «να υπάρχει ο καθένας για τον άλλον», που ύστερα με τή βοήθεια λίγων ισχυρών εξισώσεων:

Να υπάρχει ο καθένας για	να υπάρχει	μ ο ν ά χ α	διαμέσου
τον άλλον	=	ένός άλλου	
		να υπάρχει	σαν εργάτης
			καθολική συμμετοχή στην εργασία

την κάνουν να πλησιάζει κάπως κοντύτερα στον έμπειρικό κόσμο. Θα προκαλούσαμε, επιπλέον, τον Άγιο Σάντσο να μας δείξει, λόγου χάρη, στον *Ό ο υ ε ν* (πού, στο κάτω-κάτω, σαν εκπρόσωπος του άγγλικού κομμουνισμού, μπορεί να χρησιμέψει σαν παράδειγμα του «κομμουνισμού» έξίσου καλά, λόγου χάρη, με τον μη κομμουνιστή Προυντόν,* που άπ' αυτόν ο Στίρνερ έχει αποσπάσει και προσαρμόσει κατά τον τρόπο του τό μεγαλύτερο μέρος των παραπάνω προτάσεων) ένα απόσπασμα που να περιέχει διτδήποτε από αυτές τίς προτάσεις για την «ουσία», την καθολική συμμετοχή στην εργασία, κτλ. Στο μεταξύ, δε χρειάζεται καν να πάμε τόσο πολύ πίσω. Η τρίτη έκδοση της «*Φ ω ν η ς τ ο υ Λ α ο υ*», του γερμανικού κομμουνιστικού περιοδικού που ήδη άναφέραμε, λέει:

* /Αυτή ή ύποσημείωση έχει διαγραφεί στο χειρόγραφο:/ ο Προυντόν, που ήδη από τό 1841 είχε επικριθεί έντονα από την κομμουνιστική εργατική έφημερίδα La Fraternité έπειδή ύποστήριζε ίσα μεροκάματα, γενική εργασία

«Αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται σήμερα ἐργασία εἶναι μονάχα ἓνα ἀσήμαντα μικρὸ μέρος τῆς τεράσιας, ἰσχυρῆς διαδικασίας τῆς παραγωγῆς. Γιατὶ ἡ θ ρ η σ κ ε ἰ α κ α ἰ ἡ ἠ θ ι κ ῆ τιμοῦν μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐ ρ γ α σ ἰ α ς μονάχα τὸ εἶδος τῆς παραγωγῆς ποὺ εἶναι ἀπωθητικὸ καὶ ἐπικίνδυνον, καὶ ἐπιπρόσθετα διακινδυνεύουν νὰ ἐξωραίσουν τὴν τέτοια ἐργασία μὲ ὄλα τὰ εἶδη ρητῶν — σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ λόγια εὐλογίας (ἢ μαγείας) — «ἐργασία μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου σου» σὰ δοκιμασία ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ Θεό. Ἡ «ἐργασία κάνει γλυκεῖα τὴ ζωὴ» γιὰ ἐνθάρρυνση κτλ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ κόσμου ὅπου ζοῦμε ἀποφεύγει πολὺ σοφὰ νὰ ὀνομάσει ἐπίσης ἐργασία τίς ἐλκυστικὰ καὶ ἐλεύθερες πλευρὰς τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας. Οἱ τέτοιες πλευρὰς φέγονται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, ἂν καὶ ἀποτελοῦν κι αὐτὲς παραγωγὴν. Ἡ ἠθικὴ κατηγορεῖ πρόθυμα αὐτὰ τὰ πράγματα σὰ ματαιοδοξία, μάταιη διασκέδαση, αἰσθησιασμός. Ὁ κομμουνισμὸς ἔχει ξεσκεπάσει αὐτὸ τὸ ὑποκριτικὸ κήρυγμα, αὐτὴ τὴν ἄθλια ἠθικὴν».

Θεωρώντας τὸν σὰν καθολικὴ συμμετοχὴ στὴν ἐργασία, ὁ Ἅγιος Μᾶξ περιορίζει δλόκληρον τὸν κομμουνισμὸν στὰ ἴσα μεροκάματα — μιὰ ἀνακάλυψη ποὺ τὴν ἐπαναλαβαίνει στὶς ἀκόλουθες τρεῖς «διαθλάσεις»: Στὴ σελίδα 351, «Ἐναντίον τοῦ συναγωνισμοῦ ὑψώνεται ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας τῶν ζητιάνων — ἡ δ ι α ν ο μ ῆ. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν ἐγώ, ποὺ εἶμαι πολὺ ἱκανός, νὰ μὴν ἔχω πλεονεκτήματα σὲ σχέση μὲ ἓναν ποὺ εἶναι ἀνίκανος;» Παρακάτω, στὴ σελίδα 363, μιλάει γιὰ ἓναν «καθολικὸ φόρο πάνω στὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία». Καὶ τελικὰ, στὴ σελίδα 350, ἀποδίδει στοὺς κομμουνιστὲς τὴν ἀποψη ὅτι ἡ «ἐργασία» εἶναι τὸ «μοναδικὸ κτῆμα» τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ὁ Ἅγιος Μᾶξ ξαναμπάζει στὸν κομμουνισμὸ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία στὴ δυαδικὴ τῆς μορφῆς — σὰ διανομὴ καὶ σὰ μισθωτὴ ἐργασία. Ὅπως προηγούμενα σὲ σχέση μὲ τὴ «ληστεία», ὁ Ἅγιος Μᾶξ παρουσιάζει καὶ πάλι ἐδῶ τίς πιὸ συνηθισμένες καὶ στενοκέφαλες ἀστικὲς ἀπόψεις σὰ «δικές του» «διεισδύσεις» στὴν οὐσία τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἀποδείχνει τὸν ἑαυτό του ἐντελῶς ἄξιο τῆς τιμῆς νὰ ἔχει διδαχτεῖ ἀπὸ τὸν Μπλουντσλι. Σὰν ἀληθινὸς μικροαστός, φοβᾶται ὕστερα μὴπως αὐτός, ποὺ εἶναι «πολὺ ἱκα-

καὶ ἐπίσης τίς ἄλλες οἰκονομικὲς προλήψεις ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ μέσα στὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ ἔξοχου συγγραφέα, καὶ ποὺ ἀπ' αὐτὸν οἱ κομμουνιστὲς δὲν ἔχουν ἀποδεχτεῖ τίποτε, πέρα ἀπὸ τὴν κριτικὴν του γιὰ τὴν ἰδιοκτησία.

νός», «δὲν ἔχει κανένα πλεονέκτημα σὲ σχέση με ἕναν πού εἶναι ἀνίκανος» — ἀν καὶ τίποτε δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ φοβᾶται περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ βασίξει-ται στὶς δικές του «ικανότητες».

Στὸ μεταξύ, ὁ «πολὺ ἱκανός» μας φαντάζεται ὅτι ἡ ιδιότητα τοῦ πολίτη εἶναι κάτι πού δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς προλετάρειους, ἀφοῦ προηγούμενα παραδέχτηκε ὅτι τὴν ἔχου ν π ρ α γ μ α τ ι κ ᾶ. Αὐτὸ γίνεται κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού φαντάστηκε προηγούμενα ὅτι ὁ ἀστὸς ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ μορφὴ τῆς κυβέρνησης. Οἱ ἐργάτες δίνουν τόσο μεγάλη σημασία στὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη, δηλ., στὴν ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ῆ ιδιότητα τοῦ πολίτη, ὥστε ἐκεῖ πού τὴν ἔχου ν, λόγου χάρι στὴν Ἀμερικὴ, τῆς «κάνουν καλὴ χρῆση», καὶ ὅπου δὲν τὴν ἔχουν, ἀγωνίζονται γιὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν. Βλέπε τὰ πρακτικὰ ἀμέτρητων συγκεντρώσεων τῶν βορειοαμερικανῶν ἐργατῶν, ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ ἀγγλικοῦ Χαρτισμοῦ, καὶ τοῦ γαλλικοῦ κομμουνισμοῦ καὶ ρεφορμισμοῦ.

Π ρ ῶ τ ο π ὅ ρ ι σ μ α.

«Ὁ ἐργάτης, ἔχοντας συνείδηση ὅτι τὸ βασικὸ πρᾶγμα γι' αὐτὸν εἶναι τὸ ὅτι εἶναι ἐργάτης, κρατᾷ τὸν ἑαυτὸ του μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐγωισμό καὶ ὑποτάσσει τὸν ἑαυτὸ του στὴν κυριαρχία μιᾶς ἐργατικῆς ἔνωσης, κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού ὁ ἀστὸς ἀφοσιώ-νεται» (!) «στὸ κράτος πού βασίζεται στὸ συναγωνισμό». (σ. 162).

Ἄλλὰ ὁ ἐργάτης ἔχει πλήρη συνείδηση ὅτι γιὰ τὸν ἀστὸ τὸ βασικὸ πρᾶγμα προκειμένου γιὰ τὸν ἐργάτη εἶναι ὅτι εἶναι ἐργάτης, πού, ἐπομέ-νως, μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὸν ἑαυτὸ του ἐναντίον τοῦ ἀστοῦ σὰν τέτοιου. Καὶ οἱ δυὸ ἀνακαλύψεις τοῦ Ἀγίου Σάντσο, ἡ «ἀφοσίωση τοῦ πολίτη» καὶ τὸ «κράτος πού βασίζεται στὸ συναγωνισμό» μποροῦν νὰ καταχωρηθοῦν μονάχα σὰν καινούργιες ἀποδείξεις τῆς «ικανότητας» τοῦ «πολὺ ἱκανοῦ» μας.

Δ ε ὑ τ ε ρ ο π ὅ ρ ι σ μ α.

«Ὁ κομμουνισμὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποβλέπει στὴν «εὐη-μερία ὄλων». Αὐτὸ μ ο ι ᾶ ζ ε ι π ρ α γ μ α τ ι κ ᾶ σάμπως κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο κανένας νὰ μὴ χρειάζεται νὰ μείνει σὲ μιὰ κα-τώτερη θέση. Ἄλλὰ τί εἶδους εὐημερία θὰ εἶναι αὐτή; Ἔχουν ὄλοι μιὰ καὶ τὴν ἴδια εὐημερία; Ἔχουν ὄλοι οἱ ἄνθρωποι μιὰ καὶ τὴν ἴδια εὐημερία στὶς ἴδιες ἀκριβῶς περιστάσεις;... Ἄν αὐτὸ εἶναι ἔτσι,

τότε έχουμε να κάνουμε με μιάν «ἀληθινή εὐημερία». Δὲ φτάνουμε ἔτσι ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζει ἡ τυραννία τῆς θρησκείας;... Ἡ κοινωνία ἔχει θεσπίσει ὅτι κάποια εὐημερία εἶναι «ἀληθινή εὐημερία», καὶ ὅταν αὐτὴ ἡ εὐημερία ἦταν μιὰ εὐχαρίστηση πὸ ὃ κερδίζεται μετρίμιον τρόπο. Ἀλλὰ ἐσεῖς προτιμήσατε τὴν εὐχάριστη τεμπελιά. Τότε ἡ κοινωνία... θὰ ἀπέφευγε μετ' ἄνευ νὰ προνοήσει γι' αὐτὸ πὸ ὃ θὰ ἦταν γιὰ σὰς εὐημερία. Διακηρύσσοντας τὴν εὐημερία ὄλων, ὁ κομμουνισμὸς καταστρέφει τὴν εὐημερία αὐτῶν πὸ ὃ μέχρι τώρα ζοῦσαν μετ' ἔσοδα πὸ ὃ δὲν τὰ ἔχουν κερδίσει μετ' τὴ δουλειὰ τους», κτλ. (σσ. 411, 412).

«Ἄν αὐτὸ εἶναι ἔτσι», προκύπτουν ἀπὸ δῶ οἱ παρακάτω ἰσότητες:

Ἡ εὐημερία ὄλων = Κομμουνισμὸς.
 = Ἄν αὐτὸ εἶναι ἔτσι
 = Μιὰ καὶ ἡ ἴδια εὐημερία ὄλων.
 = Ἰση εὐημερία ὄλων μέσα στὶς ἴδιες ἀκριβῶς περιστάσεις.
 = Ἀληθινή εὐημερία
 = Ἱερὴ εὐημερία, τὸ Ἱερό, ἡ ἐξουσία τοῦ Ἱεροῦ, ἱεραρχία/.¹
 = Τυραννία τῆς θρησκείας.
 Κομμουνισμὸς = ἡ τυραννία τῆς θρησκείας.

«Αὐτὸ μοιάζει πραγματικὰ σάμπως» ὁ «Στίρνερ» νὰ ἔχει πεῖ ἐδῶ γιὰ τὸν κομμουνισμὸ αὐτὸ πὸ ὃ ἔχει πεῖ ὡς τώρα γιὰ ὄλα τὰ πράγματα. Τὸ πόσο βαθεῖα εἶναι ἡ «διείσδυση» τοῦ ἀγίου μας σχετικὰ μετ' ὃν κομμουνισμὸ γίνεται ἐπίσης φανερό ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦ ἀποδίδει τὴν ἰδέα, πὸ ὃ θέλει νὰ ἐπιβάλλει σὰν «ἀληθινή εὐημερία» τὴν «εὐχαρίστηση πὸ ὃ κερδίζεται τίμιον μετ' τὴν ἐργασία». Ποιὸς λοιπὸν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Στίρνερ» καὶ μερικὸς παπουτσῆδες ἢ ραφτάδες τοῦ Βερολίνου, σκέφτεται γιὰ μιὰ «εὐχαρίστηση πὸ ὃ κερδίζεται τίμιον μετ' τὴν ἐργασία»! * Καὶ νὰ βάζει τέτοιες

1. Ἐδῶ, οἱ ἀγκύλες εἶναι τοῦ Μάρξ.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Ποιὸς λοιπὸν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Στίρνερ», εἶναι ἰκανὸς νὰ βάζει στὸ στόμα τῶν ἐπαναστατῶν προλεταρίων πὸ ὃ δὲν ἔχουν ἠθικὴ τέτιες ἠθικὲς μωρολογίες; Αὐτά, τὴ στιγμή πὸ ὃ σὲ ὄλο τὸν πολιτισμένο κόσμον (εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ Βερολίνο δὲν ἀνήκει σ' αὐτόν, στὸ Βερολίνο ὑπάρχουν ἀπλῶς καλλιεργημένοι) εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ προ-

φράσεις ακριβώς στο στόμα των κομμουνιστών που γι' αυτούς ξεφανίζεται ή ίδια ή βάση αυτής της αντίθεσης εργασία — ευχαρίστηση. 'Ο εξαιρετικά ήθικός μας άγιος μπορεί να είναι ήσυχος πάνω σ' αυτό το σημείο. Τη φροντίδα «να κερδίζει τίμια με την εργασία» θα την αφήσουμε σ' αυτόν και σ' αυτούς που εκπροσωπεί, χωρίς να τὸ ξέρει: τὸς ἀγαπημένους του μικροὺς χειροτέχνες που ἔχουν καταστραφεί ἀπὸ τὴ βιομηχανική ἐλευθερία και εἶναι ἠθικά «ἐπαναστατημένοι». «Ἡ εὐχάριστη τεμπελιά» ἀνήκει ἐπίσης στὶς πιὸ τετριμμένες ἀστικές ἀντιλήψεις. Ἄλλὰ τὸ ἀποκορύφωμα ὄλου τοῦ χωρίου εἶναι ἡ κουτοπόνηρη παρατήρηση που κάνει γιὰ τὸς κομμουνιστές: μιλάνε γιὰ τὴν «εὐημερία ὄλων» και θέλουν νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν «εὐημερία» τῶν εἰσοδηματιῶν. Πιστεύει λοιπὸν ὅτι στὴν κομμουνιστική κοινωνία, ὑπάρχουν ἀκόμα εἰσοδηματίες, που θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκμηδενιστεῖ ἡ «εὐημερία» τους. Βεβαιώνει ὅτι ἡ «εὐημερία» τοῦ εἰσοδηματία σ ἄ ν ε ἰ σ ο δ η μ α τ ῖ α, εἶναι σύμφυτη στὰ ἄτομα που εἶναι τώρα εἰσοδηματίες και ὅτι δὲ μπορεί νὰ ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀτομικότητά τους. Φαντάζεται ὅτι δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει γι' αὐτὰ τὰ ἄτομα ἄλλη «εὐημερία» παρεκτὸς αὐτὴ που καθορίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξή τους ὡς εἰσοδηματιῶν. Πιστεύει ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἤδη οργανωμένη με κομμουνιστικὸ τρόπο, ἐνῶ αὐτὴ πρέπει ἀκόμα νὰ ἀγωνιστεῖ ἐναντίον τῶν εἰσοδηματιῶν και τῶν ὁμοίων τους.* Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ κομμουνιστές δὲ θὰ ἔχουν κανένα ἐνδοιασμὸ νὰ ἀνατρέψουν τὴν κυριαρχία τῶν ἀστῶν και νὰ καταργήσουν τὴν «εὐημερία» τους μὸλις θὰ ἔχουν τὴ δύναμη γιὰ κάτι τέτοιο.** Δὲν τὸς ἐνδιαφέρει καθόλου που αὐτὴ ἡ «εὐημερία» ἢ κοινὴ στοὺς ἐχθροὺς τους και προσδιοριζόμενη ἀπὸ τίς τα-

λετάριοι ἔχουν τὴ βέβηλη πρόθεση ὄχι «νὰ κερδίζουν τίμια» τὴν «εὐχαρίστηση» τους «με τὴν εργασία», ἀλλὰ νὰ τὴν κατακτήσουν!

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Καὶ τελικὰ ἐπιβάλλει στοὺς κομμουνιστές αὐτὴ τὴν ἠθική ἀπαίτηση: περιμένει ἀπ' αὐτοὺς νὰ συνεχίσουν αἰώνια νὰ ἐπιτρέπουν νὰ τοὺς ἐκμεταλλεύονται οἱ εἰσοδηματίες, ἔμποροι, βιομήχανοι, κτλ., ἐπειδὴ δὲ μπορούν νὰ καταργήσουν αὐτὴ τὴν ἐκμετάλλευση χωρίς ταυτόχρονα νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν «εὐημερία» αὐτῶν τῶν κυρίων! 'Ο Ζάκ λὲ μπονόμ που γίνεται ἐδῶ τὸ πρωτοπαλήκαρο τῶν μ ε γ α λ ο α σ τ ῶ ν, δὲ χρειάζότανε νὰ κάνει τὸν κόπο νὰ ἀπευθύνει ἠθικολογικά κηρύγματα στοὺς κομμουνιστές, που μπορούν καθημερινὰ νὰ τὰ ἀκοῦνε πολὺ κλύτερα ἀπὸ τὸ στόμα αὐτῶν τῶν «καλῶν ἀστῶν».

** /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ ... καί, ὄν δὲν ἔχουν ἐνδοιασμὸς γι' αὐτὸ, εἶναι ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἡ «εὐημερία ὄλων» ὡς «ἀτόμων με κρέας και με κόκκαλα» εἶναι γι' αὐτοὺς σημαντικότερη ἀπὸ τὴν «εὐημερία» τῶν τωρινῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ «εὐημερία» που ὀπολαμβάνει ὁ εἰσοδημα-

ξικές σχέσεις, προκαλεί επίσης, με τη μορφή της προσωπικής «εϋημερίας», μιὰ συναισθηματικότητα σέ δσους υποθέτουν στενοκέφαλα ότι υπάρχει.

Τρίτο πόρισμα.

Σελίδα 190, στην κομμουνιστική κοινωνία «ξαναγεννιέται ή στενοχώρια με τη μορφή της εργασίας».

‘Ο καλός άστος «Στίρνερ» πού χείρονταν ήδη ότι ξαναδρίσκει στόν κομμουνισμό, την άγαπημένη του «στενοχώρια», έκανε πάντως τώρα ένα λαθεμένο ύπολογισμό. ‘Η «στενοχώρια» δέν είναι τίποτε άλλο από αυτό τó αίσθημα καταπίεσης και άγωνίας πού, μέσα στις άστικές συνθήκες, συνοδεύει άναγκαστικά την εργασία: αυτή την άθλια δραστηριότητα για να κερδίζει κανείς τó ψωμί του με κόπο. ‘Η «στενοχώρια» άνθίζει με την πιό καθαρή της μορφή στόν καλό γερμανό άστό: τού είναι πάντοτε χρόνια και «πάντοτε ίση με τόν έαυτό της», άθλια και άξιοκαταφρόνητη. Ένώ ή άθλιότητα τού προλετάριου παίρνει μιá μορφή έντονη, βίαιη, τόν σπρώχνει σ’ έναν άγώνα ζωής ή θανάτου, τόν κάνει επαναστάτη, γεννάει συνεπώς όχι στενοχώρια αλλά πάθος. “Αν λοιπόν ó κομμουνισμός θέλει να καταργήσει τή «στενοχώρια» τού άστού όπως και την άθλιότητα τού προλετάριου, είναι αυτόνομο ότι δέ μπορεί να τó κάνει χωρίς να καταργήσει την αίτια και τού ένός και τού άλλου: την «εργασία».2

Έρχόμαστε τώρα στις ιστορικές κατασκευές τού κομμουνισμού.

Πρώτη ιστορική κατασκευή.

«Όσο ή πίστη ήταν άρκετή για την τιμή και την άξιοπρέπεια τού άνθρώπου, δέ μπορούσε να υπάρξει καμμιá αντίρρηση για όποια-δήποτε εργασία, όσο σκληρή κι αν ήταν». — «Οί καταπιεζόμενες τάξεις μπορούσαν να άνέχονται όλο τó βάρος της άθλιότητάς τους μονάχα όσο άποτελούνταν από χριστιανούς» (τό πολύ πού μπορούμε να πούμε είναι ότι ήταν Χριστιανοί όσο άνέχονταν την άθλιότητά τους), «γιατί ό χριστιανισμός» (πού στέκεται πίσω τους με τή μαγγούρα στο χέρι) «δέν άφινε να άνέδει ή διαμαρτυρία τους κα! ή εξέγερσή τους» (σ. 158).

τίας, με την ιδιότητά του σαν εϊσοδηματία, δέν είναι ή «εϋημερία» τού άτόμου καθεαυτού, αλλά τού εισοδηματία, δέν είναι μιá εϋημερία άτομική, αλλά γενική, μέσα στα πλαίσια της τάξης.

1. Aufheben (Ξεπερνώντας).

2. ‘Ο Μάρξ με τόν όρο αυτό έννοεί τή «μισωπή εργασία».

«Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ὁ «Στίρνερ» ξέρει τόσο καλά», τί μπορούσαν νὰ κάνουν οἱ καταπιεζόμενες τάξεις; Τὸ μαθαίνουμε διαβάζοντας τὸ φύλλο ἀριθ. 1 τῆς «Γενικῆς Φιλολογικῆς Ἐφημερίδας» ὅπου ἡ «κριτικὴ μὲ μορφὴ βιβλιοδέτη»¹ παραθέτει τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ ἓνα ἀσήμαντο βιβλίον:

«Ἡ σύγχρονη ἐξαθλίωση ἔχει πάρει πολιτικὸ χαρακτήρα. Ἐνῶ ὁ ζητιάνος τῆς παλιᾶς ἐποχῆς ὑπέφερε τὴ μοίρα του μὲ κ α ρ τ ε ρ ί α θεωρώντας τὴ σὰ Θεοῦ θέληση, ὁ σύγχρονος ζητιάνος ἀναρωτιέται ἂν εἶναι ἀναγκασμένος νὰ σέρνει τὴν ἄθλια ζωὴ του, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ γεννηθεῖ στὰ κουρέλια».

Χάρη σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ δύναμη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔγιναν κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν δουλοπαροίκων οἱ πιδ αἱματηροὶ καὶ πεισματώδεις ἀγῶνες ἐναντίον τῶν ἐκ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῶ ν φεουδαρχῶν. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ πραγματοποιήθηκαν σὲ πείσμα ὄλων τῶν διαμαρτυριῶν καὶ τῶν ἐξεγέρσεων τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ ἐνσαρκιώνονταν σ' αὐτοὺς τοὺς παπάδες (πρβλ. Eden: History of the poor, τόμ. I² Guizot: Histoire de la civilisation en France, Monteil: Histoire des Français des divers états, κτλ. ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ μικρὸς κλήρος, κυρίως στὴν ἀρχὴ τοῦ Μεσαίωνα, παρακινούσε τοὺς δουλοπάροικους νὰ «διαμαρτυρηθοῦν» καὶ νὰ «ἐξεγερθοῦν» ἐναντίον τῶν λαϊκῶν φεουδαρχῶν (πρβλ., ἰδιαίτερα τὴν περὶ φημὴ συλλογὴ νόμων τοῦ Καρλομάγνου). Βλέπε ἐπίσης αὐτὰ ποὺ εἶπαμε πιδ πάνω, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν «ἐργατικῶν ἐξεγέρσεων ποὺ ξεσποῦσαν

1. «Kritik in Buchbindermeistergestalt», εἰρωνικὸ παραποσόκλι ποῦ δίνουν οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς στὸν Κάρλ Ράιχαρτ, στὴν «Ἄγία Οἰκογενεῖα». Αὐτὸς εἶχε δημοσιέψει στὰ δυὸ πρῶτα φύλλα τῆς «Γενικῆς Φιλολογικῆς Ἐφημερίδας» ἓνα ἄρθρο μὲ τὸν τίτλο: «Συγγράμματα γιὰ τὴν ἐξαθλίωση». Ὁ συγγραφέας ἔκανε ἐδῶ μιὰ κριτικὴ καὶ σ' ἓνα ἄρθρο A. T. Wöniger: «Οἱ λόγοι τῆς αὐξησης τῆς ἐξαθλίωσης», ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργον του Publicistische Abhandlungen (Δημοσιογραφικὲς Ἀφηγήσεις). Γι' αὐτὸ τὸ βιβλίον γίνεται λόγος ἐδῶ.

2. Ἀκριβὴς τίτλος: The state of the Poor: Or, An History of the Labouring classes in England. (Ἡ κατάσταση τῶν φτωχῶν, ἢ μιὰ ἱστορία τῶν ἐργαζομένων τάξεων στὴν Ἀγγλία), Λονδίνο 1797. Τὸ ἔργον τοῦ Γκυζώ δημοσιεύτηκε τὸ 1840. Οἱ δέκα τόμοι τοῦ Μοντέιγ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸ 1827 μέχρι τὸ 1842 καὶ μελετοῦσαν τὴν κατάστασιν τῶν Γάλλων «στοὺς πέντε τελευταίους αἰῶνες».

ἐδῶ καὶ κεῖ», «γιά τίς «καταπιεζόμενες τάξεις» καί τὰ ξεσηκώματά τους τὸ 16ο αἰῶνα.

Οἱ παλαιότερες μορφές τῶν ἐργατικῶν ξεσηκωμάτων συνδέονταν μέ τὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῆς ἐργασίας σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ τὴ δομὴ τῆς ἰδιοκτησίας πού αὐτὸ συνεπάγονταν. Ἡ ἄμεση ἢ ἔμμεση κομμουνιστικὴ ἐξέγερση συνδέεται μέ τὴ μεγάλη βιομηχανία. Ἄντι νὰ μπεῖ στίς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς τεράστιας ἱστορίας, ὁ Ἅγιος Μάξ πραγματοποιεῖ ἓνα ἱερὸ πέρασμα ἀπὸ τίς ὑπομονητικὲς καταπιεζόμενες τάξεις στίς ἀγανακτισμένες καταπιεζόμενες τάξεις:

«Τώρα πού καθένας πρέπει νὰ κάλλιεργεῖ τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ γίνεῖ ἓνας ἄνθρωπος» («ἀπό ποῦ οἱ καταλανοὶ ἐργάτες, λόγου χάρη, «ξέρουν λοιπὸν» ὅτι «καθένας πρέπει νὰ καλλιεργεῖ τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ γίνεῖ ἄνθρωπος»;) «τὸ γεγονός νὰ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος καταδικασμένος νὰ δουλεύει πάνω σὲ μιὰ μηχανή εἶναι ταυτόσημο μέ δουλεία». (σ. 158).

Ἔτσι λοιπὸν πρὶν ἀπὸ τὸν Σπάρτακο καὶ τίς ἐξεγέρσεις τῶν δούλων ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν αὐτὸς πού ἐμπόδιζε ὥστε «ὁ ἄνθρωπος ὁ καταδικασμένος νὰ δουλεύει πάνω σὲ μιὰ μηχανή» νὰ μὴν εἶναι παρόμοιος «μέ ἓνα δούλο». Καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Σπάρτακου, ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἀναμφισβήτητα αὐτὴ πού καταργοῦσε αὐτὴ τὴ σχέση καὶ γέννησε τὴ δουλεία. «Ἡ μήπως» ὁ Στίρνερ «εἶχε μάλιστα» ἀκούσει νὰ μιᾶνε γιὰ τὴ συσχέτιση ἀνάμεσα στὰ σύγχρονα ἐργατικὰ ξεσηκώματα καὶ τὴ χρῆση τῶν μηχανῶν καὶ θέλησε ἐδῶ νὰ τὰ ὑπαινιχθεῖ; Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ δὲν εἶναι ἡ εἰσαγωγή τῆς δουλειᾶς μέ τὴ μηχανή πού ἔκανε τοὺς ἐργάτες ἐπαναστάτες, ἀλλὰ ἡ εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀνθρώπου» εἶναι αὐτὴ πού μεταμόρφωσε σὲ δουλεία τὴ δουλειὰ μέ τὴ μηχανή. — «Ἄν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι», «θὰ ἔλεγε κανεὶς στ' ἀλήθεια» ὅτι πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιὰ «μοναδική» ἱστορία τῶν ἐργατικῶν κινήματων.

Δεύτερη ἱστορικὴ κατασκευή.

«Ἡ ἀστικὴ τάξις διακήρυξε τὸ εὐαγγέλιο τῆς ὑλικῆς εὐημερίας, κι ὅμως τώρα ἐκπλήσσεται πού ἡ θεωρία αὐτὴ βρῖσκει ὀπαδοὺς σὲ μᾶς, τοὺς προλετάρους». (σ. 159).

Πρὶν λίγο, οἱ ἐργαζόμενοι ἤθελαν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἔννοια «τοῦ ἀνθρώπου», τὸ Ἱερό. Τώρα θέλουν τὴν «ὕλική εὐημερία», τὸ βέβηλο. Πιὸ πάνω εἶχαμε τὸ «κοφομέσιασμα» τῆς ἐργασίας, τώρα μένει μονάχα ἡ ἐργασία τῆς εὐχαρίστησης. Ὁ Ὁ Ἅγιος Σάντσο δίνει μιὰ καμουτσικιά πάνω στὰ *ambas sus valientes posaderas*¹ ἢ πρώτη καμουτσικιά θίγει τὴν ὕλική ἱστορία, ἢ δεύτερη τὴν ἱερή ἱστορία, τὴν ἱστορία τοῦ Στίρνερ. Σύμφωνα μετὰ τὴν ὕλική ἱστορία, ἢ ἀριστοκρατία εἶναι αὐτὴ πού πρώτη ἔθαλε στὴ θέση τῆς ἀπόλαυσης τοῦ Εὐαγγελίου τὸ Εὐαγγέλιο τῶν ἀπολαύσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Γιὰ τὴν ἀριστοκρατία ἄρχισε ἡ ρεαλιστικὴ ἀστική ἢ τὰ ξη νὰ ἀφοσιώνεται στὴ δουλειά, ἀφίνοντάς της μὲ μεγάλη πανουργία τὶς ἀπολαύσεις πού εἶχαν ἀπαγορευτεῖ σ' αὐτὴ μετὰ τοὺς δικούς της νόμους (μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, ἡ δύναμη τῆς ἀριστοκρατίας πέρασε μετὰ τὴ μορφή χρήματος, στὶς τσέπες τῶν ἀστῶν).

Ἐνεργώντας ἔτσι, ἡ ἀστική τάξη, σύμφωνα μετὰ τὴν ἱστορία κατὰ Στίρνερ, περιορίστηκε νὰ ἀναζητήσει τὸ «Ἱερό», νὰ ἐπιδοθεῖ στὴ λατρεία τοῦ κράτους καὶ «νὰ μεταμορφώσει ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ἀντικείμενα σὲ ἰδεά-τὰ ἀντικείμενα» καὶ χρειάστηκαν οἱ Ἰησοῦτες γιὰ «νὰ σωθεῖ ἡ αἰσθησιοκρατία ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐξαφάνιση». Πάντοτε σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἱστορία, ἢ ἀστική τάξη πῆρε ὅλη τὴν ἐξουσία χάρις τὴν Ἐπανάσταση, ἄρα πῆρε καὶ τὸ εὐαγγέλιο τῶν κατόχων τῆς ἐξουσίας, τὸ εὐαγγέλιο τῆς ὕλικῆς εὐημερίας. Καὶ ὁμοίως, πάντοτε σύμφωνα μετὰ τὴν ἱστορία κατὰ Στίρνερ, ἔχουμε φτάσει τώρα στὸ σημεῖο ὥστε «στὸν κόσμο νὰ βασιλεύουν μονάχα ἰδέες». Ἡ ἱεραρχία λοιπὸν τοῦ Στίρνερ βρίσκεται τώρα καβάλλα, *entre ambas posaderas*.²

Τρίτη ἱστορικὴ κατασκευή.

Σ. 159. «Ἀφοῦ ἡ ἀστική τάξη εἶχε ἀπελευθερώσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν παντοδυναμία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τοῦ α ἢ β ἀτόμου, παρέμεινε ἀκόμα αὐτὸ τὸ εἶδος αὐθαιρέσις πού πηγάζει ἀπὸ τὴ συγκυρία τῶν σχέσεων πού μπορούμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε τὸ τυχαῖο τῶν περιστάσεων. Παρέμειναν ἡ τύχη καὶ οἱ εὐνοούμενοι τῆς τύχης».

Ὁ Ὁ Ἅγιος Σάντσο κάνει ὕστερα τοὺς κομμουνιστὲς «νὰ ἀνακαλύπτουν» «ἕνα νόμο καὶ μιὰ καινούργια τάξη πού δάζουν ἕνα τέρμα σ' αὐτὲς τὶς τα-

1. Τὸ δυὸ του γερὰ καπούλια.

2. Ἀνάμεσα στὰ δυὸ καπούλια.

λαντεύσεις» (ἢ ὀνομάστε τες ἔπως θέλετε). Ἐέρει μονάχα ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ θέμα, ὅτι οἱ κομμουνιστὲς πρέπει τώρα νὰ διακηρύξουν: «Ἄς εἶναι λοιπὸν ἱερὴ αὐτὴ ἡ τάξη!» (θὰ ἔπρεπε ἐντελῶς ἀντίθετα αὐτὸς νὰ ἀναφωνήσει: ἄς γίνει ἡ σύγχυση τῶν φαντασμαγοριῶν μου ἢ ἱερὴ τάξη τῶν κομμουνιστῶν!) — «Ἐδῶ εἶναι ἡ σοφία» (Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, 13, 18). «Ὅποιος εἶναι προικισμένος μὲ λογικὸ ἄς μετρήσει τὸ πλῆθος» τῶν ἀνοησιῶν ποὺ ὁ Στίρνερ, ὁ τόσο πολύλογος καὶ συνεχῶς αὐτο-ἐπανηλαμβανόμενος, καταφέρει νὰ μπάσει ἐδῶ σὲ λίγες μονάχα γραμμές.

Στὴν πιὸ γενικὴ τῆς σημασία, ἡ πρώτη φράση σημαίνει: ἀφοῦ ἡ ἀστική τάξη κατάργησε τὴ φεουδαρχία, παρέμεινε ἡ ἀστική τάξη. Ἡ ἀκόμα, ἀφοῦ μέσα στὴ φαντασία τοῦ «Στίρνερ» κατάργηθη ἡ κυριαρχία τῶν προσώπων, ἔμεινε νὰ γίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο. «Θὰ ἔλεγε κανεὶς» ὅτι μποροῦν νὰ συσχετιστοῦν οἱ δυὸ περισσότερο ἀπομακρυσμένες ἱστορικές ἐποχές, σὲ μιὰ σχέση ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἱερὴ σχέση, τὴ σχέση σὰν Ἱερό, τὴ σχέση στὸν οὐρανό.

Στὸ μεταξύ, αὐτὴ ἡ φράση τοῦ Ἁγίου Σάντσο δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ τὸν ἀ π λ ὀ τ ρ ὀ π ο τῆς πιὸ πάνω ἀνοησίας, προωθεῖται μέχρι τὸ σ ὄ ν θ ε τ ο καὶ τὸ δ ι - σ ὄ ν θ ε τ ο τρόπο ἀνοησίας. Πραγματικά, ὁ Ἁγιος Μᾶξ πιστεύει πρῶτον τοὺς ἀ σ τ ο ὺ ς ποὺ ἀπελευθερώνουν τὸν ἑ α υ τ ὀ τ ο υ ς, ὅταν λένε ὅτι ἀπελευθερώνοντας τὸν ἑ α υ τ ὀ τ ο υ ς ἀπὸ τὴν παντοδυναμία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τοῦ α ἡ β ἀτόμου ἔχουν ἀπελευθερώσει τὴ μάζα τῆς κοινωνίας ἀπὸ αὐτὰ τὰ κακά. Δεύτερο, στὴν πραγματικότητα δὲν ἀπελευθέρωσαν τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ «τὴν παντοδυναμία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῶν ἀτόμων», ἀλλὰ ἀπὸ τὴν τυραννία τῆς συντεχνίας, τοῦ πρωτομάστορα, τῶν κλειστῶν τάξεων: μόνον τότε μπόρεσαν, χάρη σ' αὐτὸ τὸ γεγονός, νὰ ἀσκήσουν πάνω στὸν ἐργάτη τὴν «παντοδυναμία τους καὶ τὴν αὐθαιρεσία τους», σὰν π ρ α γ μ α τ ι κ ο ἰ α σ τ ο ἰ, ἀτομικά. Τρίτον, αὐτὸ ποὺ κατήργησαν εἶναι ἀποκλειστικά ἢ π ε ρ ι σ σ ὀ τ ε ρ ο ἢ λ ι γ ὀ τ ε ρ ο ἰδεαλιστικὴ φαινομενικότητα τῆς προηγούμενης παντοδυναμίας καὶ αὐθαιρείας τῶν ἀτόμων, γιὰ νὰ ἐγκαθιδρύσουν στὴ θέση τους αὐτὴ τὴν καινούργια παντοδυναμία καὶ τὴν καινούργια αὐθαιρεσία σὲ ὄλη τους τὴν ὕλική θαναυσότητα. Αὐτὸς, ὁ ἀ σ τ ὀ ς, δὲν ἤθελε πιά νὰ βλέπει τὴν «παντοδυναμία του καὶ τὴν αὐθαιρεσία» του νὰ περιορίζεται ἀπὸ τὴν «παντοδυναμία καὶ αὐθαιρεσία» τῆς προηγούμενης πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς συγκεντρωμένης στὴ μοναρχία, στοὺς εὐγενεῖς καὶ τὴ συντεχνία. Ὁ μόνος περιορισμὸς ποὺ θὰ δέχονταν ἦταν ὁ περιορισμὸς ἀπὸ τὰ γενικὰ συμφέροντα ὅλης τῆς ἀ σ τ ι-

κ ή ς τάξης, όπως εκφράζονται στην ά σ τ ι κ ή νομοθεσία. Τò μόνο πού έκανε ήταν νά καταργήσει τήν παντοδυναμία και τήν αυθαιρεσία πού στέκοταν έμπόδιο στην παντοδυναμία και τήν αυθαιρεσία τών ατομικών ά σ τ ω ν (βλέπε «Πολιτικός φιλελευθερισμός»).

Ήντι νά κάνει μιá πραγματική áνάλυση τής συγκυρίας τών σχέσεων, έ ο Άγιος Σάντσο τήν κάνει τώρα νά εξακολουθεί νά υπάρχει κάτω άπό τή μορφή τής γενικής κατηγορίας «συγκυρία, κτλ.» — ένω, μέ τήν κυριαρχία τής ά σ τ ι κ ή ς τ á ξ η ς, έχει γίνει μιá έντελώς διαφορετική συγκυρία έντελώς διαφορετικών σχέσεων — και τής δίνει τò άκόμα πιό άσαφές όνομα τής «τύχης τών περιστάσεων» — σάμπως «ή παντοδυναμία και ή αυθαιρεσία τού α ή β άτόμου» νά μήν ήταν κι αυτές οι ίδιες μιá «συγκυρία σχέσεων». Ο Άγιος Σάντσο λοιπόν εξαφανίζει τήν πραγματική βάση τού κομμουνισμού: τή σ υ γ κ ε κ ρ ι μ έ ν η συγκυρία τών σχέσεων μέσα στο ά σ τ ι κ ό καθεστώς: άπό δω και πέρα, είναι σέ θέση νά μετατρέψει αυτό τò νεφελώδη κομμουνισμό στον έερò κομμουνισμό του. «Θά έλεγε στ' άλήθεια κανείς» ότι ό «Στίρνερ» είναι ένας «άνθρωπος πού ό ιστορικός πλούτος του» «είναι καθάρá ιδεατός», φανταστικός, — ότι ό Στίρνερ είναι ό «τέλειος ζητιάνος». Πρβλ. «τò Βιβλίο» (σ. 362).

Αυτή ή μεγάλη κατασκευή, ή μάλλον οι προκείμενες τού συλλογισμού, έπαναλαμβάνονται μέ πολλή έμφαση στα παρακάτω λόγια:

«Ο πολιτικός φιλελευθερισμός έχει καταργήσει τήν ανισότητα τών κυρίων και τών ύπηρετών. Τά έκανε όλα χωρίς κύρια, άναρχικά!». «Ο κύριος άποχωρίστηκε πιá από τò άτομο, άπό τόν έγωιστή, για νά γίνει ένα φ á ν τ α σ μ α: νόμος ή κράτος».

Κυριαρχία τών φαντασμάτων = (ιεραρχία) = άπουσία κυρίου, πράγμα πού ίσοδυναμεί μέ κυριαρχία τών «παντοδύναμων» ά σ τ ω ν. Βλέπουμε ότι αυτή ή κυριαρχία τών φαντασμάτων είναι, αντίθετα, ή κυριαρχία πού άσκειται άπό τούς π ο λ υ á ρ ι θ μ ο υ ς πραγματικούς κυρίους. Άρα, θά μπορούσε έξίσου δικαιολογημένα νά θεωρηθεί ό κομμουνισμός σάν άπελευθέρωση άπ' αυτή τήν κυριαρχία τών πολυάριθμων κυρίων. Άλλά αυτό ό Άγιος Σάντσο δέ θά μπορούσε νά τò έπιτρέψει, γιατί τότε θά άνατρέπονταν οι λογικές του κατασκευές για τόν κομμουνισμό, καθώς και όλόκληρο τò σύστημά του τών «ελεύθερων ανθρώπων». Κι έτσι συνεχίζονται τά πράγματα σ' όλόκληρο τò «Βιβλίο». Είναι άρκετό ένα μοναδικό συμπέρασμα πού θγαίνει άπό τις προκείμενες προτάσεις τού συλλογισμού τού άγίου μας, ένα μοναδικό ιστορικό γεγονός, για νά άνατραπούν σειρές όλόκληρες άπό διεισδυτικές ένοράσεις και άποτελέσματα.

Τέταρτη ιερή κατασκευή.

Στή σελίδα 350, ο Άγιος Σάντσο θγάζει τον κομμουνισμό άμεσα από την κατάργηση τής δουλοπαροικίας.

I. Μείζων όρος:

«Ήταν έξαιρετική πρόοδος, όταν οί άνθρωποι κατάφεραν νά θεωροϋντα ι» (!) «σάν ιδιοκτήτες. Αυτό έσήμαινε τήν κατάργηση τής δουλοπαροικίας και όλοι αύτοι πού ως τώρα ήταν άπλως μιá ιδιοκτησία έγιναν από δώ και μπρός κύριοι».

(Αυτή ή άνοησία στην άπλή της μορφή σημαίνει: Ή δουλοπαροικία καταργήθηκε από τή στιγμή πού καταργήθηκε). Ή σύνοθετη μορφή αυτής τής ίδιας άνόητης φράσης λέει ότι ο Άγιος Σάντσο πιστεύει πώς γίνεται κανείς ιδιοκτήτης χάρη στον άγιο στοχασμό, χάρη στο ότι «θεωρείται» σάν τέτοιος. Στην πραγματικότητα, ή δυσκολία ήταν νά γίνει κανείς ιδιοκτήτης. Το νά θεωρείται έτσι, ήταν κάτι πού έρχόταν ύστερα από μόνο του. Τέλος ή δι-σύνοθετη μορφή τής άνοησίας λέει: όταν ή κατάργηση τής δουλοπαροικίας, κατάργηση άρχικά τοπική, άρχισε νά εκδηλώνει τις συνέπειές της και έτσι γενικεύτηκε, τότε οί άνθρωποι πάψανε νά είναι ικανοί νά «έπιθάλλουν» νά «θεωρείται» ότι άξιζε τό νά κατέχει κανείς (στον κάτοχο κόστιζαν πολύ άκριβά αύτοι πού αυτός κατείχε). Συνεπώς, ή πολύ μεγάλη μάζα αυτών πού «ήταν ως τότε οί ίδιοι άντικείμενα ιδιοκτησίας», δηλαδή άναγκαστικά εργαζόμενοι, δέν έγιναν «κύριοι», αλλά ανεξάρτητοι εργαζόμενοι.

II. Έλάσσων ιστορικός όρος, πού καλύπτει περίπου όκτώ αιώνες, άν και «δέ θα γίνει άντιληπτό όλο του τό θάρος» (πρόβλ. Βίγκαντ, σ. 194).

«Άλλά, από δώ και μπρός, ή ιδιοκτησία Σου και τά άγαθά Σου δέν είναι πια άρκετά και δέν άναγνωρίζονται πια. Άντίθετα, ή ικανότητά Σου νά δουλεύεις και ή εργασία Σου έχουν όλο και μεγαλύτερη άξία. Έκτιμάμε τώρα τήν κυρίαρχία σου πάνω στα πράγματα, όπως προηγούμενα» (;) «τήν ιδιοκτησία Σου πάνω σ' αυτά. Πλούτος Σου είναι ή εργασία Σου. Είσαι από δώ και μπρός ο κύριος ή ο κάτοχος αυτού πού Έσύ έχεις δημιουργήσει με τήν εργασία Σου, όχι αυτού πού Έσύ έχεις αποκτήσει με κληρονομιά». (Στό ίδιο).

Νά τό περιεχόμενο αυτής τής φράσης: «Άπό δώ και μπρός» — δέν

...πιά» — «άντίθετα» — «τώρα» — «δπως και προηγούμενα» — «ἀπὸ δῶ και μπρὸς» — «ἦ» — «ἔχι».

Παρόλο πὸ ὁ «Στίρνερ» ἔχει φτάσει «τώρα» στὸ σημεῖο ὥστε «Ἐσὺ» (δηλαδὴ ὁ Σέλιγκα) νὰ εἶσαι ὁ κύριος αὐτοῦ πὸ Ἐσὺ ἔχεις δημιουργήσει με τὴν ἐργασία Σου, ἔχι αὐτοῦ πὸ ἔχεις ἀποκτήσει με κληρονομιά, τοῦ ἔρχεται ξαφνικά στὸ μυαλό «τώρα», ὅτι συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο — και ἔτσι κάνει τὸν κομμουνισμό νὰ γεννιέται σὰν ἓνα τέρας, ἀπὸ αὐτὲς τὶς δυὸ διαστρεβλωμένες προκείμενες τοῦ συλλογισμοῦ του.

III. Κομμουνιστικὸ συμπέρασμα.

Ἄ λ λ ἄ μιὰ και τ ὄ ρ α ἔλα ἔχουν ἀποκτηθεῖ με κληρονομιά και κάθε δεκάρα πὸ Ἐσὺ διαθέτεις φέρνει τὴ σφραγίδα ἔχι τῆς ἐργασίας ἀλλὰ τῆς κληρονομιάς» (ἀποκορύφωμα ἀνοησίας), «πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ἀναπλαστοῦν ἔλα».

Μὲ αὐτὴ τὴν φράση ὁ Σέλιγκα μπορεῖ νὰ φαντάζεται ὅτι βρίσκεται στὴν ἀνοδο ἢ στὴν κατάρπωση τῶν κοινοτήτων τοῦ Μεσαίωνα, ὅπως και στὸν κομμουνισμό τοῦ 19ου αἰῶνα. Ὅσο γιὰ τὸν Ἅγιο Μάξ, παρὰ τὶς ἐκφράσεις τοῦ «αὐτὸ πὸ ἔχει δημιουργηθεῖ με τὴν ἐργασία» και «κερδηθεῖ με κληρονομιά», δὲν κατάφερε με κανέναν τρόπο νὰ «κυριαρχήσει πάνω στὰ πράγματα», ἀλλὰ τὸ πολὺ-πολὺ ἔχει πετύχει νὰ «κατέχει» τὴν ἀνοησία.

Αὐτοὶ πὸ τὸς ἀρέσουν οἱ κατασκευὲς μποροῦν νὰ πᾶνε νὰ δοῦνε στὴ σελίδα 421 πῶς ὁ Ἅγιος Μάξ, ἀφοῦ κατασκεύασε τὸν κομμουνισμό ξεκινώντας ἀπὸ τὴ δουλοπαροικία, κάνει σὲ συνέχεια μιὰν ἄλλη καινούργια κατασκευή τοῦ κομμουνισμοῦ, πὸ εἶναι ἀπὸ δῶ και πέρα ἢ δουλοπαροικία κατ' ἀπὸ τὴν κυριαρχία ἐνὸς τιμαριούχου: τῆς κοινωνίας — ἔλα αὐτὰ ἀκολουθώντας τὸ ἴδιο πιδὸ πάνω σχέδιο πὸ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ μετατρέπει τὸ μέσο, πὸ μ' αὐτὸ κερδίζουμε κάτι, σὲ «ἱερὸ» πὸ με τὴ «χάρη» του παίρνουμε κάτι. Και γιὰ νὰ τελειώνουμε, νὰ τώρα μερικὲς μονάχα «οἰεισδύσεις μέσα στὴν οὐσία» τοῦ κομμουνισμοῦ, πὸ ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς προηγούμενες προκείμενες τοῦ συλλογισμοῦ.

Πρῶτα-πρῶτα ὁ «Στίρνερ» μᾶς δίνει μιὰ καινούργια θεωρία τῆς ἐκμετάλλευσης. Ἡ ἐκμετάλλευση προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι

«Ὅ ἓνα ἐργοστάσιο πὸ φτιάχνουν καρφίτσες, ὁ ἐργάτης φτιάχνει ἓ μονάχα ἓνα ἀπομονωμένο κομμάτι, δουλεύει μονάχα γιὰ νὰ προετοι-

μάσει τὴν ἐργασία ἑνὸς ἄλλου, πὺ ἀρα τὸ χρησιμοποιεῖ, τὸ ἐκμεταλλεύεται». (σ. 158).

Ἔτσι ὁ «Στίρνερ» κάνει ἐδῶ τὴν ἀνακάλυψη ὅτι οἱ ἐργάτες ἑνὸς ἐργοστασίου ἐκμεταλλεύονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, γιὰτὶ καθένας «ἐτοιμάζει τὴν ἐργασία» ἑνὸς ἄλλου, ἐνῶ ὁ ἐργοστασιάρχης, ἀφοῦ δὲν κάνει τίποτε μὲ τὰ χέρια του, δὲ βρίσκεται καὶ σὲ θέση νὰ ἐκμεταλλεύεται τοὺς ἐργάτες. Ὁ «Στίρνερ» δίνει ἐδῶ ἕνα χτυπητὸ παράδειγμα γιὰ τὴ θλιβερὴ θέση ἔπου ἔχει τοποθετήσῃ ὁ κομμουνισμὸς τοὺς γερμανοὺς θεωρητικούς. Εἶναι τώρα ἀναγκασμένοι νὰ ἀσχολοῦνται μὲ βέβηλα ἀντικείμενα σὰν τ' ἐργοστάσια πὺ φτιάχνουν καρφίτσες, κτλ., καὶ συμπεριφέρονται ἀπέναντι τοὺς σὰν ἀληθινοὶ βάρβαροι, σὰν Ἴνδοι Τσίπγουεης¹ ἢ πρωτόγονοι Νεο-Ζηλανδοί.

«Ἀντίθετα», ὁ κομμουνισμὸς τοῦ Στίρνερ «διακηρύσσει» (στὸ ἴδιο) :

«Κάθε ἐργασία πρέπει νὰ ἔχει γιὰ σκοπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ «Ἀνθρώπου». Γι' αὐτὸ αὐτὸς (ὁ «Ἀνθρωπος») πρέπει νὰ γίνῃ κύριος τῆς ἐργασίας του, δηλαδὴ νὰ μπόρῃ νὰ τὴν πραγματοποιεῖ σὰν δλότητα».

«Ὁ Ἀνθρωπος» πρέπει νὰ γίνῃ κύριος! — «Ὁ Ἀνθρωπος» ἐξακολουθεῖ νὰ κατασκευάζει κεφάλια σὲ καρφίτσες, ἀλλὰ ἔχει συνείδησιν, καὶ αὐτὸ τὸν παρηγορεῖ, ὅτι τὰ κεφάλια ἀποτελοῦν μέρος τῶν καρφίτσῶν καὶ ὅτι μπόρῃ νὰ κατασκευάσῃ δλόκληρη τὴν καρφίτσα. Ἡ κόυραση καὶ ἡ ἀποστροφή πὺ προκαλεῖ ἡ αἰώνια ἐπακάλυψη τῆς ἐργασίας τῆς κατασκευῆς κεφαλιῶν στίς καρφίτσες μετατρέπεται χάρη σ' αὐτὴ τὴ συνείδησιν, σὲ «ἱκανοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου» /²Ω! Π/ρουντόν!

Καὶ ἄλλη διείσδυση σὲ βάθος:

«Οἱ κομμουνιστές δταν δηλώνουν ὅτι μονάχα ἡ ἐλεύθερη δραστηριότητα ἀποτελεῖ τὴν οὐσία (iterum Crispinus²) «τοῦ ἀνθρώπου, ἔχουν ὅπως κάθε θεωρία πὺ βασίζεται στίς ἐργασίμες μέρες, ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ Κυριακὴ, ἀπὸ μιὰ ἐξύψωση καὶ εὐλάβεια, πλάι στήν ἐργασία τοὺς πὺ εἶναι ἀπογυμνωμένη ἀπὸ κάθε πνευματικὸτητα».

1 Ἐρυθρόδερμοι πὺ κατοικοῦσαν ἄλλοτε κοντὰ στὴ λίμνη Μίτογκαν, στὰ σύνορα ΗΠΑ καὶ Καναδά.

2. «Τὰ ἴδια Παντελάκη μου...».

Ἐάν ἀφίσουμε κατὰ μέρος αὐτὴ τὴν «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου», πού παρεμβάλλεται ἐδῶ, ὁ δυστυχημένος μας Σάντσο εἶναι ἐπιπλέον ὑποχρεωμένος νὰ μεταμορφώσει σὲ «ἐργασία ἀπογυμνωμένη ἀπὸ πνευματικότητα» τὴν «ἐλεύθερη δραστηριότητα», δηλαδὴ αὐτὸ πού οἱ κομμουνιστὲς ὀνομάζουν δημιουργικὴ ὑπαρξή, ἔτσι ὅπως γεννιέται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη ὄλων τῶν ἱκανοτήτων τοῦ «δλοκληρωμένου ἀτόμου». θὰ λέγαμε, γιὰ νὰ γίνουμε κατανοητοὶ ἀπὸ τὸν «Στίρνερ». Ὁ βερολινέζος μας ἐνεργεῖ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, γιατί ἔχει παρατηρήσει ὅτι δὲν πρόκειται ἐδῶ «γιὰ τὴν κουραστικὴ ἐργασία τῆς σκέψης». Χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἀπλὴ μεταμόρφωση, μποροῦμε τώρα νὰ μεταμορφώσουμε τοὺς κομμουνιστὲς σὲ «θεωρία πού βασίζεται στὶς ἐργάσιμες μέρες». Ἔτσι λοιπὸν, μαζί μὲ τὴν ἐργάσιμη μέρα τοῦ ἀστοῦ, θὰ θροῦμε στὸν κομμουνισμὸ καὶ τὴν Κυριακὴ του.

Σ. 161. «Ἡ κυριακάτικη πλευρὰ τοῦ κομμουνισμοῦ εἶναι ὅτι ὁ κομμουνιστὴς βλέπει σὲ Σένα τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀδελφόν».

Ὁ κομμουνιστὴς παρουσιάζεται λοιπὸν ἐδῶ μὲ τὴ διπλὴ ὄψη τοῦ «Ἀνθρώπου» καὶ τοῦ «Ἐργαζόμενου». Εἶναι αὐτὸ πού ὁ Σάντσο τὸ ὀνομάζει (στὸ ἴδιο): «ἓνα διπλὸ ἔργον πού ἀποδίδεται στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς κομμουνιστὲς: τὸ πρῶτον εἶναι τὸ ἔργον πού ἀποφέρει ὕλικόν κέρδος καὶ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ἔργον πού ἀποφέρει ἠθικόν κέρδος».

Ἐδῶ λοιπὸν ξαναφέρει τὸ «κέρδος» καὶ τὴ γραφειοκρατία στὸν κομμουνισμὸ, πού «πετυχαίνει» ἔτσι «τοὺς τελικοὺς τοῦ σκοποῦς», παύοντας πιά νὰ εἶναι κομμουνισμός. Ὁ Στίρνερ εἶναι ἄλλωστε ὑποχρεωμένος νὰ ἐνεργεῖ ἔτσι, γιατί στὸ «Συνεταιρισμὸ» του πού θὰ κατασκευάσει ἀργότερα, κάθε ἄτομον θὰ ἔχει ἐπίσης «ἓνα διπλὸ ἔργον», ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς «Μοναδικός». Γιὰ τὴν ὥρα, δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ διῆσιμὸ ἀποδίδοντάς τον στὸν κομμουνισμὸ, μέθοδον πού θὰ τὴν ξανασυναντήσουμε στὴ θεωρία του γιὰ τὴ φεουδαρχία καὶ γιὰ τὴν ἀξιοποίησίν της.

Στὴ σελίδα 344, ὁ «Στίρνερ» πιστεύει ὅτι οἱ «κομμουνιστὲς» θέλουν νὰ «ρυθμίσουν φιλικὰ τὸ ζήτημα τῆς ἰδιοκτησίας», καὶ μάλιστα στὴ σελίδα 413, τοὺς παρουσιάζει νὰ κάνουν ἐκκλήσιν στὴν αὐτοθυσία τῶν ἀνθρώπων καὶ στὰ αἰσθήματα αὐταπάργνης τῶν κεφαλαιοκρατῶν!* Οἱ ἐλά-

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Ἐδῶ ὁ Ἅγιος Μάξ ἀποδίνει στὸν ἑαυτὸ του τὴ σοφία, ὅτι ἐπέμθηκε καὶ χτύπησε ἐκεῖ ἀκριβῶς πού ἔπρεπε, σάμπως ὅλη του ἡ δημηγορία γιὰ τὸ ἐξεγερμένο προλεταριάτον νὰ μὴν εἶναι: μὲ ἄθλια μεταμφίεσιν τοῦ Βάιπλινγκ καὶ τοῦ προλεταριάτου του πού κλέ-

χιστοι ἄστροι κομμουνιστές¹ πού ἔχουν παρουσιασθεῖ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μπαμπέφ² καί πού δέν ἦταν ἐπαναστάτες, μετριοῦνται στά δάχτυλα τοῦ ἐνός χεριοῦ. Σέ ὅλες τίς χώρες, στή μεγάλη τους πλειοψηφία οἱ κομμουνιστές εἶναι ἐπαναστάτες. Τήν ἀποψη τῶν κομμουνιστῶν γιά τὰ αἰσθηήματα αὐταπάρνησης τῶν πλουσιῶν» καί τήν «αὐτοθυσία τῶν ἀνθρώπων», ὁ Ἅγιος Μάξ μπόρεσε νά τήν ἀνακαλύψει σέ δυο ἢ τρία χωρία τοῦ Καμπέ,³ πού εἶναι ἐκεῖνος ἀπό τοὺς κομμουνιστές, πού μπορεῖ ἀκριβῶς νά δώσει περισσότερο τήν ἐντύπωση, ὅτι θά ἔκανε ἔκκληση στήν dévouement στήν αὐτοθυσία.* Αὐτά τὰ χωρία στρέφονται ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν καί, ἰδιαίτερα ἐναντίον τοῦ Μπυσέ,⁴ πού ἔχει ἀκόμα στό Παρίσι ἕνα πολὺ μικρὸ ἀριθμὸ ὁπαδούς ἐργάτες, καί ἐναντίον τῆς ἐπίθεσης πού ἔκανε κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ:

«Τὸ ἴδιο ἰσχύει καί γιά τὸ devouement (αὐτοθυσία).⁵
Εἶναι ἡ θεωρία τοῦ κ. Μπυσέ, ἀπογυμνωμένη αὐτὴ τῆ φορά ἀπὸ τήν

θει — ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Βάιπλινγκ(1) εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σπάνιους κομμουνιστές πού τοὺς ἔερεϊ χάρη στὸν Μπλουντσλι.

(1) Βάιπλινγκ 1808 - 1871): ράφτης, θεωρητικὸς τοῦ ἐξισωτικοῦ, οὐτοπικοῦ κομμουνισμοῦ.

1. Σήμερα θά λέγαμε: οἱ σοσιαλιστές θεωρητικοὶ ἀστικῆς προέλευσης, πού δέν ἦταν ὁπαδοὶ μιᾶς βίαιης ἀνατροπῆς τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος.

2. Babeuf Francois - Noël: (1760 - 1797): Γάλλος ἐπαναστάτης, πρόδρομος τῶν κομμουνιστικῶν θεωριῶν, ὁργανωτὴς τῆς Συνωμοσίας τῶν Ἰσῶν.

3. Caber Étienne: Γάλλος δημοσιογράφος, οὐτοπικὸς σοσιαλιστής, συγγραφέας κυρίως τοῦ οὐτοπικοῦ μυθιστορήματος «Τὰ εἶδη στὴν Ἰκασία», φιλοσοφικὸ καὶ κοινωνικὸ μυθιστόρημα, Παρίσι, 1842.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμαμένο στό χειρόγραφο:/ Στὴ Γαλλία, ὅλοι οἱ κομμουνιστές κατηγοροῦν τοὺς σαῖν - σίμωνικούς καί τοὺς φουριεριστοὺς, ὅτι ὑποστηρίζουν εἰρηνικὲς λύσεις καί ξεχωρίζουν ἀπ' αὐτοὺς κυρίως ἐπειδὴ ἀρνοῦντο: κάθε εἶδους «φιλικὴ διευθέτηση». Ἔτσι καί στὴν Ἀγγλία, οἱ χαρτιστές ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστές μὲ βάση τὸ ἴδιο κριτήριον.

4. Buchez Philippe - Joseph - Benjamin (1796 - 1865): Γάλλος ιστορικός καί πολιτικός, δημοκρατικός, ὁπαδὸς τοῦ Σαῖν - Σιμόν. Ἰδεολόγος τοῦ καθολικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ 1848 ἦταν Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης.

5. Ὁ Μάρξ γράφει Aufopferung καί βάζει σὲ παρένθεση τὴ γαλλικὴ λέξη dévouement μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἐποχῆς. Κάνει τὸ ἴδιο πράγμα καί μὲ τὸ Pflicht (devoir) — καθῆκον. Σ' αὐτὴ τὴν παράθεση τοῦ Καμπέ (Réfutation des doctrines de L' Atelier, Παρίσι, 1842), ὁ Μάρξ δέν ἔχει ὑπογραμμίσει ὅλες τίς λέξεις πού εἶναι ὑπογραμμισμένες στό πρωτότυπο.

Καθολική της μορφή, γιατί, χωρίς άμφιβολία, ο κ. Μπυσέ φοβάται μήπως ή τάση του προς τον καθολικισμό αποδιώξει τη μάζα των έργατων. «Για να εκπληρώσουν επάξια το καθήκον τους (λέει ο Μπυσέ)¹ χρειάζεται αυτοθυσία. — «Όποιος μπορεί άς καταλάβει! Άς ξεχωρίσει όποιος μπορεί τη διαφορά ανάμεσα σε de-voir και σε dévouement — «Άπαιτούμε αυτοθυσία από όλους, τόσο για τη μεγάλη έθνική ένότητα όσο και για την εργατική ένωση... Πρέπει να είμαστε πάντοτε ένωμένοι, πάντοτε άφοσιωμένοι (dévoués) οί μόν προς τους δέ». — Πρέπει, πρέπει! Είναι εύκολο να το λές και το λένε έδω και πολύν καιρό! Και θα το λένε ακόμη για πολύν καιρό, χωρίς έπιτυχία, αν δέ θρεθεί άλλο φάρμακο! Ό Μπυσέ² παραπονιέται για τον έγωισμό των πλουσίων, αλλά προς τί τα παράπονά του;³ Ό Μπυσέ δηλώνει ότι είναι έχθροι όλοι όσοι δέ θέλουν να άφοσιωθούν στους άλλους».

«Άν», λέει, «σπρωγμένος από τον έγωισμό, ένας άνθρωπος άρνεϊται να αυτοθυσιαστεί για τους άλλους /.../ τί θα πρέπει να κάνουμε; Δέ θα διστάσουμε ούτε στιγμή να άπαντήσουμε: Η κ ο ι ν ω ν ί α έχει πάντοτε το δ ι κ α ί ω μ α να μäs παίρνει αυτό που μäs έπιτάσσει το καθήκον να τής θυσιάζουμε... Η αυτοθυσία είναι το μοναδικό μέσο για να εκπληρώνει κανείς το καθήκον του. Καθένας μας πρέπει να θυσιάζεται, παντού και πάντα. Αυτός πού, από έγωισμό, άρνεϊται να εκπληρώσει το καθήκον του αυτοθυσιαζόμενος, πρέπει να έ ξ α ν α γ κ ά ζ ε τ α ι σ' αυτά. Έτσι ο Μπυσέ φωνάζει σε όλους τους ανθρώπους: «Άφοσιωθείτε, άφοσιωθείτε, θυσιαστείτε! Να σκέφτεστε μονάχα πώς θα θυσιαστείτε!» Άλλά αυτό δέν είναι παραγνώριση και ποδοπάτημα τής ανθρώπινης φύσης; /.../. Δέ θα ήταν αυτό... μιá ψεύτικη ιδέα, τής ανθρώπινης φύσης; (...). Δέ θα ήταν αυτό... μιá ψεύτικη ιδέα, θα λέγαμε, ίσως, μιá π α ι δ α ρ ι ω δ ί α, μιá μ ω ρ ο λ ο γ ί α; Réfutation des doctrines de L' Atelier του Καμπέ, σσ.

1. Ό Μορέ κάνει κομμιά φορά ελαφρές αλλαγές όταν μεταφράζει. Έδω έχει γράψει («λέει ο Μπυσέ») ενώ στο πρωτότυπο υπάρχει το «λέει L'Atelier και έχει παραλείψει ένα μέρος τής φράσης: «για να μόν κάνει κατάχρηση του δ ι κ α ί ω μ α τ ό ς του». Πιο πάνω μετάφρασε με δύο ρήματα το nebuter του Καμπέ. Πρόκειται πάντως για αλλαγές μικρές, πού δέν προδίνουν καθόλου ιό πνεύμα του πρωτότυπου.

2. Στο πρωτότυπο: L' Atelier

3. Τρεις γραμμές δέν είναι μεταφρασμένες.

19-20). 'Ο Καμπέ αποδείχνει ύστερα στὸν δημοκρατικὸ Μπυσέ ὅτι καταλήγει ἀναγκαστικὰ σὲ μιὰν «ἀριστοκρατία τῆς αὐτοθυσίας» μὲ διαφορετικὲς βαθμίδες, καὶ ὕστερα ρωτᾷ εἰρωνικὰ: «'Αλλὰ τί γίνεται τότε τὸ dévouement Ποῦ θρῖσκεται τὸ dévouement ὅταν ἐνεργεῖ κανεὶς γιὰ νὰ φτάσει στὶς πρὸ ψηλές βαθμίδες τῆς ἰεραρχίας;... "Ἐνα τέτοιο σύστημα θὰ μπορούσε νὰ γεννηθεῖ μονάχα στὸ κεφάλι κάποιου ποῦ θὰ ἤθελε νὰ εἶναι πάπας ἢ καρδινάλιος. 'Αλλὰ καὶ μέσα στὰ κεφάλια ἐργατῶν;!!!» — 'Ο κ. Μπυσέ δὲ θέλει νὰ μπορεῖ ἡ ἐργασία νὰ γίνῃ μιὰ εὐχάριστη διασκέδαση, οὔτε ὁ ἄνθρωπος νὰ μπορεῖ νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν εὐτυχία του καὶ νὰ δημιουργεῖ καινούργιες εὐχαριστήσεις γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος... ὑπάρχει πάνω στὴ γῆ μονάχα γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ ἓνα ρόλο, ἓνα καθῆκον. «'Οχι» κηρύσσει στοὺς κομμουνιστές, «ὁ ἄνθρωπος, αὐτὴ ἡ μεγάλη δύναμη, δὲν ἔχει γίγει μὲ κανέναν τρόπο γιὰ τὸν ἑαυτό του... αὐτὸ εἶναι μιὰ ἰδέα χοντροκομμένη. 'Ο ἄνθρωπος εἶναι ἓνας ἐργάτης στὸν κόσμος, καὶ πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἔργο ποῦ ἡ ἠθικὴ διδάσκει στὴ δραστηριότητά του, νὰ ποιῶ εἶναι τὸ καθῆκον του... "Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι ἔχουμε νὰ ἐκπληρώσουμε ἓναν ὑψηλὸ ρόλο, ἓνα ρόλο ποῦ ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποῦ θὰ τελειώσῃ μονάχα μαζί μὲ τὴν ἀνθρωπότητα /.../. 'Αλλὰ ποιὸς ἀποκάλυψε ὅλα αὐτὰ τὰ ὠραία πράγματα στὸν ἴδιον τὸν κ. Μπυσέ;» (Αὐτὸ ὁ Στίρνερ θὰ τὸ ἐξηγοῦσε ὡς ἑξῆς: 'Απὸ ποῦ ὁ Μπυσέ ξέρεῖ ὅλα αὐτὰ ποῦ πρέπει νὰ κάνει ὁ ἄνθρωπος;) /.../ «du reste, comprenez qui roulera!» 'Ο Μπυσέ συνεχίζει: «Πῶς εἶπατε; Θὰ ἦταν ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεωμένος νὰ περιμένῃ χιλιάδες αἰῶνες γιὰ νὰ μάθει ἀπὸ σᾶς τοὺς κομμουνιστές ὅτι ἔχει φτιαχτεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ ὅτι δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ ζεῖ μὲ ὅλες τὶς δυνατὲς εὐχαριστήσεις;... 'Αλλὰ /.../ δὲν πρέπει /.../ νὰ ξεχνᾶμε ὅτι εἴμαστε φτιαγμένοι γιὰ νὰ δουλεύουμε, γιὰ νὰ δουλεύουμε πᾶντοτε, καὶ ὅτι τὸ μόνον πράγμα ποῦ μπορούμε νὰ ἀπαιτοῦμε, εἶναι ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, δηλαδὴ μιὰ εὐημερία ἀρκετὴ γιὰ νὰ μπορούμε νὰ ἐκπληρώνουμε σωστὰ τὸ ρόλο μας. Πέρα ἀπ' αὐτὸ ὅλα εἶναι παράλογα καὶ ἐπικίνδυνα». — 'Αλλὰ ἀποδείξτε το, ἀποδείξτε το, καὶ μὴν ἱκανοποιεῖστε ἀπλῶς νὰ βεβαιώνετε καὶ νὰ προλέ-

1. "Ἄλλωστε, ὡς καταλάβει ὁποῖος μπορεῖ.

γετε σάν προφήτης! /.../. Πρώτα - πρώτα γιατί μιλάτε για χι-
 λι άδ ε ς α ι ω ν ε ς ; Και ύστερα, ποιός τὸ εἶπε ὅτι μᾶς περι-
 μεναν ἐπὶ τόσους αἰῶνες; Ἄλλὰ μήπως περίμεναν ἐσᾶς μὲ ὄλες τὶς
 θεωρίε ς σας γιὰ dévouement, devoir, nationalité Françaises, asso-
 ciation ouvrière¹ /.../. «Τελειώνοντας», λέει ὁ Μπυσέ, «σᾶς παρα-
 καλοῦμε νὰ μὴν πληγωθεῖτε ἀπ' αὐτὰ πού εἶπαμε» /.../ — Εἴμα-
 στε Γάλλοι ἐξίσου εὐγενικοὶ μὲ σᾶς, σᾶς παρακαλοῦμε κι ἐμεῖς νὰ
 μὴν πληγωθεῖτε» (σ. 31). «Πιστέψτε μα ς», λέει ὁ Μπυ-
 σέ, «ὁπάρχει μιὰ communauté² πού ἔχει συγκροτηθεῖ ἀπὸ και-
 ρὸ και πού και σεις εἶστε μέλη της» /.../ — «Πιστέψτε μας Μπυσέ»
 καταλήγει ὁ Καμπέ, «γίνετε κομμουνιστής!»

«Αὐτοθυσία», «καθῆκον», «κοινωνικὸ καθῆκον», «δικαίωμα τῆς κοι-
 νωνίας», «ὁ ρόλος, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου» «ἐργάτης, ρόλος τοῦ ἀν-
 θρώπου», «ἠθικὸ ἔργο», «ἐργατικὴ ἔνωση», «δημιουργία αὐτοῦ πού εἶναι
 ἀπαραίτητο στὴ ζωὴ» — ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τὰ ἴδια πράγματα γιὰ τὰ
 ὅποια ὁ Ἅγιος Σάντσο κατηγορεῖ τοὺς κομμουνιστές, και πού γιὰ τὴν
 ἀ π ο υ σ ί α τους κατηγορεῖ ὁ Μπυσέ τοὺς κομμουνιστές, κατηγορίες
 ἐπίσημες πού μὲ τὴ σειρά του τὶς γελοιοποιεῖ ὁ Καμπέ; Δὲν ἔχουμε ἐδῶ
 μπροστά στὰ μάτια μας τὴν ἴδια τὴν «ἱεραρχία» τοῦ Στίρνερ;

Τελειώνοντας, ὁ Ἅγιος Σάντσο, στὴ σελίδα 169, δίνει στὸν κομμου-
 νισμὸ τὴ χαριστικὴ βολὴ προφέροντας τὴν παρακάτω φράση:

«Τὴν ὥρα πού ἀφαιροῦν» (!) «ἐπίσης τὴν ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α,
 οἱ σοσιαλιστές δὲν παίρνουν ὑπόψη τους ὅτι αὐτὴ ἐπιζητεῖ μέσα στὴν
 ἴδια τὴ φύση τῶν ἀνθρώπων. Μονάχα τὰ χρήματα και τὰ ἀγαθὰ
 ἀποτελοῦν ἰδιοκτησία; Και κάθε γνώμη δὲν εἶναι κάτι δικό μου,³
 κάτι πού μοῦ ἀνήκει; Θὰ πρέπει τότε νὰ καταργήσουμε κάθε γνώμη
 ἢ νὰ τὴν κάνουμε ἀπρόσωπη».

Ἡ μήπως ἡ γνώμη τοῦ Ἁγίου Σάντσο, ὅταν δὲ γίνεται γνώμη ἐπί-
 σης τῶν ἄλλων, τοῦ δίνει ἐξουσία πάνω σὲ ὅ,τιδήποτε, ἔστω και πάνω στὴ
 γνώμη τῶν ἄλλων; Ὁ Ἅγιος Σάντσο ἀντιπαρθέτει στὸν κομμουνισμὸ τὸ
 κεφάλαιο τῆς γνώμης του, και κάνοντας αὐτό, περιορίζεται γι' ἄλλη μιὰ

1. Ἀφοσίωση - αὐτοθυσία, καθῆκον, γαλλικὴ ἐθνικότητα, ἐργατικὴ ἔνωση.

2. Κοινότητα.

3. Ὁ Στίρνερ παίζει μὲ τὴ λέξη Meinung (γνώμη) πού τὴ βάζει δίπλα στὸ
 mein (δικό μου).

φορά νά ἐπαναλάβει ἐναντίον του τίς πιό ξεφτισμένες και τίς πιό τετριμμένες ἀστικές κατηγορίες, και πιστεύει διτι ἔχει πεῖ κάτι τὸ πρωτότυπο, γιατί γι' αὐτόν, τὸν καλλιεργημένο Βερολινέζο, αὐτὲς οἱ κοινοτοπίες εἶναι κάτι καινούργιο. Ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς ἄλλους, και ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους, ἐδῶ και τριάντα χρόνια, και ἐπίσης ἀργότερα, ὁ Ντεστὺτ ντέ Τρασύ¹ εἶπε τὸ ἴδιο πράγμα, και πολὺ καλύτερα, μέσα στὸ βιβλίο ἀπὸ ὅπου θὰ παραθέσουμε μερικὰ ἀποσπάσματα:

«Ἔχει στηθεῖ μὲ κάθε ἐπισημότητα ἢ δίκη τῆς ἰδιοκτησίας και ἔχουν διατυπωθεῖ τὰ ὑπὲρ και τὰ κατὰ, σάμπως νὰ ἐξαρτιόταν ἀπὸ μᾶς νὰ ἀποφασίσουμε ἂν θὰ ἔπρεπε ἢ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἰδιοκτησία σ' αὐτόν τὸν κόσμο. Ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει διτι παρανοοῦμε τελειῶς τὴ φύση μας». *Traité de la volonté*, Παρίσι 1826, σ.18).

Και ὕστερα ὁ κ. Ντεστὺτ ντέ Τρασύ καταπιάνεται νὰ ἀποδείξει διτι *propriété, individualité* και *personalité*² εἶναι πράγματα ταυτόσημα, διτι μέσα στὸ «Ἐγὼ» (μοί) ὑπάρχει ἐπίσης τὸ «δικό μου» (*le mien*) και θρῖσκει μιά φυσικὴ βάση γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία στὸ γεγονός διτι:

«Ἡ φύση τὸν ἔχει προικίσει (τὸν ἄνθρωπο) μὲ μιὰν ἰδιοκτησία ἀναπόφευκτη και ἀνεπαλλοτρίωτη, τὴν ἰδιοκτησία μὲ τὴ μορφή, τῆς ἀτομικότητάς του» (σ. 17). — Τὸ ἄτομο «βλέπει καθαρά διτι αὐτὸ τὸ Ἐ γ ὼ εἶναι ἀποκλειστικὸς ἰδιοκτῆτης τοῦ σώματος ποῦ τοῦ δίνει ζωὴ, τῶν ὀργάνων ποῦ βάζει σὲ κίνηση, ὄλων τῶν ἱκανοτήτων τους, ὄλων τῶν δυνάμεών τους, ὄλων τῶν ἀποτελεσμάτων ποῦ παράγουν, ὄλων τῶν παθῶν και τῶν πράξεών τους. Γιατί ὄλα αὐτὰ τελειώνουν κι ἀρχίζουν μὲ αὐτὸ τὸ Ἐγὼ, ὑπάρχουν μονάχα μέσο αὐτοῦ, μπαίνουν σὲ κίνηση μέσο τῆς δράσης του, και κανένα ἄλλο πρόσωπο δὲ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὰ τὰ ἴδια ὄργανα ἢ νὰ ὑποστεῖ τὴν ἴδια ἐπίδραση ἀπ' αὐτά» (σ. 16). «Ἰδιοκτησία ὑπάρχει, ἂν ὄχι ἀκριβῶς παντοῦ ὅπου ὑπάρχει ἓνα αἰσθανόμενο ἄτομο, τουλάχιστο παντοῦ ὅπου ὑπάρχει ἓνα ἄτομο μὲ θέληση». (σ. 19). Ἔχοντας ἔτσι ταυτίσει ὁ Ντεστὺτ ντέ Τρασύ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία

1. Ντεστὺτ ντέ Τρασύ: Γάλλος οἰκονομολόγος και φιλόσοφος ὁπαδὸς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας. Ὁ Μάρξ θ' ἀναφερθεῖ στις οἰκονομικὲς του θεωρίες κυρίως στις «Θ ε ω ρ ί ε ς γ ι ἄ τ ῆ ν ὑ π ε ρ α ἱ ἰ α». Ἔκδ. Dietz 1956, τόμ. 1, σσ. 231 + 244.

2. Ἰδιοκτησία, ἀτομικότητα και προσωπικότητα.

και προσωπικότητα κάνοντας παιγνίδι με τις λέξεις *propriété* και *propre* σαν τον «Στίρνερ» που παίζει με τις λέξεις *mein* και *Meinung*, *Eigentum*² και *Eigenheit*³ καταλήγει στο παρακάτω συμπέρασμα:

«Είναι, επομένως, έντελῶς άνώφελο νά συζητάμε μήπως θά ήταν καλύτερα για τον καθένα από μās νά μὴν υπήρχε τίποτε που νά είναι δικό του *de discuter s'il ne vaudrait pas mieux que rien ne fut propre à chacun de nous*⁴. Σε όλες τις περιπτώσεις θά ισοδυναμούσε με τὸ νά άναρωτιόμαστε μήπως ήταν επιθυμητό για μās νά είμαστε τελείως διαφορετικοί άπ' αυτό που είμαστε, και ακόμα νά ξεετάζουμε μήπως θά ήταν καλύτερα νά μὴν υπήρχαμε καθόλου». (σ. 22).

«Πρόκειται για έξαιρετικά συνηθισμένες», και τώρα πιά παραδοσιακές αντίρρήσεις στον κομμουνισμό, και γι αυτόν ακριβῶς τὸ λόγο «δεν είναι έκπληκτικό που ὁ «Στίρνερ» τις επαναλαμβάνει.

“Όταν ὁ στενοκέφαλος άστός λέει στους κομμουνιστές: καταργώντας τὴν ιδιοκτησία, δηλ., τὴν ύπαρξή μου σαν κεφαλαιοκράτη, σά γαιοκτήμονα, σαν ιδιοκτήτη εργοστασίου, και τὴν ύπαρξή σου σαν εργάτη, καταργεῖς τὴν προσωπικότητά μου και τὴ δικιά σου. Κάνοντας αδύνατο για μένα νά ἐκμεταλλεύομαι ἐσās τούς εργάτες, νά εἰσπράττω τὰ κέρδη μου, τούς τόκους μου ἢ τὸ εἰσόδημά μου, κάνετε αδύνατο για μένα νά ύπάρχω σαν άτομο.—“Όταν, επομένως ὁ άστός ἐξηγεῖ στους κομμουνιστές: καταργώντας τὴν ύπαρξή μου *σ ἄ ν ἄ σ τ ο ὕ*, καταργεῖτε τὴν ύπαρξή μου *σ ἄ ν ἄ τ ὀ μ ο υ*, όταν ἔτσι ταυτίζει τον ἑαυτό του σαν άστὸ με τον ἑαυτό του σαν άτομο, πρέπει τουλάχιστο κανείς νά αναγνωρίσει τὴν εἰλικρίνειά του και τὴν ἀδιαντροπία του. Για τον άστὸ συμβαίνει ασφαλῶς αυτό: πιστεύει πῶς είναι άτομο μονάχα στὸ βαθμὸ που είναι άστός.

Ἐπὶ τὴν ὥρα ὡστόσο, που οἱ θεωρητικοὶ τῆς άστικής τάξης ἔρχονται και δίνουν μιὰ γενική ἔκφραση σ' αὐτὴ τὴ βεβαίωση, ταυτίζοντας

1. Ἰδιοκτησία και δικό μου.

2. Δικό μου και γνώμη - άποψη.

3. Ἰδιοκτησία και ιδιομορφία - ιδιότητα.

4. Ἡ γαλλική φράση είναι τοῦ Μάρξ, που τὴν παράθεσε μετὰ τὴ μετάφρασή της στὰ γερμανικά.

έπίσης θεωρητικά την ιδιοκτησία του άστου με την ατομικότητα και θέλοντας να δώσουν μια λογική δικαιολόγηση για αυτή την ταύτιση, τότε αυτός ο παραλογισμός αρχίζει να γίνεται επίσημος και ιερός.

Πιο πάνω ο «Στίρνερ» άνασκεύασε την κομμουνιστική κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας μετατρέποντας πρώτον την ατομική ιδιοκτησία σε αυτό που «έχει» κανείς και διακηρύσσοντας ότι το ρήμα «έχω» είναι μια απαραίτητη λέξη, μια αιώνια αλήθεια, γιατί ακόμα και στην κομμουνιστική κοινωνία θα συμβαίνει να «έχει» ο «Στίρνερ» στομαχόπονο. Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο βασίζει εδώ το αδύνατο να καταργηθεί ή ατομική ιδιοκτησία με το να τη μετατρέπει στην ξννοια της κατοχής ιδιοκτησίας, έκμεταλλεύμενος την έτυμολογική σύνδεση ανάμεσα στις λέξεις Eigentum και eigen¹ και άνακηρύσσοντας τη λέξη eigen αιώνια αλήθεια, διότι ακόμα και στο κομμουνιστικό σύστημα θα μπορούσε να συμβεί ώστε ένας στομαχόπονος να είναι eigen για αυτόν. "Όλος αυτός ο θεωρητικός παραλογισμός, που ζητάει καταφύγιο στην έτυμολογία, θα ήταν αδύνατος αν ή τωρινή ατομική ιδιοκτησία, που οι κομμουνιστές θέλουν να καταργήσουν, δεν είχε μετατραπεί στην άφηρημένη ιδέα της «ιδιοκτησίας». Αυτή ή μετατροπή, από τη μια μεριά, σε άπαλλάσσει από τον κόπο να έχεις ό,τιδήποτε να πεις, ή ακόμα άπλως και να ξέρεις ό,τιδήποτε, για την πραγματική ατομική ιδιοκτησία και, από την άλλη μεριά, σε διευκολύνει να άνακαλύψεις μιάν αντίφαση στον κομμουνισμό, μια και ο σ τ ε ρ α από την κατάργηση της (τ ω ρ ι ν ή ς) ατομικής ιδιοκτησίας είναι άσφαλως εύκολο να άνακαλύψεις ακόμα δλων των ειδών τα πράγματα που μπορούν να συμπεριληφθούν στον όρο «ιδιοκτησία». Στην πραγματικότητα, θέβαια, ή κατάσταση είναι ακριβώς ή αντίστροφη (*). Στην πραγματικότητα, διαθέτω ατομική ιδιοκτησία μόνο στο βαθμό που έχω κάτι που μπορεί να πουληθεί, ενώ κάτι που είναι ιδιαίτερο σε μένα /meine Eigenheit/ μπορεί να μην πουλιέται καθόλου. Το ρούχο μου είναι για μένα ατομική ιδιοκτησία μονάχα στο βαθμό που μπορώ να το άνταλλάξω, να το δάλω ένέχυρο ή να το πουλήσω, μονάχα στο βαθμό που /αυτό/ είναι /έμπορεύσιμο/. "Αν χάσει αυτό το χαρα-

1. 'Ιδιοκτησία και δικό μου.

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο:/ 'Η πραγματική ατομική ιδιοκτησία είναι κάτι το έξαιρετικά γενικό που δεν έχει καμιά σχέση με την ατομικότητα, που στην πραγματικότητα έκμηδενίζει άμεσα την ατομικότητα. Στο βαθμό που θεωρούμαι κάτοχος ιδιοκτησίας δε θεωρούμαι άτομο — πρόκειται για μια θέση που επιβεβαιώνεται καθημερινά από τους γάμους για το χρήμα.

κτηριστικό, αν κουρευλιστεί, πάλι μπορεί να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά που να το κάνουν χρήσιμο για μένα, μπορεί μάλιστα να γίνει ένα χαρακτηριστικό δικό μου και να με κάνει κουρελῆ. Ἄλλὰ κανένας οικονομολόγος δὲ θὰ σκέφτονταν ποτὲ νὰ τὸ χαρακτηρίσει ἀτομικὴ μου ιδιοκτησία, μιὰ κι αὐτὸ δὲ μοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἐξουσιάσω οὔτε καὶ τὴν παραμικρὴ ἐργασία ἄλλου. Ἐνας νομικός, ἕνας ἰδεολόγος, τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ἴσως νὰ ἐπέτρεπε ἀκόμα στὸν ἑαυτὸ του τέτιες μωρολογίες. Ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία ἀλλοτριώνει τὴν ἀτομικότητα ὅχι μόνο τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων. Ἡ γῆ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴ γαιοπρόσοδο, κι ἡ μηχανὴ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ κέρδος. Γιὰ τὸ γαιοχτήμονα ἡ γῆ ἔχει μονάχα μιὰ σημασία: τὴ γαιοπρόσοδο. Νοικιάζει τὴ γῆ του καὶ παίρνει νοίκι. Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι ἕνα χαρακτηριστικὸ πὸν μπορεί ἡ γῆ νὰ τὸ χάσει, χωρὶς νὰ χάσει κανένα σύμφυτο χαρακτηριστικὸ τῆς, χωρὶς, λόγου χάρη, νὰ χάσει ἕνα μέρος τῆς γονιμότητάς τῆς. Εἶναι ἕνα χαρακτηριστικὸ πὸν ἡ ἔκταση καὶ ἀκόμα ἡ ὑπαρξὴ του ἐξαρτιέται ἀπὸ κοινωνικὲς σχέσεις πὸν δημιουργοῦνται καὶ καταστρέφονται χωρὶς τὴν ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τῶν ἀτομικῶν γαιοκτημόνων. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τίς μηχανές. Τὸ πόσο λίγη σχέση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ χρῆμα, τὴν πιδ γενικὴ μορφή ιδιοκτησίας, καὶ στὶς ἰδιομορφίες τοῦ ἀτόμου, τὸ πόσο ἄμεσα ἔρχονται σὲ ἀντιπαράθεση τὸ ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἦταν ἤδη γνωστὸ στὸν Σαίξπηρ, πολὺ καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι στὸ θεωρητικολόγο μας μικροαστό:

Τόσο ἀπ' αὐτὸ κάνει τὸ μαῦρο ἄσπρο, τ' ἄσκημο
 ὠραῖο, τ' ἄδικο δίκιο, τὸ χυδαῖο εὐγενικό,
 τὸ παλιὸ νέο, τὴ δειλία ἀντρεία...

... τοῦτος ὁ κίτρινος

δοῦλος...

... κάνει λατρευτὴ τὴ λέπρα...

τοῦτο ξαναπαντρεύει χήρα μαραμμένη
 γυναίκα ἀπ' τὸ νοσοκομεῖο μὲ σπυριὰ ὀμπυασμένα
 πὸν προκαλεῖ ἐμετόν, αὐτὸ τὴ μπαλασμώνει
 καὶ τὴν ἀρωματίζει πάλι ἀνθὸ τοῦ Ἀπρίλη.

... Θεὸ δρατὲ

πὸν συγκολλᾷ τὰ ἀντίθετα, τὰ κάνεις νὰ φιλιῶνται! (1)

1. Σαίξπηρ, «Τίμων ὁ Ἀθηναῖος», πράξη Δ', σκηνὴ 3. Μετάφρ. Β. Ρῶτα. Ἔκδ. «Ἰκαρος», 1963.

Με μιὰ λέξη, ἡ γαιοπρόσδος, τὸ κέρδος, κτλ., αὐτὲς οἱ πραγματικές μορφές ὑπαρξῆς τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, εἶναι *κοινωνικές σχέσεις* ποὺ ἀντιστοιχοῦν σ' ἓνα καθορισμένο στάδιο τῆς παραγωγῆς, καὶ εἶναι «*ἀτομικές*» μονάχα ὅσο δὲν ἔχουν γίνεи ἀκόμα ἐμπόδιο στὶς ὑπάρχουσες παραγωγικὲς δυνάμεις.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ντεστὺτ ντὲ Τρασὺ, ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων, οἱ προλετάριοι, πρέπει νὰ ἔχουν χάσει κάθε ἀτομικότητα ἀπὸ καιρὸ, παρὸλο ποὺ σήμερα δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἀκριβῶς ἀνάμεσά τους εἶναι περισσότερο ἀναπτυγμένη ἡ ἀτομικότητα. Γιὰ τὸν ἀστὸ εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ ἀποδείξει μὲ βάση τὴ γλώσσα του, τὴν ταυτότητα τῶν ἐμπορικῶν καὶ ἀτομικῶν, ἢ ἀκόμα καὶ τῶν γενικῶν ἀνθρώπινων σχέσεων, μιὰ καὶ ἡ ἴδια αὐτὴ γλώσσα εἶναι προῖον τῆς ἀστικῆς τάξης, καὶ ἐπομένως στὴν πραγματικότητα ὅπως καὶ στὴ γλώσσα οἱ σχέσεις τῆς ἀγορᾶς καὶ πούλησης ἔχουν γίνεи ἡ βάση ὄλων τῶν ἄλλων. Λόγου χάρη, *propriété* — *ιδιοκτησία Eigentum* καὶ *ιδιότητα Eigenschaft*. *Property* σημαίνει *Eigentum* καὶ *Eigentümlichkeit* (ἀτομικὴ *ιδιομορφία*). Τὸ *eigen* («δικό μου») ἔχει ἐμπορικὴ ἔννοια καὶ ἀτομικὴ ἔννοια. Τὰ *valeur, value Wert* (ἀξία), τὰ *commerce, Verkehr* (ἐπικοινωνία), τὰ *échange, exchange*. *Austausch* (ἀνταλλαγή), κτλ., εἶναι ὅροι ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐκφράσουν ἐμπορικὲς σχέσεις ὅσο καὶ ἀμοιβαῖες σχέσεις τῶν ἀτόμων σὰν τέτιων. Στὶς ἄλλες σύγχρονες γλώσσες συμβαίνει τὸ ἴδιο. Ἡ Ἁγίος Μάξ καταπιστεῖ στὰ σοβαρὰ νὰ ἐκμεταλλεῖται αὐτὲς τὶς διαφορούμενες λέξεις, ὥσως πετύχει εὐκόλα μιὰ λαμπρὴ σειρὰ ἀπὸ νέες οἰκονομικὲς ἀνακαλύψεις, χωρὶς νὰ ξέρει τίποτε ἀπὸ πολιτικὴ οἰκονομία. Ἡ ἄλλωστε, τὰ καινούργια του οἰκονομικὰ δεδομένα, ποὺ θὰ ἀναφέρουμε ἀργότερα, βρίσκονται ὄλα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς συνωνυμίας.

Ὁ εὐγενικός μας καὶ εὐπιστος Ζὰκ παίρνει τόσο κατὰ γράμμα τὸ ἀστικὸ παιγνίδι μὲ τὶς λέξεις *Eigentum* καὶ *Eigenschaft* (ιδιοκτησία καὶ *ιδιότητα*), τὸ παίρνει μὲ τόση ἱερὴ σοβαρότητα, ποὺ προσπαθεῖ νὰ συμπεριφερθεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, σὰν ἀτομικὸς ιδιοκτήτης ἀπέναντι στὶς *ιδιότητές* του.

Τελικὰ, στὴ σελίδα 421, ὁ «Στίρνερ» ἐξηγεῖ στὸν κομμουνισμὸ ὅτι «στὴν πραγματικότητα αὐτὸς» (δηλ., ὁ κομμουνισμὸς) «δὲ χτυπάει τὴν ιδιοκτησία, ἀλλὰ τὴν ἀλλοτρίωση τῆς ιδιοκτησίας».

Σ' αὐτὴ τὴν καινούργια ἀνακάλυψή του ὁ Ἁγίος Μάξ ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει ἓναν παλιὸ ἀφορισμὸ, ποὺ ἔχει κιόλας ἐπανειλημμένα χρη-

σιμοποιηθεί, λόγου χάρη, από τούς σαιν - σιμονικούς. Πρβλ. λόγου χάρη-
Leçons sur l'industrie et les finances Παρίσι 1832,¹ όπου ανάμεσα
στ' άλλα αναφέρεται:

«Ἡ ιδιοκτησία δὲ θὰ καταργηθῆι, ἀλλὰ θὰ ἀλλάξῃ ἡ μορφή
της... θὰ γίνῃ γιὰ πρώτη φορά ἀληθινὴ πρῶσις -
πῶσις... θὰ ἀποκτήσῃ γιὰ πρώτη φορά τὸν πραγματικὸ, ἀ-
τομικὸ τῆς χαρακτῆρα». (σσ. 42, 43).

Αὐτὴ τὴ διατύπωση, ποὺ τὴν ἐφεύραν οἱ Γάλλοι καὶ τὴν ἐπεξέ-
τεινε ἰδιαίτερα ὁ Πιέρ Λερού, τὴν ἄρπαξαν μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση
οἱ Γερμανοὶ θεωρησιακοὶ σοσιαλιστὲς καὶ τὴ χρησιμοποίησαν γιὰ παρα-
πέρα θεωρητικολογία, ἐνῶ τελικὰ ἔδωκε εὐκαιρία σὲ ἀντιδραστικὲς μη-
χανορραφίες καὶ σὲ θρώμικους συνδυασμούς. Μιὰ ποὺ ἐδῶ δὲ μᾶς λέει
τίποτε, δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε τώρα μ' αὐτὴν ἀλλὰ ἀργότερα, ὅταν θὰ μι-
λήσουμε γιὰ τὸν ἀληθινὸ σοσιαλισμὸ.

Ὁ Ἅγιος Σάντσο, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Βένιγκερ,
ποὺ τὸν ἠχοήρησε ὁ Ράιχαρτ, εὐχαριστεῖται νὰ μεταμορφῶνῃ
τοὺς προλετάρους, καὶ σὲ συνέχεια τοὺς κομμουνιστὲς, σὲ «ζητι-
άνους». Στὴ σελίδα 362 δίνει τὸν ἐξῆς ὄρισμό γιὰ τὸ ζητιάνο του:
«Ἐνας ἄνθρωπος ποὺ διαθέτει μονάχα ἰδεατὸ πλοῦτο». Ἄν ποτὲ οἱ «ζη-
τιάνοι» τοῦ «Στίρνερ» φτιάξουν ἕνα βασιλεῖο ζητιάνων, ὅπως ἔκαναν οἱ
ζητιάνοι τοῦ Παρισιοῦ τὸ 15ο αἰῶνα, τότε ὁ Ἅγιος Σάντσο θὰ εἶναι ὁ
βασιλεὺς τῶν ζητιάνων γιατί εἶναι πραγματικὰ ὁ «τέλειος» ζητιάνος, ὁ
ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει οὔτε καν ἰδεατὸ πλοῦτο καὶ ἔτσι ζεῖ ἀπὸ τούς
τόκους τοῦ κεφαλαίου τῆς γνώμης του.

Γ. Ἀνθρωπιστικὸς Φιλελευθερισμὸς

Ἄφου διαμόρφωσε μὲ τὸ δικό του τρόπο τὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὸν
κομμουνισμὸ κάνοντάς τους ἀτελεῖς τρόπους ὑπαρξῆς τοῦ φιλοσοφικοῦ
«ἀνθρώπου», καὶ ἐπομένως καὶ τῆς σύγχρονης γερμανικῆς φιλοσοφίας
γενικὰ (τὸ ἔκανε ὡς ἕνα βαθμὸ δικαιολογημένα, μιὰ καὶ στὴ Γερμανία
ἔχει πάρει μιὰ μικροαστικὴ καὶ ταυτόχρονα πομπώδη ἰδεολογικὴ μορφή
ὄχι μόνον ὁ φιλελευθερισμὸς ἀλλὰ καὶ ὁ κομμουνισμὸς), ὁ Ἅγιος Μάξ
μπορεῖ τώρα, χωρὶς πολλὰς δυσκολίες, νὰ περιγράψῃ τίς πρὸς πρόσωπα

1. Συγγραφέας τοῦ ἔργου εἶναι ὁ τραπεζίτης Isaaq Péreire (1800-1875),
ἀδελφὸς τοῦ Jacob ἐπίσης τραπεζίτη.

μορφές τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ ποὺ τὸ ἔχει βαπτίσει «ἀνθρωπιστικὸ φιλελευθερισμὸ», σὰν τέλειο φιλελευθερισμὸ καὶ κομμουνισμὸ, καί, ταυτόχρονα, σὰν κριτικὴ καὶ τῶν δύο.

Μὲ τὴ βοήθεια αὐτῆς τῆς ἱερῆς κατασκευῆς πετυχαίνουμε τὶς τρεῖς παρακάτω διασκεδαστικὲς μεταμορφώσεις (πρβλ. ἐπίσης «Ἡ οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης») :

1. Τὸ ξεχωριστὸ ἄτομο δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἐπομένως δὲν ἀξίζει τίποτε — δὲν ἔχει οὔτε προσωπικὴ θέληση, οὔτε ἐξουσία διαταγῆς καὶ «θὰ τοῦ δοθεῖ τὸ ὄνομα»: «Δίχως κυρίαρχους» — πολιτικὸς φιλελευθερισμὸς, ποὺ ἔχουμε ἤδη μιλήσει γι' αὐτὸν προηγούμενα.

2. Τὸ ξεχωριστὸ ἄτομο δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀνθρώπινο, ἐπομένως δὲν ἔχει ἰσχύ οὔτε τὸ δικό μου καὶ τὸ δικό σου ἢ ὁποιαδήποτε ἰδιοκτησία: «χωρὶς ἰδιοκτησία» — κομμουνισμὸς, ποὺ ἀσχοληθήκαμε ἤδη μ' αὐτόν.

3. Στὴν κριτικὴ τὸ ἄτομο πρέπει νὰ δώσει τὴ θέση του στὸν Ἄνθρωπο, ποὺ ἀνακαλύφθηκε τώρα γιὰ πρώτη φορά: «χωρὶς Θεὸ» = Ταυτότητα τοῦ «χωρὶς κυρίαρχους» καὶ «χωρὶς ἰδιοκτησία» — ἀνθρωπιστικὸς φιλελευθερισμὸς (σσ. 180, 181). — Διατυπώνοντας πρὸ λεπτομερειακὰ αὐτὴ τὴν τελευταία ἀρνητικὴ ἐνότητα, ἡ ἀκλόνητη ὀρθοδοξία τοῦ Ζὰκ ἀποκορυφώνεται στὰ παρακάτω λόγια (σ. 189).

«Ὁ ἐγωισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας χάνει καὶ τὸ τελευταῖο του κτήμα ὅταν ἀκόμα καὶ οἱ λέξεις «Θεὸ μου» θὰ ἔχουν χάσει κάθε σημασία, ἐ π ε ι δ ῆ » (ἔξοχο «ἐπειδὴ»!) «ὁ Θεὸς ὑπάρχει μονάχα ὅταν φροντίζει γιὰ τὴ σωτηρία κάθε ἀτόμου, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἄτομο ἀναζητεῖ τὴ σωτηρία του στὸ Θεό».

Σύμφωνα μ' αὐτά, ὁ Γάλλος ἀστὸς θὰ «ἔχανε» τὴν «τελευταία» του «ἰδιοκτησία», μονάχα ἂν ἡ λέξη adieu (ἀντίο = στὸ Θεό) θὰ ἐξορίζονταν ἀπὸ τὴ γλώσσα. Σὲ πλήρη ἀρμονία μὲ τὴν προηγούμενη κατασκευὴ, ἡ ἰδιοκτησία στὸ Θεό, ἡ ἱερὴ ἰδιοκτησία στοὺς οὐρανοὺς, ἡ ἰδιοκτησία τῆς φαντασίας, ἡ φαντασία τῆς ἰδιοκτησίας, ἀνακηρύσσονται ἐδῶ ἡ ὑπέρτατη ἰδιοκτησία καὶ τὸ τελευταῖο σωσίδιο τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἄπ' αὐτὲς τὶς τρεῖς ψευδαισθήσεις γιὰ τὸ φιλελευθερισμὸ, τὸν κομμουνισμὸ καὶ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία, συνθέτει τώρα τὸ καινούργιο του — καί, δόξα νᾶχει τὸ «Ἱερό», αὐτὴ τὴ φορά τὸ τελευταῖο του — πέρασμα στὸ «Ἐ γ ῶ». Προτοῦ τὸν ἀκολουθήσουμε σ' αὐτὸ τὸ δρόμο, ἄς ρίξουμε ἄλλη μιὰ ματιὰ στὸν τελευταῖο του «σκληρὸ κι ἀποφασιστικὸ ἀγώνα» ἐναντίον τοῦ «ἀνθρωπιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ».

Ἐφοῦ πιά ὁ ἄξιός μας Σάντσο μὲ τὸν καινούργιο τοῦ ρόλο τοῦ πλανόδιου ἱππότη, καὶ στὴν πραγματικότητα τοῦ ἱππότη τῆς ἑλεεινῆς μορφῆς, διέσχισε δλόκληρη τὴν ἱστορία, παντοῦ πολεμώντας καὶ νικώντας πνεύματα καὶ φαντάσματα, «δράκοντες καὶ ὄρνια, στοιχειὰ καὶ ξωτικά, ἄγρια θηρία τῆς ἐρήμου καὶ γῦπες, κοράκια καὶ σκαντζόχοιρους» (πρὸλ. Ἰῆσατα, 34, 11 - 14), πόσο εὐτυχημένος θὰ πρέπει νά ναι τώρα, ὕστερα ἀπὸ τίς περιπλανήσεις του σ' ὅλες αὐτὲς τίς διάφορες χῶρες, πού φτάνει τελικὰ στὸ νησί του Μπαταριά,¹ στὴ χώρα καθεαυτή, ὅπου ὁ «Ἄνθρωπος» περιφέρεται *in puris naturalibus*² ! Ἄς θυμηθοῦμε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τὴ μεγάλη του φράση, τὸ δόγμα πού τοῦ ἔχει ἐπιβληθεῖ, πού πάνω του στηρίζεται ὅλη του ἡ κατασκευὴ τῆς ἱστορίας:

«οἱ ἀλήθειες πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ Ἄ ν θ ρ ῶ π ο υ , εἶναι σεβαστὲς σὰν ἀποκαλύψεις αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἔννοιας καὶ θεωροῦνται σὰν ἱερέες». «Οἱ ἀποκαλύψεις αὐτῆς τῆς ἱερῆς ἔννοιας», ἀκόμα καὶ «μὲ τὴν κατάργηση πολλῶν ἀληθειῶν πού ἐκδηλώνονται μέσο αὐτῆς τῆς ἔννοιας, δὲ χάνουν τὴν ἱερότητά τους». (σ. 51) .

Δὲ θάταν καὶ τόσο ἀπαραίτητο νὰ ἐπαναλάβουμε αὐτὸ πού ἔχουμε ἤδη ἀποδείξει στὸν ἅγιο συγγραφέα μας σὲ σχέση μὲ ὅλα του τὰ παραδείγματα. Ὅτι δηλαδὴ ἐμπειρικές σχέσεις, δημιουργούμενες ἀπὸ πραγματικούς ἀνθρώπους στὴν πραγματικὴ τους ἐπικοινωνία καὶ καθόλου ἀπὸ τὴν ἱερὴ ἰδέα τοῦ Ἀνθρώπου, συγκροτοῦνται ὕστερα, παριστάνονται, γίνονται ἀντικείμενο φαντασίας, σταθεροποιοῦνται καὶ δικαιώνονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους σὰ μιὰ ἀποκάλυψη τῆς ἔννοιας «ἄνθρωπος». Πρέπει κανεὶς νὰ θυμηθεῖ καὶ τὴν ἱεραρχία τοῦ «Στίρνερ». Καὶ τώρα ἄς ἔρθουμε στὸν ἀνθρωπιστικὸ φιλελευθερισμό.

Στὴ σελίδα 44, ὅπου ὁ Ἅγιος Μάξ «σὲ συντομία» «ἀντιπαραθέτει τὴ θεολογικὴ ἀποψη τοῦ Φώυερμπαχ μὲ τὴ δική μας ἀποψη», προβάλλονται ἀρχικὰ ἐναντίον τοῦ Φώυερμπαχ κενὲς φράσεις μονάχα. Ὅπως εἶδαμε κιόλας σὲ σχέση μὲ τὴν κατασκευὴ πνευμάτων, ὅπου ὁ «Στίρνερ» τοποθετεῖ τὸ στομάχι του ψηλὰ στ' ἀστέρια (τρίτος Διόσκουρος, προστάτης ἐναντίον τῆς ναυτίας), ἐπειδὴ αὐτὸς καὶ τὸ στομάχι του εἶναι «διαφορετικὰ ὀνόματα γιὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ πράγματα» (σ. 42), ἔτσι καὶ

¹ Τὸ μυθικὸ νησί πού ὀνομάστηκε κυβερνήτης του ὁ Σάντσο Πάντσα σὸ «Δὸν Κιχώτη» τοῦ Θερβάντες.

² Σὲ καθαρὴ φυσικὴ κατάσταση.

ἔδῳ, ἡ οὐσία /wesen/¹ ἐμφανίζεται πρὶν ἀπ' ὅλα σὰν ἓνα πράγμα πού ὑπάρχει, καὶ «ἔτσι τώρα λέγεται» (σ. 44) :

«Τὸ ὑπέρτατο ὄν εἶναι, πραγματικά, ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἡ οὐσία του, καὶ διὸ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἴτε δοῦμε αὐτὴ τὴν οὐσία ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀντιληφθοῦμε σὰ «Θεό», εἴτε τὴν βροῦμε μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ὀνομάσουμε «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου» ἢ «Ἄνθρωπο». Δὲν εἶμαι οὔτε Θεός οὔτε Ἄνθρωπος, οὔτε τὸ ὑπέρτατο ὄν, οὔτε ἡ οὐσία μου — καί, ἐπομένως, βασικά, εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, εἴτε σκέφτομαι αὐτὴ τὴν οὐσία σὰ νὰ βρισκεται μέσα μου, εἴτε σὰ νὰ βρισκεται ἔξω μου».

Ἄρα, ἡ «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου» προϋποτίθεται ἔδῳ σὰν ἓνα πράγμα ποῦ ὑπάρχει, εἶναι τὸ «ὑπέρτατο ὄν», δὲν εἶναι τὸ «Ἐγώ», καί, ἀντὶ νὰ πεῖ κάτι γιὰ τὴν «οὐσία», ὁ Ἄγιος Μάξ περιορίζεται στὴν ἀπλὴ δήλωση ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα «εἴτε τὴ σκέφτομαι σὰ νὰ βρισκεται μέσα μου, εἴτε σὰ νὰ βρισκεται ἔξω μου», εἴτε σ' αὐτὸ εἴτε σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος. Τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία σχετικὰ μὲ τὴν οὐσία δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἀφροντισιὰ στὸ ὕψος, εἶναι ἤδη φανερό ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος κάνει τὴν διάκριση ἀνάμεσα σὲ οὐσιῶδες καὶ ἐπουσιῶδες καὶ ὅτι σ' αὐτὸν ὑπάρχει θέση ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν «εὐγενική οὐσία τοῦ ἐγωισμοῦ». (σ. 72). Στὸ μεταξύ, ὁτιδήποτε ἔχουν πεῖ ὡς τώρα οἱ Γερμανοὶ θεωρητικοὶ γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὴν μὴ οὐσία μπορούμε ἤδη νὰ τὸ βροῦμε νὰ τὸ ἔχει πεῖ πολὺ καλύτερα ὁ Χέγκελ στὴ Λογική του.

Ἔχουμε ὅρει τὴν ἀπεριόριστη ὀρθοδοξία τοῦ «Στίρνερ» σὲ σχέση μὲ τὶς ψευδαισθήσεις τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας νὰ ἐκφράζεται σὲ συγκεντρωμένη μορφή στὸ γεγονός, ὅτι διαρκῶς παρεμβάλλει τὸν «Ἄνθρωπο» στὴν ἱστορία σὰν τὸ μοναδικὸ *dramatis persona*² καὶ πιστεύει πῶς ὁ «Ἄνθρωπος» ἔχει φτιάξει τὴν ἱστορία. Τώρα θὰ βροῦμε τὸ ἴδιο πρᾶγμα νὰ συμβαίνει στὸν Φώτερμπαχ, πού τὶς ψευδαισθήσεις του τὶς ἀποδέχεται πιστὰ ὁ «Στίρνερ» γιὰ νὰ οἰκοδομήσει πάνω σ' αὐτὲς σὰ βάση.

Σελίδα 77: «Γενικὰ ὁ Φώτερμπαχ τὸ μόνο πού κάνει εἶναι νὰ

1 Τὸ Wesen μπορεῖ νὰ σημαίνει εἴτε οὐσία εἴτε ὑπαρξή.

1 Πρόσωπο τοῦ δράματος.

ἀντιστρέφει ὑποκείμενο καὶ ἰδιότητα, δίνοντας τὴν προτίμησή του στὸ δεύτερο. Ἀλλὰ μιὰ κι ὁ ἴδιος λέει: «Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἱερὴ γιατί εἶναι μιὰ ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ (κι οὔτε ποτὲ οἱ ἄνθρωποι τὴ θεώρησαν ἱερὴ γιὰ τὸ λόγο αὐτό), ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ διότι εἶναι θεϊκὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό της», μπόρεσε νὰ συμπεράνει ὅτι ὁ ἀγώνας ἔπρεπε νὰ ἀρχίσει ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων, ἐναντίον τῆς ἀγάπης καὶ κάθε ἱεροῦ. Πῶς μπορούσε νὰ ἐλπίζει ὅτι θὰ ἀπομακρύνει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ Θεό, ἀπὸ τὴ στιγμή πού τοὺς ἄφισε τὸ θεῖο; Καὶ ἐάν, ὅπως λέει ὁ Φώυερμπαχ, τὸ κύριο πράγμα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποτὲ δὲν ἦταν ὁ Θεός, ἀλλὰ μονάχα οἱ ἰδιότητές του, θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἀφίσει νὰ ἔχουν αὐτὰ τὰ ψευτοστολίδια, μιὰ καὶ ἡ κούκλα, ὁ πραγματικὸς πυρήνας, ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένει».

Ἀπὸ τὴ στιγμή λοιπὸν πού ὁ ἴδιος ὁ Φώυερμπαχ τὸ λέει αὐτὸ τὸ πράγμα, εἶναι ἀρκετὸς λόγος γιὰ τὸν Ζάκ λὲ μπονὸμ νὰ τὸν πιστοτεύει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκτιμοῦν τὴν ἀγάπη, ἐπειδὴ εἶναι «θεϊκὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό της». Ἄν ἔχει συμβεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὰ πού λέει ὁ Φώυερμπαχ — καὶ «τολμᾶμε νὰ τὸ ποῦμε αὐτὸ τὸ πράγμα» (Βίγκαντ, σ. 157) — ἂν οὔτε ὁ Θεός, οὔτε οἱ ἰδιότητές του ἦταν ποτὲ τὸ κύριο πράγμα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἂν αὐτὸ εἶναι ἀπλῶς μιὰ θρησκευτικὴ ψευδαίσθηση τῆς γερμανικῆς θεωρίας — σημαίνει ὅτι στὸν Σάντσο μας ἔχει συμβεῖ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πράγμα, ὅπως τοῦ συνέβη προηγούμενα στὸν Θεοβάντες, ὅταν βάλανε κάτω ἀπὸ τὸ σάμαρι του τέσσερα κούτσουρα τὴν ὥρα πού κοιμότανε, καὶ τοῦ πήρανε τὸ γάϊδαρό του κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του.

Στηριζόμενος πάνω σ' αὐτὲς τίς δηλώσεις τοῦ Φώυερμπαχ, ὁ Σάντσο ἀρχίζει μιὰ μάχη πού τὴν εἶχε ἤδη προβλέψει ὁ Θεοβάντες στὸ δέκατο ἕνατο κεφάλαιο, ὅπου ὁ ingenioso hidalgo¹ ἀγωνίζεται ἐναντίον τῶν ἰδιοτήτων, τῶν προσωπιδοφόρων, πού κουβαλοῦν τὸ πτώμα τοῦ κόσμου στὸν τάφο καὶ πού μπερδεμένοι μέσα στοὺς μανδύες τους καὶ τὰ σάβανά τους διευκολύνουν ἐξαιρετικὰ τὸ ἔργο τοῦ ἰδαλγοῦ μας, πού καταφέρνει νὰ τοὺς ἀνατρέψει μὲ τὸ δόρυ του καὶ νὰ τοὺς δώσει ἕνα γερὸ ξυλοκόπημα. Ἡ τελευταία προσπάθεια γιὰ τὴν παραπέρα ἐκμετάλλευση τῆς κριτικῆς τῆς θρησκείας σὰ μιᾶς ἀνεξάρτητης σφαίρας (μιᾶς κριτι-

1. Πολυμήχανος ἰδαλγός.

κῆς πού τῆ χρησιμοποιήσαν σάν ὑποζύγιο δαρμένο μέχρι σημείο ἐξάντλησης), ἡ προσπάθεια νά μείνει μέσα στά πλαίσια τῶν ἀφετηριακῶν ὑποθέσεων τῆς γερμανικῆς θεωρίας, ἐνῶ θά δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι βγαίνει ἔξω ἀπ' αὐτά, καί νά θράσει ἀπ' αὐτό τὸ γλυμμένο κόκκαλο ἕνα ζουμί Ράμφορντ¹ γιὰ ζητιάνους γιὰ νά τὸ χρησιμοποιήσει στο «Βιβλίο» — αὐτὴ ἡ τελευταία προσπάθεια συνίσταται στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ὑλικῶν δρων, ὅχι στὴν πραγματικὴ τους μορφή, καί οὔτε κἀν στὴ μορφή τῶν γήινων ψευδαισθήσεων αὐτῶν πού ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μὲ τὸ σημερινὸ κόσμο, ἀλλὰ στοὺς οὐράνιο ἀπάνθισμα τῆς γήινης μορφῆς τους σάν ιδιότητες, σάν ἐκδηλώσεις τοῦ Θεοῦ, σάν ἀγγέλους. Ἔτσι τὸ οὐράνιο βασίλειο ξαναγέμισε ἀπὸ κατοίκους καί δημιουργήθηκε ἄφθονο καινούργιο ὑλικὸ γιὰ τὴν παλιὰ μέθοδο ἐκμετάλλευσης αὐτοῦ τοῦ οὐράνιου βασιλείου. Ἔτσι, ὁ ἀγῶνας ἐναντίον τῶν θρησκευτικῶν ψευδαισθήσεων, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, πῆρε πάλι τὴ θέση τοῦ πραγματικοῦ ἀγῶνα. Ὁ Ἅγιος Μπροῦνο πού κερδίζει τὸ ψωμί του μὲ τὴ θεολογία, στο «σκληρὸ ἀγῶνα» του ἐναντίον τῆς οὐσίας κάνει τὴν ἴδια προσπάθεια ὑπὲρ θωμῶν καί ἐστιῶν, γιὰ νά βγεῖ σὰ θεολόγος ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς θεολογίας. Ἡ «οὐσία» του δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ συγκεντρωμένες κάτω ἀπὸ ἕνα ὄνομα. Μὲ ἐξαίρεση τὴν «προσωπικότητα» πού τὴν κρατᾷ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του — αὐτὲς εἶναι οἱ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ πού πάλι δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ θεοποιημένα ὄνόματα πού δίνονται στίς ιδέες τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴς καθορισμένες ἐμπειρικὲς σχέσεις τους, ιδέες πού αὐτοὶ σὲ συνέχεια γαντζώνονται πάνω τους ὑποκριτικὰ γιὰ πρακτικὸς λόγους. Μὲ τὸ θεωρητικὸ ἐξοπλισμὸ πού κληρονόμησε ἀπὸ τὸν Χέγκελ δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ οὔτε καί νά καταλάβει τὴν ἐμπειρικὴ, ὑλικὴ στάση αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Χάρη στο γεγονός ὅτι ὁ Φώερμπαχ ἔδειξε πῶς ὁ θρησκευτικὸς κόσμος εἶναι μιὰ ψευδαίσθηση τοῦ γήινου κόσμου — ἐνὸς κόσμου πού στά κείμενά του ἐμφανίζεται ἀπλῶς σὰ μιὰ κενὴ φράση — ἡ γερμανικὴ θεωρία ἐπίσης ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα πού αὐτὸς ἄφισε ἀναπάντητο: πῶς συνέβηκε ὥστε οἱ ἄνθρωποι «νά θάλουν στο μυστὸ τους» αὐτὲς τὴς ψευδαισθήσεις; Ἀκόμα καί γιὰ τοὺς Γερμανοὺς θεωρητικοὺς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀνοιξε τὸ δρόμο πρὸς τὴν ὑλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο, μιὰν ἀντίληψη πού δ ἐ ν ε ἶ ν α ι χ ω ρ ῖ ς π ρ ο ὕ π ο θ έ σ ε ι ς , ἀλλὰ πού παρατηρεῖ ἐμπειρικὰ τὴς πραγματικὲς ὑλικὲς προϋποθέσεις σάν τέτιες καί γιὰ τὸ λόγο

1. Ἅγιος τυχοδιώκτης στὴν ὑπηρεσία τοῦ βασιλιά τῆς Βαυαρίας, πού πρότεινε οὐσιώδη γιὰ τοὺς φτωχοὺς μὲ φτηνὰ ὑλικά (1753 - 1814).

αυτό αποτελούν, για πρώτη φορά, πραγματικά μιὰ κριτική αντίληψη για τὸν κόσμο. Αὐτὸς ὁ δρόμος εἶχε ἤδη ὑποδειχθεῖ στὰ «Γερμανο-γαλλικὰ Χρονικὰ» — στὴν «Εἰσαγωγὴ στὴν Κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Χέγκελ» καὶ στὸ ἄρθρο «Γιὰ τὸ ἔθραϊκὸ ζήτημα». Ἀλλὰ μιὰ καὶ αὐτὸ ἐγένεε τότε μὲ φιλοσοφικὴ φρασεολογία, οἱ χρησιμοποιούμενες φιλοσοφικὲς ἐκφράσεις ὅπως «ἀνθρώπινη οὐσία», «γένεσις», κτλ., ἔδωσαν στοὺς Γερμανοὺς θεωρητικοὺς τὴν εὐκαιρία πού ἐπιθυμοῦσαν, γιὰ νὰ παρανοήσουν τὴν πραγματικὴ κατεύθυνση τῆς σκέψης καὶ νὰ πιστέψουν ὅτι κι ἐδῶ πάλι τὸ ζήτημα ἦταν ἀπλῶς νὰ δοθεῖ μιὰ καινούργια μορφή στὸ τριμμένο τους θεωρητικὸ ροῦχο — ἀκριβῶς μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού ὁ Δρ. Ἄρνολντ Ροῦγκε, ὁ Ντοττόρε Γκρατσιάνο τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, φαντάστηκε ὅτι μποροῦσε νὰ συνεχίσει ὅπως πρὶν νὰ χτυπάει ἀδέξια γύρω του καὶ νὰ ἐπιδεικνύει παντοῦ τὴν κωμικὴ σχολαστικὴ του μάσκα. Πρέπει κανεὶς «νὰ ἀφίσει κατὰ μέρος τὴ φιλοσοφία» (Βίγκαντ, σ. 187, πρβλ. Χέσις, «Οἱ τελευταῖοι Φιλόσοφοι», σ. 8), πρέπει κανεὶς νὰ πηδῆσει ἔξω ἀπ' αὐτὴ καὶ νὰ ἀφισιωθεῖ ὡς ἓνας συνηθισμένος ἄνθρωπος στὴ μελέτῃ τῆς πραγματικότητος, πού γι αὐτὴν ὑπάρχει ἐπίσης ἓνας τεράστιος ὄγκος ὑλικῶν, ἄγνωστος θέθαια στοὺς φιλοσόφους. Ὅταν, ὕστερα ἀπ' αὐτό, συναντᾷ κανεὶς πάλι ἄνθρωπους ὡς τὸν Κρουμμάχερ! ἢ τὸν «Στίρνερ», βρίσκει ὅτι τοὺς ἔχει ἀφίσει ἀπὸ καιρὸ «πίσω» καὶ πιὸ κάτω. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ μελέτῃ τοῦ πραγματικῶν κόσμου ἔχουν ἀνάμεσά τους τὴν ἴδια σχέση πού ἔχουν ὁ ἀνιανισμὸς καὶ ὁ σεξουαλικὸς ἔρωτας. Ὁ Ἅγιος Σάντσο, πού παρὰ τὴν ἔλλειψη σκέψης — πού τὴ σημειώσαμε ἐμεῖς ὑπομονετικὰ κι αὐτὸς μὲ ἔμφραση — παραμένει ἀκίνητοποιημένος μέσα στὸν κόσμον τῶν καθαρῶν σκέψεων, μπορεῖ θέθαια νὰ γλυτώσει ἀπ' αὐτὸν μονάχα μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς ἠθικοῦ ἀξιώματος, τοῦ ἀξιώματος τῆς «ἔλλειψης παρὰ τὴν ἔλλειψη σκέψης» — πού τὴ σημειώσαμε ἐμεῖς ὑπομονετικὰ κι ἀπὸ τὸ ἐμπόριο μέσο τῆς Banqueroute cochonne² ὅπταν θέθαια δὲ γίνεται προλετάριος, ἀλλὰ ἓνας ἀδέκαρος χρεωκοπημένος ἀστὸς. Δὲ γίνεται ἓνας ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἓνας χρεωκοπημένος φιλόσοφος χωρὶς σκέψεις.

1. Krummacker F. W. (1796 - 1868· καθολικὸς πάστορας)

2. Βρώμικη χρεωκοπία ἢ Ἐκφραση τοῦ Φουριέ, πού δηλώνει τὴ χρεωκοπία, ὅπου παρασύρονται στὴν καταστροφὴ ἡ γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ αὐτοῦ πού χρεωκοπεῖ.

Οι ιδιότητες του Θεού που μας τις παραδίδει ο Φώυερμπαχ σαν πραγματικές δυνάμεις πάνω στους ανθρώπους, σαν ιεράρχες, είναι ή ίδια ή τερατωδία που ανακαλύπτει κι ο «Στίρνερ» και που αντικατασταίνει τον εμπειρικό κόσμο. Ὡλη ή «ιδιαιτερότητα» του «Στίρνερ» στηρίζεται άπλως πάνω σ' αυτά που «έχει βάλει μέσα στο μυαλό του». Ἐν δ «Στίρνερ» (βλ. επίσης σ. 63) κατηγορεί τον Φώυερμπαχ ότι δέ φτάνει σέ κανένα αποτέλεσμα, έπειδή μετατρέπει τήν ιδιότητα σέ υποκείμενο, και τó αντίστροφο, ώστόσο αυτός ο ίδιος είναι πολύ λιγότερο ίκανός νά πετύχει ό,τιδήποτε, /γιατί/ αποδέχεται πιστά αυτές τις φώυερμπαχιανές ιδιότητες, τις μεταμορφωμένες σέ υποκείμενα, σέ πραγματικές προσωπικότητες που κυβερνούν /τόν κόσμο/, αποδέχεται πιστά αυτές τις κενές φράσεις για τις σχέσεις σαν πραγματικές σχέσεις, προσκολλώντας τήν ιδιότητα «ιερές» σ' αυτές, μετατρέποντας αυτή τήν ιδιότητα σέ ένα υποκείμενο, τó «Ἱερό», δηλ., κάνοντας άκριβώς τó ίδιο πράγμα που κατηγορεί στον Φώυερμπαχ. Κι έτσι, αφού άπαλλάχτηκε τελείως από τó συγκεκριμένο περιεχόμενο για τó όποιο γινόταν ο λόγος, άρχίζει τόν άγώνα του, δηλ., εκδηλώνει τήν «άποστροφή» του άπέναντι σ' αυτό τó «Ἱερό», που θέβαια παραμένει πάντα τó ίδιο. Ὁ Φώυερμπαχ έχει ακόμα τή συνείδηση — κι ο Ἁγιος Μάξ τόν κατηγορεί γι αυτό — «ότι γι αυτόν υπάρχει μονάχα θέμα νά καταστραφεί μιά ψευδαίσθηση» (σ. 77 του «Βιβλίου»), παρόλο που ο Φώυερμπαχ δίνει επιπλέον πολύ μεγάλη σημασία στον άγώνα έναντιον αυτής τής ψευδαίσθησης. Στόν «Στίρνερ» ακόμα κι αυτή ή συνείδηση «τό έχει βάλει στα πόδια», και πιστεύει πραγματικά στήν κυριαρχία τών άφηρημένων ιδεών τής ιδεολογίας στο σύγχρονο κόσμο. Πιστεύει ότι στον άγώνα του έναντιον τών «ιδιοτήτων», έναντιον τών αντιλήψεων, δέ χτυπάει πιά μιά ψευδαίσθηση αλλά τις πραγματικές δυνάμεις που κυβερνούν τόν κόσμο. Ἐδῶ όφείλεται κι ή μέθοδός του νά αναποδογυρίζει τά πάντα, έδῶ όφείλεται και ή άπέραντη εύπιστία του που τόν κάνει νά παίρνει τοίς μετρητοίς όλες τις ψευτο-εύλαβικές ψευδαισθήσεις, όλες τις υποκριτικές διαβεβαιώσεις τής άστικής τάξης. Στο μεταξύ, τó πόσο λίγο είναι ή «κούκλα» ο «πραγματικός πυρήνας» τών «ψευτοστολιδιών», και τó πόσο πολύ κουτσαίνει αυτή ή δμορφη σύγκριση, μπορούμε νά τó δούμε πολύ καλά από τήν «κούκλα» του «Στίρνερ» — τó «Βιβλίον», που δέν περιέχει κανενός είδους πυρήνα, ούτε «πραγματικό» ούτε μη «πραγματικό», και όπου ακόμα και τó λίγο που υπάρχει στις 491 σελίδες του, ζήτημα είναι αν αξίζει έστω και τó όνομα «ψευτοστολίδια». Ἐν ώστόσο.

πρέπει να θρούμε· κάποιο είδος «πυρήνα» μέσα σ' αυτό, τότε αυτός ο πυρήνας είναι ή γερμανική μικροαστική τάξη.

Στό μεταξύ, σχετικά με την πηγή του μίσους του Ἁγίου Μάξ για τις «ιδιότητες», αυτός ο ίδιος μᾶς διαρωτίζει εξαιρετικά άπλοικά στο «Ἀπολογητικό Σχόλιό» του. Παραθέτει τὸ παρακάτω χωρίο ἀπὸ τὴν «Οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ» (σ. 31): «Ἀληθινὸς ἄθεος εἶναι μονάχα ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι τίποτε οἱ ἰδιότητες τῆς θεϊκῆς οὐσίας, λ. χ. ἀγάπη, σοφία, δικαιοσύνη, καὶ ὅχι ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι τίποτε μονάχα τὸ ὑποκείμενο αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων» —καὶ ὕστερα ἀναφωνεῖ θριαμβευτικά: «Μήπως δὲν ἴσχύει αὐτὸ γιὰ τὸν «Στίρνερ»; — Ἴδου ἡ σοφία». Στὸ παραπάνω χωρίο ὁ Ἅγιος Μάξ βρῆκε μιὰν ἔνδειξη γιὰ τὸ πῶς πρέπει κανεὶς νὰ ξεκινήσει γιὰ νὰ πάει «πιὸ μακριὰ ἀπὸ ὄλους». Πιστεύει τὸν Φώυερμπαχ ὅτι τὸ παραπάνω χωρίο ἀποκαλύπτει τὴν «οὐσία» τοῦ «ἀληθινοῦ ἄθεο», καὶ ἀφίνει στὸν Φώυερμπαχ νὰ τοῦ προσδιορίσει τὸ «καθῆκον» νὰ γίνεῖ «ἀληθινὸς ἄθεος». Ὁ «Μοναδικὸς» εἶναι ὁ «ἀληθινὸς ἄθεος».

Ἄκόμα πιὸ εὐπίστα ἀπὸ ὅ,τι στὴν περίπτωση τοῦ Φώυερμπαχ, «χειρίζεται τὰ ζητήματα σὲ σχέση μετὰ τὸν Ἅγιο Μπροῦνο ἢ τὴν «Κριτική». Θὰ δοῦμε βαθμιαῖα ὅλα τὰ πράγματα πού ἐπιτρέπει νὰ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ «Κριτική», πῶς βάζει τὸν ἑαυτὸ του κάτω ἀπὸ τὴν ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησή της, πῶς αὐτὴ τοῦ ὑπαγορεύει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, τὴν «ἀποστολή» του. Γιὰ τὴν ὥρα ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε σὰν παράδειγμα τῆς πίστεως του στὴν «Κριτική», ὅτι στὴ σελίδα 186 χειρίζεται τὴν «Κριτική» καὶ τὴ «Μάζα» σὰ δυὸ πρόσωπα πού μάχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο «καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν ἔγωισμό», ἐνῶ στὴ σελίδα 187 τὶς «δέχεται» καὶ τὶς δυὸ «ἔτσι ὅπως αὐτὲς... ἐμφανίζονται εἰς τὴν εἶνα».

Μὲ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ φτάνει στὸ τέρμα τοῦ ὁ μακρόχρονος ἀγῶνας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅταν ὁ ἀνθρώπος ἦταν ὁ δάσκαλος τοῦ Μοναδικοῦ. Τώρα ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ἀναγγέλλεται τὸ Εὐαγγέλιο τῆς χάριτος καὶ τῆς χαρᾶς γιὰ τὴν ἀμαρτωλὴ ἀνθρωπότητα.

I

Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸν «Ἀνθρώπο» εἶναι ἡ ἐκπλήρωση αὐτῶν πού εἶναι γραμμένα στὸ εἰκοστὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ Θεοβάντες, πού ἀσχολιέ-

ται με τις «εὐγενικὲς περιπέτειες καὶ τὸ πλούσιο ἀπόκτημα τῆς περικεφαλαίας τοῦ Μαιμπρίνο». Ὁ Σάντσος μας, πού σέ δλα τὰ πράγματα μιμεῖται τὸν παλιό του κύριο καὶ σημερινό του ὑπηρέτη, «δρκίστηκε νὰ κερδίσει τὴν περικεφαλαία τοῦ Μαιμπρίνο» — τὸν ἄνθρωπο — γιὰ λογαριασμό του. Ἄφου στὶς διάφορες ἐκστρατεῖες του μάταια προσπάθησε νὰ βρεῖ τὴν πολυπόθητη περικεφαλαία ἀνάμεσα στοὺς Ἀρχαίους καὶ τοὺς Σύγχρονους, τοὺς φιλελεύθερους καὶ τοὺς κομμουνιστές, «ἄρπαξε μετὰ τὸ μάτι του ἕναν ἄνθρωπο πάνω σ' ἕνα ἄλογο νὰ φοράει κάτι στὸ κεφάλι του πού γυάλιζε σὰ χρυσάφι». Καὶ εἶπε στὸ Δὸν Κιχώτη—Σέλιγχα: «Ἄν δὲν κάνω λάθος, μᾶς πλησιάζει κάποιος πού φοράει στὸ κεφάλι του ἐκείνη τὴν περικεφαλαία τοῦ Μαιμπρίνο, πού ἔδωσα γι' αὐτὴ τὸν ὄρκο πού ξέρεις». «Ἄς προσέξει ἢ ἀφεντιά σου τί λέει κι ἀκόμα περισσότερο τί κάνει», ἀπάντησε ὁ Δὸν Κιχώτης, πού ἔχει πιά γίνει σοφότερος. «Πές μου, δὲ βλέπεις αὐτὸν τὸν ἱππότη πού ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς πάνω σ' ἕνα γκριζόασπρο ἄλογο μετὰ μιὰ χρυσὴ περικεφαλαία στὸ κεφάλι;». «Αὐτὸ πού βλέπω καὶ καταλαβαίνω», ἀπαντᾷ ὁ Δὸν Κιχώτης, «εἶναι μονάχα ἕνας ἄνθρωπος πάνω σ' ἕνα γκριζὸ γάϊδαρο σὰν τὸ δικό σου μετὰ κάτι πού γυαλίζει πάνω στὸ κεφάλι του». — «Μὰ αὐτὴ εἶναι ἡ περικεφαλαία τοῦ Μαιμπρίνο», λέει ὁ Σάντσο.

Στὸ μεταξὺ, μ' ἕναν ἐλαφρὸ τροχασμὸ τοὺς πλησιάζει ὁ κουρέας Μπροῦνο πάνω στὸ γάϊδαρό του, τὴν «Κριτική», μετὰ τὴν λεκάνη τοῦ κουρείου πάνω στὸ κεφάλι του. Ὁ Ἅγιος Σάντσο τοῦ ρίχνεται μετὰ τὸ δόρυ στὸ χέρι, ὁ Ἅγιος Μπροῦνο πηδάει ἀπὸ τὸ γάϊδαρό του, ἀφίνει νὰ τοῦ πέσει ἡ λεκάνη στὸ χῶμα (γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο τὸν εἶδαμε ἐδῶ στὴ Σύνοδο χωρὶς τὴν λεκάνη) καὶ τὸ βάζει στὰ πόδια τρέχοντας μέσα στὰ χωράφια, «γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κριτικός». Ὁ Ἅγιος Σάντσο μετὰ μεγάλη χαρὰ παίρνει τὴν περικεφαλαία τοῦ Μαιμπρίνο, καὶ στὴν παρατήρηση τοῦ Δὸν Κιχώτη διμοιάζει τελείως μετὰ λεκάνη κουρείου ἀπαντᾷ: «Αὐτὴ τὴν φημισμένη μαγεμένη περικεφαλαία, πού ἔχει γίνει «φάντασμα», ἔπεσε ἀσφαλῶς στὰ χέρια ἐνὸς ἀνθρώπου πού ἦταν ἀνίκανος νὰ ἐκτιμήσει τὴν ἀξία της, καὶ ἔτσι ἔλειωσε τὸ μισό της καὶ σφυροκόπησε τὸ ἄλλο της μισὸ μετὰ τρόπο πού, ὅπως λές, νὰ μοιάζει μετὰ λεκάνη κουρείου. Πάντως ὅ,τι καὶ νὰ μοιάζει γιὰ τὰ μάτια τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, γιὰ μένα πού ξέρω τὴν ἀξία της εἶναι τελείως ἀδιάφορο».

«Ἡ δευτέρα δόξα, ἡ δευτέρα ἰδιοκτησία, ἔχει τώρα κερδηθεῖ!»

Τώρα πού κέρδισε τὴν περικεφαλαία του, τὸν «ἄνθρωπο», ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μ' αὐτόν, τοῦ συμπεριφέρεται σὰ νὰ ἔχει νὰ κάνει μετὰ τὸν

«πιὸ ἄσπονδο ἐχθρό του» καὶ τοῦ δηλώνει καθαρά (τὸ γιατί θὰ τὸ δοῦμε ἀργότερα) ὅτι αὐτὸς (ὁ Ἅγιος Σάντσο) δὲν εἶναι «Ἄνθρωπος», ἀλλὰ «Μή - Ἄνθρωπος, ὁ Μή - ἀνθρώπινος». Μὲ τὴ μορφή αὐτοῦ τοῦ «Μή - ἀνθρώπινου» φτάνει στὴ Σιέρρα Μορένα, γιὰ νὰ προετοιμαστῆ μετὰ πράξεις μετάνοιας γιὰ τὴ δόξα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐδῶ ξεγυμνώνεται «ὅπως τὸν ἔκαμε ἡ μάνα του» (σ. 184) γιὰ νὰ πετύχει τὴν ἀτομικότητά του καὶ νὰ ξεπεράσει αὐτὸ ποὺ κάνει στὸν Θεοδάντες ὁ προκατόχος του στὸ κεφάλαιο εἴκοσι πέντε: «Κι ἀφοῦ ἔβγαλε βιαστικά τὰ παντελόνια του, ἔμεινε μισόγυμνος μὲ τὸ πουκάμισο. Καὶ ὕστερα, χωρὶς πολλὰ - πολλὰ, ἔδωσε δυὸ πῆδους σὰν κατσίκι κἀνοντας τούμπα στὸν ἀέρα, ἀποκαλύπτοντας ἔτσι τέτλια πράγματα, ὥστε ἀνάγκασε τὸν ἔμπιστο ἵπποκόμο του νὰ γυρίσει τὴ Ροσιάντη ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὥστε νὰ μὴν τὰ βλέπει». Ὁ «Μή - ἀνθρώπινος» ξεπέρασε κατὰ πολὺ τὸ γήινο πρότυπό του. «Μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ στρέφει τὰ νῶτα τοῦ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ ἔτσι ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν δυσάρεστο κριτικὸ του», καὶ «τὸν ἀφίνει σύζυλο». Ὑστερα ὁ «Μή - ἀνθρώπινος» ἀνοίγει συζήτηση μὲ τὴν «Κριτικὴ» ποὺ «ἔμεινε σύζυλη» «καταφρονεῖ τὸν ἑαυτό του», «σκέφτεται τὸν ἑαυτό του συγκρίνοντάς τον μὲ ἕναν ἄλλον», «διατάζει τὸ Θεό», «ἀναζητεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τὸν καλύτερο ἑαυτό του», μετανοεῖ ποὺ δὲν ἔχει γίνεи ἀκόμα μοναδικός, ἀνακηρύσσει τὸν ἑαυτό του «Μοναδικό», «ἐγωιστικὸ καὶ Μοναδικό» — ἂν καὶ δὲν τοῦ πολυχρησιάζόταν νὰ δηλώσει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἀφοῦ πιά εἶχε θαρραλέα στρέψει τὰ νῶτα τοῦ στὸν ἑαυτό του. Ὅλα αὐτὰ ὁ «Μή - ἀνθρώπινος» τὰ ἔκανε μὲ τὶς δικές του προσπάθειες (βλέπε Πφίστερ, Ἱστορία τῶν Γερμανῶν)¹ καὶ τώρα ἐξαγνισμένος καὶ θριαμβευτής, καθάλα πάνω στὸ γάιδαρό του, μπαίνει στὸ βασίλειο τοῦ «Μοναδικοῦ».

Τέλος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ: «ΕΓΩ»

1. Ἡ Οἰκονομία τῆς Καινῆς Διαθήκης

Ἐνῶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ σκοπὸς τῆς οἰκοδόμησής μας ἦταν ἡ «μοναδικὴ» λογικὴ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ παρελθόντος, τώρα ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸ παρὸν μέσα στὰ πλαίσια τῆς «μοναδικῆς»

1. Pfisner J. C. : *Geschichte der Deutschen*, Ἀμβούργο 1829 τόμ. 1-5. Ὁ Πφίστερ (1772 - 1835) εἶναι εἰδικὸς τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας.

λογικῆς. Ἐχομε ρίξει ἤδη ἄρκετὸ φῶς πάνω στὸ «Μοναδικό» στὶς ποικίλες προκατακλυσμαῖες τοῦ «διαθλάσεις» — ὅπως ἄνθρωπος, Καυκάσιος Καυκάσιος, τέλειος Χριστιανός, ἀλήθεια τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀρνητικὴ ἐνότητα ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ, κτλ., κτλ. Παράλληλα μὲ τὴν ἱστορικὴ κατασκευὴ τοῦ «Ἐγώ», καταρρέει ἐπίσης καὶ τὸ ἴδιο τὸ «Ἐγώ». Αὐτὸ τὸ «Ἐγώ», τὸ τέρμα τῆς ἱστορικῆς κατασκευῆς, δὲν εἶναι κανένα «σωματικὸ» «Ἐγώ», γεννημένο ἀπὸ τὴ σάρκα ἄντρα καὶ γυναίκα, πρὶν δὲ θὰ χρειάζονταν νὰ κατασκευαστεῖ γιὰ νὰ ὑπάρχει. Εἶναι ἓνα «Ἐγώ» γεννημένο πνευματικὰ ἀπὸ δύο κατηγορίες, τὸν «ἰδεαλισμὸ» καὶ τὸ «ρεαλισμὸ», εἶναι μιὰ καθαρὰ νοητικὴ ὑπαρξή.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη, πρὶν ἔχει ἤδη περιοριστεῖ στὸ τίποτε μαζὶ μὲ τὴν προϋπόθεσή της, τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, διαθέτει μιὰν οἰκονομίαν πρὶν εἶναι κυριολεκτικὰ ἐξίσου σοφὰ κατασκευασμένη μὲ τὴν οἰκονομίαν τῆς Παλαιᾶς, εἶναι δηλαδὴ ἡ ἴδια «μὲ ποικίλες μεταμορφώσεις», ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν παρακάτω πίνακα:

I. Ἰ δ ι α ι τ ε ρ ό τ η τ α — οἱ Ἀρχαῖοι, παιδί, Νέγρος, κτλ., στὴν ἀ λ ή θ ε ι α τους, δηλ., ἀνάπτυξή τους ἀπὸ τὸν «κόσμο τῶν πραγμάτων» στὴν «ἰδιαιτέρη» ἀντίληψη τοῦ καθενὸς καὶ στὴν κατοχὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Στούς Ἀρχαίους αὐτὸ δδήγησε στὴν ἀπόσπασή ἀπὸ τὸν κόσμον, στοὺς Σύγχρονους στὴν ἀπόσπασή ἀπὸ τὸ πνεῦμα, στοὺς φιλελευθέρους στὴν ἀπόσπασή ἀπὸ τὴν ἀτομικότητα, στοὺς κομμουνιστὲς στὴν ἀπόσπασή ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία, στοὺς ἀνθρωπιστὲς φιλελευθέρους στὴν ἀπόσπασή ἀπὸ τὸ Θεό. Ἔτσι δδήγησε γενικὰ στὴν κατηγορίαν τῆς ἀπόσπασης (ἐλευθερία) σὰ σκοπὸ. Ἡ ἄρνηση τῆς κατηγορίας τῆς ἀπόσπασης εἶναι ἡ ἰ δ ι α ι τ ε ρ ό τ η τ α, πρὶν προφανῶς δὲν ἔχει ἄλλο περιεχόμενο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπόσπασή. Ἡ ἰδιαιτερότητα εἶναι ἡ φιλοσοφικὰ κατασκευασμένη ἰδιότητα ὄλων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου τοῦ «Στίρνερ».

II. Ὁ ἰ δ ι ο κ τ ή τ η ς — σὰν τέτιος ὁ «Στίρνερ» ἀνακάλυψε τὴν ἀ ν α λ ή θ ε ι α τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος. Ἄρα τοὺς Σ ύ γ χ ρ ο ν ο υ ς, τὴ φάση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ λογικὴ ἐξέλιξη: νέος, Μογγόλος. — Ἀκριθῶς ὅπως οἱ Σύγχρονοι διαιροῦνται σὲ τρία καθορισμένα εἶδη ἐλεύθερους, ἔτσι καὶ ὁ ἰδιοκτήτης ὑποδιαιρεῖται σὲ τρεῖς καινούργιους προσδιορισμούς:

1. Ἡ δ ύ ν α μ ή μ ο υ, πρὶν ἀντιστοιχεῖ στὸν πολιτικὸ φιλελευθερισμὸ, ὅπου ἐμφανίζεται ἡ ἀ λ ή θ ε ι α τοῦ δικαίωματος, καὶ ὅπου τὸ δικαίωμα σὰ δύναμη τοῦ «Ἀνθρώ-

που» διαλύεται στη δύναμη σὰ δικαίωμα τοῦ «Ἐγώ». Ἀγώνας ἐναντίον τοῦ κράτους σὰν τέτιου..

2. Ἡ ἐπικοινωνία μου, πού ἀντιστοιχεῖ στὸν κομμουνισμό, ὁπότεν ἐμφανίζεται ἡ ἀλήθεια τῆς κοινωνίας, καὶ ἡ κοινωνία σὰν ἐπικοινωνία μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ «Ἀνθρώπου» (στὶς μορφές τῆς τῆς κοινωνίας τῆς φυλακῆς, τῆς οἰκογένειας, τοῦ κράτους, τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, κτλ.) διαλύεται στὴν ἐπικοινωνία τοῦ «Ἐγώ».

3. Ἡ αὐτοϊκανοποίησή μου, πού ἀντιστοιχεῖ στὸν κριτικὸ ἀνθρωπιστικὸ φιλελευθερισμὸ, ὅπου ἡ ἀλήθεια τῆς κριτικῆς, τὸ ξόδεμα, ἡ διάλυση καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς ἀπόλυτης αὐτοσυνείδησης κάνει τὴν ἐμφάνισή τῆς σὰν αὐτοξόδεμα, καὶ ἡ κριτικὴ σὰ διάλυση πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἀνθρώπου μετατρέπεται σὲ διάλυση πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ «Ἐγώ».

Ἡ ἰδιαιτερότητα τῶν ἀτόμων διαλύθηκε ὅπως εἶδαμε, στὴ γενικὴ κατηγορία τῆς ἰδιαιτερότητας, πού ἦταν ἡ ἄρνηση τῆς ἀπαλλαγῆς, τῆς ἐλευθερίας γενικά. Μία περιγραφή λοιπὸν τῶν εἰδικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου, μπορεῖ πάλι νὰ συνίσταται μονάχα στὴν ἄρνηση αὐτῆς τῆς «ἐλευθερίας» στὶς τρεῖς «διαθλάσεις» τῆς: καθεμιὰ ἀπ' τὶς τρεῖς αὐτὲς ἀρνητικὲς ἐλευθερίες μετατρέπεται μέσο τῆς ἄρνησῆς τῆς σὲ μιὰ θετικὴ ιδιότητα. Εἶναι φανερό, ὅτι ἀκριβῶς ὅπως στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πραγμάτων καὶ τὸν κόσμον τῶν σκέψεων θεωροῦνταν ἤδη σὰν κατάκτηση καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν κόσμων, ἔτσι καὶ ἐδῶ εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι αὐτὴ ἡ ἰδιαιτερότητα ἢ κατάκτηση τῶν πραγμάτων καὶ σκέψεων παρουσιάζεται μὲ τὴ σειρά τῆς σὰν ὀλοκληρωμένη ἀπαλλαγὴ.

Τὸ «Ἐγώ» μαζί μὲ τὴν ἰδιοκτησία του, τὸν κόσμον του, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς ιδιότητες ὅπως τὶς χαρακτηρίσαμε πρὸ πάντων, εἶναι ἰδικότης. Σὰν αὐτο-ικανοποιούμενος καὶ αὐτο-καταναλωνόμενος, εἶναι τὸ «Ἐγώ» ὑψωμένο στὴ δευτέρη δύναμη, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἰδιοκτήτη. πού εἶναι ἀποσπασμένος ἀπ' αὐτὸν καὶ ἐξίσου ἀνήκει σ' αὐτόν. Ἐπομένως εἶναι «ἀπόλυτη ἀρνητικότητα» στὸ διπλό του προσδιορισμὸ σὰν ἀδιαφορία, ἀφροντισιὰ καὶ σὰν ἀρνητικὴ σχέση πρὸς τὸν ἑαυτό του, τὸν ἰδιοκτήτη. Ἡ ἰδιοκτησία του πάνω στὸν κόσμον καὶ ἡ ἀπόσπασή του ἀπὸ τὸν κόσμον μετατρέπονται τώρα σ' αὐτὴ τὴν ἀρνητικὴ σχέση πρὸς τὸν ἑαυτό του, σ' αὐτὴ τὴν αὐτοδιάλυση καὶ τὴν αὐτο-ἰδιοκτησία τοῦ ἰδιοκτήτη. Τὸ «Ἐγώ», ἔτσι προσδιορισμένο, εἶναι:

III. Ὁ Μοναδικός, πού δὲν ἔχει κι αὐτὸς ἄλλο περιεχόμενο ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἰδιοκτήτη σὺν τὸ φιλοσοφικὸ προσδιορισμὸ τῆς «ἀρνητικῆς σχέσης πρὸς τὸν ἑαυτό του». Ὁ θαθὺς Ζάκ τὰ παρουσιάζει ἔτσι τὰ πράγματα ὡς ἂν νὰ μὴν ὑπάρχει τίποτε νὰ πεῖ γι' αὐτὸν τὸν Μοναδικό, γιατί εἶναι ἕνα σωματικὸ, μὴ κατασκευασμένο ἄτομο. Ἀλλὰ τὸ πράγμα ἐδῶ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν περίπτωση τῆς ἀπόλυτης ιδέας τοῦ Χέγκελ στὸ τέλος τῆς Λογικῆς καὶ τῆς ἀπόλυτης προσωπικότητας στὸ τέλος τῆς Ἑγκυκλοπαίδειας, γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπίσης δὲν ἔχει νὰ πεῖ τίποτε κανεὶς μὰ καὶ ἡ κατασκευὴ περιέχει κάθε τι πού μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ γιὰ τέτοιες κατασκευασμένες προσωπικότητες. Ὁ Χέγκελ τὸ ξέρεει αὐτὸ καὶ δὲν ἐνοχλεῖται νὰ τὸ παραδεχτεῖ, ἐνῶ ὁ «Στίρνερ» ὑποστηρίζει ὑποκριτικά, ὅτι ὁ «Μοναδικός» του εἶναι κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἀφηρημένο κατασκευασμένο Μοναδικό, εἶναι κάτι τὸ μὴ ἐκφραστικό, δηλαδὴ ἕνα σωματικὸ ἄτομο. Αὐτὴ ἡ ὑποκριτικὴ παρουσίαση ἐξαφανίζεται, ὅταν τὸ πράγμα ἀντιστραφεῖ, ὅταν ὁ Μοναδικὸς δρίζεται ὡς ἰδιοκτήτης, καὶ ὅταν λέγεται γιὰ τὸν ἰδιοκτήτη ὅτι ἔχει τὴ γενικὴ κατηγορία τῆς ἰδιαιτερότητας ὡς γενικὸ τοῦ προσδιορισμοῦ. Αὐτὸ ὄχι μονάχα λέει κάθε τι πού «μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς» γιὰ τὸν Μοναδικό, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὸ τί εἶναι αὐτὸς γενικὰ — μείον τῆς φαντασίας τοῦ Ζάκ λέ μπονὸμ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

«Ἔ! τί θάθος πλοῦτου, καὶ σοφίας καὶ γνώσης τοῦ Μοναδικοῦ! Πόσο ἀπροσμέτρητες εἶναι οἱ σκέψεις του καὶ πόσο ἀνεξιχνίαστοι οἱ δρόμοι του»!

«Κοίτα, νὰ μερικοὶ δρόμοι του: ἀλλὰ πόσο λίγα πράγματα ἔχουμε ἀκούσει γι αὐτούς!» (Ἰώβ, 26, 14).

2. Ἡ φαινομενολογία τοῦ ἐγωιστῆ σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του, ἢ ἡ θεωρία τῆς δικαιολόγησις

Ὅπως εἶδαμε κίβλας στὴν «Οἰκονομία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης» καὶ στὴ συνέχεια, ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστῆς τοῦ Ἁγίου Σάντσο, ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστῆς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του, δὲν πρέπει μὲ κανέναν τρόπο νὰ συγγέεται μὲ τὸν τετριμμένο καθημερινὸ ἐγωιστῆ, τὸν «ἐγωιστῆ μὲ τὴ συνηθισμένη ξηνοία». Μᾶλλον ἔχει ὡς προϋπόθεσή του τόσο αὐτὸν τὸν τελευταῖο (τὸν δέσμο στὸν κόσμον τῶν πραγμάτων, τὸ παιδί, τὸν Νέγρο, τὸν Ἀρχαῖο, κτλ.) ὅσο καὶ τὸν αὐτοθυσια-

ζόμενο έγωιστή (τόν δέσμο στόν κόσμο τῶν σκέψεων, τόν νέο, τόν Μογγόλο, τόν Σύγχρονο, κτλ.). Είναι, πάντως στή φύση τῶν μυστικῶν τοῦ Μοναδικοῦ, ὅτι αὐτή ἡ ἀντιπαράθεση καί ἡ ἀρνητική ἐνότητα πού τήν ἀκολουθεῖ — ὁ « ἔ γ ω ι σ τ ῆ ς σ ἐ σ υ μ φ ω ν ί α μ ἐ τ ὸ ν ἔ α υ τ ὸ τ ο υ » — μονάχα τώρα μπορεῖ νά ἐξεταστεῖ στήν Καινή Διαθήκη.

Μιά καί ὁ Ἅγιος Μάξ θέλει νά παρουσιάσει τόν «ἀληθινὸ ἔγωιστή» σάν κάτι ἐντελῶς καινούργιο, σάν τὸ σκοπὸ ὅλης τῆς προηγούμενης ἱστορίας, πρέπει, ἀπ' τῆ μιὰ μεριά, νά ἀποδείξει στοὺς αὐτοθυσιαζόμενους, στοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ *dénouement*, ὅτι εἶναι ἔγωιστὲς παρὰ τῆ θέλησῆ τους, καί πρέπει νά ἀποδείξει στοὺς ἔγωιστὲς μὲ τῆ συνηθισμένη ἔννοια, ὅτι εἶναι αὐτοθυσιαζόμενοι, ὅτι δὲν εἶναι ἀληθινοί, ἱεροὶ ἔγωιστὲς. Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τοὺς πρώτους, τοὺς αὐτοθυσιαζόμενους.

Ἔχουμε κιόλας δεῖ ἀμέτρητες φορές ὅτι στόν κόσμο τοῦ Ζάκ λέ μπονὸμ ὄλοι εἶναι δαιμονόπληκτοι ἀπὸ τὸ Ἱερό. «Ὡστόσο τὸ πράγμα διαφέρει», ἂν «εἶναι κανεὶς μορφωμένος». Οἱ μορφωμένοι, πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν καθαρὴ σκέψη μᾶς ἐμφανίζονται σάν οἱ κατ' ἐξοχὴν «δαιμονόπληκτοι» ἀπὸ τὸ Ἱερό. Εἶναι οἱ αὐτοθυσιαζόμενοι στήν πρακτικὴ τους μορφή.

«Ποιὸς εἶναι λοιπὸν αὐτοθυσιαζόμενος ; Ἐντελῶς (!), «ἴσως» (!), «αὐτὸς πού θυσιάζει κάθε τι ἄλλο-γιά χάρη ἔ ν ὸ ς π ρ ᾶ γ μ α τ ο ς , ἐνὸς μοναδικοῦ σκοποῦ, μιᾶς μοναδικῆς θέλησης, ἐνὸς μοναδικοῦ πάθους... Τὸν κυβερνάει ἓνα πάθος στὸ ὁποῖο θυσιάζει ὅλα τὰ ἄλλα. Καί αὐτοὶ οἱ αὐτοθυσιαζόμενοι δὲν εἶναι ἴσως ἔγωιστὲς; Μιά καί ἔ χ ο υ ν ἓνα μοναδικὸ κυρίαρχο πάθος, ἐνδιαφέρονται μονάχα γιὰ μιὰ μοναδικὴ ἱκανοποίηση, ἀλλὰ καί μὲ πολλὴ ἔνταση γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Ὅλες τους οἱ πράξεις καί ἐνέργειες εἶναι ἔγωιστικές, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἓνα μ ο ν ὸ - π λ ε υ ρ ο , ἀ ν ε ξ ἔ λ ι κ τ ο , σ τ ε ν ὸ ἔ γ ω ι σ μ ὸ . Πρόκειται γιὰ δαιμονοπληξία». (σ. 99).

Ἄρα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Σάντσο, ἔ χ ο υ ν μονάχα ἓνα μοναδικὸ κυρίαρχο πάθος. Μήπως θὰ πρέπει νά ἐνδιαφερθοῦν ἐπίσης μὲ τὰ πάθη πού ἔ χ ο υ ν ὅχι α ὐ τ ο ἰ ἀλλὰ ἄ λ λ ο ἰ , γιὰ νά ἀνυψωθοῦν σὲ ἓναν ὀλόπλευρο, ἀνοιχτό, ἀπεριόριστο ἔγωισμό, γιὰ νά ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὸ τὸ ξ ἔ ν ο κριτήριο τοῦ «ἱεροῦ» ἔγωισμοῦ;

Στὸ μεταξὺ, στὸ χωρὶο αὐτὸ παρεμβάλλονται ἐπίσης ὁ «φιλάργυρος»

καὶ ὁ «κυνηγὸς ἡδονῆς» (ἴσως ἐπειδὴ ὁ «Στίρνερ» πιστεύει ὅτι αὐτὸς ἐπιδιώκει τὴν «ἡδονή» σὰν τέτια, τὴν ἱερὴ ἡδονή, καὶ ὄχι ὅλα τὰ εἶδη τῆς πραγματικῆς ἡδονῆς), ὅπως ἐπίσης «ὁ Ροβεσπιέρος, λόγου χάρι, ὁ Σαὶν Ζύστ, κτλ.» (σ. 100) σὰν παραδείγματα «αὐτοθυσιαζόμενων, δαιμονόπληκτων ἐγωιστῶν». «Ἀπὸ μιᾶν ὀρισμένη ἠθικὴ ἀποψη μπορεῖ νὰ γίνῃ ἕνας συλλογισμὸς» (δηλ., ὁ ἱερός μας «ἐγωιστὴς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του» κάνει συλλογισμοὺς ἀπὸ τῆ δικῆ του ἀποψη σὲ ἐξαιρετικὴ ἀσυμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του) «περίπου ὡς ἑξῆς»:

«Ἄλλὰ ὅταν θυσιάζω ἄλλα πάθη σὲ ἕνα πάθος, δὲ σημαίνει ὅτι ἔτσι θυσιάζω τὸν ἑαυτό μου σ' αὐτὸ τὸ πάθος, καὶ δὲ θυσιάζω ὅ,τιδήποτε πού χάρι σ' αὐτὸ εἶμαι σ τ' ἀλήθεια ὁ ἑαυτός μου». (σ. 386).

Ὁ Ἅγιος Μάξ ἀναγκάζεται ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ προτάσεις «σὲ ἀσυμφωνία ἀνάμεσά τους» νὰ κάνει τὴ «μηδαμινὴ» διάκριση ὅτι ἕνας μπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ θυσιάξῃ ἕξ «λόγου χάρι», ἢ ἑπτὰ, «κτλ.», πάθη σὲ ἕνα μοναδικὸ ἄλλο πάθος χωρὶς νὰ παύῃ νὰ εἶναι «σ τ' ἀλήθεια ὁ ἑαυτός μου», ἀλλὰ μὲ κανένα τρόπο δέκα πάθη, ἢ ἀκόμα περισσότερα. Ἄσφαλῶς, οὔτε ὁ Ροβεσπιέρος, οὔτε ὁ Σαὶν Ζύστ ἦταν «σ τ' ἀλήθεια ὁ ἑαυτός μου», ὅπως δὲν ἦταν σ τ' ἀλήθεια «Ἄνθρωπος», ἀλλὰ ἦταν ἀπλῶς σ τ' ἀλήθεια Ροβεσπιέρος καὶ Σαὶν Ζύστ, αὐτὰ τὰ μοναδικά, ἀσύγκριτα ἄτομα.

Τὸ τέχνασμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀποδεικνύεται στοὺς «αὐτοθυσιαζόμενους» ὅτι εἶναι ἐγωιστὲς εἶναι μιὰ παλιὰ πονηριά, πού τὴν ἔχουν ἤδη ἀρκετὰ χρησιμοποιήσει ὁ Ἐλθέτιος καὶ ὁ Μπένταμ. Τὸ τέχνασμα τοῦ Ἁγίου Σάντσο συνίσταται στὴ μετατροπὴ τῶν «ἐγωιστῶν μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια», τῶν ἀστῶν, σὲ μὴ ἐγωιστῆς. Ὁ Ἐλθέτιος καὶ ὁ Μπένταμ, πάντως, ἀποδείχνουν στοὺς ἀστοὺς ὅτι μὲ τὴ στενοκεφαλιά τους βλέπουν στὴν πρᾶξ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ τὸ τέχνασμα τοῦ Ἁγίου Μάξ εἶναι νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἀντιστοιχοῦν στὸ «ἰδεῶδες», στὴν «ἔννοια», στὴν «οὐσία», στὸν «προορισμό», κτλ., τοῦ ἐγωιστῆ καὶ ὅτι ἡ στάση τους πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους δὲν εἶναι στάση τῆς ἀπόλυτης ἀρνήσεως. Κι ἐδῶ πάλι ἔχει στὸ μυαλό του μονάχα τὸ Γερμανὸ μικροαστό του. Ἄς σημειώσουμε, στὸ μεταξὺ, ὅτι ἐνῶ στὴ σελίδα 99 ὁ ἅγιός μας παρουσιάζει τὸ «φιλάργυρο» σὰν «αὐτοθυσιαζόμενον ἐγωιστῆ», στὴ σελίδα 78, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ «φιλάργυρος ἐγωιστῆς» κατατάσσεται στοὺς «ἐγωιστὲς μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια», στοὺς «ἀκάθαρτους, στοὺς μὴ ἱερούς».

Αυτή ή δεύτερη κατηγορία τῶν ἐγωιστῶν πού ὑπάρχουν ὡς τά σή-
μερα δρίζεται στή σελίδα 99 ὡς ἑξῆς:

«Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι» (οἱ ἄστοι) «δέν εἶναι ἐπομένως αὐτοθυ-
σιαζόμενοι, δέν εἶναι ἐμπνευσμένοι, δέν εἶναι ἰδεώδεις, δέν εἶναι
συνεπεῖς, δέν εἶναι ἐνθουσιώδεις. Εἶναι ἐ γ ω ι σ τ ῆ ς μ ἔ τ ῆ
σ υ ν η θ ι σ μ ἔ ν η ἔ ν ν ο ι α , συμφεροντολόγοι πού σκέφτον-
ται τὸ συμφέρον τους, ψύχραιμοι, ὑπολογιστικοί, κτλ.».

Μιά και τὸ «Βιβλίο» δέν ἔχει ἐνιαία γραμμή, εἶχαμε ἤδη τήν εὐ-
καιρία νά δοῦμε, σέ σχέση μὲ τή «φαντασιοπληξία» και τόν «πολιτικό
φιλελευθερισμό», πῶς ὁ «Στίρνερ» πραγματοποιεῖ τὸ τέχνασμά του τῆς
μετατροπῆς τῶν ἀστῶν σέ μὴ ἐγωιστές, χάρη κυρίως στή μεγάλη του ἄ-
γνοια γιά τούς πραγματικούς ἀνθρώπους και τίς πραγματικῆς συνθηκῆς.
Αὐτή ή ἴδια ή ἄγνοια τοῦ χρησιμεύει ἐδῶ σά μοχλός.

«Τὸ ξερό κεφάλι τοῦ γήινου ἀνθρώπου ἔχει ἀντίρρηση σ' αὐ-
τὸ (δηλ., στή φαντασία τοῦ «Στίρνερ» γιά τήν ἀφιλοκέρδεια), ἀλ-
λά γιά χιλιάδες χρόνια, τουλάχιστο ὡς τώρα, ὑποχωροῦσε σκύδον-
τας τὸ κεφάλι και λατρεύοντας ἀνώτερες δυνάμεις». (σ. 104). Οἱ
ἐγωιστές μὲ τή συνηθισμένη ἔννοια «συμπεριφέρονται τὸ μισὸ σάν
παπάδες και τὸ μισὸ μὲ κοσμικὸ τρόπο, και λατρεύουν ταυτόχρονα
τὸ Θεὸ και τὸ Μαιμμωνᾶ». (σ. 105).

Πληροφορούμαστε στή σελίδα 78:

«Ὁ Μαιμμωνᾶς τοῦ οὐρανοῦ και ὁ Θεὸς τοῦ κόσμου ἀπαιτοῦν
κι οἱ δυὸ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς βαθμὸ ἀ ὑ τ α π ἄ ρ ῆ σ η ς », —
ἔτσι εἶναι ἀδύνατο νά καταλάβουμε πῶς ή αὐταπάρνηση γιά τὸν
Μαιμμωνᾶ και ή αὐταπάρνηση γιά τὸν Θεὸ μποροῦν νά ἀντιπαρα-
τεθοῦν ἀνάμεσά τους σάν «κοσμική» και «κληρική».

Στή σελίδα /105/ 106, ὁ Ζὰκ λέ μπονόμ ἀναρωτιέται:

«Πῶς λοιπὸν γίνεται, ὥστε ὁ ἐγωισμὸς ἐκείνων πού πιστεύουν
στὸ προσωπικό τους συμφέρον, νά ὑποτάσσεται ἐντούτοις διαρκῶς
σ' ἓνα κληρικὸ ή παιδαγωγικό, δηλ., σ' ἓνα ἰδεατὸ συμφέρον;»

(Ἐδῶ, πάντως, πρέπει νά «σημειώσουμε» ὅτι σ' αὐτὸ τὸ χωρίο οἱ
ἄστοι παριστάνονται σάν ἐκπρόσωποι π ρ ο σ ω π ι κ ῶ ν συμφερόν-
των). Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ:

«Ἡ προσωπικότητά τους τούς φαίνεται πολὺ μικρή, πολὺ ἄ-

σήμαντη — όπως και πραγματικά είναι — για να διεκδικεί τὰ πάντα και να μπορεί να εκφραστεί ολοκληρωμένα. Ἐνα σίγουρο σημάδι τοῦ πράγματος αὐτοῦ είναι τὸ γεγονός, ὅτι διαιροῦνται σὲ δύο πρόσωπα, ἓνα αἰώνιο και ἓνα πρόσκαιρο. Τίς Κυριακὲς ἀσχολοῦνται μὲ τὸ αἰώνιο και τίς καθημερινές μὲ τὸ πρόσκαιρο. Ἔχουν τὸν παπὰ μέσα τους κι ἔτσι δὲ μποροῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτόν».

Ἄν Σάντσο νιώθει μερικὲς ἀμφιβολίες ἐδῶ. Ἀναρωτιέται ἀνήσυχος ἂν «θὰ συμβεῖ τὸ ἴδιο πράγμα» στὴν ἰδιαιτερότητα, στὸν ἐγωισμό μὲ τὴν ἀσυνήθιστη ἔννοια τῆς λέξης.

Θὰ δοῦμε ὅτι δὲν εἶναι χωρὶς βάση ἡ ὑποβολή αὐτῆς τῆς ἀνήσυχης ἐρώτησης. Προτοῦ λαλήσει ὁ πετεινὸς δυὸ φορές, ὁ Ἅγιος Ἰακώβ (ὁ Ζὰκ λὲ μπονόμ) θὰ ἔχει « ἄ π α ρ ν η θ ε ἰ » τὸν ἑαυτό του τρεῖς φορές.

Ἀνακαλύπτει πρὸς μεγάλη του δυσἀρέσκεια ὅτι οἱ δυὸ τάσεις ποὺ ἐκδηλώνονται στὴν ἱστορία, τὸ ἀτομικὸ συμφέρον τῶν ἀτόμων και τὸ λεγόμενον γενικὸ συμφέρον, πάντοτε συνοδεῦουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Ὅπως συνήθως, τὸ ἀνακαλύπτει αὐτὸ σὲ μιὰ ψεύτικη μορφή, στὴν ἱερὴ του μορφή, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἰδανικῶν συμφερόντων, τοῦ «Ἱεροῦ», τῆς ψευδαίσθησης. Ἀναρωτιέται: πῶς συμβαίνει ὥστε οἱ συνηθισμένοι ἐγωιστές, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν προσωπικῶν συμφερόντων, νὰ βρίσκονται ὡστόσο κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν γενικῶν συμφερόντων, τῶν δασκάλων, κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἱεραρχίας; Ἡ ἀπάντησή του στὸ ἐρώτημα καταλήγει στὸ ὅτι οἱ ἄστοί, κτλ., «φαίνονται στὸν ἑαυτό τους πολὺ μικροί». και θεωρεῖ ὅτι ἓνα «σίγουρο σημάδι» γι' αὐτὸ εἶναι ὅτι συμπεριφέρονται μὲ θρησκευτικὸ τρόπο, δηλ., διαιροῦν τὸν ἑαυτό τους σὲ ἓνα πρόσκαιρο και ἓνα αἰώνιο ἄτομο, δηλαδή, ἐξηγεῖ τὴ θρησκευτικὴ τους συμπεριφορά μὲ τὴ θρησκευτικὴ τους συμπεριφορά, ἀφοῦ πρῶτα μεταμορφώσει τὸν ἄγωνα ἀνάμεσα στὸ γενικὸ και τὸ ἀτομικὸ συμφέρον σὲ ἓνα ἀπλὸ ἀντικαθρέφτισμα μέσα στὴ θρησκευτικὴ φαντασία.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κυριαρχία τοῦ ἰδανικοῦ, βλέπε πιὸ πάνω ἐκεῖ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἱεραρχία.

Ἄν τὴν ἐρώτηση τοῦ Σάντσο τὴ μεταφράσουμε ἀπὸ τὴν ποιμπώδη τῆς μορφή στὴν καθημερινὴ γλώσσα, τότε «λέγεται τώρα»:

Πῶς συμβαίνει, ὥστε τὰ προσωπικὰ συμφέροντα νὰ ἐξελίσσονται πάντοτε, παρὰ τὴ θέληση τῶν ἀτόμων, σὲ ταξικὰ συμφέροντα, σὲ κοινὰ συμφέροντα ποὺ ἀποκτοῦν ἀνεξάρτητη ὕπαρξη σὲ σχέση μὲ τὰ ἀτομικὰ πρόσωπα, και στὴν ἀνεξαρτησία τους νὰ παίρνουν τὴ μορφή γ ε ν ι κ ῶ ν

συμφερόντων; Πώς γίνεται ώστε σάν τέτια νά ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τὰ πραγματικά ἄτομα καί σ' αὐτή τήν ἀντίθεση, πού τὰ προσδιορίζει σά γενικά συμφέροντα, νά μποροῦν νά κατανοοῦνται ἀπό τή συνείδηση σάν *ιδεατά* καί μάλιστα σά θρησκευτικά, ἱερά συμφέροντα; Πώς συμβαίνει ὥστε σ' αὐτή τή διαδικασία, ὅπου τὰ ἰδιωτικά συμφέροντα ἀποκτοῦν ἀνεξάρτητη ὑπαρξη σάν ταξικά συμφέροντα, ἢ προσωπική συμπεριφορά τοῦ ἀτόμου νά εἶναι ὑποχρεωμένη νά ὑποστασιώνεται, νά ἀλλοτριώνεται, καί ταυτόχρονα νά ὑπάρχει σά μιὰ δύναμη ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτό καί χωρίς αὐτό, δημιουργημένη ἀπό τήν ἐπικοινωνία, καί νά μετατρέπεται σέ κοινωνικές σχέσεις, σέ μιὰ σειρά δυνάμεις πού προσδιορίζουν καί ὑποτάσσουν τὸ ἄτομο, καί πού γι' αὐτὸ παρουσιάζονται στή φαντασία σάν «ἱερές» δυνάμεις; Ἄν ὁ Σάντσο εἶχε ἀπλῶς καταλάβει τὸ γεγονός, ὅτι μέσα στὰ πλαίσια καθορισμένων *τροπών* *πραγμάτων*, πού βέβαια δὲν ἐξαρτιέονται ἀπὸ τή θέληση τῶν ἀνθρώπων, οἱ ξένες πρακτικές δυνάμεις, ἀνεξάρτητες ὄχι μόνο ἀπὸ τὰ ἀπομονωμένα ἄτομα ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸ σύνολό τους, στέκονται πάντοτε πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους — τότε δὲ θὰ τὸν ἐνδιέφερε καθόλου ἂν αὐτὸ τὸ γεγονός παρουσιάζεται μέ θρησκευτική μορφή ἢ ἂν διαστρεβλῶνεται στή φαντασία τοῦ ἐγωιστῆ, πού γι' αὐτὸν τὸ κάθε τι συμβαίνει στή φαντασία, σέ τρόπο πού νά μὴ θάξει τίποτε πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ Σάντσο θὰ κατέβαινε τότε ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς θεωρίας στὸ βασίλειο τῆς πραγματικότητος, ἀπ' αὐτὸ πού οἱ ἄνθρωποι φαντάζονται ὅτι εἶναι, σ' αὐτὸ πού πραγματικά εἶναι, ἀπ' αὐτὸ πού φαντάζονται γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, στὸ πῶς ἐνεργοῦν καί εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ἐνεργοῦν μέσα σέ καθορισμένες περιστάσεις. Αὐτὸ πού τοῦ φαίνεται σάν προῖδν *σκεψῆς*, θὰ καταλάβαινε ὅτι εἶναι ἓνα προῖδν τῆς *ζωῆς*. Δὲ θὰ ἔφτανε μέχρι τὸν παραλογισμό, πού βέβαια εἶναι ἀντάξιος του, νά ἐξηγεῖ τή διαίρεση ἀνάμεσα σέ προσωπικά καί γενικά συμφέροντα λέγοντας ὅτι οἱ ἄνθρωποι φαντάζονται αὐτὴ τή διαίρεση μ' ἓνα θρησκευτικὸ *ἐπίσημο* τρόπο καί *φαίνονται* στοὺς ἑαυτοὺς τους νά εἶναι τέτιοι καί τέτιοι, πράγμα βέβαια πού εἶναι μιὰ ἄλλη ἀπλῶς ἔκφραση γιὰ τὸ «φαντάζονται».

Στὸ μεταξὺ, ἀκόμα καί στήν τετριμμένη γερμανικὴ μικροαστικὴ μορφή μέ τήν ὁποία ὁ Σάντσο ἀντιλαμβάνεται τήν ἀντίθεση προσωπικῶν καί γενικῶν συμφερόντων, θὰ ἔπρεπε νά εἶχε καταλάβει ὅτι τὰ ἄτομα ξεκίνησαν πάντοτε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, καί δὲ μποροῦσαν νά κάνουν ἀλλιῶς, καί ὅτι γι' αὐτὸ καί οἱ δυὸ πλευρὲς πού σημείωσε εἶναι πλευρὲς τῆς προσωπικῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀτόμων. Κι οἱ δυὸ γεννιοῦνται ἐξίσου ἀπὸ τὴν ἐμπειρική συνθήκη τῆς ζωῆς, κι οἱ δυὸ εἶναι ἔκφρασεις *μιας*

καὶ τῆς ἰδίας προσωπικῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀνθρώπων καὶ γι αὐτὸ βρίσκονται σὲ φαινομενικῇ μόνον ἀντίθεση ἀνάμεσά τους. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέση — τὴν καθοριζόμενη ἀπὸ τὶς εἰδικὲς συνθηκὲς ἀνάπτυξης καὶ ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας — ποῦ ἔχει λάχει στὸ δεδομένο ἄτομο, ἄσχετο ἂν ἀντιπροσωπεύει σὲ μεγαλύτερη ἔκταση τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς ἀντίθεσης, ἄσχετο ἂν ἐμφανίζεται περισσότερο σὰν ἐγωιστῆς ἢ περισσότερο σὰν αὐτοθυσιαζόμενος — αὐτὸ ἦταν ἓνα ἐντελῶς δευτερεύον ζήτημα, ποῦ θὰ μπορούσε μονάχα νὰ ἀποκτήσει ἓνα ὀρισμένο ἐνδιαφέρον ἂν θὰ ἐξετάζονταν σὲ καθορισμένες ἐποχὲς τῆς ἱστορίας σὲ σχέση μὲ καθορισμένα ἄτομα. Ἄλλιῶς αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει μονάχα σὲ κενὲς ἠθικολογίες καὶ σὲ τσαρλατάνικη φρασεολογία. Ἄλλὰ σὰ δογματιστῆς ὁ Σάντσο πέφτει ἐδῶ σὲ λάθος καὶ δὲ βρίσκει ἄλλη διέξοδο ἀπὸ τὸ νὰ λέει ὅτι οἱ Σάντσο Πάντσο καὶ οἱ Δὸν Κιχῶτες εἶναι γεννημένοι τέτιοι καὶ ὅτι οἱ Σάντσο ἐπιτρέπουν στὰ κεφάλια τους νὰ παραγεμίζουν μὲ κάθε εἶδος παραλογοισμοὺς ἀπὸ τοὺς Δὸν Κιχῶτες. Σὰ δογματιστῆς ἀρπάζεται ἀπὸ μιὰ πλευρὰ ποῦ τὴν ἀντιλαμβάνεται μὲ δασκαλιστικὸ τρόπο, δηλώνει ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὰ ἄτομα σὰν τέτια, καὶ ἐκφράζει τὴν ἀποστροφή του γιὰ τὴν ἄλλη πλευρὰ. Γι' αὐτὸ, ἐπίσης, ἐπειδὴ εἶναι δογματιστῆς, τοῦ φαίνεται ἡ ἄλλη πλευρὰ κατὰ ἓνα μέρος σὰ μιὰ ἀπλή ψυχικὴ κατὰστασι, dévouement καὶ κατὰ ἓνα μέρος σὰ μιὰ ἀπλή «ἀρχὴ», καὶ ὄχι σὰ μιὰ σχέση ποῦ πηγάζει ἀναγκαῖα ἀπὸ ὄλο τὸν προηγούμενο φυσικὸ τρόπο ζωῆς τῶν ἀτόμων. Ἔτσι λοιπόν, τὸ μόνο ποῦ ἔχει νὰ κάνει κανεὶς εἶναι «νὰ διώξει αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸ κεφάλι του», ἂν καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ Σάντσο, αὐτὴ δημιουργεῖ κάθε εἶδος ἐμπειρικὰ πράγματα. Ἔτσι λόγου χάρη, στὴ σελίδα 180 «ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, κάθε κοινωνικότητα, κάθε ἀδελφότητα καὶ ὅλα αὐτά... δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης ἢ τὴν κοινωνικὴ ἀρχὴ». Καλύτερα εἶναι νὰ πάρει κανεὶς τὸν ἀντίστροφο δρόμο: ἡ ζωὴ δημιουργεῖ τὴν ἀρχὴ.

Ὁ κομμουνισμὸς εἶναι γιὰ τὸν Ἅγιό μας τελείως ἀκατανόητος, ἐπειδὴ οἱ κομμουνιστῆς δὲν ἀντιπαρθέτουν τὸν ἐγωισμὸ στὴν αὐτοθυσία ἢ τὴν αὐτοθυσία στὸν ἐγωισμὸ, οὔτε ἐκφράζουν αὐτὴ τὴν ἀντίφαση θεωρητικὰ στὴν αἰσθηματικὴ τῆς ἢ στὴν πομπώδη ἰδεολογικὴ τῆς μορφή. Ἀντίθετα, δείχνουν τὴν ὑλικὴ βάση ποῦ τὴ γεννάει, καὶ ποῦ μαζί τῆς ἡ ἀντίφαση ἐξαφανίζεται ἀπὸ μόνη τῆς. Οἱ κομμουνιστῆς δὲν κηρύσσουν καμμιά ἠθικὴ, σὰν αὐτὴ ποῦ κηρύσσει ὁ «Στίρνερ» τόσο ἐκτεταμένα. Δὲ θέτουν στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἠθικὴ ἀπαίτηση: ἀγαπᾶτε

ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, μὴν εἶστε ἐγωιστές, κτλ. Ἐπίθετα ξέρον πολὺ καλὰ ἔτι ὁ ἐγωισμὸς, ὅπως ἐξίσου καὶ ἡ αὐτοθυσία, εἶναι μέσα σὲ καθορισμένες συνθήκες μιᾶ ἀναγκαῖα μορφῆ τῆς αὐτο-ἐπιθεδαίωσης τῶν ἀτόμων. Ἐπομένως οἱ κομμουνιστές μὲ κανένα τρόπο δὲ θέλουν, ὅπως πιστεύει ὁ Ἅγιος Μάξ, καὶ ὅπως ἐπαναλαμβάνει ὁ πιστὸς του Ντοττόρε Γκρατσιάνο (Ἄρνολντ Ροῦγκε) ἀντιγράφοντας τον (πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἅγιος Μάξ τὸν ἀποκαλεῖ «ἀσυνήθιστα πονηρὸ καὶ πολιτικὸ πνεῦμα», Βίγκαντ, σ. 192), νὰ καταργήσουν (aufheben) τὸ «ἰδιωτικὸ ἄτομο» γιὰ τὸ χατήρι τοῦ «γενικοῦ», αὐτοθυσιαζόμενου ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐπιπόνημα τῆς φαντασίας, πού τὴν ἀναγκαῖα του ἐξήγησι θὰ μπορούσαν κι οἱ δύο τους νὰ τὴ βροῦν στὰ «Γερμανο-γαλλικὰ Χρονικά». Οἱ κομμουνιστές θεωρητικοί, οἱ μόνοι πού ἔχουν καιρὸ νὰ ἀφοσιώνονται στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας, ξεχωρίζουν ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγῳ, ὅτι μόνον αὐτοὶ ἔχουν ἀνακαλύψει πῶς στὴ διάρκεια ὅλης τῆς ἱστορίας τὸ «γενικὸ συμφέρον» δημιουργεῖται ἀπὸ ἄτομα πού ἐρίζονται σὰν «ἰδιωτικὰ πρόσωπα». Ξέρον ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίφαση εἶναι μόνον ἐπιφανειακή, διότι ἡ μιὰ πλευρὰ τῆς, ἡ λεγόμενη «γενική», παράγεται διαρκῶς ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, τὸ ἀτομικὸ συμφέρον, καὶ μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἔρχεται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸ τελευταῖο σὰν ἀνεξάρτητη δύναμη μὲ ἀνεξάρτητη ἱστορία — ἔτσι αὐτὴ ἡ ἀντίφαση πάντοτε καταστρέφεται καὶ ἀναπαράγεται στὴν πράξη. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει θέμα χεγκελιανῆς «ἀρνητικῆς ἐνότητας» δύο πλευρῶν μιᾶς ἀντίφασης, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὕλικά προσδιορισμένη καταστροφὴ τοῦ προηγούμενου ὕλικά προσδιορισμένου τρόπου ζωῆς τῶν ἀτόμων, πού μὲ τὴν ἐξαφάνισή του ἐξαφανίζεται ἐπίσης καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίφαση μαζί μὲ τὴν ἐνότητά της.

Ἔτσι βλέπουμε, πῶς ὁ «ἐγωιστὴς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του», σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν «ἐγωιστὴ μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια» καὶ τὸν «αὐτοθυσιαζόμενον ἐγωιστὴ», βασίζεται εὐθύς ἐξαρχῆς πάνω σὲ μιὰ ψευδαίσθησι καὶ γιὰ τοὺς δύο τους καὶ γιὰ τὶς πραγματικὲς σχέσεις τῶν πραγματικῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἐκπρόσωπος τῶν προσωπικῶν συμφερόντων εἶναι ἀπλῶς ἕνας «ἐγωιστὴς μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια» ἐξαιτίας τῆς ἀναγκαῖας του ἀντίθεσης πρὸς τὰ ὁμαδικὰ συμφέροντα πού, μέσα στὸν ὑπάρχοντα τρόπο παραγωγῆς καὶ ἐπικοινωνίας, ἔχουν ἀποκτήσει ἀνεξάρτητη ὑπαρξὴ σὰ γενικὰ συμφέροντα καὶ ἔχουν παρουσιασθεῖ στὴ φαντασία καὶ ἔχουν γίνεαι ἀποτελεσματικὰ μὲ τὴ μορφὴ ἰδεατῶν συμφερόντων. Ὁ ἐκπρόσωπος τῶν συμφερόντων τῆς κοινότητος εἶναι ἀπλῶς «αὐτοθυσιαζόμενος» ἐξαιτίας τῆς ἀντίθεσής του πρὸς τὰ προσωπικὰ συμφέροντα,

τὰ προδιορισμένα σὰν ιδιωτικὰ συμφέροντα, καὶ ἐπειδὴ τὰ συμφέροντα τῆς κοινότητος ὀρίζονται σὰ γενικὰ καὶ ἰδεατὰ.

Τόσο ὁ «αὐτοθυσιαζόμενος ἐγωιστής» ὅσο καὶ ὁ ἐγωιστής μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια συμπέφτουν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, στὴν « α ὐ τ α - π ἄ ρ ν η σ η ».

Σελίδα 78: «Ἔτσι, ἡ αὐταπάρνηση εἶναι κοινὴ τόσο γιὰ τὸν ἱερὸ ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἀνίερο, τόσο γιὰ τὸν ἄγνὸ ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἀνήθικο: ὁ ἀνήθικος ἀ π α ρ ν ε ἰ τ α ἰ ὅλα τὰ ἀνώτερα αἰσθήματα, κάθε ντροπὴ, ἀκόμα καὶ τὴ φυσικὴ του δειλία, καὶ ἀκολουθεῖ μονάχα τὸ πάθος ποῦ τὸν κυβερνᾷ. Ὁ ἄγνός ἀπαρνεῖται τὴ φυσικὴ του σχέσηη πρὸς τὸν κόσμον... Σπρωγμένος ἀπὸ τὴ δίψα τοῦ χρήματος ὁ φιλάργυρος ἀπαρνεῖται κάθε φωνὴ τῆς συνείδησός του, κάθε ἔννοια τιμῆς, κάθε πραότητα καὶ εὐσπλαχνία. Παραμερίζει κάθε ἠθικὸ ἐνδοιασμό, ὀδηγεῖται ἀπὸ τὰ πάθη του. Τὸ ἱερὸ πρόσωπο ἐνεργεῖ παρόμοια: γίνεται περίγελως στὰ μάτια τοῦ κόσμου, εἶναι «σκληρόκαρδος» καὶ «αὐστηρὰ δίκαιος», γιατί συνεπαίρνεται ἀπὸ τοὺς πόθους του».

Ἡ «φιλάργυρος» ποῦ παρουσιάζεται ἐδῶ σὰν ἓνας ἀνήθικος, ἀνίερος ἐγωιστής, ἄρα σὰν ἐγωιστής μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια, δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνα πρόσωπο ποῦ τὸ συναντᾶμε εὐρύτατα σὲ ἠθικολογικὰ ἀναγνώσματα γιὰ παιδιὰ καὶ σὲ μυθιστορήματα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα παρουσιάζεται μονάχα σὰν ἐξαίρεση καὶ δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ὁ ἐκπρόσωπος τῶν φιλάργυρων ἀστῶν. Οἱ τελευταῖοι, ἀντίθετα, δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ ἀπαρνεύονται τὴ «φωνὴ τῆς συνείδησης», «τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς», κτλ., ἢ νὰ περιορίζονται στὸ μοναδικὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας. Συμβαίνει πολὺ συχνότερα ἢ φιλαργυρία τοὺς νὰ γεννᾷ μιὰ σειρὰ ἄλλα πάθη — πολιτικά, κτλ., — ποῦ τὴν ἱκανοποίησίν τοὺς οἱ ἄστοι μὲ κανέναν τρόπο δὲν τὴ θυσιάζουν. Χωρὶς νὰ ἐμβαθύνουμε περισσότερον σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἄς περάσουμε ἀμέσως στὴν «αὐταπάρνηση» τοῦ Στίβερν.

Στὴ θέση τοῦ Ἐγὼ ποῦ ἀπαρνεῖται τὸν ἑαυτὸν του, ὁ Ἅγιος Μάξ βάζει ἓνα διαφορετικὸ Ἐγὼ, ποῦ ὑπάρχει μονάχα στὴ φαντασίᾳ τοῦ Ἁγίου Μάξ. Κάνει τὸν «ἀνήθικον» νὰ θυσιάζει γενικὲς ιδιότητες ὅπως τὰ «ἀνώτερα αἰσθήματα», τὴ «ντροπὴ», τὴ «δειλία», τὸ «αἶσθημα τιμῆς», κτλ., καὶ δὲ ρωτᾷ καθόλου ἂν ὁ ἀνήθικος διαθέτει πραγματικὰ αὐτὲς τὶς ιδιότητες. Σάμπως ὁ «ἀνήθικος» νὰ ἔπρεπε νὰ διαθέτει ἀναγκαστικὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ιδιότητες! Ἄλλὰ κι ἂν ἀκόμα ὁ «ἀνήθικος» τὶς διέθετε ὅλες, ἡ θυσία αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων πάλι δὲ θὰ ἦταν αὐταπάρνηση, ἀλλὰ ἀπλῶς

θά επιβεβαιώνω το γεγονός — πού θά ἔπρεπε νά δικαιωθεῖ ἀκόμα καί στή πλαίσια μιᾶς ἠθικῆς πού βρίσκεται «σέ συμφωνία μέ τόν ἑαυτό της» — διτι γιά τὸ χατήρι ἐνὸς πάθους θυσιάζονται κάμποσα ἄλλα. Καί τελικά, σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ θεωρία, κάθε τι πού ὁ Σάντσο κάνει ἢ δὲν κάνει εἶναι «αὐταπάρνηση». Μπορεῖ νά ἐνεργεῖ ἢ νά μὴν ἐνεργεῖ μ' ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο /.../*

* /Ἡ συνέχεια στὸ σημεῖο αὐτὸ λείπει. Μιά σελίδα φαγμένη ἀπὸ τοὺς ποντικούς, καί διαγραμμένη, περιέχει τὰ ἑξῆς: / εἶναι ἕνας ἐγωιστής, ἡ ἀπάρνηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἄν ἐπιδιώκει ἕνα συμφέρον του ἀπαρνιέται τὴν ἀδιαφορία γι' αὐτὸ τὸ συμφέρον, ὅταν κάνει κάτι, ἀπαρνιέται τὴν τεμπελιά. Τίποτε δὲν εἶναι εὐκολότερο /.../ γιά τὸν Σάντσο ἀπὸ τὸ νά ἀποδείξει στὸν « ἔ γ ω ι - σ τ ῆ μ ἔ τ ῆ σ υ ν η θ ι σ μ ἔ ν ο ι α » —τὴν πέτρα σκανδάλου— ὅτι ἀπαρνιέται πάντα τὸν ἑαυτό του, μιὰ πού πάντοτε ἀπαρνιέται τὸ ἀντίθετο αὐτοῦ πού κάνει, καί ποτὲ δὲν ἀπαρνιέται τὸ πραγματικὸ του συμφέρον

Σύμφωνα μέ τὴ θεωρία του γιά τὴν αὐταπάρνηση ὁ Σάντσο μπορεῖ νά ἀναφωνήσει στὴ σελίδα 80: «Εἶναι μήπως ἡ ἀφιλοκέρδεια μὴ πραγματικὴ καί μὴ ὑπαρκτή; Ἀντίθετα, τίποτε δὲν εἶναι πιὸ κοινό!»

Χαιρόμαστε πραγματικὰ πόρα πολύ /γιά τὴν «ἀφιλοκέρδεια»/ τῆς συνείδησης τοῦ Γερμανοῦ μικροαστοῦ...

Δίνει ἀμέσως ἕνα καλὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἀφιλοκέρδειας /αναφέροντας/ ὀρφανοτροφεία — /Φράνκε, Ο'Κόνελ, Ἅγιος Βονιφάτιος, Ροβεσπιέρος, Θεόδωρος Κέρνερ. /.

Ὁ Ο'Κόνελ /.../, τὸ ξέρει κάθε /παιδί/ στὴ Γερμανία. Μονάχα στὴ Γερμανία, καί εἰδικὰ στὸ Βερολίνο εἶναι ἀκόμα δυνατὸ νά φανταστεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Ο'Κόνελ εἶναι «ἀφιλοκέρδης». Ὁ Ο'Κόνελ πού «δουλεῖ ἀκούραστα» γιά νά μαζεύει τὰ νόθα παιδιὰ καί νά μεγαλώνει τὰ κεφάλαιά του, πού δὲν ἀντάλλαξε ἀπὸ ἀγάπη τὴν προσοδοφόρα του πελατεία σὰ δικηγόρος (10 χιλιάδες λίρες στερλίνες τὸ χρόνο) γιά τὴν ἀκόμα πιὸ προσοδοφόρα δουλειὰ τοῦ προπαγανδιστῆ (20 χιλ. — 30 χιλ. τὸ χρόνο), (ἰδιαίτερα προσοδοφόρα στὴν Ἰρλανδία ὅπου δὲν ἔχει συναγωνισμό). Ὁ Ο'Κόνελ, πού ἐνεργῶντας σὰν ἐνδιάμεσος(α) ἐκμεταλλεῖται «σκληρόκαρδα» τοὺς Ἰρλανδοὺς ἀγρότες, θάζοντάς τους νά ζοῦν μαζί μέ τὰ γουρούνια τους, ἐνῶ αὐτός, ὁ βασιλιάς Ντάν, διατηρεῖ πριγκιπικὴ αὐλὴ στὸ παλάτι του στὸ Μέρριον Σκουαίρ καί ταυτόχρονα θρηνεῖ ἀκατάπαυστα γιά τὴν ἀθλιότητα αὐτῶν τῶν ἀγροτῶν, «γιατὶ συνεπαίρνεταί ἀπὸ τοὺς πόθους του». Ὁ Ο'Κόνελ, πού πάντοτε σπρώχνει τὸ κίνημα μονάχα ὡς τὸ βαθμὸ πού εἶναι ἀναγκαῖος γιά νά ἐξασφαλίζει τὴν ἐθνικὴ συνεισφορά καί τὴ θέση του σὰν ἐπικεφαλῆς, καί πού κάθε χρόνο μετὰ τὸ μάζεμα τῆς εἰσφορᾶς σταματᾷ κάθε προπαγάνδα, γιά νά φροντίσει τὸν ἑαυτό του στὸ κτῆμα του στὸ Ντέρυνεην. Ἐξαιτίας, τῆς τσαρλατάνικης δικηγορίας του πού κράτησε γιά πολλὰ χρόνια καί ἔξαιτίας τῆς ξεδιάντροπης ἐκμετάλλευσής κάθε κινήματος ὅπου πῆρε μέρος, ὁ Ο'Κόνελ ἀντιμετωπίζεται μέ περιφρόνηση ἀκόμα κι ὅπ' τοὺς Ἄγγλους ἀστούς, παρὰ τὴ χρησιμότητά του

Αν και στη σελίδα 420 ο Άγιος Μάξ λέει τώρα:

«Πάνω από την πύλη της /έποχής/ μας δεν είναι γραμμένες οί λέξεις... «γνώθι σαυτόν», /αλλά/ «άξιοποίησε τόν έαυτό σου» /verwette dich/ (έδω ό δημοδιδάσκαλός μας μεταμορφώνει τήν άξιοποίηση μιās άξίας πού ύπάρχει στήν πραγματικότητα, σέ ήθικη έπιταγή για άξιοποίηση),

ώστόσο για τόν «έγωιστή με τή συνηθισμένη έννοια», και όχι για τόν προηγούμενο «αυτοθυσιαζόμενο», «τό γνωστό Άπολλώνιο ρητό θά έπρεπε νά λέει:

«Γνωρίστε τόν έαυτό σας, γνωρίστε αυτό πού είστε μονάχα στήν πραγματικότητα και άφίστε τήν τρελλή σας προσπάθεια νά είστε κάτι άλλο άπ' αυτό πού είστε!» /Γιατί/ αυτό οδηγεί στο φαινόμενο του θ α υ κ α λ ι ζ ό μ ε ν ο υ έγωισμού, όπου δεν ικανοποιώ τόν έαυτό μου, αλλά μονάχα μιá από τίς όρέξεις μου, λ.χ. τή δίψα για εύτυχία. Όλες οί πράξεις σας και ένέργειες είναι μυστικές, κρυφός... /έγωισμός/, ά σ ύ ν ε ι δ ο ς έ γ ω ι σ μ ό ς, αλλά γι' αυτόν άκριβώς τό λόγο όχι έγωισμός αλλά δουλεία, ύπηρεσία, αυταπάρηση. Είστε έγωιστές και ταυτόχρονα όχι έγωιστές, σ τ ό θ α θ μ ό π ο ύ ά π α ρ ν ι έ σ τ ε τ ό ν έ γ ω ι σ μ ό. σ. 217).

«Κανένα πρόβατο και κανένας σκύλος δεν προσπαθει νά γίνει πραγματικός» έγωιστής (σ. 443). «Κανένα ζωο» δέ λέει στα άλλα: «Γνωρίστε τόν έαυτό σας, γνωρίστε αυτό πού είστε στήν πραγματικότητα». — «Είναι στή φύση σου νά είσαι» έγωιστικό, «είστε» έγωιστικές «φύσεις, δηλ.» έγωιστές. «Άλλά άκριβώς έπειδή είστε ήδη έγωιστές, δεν έχετε ανάγκη

Είναι έπιπλέον φανερό, ότι ό Άγιος Μάξ, αυτός πού ανακάλυψε τόν άληθινό έγωισμό, ένδιαφέρεται πολύ νά άποδείξει ότι ή άφιλοκέρδεια έχει κυβερνήσει ως τώρα τόν κόσμο. Γι' αυτό διατυπώνει τή σπουδαία θέση (Βίγκαντ, σ. 165) ότι ό κόσμος «δέν ήταν έγωιστικός εδω και πολλές έκατονταετίες». Τό πολύ πού παραδέχεται είναι ότι από καιρό σέ καιρό ό «έγωιστής» έμφανίζονταν σαν πρόδρομος του Στίρνερ και «άποπλανούσε τά έθνη».

(α) Τό κείμενο λέει middleman πού σημαίνει γενικά ένδιάμεσος. Υπήρχαν στήν Ίρλανδία μισθωτές γής ένδιάμεσοι, πού ό Έγκελς τούς ονομάζει μισθωτές έπικεφαλής. Αύτοι νοίκιαζαν τή γη από γαιοκτήμονες, για νά τήν ύπενοικιάσουν κατά μικρά κομμάτια, με νοίκι αναλογικά μεγαλύτερο.

* Σ' αυτή τή σελίδα ό Μάξ έσημείωσε. ΙΙΙ. Συνείδηση.

νά γίνετε τέτοιοι» (στο ίδιο). Σ' αυτό που είστε ἀνήκει ἐπίσης καὶ ἡ συνείδησή σας, καὶ ἀφοῦ εἶστε ἐγωιστές, διαθέτετε ἐπίσης τὴ συνείδηση πού ἀντιστοιχεῖ στὸν ἐγωισμό σας, καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως κανένας λόγος νὰ δώσετε καὶ τὴν παραμικρὴ προσοχὴ στὸ ἠθικὸ κήρυγμα τοῦ Στίρνερ νὰ κοιτάζετε μέσα στὴν καρδιά σας καὶ νὰ μετανοεῖτε.

Ἐδῶ πάλι ὁ Στίρνερ ἐκμεταλλεύεται τὸ παλιὸ φιλοσοφικὸ τέχνασμα πού θὰ τὸ ξαναεξετάσουμε ἀργότερα. Ὁ φιλόσοφος δὲ λέει ἄμεσα: Δὲν εἶσατε ἄνθρωποι. Εἶσαταν πάντοτε ἄνθρωποι, ἀλλὰ δὲν εἶχατε σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ῆ αὐτοῦ πού εἶσαταν, καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο δὲν εἶσαταν στὴν πραγματικότητα Ἄληθινοὶ Ἄνθρωποι. Ἐπομένως αὐτὸ πού φαινόσαταν ὅτι εἶστε, δὲν ἀντιστοιχοῦσε σ' αὐτὸ πού εἶσαταν στὴν οὐσία. Εἶσαταν ἄνθρωποι καὶ δὲν εἶσαταν ἄνθρωποι. — Μὲ ἓναν ἕμμεσο τρόπο ὁ φιλόσοφος παραδέχεται ἐδῶ, ὅτι καθορισμένοι ἄνθρωποι σὲ καθορισμένες συνθήκες ἀντιστοιχοῦν ἐπίσης σὲ μιὰ καθορισμένη συνείδηση. Ἀλλὰ ταυτόχρονα φαντάζεται, ὅτι ἡ ἠθικὴ του ἀπαίτηση ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους — ἡ ἀπαίτηση νὰ ἀλλάξουν τὴ συνείδησή τους — θὰ φέρει αὐτὴ τὴν ἀλλαγμένη συνείδηση. Καὶ στοὺς ἀνθρώπους πού ἀλλάξαν χάρη στὶς ἀλλαγμένες ἐμπειρικὲς συνθήκες καὶ πού, φυσικά, διαθέτουν τώρα ἐπίσης μιὰ διαφορετικὴ συνείδηση, δὲ βλέπει τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰν ἀλλαγμένη /συνείδηση/. — Συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο /μὲ τὴ συνείδηση πού τὴν ἐπιθυμεῖτε κρυφά/. /Σὲ σχέση μ' αὐτὸ/ εἶστε /κρυφοί, ἀσύνειδοι/ ἐγωιστές — δηλ., εἶστε πραγματικὰ ἐγωιστές, στὸ βαθμὸ πού εἶστε ἄ σ υ ν ε ἰ δ ο ἰ, ἀλλὰ εἶστε μὴ ἐγωιστές, στὸ βαθμὸ πού εἶστε σ υ ν ε ἰ δ ῆ τ ο ἰ. Ἡ: στὴ ρίζα τῆς τωρινῆς σας /συνείδησης θρίσκεται/ μιὰ καθορισμένη ὑπαρξη, πού δὲν εἶναι ἡ /ὑπαρξη/ πού ζητῶ. Ἡ συνείδησή σας εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ ἐγωιστῆ τέτοιου ὅπως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, καὶ ἔτσι αὐτὸ δείχνει ὅτι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι εἶστε ἐγωιστές τέτοιοι πού δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶστε — ἢ αὐτὸ δείχνει ὅτι θ ἄ ἔ π ρ ε π ε νὰ εἶστε διαφορετικοὶ ἀπὸ αὐτὸ πού π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ ε ἴ σ τ ε. Ὁλος αὐτὸς ὁ χωρισμὸς τῆς συνείδησης ἀπὸ τὰ ἄτομα πού ἀποτελοῦν τὴ βάση της καὶ ἀπὸ τίς πραγματικὲς τους συνθήκες, αὐτὴ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἐγωιστῆς τῆς σημερινῆς ἀστικῆς κοινωνίας δὲ διαθέτει τὴ συνείδηση πού ἀντιστοιχεῖ στὸν ἐγωισμό του, εἶναι ἀπλῶς μιὰ παλιὰ φιλοσοφικὴ φαντασιοπληξία πού ὁ Ζάκ λὲ μπονὸμ τὴν ἀποδέχεται ἐδῶ εὐπιστα καὶ τὴν ἀντιγράφει.* Ἀλλὰ ἄς καταπιαστοῦμε μὲ τὸ

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο:/ Αὐτὴ ἡ φαντασιοπληξία γίνεται ἐντελῶς κωμικὴ στὴν ἱστορία, ὅταν ἡ συνείδηση μιᾶς κατοπινῆς ἐποχῆς πού ἐξετάζει μιὰ προηγούμενη ἐποχὴ, διαφέρει, φυσικά, ἀπὸ τὴ συνείδηση πού

«συγκινητικό παράδειγμα» τοῦ φιλάργυρου. Θέλει νὰ πείσει αὐτὸ τὸ φιλάργυρο, ποὺ δὲν εἶναι ἕνας «φιλάργυρος» γενικά, ἀλλὰ ὁ φιλάργυρος «Γιάννης, Κώστας ἢ Παῦλος», ἕνας ἐντελῶς ἀτομικά προσδιορισμένος, «μοναδικός» φιλάργυρος, ποὺ ἡ φιλαργυρία του δὲν εἶναι ἡ κατηγορία «φιλαργυρία» (μιὰ ἀφαίρεση, ποὺ κάνει ὁ Ἅγιος Μάξ, ἀπὸ ὅλη τὴν δλόπλευρη, σύνθετη, «μοναδική» ἐκδήλωση τῆς ζωῆς) καὶ «δὲν ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα ποὺ κάτω ἀπὸ αὐτὴν ἄλλοι ἄνθρωποι» (λόγου χάρη ὁ Ἅγιος Μάξ) «τὴν κατατάσσουν» — θέλει νὰ πείσει αὐτὸν τὸ φιλάργυρο μὲ ἠθικούς ἐξορκισμούς ὅτι «δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ μὴν ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες του». Ἄλλὰ «ἐσὺ εἶσαι ἐσὺ μόνο γιὰ μιὰ στιγμή, ὑπάρχεις πραγματικά μόνο σὰν ἕνας ποὺ ὑπάρχει γιὰ μιὰ στιγμή. Αὐτὸ ποὺ εἶναι χωρισμένο ἀπὸ σένα, ποὺ ὑπάρχεις γιὰ μιὰ στιγμή», εἶναι κάτι ἀπόλυτα ὑψηλότερο, /λ.χ., τὸ χρῆμα. Ἄλλὰ εἶτε/ «γιὰ σένα» τὸ χρῆμα εἶναι «μᾶλλον» μιὰ ἀνώτερη εὐχαρίστηση, εἶτε εἶναι γιὰ σένα κάτι ἀπόλυτα ὑψηλότερο» ἢ ὄχι /.../ ἴσως ἐγὼ ἀπαρνεῖμαι τὸν ἑαυτό μου; — Βρίσκει ὅτι εἶμαι δαιμονισμένος ἀπὸ φιλαργυρία μέρα καὶ νύχτα, ἀλλὰ αὐτὸ συμβαίνει μονάχα στὴ σκέψη του. Αὐτὸς εἶναι ποὺ φτιάχνει «τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα» ἀπὸ τὶς πολλές στιγμὲς κατὰ τὶς ὁποῖες παραμένω αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει στιγμιαία, πάντοτε παραμένω ὁ ἴδιος, πάντοτε παραμένω πραγματικός, καὶ εἶναι αὐτὸς καὶ μόνον αὐτὸς ποὺ συνοψίζει σὲ μιὰ ἠθική κρίση τὶς διάφορες στιγμὲς τῆς ἐκδήλωσης τῆς ζωῆς μου καὶ βεβαιώνει ὅτι αὐτὲς εἶναι ἡ ἱκανοποίηση τῆς φιλαργυρίας. Ὅταν ὁ Ἅγιος Μάξ ἀναγγέλει ὅτι ἱκανοποιῶ ἀπλῶς μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες μου, καὶ ὄχι τὸν ἑαυτό μου, μὲ τοποθετεῖ σὰν πλήρη καὶ ὀλοκληρωμένη ὑπαρξὴ σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου. «Καὶ σὲ τί συνίσταται αὐτὸ τὸ πλήρες καὶ ὀλοκληρωμένο ἄτομο; Δὲν εἶναι βέβαια ἡ στιγμιαία ὑπαρξὴ σου, δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶσαι σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή» — ἄρα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Μάξ τὸν ἴδιο, συνίσταται στὴν ἱερὴ «ὑπαρξὴ». (Βίγκαντ, σ. 171). Ὅταν ὁ «Στίργερ» λέει ὅτι πρέπει νὰ ἀλλάξω τὴ συνείδησή μου, τότε ξέρω ὅσον ἀφορᾶ ἐμένα, ὅτι ἡ στιγμιαία μου συνείδηση ἐπίσης ἀνήκει στὴ στιγμιαία μου ὑπαρξὴ, καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ, ἀμφισβητώντας ὅτι ἔχω αὐτὴ τὴ συνείδηση, ἐπιτίθεται σὰν καλυμμένος ἠθικολόγος ἐναντίον ὅλου τοῦ

ἔχει αὐτὴ ἡ κατοπινὴ γιὰ τὸν ἑαυτό της, λ.χ. οἱ Ἕλληνες ἐβλεπαν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων κι ὄχι ὅπως τοὺς βλέπουμε ἐμεῖς τώρα. Τὸ νὰ τοὺς κατηγοροῦμε ἐπειδὴ δὲ βλέπανε τὸν ἑαυτό τους μὲ τὰ δικά μας μάτια — δηλ. ἐπειδὴ «δὲν ἵσηση τοῦ ἑαυτοῦ τους πῶς ἦταν πραγματικά» ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ τοὺς κατηγοροῦμε ἐπειδὴ εἶναι Ἕλληνες.

1. Τὸ παρακάτω χωρίο εἶναι κατεστραμμένο.

τρόπου τῆς ζωῆς μου.* Καί ὕστερα — «ὕπάρχεις ἄραγε μόνον ὅταν σκέφτεσαι γιὰ τὸν ἑαυτό σου, ὑπάρχεις μόνο χάρις στὴν αὐτοσυνείδηση;» (Βίγκαντ, σσ. 157, 158). Πῶς μπορῶ νὰ εἶμαι ὀτιδήποτε ἄλλο ἀπὸ ἐγωιστής; Πῶς μπορεῖ ὁ Στίρνερ, λόγου χάρι, νὰ εἶναι ὀτιδήποτε ἄλλο ἀπὸ ἐγωιστής — ἄσχετο ἂν ἀπαρνιέται τὸν ἐγωισμό ἢ ὄχι; «Εἶστε ἐγωιστές καὶ δὲν εἶστε ἐγωιστές, στὸ βαθμὸ πού ἀπαρνιέστε τὸν ἐγωισμό» — αὐτὸ κηρύσσετε.

Τὸν ἀθῶο, «βαυκαλιζόμενο», «ἀνεκδιήγητο» δημοδιδάσκαλο! Τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετα. Ἐμεῖς οἱ ἐγωιστές μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια, ἢ ἀστοί, τὸ ξέρουμε πολὺ καλά: *Charité bien ordonnée commence par soi-même*¹ καὶ ἀπὸ καιρὸ ἀκολουθοῦμε τὴν ἀρχή: ἀγάπα τὸ γείτονά σου ὡς τὸν ἑαυτό σου, πού ἐρμηνεύεται μὲ τὴν ἔννοια ὅτι καθένας εἶναι γείτονας τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἄλλὰ ἀρνούμαστε ὅτι εἴμαστε σκληροὶ ἐγωιστές, ἐκμεταλλευτές, συνηθισμένοι ἐγωιστές, πού οἱ καρδιές τους δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀνυψωθοῦν στὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα θεωρώντας τὰ δικά τους τὰ συμφέροντα τῶν συνανθρώπων τους — πράγμα πού, μεταξὺ μας, σημαίνει ἀπλῶς ὅτι ὑποστηρίζουμε πῶς τὰ συμφέροντά μας εἶναι τὰ συμφέροντα τῶν συνανθρώπων μας. Ἀπαρνέσαι τὸ «συνηθισμένο» ἐγωισμό τοῦ μοναδικοῦ ἐγωιστῆ μόνον ἐπειδὴ «ἀπαρνέσαι» τίς «φυσικὲς σχέσεις σου μὲ τὸν κόσμο». Γι' αὐτὸ καὶ δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβεις ὅτι ἀκριβῶς ὅταν ἀρνιόμαστε τὴ φρασεολογία τοῦ ἐγωισμοῦ, ὀλοκληρώνουμε καὶ τελειοποιούμε τὸν πρακτικὸ ἐγωισμό — ἐμεῖς πού ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὰ πραγματικὰ ἐγωιστικὰ συμφέροντα, καὶ ὄχι γιὰ τὸ ἱερὸ συμφέρον τοῦ ἐγωισμοῦ. Στὸ μεταξὺ, θὰ μπορούσαμε νὰ προβλέψουμε — καὶ ἐδῶ ὁ ἀστὸς στρέφει μὲ ψυχρότητα τὴν πλάτη του στὸν Ἅγιο Μάξ — ὅτι ἐσεῖς οἱ γερμανοὶ δημοδιδάσκαλοι, ἂν θὰ ἀναλαβαίνατε τὴν υπεράσπιση τοῦ ἐγωισμοῦ, θὰ διακηρύσσατε ὄχι τὸν πραγματικὸ, «γῆινο καὶ χεροπιαστὸ» ἐγωισμό (τὸ «Βιβλίο», σ. 455), δηλαδή, «ὄχι αὐτὸ πού ὀνομάζεται» ἐγωισμός, ἀλλὰ τὸν ἐγωισμό μὲ τὴν ἀσυνήθιστη, δασκαλιστικὴ ἔννοια, τὸ φιλοσοφικὸ ἐγωισμό ἢ τὸν ἐγωισμό τῶν ἀληθῶν.

Ἔτσι λοιπόν, «μόλις τώρα ἀνακαλύψαμε» τὸν ἐγωιστῆ μὲ τὴν ἀσυνήθιστη ἔννοια. «Ἄς ἐξετάσουμε αὐτὴ τὴν καινούργια ἀνακάλυψη ἀπὸ πιὸ κοντὰ» (σ. 13).

Ἄπ' αὐτὸ πού μόλις εἶπαμε εἶναι ἤδη καθαρὸ, ὅτι οἱ σημερινοὶ ἐγωιστές δὲν ἔχουν παρὰ νὰ ἀλλάξουν τὴ συνείδησή τους γιὰ νὰ γίνουν ἐγω-

* /Ἐδῶ ὁ Μάρξ σημειώνει καὶ πάλι:/. III. (Συνείδηση).

¹ Ὁ παπὰς πρῶτα τὰ γένια του βλογάει.

στές με την άσυνήθιστη έννοια, ἄρα ὅτι ὁ ἐγωιστής σέ συμφωνία με τὸν ἑαυτὸ του ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν προηγούμενο τύπο μονάχα κατὰ τὴ συνείδηση, δηλ., μονάχα ἐπειδὴ κατέχει τὴ γνώση, μονάχα σὰ φιλόσοφος. Ἀπὸ ἰλόκληρη τὴν ἱστορικὴ ἀποψη τοῦ Ἁγίου Μᾶξ ἐπεταί ὅτι, ἐπειδὴ οἱ προηγούμενοι ἐγωιστές κυριαρχοῦνταν μονάχα ἀπὸ τὸ «Ἱερό», ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστής ἔχει νὰ ἀγωνιστεῖ μονάχα ἐναντίον τοῦ «Ἱεροῦ». Ἡ «Μοναδική» ἱστορία μᾶς ἔδειξε πῶς ὁ Ἅγιος Μᾶξ μεταμόρφωσε τοὺς ἱστορικοὺς ὁρους σέ ιδέες, καὶ ὕστερα τὸν ἐγωιστὴ σέ ἕναν ἱερόσυλο σέ σχέση μ' αὐτὲς τὶς ιδέες. Μᾶς ἔδειξε, πῶς κάθε ἐγωιστικὴ ἐκδήλωση μεταμορφώθηκε σέ μιὰν ἱεροσυλία /ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὶς/ ιδέες, /ἡ δύναμη τοῦ/ προνομιοῦχου σέ μιὰν ἱεροσυλία /ἀπέναντι στὴν ιδέα/ τῆς ἰσότητος, στὴν ἱεροσυλία τοῦ δεσποτισμοῦ. /Σχετικὰ με τὴν/ ιδέα τῆς ἐλευθερίας τοῦ συναγωνισμοῦ, θὰ μπορούσε, ἐπομένως νὰ /εἰπωθεῖ στοῦ «Βιβλίου»/ ὅτι /ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία/ θεωρεῖται ἀπὸ τὸν συγγραφέα / (σ. 155) σὰν/ ἡ προσωπικὴ» /.../ μεγάλη /.../ /ὁ αὐτοθυσιαζόμενος/ ἐγωιστής /.../ οὐσιῶδες καὶ ἀνυπέροβλητο /.../ πὺ μπορεῖ μονάχα νὰ καταπολεμηθεῖ, ὅταν μετατραπεί σέ κάτι ἱερό καὶ θεβαιώνοντας ὕστερα ὅτι καταργεῖ τὴν ἱερότητα σ' αὐτοῦς, δηλ., τὴν ἱερὴ του ιδέα γι' αὐτοῦς, δηλ., τοὺς καταργεῖ μονάχα στοῦ θαθμοῦ πὺ ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτὸν σὰν ἱ ε ρ ὁ .¹

Σελίδα 50:* «Αὐτὸ πὺ εἶσαι σέ κάθε στιγμή τὸ εἶσαι σὰν ἡ δημιουργία σου, καὶ ἀκριβῶς μέσα σ' αὐτὴ τὴ δημιουργία δὲ θέλεις νὰ χάσεις τὸν ἑαυτὸ σου, τὸν δημιουργό. Σὲ σύγκριση με τὸν ἑαυτὸ σου, ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι μιὰ ἀνώτερη ὑπαρξη, δηλ. δὲν εἶσαι ἀπλῶς μιὰ δημιουργία, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ὁ δημιουργός. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς παραβλέπεις σὰν ἀκούσιος ἐγωιστής, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἀνώτερη ὑπαρξη εἶναι κάτι ξένο γιὰ σένα».

Μὲ μιὰ διαφορετικὴ ἐκδοχή, αὐτὴ ἡ ἴδια σοφία ἀναφέρεται στὴ σελίδα 239 τοῦ «Βιβλίου»:

«Τὸ γένος δὲν εἶναι τ ἰ π ο τ ε» (ἀργότερα γίνεται ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ πράγματα, βλέπε «Αὐτο-ἰκανοποίηση»), «καὶ ὅταν τὸ ἄτομο ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς ἀτομικότητάς του,

¹ Τὸ χειρόγραφο σ' αὐτὴ τὴν παράγραφο εἶναι πολὺ κατεστραμμένο.
* /Ὁ Μάρξ ἔγραψε στὴν κορυφὴ αὐτῆς τῆς σελίδας:) || (Δημιουργός καὶ δημιουργία).

ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι πού αὐτό τὸ ἴδιο ἐμφανίζεται σὰν ἓνα ἄτομο. Ὑπάρχει μονάχα ὑψώνοντας τὸν ἑαυτό του, ὑπάρχει μονάχα μὲ τὸ νὰ μὴν παραμένει αὐτὸ πού εἶναι, ἀλλιῶτικα θὰ εἶχε τελειώσει, θὰ εἶχε πεθάνει».

Ἄπέναντι σ' αὐτὲς τὶς διατυπώσεις, ἀπέναντι στὴ «δημιουργία» του, ὁ Στίρνερ ἀρχίζει ἀμέσως νὰ συμπεριφέρεται σὰ «δημιουργός», χωρὶς καθόλου «νὰ χάνεται μέσα σ' αὐτές».

«Μονάχα γιὰ μιὰ στιγμή ἐσύ εἶσαι ἐσύ, μονάχα σὰν ἕνας πού ὑπάρχει γιὰ μιὰ στιγμή ὑπάρχεις ἐσύ πραγματικά... Σὲ κάθε στιγμή εἶμαι ἐντελῶς αὐτὸ πού εἶμαι... αὐτὸ πού εἶναι χωρισμένο ἀπὸ σένα, αὐτὸ πού ὑπάρχει στιγμιαία» εἶναι «κάτι τὸ ἀπόλυτα ὑψηλότερο»... (Βίγκαντ, σ. 170). Καὶ στὴ σελίδα 171 (στὸ ἴδιο) «ἡ ὑπαρξή σου» δρίζεται σὰν ἡ «στιγμιαία σου ὑπαρξή».

Ἐνῶ στὸ «Βιβλίο» ὁ Ἅγιος Μάξ λέει ὅτι πλάι σὲ μιὰ στιγμιαία ὑπαρξή ἔχει ἐπίσης μιὰν ἄλλη, ἀνώτερη ὑπαρξή, στὸ «Ἀπολογητικὸ Σχόλιο» «ἡ στιγμιαία ὑπαρξή» τοῦ ἀτόμου του ταυτίζεται μὲ τὴν «τελείως δλοκληρωμένη ὑπαρξή» του, καὶ κάθε ὑπαρξή σὰ μιὰ «στιγμιαία ὑπαρξή» μετατρέπεται σὲ μιὰν «ἀπόλυτα ὑψηλότερη ὑπαρξή». Στὸ «Βιβλίο» λοιπὸν αὐτὸς εἶναι κάθε στιγμή, μιὰ ὑπαρξή ἀνώτερη ἀπὸ ὅ,τι εἶναι αὐτὴ τὴ στιγμή, ἐνῶ τὸ «Σχόλιο», ἐκεῖνο πού αὐτὸς δὲν εἶναι ἄμεσα αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι μιὰ «ἀπόλυτα ἀνώτερη ὑπαρξή», μιὰ ἱερὴ ὑπαρξή.—Καὶ σὲ ἀντίθεση πρὸς ὅλη αὐτὴ τὴ διαίρεση διαβάζουμε στὴ σελίδα 200 τοῦ «Βιβλίου»:

«Δὲν ξέρω τίποτε γιὰ μιὰ διαίρεση σὲ ἓνα «ἀτελές» καὶ ἓνα «τέλειο» Ἐγώ».

«Ὁ ἐγωιστὴς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του» δὲν ἔχει πιά καμμιά ἀνάγκη νὰ θυσιάσει τὸν ἑαυτό του σὲ κάτι ὑψηλότερο, γιὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος αὐτὴ ἡ ἀνώτερη ὑπαρξή, καὶ τοποθετεῖ μέσα στὸν ἑαυτό του αὐτὸ τὸ σχίσμα ἀνάμεσα σὲ «ἀνώτερη» καὶ «κατώτερη» ὑπαρξή. Ἔτσι πραγματικά (Ἅγιος Σάντσο ἐναντίον Φώυερμπαχ, τὸ «Βιβλίο», σ. 243), «ἡ ἀνώτερη ὑπαρξή ἔχει ὑποστῆ μιὰ μεταμόρφωση καὶ τίποτε ἄλλο». Ὁ ἀληθινὸς ἐγωισμὸς τοῦ Ἁγίου Μάξ συνίσταται στὴν ἐγωιστικὴ στάση ἀπέναντι στὸν ἀληθινὸ ἐγωισμό, ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶναι «σὲ κάθε στιγμή». Αὐτὴ ἡ ἐγωιστικὴ στάση ἀπέναντι στὸν ἐγωισμό εἶναι αὐτοθυσία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ὁ Ἅγιος Μάξ, σὰ μιὰ δημιουργία, εἶναι ἓνας ἐγωιστὴς μὲ τὴ συνηθισμένη ἐν-

νοια. Σὰ δημιουργὸς εἶναι ἕνας αὐτοθυσιαζόμενος ἐγωιστής. Θὰ γνωριστοῦμε ἐπίσης μὲ τὴν ἀντίθετη πλευρά, γιατί κι οἱ δυὸ αὐτὲς πλευρὲς νομιμοποιῶνται σὰ γνήσιοι προσδιορισμοὶ τῆς σκέψης, ἐφόσον ὑφίστανται τὴν ἀπόλυτη διαλεκτική, ὅπου κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ ἑαυτοῦ της.

Προτοῦ μποῦμε βαθύτερα σ' αὐτὸ τὸ μυστήριο στὴν ἐσωτερικὴ του μορφή, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐξετάσουμε στὰ ἀτομικὰ στοιχεῖα τῶν σκληρῶν του ἀγώνων γιὰ τὴν ὑπαρξή.

/Στὶς σελίδες 82, 83, ὁ Στίρνερ πραγματοποιεῖ τὸ κατόρθωμα/ νὰ παρουσιάσει τὴν πιὸ γενικὴ ιδιότητα, /τὸν ἐγωιστὴ/ /σὲ συμφωνία/ μὲ τὸν ἑαυτὸ του σὰ δημιουργό, /ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ κόσμου/ τοῦ πνεύματος:

/'Ὁ Χριστιανισμὸς ἀποσκοποῦσε/ νὰ /μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸ φυσικὸ προσδιορισμὸ (προσδιορισμὸ μέσο τῆς φύσης), ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες σὰν κινητήρια δύναμη, ἤθελε ἐπομένως νὰ μὴν ἐπιτρέψει ἕνας ἄνθρωπος νὰ/ προσδιορίζεται /ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες του. Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι/ δὲ θὰ ἔπρεπε α ὕ τ ὀ ς νὰ ἔχει ἐπιθυμίες, ἀλλὰ ὅτι οἱ ἐπιθυμίες δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν κατέχουν, ὅτι δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνονται σταθερές, ἀπρόσβλητες, ἀξερίζωτες. Ἄ λ λ ἄ δ ἔ θ ἄ μ π ο ρ ο ὕ σ α μ ε τότε νὰ ἐφαρμόσουμε αὐτὲς τὶς δολοπλοκίες τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τῶν ἐπιθυμιῶν στὴ δικιὰ του ἀκριβῶς ἐντολή, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προσδιορίζομαστε ἀπὸ τὸ πνεῦμα...;... Τότε α ὕ τ ὀ θὰ ἔτεινε στὴ διάλυση τοῦ πνεύματος, στὴ διάλυση ὄλων τῶν σκέψεων. Ὅπως λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἰπωθεῖ ἐκεῖ — θὰ ὀφείλαμε τώρα νὰ ποῦμε: Θὰ ἔπρεπε πραγματικὰ νὰ ἔχουμε πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα νὰ μὴ μᾶς κατέχει».

«Ὅσοι δὲ εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἐσταύρωσαν τὴν σάρκα ὁμοῦ μὲ τὰ πάθη καὶ τὰς ἐπιθυμίας». (Ἐπιστολὴ πρὸς Γαλάτας, 5, 24) — φαίνεται ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Στίρνερ, συμπεριφέρονται σὰν πραγματικοὶ ἰδιοκτητὲς ἀπέναντι στὰ σταυρωμένα πάθη καὶ ἐπιθυμίες τους. Αὐτὸς δέχεται τὸ Χριστιανισμὸ κατὰ δόσεις, ἀλλὰ δὲ θ' ἀφήσει τὰ πράγματα νὰ στηρίζονται μονάχα πάνω στὴ σταυρωμένη σάρκα. Θέλει νὰ σταυρώσει ἐπίσης καὶ τὸ πνεῦμα του, ἄρα, τὸν «ὀλοκληρωμένο ἄνθρωπο».

Ὁ μόνος λόγος ποῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἤθελε νὰ μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς σάρκα καὶ ἀπὸ τὶς «ἐπιθυμίες σὰν κινητήρια δύναμη» ἦταν ἐπειδὴ θεωροῦσε τὴ σάρκα μας, τὶς ἐπιθυμίες μας σὰν κάτι ξένο πρὸς ἑμᾶς. Ἦθελε νὰ μᾶς ἀπελευθερώσει ἀπὸ τὸν προσδιορισμὸ μας ἀπὸ

τή φύση, μόνον έπειδή θεωρούσε ότι ή φύση μας δέν άνήκει σέ μάς. Γιατί άν έγώ ό ίδιος δέν είμαι φύση, άν οί φυσικές μου έπιθυμίες, όλος ό φυσικός μου χαρακτήρας, δέν άνήκουν σέ μένα τόν ίδιο — και αυτό λέει ή διδασκαλία του Χριστιανισμού — τότε όλος μου ό προσδιορισμός από τή φύση — άσχετο άν όφείλεται στον δικό μου φυσικό χαρακτήρα ή στη λεγόμενη έξωτερική φύση — φαίνεται σέ μένα σαν ένας προσδιορισμός από κάτι ξένο, σαν ένα έμπόδιο, ένας καταναγκασμός που άσκειται εναντίον μου, σά μιá έτερονομία που άντιπαράτίθεται στην αύτονομία του πνεύματος. 'Ο Στίρνερ αποδέχεται αυτή τή χριστιανική διαλεκτική χωρίς νά τήν εξετάζει και ύστερα τήν εφαρμόζει στο πνεύμα μας. Στο μεταξύ, ό Χριστιανισμός δέν κατάφερε πραγματικά ποτέ νά μάς άπελευθερώσει από τήν κυριαρχία των έπιθυμιών, έστω και με τήν έννοια του *juste milieu*¹ που τής αποδίδει αυθαίρετα ό "Άγιος Μάξ. Δέν προχωρεί πέρα από τήν άπλή ήθική έπιταγή, που παραμένει άναποτελεσματική στην πραγματική ζωή. 'Ο Στίρνερ παίρνει τίς ήθικές έντολές για πραγματικές πράξεις και τίς συμπληρώνει με τήν παραπέρα κατηγορική προσταγή: «Θά έπρεπε πραγματικά νά έχουμε πνεύμα, αλλά τό πνεύμα δέ θά έπρεπε νά μάς κατέχει» — και έπομένως ό έγωισμός του σέ συμφωνία με τόν έαυτό του περιορίζεται «όταν τόν δούμε από πιο κοντά», όπως θά έλεγε ό Χέγκελ, σέ μιá ήθική φιλοσοφία που είναι τερπνότατη όσο και έποικοδομητική και θεωρησιακή.

"Αν μιá έπιθυμία γίνεται σταθερή ή όχι, δηλ., άν άποχτάει άποκλειστική /δύναμη πάνω μας/ — πράγμα που άλλωστε /δέν/ άποκλείει τήν πιο πέρα πρόοδο — αυτό έξαρτιέται από τό άν οί ύλικές περιστάσεις οί «κακές» συνθήκες του κόσμου, έπιτρέπουν αυτή ή έπιθυμία νά ίκανοποιηθεί φυσιολογικά και, από τήν άλλη μεριά, νά άναπτυχτεί μιá όλόκληρη σειρά από έπιθυμίες. Αυτό τό τελευταίο έξαρτιέται με τή σειρά του από τό άν ζούμε σέ περιστάσεις που έπιτρέπουν όλόπλευρη δραστηριότητα και έπομένως τήν πλήρη άνάπτυξη όλων των δυνατότήτων μας. 'Από τίς πραγματικές συνθήκες και από τή δυνατότητα άνάπτυξης που δίνουν σέ κάθε άτομο, έξαρτιέται έπίσης άν οί σκέψεις γίνονται σταθερές ή όχι — άκριβώς όπως λόγω χάρη, οί σταθερές ιδέες των γερμανών φιλοσόφων. αυτών των «θυμάτων τής κοινωνίας», *qui nous font pitier*² είναι: άξεχώ-

1. *Juste milieu* = τό όρθό μέσο Όρος που χρησιμοποιούνταν για τήν πολιτική του Λουδοβίκου - Φίλιππου που ευνοούσε τήν άστική τάξη

2 Που μάς προκαλούν λύπη

ριστες από τις γερμανικές συνθήκες. Στο μεταξύ, στον Στίρνερ ή κυρίαρχία των επιθυμιών είναι μια άπλη φράση που του δίνει τη σφραγισια του απόλυτου άγιου. Έτσι, μένοντας πάντοτε στο «συγκινητικό παράδειγμα» του φιλάργυρου, διαδίδουμε:

«Ένας φιλάργυρος δεν είναι ένας ιδιοκτήτης, αλλά ένας ύπηρέτης, και δε μπορεί να κάνει τίποτε προς χάρη του έαυτού του χωρίς ταυτόχρονα να το κάνει προς χάρη του κυρίου του» (σ. 400).

Κανένας δε μπορεί να κάνει οτιδήποτε χωρίς ταυτόχρονα να το κάνει προς χάρη της μιᾶς ή της ἄλλης από τις ανάγκες του και προς χάρη του ὄργανου αὐτῆς τῆς ἀνάγκης — για τὸν Στίρνερ αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἡ ἀνάγκη καὶ τὸ ὄργανό της ἔχουν γίνει ἕνας κυρίαρχος πάνω του, ὅπως ἀκριβῶς πρωτύτερα ὁ ἴδιος εἶχε μετατρέψει τὰ μέσα για τὴν ἱκανοποίηση μιᾶς ἀνάγκης (πρὸς τὰ κεφάλαια για τὸν πολιτικὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὸν κομμουνισμὸ) σὲ κυρίαρχο πάνω του. Ὁ Στίρνερ δε μπορεί νὰ φάει χωρίς ταυτόχρονα νὰ φάει πρὸς χάρη τοῦ στομάχιού του. Ἄν οἱ συνθήκες τοῦ κόσμου τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἱκανοποιήσει τὸ στομάχι του, τότε τὸ στομάχι του γίνεται κυρίαρχος πάνω του, ἡ ἐπιθυμία για φαγητὸ γίνεται μιὰ σταθερὴ ἐπιθυμία, καὶ ἡ σκέψη τοῦ φαγητοῦ γίνεται μιὰ ἔμμονη ἰδέα — πού ταυτόχρονα τοῦ δίνει ἕνα παράδειγμα για τὴν ἐπίδραση τῶν συνθηκῶν τοῦ κόσμου κατὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἰδεῶν του. Ἡ «ἐξέγερση» τοῦ Σάντσο ἐναντίον τῆς σταθεροποίησης τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν σκέψεων περιορίζεται ἔτσι σὲ μιὰν ἀνίσχυρη ἠθικὴ ἐπιταγὴ για αὐτο-ἐλεγχὸ καὶ παρέχει μιὰ καινούργια ἀπόδειξη ὅτι δίνει ἀπλῶς μιὰν ἠχηρὴ ἔκφραση στὰ πῦρ τετριμμένα αἰσθήματα τοῦ μικροαστοῦ.*

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμαμένο στὸ χειρόγραφο:/ Μιὰ καὶ ἐπιτίθενται ἐναντίον τῆς ὑλικῆς βάσης ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτιόνταν ὡς τώρα ἡ ἀναπόφευκτη σταθερότητα ἐπιθυμιῶν καὶ ἰδεῶν, οἱ κομμουνιστές εἶναι οἱ μόνοι ἄνθρωποι που μὲ τὴν ἱστορικὴ τους δραστηριότητα γίνεται ἡ ρευστοποίηση τῶν σταθερῶν ἰδεῶν καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ παύει νὰ εἶναι αὐτὸ μιὰ ἀνίσχυρη ἠθικὴ ἐπιταγὴ, ὅπως συνέβαινε ὡς τώρα μὲ ὄλους τοὺς ἠθικολόγους «κατεβαίνοντας μέχρι καὶ» τὸν Στίρνερ. Ἡ κομμουνιστικὴ ὀργάνωση ἔχει ἕνα διπλὸ ἀποτέλεσμα πάνω στίς ἐπιθυμίες που δημιουργοῦνται στὰ ἄτομα ἀπὸ τὶς σημερινές συνθήκες. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιθυμίες — κυρίως ἐκείνες που ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ ὅλες τὶς συνθήκες, που ἀλλάζουν μονάχα τὴ μορφή καὶ τὴν κατεύθυνσή τους κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς κοινωνικὲς συνθήκες — ἀπλῶς μετατρέπονται ἀπὸ τὸ κομμουνιστικὸ κοινωνικὸ σύστημα, διότι τοὺς ἔχει δοθεῖ ἡ δυνατότητα νὰ ἀναπτύσσονται

Ἔτσι, στό πρῶτο αὐτό παράδειγμα ἀγωνίζεται ἀπό τή μιὰ μεριά, ἐναντίον τῶν σαρκικῶν του ἐπιθυμιῶν, καί ἀπό τήν ἄλλη ἐναντίον τῶν πνευματικῶν του σκέψεων — ἀπό τή μιὰ μεριά ἐναντίον τῆς σάρκας του, κι' ἀπ' τήν ἄλλη ἐναντίον τοῦ πνεύματός του — δταν αὐτές, οἱ δημιουργίες του, θέλουν νά γίνουν ἀνεξάρτητες ἀπ' αὐτόν, τόν δημιουργό τους. Πῶς διεξάγει ὁ Ἅγιός μας αὐτόν τόν ἀγώνα, πῶς συμπεριφέρεται σά δημιουργοῦς ἀπέναντι στή δημιουργία του, θά τὸ δοῦμε τώρα.

Στό χριστιανό «μέ τή συνηθισμένη ἔννοια», στόν χητέιον «simple» γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν ἔκφραση τοῦ Φουριέ, «τὸ

φυσιολογικό. Ἄλλες ωστόσο — κυρίως ἐκεῖνες πού γεννιοῦνται σ' ἓνα ἴδιον κοινωνικό σύστημα, κάτω ἀπό ἰδιαιτέρως συνθήκες παραγωγῆς καί ἐπικοινωνίας — ἀποστεροῦνται ὀλοκληρωτικά ἀπό τοὺς ὅρους τῆς ὑπαρξῆς τους. Ποιές ἀπό τίς ἐπιθυμίες ἀπλῶς θά ἀλλάξουν καί ποιές θά καταργηθοῦν σέ μιὰ κομμουνιστική κοινωνία μπορεῖ νά προσδιορισθεῖ μονάχα μέ πρακτικά μέσα, μέσο τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἀληθινῶν πραγματικῶν «ἐπιθυμιῶν», καί ὄχι μέσο συγκρίσεων ἀνάμεσα σέ παλιότερες ἱστορικές συνθήκες.

Οἱ δύο ἐκφράσεις: «σταθερές» καί «ἐπιθυμίες», πού μόλις χρησιμοποιήσαμε γιά νά μπορέσουμε νά ἀνασκευάσουμε αὐτό τὸ «μοναδικό» γεγονός τοῦ Στίρνερ, εἶναι ἀσφαλῶς πολὺ ἀκατάλληλες. Τὸ γεγονός ὅτι μιὰ ἐπιθυμία ἐνός ἀτόμου στή σύγχρονη κοινωνία μπορεῖ νά ικανοποιηθεῖ σέ βάρος ὅλων τῶν ἄλλων, καί ὅτι αὐτὸ «δὲ θά ἔπρεπε νά συμβαίνει» καί ὅτι ὡστόσο αὐτὸ περισσότερο ἢ λιγότερο πραγματικά συμβαίνει μέ ὅλα τὰ ὄντα στόν κόσμο σήμερα, καί ὅτι ἐτοῖο ἡ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου στό σύνολό του γίνεται ἀδύνατη — αὐτὸ τὸ γεγονός ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Στίρνερ ἔτσι. «οἱ ἐπιθυμίες γίνονται σταθερές» στόν ἐγκωστή σέ ἀσυμφωνία μέ τὸν ἑαυτό του, γιατί ὁ Στίρνερ δὲν ξέρει τίποτα γιά τήν ἐμπειρική σύνδεση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος μέ τὸν κόσμο ὅπως εἶναι σήμερα. Μιὰ ἐπιθυμία εἶναι ἤδη ἀπὸ τὴν ὑπαρξή της καί μόνο, κάτι τὸ «σταθερό», καί μπορεῖ νά συμβεῖ μονάχα στόν Ἅγιο Μαξ καί τοὺς ὁμοίους του νά μὴν ἐπιτρέπουν στό σεξουαλικὸ τους λόγου χάρι ἐνστικτο νά γίνεαι «σταθερό». Αὐτὸ ἤδη συμβαίνει καί θά πάψει νά εἶναι σταθερὸ μονάχα σάν ἀποτέλεσμα εὐνοουχισμοῦ ἢ ἀνικανότητος. Κάθε ἀνάγκη πού δημιουργεῖ τὴ βάση μιᾶς «ἐπιθυμίας» εἶναι ἐπίσης κάτι «σταθερό», κι ὅσο κι ἂν προσπαθῆσει ὁ Ἅγιος Μαξ δὲ μπορεῖ νά καταργήσει αὐτὴ τὴ «σταθερότητα» καί νά καταφέρει λόγου χάρι νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νά πρέπει νά τρώει μέσα σέ «σταθερά» χρονικά διαστήματα. Οἱ κομμουνιστές δὲν ἔχουν καμιὰ πρόθεση νά καταργήσουν τὴ σταθερότητα τῶν ἐπιθυμιῶν καί ἀναγκῶν τους, μιὰ πρόθεση πού ὁ Στίρνερ βυθισμένος στόν κόσμο τῆς φαντασίας του, ἀποδίδει σ' αὐτοὺς καί σέ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἐπιδιώκουν ἀπλῶς νά πετύχουν μιὰν ὀργάνωση παραγωγῆς καί ἐπικοινωνίας, πού θά κάνει δυνατὴ τὴ φυσιολογικὴ ικανοποίηση ὅλων τῶν ἀναγκῶν, δηλαδή μιὰ ικανοποίηση πού περιορίζεται μονάχα ἀπὸ τίς ἴδιες τίς ἀνάγκες.

πνεῦμα είναι παντοδύναμο και δὲ δίνει καμιά σημασία σὲ ὅποιαδήποτε παρακίνηση τῆς «σάρκας». Ὡστόσο μονάχα μέσε τῆς «σάρκας» μπορῶ νὰ σπάσω τὴν τυραννία τοῦ πνεύματος, γιατί μονάχα ὅταν καταλαβαίνει κανεὶς καὶ τὴ σάρκα του, καταλαβαίνει ὀλοκληρωτικὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ μονάχα ὅταν καταλαβαίνει ὀλοκληρωτικὰ τὸν ἑαυτό του, γίνεται πραγματικὰ ἄνθρωπος μὲ νόηση καὶ λογικό... Ἀλλὰ ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ μιλήσει ἡ σάρκα καὶ μάλιστα μὲ πάθος — γιατί δὲ γίνεται κι ἄλλιως — ... τότε αὐτός» (ὁ chrétien simple) «πιστεύει ὅτι ἀκούει διαβολικὲς φωνές, φωνές ἐναντίον τοῦ πνεύματος... καὶ δικαιολογημένα ἐπιτίθεται μὲ πάθος ἐναντίον τους. Δὲ θὰ ἦταν χριστιανὸς ἂν θὰ ἦταν διατεθειμένος νὰ τὶς ἀνεχτεῖ». (σ. 83).

Ἔτσι λοιπόν, ὅταν τὸ πνεῦμα θέλει νὰ ἀνεξαρτοποιηθεῖ ἀπέναντί του, ὁ Ἅγιος Μᾶξ καλεῖ τὴ σάρκα σὲ βοήθεια, καὶ ὅταν ἡ σάρκα του ἐξεγείρεται, θυμᾶται ὅτι εἶναι ἐπίσης καὶ πνεῦμα. Ὅ,τι κάνει ὁ χριστιανὸς πρὸς τὴ μιὰ κατεύθυνση, ὁ Ἅγιος Μᾶξ τὸ κάνει καὶ πρὸς τὶς δύο. Εἶναι ὁ chrétien «composé», καὶ ἀποκαλύπτεται ἀκόμα μιὰ φορά σὰν ὁ τέλειος χριστιανός.

Ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα, ὁ Ἅγιος Μᾶξ, σὰν πνεῦμα, δὲν ἐμφανίζεται σὰν ὁ δημιουργὸς τῆς σάρκας του καὶ ἀντίστροφα. Βρίσκει τὴ σάρκα του καὶ τὸ πνεῦμα του νὰ ὑπάρχουν καὶ τὰ δύο, καὶ μονάχα ὅταν ἡ μιὰ πλευρὰ ἐξεγείρεται, θυμᾶται πραγματικὰ ὅτι ἔχει καὶ τὴν ἄλλη, καὶ φέρνει αὐτὴν τὴν ἄλλη πλευρὰ, σὰν τὸ πραγματικό του Ἐγώ, σὲ δράση ἐναντίον της. Ἐδῶ, ἐπομένως, ὁ Ἅγιος Μᾶξ εἶναι δημιουργὸς μονάχα στὸ βαθμὸ πού εἶναι ἓνας «ἐπίσης καὶ ἄλλιως πρὸς ὁριζόμενος», μονάχα στὸ βαθμὸ πού διαθέτει καὶ μιὰν ἄλλη, ἀκόμα ιδιότητα πλὴν αὐτῆ πού τὸν βολεῖ νὰ τὴν κατατάσσει στὴν κατηγορία τῆς «δημιουργίας». Ὅλη του ἡ δημιουργικὴ δραστηριότητα συνίσταται ἐδῶ στὴν καλὴ του πρόθεση νὰ καταλάβει τὸν ἑαυτό του, καὶ στὴν πραγματικότητα νὰ καταλάβει τὸν ἑαυτό του ὀλοκληρωτικὰ ἢ νὰ εἶναι λογικός,* νὰ καταλάβει τὸν ἑαυτό του σὰ μιὰ «πλήρη

* Ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἐπιβεβαιώνει ἐδῶ ὀλοκληρωτικὸ τὸ «συγκινητικὸ παράδειγμα» τοῦ Φώερμπαχ γιὰ τὴν πόρνη καὶ τὴν ἀγαπημένη. Στὴν πρώτη ὁ ἄντρας «ἀντιλαμβάνεται» μονάχα τὴ δικὴ τοῦ σάρκα ἢ τὴ δικὴ της. Στὴ δεύτερη ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του ὀλοκληρωτικὰ ἢ

έλοκληρωμένη ύπαρξη», σά μιὰ ύπαρξη διαφορετική από τή «στιγμιαία του ύπαρξη», και ακόμα σέ άμεση αντίφαση προς τό είδος τής ύπαρξης πού αὐτός βρίσκειται «στιγμιαία».

Ἔς περάσουμε τώρα σέ μιάν από τίς «οκληρές μάχες» τοῦ ἁγίου μας:

«Ὁ ζήλος μου δέ χρειάζεται νά εἶναι μικρότερος ἀπό τοῦ πιό φανατικοῦ, ἀλλά ταυτόχρονα παραμένω ἀπέναντί του ψυχρός σάν πάγος, δύσπιστος και ὁ πιό ἀσυμφιλίωτος ἐχθρός του. Παραμένω ὁ δ ι κ α σ τ ῆ ς του γιατί εἶμαι ὁ ἰδιοκτήτης του». (Σελ. 80, 81).

Ἄν κανεῖς θέλει νά δώσει τή σημασία αὐτοῦ πού ὁ Ἅγιος Σάντσο λέει γιά τόν ἑαυτό του, εἶναι διττή ἡ δημιουργική του δραστηριότητα περιορίζεται ἐδῶ στό γεγονός. διττή μέσα στό ζήλο του διατηρεῖ τή συνείδηση τοῦ ζήλου του, διττή σκέφτεται πάνω σ' αὐτόν, διττή υἰοθετεῖ τή στάση τοῦ σκεπτόμενου «Ἐγώ» ἀπέναντι στόν ἑαυτό του σάν τό πραγματικό «Ἐγώ». Στή συνείδηση ἀκριβῶς δίνει αὐθαίρετα τό ὄνομα «δημιουργός». Εἶναι «δημιουργός» μονάχα στό βαθμό πού διαθέτει σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η.

«Στό σημείο αὐτό ξεχνιέσαι μέσα σέ μιὰ γλυκειά αὐτο-λησμονιά... Ἄλλά ὑπάρχεις μονάχα δταν σκέφτεσαι τόν ἑαυτό σου, και ἐ ξ α φ α ν ἰ ζ ε σ α ἰ δ τ α ν ξ ε χ ν ᾶ ς τ ὸ ν ἑ α ὡ τ ὸ σ ο ὡ ; Ποιός δέν ξεχνάει τόν ἑαυτό του σέ κάθε στιγμή, ποιός δέ χάνει ἀπό τὰ μάτια του τόν ἑαυτό του χ ἰ λ ι ε ς φ ο ρ ἔ ς τ ῆ ν ὤ ρ α » ; (Βίγκαντ, σσ. 157, 158).

Αὐτό βέβαια ὁ Σάντσο δέ μπορεῖ νά τό συγχωρήσει στήν «αὐτολησμονιά» του και ἔτσι «παραμένει ταυτόχρονα ὁ πιό ἀσυμφιλίωτος ἐχθρός της».

Ὁ Ἅγιος Μάξ, ἡ δημιουργία, φλέγεται μέ ἀπέραντο ζήλο τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή πού ὁ Ἅγιος Μάξ, ὁ δημιουργός, ἔχει ἤδη ὑψωθεῖ πάνω ἀπό τό ζήλο του μέσο τής σκέψης. Ἡ ὁ ἀληθινός Ἅγιος Μάξ φλέγεται ἀπό ζήλο, ἐνῶ ὁ σκεπτόμενος Ἅγιος Μάξ φαντάζεται διττή ὑψωθεῖ πάνω ἀπό τό ζήλο του. Αὐτή ἡ ἀνύψωση στή σκέψη πάνω ἀπό διττή αὐτός εἶναι πραγματικά, περιγράφεται τώρα διασκεδαστικά και μέ τρόπο περιπετειώδη, μέ φρασεολογία μυθιστορήματος, ἔτσι πού ἐπιτρέπει

τήν ἀγτιλαμβάνεται ὁλόκληρη (Βλ. Βίγκαντ, σσ. 170, 171). (Σημείωση Μάρξ — Ἐγ:ελς).

στό ζήλο του να εξακολουθεί να υπάρχει, δηλ., δε θγάζει οποιαδήποτε σοβαρά συμπεράσματα από την έχθρότητά του απέναντί του, αλλά ή στάση του απέναντί του είναι «ψυχρή σαν πάγος», «δύσπιστη» και τέτλια πού ταιριάζει απέναντι στον «πιό άσυμφιλίωτον έχθρό του». Στο βαθμό πού ό "Άγιος Μάξ φλέγεται από τό ζήλο του, δηλ., στό βαθμό πού ό ζήλος του είναι ή άληθινή του ιδιότητα, ή στάση του απέναντί του δέν είναι στάση δημιουργού. Και στό βαθμό πού ή στάση του είναι στάση δημιουργού, δε φλέγεται πραγματικά από ζήλο, ό ζήλος του είναι ξένος, δέν είναι ιδιότητά του. "Όσο διάστημα φλέγεται από ζήλο, δέν είναι ό ιδιοκτήτης του ζήλου, και από τή στιγμή πού γίνεται ό ιδιοκτήτης, παύει να φλέγεται από ζήλο. Σάν ένα σύνθετο σύνολο, είναι σε κάθε στιγμή, λόγω τής ικανότητάς του σά δημιουργού και ιδιοκτήτη, τό συνολικό άθροισμα όλων των ιδιοτήτων του, με εξαίρεση τή μιάν ιδιότητα πού βάζει σε αντιπαράθεση προς τον έαυτό του, προς τό συνολικό άθροισμα όλων των άλλων, σά δημιουργία και ιδιοκτησία — έτσι πού άκριβώς α υ τ ή ή ιδιότητα πού τήν τονίζει σά δ ι κ ι ά τ ο υ του είναι πάντοτε ξένη.

"Όσο άλλόκοτη κι αν φαίνεται ή άληθινή ιστορία του 'Άγιου Μάξ για τά ήρωικά του κατορθώματα μέσα στον έαυτό του, μέσα στη συνείδησή του, είναι πάντως πασίγνωστο γεγονός διτι υπάρχουν πραγματικά σκεπτόμενα άτομα, πού φαντάζονται διτι μέσα στη σκέψη και μέσο τής σκέψης έχουν ύψωθεί πάνω από κάθε τι,* ένω στην πραγματικότητα δέν έχουν ύψωθεί ποτέ πάνω από τή σκέψη.

Αυτό τό τέχνασμα — να δηλώνεις διτι είσαι έναντίον κάποιας ορισμένης ιδιότητας, επειδή είσαι κάποιος πού είναι επίσης και άλλιώς προσδιορισμένος, δηλ. σε τούτο τό παράδειγμα επειδή είσαι ό ιδιοκτήτης τής τής σκέψης πού κατευθύνεται προς τό

* /'Απόσπασμα διαγραμμένο στό χειρόγραφο/: Στην πραγματικότητα όλα αυτά είναι απλώς μιά πομπώδης περιγραφή του άστού πού έλέγχει κάθε μιá από τίς συγκινήσεις του έτσι ώστε να μην υποφέρει, και από τήν άλλη μεριά, περηφανεύεται για πολλές ιδιότητες, λ.χ. για τό φιλανθρωπικό ζήλο, προς τίς όποιες πρέπει να παραμένει «ψυχρός σαν πάγος, δύσπιστος και άσυμφιλίωτος έχθρός» έτσι πού να μη χασθεί σαν ιδιοκτήτης μέσα στο φιλανθρωπικό του ζήλο, αλλά να παραμείνει ό ιδιοκτήτης τής φιλανθρωπίας. Ένώ ό άστος θυσιάζει τίς τάσεις του άπο τίς έπιθυμίες του πάντοτε για ένα καθορισμένο π ρ ο γ μ α τ ι κ ό συμφέρον, ό "Άγιος Μάξ θυσιάζει τήν ιδιότητα πού απέναντί της υίοθετεί τη στάση του «άσυμφιλίωτου εχθρού» προς χάρη του σκεπτόμενου Έγώ του, τής σκέψης του.

ἀ ν τ ί θ ε τ ο — αὐτὸ τὸ τέχνασμα μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ μὲ τὶς ἀναγκαιῆς τροποποιήσεις σὲ ὅποιαδήποτε ιδιότητα διαλέξεις. Λόγου χάρη ἡ ἀδιαφορία μου δὲ χρειάζεται νὰ εἶναι λιγότερη ἀπὸ τοῦ πιὸ blasé ἀνθρώπου. Ἄλλὰ ταυτόχρονα παραμένω ἀπέναντί τῆς ἐξαιρετικῶς φανατικῶς, δύσπιστος καὶ ὁ πιὸ ἀσυμφιλίωτος ἐχθρὸς τῆς, κτλ.

Δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ξεχάσουμε ὅτι τὸ σύνθετο σύνολο ὄλων τῶν ιδιοτήτων του, ὁ ιδιοκτήτης — ἔτσι ὅπως ἀντιπαρατίθεται, μὲ τὴ σκέψη, σὲ μιὰ μονάχα ἀπ' αὐτὲς— δὲν εἶναι σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπλή καὶ σκέτη σκέψη τοῦ Σάντσο πάνω σ' αὐτὴ τὴ μοναδικὴ ιδιότητα. Τὴ σκέψη αὐτὴ τὴν ἔχει μετατρέψει στὸ «Ἐγώ» του, προβάλλοντας ἀντὶ γιὰ τὸ σύνθετο σύνολο, μιὰν ἀπλῶς σκεπτόμενη ιδιότητα καὶ προβάλλοντας σὲ ἀντιπαράθεσι πρὸς κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ιδιότητές του καὶ πρὸς τὸ σύνολό τους τὴ μιὰ ἀπλῶς ιδιότητα τῆς σκέψης, ἓνα «Ἐγώ», καὶ τὸν ἑαυτὸ του σὰν τὸ ἀφηρημένο «Ἐγώ».

Αὐτὴ τὴν ἐχθρικὴ στάσι ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ του, αὐτὴ τὴν ἱεροπρεπῆ παρωδιά τῆς λογιστικῆς τοῦ Μπένταμ¹ γιὰ τὰ συμφέροντά του καὶ τὶς ιδιότητές του, ὁ «Στίρνερ» τῶρα τὴν ἐκθέτει ὁ ἴδιος:

Σελίδα 188: «Ἐνα συμφέρον, ἄσχετα πρὸς ποιὸ σκοπὸ κατευθύνεται, ἀποκτάει ἓνα δούλο στὸ πρόσωπο τοῦ ἑαυτοῦ μου, δταν εἶμαι ἀνίκανος νὰ ἀπαλλαγῶ ἀπ' αὐτό. Δὲν εἶναι πιὰ ἡ ιδιοκτησία μου, ἀλλὰ ἐγὼ εἶμαι ἡ ιδιοκτησία του. Ἄς ἀποδεχτοῦμε ἐπομένως τὶς ὁδηγίες τῆς κριτικῆς, ὅτι πρέπει νὰ αἰσθανόμαστε εὐτυχισμένοι μονάχα κατὰ τὴν ἀποσύνδεσι».

«Ἐμεῖς!» — Ποιοὶ εἴμαστε «ἐμεῖς»; Ποτὲ δὲ συμβαίνει σὲ «μᾶς» νὰ «δεχόμαστε» τὶς «ὁδηγίες τῆς κριτικῆς». — Ἔτσι ὁ Ἅγιος Μάξ, ποὺ εἶναι γιὰ τὴν ὥρα κάτω ἀπὸ τὴν ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησι τῆς «κριτικῆς», ζητάει ἐδῶ «τὴν ἴδια εὐημερία γιὰ ὄλους», «ἴση εὐημερία γιὰ ὄλους ὡς πρὸς ἓνα καὶ τὸ ἴδιο θέμα», «τὴν ἄμεση τυραννικὴ κυριαρχία τῆς θ ρ η - σ κ ε ί α ς».

Ἡ συμφεροντολογία του μὲ τὴν ἀσυνήθιστη ἔννοια ἀποκαλύπτεται ἐδῶ σὰ μιὰ οὐράνια ἀνιδιοτέλεια.

¹ Σύμφωνα μὲ τὴν ἠθικὴ τοῦ Μπένταμ εἶναι ἠθικῶς οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, δταν τὸ σύνολο τῶν ἰκανοποιήσεων εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν θλίψεων. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς σύνταξις μεγάλων καταλόγων ἀπὸ ἰκανοποιήσεις καὶ θλίψεις καὶ τῆς σύγκρισίς τους ὡστε νὰ προσδιοριστεῖ ἡ ἠθικότητα μιᾶς πράξις, τὸ ὀνομάζουν οἱ Μάρξ καὶ Ἐγκελς «λογιστικὴ τοῦ Μπένταμ».

Δὲν ὑπάρχει ἄλλωστε ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ σὲ πλάτος μὲ τὸ γεγονός ὅτι στὴν ὑπάρχουσα κοινωνία δὲν ἐξαρτιέται καθόλου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Σάντσο ἢ ἓνα «συμφέρον» «ἀποκτάει ἓνα δούλο στὸ πρόσωπο τοῦ ἑαυτοῦ του» καὶ ἂν «εἶναι αὐτὸς ἀνίκανος νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτό». Ἡ σταθεροποίηση τῶν συμφερόντων μὲς τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ταξικῶν σχέσεων εἶναι πολὺ πιὸ φανερὴ ἀπὸ τὴ «σταθεροποίηση τῶν ἐπιθυμιῶν» καὶ τῶν «σκέψεων».

Γιὰ νὰ ὑπερθεματίσει σὲ σχέση μὲ τὴν κριτικὴ κριτικὴ, ὁ ἅγιός μας θὰ ἔπρεπε τουλάχιστο νὰ προχωρήσει μὲχρι τὴν ἀποσύνδεση τῆς ἀποσύνδεσης, γιατί ἀλλιῶς ἡ ἀποσύνδεση παραμένει ἓνα συμφέρον ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲ μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγεῖ, καὶ τὸ ὁποῖο ἔχει ἀποκτήσει στὸ πρόσωπό του ἓνα δούλο. Ἡ ἀποσύνδεση δὲν εἶναι πιά ἡ ἰδιοκτησία του, ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι ἡ ἰδιοκτησία τῆς ἀποσύνδεσης. Ἄν ἤθελε νὰ εἶναι συνεπὴς μὲ τὸ παράδειγμα πού μόλις δώσαμε, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσει τὸ ζῆλο του ἐναντίον τοῦ δικοῦ του «ζήλου» ὡς ἓνα «συμφέρον» καὶ νὰ συμπεριφερθεῖ πρὸς αὐτὸ ὡς νὰ εἶχε νὰ κάνει μὲ ἓναν «ἀσυμφιλίωτο ἐχθρό». Ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ ἐξετάσει τὴν «παγωμένη» του ἀνιδιοτέλεια σὲ σχέση μὲ τὸν «παγωμένο» του ζῆλο καὶ νὰ γίνε ἐξίσου τέλεια «παγωμένος» — καὶ ἔτσι, εἶναι φανερό ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ ἀποφύγει τὸ ἀρχικό του «ἐνδιαφέρον» καὶ ἐπίσης τὸν «πειρασμό» νὰ περιστρέφεται σὲ κύκλο ἀκολουθώντας κατὰ πόδας τὴ θεωρησιακὴ ἐξέταση. — Ἄντι γι αὐτὸ συνεχίζει χαρούμενος (στὸ ἴδιο) :

«Θὰ ἐνδιαφέρομαι μονάχα νὰ διασώσω τὴν ἰδιοκτησία μου γιὰ τὸν ἑαυτό μου» (δηλ., νὰ διασώσω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία μου) «καί, γιὰ νὰ τὴ διασώσω, τὴν παίρνω πίσω στὸν ἑαυτό μου κάθε στιγμή, καταστρέφω μέσα σ' αὐτὴ κάθε τάση πρὸς τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν καταβροχθίζω προτοῦ σταθεροποιηθεῖ καὶ μπορέσει νὰ γίνε ἕμμονη ἰδέα ἢ πάθος».

Πῶς «καταβροχθίζει» ὁ «Στίρνερ» τὰ πρόσωπα πού εἶναι ἰδιοκτησία του!

Ὁ «Στίρνερ» δίνει ἔτσι στὸν ἑαυτό του ἓναν «προορισμό» μὲς τῆς «κριτικῆς». Διαβεβαίώνει ὅτι καταβροχθίζει ἀμέσως καὶ πάλι τὸν «προορισμό» του, λέγοντας στὴ σελίδα 189:

«Τὸ κάνω ὡστόσο αὐτὸ ὄχι πρὸς χάρη τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ μου, ἀλλὰ γιατί ἐγὼ καλῶ τὸν ἑαυτό μου νὰ πράξει ἔτσι».

Ἄν δὲν καλέσω τὸν ἑαυτό μου νὰ πράξει ἔτσι, τότε εἶμαι, ὅπως ἀκούσαμε, ἓνας δοῦλος, ὄχι ἓνας ἰδιοκτήτης, ὄχι ἓνας ἀληθινὸς ἐγωιστής. Δὲ συμπεριφέρομαι στὸν ἑαυτό μου ὡς δημιουργός, ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ κάνω ὡς ἀληθινὸς ἐγωιστής. Ἐπομένως, στὸ βαθμὸ πού ἓνα πρόσωπο θέλει νὰ εἶναι ἀληθινὸς ἐγωιστής, θὰ πρέπει νὰ καλεῖ τὸν ἑαυτό του νὰ ἐπιτελέσει αὐτὸν τὸν προορισμὸ πού τοῦ ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὴν «κριτική». Ἔτσι, εἶναι ἓνας γενικὸς προορισμὸς, ἓνας προορισμὸς γιὰ ὅλους, ὄχι ἀπλῶς ὁ προορισμὸς τοῦ οὐ, ἀλλὰ ἐπίσης ὁ προορισμὸς του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστής ἐμφανίζεται ἐδῶ ὡς ἓνα ἰδεῶδες ἀνέφικτο ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῶν ἀτόμων, γιατί (σ. 434) «τὰ ἀπὸ γεννησιμιοῦ τους περιορισμένα μυαλὰ ἀποτελοῦν ἀναντίρρητα τὴν πιὸ πολυάριθμη τάξη τῆς ἀνθρωπότητος» — καὶ πῶς θὰ μπορούσαν αὐτὰ τὰ «περιορισμένα μυαλὰ» νὰ διεισδύσουν στὸ μυστήριο τῆς ἀπεριόριστης καταδρόχθισης τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ τοῦ κόσμου. — Στὸ μεταξύ, ὅλες αὐτὲς οἱ τρομερὲς ἐκφράσεις — καταστρέφω, καταδροχθίζω, κτλ. — ἀποτελοῦν ἀπλῶς μιὰ καινούργια ποικιλία τοῦ «παγωμένου, πιὸ ἀσυμφιλίωτου ἔχθρου» πού ἀναφέραμε πιὸ πάνω.

Τώρα, τελικὰ, εἶμαστε πιὰ σὲ θέση νὰ δοῦμε βαθύτερα τίς ἀντιρρήσεις τοῦ «Στίρνερ» γιὰ τὸν κομμουνισμὸ. Δὲν ἦταν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ προκαταρκτικὴ, κρυφὴ νομιμοποίηση τοῦ ἐγωισμοῦ τοῦ σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅπου αὐτὲς οἱ ἀντιρρήσεις ἀνασταίνονται σαρκικά. Ἡ «ἴση εὐημερία ὅλων ἀπὸ μιὰ καὶ τὴν ἴδιαν ἄποψη» ἀνασταίνεται μέσα στὴν ἀπαίτηση ὅτι «θὰ ἔπρεπε νὰ νιώθουμε εὐτυχισμένοι μονάχα μέσα στὴν ἀποσύνδεση». «Ἡ φροντίδα» ἀνασταίνεται μὲ τὴ μορφή τῆς μοναδικῆς «φροντίδας» νὰ διασώσει τὸ «Ἐγώ» του γιὰ τὸν ἑαυτό του ὡς ἰδιοκτησία. Ἀλλὰ «μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου» ξαναπαρουσιάζεται ἡ φροντίδα γιὰ τὸ «πῶς» μπορεῖ κανεὶς νὰ φτάσει σὲ μιὰν ἐνότητα — δηλαδή τὴν ἐνότητα δημιουργοῦ καὶ δημιουργίας.¹ Καὶ τελικὰ ξαναεμφανίζεται ὁ ἀνθρωπισμὸς, πού μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀληθινοῦ ἐγωιστῆ ἀντιμετωπίζει τὰ ἐμπειρικά ἄτομα ὡς ἓνα ἀνέφικτο ἰδεῶδες. Ἐπομένως τὴ σελίδα 117 τοῦ «Βιβλίου» θὰ ἔπρεπε νὰ τὴ διαβάσουμε ὡς ἑξῆς: Ὁ ἐγωισμὸς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του προσ-

1. Χωρὸ καταστραμμένο. Πολλὲς λέξεις ἔχουν ἀποκατασταθῆ

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο/: Στὸ μεταξύ, ὅταν ὁ ἅγιος Μάξ βάζει ἓναν ἄνωτερο Πρῶσο ἀξιωματικὸ νὰ λέει: «Κάθε Πρῶσος ἔχει ἓνα χωροφύλακα μέσα του», θὰ πρέπει νὰ διαβάσουμε: βασιλικὸ χωροφύλακα, γιατί μονάχα ὁ «ἐγωιστῆς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του» ἔχει μέσα του τὸ δίκιο χωροφύλακα.

παθει πολύ συγκεκριμένα να μετατρέψει κάθε άνθρωπο σ' ένα κρυφό «άστυνομικό κράτος». Ἡ «σκέψη» σὰν ἕνας κατάσκοπος, σὰ λαγωνικό, παρακολουθεῖ κάθε παρόρμηση τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, καὶ κάθε πράξη καὶ σκέψη, κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς εἶναι ζήτημα σκέψης, δηλ., ζήτημα ἀστυνομικό. Σ' αὐτὸ τὸ διαμελισμὸ τοῦ ἀνθρώπου σὲ «φυσικὸ ἔνστικτο» καὶ «σκέψη» (ὁ ἐσωτερικὸς πληθεῖς εἶναι δημιουργία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀστυνομία δημιουργός) βρίσκεται ἡ οὐσία τοῦ ἐγωιστῆ σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του.

Ὁ Χῆς κατηγοροῦσε τὸν ἅγιό μας («Οἱ τελευταῖοι φιλόσοφοι», σ. 26) :

«Βρίσκεται διαρκῶς κάτω ἀπὸ τὴν κρυφὴ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση τῆς κριτικῆς του συνείδησης... Δὲν ἔχει ξεχάσει τίς «ὀδηγίαις τῆς κριτικῆς... νὰ αἰσθάνεται εὐτυχημένος μονάχα στὴν ἀποσύνδεση»... Ὁ ἐγωιστῆς, ὅπως τοῦ θυμίζει διαρκῶς ἡ κριτικὴ του συνείδηση, δὲ θὰ ἔπρεπε ποτὲ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ ὅ,τιδήποτε σὲ τέτιο βαθμὸ ὥστε νὰ ἀφοσιώνεται ὀλοκληρωτικὰ στὸ ἀντικείμενο τοῦ ἐνδιαφέροντός του», κτλ.

Ὁ Ἅγιος Μᾶξ «ἐξουσιοδοτεῖ τὸν ἑαυτό του» νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἐξῆς :

Ὅταν «ὁ Χῆς λέει γιὰ τὸν «Στίρνερ» ὅτι εἶναι διαρκῶς, κτλ. — τί ἄλλο σημαίνει αὐτὸ παρεκτὸς ὅτι ὅταν κάνει κριτικὴ θέλει νὰ κάνει κριτικὴ ὄχι στὴν τύχη» (δηλαδή, μεταξύ μας: μὲ «μοναδικὸ» τρόπο), «ὄχι φλυαρώντας, ἀλλὰ κάνοντας πραγματικὴ κριτικὴ» (δηλ., σὰν ἀνθρώπινο ὄν) ;

«Τί σημαίνει», ὅταν ὁ Χῆς μιλάει γιὰ μυστικὴ ἀστυνομία, κτλ., εἶναι τόσο καθαρὸ ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Χῆς ποὺ παραθέσαμε πρὶ πάντων ὥστε ἀκόμη καὶ ἡ «μοναδική» κατανόησή του ἀπὸ μέρους τοῦ Ἁγίου Μᾶξ μπορεῖ μόνον νὰ ἐξηγηθεῖ σὰ σκόπιμη «παρανόηση». Ἡ «δεξιτεχνία τῆς σκέψης του» μετατρέπεται ἐδῶ σὲ μιὰ δεξιτεχνία ψευτιᾶς, γιὰ τὴν ὁποία δὲν τὸν κατηγοροῦμε μιὰ καὶ ἦταν ἡ μόνη του διέξοδος, ἀλλὰ ποὺ ἐλάχιστα συμβιδάζεται μὲ τίς λεπτὲς μικρὲς διακρίσεις πάντω στὸ δικαίωμα τῆς ψευτιᾶς ποὺ τίς κάνει σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ «Βιβλίου» του. Στὸ μεταξὺ, ἔχουμε ἤδη ἀποδείξει — μὲ περισσότερα λόγια ἀπὸ ὅσο ἄξιζε — πὺς «ὅταν κάνει κριτικὴ», ὁ Σάντσο μὲ κανένα τρόπο δὲν «κάνει πραγματικὴ κριτικὴ», ἀλλὰ «κάνει κριτικὴ στὴν τύχη» : αἱ «λέει φλυαρίες».

Ἔτσι, ἡ στάση τοῦ ἀληθινοῦ ἐγωιστῆ σὰ δημιουργοῦ ἀπέναντι στὸν

ἐαυτό του σὰ δημιουργία εἶχε ὀριστεῖ πρὶν ἀπ' ὅλα μὲ τὴν ἔννοια ὅτι σὲ ἀντίθεση πρὸς ἕναν ὀρισμὸ ὅπου σταθεροποιοῦνταν σὰ μὴ δημιουργία — λόγου χάρη ἀπέναντι στὸν ἐαυτό του σὰ στοχαστή, σὰν πνεῦμα — ἐπιθεβαιώνει τὸν ἐαυτό του σὰν ἕνα πρόσωπο ἐπίσης κι ἀλλιῶς προσδιορισμένο, σὰ σάρκα. Ἐργότερα, δὲν ἐπιθεβαιώνει πιά τὸν ἐαυτό του σὰν π ρ α γ μ α τ ι κ ἄ ἐπίσης - κι - ἀλλιῶς - προσδιορισμένο, ἀλλὰ σὰν τὴν ἀ π λ ῆ ν ἰ δέα ὅ τ ι εἶ ν α ι ἐ π ἰ σ η ς - κ ι - ἀ λ λ ι ῶ ς - π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ἔ ν ο ς γενικά — ἐπομένως, στὸ παραπάνω παράδειγμα σὰν ἐπίσης μὴ σκεπτόμενος, ἢ στερημένος ἀπὸ σκέψη ἢ ἀδιάφορος γιὰ τὴ σκέψη, μὰ ἰδέα πού πάλι τὴν ἐγκαταλείπει ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού τὸ παράλογό της γίνεται φανερό. Βλέπε πιδ πάνω στὴν περιστροφή ἀκολουθώντας κατὰ πόδας τὴ θεωρησιακὴ ἐξέταση. Ἐπομένως, ἡ δημιουργικὴ δραστηριότητα συνίστατο ἐδῶ στὴ σκέψη ὅτι αὐτὸς ὁ μοναδικὸς ὀρισμὸς, ἐδῶ ἢ σκέψη, μποροῦσε ἐπίσης νὰ εἶναι ἀδιάφορος γι' αὐτόν, δηλ. συνίστατο στὴ σκέψη γενικά. Τὸ ἀποτέλεσμα θέβαια εἶναι ὅτι δημιουργεῖ μονάχα προσδιορισμοὺς τῆς σκέψης, ἂν δημιουργεῖ καθόλου τέτιους (λ.χ. τὴν ἰδέα τῆς ἀντίθεσης, πού ἡ ἀπλή της οὐσία κρύβεται ἀπὸ κάθε εἶδους πυροτεχνικὰ ἀραβουργήματα).

Ὅσο γιὰ τὸ π ε ρ ι ε χ ὄ μ ε ν ο τοῦ ἐαυτοῦ του σὰ δημιουργίας, εἶδαμε ὅτι πουθενὰ δὲ δημιουργεῖ αὐτὸ τὸ περιεχόμενο, αὐτὲς τίς καθορισμένες ιδιότητες, λ.χ., τὴ σκέψη του, τὸ ζῆλο του, κτλ., ἀλλὰ μονάχα τὸ μέσο τῆς σκέψης προσδιορισμὸ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου σὰ δημιουργίας, τὴν ἰδέα ὅτι αὐτὲς οἱ ὀρισμένες ιδιότητες εἶναι οἱ δημιουργίες του. Ὅλες οἱ ιδιότητές του εἶναι παρούσες σ' αὐτόν καὶ τοῦ εἶναι ἀδιάφορο ἀπὸ πού προέρχονται. Ἐπομένως δὲ χρειάζεται οὔτε νὰ τίς ἀναπτύξει — λόγου χάρη νὰ μάθει νὰ χορεύει, γιὰ νὰ κυριαρχεῖ πάνω στὰ πόδια του, ἢ νὰ ἀσκεῖ τὴ σκέψη του πάνω σὲ ὕλικὸ πού δὲ δίνεται στὸν καθένα, καὶ δὲν παρέχεται ἀπὸ τὸν καθένα, γιὰ νὰ γίνει ὁ ἰδιοκτήτης τῆς σκέψης του — οὔτε χρειάζεται νὰ ἀνησυχεῖ γιὰ τίς συνθήκες στὸν κόσμὸ πού καθορίζουν τὴν ἔκταση πού μπορεῖ πραγματικὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἕνα ἄτομο.

Τώρα ὁ «Στίρνερ» ἀπαλλάσσει τὸν ἐαυτό του ἀπὸ μιὰν ιδιότητα μονάχα μέσο μιᾶς ἄλλης (δηλ., κατάπνιξη τῶν ὑπόλοιπων ιδιοτήτων του ἀπὸ αὐτὴ τὴν «ἄλλην»). Στὴν πραγματικότητα, ὡστόσο, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖξει, τὸ κάνει αὐτὸ μονάχα στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ ἡ ιδιότητα ὅχι μόνο ἔχει φτάσει τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη, καὶ δὲν ἔχει μείνει ἀπλῶς προδιάθεση, ἀλλὰ ἐπίσης στὸ βαθμὸ πού οἱ συνθήκες στὸν κόσμὸ (ὁ καταμερισμὸς ἐργασίας) τοῦ ἔχουν ἐπιτρέψει νὰ ἀναπτύξει σὲ ἕνα ἴσο μέ-

τρο μιά ό λ ό τ η τ α από ιδιότητες. Αυτό του επιτρέπει την κατά προτίμηση επιδίωξη ενός μοναδικού πάθους, λ. χ., τής συγγραφής βιβλίων. Γενικά, είναι παραλογισμός¹ να δεχτούμε, όπως κάνει ο Άγιος Μάξ, ότι θα μπορούσε να ικανοποιήσει κανείς ένα πάθος αποχωρισμένο από όλα τα άλλα, ότι θα μπορούσε κανείς να το ικανοποιήσει χωρίς ταυτόχρονα να ικανοποιεί τον έ α υ τ ό τ ο υ , όλόκληρο το ζωντανό άτομο. Άν αυτό το πάθος παίρνει ένα αφηρημένο απομονωμένο χαρακτήρα, αν με αντιμετωπίζει σά μιά ξένη δύναμη, αν έπομένως, ή ικανοποίηση του ατόμου έμφανίζεται σάν ή μονόπλευρη ικανοποίηση ενός μοναδικού πάθους — αυτό με κανένα τρόπο δέν έξαρτιέται από τή συνείδηση ή τήν «καλή θέληση» και λιγότερο από όλα από τήν έλλειψη σκέψης πάνω στην έννοια τής ιδιότητας, όπως φαντάζεται ο Άγιος Μάξ.

Δέν έξαρτιέται από τή σ υ ν ε ί δ η σ η , αλλά από τήν ύ π α ρ ξ η , όχι από τή σκέψη αλλά από τή ζωή. Έξαρτιέται από τήν έμπειρική ανάπτυξη και εκδήλωση τής ζωής του ατόμου, πράγμα που με τή σειρά του έξαρτιέται από τίς συνθήκες στόν κόσμο. Άν οί περιστάσεις δουζεί το άτομο, του επιτρέπουν μονάχα τή μονόπλευρη ανάπτυξη μιās μοναδικής ιδιότητας σέ θάρος όλων τών ύπολοίπων, αν του δώσουν το ύλικό και το χρόνο να αναπτύξει μονάχα αυτή τή μιά ιδιότητα, τότε αυτό το άτομο πετυχαίνει μιά μονόπλευρη και κολοθωμένη ανάπτυξη. Κανένα ήθικό κήρυγμα δέ μπορεί έδω να βοηθήσει. Και ο τρόπος που αναπτύσσεται αυτή ή μιά, ή κατά προτίμηση εύνοούμενη ιδιότητα, έξαρτιέται πάλι, από τή μιά μεριά, από το διαθέσιμο ύλικό για τήν ανάπτυξη της και, από τήν άλλη, από το βαθμό και τόν τρόπο που καταπνίγονται οί άλλες ιδιότητες. Άκριδώς έπειδή ή σκέψη, λόγου χάρη, είναι ή σκέψη ενός ιδιαίτερου καθορισμένου ατόμου, παραμένει ή καθορισμένη τ ο υ σκέψη, προσδιορισμένη από τήν ατομικότητά του και από τούς δρους τής ζωής του. Έπομένως το σκεπτόμενο άτομο δέν έχει ανάγκη να καταφεύγει σέ παρατεταμένη σκέψη για τή σκέψη σάν τέτια για να δηλώσει ότι ή σκέψη του είναι ή δική του σκέψη, ή ιδιοκτησία του. Άπό τήν αρχή είναι ή δικιά του ιδιόμορφα προσδιορισμένη σκέψη και, στην περίπτωση του Άγιου Σάντσο, ήταν ακριδώς ή ιδιομορφία του που βρέθηκε ότι είναι το «άντίθετο» αυτού του πράγματος, μιά ιδιομορφία που είναι ή ιδιομορφία « κ α θ ' έ α υ τ ή ». Στην περίπτωση ενός ατόμου, λόγου χάρη, που ή ζωή του άγκαλιάζει έναν εύρο κύκλο ποικίλων δραστηριοτήτων και πρακτικών σχέσεων πρός τόν κόσμο, και που συνεπώς ζει μιά πολύ-

1. Απόσπασμα καταστραμμένο. Πολλές λέξεις έχουν άποκατασταθεί.

πλευρη ζωή, ή σκέψη έχει τόν ίδιο χαρακτήρα τής γενικότητας σαν κάθε άλλη εκδήλωση τής ζωής του. Συνεπώς, ούτε ποτέ γίνεται σταθερή με τή μορφή τής αφηρημένης σκέψης ούτε χρειάζεται περίπλοκα τεχνάσματα στοχασμού, όταν τὸ άτομο περνάει ἀπὸ τή σκέψη σὲ κάποια ἄλλη εκδήλωση τής ζωής. Ἐπὸ τὴν ἀρχή εἶναι πάντοτε ἕνας παράγοντας στὴ συνολικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, ἕνας παράγοντας πὺ ἐξαφανίζεται καὶ ἀναπαράγεται σύμφωνα με τὶς ἀ π α ι τ ῆ σ ε ι ς.

Στὴν περίπτωση ἑνὸς συνοικιακοῦ Βερολινέζου δάσκαλου ἢ συγγραφέα, πὺ ἡ δραστηριότητά του περιορίζεται σὲ σκληρὴ ἐργασία ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ στὴν εὐχαρίστηση τής σκέψης ἀπὸ τὴν ἄλλη, πὺ ὁ κόσμος του ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Μοαμπίτ στοὺ Κέπενικ καὶ ὀλοκληρώνεται στὴν Πύλη τοῦ Ἀμβούργου,¹ πὺ οἱ σχέσεις του μ' αὐτὸν τὸν κόσμο περιορίζονται σ' ἕνα ἐλάχιστο ἀπὸ τὴν ἄθλια ὕλική του κατάσταση, στὴν περίπτωση ἑνὸς τέτιου ἀτόμου, όταν δοκιμάζει τὴν ἀνάγκη νὰ σκεφτεῖ, εἶναι ἀναπόφευκτο ἡ σκέψη του νὰ γίνεῖ ἐξίσου ἀφηρημένη ὅσο καὶ αὐτὸ τὸ άτομο καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ του, καὶ ὅτι στέκεται ἀπέναντι σ' αὐτὸν, πὺ εἶναι τελείως ἀνίκανος γιὰ ἀντίσταση, με τὴ μορφή μιᾶς σταθιροποιημένης δυνάμεως, πὺ ἡ δράση τῆς προσφέρει στοὺ ἀτομο τὴ δυνατότητα νὰ σωθεῖ στιγμιαία ἀπὸ τὸν «κακὸν κόσμο» του, νὰ ἀπολαύσει μιὰ στιγμιαία ἱκανοποίηση. Στὴν περίπτωση ἑνὸς τέτιου ἀτόμου οἱ λίγες ἀπομένουσες ἐπιθυμίες, πὺ προκύπτουν ὅχι τόσο ἀπὸ ἐπικοινωνία με τὸν κόσμο ὅσο ἀπὸ τὴ σύσταση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ἐκφράζονται μονάχα ἀπὸ ἀ ν τ α ν ἄ κ λ α σ η , δηλ., παίρνουν στὴ στενὴ τους ἀνάπτυξη τὸν ἴδιο μονόπλευρο καὶ ἀκατέργαστο χαρακτήρα ὅπως συμβαίνει καὶ με τὴ σκέψη τους, ἐμφανίζονται μονάχα κατὰ μακρὰ διαστήματα ἐνισχυμένες ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξη τῆς κυρίαρχης ἐπιθυμίας (ἐνισχυμένης ἀπὸ ἄμεσες φυσικὲς αἰτίες, λ.χ., σπασμὸς τοῦ στομαχιοῦ) καὶ ἐκδηλώνονται με ἀναταραχὴ καὶ βιαιότητα, με τὴν πιδ βίαιη κατάπιψη τῆς συνηθισμένης, φυσικῆς ἐπιθυμίας, πὺ ὁδηγεῖ στὴν παραπέρα κυριαρχία τους πάνω στὴ σκέψη. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ σκέψη τοῦ δάσκαλου φτιάχνει καὶ ἀναπτύσσει φαντασίες γι' αὐτὸ τὸ ἐμπειρικὸ γεγονός με ἕνα δασκαλιστικὸ τρόπο. Ἄλλὰ ἡ ἀπλή διατύπωση ὅτι ὁ «Στίρνερ» γενικὰ δημιουργεῖ τὶς ιδιότητες αὐτές, δὲν ἐξηγεῖ ἀκόμα τὴν καθορισμένη τους

1. Μοαμπίτ καὶ Κέπενικ: Παλιὰ προάστια καὶ τώρα περιοχὲς τοῦ Βερολίνου στοὺ ΒΔ καὶ ΝΑ τῆς πόλης. Ἡ Πύλη τοῦ Ἀμβούργου: Πύλη στοὺ βόρειο ὄκρο τῆς πόλης.

ανάπτυξη.¹ Ο βαθμός πού αυτές οι ιδιότητες αναπτύσσονται σε γενική ή τοπική κλίμακα, ο βαθμός πού ξεπερνούν τοπικούς στενοκέφαλους περιορισμούς ή παραμένουν αίχμάλωτες τῶν τελευταίων, εξαρτιέται ὄχι ἀπὸ τὸν «Στίρνερ», ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παγκόσμιας ἐπικοινωνίας καὶ ἀπὸ τὸ ρόλο πού παίζουν σ' αὐτὴν αὐτὸς καὶ ὁ τόπος ὅπου ζεῖ. Τὸ γεγονός ὅτι κάτω ἀπὸ εὐνοϊκὲς περιστάσεις μερικὰ ἄτομα εἶναι ἰκανὰ νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν τοπικὴ στενοκεφαλιά δὲ συμβαίνει καθόλου ἐπειδὴ τὰ ἄτομα φαντάζονται μὲ τὴ σκέψη τους ὅτι ἔχουν ἀπαλλαγῆ, ἢ σκοπεύουν νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ αὐτὴ τὴν τοπικὴ στενοκεφαλιά, ἀλλὰ γιατί αὐτοί, στὴν ἐμπειρικὴ τους πραγματικότητα, καὶ χάρη σὲ ἐμπειρικὲς ἀνάγκες, μπόρεσαν νὰ δημιουργήσουν μιὰ παγκόσμια ἐπικοινωνία.*

Τὸ μόνο πράγμα πού πετυχαίνει ὁ Ἅγιός μας μὲ τὴ βοήθεια τῆς κοπιαστικῆς του σκέψης γιὰ τίς ιδιότητές του καὶ τὰ πάθη του εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἀδιάκοπη στενοχώρια καὶ πολυπραγμοσύνη του γύρω ἀπ' αὐτὰ δηλητηριάζει τὴν ἀπόλαυση καὶ τὴν ἱκανοποίηση πού προέρχεται ἀπ' αὐτά.

Ὁ Ἅγιος Μᾶξ δημιουργεῖ, ὅπως ἤδη εἶπαμε, μονάχα τὸν ἑαυτὸ του σὰ δημιουργία, δηλ., αὐτοπεριορίζεται στὸ νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτὸ του σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία μιᾶς δημιουργίας. Ἡ δραστηριότητά του σὰ δημιουργοῦ θρίσκειται στὸ νὰ βλέπει τὸν ἑαυτὸ του σὰ μιὰ δημιουργία, καὶ οὔτε κἂν προχωρεῖ νὰ καταργήσῃ αὐτὴ τὴ διαίρεση τοῦ ἑαυτοῦ του σὲ δημιουργὸ καὶ δημιουργία, μιὰ διαίρεση πού εἶναι δικό του προϊόν. Ἡ διαίρεση σὲ «οὔσιῳδες» καὶ «ἐπυσυῳδες» γίνεται γι' αὐτὸν μιὰ μόνιμη διαδικασία ζωῆς, ἄρα καθαρὴ φαινομενικότητα, δηλ., ἡ ζωὴ του ὑπάρχει μονάχα στὴν «καθαρὴ» σκέψη, δὲν εἶναι κἂν πραγματικὴ ὑπαρξη. Γιατὶ μιὰ καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία εἶναι σὲ κάθε στιγμή ἔξω ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη του, προσπαθεῖ μάταια νὰ παρουσιάσῃ τὴ σκέψη σὰν οὔσιῳδη.²

«Ἄλλὰ ἐφόσον αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς» (δηλ., ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστῆς

1. Τὸ πιὸ πάνω χωρίο εἶναι πολὺ καταστραμμένο.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο/: Σὲ ἓνα κατοπινὸ βέδηλο χωρίο ὁ Ἅγιος Μᾶξ δέχεται ὅτι τὸ Ἐγὼ παίρνει μιὰν «ῶθησ» (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Φίχτε) ἀπὸ τὸν κόσμο. Τὸ ὅτι οἱ κομμουνιστὲς ἔχουν τὴν πρόθεση νὰ ἀποκτήσουν τὸν ἔλεγχο πάνω σ' αὐτὴ τὴν «ῶθησ» — πού πραγματικὰ γίνεται μιὰ ἐξαιρετικὰ σύνθετη καὶ πολυποικίλη «ῶθησ», ὅταν κανεὶς δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ κενὴ φρασεολογία — εἶναι βέβαια γιὰ τὸν Ἅγιο Μᾶξ μιὰ πολὺ τολμηρὴ ἰδέα γιὰ νὰ τὴ συζητήσῃ.

2. Τὸ πιὸ πάνω χωρίο εἶναι πολὺ καταστραμμένο στὸ χειρόγραφο.

σά μιὰ δημιουργία) «γεννιέται ὁ ἴδιος μέσα στήν ἦττα του, ἐφόσον ἡ συνείδηση, σταθεροποιούμενη μέσα του, δὲν ἀπελευθερώνεται ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ ἀντίθετα πάντοτε μένει μέσα του καὶ πάντοτε βλέπει τὸν ἑαυτό της λερωμένο, καὶ ἐφόσον αὐτὸ τὸ περιεχόμενο τῆς προσπάθειάς του εἶναι ταυτόχρονα τὸ περισσότερο ταπεινὸ, θρῖσκουμε μονάχα ἓνα ἄτομο περιορισμένο στὸν ἑαυτό του καὶ στήν πενιχρὴ του δραστηριότητα» (ἀδράνεια), «ποὺ σ κ έ φ τ ε τ α ι σ υ ν ε - χ ῶ ς τ ὸ ν ἑ α υ τ ὸ τ ο υ σ ἄ δ υ σ τ υ χ ι σ μ ἔ ν ο δ ο σ ο καὶ ἄ ξ ι ο λ ὄ π η τ ο». (Χέγκελ).

Αὐτὸ ποὺ εἶπαμε ὡς τώρα γιὰ τὸ χωρισμὸ τοῦ Σάντσο σὲ δημιουρ- γὸ καὶ δημιουργία, αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ ἐκφράζει τώρα τελικὰ μὲ μιὰ λογικὴ μορφή: ὁ δημιουργὸς καὶ ἡ δημιουργία μετατρέπονται στὸ «Ἐγὼ» ποὺ προϋποθέτει καὶ προϋποτίθεται, ἢ (στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ προϋπόθεσή του /γιὰ τὸ «Ἐγὼ» του/ εἶναι μιὰ πράξη ὑ π ὀ θ ε σ η ς), στὸ «Ἐγὼ» ποὺ ὑπο- θέτει καὶ ὑποτίθεται:

«Ἐγὼ, ἀπὸ μέρους μου, ξεκινῶ ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη προϋπόθε- ση ἐφόσον π ρ ο ὕ π ο θ ἔ τ ω τὸν ἑαυτό μου. Ἄλλὰ ἡ προϋπόθε- σή μου δὲν ἐπιδιώκει τὴν τελειοποίησή της» (μᾶλλον ὁ Ἅγιος Μᾶξ ἐπιδιώκει τὸν ἐξευτελισμὸ της), «ἀλλὰ μὲ ἐξυπηρετεῖ ἀπλῶς σὰν κάτι ποὺ μπορῶ νὰ τὸ ἀπολαύσω καὶ νὰ τὸ καταναλώσω» (ἐπίζη- λη ἀπόλαυση). «Τρέφομαι ἀπὸ τὴν προϋπόθεσή μου μονάχα καὶ ὑ- πάρχω μονάχα μὲ τὸ ξόδεμά της. Ἄλλὰ γι' αὐτὸ τὸ λό- γ ο » (ἓνα μεγαλοπρεπὲς «γι' αὐτὸ τὸ λόγος!») «ἡ προϋπόθεση ποὺ συζητᾶμε δὲν εἶναι καθόλου μία. Γιατὶ μιὰ καὶ (μεγαλοπρεπὲς «μιὰ καί!») «εἶμαι ὁ Ἐξουσιαστικὸς» (αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ: ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστὴς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του), «δὲν ξέρω ἐπο- μένως τίποτε γιὰ τὴν δυαδικότητα ἐνός «Ἐγὼ» ποὺ προϋποθέτει καὶ προϋποτίθεται (ἐνός «ἀτελοῦς» καὶ «τέλειου» «Ἐγὼ» ἢ Ἀνθρώ- που)» — αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ: ἡ τελειότητα τοῦ «Ἐγὼ» μου θρῖσκεται ἀποκλειστικὰ στὸ ὅτι σὲ κάθε στιγμή γνωρίζω τὸν ἑαυτό μου σὰν ἓνα ἀτελὲς «Ἐγὼ», σά μιὰ δημιουργία — « ἄ λ λ ἄ » (ἓνα μεγαλοπρεπὲς «ἀλλά!») «τὸ γεγονὸς ὅτι ξοδεύω τὸν ἑαυτό μου σημαίνει ἀπλῶς ὅτι ὑπάρχω». (Αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ: Τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχω σημαίνει ἐδῶ ἀπλῶς ὅτι μέσα μου ξο- δεύω φανταστικὰ τὴν κατηγορία αὐτοῦ ποὺ προϋποτίθεται). «Ἐγὼ πραγματικὰ δὲν προϋποθέτω τὸν ἑαυτό μου, διότι σὲ κάθε στιγμή

ἐγώ, γενικά, ἀπλῶς ὑποθέτω ἢ δημιουργῶ τὸν ἑαυτό μου» (δηλ., ὑποθέτω καὶ δημιουργῶ σὰν αὐτὸς πού ἔχει προϋποτεθεῖ, ὑποτεθεῖ ἢ δημιουργηθεῖ) «καὶ ὑπάρχω μονάχα ἐπειδὴ δὲν προϋποτίθεμαι, ἀλλὰ ἔχω ὑποτεθεῖ» (αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστεῖ: καὶ ὑπάρχω μονάχα ἐπειδὴ προϋποτίθεμαι ἀπὸ τὴν ὑπόθεσή μου) «καὶ πάλι ἔχω ὑποτεθεῖ μονάχα τῇ στιγμῇ πού ὑποθέτω τὸν ἑαυτό μου, δηλ., εἶμαι δημιουργὸς καὶ δημιουργία σὲ ἓνα πρόσωπο».

Ἐπίσης «Ὁ «Στίρνερ» εἶναι ἓνας «ἄνθρωπος πού ἔχει ὑποτεθεῖ», μιὰ καὶ εἶναι πάντοτε ἓνα «Ἐγώ» πού ἔχει ὑποτεθεῖ, καὶ τὸ «Ἐγώ» του εἶναι «ἐπισημῶς ἓνας ἄνθρωπος» (Βίγκαντ, σ. 183). «Γιὰ τὸ τὸ λόγῳ» εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πού ἔχει ὑποτεθεῖ. «Γιὰ τὴν ἐφοσον» ποτὲ δὲν παρασύρεται ἀπὸ τὰ πάθη του σὲ ὑπερβολές, «ἀρα» εἶναι αὐτὸ πού οἱ ἄστοι τὸ λένε ἤρεμος ἄνθρωπος. «Ἄλλὰ», τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἓνας ἤρεμος ἄνθρωπος «σημαίνει ἀπλῶς» ὅτι πάντοτε παίρνει ὑπόψη του τίς ἀλλαγές του καὶ τίς διαθλάσεις του.

Αὐτὸ πού ἦταν ὡς τώρα μονάχα «γιὰ μᾶς» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ μιὰ φορά, ὅπως κάνει ὁ «Στίρνερ», τὴ γλώσσα τοῦ Χέγκελ — δηλ., πού δλόκληρη ἢ δημιουργικὴ του δραστηριότητα δὲν εἶχε ἄλλο περιεχόμενο ἀπὸ γενικοὺς προσδιορισμοὺς σκέψης, τὸ «ὑποθέτει» τώρα ὁ ἴδιος ὁ «Στίρνερ». Ὁ ἀγῶνας τοῦ Ἁγίου Μάξ ἐναντίον τῆς «οὐσίας» φτάνει ἐδῶ τὸν «τελικό του σκοπό», ἐπειδὴ ταυτίζει τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν οὐσία, καὶ μάλιστα μὲ τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ οὐσία. Ἡ σχέση δημιουργοῦ καὶ δημιουργίας μετατρέπεται σὲ μιὰν ἐξηγήσιν αὐτο-προϋπόθεσης, δηλ., ὁ «Στίρνερ» μετατρέπει σὲ μιὰν ἐξαιρετικὰ «ἀδέξια» καὶ συγκεχυμένη ἰδέα αὐτὸ πού λέει ὁ Χέγκελ γιὰ τὴ σκέψη στὴ «θεωρία» του «γιὰ τὴν οὐσία». Ἐφόσον ὁ Ἅγιος Μάξ ἀπομονώνει μιὰ στιγμὴ τῆς σκέψης του, δηλ., τῆς σκέψης πού ὑποθέτει, οἱ φαντασίες του γίνονται «ἀρνητικές», διότι μετατρέπει τὸν ἑαυτό του, κτλ., σὲ «αὐτο-προϋπόθεση», σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ἑαυτό του σὰν αὐτὸν πού ὑποθέτει καὶ τὸν ἑαυτό του σὰν αὐτὸν πού τὸν ὑποθέτει, καὶ μετατρέπει τὴ σκέψη στὴ μυστικιστικὴ ἀντίθεση δημιουργοῦ καὶ δημιουργίας. Θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώσουμε, μὲ τὴν εὐκαιρία, ὅτι σ' αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς «Λογικῆς» του, ὁ Χέγκελ ἀναλύει τίς μηχανογραφίες αὐτοῦ τοῦ «δημιουργικοῦ τίποτε», πράγμα πού ἐπίσης ἐξηγεῖ γιατί ὁ Ἅγιος Μάξ ἤδη στὴ σελ. 8 ἐπρόκειτο νὰ «ὑποθέσει» γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ «δημιουργικὸ τίποτε».

Τώρα θὰ «παρεμβάλουμε ἐπεισοδιακὰ» λίγα χωρία ἀπὸ τὴν ἐξηγήση-

ση του Χέγκελ για την αυτο-προϋπόθεση για να τα συγκρίνουμε με τις εξηγήσεις του Ἁγίου Μάξ. Ἄλλὰ καθὼς ὁ Χέγκελ δὲ γράφει τόσο ἀσυνάρτητα καὶ «στήν τύχη» σὰν τὸν φίλο μας τὸν Ζάκ λὲ μπονόμ, θὰ πρέπει νὰ συλλέξουμε αὐτὰ τὰ χωρία ἀπὸ διάφορες σελίδες τῆς «Λ ο γ ι - κ ῆ ς», ὥστε νὰ τὰ φέρουμε σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴ μεγάλη θέση τοῦ Σάντσο.

«Ἡ οὐσία προϋποθέτει τὸν ἑαυτὸ της καὶ εἶναι ἡ ἴδια τὸ ξεπέρασμα¹ αὐτῆς τῆς προϋπόθεσης. Μιὰ καὶ εἶναι ἡ ἀπόληψη τοῦ ἑαυτοῦ της ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της ἢ ἀδιαφορία πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, ἀρνητικὴ σχέση πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, ὑποθέτει ἐπομένως τὸν ἑαυτὸ της ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ της... ἢ ὑπόθεση δὲν ἔχει προϋπόθεση... ἢ ἄλλη ὑποτίθεται ἀπλῶς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν οὐσία... Ἔτσι, ἡ σκέψη εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀρνηση τοῦ ἑαυτοῦ της. Σὰν προϋπόθεση, εἶναι ἀπλῶς σκέψη ποὺ ὑποθέτει. Συνίσταται ἐπομένως στὸ ὅτι εἶναι ὁ ἑαυτὸ της καὶ ὄχι ὁ ἑαυτὸς της σὲ μιὰν ἐνότητα» («δημιουργὸς καὶ δημιουργία στὸ ἴδιο πρόσωπο»). (Χέγκελ, «Λ ο γ ι κ ῆ ς», II, σσ. 5, 16, 17, 18, 22).

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ περιμένει ἀπὸ τὴ «δεξιοτεχνία σκέψης» τοῦ «Στίρνερ» ὅτι θὰ συνέχιζε τίς ἔρευνές του στὴ «Λ ο γ ι κ ῆ ς» τοῦ Χέγκελ. Ὡστόσο, ἐνεργώντας μὲ φρονημάδα ἀπέφυγε νὰ κάνει κάτι τέτιο. Γιατὶ ἂν θὰ τὸ ἔκανε, θὰ ἔβρισκε ὅτι αὐτὸς, σὰν «Ἐγὼ» ποὺ ἔχει ἀπλῶς «ὑποτεθεῖ», σὰ δημιουργία, δηλ., στὸ βαθμὸ ποὺ διαθέτει ὕ π α ρ ξ η, εἶναι ἀπλῶς ἓνα φαινομενικὸ «Ἐγὼ», καὶ εἶναι «ο ὕ σ ί α», δημιουργὸς, μονάχα στὸ βαθμὸ ποὺ δ ἐ ν ὑπάρχει, ἀλλὰ μονάχα φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του. Ἔχουμε κιόλας δεῖ, καὶ πάλι θὰ δοῦμε παρακάτω, ὅτι ὅλες οἱ ιδιότητές του, ὄλη του ἡ δραστηριότητα, καὶ ὄλη του ἡ στάση ἀπέναντι στὸν κόσμος, εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἐπιφανειακότητα ποὺ αὐτὸς τὴ δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, τίποτε περισσότερο ἀπὸ «ἀκροβατικὰ κόλπα πάνω στὸ τενημένο σχοινὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ». Τὸ «Ἐγὼ» του εἶναι πάντοτε ἓνα θουβό, κρυμμένο «Ἐγὼ», κρυμμένο μέσα στὸ «Ἐγὼ» του ποὺ τὸ φαντάζεται σὰν ο ὕ σ ί α.

Μιὰ καὶ ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστὴς στὴ δημιουργικὴ του δραστηριότητα εἶναι, συνεπῶς, μονάχα μιὰ παράφραση τῆς θεωρητικῆς σκέψης ἢ καθαρῆς οὐσίας, ἔπεται, «σύμφωνα μὲ τὸ μῦθος», «μὲ φυσικὴ ἀναπαραγωγή». ὅπως ἔχει ἤδη ἀποκαλυφθεῖ δταν ἐξετάσαμε τίς «σκληρὲς μάχες» τοῦ

1 Das aufheben.

ἀληθινοῦ ἐγωιστῆ, διὰ οἱ «δημιουργίες» του περιορίζονται στοὺς ἀπλοῦστατους προσδιορισμοὺς τῆς σκέψης, ὅπως εἶναι ἡ ταυτότητα, ἡ διαφορά, ἡ ἰσότητα, ἡ ἀνισότητα, ἡ ἀντιπαράθεση, κτλ. — προσδιορισμοὺς σκέψης ποὺ προσπαθεῖ νὰ τοὺς ξεκαθαρίσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του μέσα στὸν ἑαυτὸ του, ποὺ οἱ ἀπηχήσεις του ἔχουν φτάσει μέχρι τὸ Βερολίνο». Ὅσον ἀφορᾷ τὸ χωρὶς προὔποθεση «Ἐγώ» του, θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ «ἀκούσουμε ἕνα λογάκι» ἀργότερα. Βλέπε, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, τὸν «Μοναδικό».

Ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ἱστορικῆς κατασκευῆς τοῦ Σάντσο τὸ τελευταῖο ἱστορικὸ φαινόμενο μετατρέπεται, μὲ τὴ μέθοδο τοῦ Χέγκελ, στὴν αἰτία, στὸν δημιουργό, ἐνὸς προηγούμενου φαινομένου, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἐγωιστῆ σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ὁ σημερινὸς «Στίρνερ» μετατρέπεται στὸν δημιουργὸ τοῦ χτεσίνου «Στίρνερ», παρόλο ποῦ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ γλῶσσα του, ὁ σημερινὸς «Στίρνερ» εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ χτεσίνου «Στίρνερ». Ἡ σκέψη πραγματικά, τὰ ἀντιστρέφει διὰ αὐτά, καὶ στὴ σκέψη ὁ χτεσίνος «Στίρνερ» εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ σημερινοῦ «Στίρνερ», σὰν ἕνα προϊόν σκέψης, σὰ μιὰ ἰδέα — ἀκριβῶς ὅπως στὴ σκέψη οἱ συνθήκες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι δημιουργίες τῆς σκέψης του.

Σελίδα 216: «Μὴν ἀναζητεῖτε μέσα στὴν «αὐταπάρνηση» τὴν ἐλευθερία ποὺ σᾶς σκοτώνει πραγματικά, ἀλλὰ ἀναζητεῖστε τοὺς ἑαυτοὺς σας» (δηλ., ἀναζητεῖστε τοὺς ἑαυτοὺς σας στὴν αὐταπάρνηση), «γίνετε ἐγωιστές», καὶ καθένας ἀπὸ σᾶς θὰ γίνῃ ἕνα παντοδύναμο «Ἐγώ»!

Ἔστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπλαγοῦμε, ἀν ἀργότερα ἡ στάση τοῦ Ἁγίου Μάξ ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ θέση εἶναι πάλι ἡ στάση δημιουργοῦ καὶ τοῦ πιδ ἀσυμφιλίωτου ἐχθροῦ καὶ ἀν «διαλύει» τὸ ὑψηλὸ του ἠθικὸ ἀξίωμα: «Γίνε ἕνα παντοδύναμο «Ἐγώ» μέσα στὸ διὰ καθένας, σὲ οποιαδήποτε περίπτωση, κάνει ὅ,τι μπορεῖ, καὶ ὅ,τι πραγματικά κάνει τὸ μπορεῖ, καὶ ἐπομένως εἶναι, φυσικά, γιὰ τὸν Ἅγιο Μάξ «παντοδύναμος». Στὸ μεταξύ, ὁ παραλογισμὸς τοῦ ἐγωιστῆ σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του συνοψίζεται στὴν πρόταση ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Πρῶτα ἔρχεται ἡ ἠθικὴ ἐπιταγὴ τῆς ἀναζήτησης καὶ μάλιστα τῆς ἀναζήτησης τοῦ ἑαυτοῦ μας. Αὐτὸ ὀρίζεται μὲ τὴν ἔννοια διὰ θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ γίνῃ κάτι ποὺ δὲν εἶναι ὡς τώρα, δηλαδὴ ἕνας ἐγωιστῆς, καὶ αὐτὸς ὁ ἐγωιστῆς ὀρίζεται σὰν ἕνα «παντοδύναμο «Ἐγώ», ποὺ μέσα του οἱ πραγματικὲς του δυνατότητες ἔχουν ἐξατμιστεῖ σὲ παντοδου-

ναμία, στη φανταστική ιδέα των δυνατοτήτων. Τὸ νὰ ἀναζητεῖς τὸν ἑαυτὸ σου σημαίνει ἐπομένως νὰ γίνεις κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ πὺ εἶσαι καί, στὴν πραγματικότητα, νὰ γίνεις π α ν τ ο δ ύ ν α μ ο ς , δηλαδή τίποτε, ἓνα μὴ πράγμα, μιὰ φαντασμαγορία.

Ἔχουμε τώρα προχωρήσει σὲ τέτιο σημεῖο ὥστε ἓνα ἀπὸ τὰ βαθύτατα μυστήρια τοῦ Μοναδικοῦ, καὶ ταυτόχρονα ἓνα πρόβλημα πὺ ἔχει γιὰ πολὺ χρόνο κρατῆσει τὸν πολιτισμένο κόσμο σὲ μιὰ κατάσταση ἀγνώμων ἔντασης, μπορεῖ νὰ ἀποκαλυφθεῖ καὶ νὰ λυθεῖ.

Ποῖός εἶναι ὁ Σέλιγκα; Ἀπὸ τότε πὺ ἐμφανίστηκε ἡ κριτικὴ «Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα» (δὲλεπε «Ἡ Ἀγία Οἰκογένεια», κτλ.) τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει μπεῖ ἀπὸ καθέναν πὺ ἔχει παρακολουθήσει τὴν ἐξέλιξη τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας. Ποῖός εἶναι ὁ Σέλιγκα; Ὅλοι ρωτᾶνε, ὅλοι ἀκοῦνε μὲ προσοχὴ τὸ βαρβαρικὸ ἦχο αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἀπαντᾷ.

Ποῖός εἶναι ὁ Σέλιγκα; Ὁ Ἅγιος Μᾶξ μᾶς δίνει τὸ κλειδί αὐτοῦ τοῦ «μυστηρίου τῶν μυστηρίων».

Ὁ Σέλιγκα εἶναι ὁ «Στίρνερ» σὰ μιὰ δημιουργία, ὁ «Στίρνερ» εἶναι ὁ Σέλιγκα σὰ δημιουργός. Ὁ «Στίρνερ» εἶναι τὸ «Ἐγώ», καὶ ὁ Σέλιγκα τὸ «Ἐσὺ» μέσα στὸ «Βιβλίον». Ἐπομένως, ὁ «Στίρνερ», ὁ δημιουργός, συμπεριφέρεται πρὸς τὸν Σέλιγκα, τὴ δημιουργία του, σὰν πρὸς τὸν «πῖδ ἀσυμφιλίωτο ἐχθρό του». Ἀπὸ τὴ στιγμή πὺ ὁ Σέλιγκα θέλει νὰ ἀποχτήσῃ ἀνεξαρτησία σὲ σχέση μὲ τὸν «Στίρνερ» — ἔκανε μιὰν ἄτυχη προσπάθεια πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση σὰ «Βορειογερμανικὰ Φύλλα» — ὁ Ἅγιος Μᾶξ «τὸν ἀπορροφᾷ καὶ πάλι μέσα στὸν ἑαυτό του». Πρόκειται γιὰ πείραμα πὺ πραγματοποιήθηκε ἐναντίον τῆς προσπάθειας τοῦ Σέλιγκα στὸ «Ἀπολογητικὸ Σχόλιο» (στὶς σελ. 176 - 79 Βίγκαντ). Ὁ ἀγώνας τοῦ δημιουργοῦ ἐναντίον τῆς δημιουργίας, τοῦ Στίρνερ ἐναντίον τοῦ Σέλιγκα, εἶναι πάντως μονάχα ἐπιφανειακός: Τώρα ὁ Σέλιγκα προβάλλει ἐναντίον τοῦ δημιουργοῦ του τὶς φράσεις αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ δημιουργοῦ — λόγου χάρι τὴ θέση «ὅτι τὸ ἀπλὸ καὶ σκέτο σῶμα εἶναι ἀπουσία σκέψης». (Βίγκαντ, σ. 148). Ὁ Ἅγιος Μᾶξ, ὅπως εἶδαμε, σκέφτονταν μονάχαν γιὰ τὴν ἀπλή σάρκα, γιὰ τὸ σῶμα πρὶν τὸ σχηματισμὸ του, καὶ σχετικὰ μ' αὐτὸ ἔδωσε στὸ σῶμα τὸν προσδιορισμὸ ὅτι εἶναι «τὸ ἄλλο τῆς σκέψης», ἢ μὴ σκέψη καὶ τὸ νὰ μὴ σκέφτεσαι,

ἄρα ἡ ἀπουσία σκέψης. Καὶ πραγματικὰ σ' ἓνα κατοπινὸ χωρίο δηλώνει τραχειὰ ὅτι μ ο ν ά χ α ἡ ἀπουσία σκέψης (ὅπως προηγούμενα μ ο ν ά χ α ἡ σάρκα — ἔτσι κι οἱ δυὸ ἀντιλήψεις ἔγιναν ταυτόσημες) τὸν σώζει ἀπὸ τὶς σκέψεις (σ. 196). — Βρίσκουμε μιὰν ἀκόμα πιὸ χτυπητὴ ὀπόμενη αὐτῆς τῆς μυστηριώδους σύνδεσης τοῦ Βίγκαντ. Ἔχουμε κιόλας δεῖ στὴ σελίδα 7 τοῦ «Βιβλίου» ὅτι τὸ «Ἐγώ», δηλ., ὁ Στίρνερ, εἶναι ὁ «Μοναδικός». Στὴ σελίδα 153 τοῦ «Σχολίου» ἀπευθύνεται στὸ «Ἐσύ» του: «Ἐσύ»... «εἶσαι τὸ περιεχόμενον τῆς φρασεολογίας», δηλ., τὸ περιεχόμενον τοῦ «Μοναδικοῦ», καὶ στὴν ἴδια σελίδα ἀναφέρεται: «παραβλέπει τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ Σέλιγκα, εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς φρασεολογίας». Ὁ «Μοναδικός» εἶναι μιὰ φρασεολογία, ὅπως λέει ὁ Ἅγιος Μάξ μὲ τόσο πολλὰ λόγια. Ἐξεταζόμενος σὰν τὸ «Ἐγώ», δηλ., σὰ δημιουργὸς, εἶναι ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς κενῆς φράσης — εἶναι ὁ Ἅγιος Μάξ. Ἐξεταζόμενος σὰν «ἐσύ», δηλ., σὰ δημιουργία, εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς φρασεολογίας — εἶναι ὁ Σέλιγκα, ὅπως μᾶς ἔχει πρὶν λίγο ἀποκαλύψει. Ὁ Σέλιγκα, ἡ δημιουργία ἐμφανίζεται σὰν ἓνας αὐτοθυσιαζόμενος ἐγωιστής, σὰν ἓνας ἐκφυλισμένος Δὸν Κιχώτης. Ὁ Στίρνερ, ὁ δημιουργὸς ἐμφανίζεται σὰν ἓνα ἐγωιστὴ μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια, σὰν Ἅγιος Σάντσο Πάντσα.

Ἐδῶ λοιπὸν κάνει τὴν ἐμφάνισή της ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς ἀντίθεσης δημιουργὸς-δημιουργία, ὅπου κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς περιέχει τὸ ἀντίθετό της μέσα της. Ἐδῶ ὁ Σάντσο Πάντσα Στίρνερ, ὁ ἐγωιστὴς μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια, ἔχει νικήσει τὸν Δὸν Κιχώτη Σέλιγκα, τὸν αὐτοθυσιαζόμενον καὶ ἀπατηλὸ ἐγωιστὴ. Τὸν ἔχει νικήσει ἀκριβῶς σὰ Δὸν Κιχώτη, μέσο τῆς πίστεως του στὴν παγκόσμια κυριαρχία τοῦ Ἱεροῦ. Ποιὸς ἦταν πραγματικὰ ὁ ἐγωιστὴς τοῦ Στίρνερ μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια ἂν ὄχι ὁ Σάντσο Πάντσα, καὶ ποιὸς ὁ αὐτοθυσιαζόμενος ἐγωιστὴς του ἂν ὄχι ὁ Δὸν Κιχώτης, καὶ ποιὰ ἦταν ἡ ἀμοιβαία τους σχέση, μὲ τὴ μορφή ποῦ ὡς τώρα ἔχει ὑπάρξει, ἂν ὄχι ἡ σχέση τοῦ Σάντσο Πάντσα Στίρνερ πρὸς τὸν Δὸν Κιχώτη Σέλιγκα; Τώρα σὰ Σάντσο Πάντσα ὁ Στίρνερ ἀνήκει στὸν ἑαυτὸ του σὰ Σάντσο, μονάχα γιὰ νὰ κάνει τὸν Σέλιγκα σὰ Δὸν Κιχώτη νὰ πιστέψει, ὅτι αὐτὸς τὸν ξεπερνᾷ σὲ δονκιχωτισμὸ, καὶ σὲ συμφωνία μ' αὐτὸ τὸ ρόλο, τὸν προϋποτιθέμενον γενικὸ δονκιχωτισμὸ, δὲ θὰ ἐπιχειρήσει τίποτε ἐναντίον τοῦ δονκιχωτισμοῦ τοῦ πρώην κυρίου του (δονκιχωτισμοῦ ποῦ τοῦ ὀρκίζεται ὑποταγὴ μὲ ὅλη τὴ σταθερὴ πίστη ἑνὸς ὑπῆρέτη), ἐπιδεικνύοντας ἔτσι τὴν πανουργία ποῦ ἔχει ἤδη περιγράψει ὁ

Θερδάντες. Στο πραγματικό περιεχόμενο είναι επομένως ο ύπερασπιστής του πρακτικού μικροαστού, αλλά καταπολεμάει τη συνείδηση που αντιστοιχεί στο μικροαστό, μιὰ συνείδηση που σε τελευταία ἀνάλυση περιορίζεται στις ἐξιδανικευμένες ιδέες του μικροαστού για τὴν ἀστική τάξη που δὲ μπορεῖ νὰ τὴ φτάσει.

Ἔτσι, ὁ Δὸν Κιχώτης τώρα, σὰ Σέλιγκα κάνει χρέη ὑπῆρέτη στὸν πρῶην ἵπποκόμο του.

Σὲ πόσο μεγάλο βαθμὸ ὁ Σάντσο στὴ νέα του «μεταμόρφωση» ἔχει διατηρήσει τὶς παλιές του συνήθειες, τὸ δείχνει σὲ κάθε σελίδα. Μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες ιδιότητές του εἶναι πάντοτε νὰ «καταπίνει» καὶ νὰ «καταβροχθίζει», καὶ ἡ «φυσική του δειλία» ἀσκει ἀκόμα τέτοια ἐξουσία πᾶνω του ὥστε ὁ Βασιλιάς τῆς Πρωσίας καὶ Πρίγκιπας Ἑρρίκος ὁ 72ος μεταμορφώνεται γι' αὐτὸν σὲ «Αὐτοκράτορα τῆς Κίνας» ἢ σὲ «Σουλτάνο» καὶ διακινδυνεύει νὰ μιλήσει μονάχα γιὰ τὶς «Γ...! Βουλές». Συνεχίζει νὰ σκορπάει γύρω του παροιμίες καὶ ἠθικολογικὰ ρητὰ τραβώντας τα μέσα ἀπὸ τὸ σάκκο του, συνεχίζει νὰ φοβᾶται τὰ «φαντάσματα» καὶ μάλιστα βεβαιώνει ἔτι μονάχα αὐτὰ εἶναι γιὰ νὰ τὰ φοβᾶται κανεὶς. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐνῶ ὁ Σάντσο στὴν ἀνιερότητά του ἐξαπατήθηκε ἀπὸ τοὺς χωρικούς στὴν ταβέρνα, τώρα σὲ κατάσταση ἀγιότητας συνεχῶς ἐξαπατᾶ τὸν ἑαυτὸ του.

Ἄλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὸν Σέλιγκα. Καὶ ποιὸς δὲν ἔχει ἀνακαλύψει ἐδῶ καὶ καιρὸ τὸ χέρι τοῦ Σέλιγκα σὲ ὅλες τὶς «φράσεις» που ὁ Ἄγιος Σάντσο ἔβαλε στὸ στόμα τοῦ «ἐσύ» του; Καὶ εἶναι πάντοτε δυνατόν νὰ ἀνακαλύπτει κανεὶς ἔχνη τοῦ Σέλιγκα ὄχι μόνο στὶς φράσεις αὐτοῦ τοῦ «ἐσύ», ἀλλὰ ἐπίσης στὶς φράσεις ὅπου ὁ Σέλιγκα ἐμφανίζεται σὰ δημιουργός, δηλ. σὰ Σ τ ἰ ρ ν ε ρ. Ἄλλὰ ἐπειδὴ ὁ Σέλιγκα εἶναι μιὰ δημιουργία, μποροῦσε νὰ φιγουράρει μέσα στὴν «Ἄ γ ἰ α Ο ἰ κ ο γ ἔ ν ε ι α» μονάχα σὰν ἓνα «μ υ σ τ ἦ ρ ι ο». Ἡ ἀποκάλυψη αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου ἦταν ὁ σκοπὸς τοῦ Στίρνερ τοῦ δημιουργοῦ. Ἐμεῖς θέβαια εἶχαμε μιὰ προαίσθηση ὅτι στὴ δάση ὄλων αὐτῶν βρίσκονταν κάποια μεγαλειώδη καὶ ἱερὴ περιπέτεια. Καὶ δὲ γελαστήκαμε. Ἡ «μοναδική» περιπέτεια που ποτὲ δὲν τὴν εἶδε μάτι καὶ δὲν τὴν ἄκουσε αὐτὶ ἀνθρώπου, ξεπερνάει τὴν περιπέτεια μὲ τοὺς ἀνεμόμυλους στὸ 20ο κεφάλαιο τοῦ Θερδάντες.

· 1. Γερμανικὲς Βουλές. Ὁ Στίρνερ κάνει ἐδῶ αὐτολογκρισία.

3. Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου,
ἢ ἡ «Λογική τῆς Νέας Σοφίας»

Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε ὁ Λόγος. Σ' αὐτὸν ὑπῆρχε ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ ἦταν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἔφεγγε μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τὸ σκοτάδι δὲν τὸ ὑπερνίκησε. Ἦταν τὸ ἀληθινὸ φῶς, ἦταν μέσα στὸν κόσμον, καὶ ὁ κόσμος δὲν τὸ γινώριζε. Αὐτὸς ἦρθε στὸ δίκου κόσμου, καὶ οἱ ἄνθρωποι του δὲν τὸν δέχτηκαν. Ἀλλὰ σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν δέχτηκαν ἔδωσε τὴν ἐξουσία νὰ γίνουν ἰδιοκτῆτες, ποὺ πιστεύουν στὸ ὄνομα τοῦ Μοναδικοῦ. Ἀλλὰ ποῖός ποτὲ εἶδε τὸν Μοναδικό;

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα αὐτὸ «τὸ φῶς τοῦ κόσμου» μέσα «στὴ λογικὴ τῆς νέας σοφίας», γιατί ὁ Ἅγιος Σάντσο δὲ μένει ἱκανοποιημένος μὲ τίς προηγούμενες καταστροφές του.

Στὴν περίπτωση τοῦ «μοναδικοῦ» μας συγγραφέα, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ θάση τῆς μεγαλοφυΐας του θρῖσκειται στὴ λαμπρὴ σειρὰ τῶν προσωπικῶν χαρισμάτων ποὺ ἀποτελοῦν τὴν εἰδικὴ δεξιότητι τῆς σκέψης του.¹ Μιὰ καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χαρίσματα τὰ ἔχουμε ἤδη δείξει σὲ ἕκταση, ἀρκεῖ ἔδῳ νὰ δώσουμε μιὰ σύντομη περιλήψη τῶν σημαντικότερων ἀπ' αὐτά: ἀφροντισιὰ στὴ σκέψη — σύγχυση — ἀσυναρτησιὰ — ὁμολογημένη ἀδεξιότητι — ἀτέλειωτες ἐπαναλήψεις — συνεχῆς ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτό του — μὴ συγκρίσιμες ἀναλογίαι — προσπάθειαι ἐκφοβισμοῦ τοῦ ἀναγνώστη — συστηματικὴ χρῆσι τῆς κληρονομιάς τῶν σκέψεων μέσο τῶν μοχλῶν «ἐσύ», «αὐτό», «κανεῖς», κτλ., καὶ ὠμὴ κατάχρησι τῶν συνδέσμων γιατί, ἐπομένως, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἐπειδὴ, σύμφωνα μὲ, ἀλλά, κτλ. — ἄγνοια — ἀδέξιαι διαβεβαιώσιαι — πανηγυρικὴ ἐπιπολαιότητι — ἐπαναστατικὴ φρασεολογία καὶ εἰρηγικῆς σκέψαι — κομπασμός — πομπώδης χυδαιότητι καὶ ἐπίδειξι φτηνῆς ἀσχῆμιας — ἀνύψωσι τῶν λόγων τοῦ γυρολόγου Νάντε² σὲ ἐπίπεδο ἀπόλυτης ἀντίληψαι — ἐξάρτησι ἀπὸ χεγκελιανῆς παραδόσιαι καὶ καθημερινὴ θερολινέζικη φρασεολογία —

1. Χωρῖο καταστραμμένο. Λέξιαι ἀποκαταστημένες.

2. Νάντε: Πρόσωπο ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ Χόλταϊ: Ἡ Τραγωδία τοῦ Βερολίνου». Σὲ συνέχειαι, πρόσωπο στὴ λαϊκὴ κωμωδία τοῦ Μπέκμαν: «Ἡ ἀνάκρισι τοῦ γυρολόγου Νάντε». Τὸ ὄνομα Νάντε ἔγινε σύμβολο ἐνός εὐθυμου χωροτατῆ πού, σὲ καθὲ εὐκαιρα, λέει σὲ θερολινέζικη διάλεκτο συνηθισμένα ἄπειαι.

μέ δυο λόγια τέλειο βράσιμο σούπας για ζητιάνους (491 σελίδες από δαύτην) κατά τὸν τρόπο τοῦ Ράμφορντ.¹

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ζουμι κολυμπᾶνε σὰν κόκκαλα μιὰ δλόκληρη σειρά ἀπὸ π ε ρ ἄ σ μ α τ α, πὺ λίγα δείγματα τούς θά δώσουμε τώρα γιὰ νὰ διασκεδάσουμε τὸ κακόκεφο γερμανικὸ κοινό:

«Δὲ θά μπορούσαμε — τώρα, πάντως — καμιὰ φορὰ συμμερίζεται κανεὶς τὴ γνώμη — μπορεῖ τότε κανεὶς — γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ ..ἐκεῖ ἀνήκει εἰδικὰ αὐτὸ πὺ συχνὰ κανεὶς.. ἀκούει νὰ τὸ ἀποκαλοῦν — καὶ αὐτὸ σημαίνει — γιὰ νὰ καταλήξουμε, μπορεῖ τώρα νὰ εἶναι φανερὸ — στὸ μεταξὺ — ἔτσι μπορεῖ. μὲ τὴν εὐκαιρία, νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ἐδῶ — δὲ θά ἔπρεπε νὰ — ἦ ἄν, ἴσως, δὲν ἦταν — νὰ προχωρήσει ἀπὸ... μέχρι τὸ σημεῖο ὡστε... δὲν εἶναι δύσκολο — ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη ἀποψη διατυπώνονται περὶ τοῦ τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα — λόγου χάρη κτλ., καὶ «σ' αὐτὸ ἀκριβῶς» μὲ ὄλες τὶς δυνατὲς «μεταμορφώσεις».

Μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε ἀμέσως ἐδῶ ἓνα λογικὸ τέχνασμα πὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ κρίνουμε ἂν ὀφείλει τὴν ὕπαρξή του στὴν ἐγκωμιασμένη ἱκανότητα τοῦ Σάντσο ἢ στὴν ἀδυναμία τῶν ἰδεῶν του. Αὐτὸ τὸ τέχνασμα συνίσταται στὸ νὰ ἀρπάζεται ἀπὸ μ ἰ ἄ πλευρὰ μιᾶς ἰδέας ἢ ἔννοιᾶς πὺ ἔχει κάμποσες καλὰ προσδιορισμένες πλευρὲς, σάμπως αὐτὴ νὰ εἶναι μέχρι τώρα ἡ μοναδικὴ πλευρὰ, νὰ προσκολλάει αὐτὴ τὴν πλευρὰ πάνω στὴν ἔννοια σὰν τὸ μ ὀ ν ο τ ἡ ς π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ὀ καὶ ὕστερα νὰ τῆς ἀντιπαραθέτει κάθε ἄλλη πλευρὰ μὲ ἓνα καινούργιο ὄνομα, σὰν κάτι τὸ πρωτότυπο. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει, ὅπως θά δοῦμε ἀργότερα, μὲ τὶς ἔννοιες τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιαιτερότητος.²

Ἄνάμεσα στὶς κατηγορίες πὺ ὀφείλουν τὴ γέννησή τους ὄχι τόσο στὴν προσωπικότητα τοῦ Σάντσο, ὅσο στὴ γενικὴ σύγχυση ὅπου θρῖσκονται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ γερμανοὶ θεωρητικοί, τὴν πρώτη θέση τὴν κατέχει τὴ μ ἡ δ α μ ἰ ν ἢ δ ἰ ἄ κ ρ ἰ σ ἡ, ἢ τελειότητα τῆς μηδαμινότητας. Ἀπὸ τὴ στιγμή πὺ ὁ Ἅγιός μας βυθίζεται μέσα σὲ τέτοιες «βασανιστικές» ἀντιθέσεις ὅπως τὸ ἀτομικὸ καὶ τὸ γενικὸ, ἀτομικὸ συμφέρον καὶ γενικὸ συμφέρον, συνηθισμένος ἐγκωσμὸς καὶ αὐτοθυσία, κτλ., σὲ τελευταία ἀνάλυση καταλήγει στὶς πιὸ ἄθλιες ἀμοιβαῖες παραχωρήσεις καὶ συνδιαλλαγὲς ἀνάμεσα στὶς δυὸ πλευρὲς, πὺ πάλι βασίζονται στὶς πιὸ λεπτές

1. Βλ. ὑπόσ. 1 στή σελ. 329.

2. Παράγραφος καταστραμμένη. Λέξεις ἀποκαταστημένες.

διακρίσεις — διακρίσεις πού ἢ παράπλευρη ὑπαρξή τους ἐκφράζεται μέ τὸ «ἐπίσης» καὶ ὁ χωρισμὸς ἀνάμεσά τους διατηρεῖται μέσο ἑνὸς ἄθλιου «στὸ βαθμὸ πού». Τέτοιες μηδαμινές διακρίσεις εἶναι λόγου χάρη: πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐκμεταλλεύονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἀλλὰ κανένας δὲν τὸ κάνει αὐτὸ σὲ βάρος ἑνὸς ἄλλου. Σὲ ποιὸ βαθμὸ εἶναι κάτι σέ μένα σύμφυτο ἢ μοῦ ἔχει ὑποβληθεῖ. Ἡ κατασκευὴ ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ ἑνὸς μοναδικοῦ ἔργου, πού ὑπάρχουν παράπλευρα. Τί εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ μιὰν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ τί ἀναγκαῖο γιὰ μιὰ μοναδική ζωὴ. Τί ἀνήκει στὴν προσωπικότητα στὴν καθαρὴ τῆς μορφῆ καὶ τί εἶναι πραγματικά τυχαῖο, πού γιὰ νὰ τὸ ἀποφασίσει ὁ Ἅγιος Μάξ, ἀπὸ τὴν ἀποψή του, δὲ διαθέτει κανένα κριτήριον. Τί ἀνήκει στὰ κορυλλία καὶ τί στὸ πετσί τοῦ ἀτόμου. Τί ἰδιοποιεῖται καὶ ἀπὸ τί ἀπαλλάσσεται ὀλοκληρωτικά μέσο τῆς ἄρνησης, σὲ ποιὸ βαθμὸ θυσιάζει ἀπλῶς τὴν ἐλευθερίαν του ἢ ἀπλῶς τὴν ἰδιαιτερότητά του, ὅπότεν κάνει ἐπίσης μιὰ θυσία, ἀλλὰ μονάχα στὸ βαθμὸ πού αὐτὸς στὴν πραγματικότητα δὲ θυσιάζει τίποτε. Τί μὲ φέρνει σὲ σχέση μέ τοὺς ἄλλους σὰ δεσμὸς καὶ σὰν προσωπικὴ σχέση. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τίς διακρίσεις εἶναι τελείως μηδαμινές, ἄλλες, στὴν περίπτωσιν τοῦ Σάντσο τουλάχιστο — χάνουν κάθε σημασίαν καὶ θάσιν. Μπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσει σὰν ἀποκορύφωμα αὐτῶν τῶν μηδαμινῶν διακρίσεων τὴν διάκρισιν ἀνάμεσα στὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ἄτομον καὶ τὴν ὄθησιν πού τὸ ἄτομον παίρνει ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἐν λόγῳ χάρη εἶχε εἰσχωρήσει ὀαθυτέρα σ' αὐτὴ τὴν ὄθησιν, σὲ ὀλοκληρὴν τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν πολυποίκιλον χαρακτήρα τῆς ἐπίδρασῆς τῆς πάνω του, τελικὰ θὰ ἀνακάλυπτε τὴν ἀντίφασιν ὅτι εἶναι ἐξίσου τυφλὰ ἐξαρτημένους ἀπὸ τὸν κόσμον ὅσο ἐγωιστικά καὶ ἰδεολογικά τὸν δημιουργεῖ. (Βλέπε «Ἡ Αὐτο-ἰκανοποίησή μου»). Δὲ θὰ ἔβαζε τότε πλάι πλάι τὰ «ἐπίσης» καὶ τὰ «στὸ βαθμὸ πού», ὅπως καὶ τὰ «ἀνθρώπινη» ἐργασία καὶ «μοναδική» ἐργασία. Δὲ θὰ ἔβαζε νὰ ἀγωνίζονται τὸ ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου, δὲ θὰ ἔβαζε τὸ ἕνα νὰ ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν ὀπισθεν, καὶ ἔτσι δὲ θὰ ἔβαζε στὴν θέσιν τοῦ ἑαυτοῦ του τὸν «ἐγωιστὴν σὲ σύμφωνίαν μέ τὸν ἑαυτό του» — ἀλλὰ ξέρουμε ὅτι ὁ τελευταῖος δὲ χρειάζονταν νὰ μπεῖ στὴν θέσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, γιὰτί ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀποτελοῦσε ἤδη τὸ σημεῖον ἀφετηρίας.¹

1. Παράγραφος καταστραμμένη Λέξεις ἠποκαταστημένες.

Αυτό τὸ μηδαμινὸ παιγνίδι μὲ τίς διακρίσεις γίνεται μέσα σὲ ἑλόκληρο τὸ «Βιβλίον». Ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ μοχλὸ καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἐπίσης λογικὰ τεχνάσματα καὶ ἰδιαίτερα παίρνει τὴ μορφή μιᾶς ἠθικῆς καζουιστικῆς, ποὺ εἶναι γεμάτη αὐτο-ἐκανοποίηση ὅσο καὶ γελοῖα φτηνὴ ἔτσι, ἔχει γίνει γιὰ μᾶς καθαρὸ μὲ τὴ βοήθεια παραδειγμάτων, σὲ ποιὸ βαθμὸ ὁ ἀληθινὸς ἐγλωιστὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λέει φέματα καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ δὲν τὸ ἔχει. Σὲ ποιὸ βαθμὸ ἢ κατάχρηση τῆς ἐμπιστοσύνης κάποιου εἶναι «ἀξιοκαταφρόνητη» καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ δὲν εἶναι. Σὲ ποιὸ βαθμὸ ὁ Αὐτοκράτορας Σιγισμούνδος καὶ ὁ Γάλλος βασιλεὺς Φραγκίσκος ὁ 1ος εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ παραδιάσουν τοὺς ὄρκους τοὺς καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ ἢ συμπεριφορὰ τοὺς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἦταν «ἐπονείδιστη», καὶ ἄλλα λεπτὰ ἱστορικὰ παραδείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ἀπέναντι σ' αὐτὲς τίς κοπιαστικὲς διακρίσεις καὶ τὰ μικροζητήματα προβάλλει παρ' ὅλα αὐτὰ ἀνάγλυψη ἢ ἀδιαφορία τοῦ Σάντσο μας ποὺ ἀπορρίπτει ὅλες τίς πραγματικὲς, πρακτικὲς καὶ ἐννοιολογικὲς διαφορὲς. Γενικὰ μποροῦμε πιά τώρα νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐκάνότητά του νὰ διακρίνει εἶναι πολὺ κατώτερη ἀπὸ τὴν ἐκάνότητά του νὰ μὴ διακρίνει, νὰ βλέπει ὅλες τίς γάτες μαῦρες στὸ σκοτάδι τοῦ Ἱεροῦ καὶ νὰ ἀνάγει τὸ κάθε τι στὸ κάθε τι — μιὰ τέχνη ποὺ βρίσκει τὴν κατάλληλη ἔκφρασή της στίς π α ρ α θ έ σ ε ι ς.

Ἀγκάλιασε τὸ «γάιδαρό» σου Σάντσο, τὸν ξαναβρήκες πάλι. Καλπάζει χαρούμενα γιὰ νὰ σὲ συναντήσῃ, χωρὶς νὰ λογαριάζει τίς κλωτσιὲς ποὺ ἔχει φάει, καὶ σὲ χαιρετάει μὲ τὴν ἠχηρὴ του φωνή. Γονάτισε μπροστά του, ἀγκάλιασε τὸ λαιμὸ του καὶ ἐκπλήρωσε τὴν ἀποστολὴ ποὺ σοῦ ἔχει ἀναθέσει ὁ Θεοβάντες στὸ κεφάλαιο XXX.

Ἡ π α ρ α θ έ σ η εἶναι ὁ γάιδαρος τοῦ Ἁγίου Σάντσο, ἡ λογικὴ καὶ ἱστορικὴ του ἀτμομηχανή, ἡ κινητήρια δύναμη τοῦ «Βιβλίου», περιορισμένη στὴν πιὸ σύντομη καὶ ἀπλή μορφή της. Γιὰ νὰ μετατραπῆ μιὰ ἰδέα σὲ μιὰν ἄλλη, ἢ γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ ἢ ταυτότητα δυὸ ἐντελῶς διαφορετικῶν πραγμάτων, ἀναζητοῦνται λίγοι ἐνδιάμεσοι κρίκοι ποὺ κατὰ ἕνα μέρος ἀπὸ τὴ σημασία τους, κατὰ ἕνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία τους καὶ κατὰ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν ἀπλὸ τους ἦχο, μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀποκαταστήσουν μιὰν ἐπιφανειακὴ σύνδεση ἀνάμεσα στίς δυὸ βασικὲς ἰδέες. Αὐτοὶ οἱ κρίκοι προσδένονται ὕστερα στὴν πρώτη ἰδέα μὲ τὴ μορφή μιᾶς παράθεσης, καὶ μὲ ἕναν τέτιο τρόπο ὥστε ἀπομακρύνεται κανεὶς ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀφετηρία καὶ πλησιάζει ὄλο καὶ περισσότερο στὸν ἐπιθυμητὸ σκοπὸ. Ἄν ἡ ἀλυσίδα τῶν παραθέσεων ἔχει προχωρήσει τόσα μακριά, ὥστε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ φτάσει σὲ ἕνα συμπέρασμα χωρὶς ἐποιοδήποτε κίνδυνο, ἢ τελικὴ ἰδέα ἐπίσης δένεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς

παράθεσης μέσο μιᾶς παύλας και τὸ τέχνασμα εἶναι ἔτοιμο. Πρόκειται για μιᾶν ἔξαιρετικά ἀξιοσύστατη μέθοδο λαθρεμπορικής ταχυδακτυλογραφίας σκέψεων, πού εἶναι τόσο πιὸ ἀποτελεσματική ὅσο περισσότερο εἶναι καμωμένη για νὰ χρησιμεύει σὰ μοχλὸς για τὰ κύρια ἐπιχειρήματα. Ὅταν αὐτὸ τὸ τέχνασμα πραγματοποιηθεῖ με ἐπιτυχία ἀρκετές φορές, μπορεῖ κανεὶς, ἀκολουθώντας τὴ διαδικασία τοῦ Σάντσο, νὰ παραλείψει βαθμιαία μερικὸς ἐνδιάμεσους κρίκους και τελικὰ νὰ περιορίσει τὴ σειρά τῶν παραθέσεων σὲ λίγους ἀπόλυτα ἀναγκαίους γάντζους.

Ἡ παράθεση, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντιστραφεῖ και ἔτσι νὰ ὀδηγήσει σὲ καινούργια, ἀκόμα πιὸ περίπλοκα τεχνάσματα και ἀκόμα πιὸ ἐκπληκτικὰ ἀποτελέσματα. Ἔχουμε ἐπίσης δεῖ ἐκεῖ, ὅτι ἡ παράθεση εἶναι ἡ λογικὴ μορφή τῶν ἀπέραντων μαθηματικῶν σειρῶν.

Ὁ Ἅγιος Σάντσο χρησιμοποιεῖ τὴν παράθεση με δύο τρόπους: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καθαρὰ λογικά, κατὰ τὴν ἀγιοποίηση τοῦ κόσμου, ὅπου αὐτὴ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ μετατρέπει ὁποιοδήποτε γήινο πράγμα σὲ «Ἱερό» και, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἱστορικά, σὲ ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὴ σύνδεση διαφόρων ἐποχῶν και τὴ συνόψισή τους, ὅπου κάθε ἱστορικὸ στάδιο περιορίζεται σὲ μιᾶν ἀπλὴ λέξη, και τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ὁ τελευταῖος κρίκος τῆς ἱστορικῆς σειρᾶς δὲ μᾶς ἔφερε οὔτε ρούπι μακρύτερα ἀπὸ τὸν πρῶτο, και τελικὰ ὅλες οἱ ἐποχὲς τῆς σειρᾶς συνδυάζονται σὲ μιὰ, μοναδική, ἀφηρημένη κατηγορία ὅπως εἶναι ὁ ἰδεαλισμὸς, ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τίς σκέψεις, κτλ. Ἄν στὴν ἱστορικὴ σειρά τῶν παραθέσεων πρόκειται νὰ δοθεῖ ἡ ἐπιφανειακὴ ὄψη τῆς προόδου, αὐτὸ πραγματοποιεῖται με τὸ νὰ θεωρεῖται ἡ τελικὴ φράση σὰν ὀλοκλήρωση τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς σειρᾶς, και οἱ ἐνδιάμεσοι κρίκοι σὰν ἀνοδικὰ στάδια ἐξέλιξης πού ὀδηγοῦν στὴν τελικὴ, ὕψιστη φράση.

Πλάι στὴν παράθεση ἔχουμε τὴ σ υ ν ω ν υ μ ί α, πού ὁ Ἅγιος Σάντσο τὴν ἐκμεταλλεύεται με κάθε τρόπο. Ἄν δύο λέξεις συνδέονται ἐτυμολογικά ἢ ἀπλῶς εἶναι παρόμοιες στὸν ἦχο, τότε χρησιμοποιεῖται ἡ μιὰ για τὴν ἄλλη. Ἡ ἂν μιὰ λέξη ἔχει διάφορες σημασίες, τότε, ἀνάλογα με τίς ἀνάγκες, χρησιμοποιεῖται πρῶτα με τὴ μιᾶν ἔννοια και ὕστερα με τὴν ἄλλη, ἐνῶ ὁ Ἅγιος Σάντσο παρουσιάζει τὰ πράγματα σάμπως νὰ μιλάει για ἓνα και τὸ ἴδιο πράγμα με διαφορετικὲς «διαθλάσεις». Ὑστερα, ἓνας εἰδικὸς κλάδος συνωνυμίας εἶναι ἡ μ ε τ ᾶ φ ρ α σ η, ὅπου μιὰ γαλλικὴ ἢ λατινικὴ ἔκφραση συμπληρώνεται ἀπὸ μιὰ γερμανικὴ πού μονάχα τὴ μισο-ἐκφράζει, ἢ και σημαίνει κάτι τὸ τελείως διαφορετικὸ, ὅπως λόγου χάρη εἶδαμε πιὸ πάνω, ὅταν ἡ λέξη «respektieren» μεταφράστηκε «δοκιμάζω σεβασμὸ και φόβο», κτλ. Ἄς θυμηθοῦμε τίς λέ-

ξεις Staat, Status, Stand, Notstand κτλ. Όταν μιλήσαμε για τὸν κομμουνισμό εἶχαμε ἤδη τὴν εὐκαιρία νὰ παρατηρήσουμε πολλὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς χρησιμοποίησης διαφορούμενων ἐκφράσεων. Ἄς ἐξετάσουμε σύντομα ἓνα παράδειγμα ἑτυμολογικῆς συνωνυμίας.

«Ἡ λέξις «Gesellschaft» (κοινωνία) προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξις «Sal». Ὄταν ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι σὲ μιὰ Saal (αἴθουσα), τότε ἡ Saal εἶναι ὁ λόγος πὸν βρίσκονται μέσα σὲ κοινωνία. Βρίσκονται μέσα σὲ κοινωνία καὶ ἀποτελοῦν τὸ πολὺ μιὰ κοινωνία σαλονιῶ, συζητώντας μὲ ἐκφράσεις σαλονιῶν. Ὄταν ὑπάρχει πραγματικὴ ἐπικοινωνία, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν κοινωνία» (σ. 286).

Ἄφου ἡ λέξις «Gesellschaft» προέρχεται ἀπὸ τὸ «Sal» (πράγμα πὸ ἀλλοστε δὲν εἶναι σωστό, γιατί οἱ ἀρχικὲς ρίζες ὄλων τῶν λέξεων εἶναι ῥήματα) τότε τὸ «Sal» πρέπει νὰ εἶναι ἰσοδύναμο μὲ τὸ «Saal». Ἄλλὰ τὸ «Sal» στὰ παλιὰ ἄνω-γερμανικὰ¹ σημαίνει κτίριο. Τὸ Kisello, Geselle — ἀπὸ ὅπου προέρχεται τὸ Gesellschaft — σημαίνει σύνοικος. Ἐπομένως τὸ «Saal» παρεμβάλλεται ἐδῶ ἐντελῶς αὐθαίρετα. Ἄλλὰ αὐτὸ παραβλέπεται, τὸ «Saal» μετατρέπεται ἄμεσα σὲ «salon», σάμπως νὰ μὴν ὑπῆρχε ἓνα χάσμα χίλιων περίπου ἐτῶν καὶ πάρα πολλῶν μιλιῶν ἀνάμεσα στὸ παλιὸ ἄνω-γερμανικὸ «Sal» καὶ στὸ σύγχρονο γαλλικὸ «salon». Ἔτσι ἡ κοινωνία μετατρέπεται σὲ μιὰ κοινωνία σαλονιῶ, ὅπου σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ γερμανοῦ φιλοσταίου, πραγματοποιεῖται μιὰ ἐπικοινωνία πὸ ἀποτελεῖται μονάχα ἀπὸ κενῆς φράσεις καὶ ἀποκλείεται κάθε πραγματικὴ ἐπικοινωνία. — Στὸ μεταξύ, μιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ σκόπευε ἀπλῶς νὰ μετατρέψει τὴν κοινωνία στὸ «Ἱερό», θὰ μπορούσε νὰ τὸ πετύχει μὲ πολὺ πιὸ γρήγορο τρόπο, ἂν θὰ εἶχε κάνει μιὰ ἀκριβέστερη μελέτη τῆς ἑτυμολογίας καὶ εἶχε συμβουλευτεῖ ὅποιοδήποτε ἑτυμολογικὸ λεξικό. Τὸ εὑρημα θὰ ἦταν γι' αὐτὸν νὰ εἶχε ἀνακαλύψει ἐκεῖ τὴν ἑτυμολογικὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὶς λέξεις «Gesellschaft» καὶ «Selig. Gesellschaft (κοινωνία) - selig» (μακάριος) heilig (ἱερός)—das Heilige τὸ ἱερὸ τί τὸ ἀπλούστερο ἐπιφανειακά;

Ἄν ἡ ἑτυμολογικὴ συνωνυμία τοῦ «Στίρνερ» εἶναι ὀρθή, τότε οἱ κομ-

1. Hochdeutsch ἡ διάλεκτος τῆς νότιας καὶ κεντρικῆς Γερμανίας πὸ ἀποτελεῖ σήμερα τὰ κυρίως γερμανικά.

μουνιστές επιδιώκουν την ἀληθινή κομητεία, την κομητεία σάν ιερό. Ὁπως τὸ Gesellschaft προέρχεται ἀπὸ τὸ sal ἕνα κτίριο, ἔτσι τὸ Graf (κόμης) (γοθτικὸ garânjo) προέρχεται ἀπὸ τὸ γοθτικὸ râno, σπίτι. Τὸ Sal, κτίριο = Râno σπίτι. Ἐπομένως Gesellschaft (κοινωνία = Grafschaft (κομητεία). Τὰ προθέματα καὶ τὰ προσφύματα εἶναι τὰ ἴδια καὶ στὶς δυὸ λέξεις, οἱ συλλαβὲς τῆς ρίζας ἔχουν τὴν ἴδια σημασία — ἄρα ἡ ἱερὴ κοινωνία τῶν κομμουνιστῶν εἶναι ἡ ἱερὴ κομητεία, ἡ κομητεία σάν Ἴερὸ — τί τὸ ἀπλούστερο; Ὁ Ἅγιος Σάντσο τὸ προαισθάνονταν, ὅταν ἔβλεπε στὸν κομμουνισμὸ τὴν τελειότητα τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος, δηλ., τὸ σύστημα τῶν κομητειῶν.

Ἡ συνωνυμία χρειάζεται στὸν ἅγιο μας, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, γιὰ νὰ μετατρέπει τὶς ἐμπειρικές σὲ θεωρησιακὲς σχέσεις, χρησιμοποιώντας μὲ τὴ θεωρησιακὴ τῆς σημασία μιὰ λέξη ποὺ ἀπαντιεῖται τόσο στὴν πρακτικὴ ζωὴ ὅσο καὶ στὴ φιλοσοφικὴ θεωρία, προφέροντας λίγες φράσεις γι' αὐτὴ τὴ θεωρησιακὴ σημασία καὶ ὕστερα δίνοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔτσι ἔχει κάνει κριτικὴ στὶς πραγματικὲς σχέσεις ποὺ αὐτὴ ἡ λέξη ἐπίσης χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ τὶς δηλώνει. Κάνει αὐτὸ τὸ πράγμα μὲ τὴ λέξη Speculation (θεωρητικὴ μελέτη, κερδοσκοπία). Στὴ σελίδα 406 τὸ σπεκουλατσιὸν «ἐμφανίζεται» ἀπὸ δυὸ πλευρὲς σὰ μιὰ μ ο ν α δ ι κ ῆ ὄντοτητα ποὺ διαθέτει μιὰ «δουαδικὴ ἐκδήλωση» — ὦ! Σέλιγκα! Μαίνεται ἐναντίον τῆς φιλοσοφικῆς σπεκουλατσιὸν (θεωρησιακῆς, μελέτης) καὶ πιστεύει ὅτι ἔτσι κανόνισε τοὺς λογαριασμοὺς του μὲ τὴν ἐμπορικὴ σπεκουλατσιὸν (κερδοσκοπία) ποὺ γι' αὐτὴ δὲν ξέρεי τίποτε. — Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτὴ ἡ συνωνυμία τὸν ἐξυπηρετεῖ, σάν κρυμμένο μικροαστό, γιὰ νὰ μετατρέψει τὶς ἀστικὲς σχέσεις (ἔβλεπε τί εἴπαμε πῶς πάνω, ὅταν γινόταν λόγος γιὰ τὸν «κομμουνισμὸ», γιὰ τὴ σύνδεση ἀνάμεσα σὲ γλώσσα καὶ ἀστικὲς σχέσεις) σὲ προσωπικὲς ἀτομικὲς σχέσεις, ποὺ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὶς χτυπήσει χωρὶς νὰ χτυπήσει τὸ ἄτομο στὴν ἀτομικότητά του, τὴν «ιδιαιτερότητά» του καὶ «μοναδικότητά» του. Ἐτσι, λόγου χάρι, ὁ Σάντσο ἐκμεταλλεῖται τὴν ἐτυμολογικὴ σύνδεση ἀνάμεσα σὲ Geld (χρῆμα) καὶ Geltung (ἄξια), Vermögen (περσοῦσία) καὶ vermögen (εἶμαι ἱκανός), κτλ.

Ἡ συνωνυμία συνδυασμένη μὲ τὴν παράθεση ἀποτελεῖ τὸν κύριον μοχλὸν γιὰ τὰ ταχυδακτυλογραφικὰ του τεχνάσματα, πράγμα ποὺ τὸ ἔχουμε ἤδη ἐκθέσει σὲ ἀμέτρητες εὐκαιρίες. Γιὰ νὰ δώσουμε ἕνα παράδειγμα πόσο εὐκολὴ εἶναι αὐτὴ ἡ τέχνη, ἄς κάνουμε καὶ μεῖς ἕνα ταχυδακτυλογραφικὸ τέχνασμα ἀλὰ Σάντσο.

Τὸ Wechsel μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀλλογαγῆς, εἶναι ὁ νόμος τῶν φαινομένων, λέει ὁ Χέγκελ. Ἐπομένως, θὰ συνέχιζε ὁ «Στίρνερ», προκύπτει τὸ φαινόμενο τῆς αὐστηρότητας τοῦ νόμου ἐναντίον τῶν πλαστικῶν συναλλαγματικῶν. Γιατὶ βλέπουμε ἐδῶ τὸ νόμο νὰ ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὰ φαινόμενα, τὸ νόμο σὰν τέτοιο, σὰν ἱερὸ νόμο, τὸ νόμο σὰν τὸ ἱερὸ, τὸ ἴδιο τὸ Ἱερὸ, ποὺ ἐναντίον του ἀμαρτάνουν καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἱκανοποιοῦν μὲ τὴν τιμωρία. Ἡ ἀκόμα: τὸ Wechsel «στὴ διπλῆ του ἐκδήλωση», σὰ συναλλαγματικὴ lettre de change καὶ σὰν ἀλλαγὴ changement, ἐδηγεῖ στὸ Verfall échéance καὶ décadence προθεσμίας συναλλαγματικῆς καὶ κατάπτωση). Ἡ κατάπτωση σὰν ἀποτέλεσμα ἀλλογαγῆς παρατηρεῖται στὴν ἱστορία, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, κατὰ τὴν πτώση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τοῦ φεουδαρχισμοῦ, τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντα. Τὸ «πέραςμα ἀπὸ» αὐτὲς τὶς μεγάλες ἱστορικὲς κρίσεις «πρὸς» τὶς ἐμπορικὲς κρίσεις τῆς ἐποχῆς μας «δὲν εἶναι δύσκολο», καὶ ἐπίσης ἐξηγεῖ γιατί αὐτὲς οἱ ἐμπορικὲς κρίσεις καθορίζονται πάντα ἀπὸ τὴν ἐκπνοὴ τῆς προθεσμίας τῶν συναλλαγματικῶν.

Ἡ θὰ μπορούσε ἀκόμα, ὅπως στὴν περίπτωσι τῶν ὄρων Verniogen (περιουσία) καὶ Geld (χρῆμα), νὰ δικαιολογήσει ἐτυμολογικῶς τὸν ὄρο Wechsel (συναλλαγματικὴ), καὶ «νὰ κάνει ἀπὸ μιὰν ὀρσιμένη ἀποψη περίπου τὸν παρακάτω συλλογισμό»: Οἱ κομμουνιστὲς θέλουν, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, νὰ καταργήσουν τὸ Wechsel (συναλλαγματικὴ). Ἀλλὰ μήπως ἡ κυρία ἀπόλαυση στὸν κόσμο δὲ θρῖσκειται ἀκριβῶς στὸ Wechsel (ἀλλαγὴ); Θέλουν, ἐπομένως, αὐτὸ ποὺ εἶναι νεκρὸ, ἀκίνητο, τὴν Κίνα — δηλαδὴ ὁ τέλειος Κινέζος εἶναι κομμουνιστῆς. Ἀπὸ δῶ» καὶ οἱ κομμουνιστικὲς διακηρύξεις τῶν Wechselbrief (συναλλαγματικῆς) καὶ τῶν Wechsel (χρηματομεσίτες). Σάμπως νὰ μὴν ἦταν κάθε γράμμα ἓνα Wechselbrief (γράμμα ἀλλαγῆς), μιὰ διαπίστωση ἀλλαγῆς, καὶ κάθε ἄνθρωπος ἓνας Wechselnder (πρόσωπο ποὺ ἀλλάζει), ἓνας Wechseler (πρόσωπο ποὺ πραγματοποιεῖ ἀλλαγές)!

Γιὰ νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση τῆς μεγάλης ποικιλίας στὴν ἀπλοϊκότητα τῆς κατασκευῆς του καὶ τῶν λογικῶν του τεχνασμάτων, ὁ Ἅγιος Σάντσο χρειάζεται τὸ ἐπεισόδιο. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ παρεμβάλλει ἐπεισόδια καὶ ἓνα χωρίο ποὺ ἀνήκει σὲ ἓνα ἄλλο τμῆμα τοῦ διβλίου, ἢ ποὺ θὰ μπορούσε πολὺ καλὰ νὰ παραλειφθεῖ τελείως, καὶ ἔτσι σπάζει ἀκόμα περισσότερο τὸ νῆμα τῆς λεγόμενης ἔκθεσής του, ποὺ ἔχει

ἤδη ἐπανελημμένα σπάσει καὶ χωρὶς αὐτό. Αὐτὰ συνοδεύονται ἀπὸ τὴν ἀπλοϊκὴ δῆλωση ὅτι «ἐμεῖς» «δὲν εἴμαστε αὐτόματα», καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰς ἐπαναλήψεις προκαλεῖ στὸν ἀναγνώστη μιὰν ὀρισμένη ἀναισθησία ἀπέναντι καὶ στὴν πιὸ μεγάλη ἀσυναρτησία. Ὅταν ἕνας διαβάσει τὸ «Βιβλίον», συνηθίζει σὲ κάθε τι καὶ τελικὰ πρόθυμα ὑποτάσσεται ἀκόμα καὶ στὸ χειρότερο. Στὸ μεταξύ, αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια (ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς μονάχα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Σάντσο) εἶναι πάντοτε μονάχα φανταστικά καὶ ἀπλὲς ἐπαναλήψεις μὲ ἄλλη μορφή φράσεων ποὺ τίς ἔχουμε ἤδη συναντήσει ἑκατοντάδες φορές.

Ἄφου ὁ Ἅγιος Μάξ ἔδειξε ἔτσι τὸν ἑαυτό του μὲ τίς προσωπικὲς του ιδιότητες, καὶ ὕστερα ἀποκάλυψε τὸν ἑαυτό του ὡς «ἐπιφανειακότερα» καὶ ὡς «ὀσία» μὲ τὴν διάκριση, τὴν συνωνυμία καὶ τὸ ἐπεισόδιο, φτάνουμε στὸ ἀληθινὸ ἀποκορύφωμα καὶ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς λογικῆς, στὴν «ἐνωσια».

Ἡ ἔννοια εἶναι τὸ «Ἐγὼ» (βλέπε Χέγκελ, «Λογική», Μέρος 3), ἡ λογικὴ ὡς Ἐγὼ. Αὐτὴ εἶναι ἡ καθαρὴ σχέση τοῦ Ἐγὼ πρὸς τὸν κόσμον, μιὰ σχέση ἀπογυμνωμένη ἀπὸ ὅλες τίς πραγματικὲς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν γι' αὐτό. Εἶναι ἕνας τύπος ποὺ ἰσχύει γιὰ ὅλες τίς ἐξισώσεις ποὺ σ' αὐτὲς ὁ ἅγιος ἄνθρωπος περιορίζει τίς γήινες ἔννοιες.¹ Εἶχε ἤδη ἀποκαλυφθεῖ πιὸ πάνω πῶς ὁ Σάντσο μέσο αὐτοῦ τοῦ τύπου «προσπαθεῖ» σὲ σχέση μὲ κάθε εἶδος πράγματα νὰ ξεκαθαρίσει στὸν ἑαυτό του τοὺς διάφορους καθαρὸς προσδιορισμοὺς τῆς σκέψης, ὅπως ἡ ταυτότητα, ἡ ἀντίφαση, κτλ.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀμέσως μὲ ἕνα συγκεκριμένο παράδειγμα, λ.χ. τὴν σχέση ἀνάμεσα στὸ «Ἐγὼ» καὶ τὸ λαός.

Τὸ Ἐγὼ δὲν εἶναι ὁ λαός.

Ὁ λαός = ὄχι Ἐγὼ.

Τὸ Ἐγὼ = ὄχι λαός.

Ἄρα, εἶμαι ἡ ἄρνηση τοῦ λαοῦ, ὁ λαός διαλύεται μέσα μου.

Ἡ δευτέρη ἐξίσωση μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ ἐπίσης μὲ μιὰ βοηθητικὴ ἐξίσωση:

Τὸ Ἐγὼ τοῦ λαοῦ δὲν ὑπάρχει.

ἢ

Τὸ Ἐγὼ τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ δικοῦ μου Ἐγὼ.

1. Τὸ παραπάνω χωρίο εἶναι σὲ πολλὰς μερικὲς δυσανάγνωστο στὸ χειρόγραφο.

Ἡ ὀλόκληρη λοιπὸν ἡ τέχνη θρίσκειται στὸ ἐξῆς: (1) Ἡ ἄρνηση ποὺ ἀρχικὰ ἀνήκει στὸ συνδετικὸ ρῆμα δίνεται στὸ ὑποκείμενο καὶ ὕστερα στὸ κατηγορούμενο. Καὶ (2), ἡ ἄρνηση, τὸ «ὄχι», τὸ «δὲν», θεωρεῖται, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες, ὅτι ἐκφράζει διαφορὰ, διάκριση, ἀντίθεση ἢ ἄμεση διάλυση. Στὸ παράδειγμα ποὺ ἔχουμε μπροστὰ μας θεωρεῖται ὡς ἐπὶ πλῆρη διάλυση, ὡς ἐπὶ πλῆρη ἄρνηση. Θὰ βροῦμε ὅτι ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἁγίου Μᾶξ χρησιμοποιεῖται ἐπίσης μὲ ἄλλες σημασίες. Ἔτσι ἡ ταυτολογικὴ πρόταση ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι ὁ λαὸς μετατρέπεται στὴ βαρυσήμαντη ἀνακάλυψη ὅτι εἶμαι ἡ διάλυση τοῦ λαοῦ.

Γιὰ τὶς ἐξισώσεις ποὺ δώσαμε παραπάνω, δὲν ἦταν κἀν ἀναγκαῖο γιὰ τὸν Ἅγιο Σάντσο νὰ ἔχει ὁποιαδήποτε ἰδέα γιὰ λαὸ. Τοῦ ἦταν ἀρκετὸ νὰ ξέρει ὅτι ἐγὼ καὶ λαὸς εἶμαστε «τελείως διαφορετικὰ ὀνόματα γιὰ τελείως διαφορετικὰ πράγματα». Ἦταν ἀρκετὸ ὅτι οἱ δύο λέξεις δὲν ἔχουν οὔτε ἓνα γράμμα κοινό. Ἄν τώρα πρόκειται νὰ γίνῃ παραπέρα θεωρησιακὴ ἔρευνα γιὰ τὸ λαὸ, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐγωιστικῆς λογικῆς, ἀρκεῖ νὰ προσδοθεῖ στὸ λαὸ καὶ στὸ «ἐγὼ» ἀπὸ τὰ ἔξω ὁποιοδήποτε εἶδος τετριμμένου προσδιορισμοῦ, ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἐμπειρία, καὶ θὰ δοῦμε τότε νὰ γεννιοῦνται καινούργιες ἐξισώσεις. Ταυτόχρονα δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι διαφορετικοὶ προσδιορισμοὶ γίνονται ἀντικείμενο κριτικῆς μὲ διαφορετικούς τρόπους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, μπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσει σὲ φιλοσοφικὴ θεωρησιακὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν εὐτυχία καὶ τὸν πλοῦτο:

Βασικὲς ἐξισώσεις: Λαὸς = Ὁχι ἐγὼ.

Ἐξίσωση ἀρ. 1: Ἐλευθερία τοῦ λαοῦ = Ὁχι ἐλευθερία μου.

Ἐλευθερία τοῦ λαοῦ = Ἡ δική μου ὄχι ἐλευθερία.

Ἐλευθερία τοῦ λαοῦ = Ἐλλειψὴ ἐλευθερίας μου.

(Αὐτὸ μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντιστραφεῖ, καὶ νὰ καταλήξῃ στὴ μεγάλη πρόταση: Ἡ Ἐλλειψὴ ἐλευθερίας μου = δουλεία εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ λαοῦ).

Ἐξίσωση ἀρ. 2: Εὐτυχία τοῦ λαοῦ = Ὁχι εὐτυχία μου.

Εὐτυχία τοῦ λαοῦ = Ἡ μὴ εὐτυχία μου.

Εὐτυχία τοῦ λαοῦ = Ἡ δυστυχία μου.

(Ἀντιστραμμένη ἐξίσωση: Ἡ δυστυχία μου, ἡ φτώχεια μου, εἶναι ἡ εὐτυχία τοῦ λαοῦ).

Ἐξίσωση ἀρ. 3: Πλοῦτος τοῦ λαοῦ = Ὁχι ὁ πλοῦτος μου.

Πλοῦτος τοῦ λαοῦ = Ὁ ὄχι πλοῦτος μου.

Πλοῦτος τοῦ λαοῦ = Ἡ φτώχεια μου.

(Ἀντιστραμμένη ἐξίσωση: Ἡ φτώχεια μου εἶναι ὁ πλοῦτος τοῦ λαοῦ).

Μποροῦμε νὰ συνεχίσουμε ἔτσι ὅσο μᾶς ἀρέσει καὶ νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ ἄλλους προσδιορισμούς.

Γιὰ νὰ σχηματίσουμε τέτοιες ἐξισώσεις τὸ μόνο πού χρειάζεται, ἐκτός ἀπὸ μιὰ πολὺ γενικὴ γνωριμία μὲ ιδέες σὰν αὐτὲς πού ὁ Στίρνερ μπορεῖ νὰ τὶς συνδυάζει σὲ μιὰ λέξη μὲ τὸ «λαός», εἶναι νὰ ξέρομε τὴ θετικὴ ἔκφραση γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα πού τὸ διαθέτουμε σὲ ἀρνητικὴ μορφή, λ.χ. «φτώχεια» γιὰ τὸ «ὄχι πλοῦτος», κτλ. Δηλαδή τὴ γνώση τῆς γλώσσας ὅση κανεὶς ἀποκτίνει στὴν καθημερινὴ ζωὴ, εἶναι ἐντελῶς ἐπαρκὴς γιὰ νὰ καταλήξει στὶς πρὶ ἐκπληκτικὲς ἀνακαλύψεις.

Ἐπομένως, ὅλο τὸ τέχνασμα ἐδῶ βρίσκεται στὸ νὰ μετατρέψεις τὰ ὄχι πλοῦτος μου, ὄχι εὐτυχία μου, ὄχι ἐλευθερία μου στὰ ὁ δικός μου ὄχι πλοῦτος, ἢ δική μου ὄχι εὐτυχία, ἢ δική μου ὄχι ἐλευθερία. Τὸ «ὄχι» πού στὴν πρώτη ἐξίσωση εἶναι μιὰ γενικὴ ἄρνηση πού μπορεῖ νὰ ἐκφράζει ὄλων τῶν εἰδῶν τὶς μορφὲς διαφορᾶς, λ.χ., μπορεῖ νὰ περιέχει ἀπλῶς τὴν ιδέα ὅτι εἶναι ὁ κοινός μας, ὄχι ἀποκλειστικὰ ὁ δικός μου πλοῦτος — αὐτὸ τὸ «ὄχι» μετατρέπεται στὴ δεύτερη ἐξίσωση στὴν ἄρνηση τοῦ πλούτου μου, τῆς εὐτυχίας μου, κτλ., καὶ μοῦ ἀποδίνει τὴν ὄχι εὐτυχία, τὴ δυστυχία, τὴν ὑποδούλωση. Ἐπειδὴ ἔχω ἀρνηθεῖ στὸν ἑαυτό μου κάποια συγκεκριμένη μορφή πλούτου, τὸν πλοῦτο τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μὲ κανένα τρόπο τὸν πλοῦτο γενικά, ὁ Σάντσο πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ μοῦ ἀποδοθεῖ ἡ φτώχεια. Αὐτὸ πραγματοποιεῖται μὲ τὸ ὅτι ἢ ὄχι ἐλευθερία μου ἐκφράζεται ἐπίσης μὲ ἓνα θετικὸ τρόπο καὶ ἔτσι μετατρέπεται στὴ δικιά μου «ἔλλειψη ἐλευθερίας». Ἀλλὰ ἢ ὄχι ἐλευθερία μου μπορεῖ βέβαια νὰ σημαίνει ἐπίσης ἑκατοντάδες ἄλλα πράγματα — λ.χ. τὴ δική μου ἔλλειψη ἐλευθερίας», τὴν ὄχι ἐλευθερία ἀπὸ τὸ σῶμα μου, κτλ.

Ἐκινήσαμε πρὶν λίγο ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐξίσωση: ὁ λαός = ὄχι Ἐγώ.

Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ ἔχουμε πάρει τὴν τρίτη ἐξίσωση σὰν ἀφετηρία μας: τὸ Ἐγώ = ὄχι λαός, καὶ ἔτσι, στὴν περίπτωση τοῦ πλούτου λόγου χάρι, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια μέθοδο, θὰ θεβαιώναμε τελικὰ ὅτι «ὁ πλοῦτος μου εἶναι ἡ φτώχεια τοῦ λαοῦ». Ἐδῶ, ὡστόσο, ὁ Ἅγιος Σάντσο δὲ θὰ προχωροῦσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀλλὰ θὰ διέλυε τελείως τὶς σχέσεις ἰδιοκτησίας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ καὶ ὕστερα θὰ ἔφτανε στὸ ἀκόλουθο ἀποτέλεσμα: ὁ πλοῦτος μου εἶναι ἢ καταστροφὴ ὄχι μόνο τοῦ πλούτου τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Βλέπουμε λοιπὸν ἐδῶ πόσο αὐθαίρετα ἔπραξε ὁ Ἅγιος Σάντσο ὅταν μετέτρεψε τὸν ὄχι πλοῦτο σὲ φτώχεια. Ὁ Ἅγιός μας ἐφαρμόζει αὐτὲς τὶς διαφορὲς μέθοδοι φύρδην-μίγδην

και ἐκμεταλλεύεται τὴν ἄρνηση πρῶτα μὲ μιὰ σημασία κι ὕστερα μὲ μιὰν ἄλλη. Τὴ σύγχυση πού προκύπτει τὴ «θλέπει μονομιᾶς» ἀκόμα καὶ «ὀποισοδήποτε δὲν ἔχει διαβάσει τὸ βιβλίο τοῦ Στίρνερ». (Βίγκαντ, σ. 191).

Κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο τὸ «Ἐγώ» «ἐνεργεῖ» ἀπέναντι στὸ κράτος.

Ἐγώ δὲν εἶμαι τὸ κράτος.

Τὸ κράτος = Ὁχι Ἐγώ.

Ἐγώ = Ὁχι τοῦ κράτους.

Τίποτε ἀπὸ τὸ κράτος = Ἐγώ.

Ἡ μὲ ἄλλα λόγια: Εἶμαι τὸ «δημιουργικὸ τίποτε» πού μέσα του ἔχει αἰπορροφηθεῖ τὸ κράτος.

Αὐτὴ τὴν ἀπλὴ μελωδία μπορεῖ νὰ τὴν τραγουδήσει κανεὶς γιὰ ὀποιοδήποτε θέμα.

Ἡ μεγάλη πρόταση πού ἀποτελεῖ τὴ βάση ὄλων αὐτῶν τῶν ἐξισώσεων εἶναι: Ἐγώ δὲν εἶμαι τὸ ὄχι Ἐγώ. Σ' αὐτὸ τὸ Ὁχι Ἐγώ δίνονται διάφορα ὀνόματα, πού μπορεῖ νὰ εἶναι καθαρὰ λογικά, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, λ.χ., ὕπαρξη καθεαυτῆ, ἄλλη ὕπαρξη, ἥ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νὰ εἶναι τὰ ὀνόματα συγκεκριμένων ἰδεῶν ὀπως λαός, κράτος, κτλ. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ δοθεῖ ἡ ψευδαἰσθηση μιᾶς ἀνάπτυξης τῆς σκέψης ὀταν παίρνονται αὐτὰ τὰ ὀνόματα ὀάν ἀφετηρία καί, μὲ τὴ βοήθεια ἐξισώσεων, ἥ μὲ μιὰ σειρὰ παραθέσεις, περιορίζονται βαθμιαία πάλι στὸ ὄχι Ἐγώ, πού ἦταν ἡ βάση τους κατὰ τὸ ξεκίνημα. Μιὰ καὶ οἱ πραγματικὲς σχέσεις πού εἰσάγονται ἔτσι, φιγουράρουν μονάχα ὀσα διαφορετικὲς μετατροπὲς τοῦ ὄχι Ἐγώ καὶ ὀσα μονάχα ὀνομαστικὰ διαφορετικὲς τροποποιήσεις σ' αὐτὸ — δὲ χρειάζεται ἀπολύτως τίποτε νὰ ποῦμε γι' αὐτὲς τίς ἴδιες πραγματικὲς σχέσεις. Αὐτὸ εἶναι τόσο πιὸ κωμικὸ ὀσο οἱ πραγματικὲς σχέσεις εἶναι οἱ σχέσεις τῶν ἴδιων τῶν ἀτόμων, καὶ ὀταν λέμε πὼς εἶναι σχέσεις τοῦ ὄχι Ἐγώ, αὐτὸ ἀποδείχνει ἀπλῶς ὀτι δὲν ξέρουμε τίποτε γι' αὐτὲς. Τὸ θέμα ἀπλοποιεῖται ἔτσι τόσο πολὺ, ὄστε ἀκόμα καὶ «ἡ μεγάλη πλειοψηφία πού ἀποτελεῖται ἀπὸ μυαλὰ ἀπὸ γεννησιμιοῦ τους περιορισμένα» μπορεῖ νὰ μάθει τὸ τέχνασμα μέσα σὲ δέκα λεφτὰ τὸ πολὺ. Ταυτόχρονα αὐτὸ μᾶς δίνει ἔνα κριτήριο γιὰ τὴ «μοναδικότητα» τοῦ Ὁ Αγίου Σάντσο.

Ὁ Ὁ Άγιος Σάντσο ὀρίζει κατόπι τὸ ὄχι Ἐγώ σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ Ἐγώ, ὀάν κάτι πού εἶναι ξένο πρὸς τὸ Ἐγώ, ὀάν κάτι πού εἶναι τὸ Ξένο. Ἡ σχέση τοῦ ὄχι Ἐγώ πρὸς τὸ Ἐγώ εἶναι «ἐπομένως» ἡ σχέση ἄλλοτρίωσης. Δώσαμε πρὶν λίγο τὴ λογικὸ τύπο πού μ' αὐτὸν ὀ Ὁ Άγιος Σάντσο παρουσιάζει ὀποιοδήποτε ἀντικείμενο ἡ σχέση ὀάν αὐτὸ πού εἶναι:

ξένο πρὸς τὸ Ἐγώ, σάν τὴν ἀλλοτρίωση τοῦ Ἐγώ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ Ἅγιος Σάντσο μπορεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε νὰ παρουσιάζει ἐπίσης ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο ἢ σχέση σάν κάτι πού ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸ Ἐγώ καὶ π ο ὐ ἀ ν ή κ ε ι σ' α ὐ τ ὀ. Ἐκτός, πρῶτον, ἀπὸ τὸν αὐθαίρετο τρόπο πού αὐτὸς παρουσιάζει, ἢ δὲν παρουσιάζει, ὁποιαδήποτε σχέση σὰ μιὰ σχέση ἀλλοτρίωσης (γιατὶ κάθε τι μπορεῖ νὰ φτιαχτεῖ ἔτσι ὥστε νὰ ταιριάζει στὶς παραπάνω ἐξιιώσεις), βλέπουμε ἤδη ἐδῶ ὅτι ἐνδιαφέρεται ἀπλῶς νὰ δηλώνει ὅτι ὅλες οἱ πραγματικές σχέσεις, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ πραγματικά ἄτομα, εἶναι ἀλλοτριωμένες (γιὰ νὰ διατηρήσουμε πρὸς τὸ παρὸν αὐτὴ τὴ φιλοσοφικὴ ἔκφραση), καὶ νὰ τίς μετατρέπει στὴν ἐντελῶς ἀφηρημένη φράση τῆς ἀλλοτρίωσης. Ἄρα, ἀντὶ γιὰ τὸ καθήκον νὰ παρουσιάζονται τὰ πραγματικά ἄτομα στὴν πραγματικὴ τους ἀλλοτρίωση καὶ στὶς ἐμπειρικές συνθήκες αὐτῆς τῆς ἀλλοτρίωσης, ἔχουμε ἐδῶ μπροστά μας τὴν ἀπλὴ ἰδέα τῆς ἀλλοτρίωσης, τοῦ Ξένο, τοῦ Ἴερό. νὰ μπαίνη στὴ θέση τῆς ἀνάπτυξης ὄλων τῶν καθαρὰ ἐμπειρικών σχέσεων. Ἡ ἀντικατάσταση τῶν παραπάνω μὲ τὴν κατ'ἑαυτοῦ τῆς ἀλλοτρίωσης (πού εἶναι πάλι ἓνας προσδιορισμὸς τῆς σκέψης πού μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σάν ἀντίθεση, διαφορά, μὴ ταυτότητα, κτλ.) Ἰ βρίζει τὴν τελικὴ καὶ ἀνώτατη ἔκφρασή της στὸ «Ξένο» πού μετατρέπεται πάλι στὸ «Ἴερό», στὴν ἀλλοτρίωση πού μετατρέπεται στὴ σχέση τοῦ «Ἐγώ» πρὸς ὅ,τιδήποτε παίρνεται σάν Ἴερό. Πρωτιμῶμε νὰ φωτίσουμε τὴ λογικὴ διαδικασία χρησιμοποιώντας σάν παράδειγμα τὴ σχέση τοῦ Ἁγίου Σάντσο πρὸς τὸ Ἴερό, γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπικρατῶν τύπος, καὶ νὰ παρατηρήσουμε μὲ τὴν εὐκαιρία ὅτι τὸ «Ξένο» θεωρεῖται ἐπίσης σάν «αὐτὸ π ο ὐ ὑ π ά ρ χ ε ι» (κατὰ παράθεση), σάν αὐτὸ πού ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ μένα, σάν αὐτὸ πού ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ μένα, κατὰ π ά θ ε σ η, σάν αὐτὸ πού ἔχει ἀνεξαρτησία χάρη στὴ μὴ ἀνεξαρτησία μου, ἔτσι πού ὁ Ἅγιος Σάντσο μπορεῖ νὰ παραστήσει σάν Ἴερό κάθε τι πού ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτόν, λ.χ., τὸ Μπλόκμπεργκ.²

Ἐπειδὴ τὸ Ἴερό εἶναι κάτι ξένο, κάθε τι ξένο μετατρέπεται στὸ Ἴερό, καὶ ἐπειδὴ κάθε τι ἱερό εἶναι δεσμὰ, εἶναι ἐμπόδιο, ὅλα τὰ δεσμὰ

1. Χωρὶο καταστραμμένο Πολλές λέξεις ἔχουν συμπληρωθεῖ.

2 Μπλόκμπεργκ· ἡ ὑψηλότερη κορυφὴ τῶν βουνῶν Χάρτς στὴ Γερμανία. Οἱ λαϊκοὶ μῦθοι τὸ θεωροῦν τόπο πού συναντιέονται οἱ μάγισσες τῆ νύχτα τῶν Βαλπυργιών γιὰ νὰ γιορτάσουν τὸ Σάββατό τους (Βλ. κυρίως τὸν «Φάσοιστ» τοῦ Γκαίτε) Μπλόκμπεργκ ὀνομάζονται καὶ πολλές ἄλλες κορυφές στὴ Γερμανία πού μ' αὐτὲς συνδέονται δεισιδαιμονικοὶ μῦθοι γιὰ «κακά πνεύματα».

και όλα τα εμπόδια μετατρέπονται στο Ίερό. Με τον τρόπο αυτό ο Άγιος Σάντσο έχει ήδη πετύχει το αποτέλεσμα ώστε κάθε τι ξένο να γίνεται γι' αυτόν μια άπλη ψευδαίσθηση, μια άπλη ιδέα. από την οποία απελευθερώνεται με το να διαμαρτύρεται άπλως έναντιον της και με το να δηλώνει ότι δεν έχει αυτή την ιδέα. Όπως ακριβώς είδαμε στην περίπτωση του έγωιστή που δε βρίσκεται σε συμφωνία με τον έαυτό του: οι άνθρωποι δεν έχουν παρά να αλλάξουν τη συνείδησή τους για να τα κάνουν όλα στον κόσμο all right (έν τάξει).

Όλη μας ή περιγραφή έχει δείξει πώς ο Άγιος Σάντσο έχει κάνει κριτική σε όλες τις πραγματικές σχέσεις λέγοντάς τες ότι είναι το «Ίερό», και πώς τις καταπολεμά καταπολεμώντας την ιερή του ιδέα γι' αυτές. Αυτό το άπλο τέχνασμα του να μετατρέπεται το κάθε τι στο Ίερό, το πέτυχε, όπως είδαμε λεπτομερειακά πιο πάνω, ο Ζάκ λε Μπονόμε θεωρώντας με καλή πίστη τις ψευδαισθήσεις της φιλοσοφίας, την ιδεολογική, θεωρησιακή έκφραση της πραγματικότητας αποσπασμένης από την εμπειρική της βάση, για πραγματικότητα, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που θεώρησε λαθεμένα τις ψευδαισθήσεις του μικροαστού σχετικά με την αστική τάξη σαν την «ιερή ουσία» της αστικής τάξης και μπόρεσε έπομένως να φανταστεί ότι έπρόκειτο άπλως για ζήτημα χειρισμού σκέψεων και ιδεών. Με την ίδια εύκολια οι άνθρωποι μετατράπηκαν στο «Ίερό», γιατί αφού οι σκέψεις τους αποσπάστηκαν από αυτούς τους ίδιους και από τις εμπειρικές τους σχέσεις, έγινε δυνατό να θεωρηθούν οι άνθρωποι σαν άπλοι φορείς αυτών των σκέψεων και έτσι, λόγω χάρη, ο αστός μετατράπηκε στον ιερό φιλελεύθερο.

Η θετική σχέση του Σάντσο — που σε τελευταία ανάλυση είναι εύπιστος — απέναντι στο Ίερό (μια σχέση που την ονομάζει σε β α σ μ ο) παρουσιάζεται επίσης με το όνομα «αγάπη». «Αγάπη» σημαίνει μια σχέση που αναγνωρίζει τον «Άνθρωπο», το Ίερό, το Ίδεώδες, το υπέρτατο όν, ή μια τέτια ανθρώπινη, ιερή, ιδεώδη, βασική σχέση. Κάθε τι λοιπόν που άλλου χαρακτηρίστηκε σαν ύπαρξη του «Ι ε ρ ο υ, λ. χ., το κράτος, οι φυλακές, τα θασανιστήρια, ή αστυνομία, το εμπόριο και οι δολοηψίες, κτλ., ο Σάντσο μπορεί επίσης να το θεωρεί σαν «ένα άλλο παράδειγμα» της «αγάπης». Αυτή ή καινούργια ονοματολογία του επιτρέπει να γράφει καινούργια κεφάλαια γι' αυτά που έχει ήδη ρητά απορίψει βάζοντάς τους την έτικετα του ιεροῦ και του σεβασμοῦ. Είναι με μια ιερή μορφή ή παλιά ιστορία για τις κατσίκες της βοσκοπούλας

Τορράλδα.¹ Και όπως κάποτε, με τή βοήθεια αυτής τής ιστορίας, οδήγησε τόν κύριό του από τήν μύτη, έτσι τώρα οδηγεί τόν έαυτό του και τò κοινò από τή μύτη μέσα σέ ðλο τò βιβλίο χωρίς, ώστόσο, νά είναι σέ θέση νά διακόψει τήν ιστορία του έτσι έξυπνα, όπως έκανε εκείνους τούς παλιούς καιρούς, όταν ήταν ακόμα ένας γήινος ίπποκόμος. Γενικά, από τόν καιρό τής αγιοποίησής του, ó Σάντσο έχει χάσει ðλη του τήν έμφυτη πονηρία.

Ή πρώτη δυσκολία φαίνεται ðτι προκύπτει έπειδή αυτό τò ΄Ιερό είναι καθεαυτό πολύ διαφορετικό, έτσι ώστε κατά τήν κριτική κάποιου συγκεκριμένου ίερού πράγματος θά πρέπει νά αφίσει κανείς τήν ιερότητα έξω από τò λογαριασμό και νά κάνει κριτική στο ίδιο τò συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ο "Άγιος Σάντσο αποφεύγει τò ναυάγιο πάνω σ' αυτό τò σκόπελο παρουσιάζοντας κάθε τι τò συγκεκριμένο σάν απλώς ένα «παράδειγμα» τού ΄Ιερού. Άκριθώς όπως στή «Λογική» τού Χέγκελ είναι αδιάφορο αν τò άτομο τής Φυσικής ή ή προσωπικότητα προβάλλεται για νά εξηγήσει τήν «ύπαρξη καθεαυτή», ή αν τò ήλιακό σύστημα, ή ó μαγνητισμός ή ó σεξουαλικός έρωτας προβάλλεται σάν παράδειγμα τής έλξης. Άν λοιπόν τò «Βιβλίο» είναι γεμάτο με παράδειγματα, αυτό δέν είναι καθόλου τυχαίο, αλλά έχει τες ρίζες του μέσα στην έσώτατη ούσια τής μεθόδου πού χρησιμοποιεί κατά τήν έκθεση τών απόψεών του. Πρόκειται για τή «μοναδική» δυνατότητα τού Άγιου Σάντσο νά δημιουργεί τήν ψευδαισθηση κάποιου περιεχόμενου, πού τò πρωτότυπό της μπορούμε ήδη νά τò βρούμε στον Θεοβάντες, αφού και ó Σάντσο μιλάει ðλο τόν καιρό με παραδείγματα. Έτσι ó Σάντσο μπορεί και λέει: «Ένα άλλο παράδειγμα τού ΄Ιερού» (χωρίς συμφέρον) «είναι ή έργασία». Θα μπορούσε νά προσθέσει: ένα άλλο παράδειγμα είναι τò κράτος, ένα άλλο είναι ή οικογένεια, και ένα άλλο είναι ή γαιοπρόσδος, ένα άλλο είναι ó Άγιος ΄Ιακώβ (ó Άγιος Ζάκ λέ μπονόμ), ένα άλλο είναι ή Άγία Ούρσουλα και οί έντεκα χιλιάδες παρθένες της. Πραγματικά, στή φαντασία του, ðλα αυτά τά πράγματα έχουν τούτο τò κοινό: ðτι αποτελούν τήν ένσάρκωση τού «΄Ιερού». Άλλά ταυτόχρονα είναι τελείως διαφορετικά πράγματα, και αυτό ακριθώς είναι πού τά κάνει νά είναι προσδιορισμένα. Στο βαθμό πού μιλάει κανείς για αυτά από τήν άποψη τού προσδιορισμένου τους χαρακτήρα, μιλάει για αυτά σάν κάτι τò ðχι «΄Ιερό».

Ή έργασία δέν είναι γαιοπρόσδος, και ή γαιοπρόσδος δέν είναι

1. Ύπαινιγμός σέ επεισόδιο στο Δόν Κιχώτη τού Θεοβάντες.

τὸ κράτος. Αὐτὸ πού πρέπει ἐπομένως νὰ γίνεῖ εἶναι νὰ ὀριστεῖ τί εἶναι τὸ κράτος, ἢ γαιοπρόσδος καὶ ἢ ἐργασία ἔξω ἀπὸ τὴ φανταστικὴ τους ἱερότητα, καὶ ὁ Ἅγιος Μάξ τὸ πετυχαίνει αὐτὸ τὸ πράγμα μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο. Προφασίζεται ὅτι μιλάει γιὰ τὸ κράτος, τὴν ἐργασία, κτλ., καὶ ὕστερα δηλώνει ὅτι «τὸ» κράτος εἶναι ἡ πραγματικότητα κάποιας ἰδέας — τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλληλεγγύης, τοῦ ὑπαρκτοῦ, τῆς ἐξουσίας πάνω σὰ ἄτομα, καὶ — μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς παύλος — τοῦ «Ἱεροῦ», ἀλλὰ θὰ μπορούσε αὐτὸ νὰ τὸ εἶχε πεῖ εὐθὺς ἐξαρχῆς. Ἡ λέει γιὰ τὴν ἐργασία ὅτι θεωρεῖται ὡς ἓνα καθήκον ζωῆς, μιὰ ἀποστολή, ἓνας προορισμός — τὸ «Ἱερό». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ κράτος καὶ ἡ ἐργασία κατατάσσονται πρῶτα ἀπ' ὅλα σ' ἓνα εἰδικὸ εἶδος τοῦ Ἱεροῦ, πού ἐτοιμάστηκε ἀπὸ τὰ πρὶν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος ὁ Ἱερό διαλύεται ὕστερα πάλι στὸ γενικὸ «Ἱερό». Καὶ ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ συμβοῦν χωρὶς νὰ εἰπωθεῖ τίποτε γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὸ κράτος. Τὰ ἴδια παλιὰ πράγματα μποροῦν ὕστερα νὰ ἀναμυρηκάζονται σὲ κάθε κατάλληλη ἐυκαιρία, γιατί κάθε τι πού εἶναι ἐπιφανειακὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς κριτικῆς τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Σάντσο μας ἀπλῶς σὰ μιὰ δικαιολογία γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι οἱ ἀφηρημένες ἰδέες καὶ οἱ ιδιότητες πού ἔχουν μετατραπῆ σὲ ὑποκείμενα (πού δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ κατάλληλα συναρμοσμένα Ἱερά, πού ἓνα ἀρκετὸ ἀπόθεμά τους διατηρεῖται πάντοτε σὲ ἐφεδρεία) εἶναι αὐτὸ πού ὁ Σάντσο τὸ εἶχε φτιάξει εὐθὺς ἐξαρχῆς, δηλ., τὸ Ἱερό. Πραγματικὰ ἔχει ἀναγάγει τὸ κάθε τι στὴν ἐξαντλητικὴ του κλασικὴ ἔκφραση, λέγοντας γι' αὐτὸ ὅτι εἶναι ἓνα «ἄλλο παράδειγμα τοῦ Ἱεροῦ». Οἱ ὀρισμοὶ πού τοὺς ἔχει ἐπιλέξει ἀπὸ ὅσα ἔχει ἀκουστὰ καὶ πού ὑποτίθεται ὅτι σχετίζονται μὲ τὸ περιεχόμενο, εἶναι τελείως ἐπιφανειακοί, καὶ ἂν τοὺς ἐξετάσουμε ἀπὸ πρὸς κοντὰ βρίσκουμε ἐπίσης, ὅτι δὲ μᾶς προσφέρουν οὔτε ὀρισμούς οὔτε περιεχόμενο καὶ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἀνοησιῆς ἀγράμματων ἀνθρώπων. Ὁ καθένας θέβαια μπορεῖ νὰ ἀφομοιώσει αὐτὴ τὴ φτηνὴ «δεξιότηχία τῆς σκέψης» πού ξεμπερδεύει στὰ γρήγορα μὲ ὅποιοδήποτε θέμα ἀκόμα καὶ προτοῦ νὰ ξέρει ὅ,τιδήποτε γι' αὐτό, καὶ μάλιστα ὄχι σὲ δέκα λεπτά, ὅπως ἀναφέρεται πρὸς πάνω, ἀλλὰ μονάχα σὲ πέντε. Στὸ «Σχόλιο» ὁ Ἅγιος Σάντσο μᾶς ἀπειλεῖ μὲ «π ρ α γ μ α τ ε ἱ ε ς» γιὰ τὸν Φώυερμπαχ, τὸ σοσιαλισμὸ, τὴν ἀστικὴ κοινωνία, καὶ μονάχα τὸ Ἱερό ξέρει γιὰ τί ἄλλο. Προσυρινά, μποροῦμε νὰ περιορίσουμε αὐτὲς τὶς πραγματεῖες στὴν ἀπλούστατη ἔκφρασή τους κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο:

Π ρ ὠ τ η π ρ α γ μ α τ ε ἱ α : Ἐνα ἄλλο παράδειγμα τοῦ Ἱεροῦ εἶναι ὁ Φ ὠ ὕ ε ρ μ π α χ.

Δεύτερη πραγματεία: "Ένα άλλο παράδειγμα του 'Ιεροῦ είναι ὁ σοσιαλισμός.

Τρίτη πραγματεία: "Ένα άλλο παράδειγμα του 'Ιεροῦ είναι ἡ ἀστική κοινωνία.

Τέταρτη πραγματεία: "Ένα άλλο παράδειγμα του 'Ιεροῦ είναι ἡ «πραγματεία» κατὰ τὸν τρόπο τοῦ «Στίρνερ».

Κτλ., ἐπ' ἄπειρον.

Ὁ δεύτερος σκόπελος πού πάνω του ὁ "Άγιος Σάντσο, ἂν σκέφτονταν λίγο, θὰ σκόνταφε ἀναπόφευκτα καὶ θὰ ναυαγοῦσε, εἶναι ἡ ἴδια του ἢ θεβαίωση, ὅτι κάθε ἄτομο ξεχωρίζει τελείως ἀπὸ κάθε ἄλλο, εἶναι μοναδικό. Μιὰ καὶ κάθε ἄτομο εἶναι τελείως διαφορετικό ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο, δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ἀναγκαῖο ὅτι κάθε τι πού εἶναι: ξένο. ἱερὸ γιὰ ἓνα ἄτομο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπίσης ἔτσι καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο ἄτομο. Μάλιστα δὲ μ π ο ρ ε ἶ νὰ εἶναι. Καὶ τὸ κοινὸ ὄνομα πού χρησιμοποιεῖται, ὅπως κράτος, θρησκεία, ἠθική, κτλ., δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς παραπλανήσει, γιὰ αὐτὰ τὰ ὀνόματα εἶναι μονάχα ἀφαιρέσεις τῆς πραγματικῆς στάσης τῶν ξεχωριστῶν ἀτόμων, καὶ αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα, σὰν ἀποτέλεσμα τῆς τελείως διαφορετικῆς στάσης πρὸς αὐτὰ ἀπὸ μέρους τῶν ξεχωριστῶν ἀτόμων, γίνονται γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ τελευταῖα μ ο ν α δ ι - κ ἄ ἀντικείμενα, ἄρα τελείως διαφορετικὰ ἀντικείμενα, πού μονάχα τὸ ὄνομά τους εἶναι κοινό. Συνεπῶς, ὁ "Άγιος Σάντσο θὰ μπορούσε τὸ πολὺ νὰ ἔχει πει: γιὰ μένα, τὸν "Άγιο Σάντσο, τὸ κράτος, ἢ θρησκεία κτλ., εἶναι τὸ Ξένο, τὸ 'Ιερό. Ἄντι γι' αὐτό, πρέπει νὰ τὰ κάνει τὸ ἀπόλυτα 'Ιερό, τὸ 'Ιερό γιὰ ὅλα τὰ ἄτομα — πῶς ἄλλιως θὰ μπορούσε νὰ κατασκευάσει τὸ «Ἐγώ» του, τὸν ἐγωιστὴ του σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του, κτλ., πῶς ἄλλιως θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἔχει γράψει ὀλόκληρο τὸ «Βιβλίο» του; Τὸ πόσο λίγο τοῦ συμβαίνει νὰ κάνει τὸ κάθε «Μοναδικό» μέτρο τῆς δικῆς του «μοναδικότητος», τὸ πόσο πολὺ χρησιμοποιεῖ τὴ δικιά του «μοναδικότητα» σὰν ἓνα μέτρο, σὰν ἓνα ἠθικὸ κανόνα, πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοστῆ πάνω σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἄτομα, πού τὰ βάζει μὲ τὴ βία σὰν ἓνας ἀληθινὸς ἠθικολόγος, πάνω στὴν προκρούστεια κλίνη του, ὅλα αὐτὰ εἶναι κιόλας φανερά καὶ ἀπὸ τὴν κρίση του γιὰ τὸν μακαρίτη καὶ ξεχασμένο Κλόπστοκ.¹ Ἄντιπαραθέτει στὸν Κλόπστοκ τὸ ἠθικὸ ἀξίωμα ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει υἱοθετήσει μιὰ «στάση ἀπέναντι στὴ θρησκεία»

¹ Φρειδερίκος Γκοτλιμπ Κλόπστοκ (1724-1803) · διάσημος Γερμανὸς ποιητής, συγγραφέας τῆς Μ ε σ σ ι ἄ δ α ς "Ένας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἐκπροσώπους τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ Γερμανία

τελείως δική του», και θα κατέληγε τότε όχι σε μιὰ θρησκεία δική του, πράγμα που θα ήταν τὸ ὀρθὸ συμπέρασμα (ἓνα συμπέρασμα πού ὁ ἴδιος ὁ «Στίρνερ» τὸ θγάζει ἀμέτρητες φορές, λ.χ., ἀναφορικά μὲ τὸ χρῆμα), ἀλλὰ σε μιὰ «διάλυση καὶ ἀπορρόφηση τῆς θρησκείας» (σ. 85), σ' ἓνα γενικό, ἀντὶ γιὰ ἓνα προσωπικό, μοναδικὸ ἀποτέλεσμα. Σάμπως ὁ Κλόπστοκ νὰ μὴν εἶχε φτάσει σε μιὰ «διάλυση καὶ ἀπορρόφηση τῆς θρησκείας», καὶ μάλιστα σε μιὰ ἐντελῶς προσωπική, μοναδική διάλυση, τέττα πού σ' αὐτὴ μόνον ὁ μοναδικὸς αὐτὸς Κλόπστοκ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει «καταλήξει», μιὰ διάλυση πού τὴ μοναδικότητά της θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ τὴ δεῖ ὁ «Στίρνερ» ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀποτυχημένες ἀπομιμήσεις του. Ἡ στάση τοῦ Κλόπστοκ ἀπέναντι στὴ θρησκεία ὑποτίθεται ὅτι δὲν εἶναι ἡ «δική του», παρόλο πού τοῦ εἶναι ἐντελῶς χαρακτηριστική, καὶ εἶναι πραγματικά μιὰ σχέση πρὸς τὴ θρησκεία πού ἔκανε τὸν Κλόπστοκ Κλόπστοκ. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὴ θρησκεία θὰ ἦταν «δική του» μονάχα ἂν θὰ εἶχε συμπεριφερθεῖ πρὸς αὐτὴν ὅχι σὰν Κλόπστοκ ἀλλὰ σὰν ἓνας σύγχρονος Γερμανὸς φιλόσοφος.

Ὁ «ἐγωιστὴς μὲ τὴ συνηθισμένη ἔννοια», πού δὲν εἶναι τόσο πειθίγιος σὰν τὸν Σέλιγκα καὶ πού ἔχει ἤδη πῶς πάνω προβάλει κάθε εἶδους ἀντιρρήσεις, διατυπώνει τῶρα τὴν ἀκόλουθη ἀντίρρηση ἐναντίον τοῦ ἀγίου μας: ἐδῶ στὸν πραγματικὸ κόσμον ἐνδιαφέρομαι, ὅπως τὸ ξέρω πολὺ καλά — rien pour la gloire! — μὲ τὸ δικό μου συμφέρον καὶ μὲ τίποτε ἄλλο. Πλάι σ' αὐτὸ χαίρομαι νὰ σκέφτομαι ὅτι εἶμαι ἀθάνατος καὶ μπορῶ νὰ ἔχω κέρδος ἐπίσης καὶ στὸν οὐρανό. Θὰ ἔπρεπε ἄραγε νὰ θυσιάσω αὐτὲς τὶς ἐγωιστικὲς ιδέες γιὰ χάρη τῆς ἀπλῆς συνείδησης τοῦ ἐγωισμοῦ, σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του, πού δὲ θὰ μοῦ ἀποδώσει οὔτε πεντάρη; Οἱ φιλόσοφοι μοῦ λένε πῶς αὐτὸ εἶναι ἀπάνθρωπο. Καὶ τί μὲ νοιάζει; Δὲν εἶμαι μιὰ ἀνθρώπινη ὑπαρξη; Δὲν εἶναι ἀνθρώπινο κάθε τι πού κάνω, δὲν εἶναι ἀνθρώπινο ἐπειδὴ τὸ κάνω, καὶ μπορεῖ καθόλου νὰ μὲ νοιάζει «κάτω ἀπὸ ποιά ταμπέλα» κατατάσσουν οἱ ἄλλοι τὶς πράξεις μου; Ἐσὺ Σάντσο, πού βέβαια εἶσαι ἐπίσης ἓνας φιλόσοφος, ἀλλὰ χρεωκοπημένος φιλόσοφος — καὶ ἐξαιτίας τῆς φιλοσοφίας σου δὲ διαθέτεις καμιά ἐμπορική πίστη, καὶ ἐξαιτίας τῆς χρεωκοπίας σου δὲ διαθέτεις καμιά ἰδεολογική πίστη — μοῦ λές ὅτι ἡ στάση μου ἀπέναντι στὴ θρησκεία δὲν εἶναι ἡ δική μου προσωπική στάση. Αὐτὸ ἐπομένως πού λές εἶναι τὸ ἴδιο μ' αὐτὸ πού μοῦ λένε οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι, ἀλλὰ στὴν περίπτωσή τὴ δική σου, ὅπως συνήθως, χάνει κάθε σημασία, μιὰ καὶ ἐσὺ

1. Τίποτε γιὰ τὴ δόξα (γαλλικὸ στὸ πρωτότυπο)

ονομάζεις «ιδιαιτέρο» αυτό που εκείνοι ονομάζουν «άνθρώπινο». Θα μπορούσες να μιλήσεις για οποιαδήποτε άλλη «ιδιαιτερότητα» πέρα από τη δικιά σου και να μετατρέψεις τη δική σου σχέση σε μια γενική πάλι σχέση; Κατά το δικό μου τρόπο, και η δικιά μου στάση απέναντι στη θρησκεία είναι επίσης κριτική. Πρώτα - πρώτα δε διστάζω να τη θυσιάσω, από τη στιγμή που θέλει να αναμιχθεί στο commerce (εμπόριο) μου. Δεύτερο, στις οικονομικές μου υποθέσεις είναι χρήσιμο για μένα να θεωρούμαι σά θρησκός (όπως είναι χρήσιμο για τον προλατάριό μου, να αποχτήσει τουλάχιστο στον ούρανό την πίττα που τρώω έδω στη γη). Και τελικά, κάνω τον ούρανό ιδιοκτησία μου. Είναι une propriété ajoutée à la propriété (μια ιδιότητα που έχει προστεθεί στην ιδιοκτησία), αν και ήδη ο Μοντεσκιέ, που όπως και να το κάνουμε ήταν πολύ διαφορετικός τύπος ανθρώπου από σένα, προσπάθησε να με πείσει ότι αυτό είναι une terreur ajoutée à la terreur (μια τρομοκρατία που έχει προστεθεί στην τρομοκρατία). Η στάση μου απέναντι στον ούρανό δεν είναι σαν τη στάση οποιουδήποτε άλλου προσώπου, και εξαιτίας της μοναδικής στάσης που υιοθετώ απέναντι σ' αυτόν, είναι ένα μοναδικό αντικείμενο, ένας μοναδικός ούρανός. Επομένως, το πολύ - πολύ, κάνετε κριτική στην ιδέα σας για τον ούρανό μου, αλλά όχι στον ούρανό μου. Κι ως άφισουμε πιά την άθανασία! Έδω γίνεσαι άπλως γελοίος. Απαρνούμαι τον εγωισμό μου — όπως λές για να ευχαριστήσεις τους φιλόσοφους — γιατί τον κάνω άθανατο και δηλώνω ότι οι νόμοι της φύσης και της σκέψης είναι άκυροι και άνυπαρκτοι, από τη στιγμή που θέλουνε να δώσουνε στην ύπαρξή μου έναν προσδιορισμό που δεν παράγεται από μένα τον ίδιο και είναι εξαιρετικά δυσάρεστος για μένα, δηλαδή το θάνατο. Ονομάζεις την άθανασία «άθλια σταθερότητα» — σάμπως να μη μπορούσα να ζω πάντοτε μια ζωή «γεμάτη γεγονότα» όσο το εμπόριο άνθει σ' αυτόν ή τον άλλον κόσμο και μπορώ να ασχοληθώ με άλλα πράγματα έξω από το «Βιβλίο» σου. Και τί μπορεί να είναι «σταθερότερο» από το θάνατο, που παρά τη θέλησή μου βάζει τέρμα στην κίνησή μου και με δυθίζει στο γενικό, στη φύση, στο γένος, στο Ίερό; Κι ως έρθουμε τώρα στο κράτος, το νόμο, την αστυνομία! Για πολλά «Εγώ» μπορούν αυτά να φαίνονται σαν ξένες δυνάμεις. Αλλά εγώ ξέρω ότι είναι οι δικές μου δυνάμεις. Στο μεταξύ — και στο σημείο αυτό ο άστος, αυτή τη φορά με μια χαριτωμένη κίνηση του κεφαλιού, γυρίζει και πάλι την πλάτη του στον Άγιό μας — στο βαθμό που με άφορα, συνεχίζω να κοιμάζω έναντιον της θρησκείας, του ούρανού, του Θεού κτλ. Ξέρω ωστόσο, ότι σε κάθε τι που

μὲ ἐνδιαφέρει — ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἀξία, τιμὴ, χρῆμα, ἀγορὰ καὶ πούληση — ἐσὺ βλέπεις πάντοτε κάτι τὸ «ἰδιαίτερο».

Εἶδαμε πρὶν λίγο, πόσο τὰ ἄτομα διαφέρουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ πάλι κάθε ἄτομο διαφοροποιεῖται μέσα στὸν ἑαυτό του. Ἔτσι, μὲ τὸ νὰ σκέφτεται τὸν ἑαυτό του σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἰδιότητες, δηλ., μὲ τὸ νὰ βλέπει, νὰ ὀρίζεῖ τὸ «Ἐγώ» του μέσο ἑνὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς προσδιορισμούς, ὁ Ἅγιος Σάντσο μπορεῖ ὕστερα νὰ ὀρίσει τὸ ἀντικείμενο τῶν ἄλλων ἰδιοτήτων καὶ αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς ἄλλες ἰδιότητες σὰν τὸ Ξένο, τὸ Ἱερὸ. Καὶ μπορεῖ νὰ κάνει τὸ ἴδιο μὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἰδιότητες μὲ τὴ σειρά. Ἔτσι λόγου χάρι, αὐτὸ πού εἶναι ἀντικείμενο γιὰ τὴ σάρκα του εἶναι τὸ Ἱερὸ γιὰ τὸ πνεῦμα του, ἢ αὐτὸ πού εἶναι ἀντικείμενο γιὰ τὴν ἀνάγκη του γιὰ ἀνάπαυση, εἶναι τὸ Ἱερὸ γιὰ τὴν ἀνάγκη του γιὰ κίνηση. Ἡ μετατροπὴ πού κάνει, καὶ πού τὴν περιγράψαμε πιὸ πάνω, κάθε δράσης καὶ ἀδράνειας σὲ ἄρνηση τοῦ ἑαυτοῦ της βασίζεται πάνω σ' αὐτὸ τὸ τέχνασμα. Ἐπιπλέον τὸ «Ἐγώ» του δὲν εἶναι π ρ α γ μ α τ ι - κ ὸ «Ἐγώ», ἀλλὰ μονάχα τὸ «Ἐγώ» τῶν ἐξισώσεων πού δώσαμε πιὸ πάνω, τὸ ἴδιο «Ἐγώ» πού στὴν τυπικὴ λογικὴ, στὴ θεωρία τῶν κρίσεων, παρουσιάζεται σὰ Γάιος.¹

«Ἐνα ἄλλο παράδειγμα», δηλαδή ἓνα πιὸ γενικὸ παράδειγμα τῆς ἀγιοποίησης τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ μετατροπὴ τῶν πρακτικῶν συγκρούσεων, δηλ., τῶν συγκρούσεων ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ τὶς πραγματικὲς συνθηκὲς τῆς ζωῆς τους, σὲ ἰδεατὲς συγκρούσεις, δηλ., σὲ συγκρούσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ἄτομα καὶ στὶς ἰδέες πού διαμορφώνουν ἢ ἀποκοτῶν στὰ κεφάλια τους. Κι αὐτὸ τὸ τέχνασμα εἶναι ἐπίσης ἐξαιρετικὰ ἀπλό. Ὅπως προηγουμένα ὁ Ἅγιος Σάντσο ἐθεώρησε τὶς σκέψεις τῶν ἀτόμων σὰν κάτι πού ὑπάρχει ἀνεξάρτητα, ἔτσι κι ἐδῶ ἀπομονώνει τὴν ἰδεατὴ ἀντανάκλαση τῶν πραγματικῶν συγκρούσεων ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς συγκρούσεις καὶ τοὺς δίνει ἀνεξάρτητη ὑπαρξή. Οἱ πραγματικὲς ἀντιφάσεις πού μέσα τους βρίσκεται τὸ ἄτομο, μετατρέπονται σὲ ἀντιφάσεις τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν ἰδέα του ἢ, ὅπως τὸ ἐκφράζει καὶ ὁ Ἅγιος Σάντσο περισσότερο ἀπλά, σὲ ἀντιφάσεις μὲ τὴν ἰδέα σ ἄ τ ἔ τ ι α , μὲ τὸ Ἱερὸ. Ἔτσι τὰ καταφέρνει νὰ μετατρέψει τὴν πραγματικὴ σύγκρουση, τὴν ἀρχικὴ πηγὴ τῆς ἰδεατῆς τῆς ἀντανάκλασης, στὴ συνέπεια αὐτῆς τῆς ἰδεολογικῆς ψευδαίσθησης. Ἔτσι καταλήγει στὸ ἀποτέλεσμα ὅτι δὲν ὑπάρχει

1. Λατινικὸ ὄνομα πού χρησιμοποιεῖται στὴ θεωρία τῆς τυπικῆς Λογικῆς γιὰ νὰ δηλώνει ἓναν ὁποιοδήποτε ἄνθρωπο. Λ.χ. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοὶ Ὁ Γάιος εἶναι ἄνθρωπος. Ἄρα ὁ Γάιος εἶναι θνητός.

ζήτημα πρακτικής κατάργησης τῆς πρακτικῆς σύγκρουσης, ἀλλὰ μονάχα ἀποκλήρυξης τῆς ιδέας αὐτῆς τῆς σύγκρουσης, μιᾶς ἀποκλήρυξης πού αὐτός, σάν ἕνας καλὸς ἠθικολόγος, παρακινεῖ ἐπίμονα τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν πραγματοποιήσουν.

Ἄφου πιά ὁ Ἅγιος Σάντσο μετέτρεψε ὅλες τὶς ἀντιφάσεις καὶ συγκρούσεις πού μέσα τους βρίσκεται τὸ ἄτομο σὲ ἀπλὲς ἀντιφάσεις καὶ συγκρούσεις τοῦ ἀτόμου μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὶς ιδέες του, μὲ μιὰν ιδέα πού ἔχει γίνεи ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτὸν καὶ πού τὸν ἔχει ὑποτάξει στὸν ἑαυτὸ τῆς καί, ἐπομένως, εὐκολα μετατρέπεται στὴν ιδέα, τὴν ἱερὴν ιδέα, τὸ Ἴερὸ — ὕστερα ἀπ' αὐτὰ μόνο ἕνα πράγμα μένει γιὰ τὸ ἄτομο νὰ κάνει: νὰ ἁμαρτήσῃ ἐναντίον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νὰ κάνει μιὰν ἀφαίρεση αὐτῆς τῆς ιδέας καὶ νὰ δηλώσῃ ὅτι τὸ Ἴερὸ εἶναι ἕνα φάντασμα. Αὐτὴ ἡ λογικὴ ἐξαπάτηση πού τὸ ἄτομο ἀσκεῖ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ ἅγιός μας τὴ θεωρεῖ σὰ μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες προσπάθειες τοῦ ἐγωιστῆ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως, ὁ ὁποιοσδήποτε μπορεῖ νὰ δεῖ πόσο εὐκολο εἶναι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ δηλώνει, ὅτι ἀπὸ ἐγωιστικὴ ἄποψη ὅλες οἱ συγκρούσεις καὶ τὰ κινήματα πού συμβαίνουν ἱστορικὰ εἶναι δευτερεύοντα, χωρὶς νὰ ξέρει ὅ,τιδήποτε γι' αὐτὰ. Γιὰ νὰ κάνει κανεὶς αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀποσπάσῃ λίγες φράσεις πού συνήθως χρησιμοποιοῦνται σὲ τέτιες περιπτώσεις, νὰ τὶς μετατρέψῃ, κατὰ τὸν τρόπο πού εἴπαμε, στὸ «Ἴερὸ», νὰ περιγράψῃ τὰ ἄτομα σάν ὑποταγμένα σ' αὐτὸ τὸ Ἴερὸ, καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸ του σάν ἄνθρωπο πού καταφρονεῖ τὸ «Ἴερὸ σάν τέτιο».

Μιὰ ἄλλη διακλάδωση αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ τεχνάσματος, καὶ στὴν πραγματικότητα ὁ ἀγαπημένος ἐλιγμός τοῦ ἀγίου μας, εἶναι ἡ ἐκμετάλλευση τῶν λέξεων πεπρωμένο, προορισμός, καθήκον, κτλ., πού μ' αὐτὲς γίνεται ἐξαιρετικὰ εὐκολο γι' αὐτὸν νὰ μετατρέψῃ ὅ,τιδήποτε τοῦ ἀρέσει στὸ Ἴερὸ. Γιατὶ στὸν προορισμό, τὸ πεπρωμένο, τὸ καθήκον, κτλ., τὸ ἄτομο ἐμφανίζεται στὴ δικιά του φαντασία σάν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι πραγματικὰ εἶναι, σάν τὸ Ξένο, ἄρα σάν τὸ Ἴερὸ, καὶ προωθεῖ τὴν ιδέα του γιὰ τὸ τί πράγμα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σάν Δίκαιος, Ἰδεώδης, Ἴερὸς, σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴν πραγματικὴ του ὑπαρξη. Ἔτσι, ὅταν τοῦ εἶναι ἀναγκαῖο, ὁ Ἅγιος Σάντσο μπορεῖ νὰ μετατρέψῃ τὸ κάθε τι στὸ Ἴερὸ μὲ τὴ βοήθεια τῆς παρακάτω σειρᾶς ἀπὸ παραθέσεις: νὰ δώσει κανεὶς ἕναν προορισμὸ στὸν ἑαυτὸ του, δηλ., νὰ ἐπιλέξῃ ἕναν προορισμὸ (βάλτε ἐδῶ ὅποιο περιεχόμενο σὰς ἀρέσει) γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, νὰ ἐπιλέξῃ ἕναν ἱερὸ προορισμὸ, νὰ ἐπιλέξῃ κανεὶς τὸν προορισμὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του σάν Ἴερὸ, δηλ., νὰ ἐπιλέξῃ τὸ Ἴερὸ σάν προορισμὸ. Ἡ: νὰ εἰ-

ναι προορισμένους, δηλ., να έχει έναν προορισμό, να έχει τὸ ν προορισμό, τὸν ἱερό προορισμό, τὸν προορισμὸν ὡς ἱερό, τὸ ἱερό ὡς προορισμό, τὸ ἱερό γιὰ προορισμό, τὸν προορισμὸν τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ τώρα βέβαια τὸ μόνο ποῦ τοῦ μένει εἶναι νὰ παρακινεῖ μὲ ζῆλο τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐπιλέγουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὸν προορισμὸν τῆς ἀπουσίας ὅποιουδήποτε προορισμοῦ, τὸ πεπρωμένο τῆς ἀπουσίας ὅποιουδήποτε πεπρωμένου, τὸ καθήκον τῆς ἀπουσίας ὅποιουδήποτε καθήκοντος — ἂν καὶ μέσα σὲ ὁλόκληρο τὸ «Βιβλίον», «μέχρι καὶ συμπεριλαμβανομένου» τοῦ «Σχόλιου», δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιλέγει πεπρωμένα γιὰ τὸ λαό, νὰ θάζει στὸ λαὸ καθήκοντα καί, ὡς ἕνας προφήτης στὴν ἐργασία, νὰ τοὺς καλεῖ στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ ἀληθινοῦ ἐγωισμοῦ, ποῦ ὡς πρὸς αὐτὸ βέβαια ἰσχύει: πολλοὶ οἱ κλητοὶ ἀλλὰ μόνον ἕνας ὁ ἐκλεκτός — ὁ Οὐκόνελ.¹

Εἶδαμε ἤδη πῶς ὁ Ἅγιος Σάντσο ἀποχωρίζει τὶς ἰδέες τῶν ἀτόμων ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ζωῆς τους, ἀπὸ τὶς πρακτικὰ τους συγκρούσεις καὶ ἀντιφάσεις, γιὰ νὰ τὶς μετατρέψει ὕστερα στὸ ἱερό. Τώρα αὐτὲς οἱ ἰδέες ἐμφανίζονται μὲ τὴ μορφή τοῦ πεπρωμένου, τοῦ προορισμοῦ, τῶν καθήκοντων. Γιὰ τὸν Ἅγιο Σάντσο ὁ προορισμὸς ἔχει μιὰ διπλὴ μορφή. Πρῶτο, ὡς προορισμὸς ποῦ ἄλλοι ἐπιλέγουν γιὰ μένα — ποῦ παραδείγματά του εἶχαμε ἤδη πῶς ἄνω στὴν περίπτωση τῶν ἐφημερίδων ποῦ εἶναι γεμάτες ἀπὸ πολιτικὴ καὶ τῶν φυλακῶν ποῦ ὁ Ἅγιός μας τὶς πῆρε λαθεμένα γιὰ οἴκους ἠθικοῦ σωφρονισμοῦ. (*) Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ ὁ προορισμὸς ἐμφανίζεται ὡς ἕνας προορισμὸς ποῦ σ' αὐτὸν πιστεύει τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο. Ἄν τὸ «Ἐγώ» τὸ ἀποσπᾶσθε ἀπὸ ὅλες τὶς ἐμπειρικές του συνθήκες τῆς ζωῆς, τὴ δραστηριότητά του, τοὺς ὁρους τῆς ὑπαρξῆς του, ἂν τὸ ἀποσπᾶσθε ἀπὸ τὸν κόσμον ποῦ ἀποτελεῖ τὴ βάση του καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ σῶμα, τότε βέβαια δὲν ἔχει ἄλλο προορισμὸ καὶ ἄλλο πεπρωμένο ἀπὸ τὸ νὰ παριστάνει τὸν Γάιο τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ καὶ νὰ βροθᾶει τὸν Ἅγιο Σάντσο νὰ φτάσει

1. Daniel O'Connell (1775-1847) Ἴρλανδὸς δικηγόρος καὶ ἀσπὸς πολιτικός, ἡγέτης τῆς φιλελεύθερης, δεξιᾶς πτέρυγας τοῦ ἱρλανδικοῦ ἐθνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος.

* /Ἀπόσπασμα διαγραμμένο στὸ χειρόγραφο/: Συζητήσαμε ἤδη ἐκτεταμένα πρῶτύτερα αὐτὸ τὸ εἶδος προορισμοῦ, ὅπου ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁρους τῆς ζωῆς μιᾶς τάξης ἀποκόβεται ἀπὸ τὰ ἄτομα ποῦ ἀποτελοῦν αὐτὴ τὴν τάξη καὶ προβάλλεται ὡς μιὰ γενικὴ ἀπαιτήση ἐφαρμόσιμη γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπου ὁ ἀσπὸς κάνει προορισμὸ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ, ποῦ ἡ ὑπαρξὴ τους τοῦ εἶναι ἀπαραίτητη.

στις έξισώσεις που δώσαμε πιο πάνω. Στον πραγματικό κόσμο, από την άλλη μεριά, όπου τα άτομα έχουν ανάγκες, έχουν ήδη και έναν προορισμό και ένα καθήκον. Και κατά το ξεκίνημα είναι ακόμα αδιάφορο, αν αυτό το κάνουν προορισμό τους επίσης και μέσα στη φαντασία τους. Είναι καθαρό ωστόσο ότι, επειδή τα άτομα διαθέτουν συνείδηση, διαμορφώνουν μιάν ιδέα αυτού του προορισμού που τους έχει δώσει ή εμπειρική τους ύπαρξη και, έτσι, δίνουν στον "Άγιο Σάντσο την ευκαιρία να πιαστεί από τη λέξη προορισμός, δηλαδή από τη νοητική έκφραση των πραγματικών συνθηκών της ζωής, και να αφήσει έξω από το λογαριασμό αυτές της ίδιες τις πραγματικές συνθήκες της ζωής. Ο προλετάριος λόγου χάρη, που όπως κάθε άλλο άτομο καλείται να ικανοποιήσει τις ανάγκες του και που δεν είναι σε θέση να ικανοποιήσει ακόμα και τις ανάγκες που έχει από κοινού με άλλους ανθρώπους, που ή ανάγκη του να δουλεύει 14 ώρες τη μέρα τον κατεβάζει στο επίπεδο του υποζύγιου, που ο συναγωνισμός τον υποβιβάζει σε ένα απλό πράγμα, ένα εμπόρευμα, που από τη θέση του σαν απλή παραγωγική δύναμη, τη μόνη θέση που του έχουν αφήσει, εκτοπίζεται από άλλες, ισχυρότερες παραγωγικές δυνάμεις — αυτός ο προλετάριος, έστω και μόνο γι' αυτούς τους λόγους, αντιμετωπίζει το πραγματικό καθήκον να κάνει επανάσταση στις συνθήκες του. Μπορεί βέβαια να φανταστεί ότι αυτό είναι ο «προορισμός» του, μπορεί επίσης, αν θέλει, να καταπιαστεί με την προπαγάνδα, να εκφράσει τον «προορισμό» του λέγοντας ότι το να κάνει αυτό ή το άλλο είναι ο ανθρώπινος προορισμός του προλετάριου, πολύ περισσότερο που ή θέση του δεν του επιτρέπει καν να ικανοποιήσει τις ανάγκες που προκύπτουν άμεσα από την ανθρώπινη φύση του. Ο "Άγιος Σάντσο δεν ενδιαφέρεται για την πραγματικότητα που βρίσκεται κάτω απ' αυτή την ιδέα, για τον πρακτικό σκοπό του προλετάριου — αρπάζεται γερά από τη λέξη «προορισμός» και λέει ότι αυτός είναι το Ίερό, και ότι ο προλετάριος είναι ο υπηρέτης του Ίερού. Είναι ο ευκολότερος τρόπος να θεωρεί κανείς τον έαυτό του ανώτερο και να «προχωρεί παραπέρα».

Ειδικά στις συνθήκες που έχουν υπάρξει ως τώρα, όπου πάντοτε κυριαρχούσε μιιά τάξη, όπου οι συνθήκες ζωής ενός ατόμου συμπίεταν πάντοτε με τις συνθήκες ζωής μιās τάξης, όπου επομένως, το πρακτικό καθήκον κάθε καινούργιας ανερχόμενης τάξης ήταν υποχρεωτικό να εμφανίζεται σε καθένα από τα μέλη της σά γ ε ν ι κ ό καθήκον, και όπου κάθε τάξη μπορούσε να ανατρέψει πραγματικά την προκάτοχή της μονάχα απελευθερώνοντας τα άτομα δ λ ω ν των τάξεων από τις ιδιαίτερες άλυσίδες που ως τότε τις εμπόδιζαν — κάτω απ' αυτές τις περιστά-

σεις ήταν βασικό να παρουσιαστεί σά γενικό ανθρώπινο καθήκον τὸ καθήκον τῶν ατομικῶν μελῶν μιᾶς τάξης πού διεκδικεῖ τήν κυριαρχία.

Στὸ μεταξύ, ἂν λόγου χάρη ὁ ἀστὸς λέει στὸν προλετάριο ὅτι τὸ ἀνθρώπινο καθήκον του, τοῦ προλετάριου, εἶναι νὰ δουλεύει δεκατέσσερες ὥρες τὴ μέρα, τότε ὁ προλετάριος εἶναι πολὺ δικαιολογημένος ὅταν ἀπαντᾷ στὴν ἴδια γλώσσα ὅτι ἀντίθετα τὸ δικό του καθήκον εἶναι νὰ ἀνατρέψει ὀλόκληρο τὸ ἀστικό καθεστῶς.

Ἔχουμε κιόλας δεῖ ἐπανειλημμένα πῶς ὁ Ἅγιος Σάντσο προβάλλει μιὰν ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ καθήκοντα πού ἔλα τους ἀπορροφιένται στὸ τελικό καθήκον τοῦ ἀληθινοῦ ἐγωισμοῦ, καθήκον πού ὑπάρχει γιὰ ἔλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ὅταν δὲ σκέφτεται, ὅταν δὲ ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του σὰ δημιουργὸ καὶ δημιουργία, τὰ καταφέρνει νὰ καταλήξει σὲ ἓνα καθήκον μὲ τὴ βοήθεια τῆς παρακάτω μηδαμινῆς διάκρισης.

Σελίδα 446: «Ἄν θέλεις ἢ ὄχι νὰ συνεχίσεις νὰ ἀσχολιέσαι μὲ τὴ σκέψη εἶναι δική σου δουλειά. Ἄν θέλεις νὰ πετύχεις ὅ,τιδήποτε οὐσιαστικό μὲ τὴ σκέψη, τότε» (ἀρχίζουν γιὰ σένα οἱ ὅροι καὶ οἱ προσδιορισμοί) «τότε..., ἐπομένως, ὁποιοσδήποτε θέλει νὰ σκεφτεῖ, ἔχει ἀσφαλῶς ἓνα καθήκον, πού αὐτὸς βάζει ἑσὶ στὸν ἑαυτό του, σὺ ν ε ἰ δ ἦ τ ἂ ἢ ἂ σ υ ν ε ἰ δ ἦ τ α. Ἀλλὰ κανένας δὲν ἔχει τὸ καθήκον τῆς σκέψης».

Πρῶτα - πρῶτα, ξεχωριστὰ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο περιεχόμενο αὐτῆς τῆς πρότασης, αὐτὴ εἶναι λαθεμένη ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ Ἁγίου Σάντσο, μιὰ καὶ ὁ ἐγωιστῆς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του, εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι, ἔχει ἀναμφισβήτητα τὸ «καθήκον» νὰ σκέφτεται. Πρέπει νὰ σκέφτεται, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, γιὰ νὰ κρατᾷ σὲ ἔλεγχο τὴ σάρκα του, πού μπορεῖ νὰ δαμαστεῖ μονάχα μὲ τὸ πνεῦμα; μὲ τὴ σκέψη, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἱκανοποιήσει τὸν ἰδεατὸ του προσδιορισμὸ σὰ δημιουργὸς καὶ δημιουργία. Συνεπῶς βάζει σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον τῶν ἐξαπατημένων ἐγωιστῶν τὸ «καθήκον» νὰ γνωρίσουν τὸν ἑαυτό τους — ἓνα «καθήκον» πού βέβαια δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς σκέψη.

Γιὰ νὰ ἀλλάξει κανεὶς αὐτὴ τὴν πρόταση καὶ νὰ τὴ φέρει ἀπὸ τὴ μορφή τῆς μηδαμινῆς διάκρισης σὲ μιὰ λογικὴ μορφή, πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴ λέξη «οὐσιαστικός». Γιὰ κάθε ἄτομον τὸ «οὐσιαστικό» πού ἐπιθυμεῖ νὰ πετύχει στὴ σκέψη του εἶναι κάτι διαφορετικό, πού ἐξαρτιέται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς μόρφωσής του, τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς

του και το σκοπό του τη στιγμή εκείνη. Ο Άγιος Μάξ, επομένως, δέ μας δίνει οποιοδήποτε σταθερό κριτήριο, για να προσδιορίσουμε πότε αρχίζει το καθήκον που βάζει κανείς στον εαυτό του με τη σκέψη και ως πού μπορεί να προχωρήσει κανείς στη σκέψη, χωρίς να βάζει στον εαυτό του κανένα καθήκον — περιορίζεται λοιπόν στη σχετική έκφραση «ουσιαστικός». Άλλα για μένα είναι «ουσιαστικό» κάθε τι που με εμπνέει να σκέφτομαι, είναι «ουσιαστικό» κάθε τι που σκέφτομαι. Επομένως, αντί για: «αν θέλεις να πετύχεις οτιδήποτε ουσιαστικό με τη σκέψη», θα έπρεπε να λέγεται: «αν θέλεις καθόλου να σκέφτεσαι». Αυτό όμως δεν εξαρτιέται καθόλου από την επιθυμία σου ή την έλλειψη επιθυμίας σου, γιατί διαθέτεις συνείδηση και μπορείς να ικανοποιήσεις τις ανάγκες σου μονάχα με μιὰ δραστηριότητα στην οποία θα πρέπει επίσης να χρησιμοποιήσεις τη συνείδησή σου. Επίσης, ή υποθετική μορφή πρέπει να φύγει. «Έάν θέλεις να σκέφτεσαι» — τότε εξαρχής βάζεις στον εαυτό σου το «καθήκον» της σκέψης. Ο Άγιος Σάντσο δεν είχε ανάγκη να διακηρύξει αυτή την ταυτολογία με τόσο πομπώδη τρόπο. Όλη ή πρόταση ντύθηκε αυτή τη μορφή της μηδαμινής διάκρισης και πομπώδικης ταυτολογίας για να κρύψει το περιεχόμενο: «αν καθορισμένο πρόσωπο, σαν πραγματικό πρόσωπο, έχει έναν προσδιορισμό, ένα καθήκον, ασχετο αν το συνειδητοποιείς ή όχι. (*) Προκύπτει από τη δική σου ανάγκη και από τη σύνδεση της τελευταίας με τον κόσμο που υπάρχει. Η αληθινή σοφία του Σάντσο βρίσκεται μονάχα στη θεβαίωσή του ότι εξαρτιέται από τη θέλησή σου, να σκέφτεσαι ή όχι, να ζεις ή όχι, κτλ., γενικά να διαθέτεις ή όχι οποιοδήποτε είδος προσδιορισμού. Φοβάται ότι διαφορετικά ο προσδιορισμός θα έπαυε να είναι ο αυτοπροσδιορισμός σου. Όταν ταυτίζεις τον εαυτό σου με τη σκέψη σου ή, ανάλογα με τις ανάγκες, με τη θέλησή σου, τότε είναι φανερό ότι σ' αυτή την αφαίρεση κάθε τι που δεν οφείλεται στη σκέψη σου ή στη θέλησή σου δεν είναι αυτοπροσδιορισμός — επομένως το ίδιο συμβαίνει λόγου χάρη, με την αναπνοή σου, την κυκλοφορία του αίματός σου, τη σκέψη, τη ζωή, κτλ. Για τον Άγιο Σάντσο ωστόσο, ο αυτοπροσδιορισμός δεν αποτελείται αν από θέληση αλλά, όπως είδαμε ήδη σε

* (Απόσπασμα διαγραμμένο στο χειρόγραφο): Δε μπορείς να ζεις, να τρώς, να κοιμάσαι, δε μπορείς να κινιέσαι ή να κάνεις οτιδήποτε χωρίς να βάζεις ταυτόχρονα στον εαυτό σου ένα καθήκον, χωρίς προσδιορισμό — αυτό είναι επομένως μιὰ θεωρία που αντί να απαλλάσσει από τον καθορισμό καθηκόντων, προσρισμών, κτλ., όπως ισχυρίζεται ότι κάνει, θέλει αντίθετα να μετατρέψει κάθε έκδηλωση ζωής, και ακόμα την ίδια ζωή, σε ένα «καθήκον».

σχέση με τὸν ἀληθινὸ ἐγωιστὴ, ἀπὸ *reservatio mentalis* ἐπιφύλαξη τοῦ νοῦ) ἀπὸ ἀδιαφορία πρὸς ὁποιοδήποτε εἶδος προσδιορισμοῦ — μιὰ ἀδιαφορία ποὺ ξαναεμφανίζεται ἐδῶ σὰν ἀπουσία προσδιορισμοῦ. Σύμφωνα με τὴ σειρά τῶν παραθέσεων του, αὐτὸ θὰ ἔπαιρνε τὴν ἀκόλουθη μορφή: σὲ κάθε πραγματικὸ προσδιορισμὸ, ἀντιπαραθέτει τὴν ἀπουσία προσδιορισμοῦ σὰν προσδιορισμὸ, σὲ κάθε στιγμή κάνει μιὰ διάκριση ἀνάμεσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὸν ἑαυτὸ του χωρὶς προσδιορισμὸ. Ἔτσι σὲ κάθε στιγμή εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἓνα τρίτο πρόσωπο, καὶ μάλιστα εἶναι ὁ ἄλλος καθαρὰ καὶ σκέτα, ὁ ἱερὸς ἄλλος, ὁ ἄλλος σὲ ἀντιπαραθεση πρὸς κάθε μοναδικότητα, αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει προσδιορισμὸ, ὁ γενικὸς, ὁ συνηθισμένος — ὁ κουρελῆς.

Ὅταν ὁ Ἅγιος Σάντσο ξεφεύγει ἀπὸ τὸν προσδιορισμὸ μετὰ τὸ πῆδημά του στὴν ἀπουσία προσδιορισμοῦ (ποὺ εἶναι ἀπὸ μόνη της ἓνας προσδιορισμὸς καὶ στὴν πραγματικότητα ὁ χειρότερος ἀπ' ὄλους), τότε τὸ πρακτικὸ, ἠθικὸ περιεχόμενον ὄλου αὐτοῦ τοῦ τεχνάσματος, ξεχωριστὰ ἀπὸ ὅ,τι εἴπαμε πρὸ πάντων ἀναφορικὰ μετὰ τὸν ἀληθινὸ ἐγωιστὴ, εἶναι ἀπλῶς μιὰ δικαιολογία γιὰ τὸν προορισμὸ ποὺ ἐπιβάλλεται σὲ κάθε ἄτομο στὸν κόσμον, ὅπως ἔχει ὑπάρξει ὡς τώρα. Ὅταν λόγου χάρη, οἱ ἐργάτες βεβαιώνουν στὴν κομμουνιστικὴ τους προπαγάνδα ὅτι ὁ προορισμὸς, τὸ πεπρωμένο, τὸ καθήκον κάθε ἀτόμου εἶναι νὰ πετύχει ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη ὄλων τῶν ἰκανοτήτων του, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς λόγου χάρη, καὶ τῆς ἰκανότητος νὰ σκέφτεται, ὁ Ἅγιος Σάντσο βλέπει σ' αὐτὸ μονάχα τὸν προορισμὸ γιὰ κάτι ξένο, τὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ «Ἱεροῦ». Ἐπιδιώκει νὰ πετύχει τὴν ἐλευθερίαν ἀπ' αὐτὸ παίρνοντας κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του τὸ ἄτομο ποὺ ἔχει γίνεαι ἀνάπηρο ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας σὲ θάρος τῶν ἰκανοτήτων του καὶ ἔχει περιοριστεῖ σ' ἓνα μόνοπλευρο προορισμὸ, προστατεύοντάς το ἀπὸ τὴν δίκαιαν ἀνάγκην νὰ γίνεαι διαφορετικὸ, πράγμα ποὺ ἔχει δὴ λωθεῖ σὰν προορισμὸς τοῦ ἀπὸ ἄλλους. Αὐτὸ ποὺ βεβαιώνεται ἐδῶ μετὰ τὴν μορφή ἑνὸς προορισμοῦ, ἑνὸς πεπρωμένου, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἄρνηση τοῦ προορισμοῦ ποὺ ἔχει ὡς τώρα προκύψει στὴν πράξιν ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, δηλ., τὸ μόνου προορισμοῦ ποὺ ὑπάρχει πραγματικὰ — ἄρα, ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἄρνηση τοῦ προορισμοῦ. Ἡ ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου θὰ σταματήσει νὰ ἐννοεῖται σὰν ἰδανικὸ, σὰν προορισμὸς, κτλ., μονάχα ὅταν ἡ ἐπιδραση τοῦ κόσμου ποὺ παρακινεῖ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰκανοτήτων τοῦ ἀτόμου μπεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἰδίων τῶν ἀτόμων, ὅπως τὸ θέλουν οἱ κομμουνιστές.

Τελικὰ, στὴν ἐγωιστικὴ λογικὴ ὀλη ἡ φλυαρία γιὰ τὸν προορισμὸν

ἔχει ἐπίσης τὸ σκοπὸ νὰ κάνει δυνατὸ νὰ εἰσαχθεῖ τὸ Ἱερὸ μέσα στὰ πράγματα καὶ νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ τὰ καταστρέψουμε χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ τὰ ἀγγίξουμε. Ἔτσι λόγου χάρη τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο πρόσωπο θεωρεῖ τὴν ἐργασία, τὶς οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις, κτλ., σὰν προορισμὸ του. Ἔτσι αὐτὲς γίνονται ἱερὴ ἐργασία, ἱερὲς οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις, τὸ Ἱερὸ. Ὁ ἀληθινὸς ἐγωιστὴς δὲν τὰ θεωρεῖ σὰ δικό του προορισμὸ. Ἔτσι ἔχει διαλύσει τὴν ἐργασία καὶ τὶς ἱερὲς οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ αὐτὲς παραμένουν αὐτὸ πού εἶναι καὶ αὐτὸς παραμένει αὐτὸ πού ἦταν. Δὲν τοῦ ἔρχεται στὸ μυαλὸ νὰ ἐρευνήσῃ ἀν ἢ ἐργασία, οἱ οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις, κτλ., αὐτοὶ οἱ τρόποι ὑπαρξῆς τῶν ἀτόμων, μὲ τὸ πραγματικὸ τους περιεχόμενον καὶ τὴ διαδικασία τῆς ἀνάπτυξῆς τους, ἀναγκαστικὰ ὀδηγοῦν σὲ κείνες τὶς ιδεολογικὲς ἔννοιες πού τὶς καταπολεμᾷ σὰν ἀνεξάρτητες ὑπάρξεις, δηλ., στὴ γλώσσα του πού τὴν ἁγιοποιεῖ.

Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἅγιος Σάντσο ἁγιοποιεῖ τὸν κομμουνισμὸ ἔτσι πού ἀργότερα, στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ «Συνεταιρισμὸ», εὐκολότερα νὰ παρουσιάσει μὲ ταχυδακτυλουργικὸ τρόπο τὴν ἱερὴν του ἰδέαν γι αὐτὸν σὰ «δικὴ του» ἐφεύρεση, κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπο ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ προορισμοῦ, τοῦ πεπρωμένου, τοῦ καθήκοντος ἀπλῶς γιὰ νὰ τὰ ἀναπαράγῃ μέσα σ' ὀλόκληρον τὸ βιβλίον του σὰν κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὰ γή. Ὅπουδήποτε προκύπτουν δυσκολίες, ὁ Ἅγιος Σάντσο ἀνοίγει τὸ δρόμον του ἀνάμεσά τους μέσο μιᾶς κατηγορικῆς προσταγῆς: «ἁξιοποίησε τὸν ἑαυτὸ σου», «μάθε τὸν ἑαυτὸ σου», «ἄς γίνῃ καθένας ἕνα παντοδύναμον «Ἐγὼ», κτλ. Γιὰ τὴν κατηγορικὴν προσταγὴν, βλέπε τὸ κεφάλαιον γιὰ τὸ «Συνεταιρισμὸ». Γιὰ τὸν «προορισμὸ», κτλ., βλέπε τὸ κεφάλαιον γιὰ τὴν «αὐτο-ἀπόλαυσιν».

Ἔχουμε τώρα ἀποκαλύψει τὰ κύρια λογικὰ τεχνάσματα πού χρησιμοποιοῖ ὁ Ἅγιος Σάντσο γιὰ νὰ ἁγιοποιήσῃ τὸν κόσμον πού ὑπάρχει καὶ ἔτσι νὰ τοῦ κάνει κριτικὴν καὶ νὰ τὸν καταναλώσῃ. Στὴν πραγματικότητά ὡς τόσο, καταναλώνει μονάχα τὸ Ἱερὸ στὸν κόσμον, χωρὶς κἂν νὰ ἐγγίξῃ τὸν ἴδιον τὸν κόσμον. Εἶναι ἐπομένως φανερὸν ὅτι πρόκειται νὰ παραμείνῃ ἐντελῶς συντηρητικὸς στὴν πράξιν. Ἄν ἤθελε νὰ κάνει κριτικὴν, τότε ἡ γήινη κριτικὴ θὰ ἄρχιζε ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου σταματᾷ ὅπουδήποτε ἱερὸ φωτιστέφανον. Ὅσο περισσότερον ἢ κανονικὴν μορφήν ἐπικοινωνίας τῆς κοινωνίας, καὶ μαζί μ' αὐτήν οἱ ὅροι τῆς κυρίαρχης τάξεως, ἀναπτύσσουσιν τὴν ἀντίφασίν τους πρὸς τὶς ἀναπτυγμένους παραγωγικὰς δυνάμεις, καὶ ὅσο μεγαλύτερον τὸ σχίσμα πού ἐπακολουθεῖ μέσα στὴν ἴδιαν τὴν κυρίαρχην τάξιν καθὼς καὶ τὸ σχίσμα ἀνάμεσα σ' αὐτήν καὶ τὴν τάξιν πού ἐξου-

σιάζεται απ' αυτήν, όσο περισσότερο ψεύτικη, βέβαια, γίνεται ή συνείδηση που αρχικά αντιστοιχούσε σ' αυτή τή μορφή επικοινωνίας (δηλ., παύει νά είναι ή συνείδηση που αντιστοιχεί σ' αυτή τή μορφή επικοινωνίας), τόσο περισσότερο οι παλιές παραδοσιακές ιδέες αυτής τής επικοινωνίας, όπου τὰ πραγματικά άτομικά συμφέροντα, κτλ. κτλ. εκφράζονται σὰ γενικά συμφέροντα, κατεβαίνουν στο επίπεδο απλής εξιδανικευτικής φρασεολογίας, συνειδητής ψευδαίσθησης, σκόπιμης υποκρισίας. Ἄλλὰ όσο περισσότερο ή ἀπάτη τους ξεσκεπάζεται από τή ζωή, και όσο λιγότερη σημασία έχουν για τήν ἴδια τή συνείδηση, τόσο πιδ σταθερά υποστηρίζονται, τόσο πιδ υποκριτική, ήθικη και ἱερή γίνεται ή γλώσσα αυτής τής κανονικής κοινωνίας. Ὅσο πιδ υποκριτική γίνεται αυτή ή κοινωνία, τόσο εύκολότερο είναι για ἕνα τέτιο εὔπιστο ἄνθρωπο σάν τόν Σάντσο νά ἀνακαλύψει παντού τήν ιδέα τοῦ Ἱεροῦ, τοῦ Ἰδεώδους. Ἀπό τή γενική υποκρισία τής κοινωνίας αὐτός, ὁ εὔπιστος μπορεί νά συμπεράνει τή γενική πίστη στο Ἱερό, και μπορεί μάλιστα νά πάρει αὐτό τὸ Ἱερό σὰ στυλοβάτη αὐτῆς τής κοινωνίας. Είναι ὁ ἐξαπατημένος αὐτῆς τής υποκρισίας, ἀπό όπου θά ἔπρεπε νά θγάλει ἀκριδῶς τὸ ἀντίθετο συμπέρασμα.

Ὁ κόσμος τοῦ Ἱεροῦ συνοψίζεται σέ τελευταία ἀνάλυση στόν «Ἄνθρωπο». Ὅπως εἶδαμε κίβλας σ' ὀλόκληρη τήν Παλαιὰ Διαθήκη, ὁ Σάντσο κάνει τόν «Ἄνθρωπο» σὰ δραστήριο υποκείμενο νά θρίσκει στή βάση ὀλης τής προηγούμενης ἱστορίας. Στήν Καινή Διαθήκη ἐπεκτείνει αὐτή τήν κυριαρχία τοῦ «Ἀνθρώπου» στο σύνολο τοῦ σύγχρονου φυσικοῦ και πνευματικοῦ κόσμου, και ἐπίσης στίς ιδιότητες τῶν ἀτόμων πού ὑπάρχουν σήμερα. Κάθε τι ἀνήκει στόν «Ἄνθρωπο» και ἔτσι ὁ κόσμος μετατρέπεται στόν «κόσμο τοῦ Ἀνθρώπου». Τὸ Ἱερό σάν πρόσωπο είναι ὁ «Ἄνθρωπος», πού για τόν Σάντσο είναι ἀπλῶς ἕνα ἄλλο ὄνομα για τήν Ἐννοια, τήν Ἰδέα. Οἱ ἀντιλήψεις και ιδέες τῶν ἀνθρώπων, ἀποσπασμένες ἀπό τὰ ὑπαρκτὰ πράγματα, είναι ὑποχρεωτικό, βέβαια, νά ἔχουν σὰ βάση τους ὄχι τὰ πραγματικά ἄτομα, ἀλλὰ τὸ ἄτομο τής φιλοσοφικῆς ἀντίληψης, τὸ ἄτομο πού είναι ἀποχωρισμένο ἀπό τήν πραγματικότητα του και ὑπάρχει μονάχα στή σκέψη, τόν «Ἄνθρωπο» σάν τέτιο, τήν ιδέα τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ αὐτὰ ή πίστη του στή φιλοσοφία φτάνει ἐδῶ τὸ ἀποκορύφωμά της.

Τώρα πού κάθε τι ἔχει μετατραπεί στο «Ἱερό» ή σ' αὐτό πού ἀνήκει στόν «Ἄνθρωπο», ὁ Ἁγίός μας μπορεί νά προχωρήσει στήν ἰ δ ι ο - π ο ί η σ η , ἀπορρίπτοντας τήν ιδέα τοῦ «Ἱεροῦ» ή τοῦ «Ἀνθρώπου» σὰ δύναμης πού στέκει πάνω ἀπ' αὐτόν. Μιὰ πού τὸ ξένο ἔχει μετατρα-

πει σέ 'Ιερό, σέ μιάν άπλή ιδέα, αυτή ή ιδέα τοῦ ξένου πού τή θεωρεῖ λαθεμένα ὅτι εἶναι τὸ Ξένο πού πραγματικά ὑπάρχει, εἶναι βέβαια ή ιδιοκτησία του. Οἱ βασικοὶ τύποι γιὰ τήν ιδιοποίηση τοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου (ὁ τρόπος πού τὸ «'Εγώ» παίρνει στήν κατοχή του τὸν κόσμο, ὅταν δὲν ἔχει πιά ὁποιοδήποτε σεβασμὸ γιὰ τὸ 'Ιερό), περιέχονται ἤδη στίς ἐξιιώσεις πού δώσαμε πῶς πάνω.

“Ὅπως ἔχουμε δεῖ, ὁ “Αγιος Σάντσο εἶναι ἤδη κύριος τῶν ιδιοτήτων του σὰν ἐγωιστῆς σὲ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτό του. Γιὰ νὰ γίνεῖ κύριος τοῦ κόσμου, τὸ μόνο πού τοῦ χρειάζεται εἶναι νὰ τὸ κάνει αὐτὸ μιάν ἀπὸ τίς ιδιότητές του. Ὁ πῶς ἀπλὸς τρόπος γιὰ νὰ πετύχει ὁ Σάντσο αὐτὸ τὸ πράγμα εἶναι νὰ διακηρύξει ὅτι ή ιδιότητα τοῦ «'Ανθρώπου», μὲ ὅλους τοὺς παραλογισμοὺς πού περιέχονται σ' αὐτήν, εἶναι ἄμεσα δ ι κ ή τ ο υ ιδιότητα. “Ἐτσι, λόγου χάρη, διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του, σὰ μιάν ιδιότητα τοῦ «'Εγώ», τὸν παραλογισμὸ τῆς γ ε ν ι κ ῆ ς ἀ γ ά π η ς τ ῆ ς ἀ ν θ ρ ω π ό τ η τ α ς βεβαιώνοντας ὅτι ἀγαπάει τὸν « κ α θ έ ν α » (σ. 387) καὶ αὐτὸ μὲ τή συνείδηση πραγματικά τοῦ ἐγωισμοῦ, γιὰτὶ «ή ἀγάπη τὸν κάνει εὐτυχημένο». Προικισμένος μὲ τόσο ἐξαιρετικὴ φύση, ἀνῆκει ἀναμφισβήτητα σὲ κείνους γιὰ τοὺς ὁποίους λένε: 'Αλλοίμονό σας ἂν πειράξετε ἔστω καὶ ἔ ν α ν ἄ π ' α ὐ τ ο ὺ ς τ ο ὺ ς μ ι - κ ρ ο ὺ ς !

Ἡ δεύτερη μέθοδος εἶναι ὅτι ὁ “Αγιος Σάντσο προσπαθεῖ νὰ διατηρήσει κάτι σὰν ἰ δ ι ό τ η τ ά τ ο υ , ἐνῶ ταυτόχρονα — ὅταν τὸ νομίζει ἀναγκαῖο σὰ σ χ έ σ η — τὸ μετατρέπει σὲ μιὰ σχέση, ἕνα τρόπο ὑπαρξῆς, τοῦ «'Ανθρώπου», μιὰ ἰ ε ρ ῆ σ χ έ σ η καὶ ἔτσι τὸ ἀπορρίπτει. Ὁ “Αγιος Σάντσο τὸ κάνει αὐτὸ ἀκόμα κι ὅταν ή ιδιότητα, ἀποσπασμένη ἀπὸ τή σχέση πού μ' αὐτὴ πραγματοποιεῖται, γίνεται καθαρὸς παραλογισμὸς. “Ἐτσι, λόγου χάρη, στή σελίδα 322 θέλει νὰ διατηρήσει τήν ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια δηλώνοντας ὅτι ή «ἐθνικότητα εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ἰ δ ι ό τ η τ έ ς τ ο υ καὶ τὸ ἔθνος ὁ ἰ δ ι ο κ τ ή τ η ς του καὶ κύριός του». Θὰ μπορούσε νὰ προσθέσει: ή θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ό τ η τ α εἶναι μιὰ ιδιότητά μου, δὲν ἔχω πρόθεση νὰ τήν ἀπορρίψω σὰ μιὰ ἀπὸ τίς ιδιότητές μου — ή θρησκεία εἶναι ὁ κύριός μου, εἶναι τὸ 'Ιερό. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγάπη εἶναι μιὰ ιδιότητά μου, ή οἰκογένεια εἶναι ὁ κύριός μου. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι μιὰ ιδιότητά μου, τὸ δίκαιο εἶναι ὁ κύριός μου. Ἡ ἀνάμιξη στήν πολιτικὴ εἶναι μιὰ ιδιότητά μου, τὸ κράτος εἶναι ὁ κύριός μου.

Ἡ τρίτη μέθοδος ιδιοποίησης χρησιμοποιεῖται, ὅταν ἀπορρίπτει τελείως σὰν ἱερό κάποια ξένη δύναμη πού δοκιμάζει τήν ἰσχύ της στήν

πράξη, και πού δὲν τὴν ἰδιοποιεῖται. Στὴν περίπτωση αὐτὴ βλέπει τὴ δικιὰ του ἀδυναμία στὴν ξένη δύναμη, ἀναγνωρίζει αὐτὴ τὴν ἀδυναμία σὰν ἰδιοκτησία του, σὰ δημιουργία του, και στέκει συνεχῶς πάνω ἀπ' αὐτὴ σὰ δημιουργός. Αὐτὸ λόγου χάρη συμβαίνει μὲ τὸ κράτος. Κι ἐδῶ ἐπίσης ἔχει τὴν τύχη νὰ μὴν ἔχει νὰ κάνει μὲ κάτι ξένο, ἀλλὰ μονάχα μὲ μίαν ἰδιότητα δική του, πού ἀπέναντί της χρειάζεται νὰ τοποθετηθεῖ σὰ δημιουργός γιὰ νὰ τὴν ὑπερνικήσει. Σὲ περίπτωση ἀνάγκης, ἐπομένως, ἡ ἔλλειψη μιᾶς ἰδιότητας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀπ' αὐτὸν σὰ μιὰ ἰδιότητά του. Ὅταν ὁ Ἅγιος Σάντσο πεθαίνει τῆς πείνας, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται σὲ ἔλλειψη τροφῆς, ἀλλὰ στὴν πείνα του, στὴν ἰδιότητά του νὰ εἶναι πειναλέος. Ἄν πέσει ἀπὸ ἓνα παράθυρο και τσακίσει τὴ ραχοκοκκαλιά του, αὐτὸ δὲ γίνεται ἐπειδὴ ἡ δύναμη τῆς βαρύτητας τὸν τραβάει πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι μιὰ ἰδιότητά του νὰ μὴν ἔχει φτεροῦγες και νὰ μὴ μπορεῖ νὰ πετάει.

Ἡ τέταρτη μέθοδος, πού τὴ χρησιμοποιεῖ μὲ λαμπρὴ ἐπιτυχία, βρίσκεται στὸ νὰ δηλώνει ὅτι κάθε τι πού εἶναι ἀντικείμενο μιᾶς ἀπὸ τὶς ἰδιότητές του, εἶναι ἀντικείμενό του, ἰδιοκτησία του, διότι ἔχει μιὰ σχέση μ' αὐτὸ χάρη σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἰδιότητές του, ἄσχετα ἀπὸ τὸ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς σχέσης. Ἔτσι, αὐτὸ πού μέχρι τώρα ὀνομάζονταν βλέπω, ἀκούω, αἰσθάνομαι, κτλ., αὐτὸς ὁ ἄκακος σφετεριστῆς Σάντσο τὰ ὀνομάζει: ἀποκτῶ ἰδιοκτησία. Τὸ μαγαζὶ πού κοιτάω εἶναι κάτι πού τὸ βλέπω, εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ ματιοῦ μου, και ἡ ἀντανάκλασή του πάνω στὸν ἀμφιβληστροειδῆ μου εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ ματιοῦ μου. Καὶ τώρα τὸ μαγαζὶ, πλάι στὴ σχέση του μὲ τὸ μάτι, γίνεται ἡ ἰδιοκτησία του και ὄχι ἀπλῶς ἡ ἰδιοκτησία τοῦ ματιοῦ του — ἡ ἰδιοκτησία του πού εἶναι ἐξίσου ἀναποδογυρισμένη ὅσο και ἡ εἰκόνα τοῦ μαγαζιοῦ πάνω στὸν ἀμφιβληστροειδῆ του. Ὅταν ὁ μαγαζάτορας κατεθάξει τὰ ρολὰ (ἢ, ὅπως λέει ὁ Σέλιγκα, τὶς «κουρτίνες και τὰ παραπέτα»),¹ ἡ ἰδιοκτησία του ἐξαφανίζεται και, σὰ χρεωκοπημένος ἀστός, διατηρεῖ μονάχα τὴν ὀδυνηρὴ μνήμη τῆς χαμένης του αἴγλης. Ἄν ὁ «Στίρνερ» περάσει ἔξω ἀπὸ τὴν παλατιανὴ κουζίνα θὰ ἀποκτήσει ὅπωςδῆποτε τὴν ἰδιοκτησία τῆς μυρωδιάς τῶν φασιανῶν πού ψήγονται ἐκεῖ, ἀλλὰ τοὺς ἴδιους τοὺς φασιανοὺς οὔτε κἂν θὰ τοὺς δεῖ. Ἡ μοναδικὴ μόνιμη ἰδιοκτησία πού πέφτει στὸ μερίδιό του εἶναι τὰ περισσότερο ἢ λιγότερο ἠχηρὰ γουργουρίσματα

1. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Σέλιγκα: «Eugène Sue» Τὰ μυστήρια τοῦ Παρισιοῦ πού δημοσιεύτηκε στὴ «Γενικὴ Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα», τεῦχος ἀρ. 7.

της κοιλιᾶς του. Στὸ μεταξύ τὸ τί καὶ πόσο μπορεῖ νὰ δεῖ εξαρτιέται ὄχι μονάχα ἀπὸ τὴν κατάσταση πραγμάτων πού ὑπάρχει στὸν κόσμον, πού μὲ κανέναν τρόπο δὲν τὸν ἐδημιούργησε αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ πορτοφόλι του καὶ ἀπὸ τὴ θέση του στὴ ζωὴ πού τοῦ λαχαίνει χάρη στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, πού τοῦ ἀποκλείει ἴσως πολλὰ πράγματα, ὅση δίψα γιὰ ἰδιοκτησία κι ἂν ἔχουν τὰ μάτια του καὶ τ' αὐτιά του.

Ἄν ὁ Ἅγιος Σάντσο εἶχε πεῖ ἀπλὰ καὶ εἰλικρινᾶ ὅτι κάθε τι πού εἶναι ἀντικείμενο τῆς φαντασίας του, σὰν ἀντικείμενο πού τὸ φαντάζεται αὐτός, δηλ., σὰν ἰδέα του γιὰ ἓνα ἀντικείμενο, εἶναι ἡ δική του ἰδέα, δηλ., ἡ ἰδιοκτησία του (καὶ τὸ ἴδιο ἰσχύει ὅταν κοιτάει κάτι, κτλ.), θὰ μᾶς προκαλοῦσε ἀπλῶς ἐκπληξή ἢ παιδικὴ ἀπλοϊκότητα ἐνὸς ἀνθρώπου πού μὲ τέτλια τετριμμένα πράγματα πιστεύει ὅτι ἔκανε μιὰ ἀνακάλυψη καὶ ἀπόκτησε μιὰ περιουσία. Ἄλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποδίδει σ' αὐτὴ τῇ μεταφυσικῇ ἰδιοκτησίᾳ τὴν ιδιότητα τῆς καθαρῆς καὶ σκέτης ἰδιοκτησίας ἦταν βέβαια ἐπόμενο ὅτι θὰ προκαλοῦσε μιὰ μαγικὴ ἐντύπωση στοὺς Γερμανοὺς ἰδεολόγους πού δὲν ἔχουν τίποτε γιὰ ἰδιοκτησία τους.

Κάθε ἄλλο πρόσωπο στὴ σφαῖρα δράσης του εἶναι ἐπίσης τὸ ἀντικείμενό του, καὶ «σὰν ἀντικείμενό του εἶναι ἰδιοκτησία του», δημιουργία του. Κάθε «Ἐγὼ» λέει στὸ ἄλλο (βλέπε σ. 184): «Γιὰ μένα εἶσαι μονάχα ὅ,τι εἶσαι γιὰ μένα» (λόγου χάρη ὁ ἐ κ μ ε τ α λ ε υ τ ῆ ς μ ο υ), «δηλαδή τὸ ἀντικείμενό μου καί, ἐπειδὴ εἶσαι ἀντικείμενό μου, εἶσαι ἡ ἰδιοκτησία μου». Ἄρα εἶσαι ἐπίσης ἡ δημιουργία μου, πού μπορῶ σὲ κάθε στιγμή σὰ δημιουργὸς νὰ τὴν ξοδέξω καὶ νὰ τὴν πάρω πίσω στὸν ἑαυτό μου. Ἔτσι, κάθε «Ἐγὼ» βλέπει τὸ ἄλλο ὄχι σὰν ἰδιοκτήτη, ἀλλὰ σὰ δική του ἰδιοκτησία, ὄχι σὰν «Ἐγὼ» (βλέπε σ. 184) ἀλλὰ σὰν ὑπαρξή γιὰ τὸν ἑαυτό του, σὰν ἀντικείμενο. Ὅχι σὰν κάτι πού ἀνήκει στὸν ἑαυτό του ἀλλὰ σὰν κάτι πού ἀνήκει σ' αὐτόν, σὲ ἓναν ἄλλον σὰν ἄλλοτριωμένο ἀ π ὀ τ ὀ ν ἑ α υ τ ὀ τ ο υ. Ἄς πάρουμε τώρα καὶ τοὺς δυὸ ὅτι εἶναι αὐτὸ πού ἰσχυρίζονται» (σ. 187), ἄς τοὺς πάρουμε γιὰ ἰδιοκτήτες, γιὰ κάτι πού ἀνήκει στοὺς ἑαυτοὺς τους, «καὶ γι' αὐτὸ πού καθέννας νομίζει γιὰ τὸν ἄλλον ὅτι εἶναι», ἄς τοὺς πάρουμε γιὰ ἰδιοκτησία, γιὰ κάτι πού ἀνήκει στὸ ἕνω. Εἶναι ἰδιοκτήτες καὶ ταυτόχρονα δὲν εἶναι ἰδιοκτήτες (βλέπε σελ. 187). Αὐτὸ ὅμως πού εἶναι σημαντικό γιὰ τὸν Ἅγιο Σάντσο, σὲ ὅλες τίς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους, εἶναι νὰ μὴν παίρνει τὴν πραγματικὴ σχέση, ἀλλὰ αὐτὸ πού καθέννας φ α ν τ ᾶ ζ ε τ α ι πῶς αὐτὸς εἶναι στὴ σκέψη του.

Ἐφόσον κάθε τι πού εἶναι ἀ ν τ ι κ ε ἴ μ ε ν ο γιὰ τὸ «Ἐγὼ» εἶναι ταυτόχρονα, μέσο τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ιδιότητάς του, ἐπίσης τὸ ἀντι-

κειμένό του καί, επομένως, ιδιοκτησία του — έτσι λόγω χάρη, τὰ χτυπήματα που δέχεται σάν αντικείμενο τῶν μελῶν του, τῶν αἰσθημάτων του, καί τοῦ μυαλοῦ του, εἶναι δικό του ἀντικείμενο καί, επομένως, ιδιοκτησία του — μπορεί νά ἀνακηρύξει τὸν ἑαυτό του ιδιοκτήτη κάθε ἀντικειμένου που ὑπάρχει γι' αὐτόν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό μπορεί νά διακηρύξει ὅτι ὁ κόσμος που τὸν περιβάλλει — ἄσχετα πόσο τὸν κακομεταχειρίζεται καὶ τὸν κατεβάζει στὸ ἐπίπεδο ἑνὸς «ἀνθρώπου που ἔχει μόνον ἰδεατὸ πλοῦτο, ἑνὸς κουρελῆ» — εἶναι ιδιοκτησία του, καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ιδιοκτήτης της. Ἐκτὴν ἄλλῃ μεριά, μιὰ καὶ κάθε ἀντικείμενο γιὰ τὸ «Ἐγώ» δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενό μου, ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενό μου, κάθε ἀντικείμενο, μὲ τὴν ἴδια ἀδιαφορία πρὸς τὸ περιεχόμενό του μπορεί νά δηλωθεῖ ὅχι δικό μου, Ἐγώ, Ἱερὸ. Ἐνα καὶ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο καὶ μιὰ καὶ ἡ ἴδια σχέση μπορεί, επομένως, μὲ τὴν ἴδια εὐκολία καὶ μὲ τὴν ἴδια ἐπιτυχία νά δηλωθεῖ ὅτι εἶναι τὸ Ἱερὸ καὶ ἡ ιδιοκτησία μου. Τὸ πᾶν ἐξαρτιέται ἀπὸ τὸ ἐὰν ἡ ἔμφαση δίνεται στὴ λέξη «μου» ἢ στὴ λέξη «ἀντικείμενο». Οἱ μέθοδοι ἰδιοποίησης καὶ ἀγιοποίησης εἶναι ἀπλῶς δύο διαφορετικὲς «διαθλάσεις» ἑνὸς «μετασχηματισμοῦ».

Ἐπιπλέον οἱ μέθοδοι εἶναι ἀπλῶς θετικὲς ἐκφράσεις τῆς ἄρνησης αὐτοῦ που εἶχε θεωρηθεῖ σάν ξένο πρὸς τὸ «Ἐγώ» στὶς πιὸ πάνω ἐξισώσεις. Μὲ τὴ μόνη διαφορά ὅτι ἡ ἄρνηση ἀποδίδεται καὶ πάλι, ὅπως προηγούμενα, σὲ διάφορους προσδιορισμούς. Ἡ ἄρνηση μπορεί πρῶτα - πρῶτα νά προσδιορισθεῖ μὲ καθαρὰ τυπικὸ τρόπο, ἔτσι που καθόλου νά μὴν ἐπηρεάζει τὸ περιεχόμενο — ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω στὴν περίπτωση τῆς ἀγάπης τῆς ἀνθρωπότητας καὶ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ὅπου ὅλη τῆς ἡ ἀλλαγὴ περιορίζεται στὸ νά προσθέτει τὴ συνείδηση τῆς ἀδιαφορίας. Ἡ μπορεί ἡ ἄρνηση νά ἀφορᾷ ὀλόκληρη τὴ σφαῖρα τοῦ ἀντικειμένου ἢ τῆς ιδιότητος, ὀλόκληρο τὸ περιεχόμενο, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κράτους. Ἡ τρίτο, ἡ ἄρνηση μπορεί νά ἀφορᾷ μονάχα τὸ συνδετικὸ ρῆμα, τὴν ὡς τώρα ξένη σχέση μου πρὸς τὴν ιδιότητα, καὶ ἡ ἔμφαση νά δοθεῖ στὴ λέξη «μου», ἔτσι που ἡ στάση μου ἀπέναντι σ' αὐτὸ που εἶναι δικό μου νά εἶναι στάση ιδιοκτήτη — στὴν περίπτωση τοῦ χρήματος λόγω χάρη, που γίνεται νόμισμα που τὸ ἔχω κόψει ἐγώ. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία περίπτωση τόσο ἡ ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ ἡ σχέση του μποροῦν νά χάσουν κάθε σημασία. Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ιδιότητες τοῦ Ἀνθρώπου, μὲ τὸ νά τὴν παίρνω πίσω στὸν ἑαυτό μου, ἐξαφανίζεται ἔτσι μέσα στὴν ἀτομικότητά μου. Δὲν εἶναι πιὰ δυνατό νά ποῦμε ποιά εἶναι ἡ ιδιότητα. Παραμένει μόνον ὀνομαστικὰ αὐτὸ που ἦταν. Σὰ

« δ ι κ ι ά μ ο υ », σὰν προσδιοριστικότητα πού διαλύεται μέσα μου, δὲν ἔχει πιά ὁποιαδήποτε προσδιοριστικότητα εἴτε σὲ σχέση με ἄλλους εἴτε σὲ σχέση με μένα, ἀπλῶς ἐγὼ τὴν ὑποθέτω, εἶναι μιὰ φ α ι ν ο μ ε - ν ι κ ῆ ιδιότητα. Τέτια λόγου χάρη εἶναι ἡ σκέψη μου. Ὅπως με τίς ιδιότητές μου, ἔτσι συμβαίνει καὶ με τὰ πράγματα πού βρίσκονται σὲ μιὰ σχέση με μένα καὶ πού, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, εἶναι ἐπίσης βασικά μόνον οἱ ιδιότητές μου — λόγου χάρη σὰν τὸ μαγαζί πού κοιτάω. Στὸ βαθμὸ λοιπὸν πού ἡ σκέψη σὲ μένα εἶναι τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ ὅλες τίς ἄλλες ιδιότητες, ὅπως ἀκριθῶς λόγου χάρη ἕνα κοσμηματοπωλεῖο εἶναι τελείως διαφορετικὸ ἀπὸ ἕνα ἀλλαντοπωλεῖο, κτλ. — ἡ διαφορὰ παρουσιάζεται πάλι σὰ μιὰ ἐπιφανειακὴ διαφορὰ, καὶ βεβαιώνει τὸν ἑαυτὸ της πάλι ἐξωτερικὰ ὅταν τὴν ἐκφράζω γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι αὐτὴ ἡ ἐκμηδενισμένη προσδιοριστικότητα εὐτυχῶς ἀποκατασταίνεται καί, στὸ βαθμὸ πού εἶναι καθόλου δυνατὸ νὰ ἐκφραστεῖ αὐτὸ με λόγια, πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναπαραχθεῖ με τίς παλιές ἐκφράσεις. (Στὸ μεταξύ, θὰ ἀκούσουμε λίγα πράγματα ἀκόμη σχετικὰ με τίς μὴ ἐτυμολογικὲς ψευδαισθήσεις τοῦ Ἁγίου Σάντσο γιὰ τὴ γλώσσα).

Ἡ ἀπλὴ ἐξίσωση πού συναντήσαμε πιὸ πάνω ἀντικατασταίνεται ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἀ ν τ ί θ ε σ η. Στὴν πιὸ ἀπλὴ της μορφὴ ἐκφράζεται λόγου χάρη, κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

Ἡ σ κ έ ψ η τ ο ὺ Ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ — ἡ σ κ έ ψ η μ ο υ , ἐ γ ω ι σ τ ι κ ῆ σ κ έ ψ η , ὅπου ἡ λέξη « μ ο υ » σημαίνει μονάχα ὅτι μπορεῖ ἐπίσης νὰ εἶναι αὐτὸς χωρὶς σκέψεις, ἔτσι πού ἡ λέξη « μ ο υ » καταργεῖ τὴ σ κ έ ψ η. Ἡ ἀντίθεση γίνεται ἤδη πιὸ σύνθετη στὸ ἀκόλουθο παράδειγμα:

Τὸ χρῆμα σὰν ἀνταλλακτικὸ μέσο Τὸ χρῆμα τῆς δικιᾶς μου κοπῆς σὰν τοῦ ἀνθρώπου /ἀντλλακτικὸ μέσο τοῦ ἐγωιστῆ,

ὅπου ὁ παραλογισμὸς εἶναι δλοφάνερος. Ἡ ἀντίθεση γίνεται ἀκόμη πιὸ περίπλοκη ὅταν ὁ Ἁγιος Μάξ παρουσιάζει ἕναν προσδιορισμὸ καὶ θέλει νὰ δημιουργήσει τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἀνάπτυξή της. Ἐδῶ ἡ μοναδικὴ ἀντίθεση γίνεται μιὰ σειρά ἀπὸ ἀντιθέσεις. Λόγου χάρη ἀναφέρεται πρὶν ἀπ' ὅλα:

Τὸ δίκαιο γενικὰ σὰν τὸ δίκαιο τοῦ ἀνθρώπου Τὸ δίκαιο εἶναι αὐτὸ πού εἶναι δίκαιο /γιὰ μένα,¹—

1. Τὸ γερμανικὸ κείμενο λέει Was mir Recht ist, πού σημαίνει ἐπίσης «αὐτὸ πού Μοῦ ταιριάζει».

δπου ἀντί γιά δίκαιο θά μπορούσε ἐξίσου καλά νά εἶχε βάλει οποιαδήποτε ἄλλη λέξη, ἀφοῦ εἶναι φανερό ὅτι αὐτό δέν ἔχει πιά καμιά σημασία. Παρόλο πού αὐτός ὁ παραλογισμός ἐπαναλαβαίνεται συνεχῶς σέ ὅλη τή συνέχεια τοῦ κειμένου, γιά νά μπορέσει νά προχωρήσει παρακάτω πρέπει νά προβάλλει ἕναν ἄλλον π ε ρ ι β ὀ η τ ο προσδιορισμό τοῦ δικαίου πού μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ τόσο μέ τήν καθαρὰ προσωπική σημασία ὅσο καί μέ τήν ιδεολογική σημασία — λόγου χάρη, τή δ ὕ ν α μ η σά βάση τοῦ δικαίου. Μονάχα τώρα, ὅταν τὸ δίκαιο πού ἀναφέρθηκε στήν πρώτη θέση ἔχει ἀποκτήσει κι ἕναν ἄλλον προσδιορισμό, πού διατηρεῖται στήν ἀντίθεση, μπορεί αὐτή ἡ ἀντίθεση νά δημιουργήσει κάποιο περιοχόμενο. Τώρα ἔχουμε:

Τὸ δίκαιο - δύναμη τοῦ ἀνθρώπου — Ἡ δύναμη - τὸ δικαίό μου.
πού πάλι ἀπλῶς περιορίζεται στό:

Ἡ δύναμη σάν τὸ δικαίό μου = Ἡ δύναμή μου.

Αὐτὲς οἱ ἀντιθέσεις δέν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπὸ θετικές ἀντιστροφές τῶν ἀρνητικῶν ἐξισώσεων πού ἀναφέρθηκαν πρὸ πάνω, ὅπου ἡ ἀντίθεση συνεχῶς ἀποδεικνύονταν ὅτι περιέχεται στό συμπέρασμα. Μάλιστα ξεπερνοῦν ἐκεῖνες τὲς ἐξισώσεις σέ ἀπλὸ μεγαλεῖο καί μεγάλη ἀπλοϊκότητα.

Ἀκριβῶς ὅπως προηγούμενα ὁ Ἅγιος Σάντσο μπορούσε νά θεωρεῖ τὸ κάθε τι σάν ξένο, σάν κάτι πού ὑπάρχει χωρὶς αὐτόν, σάν ἱερό, ἔτσι τώρα μέ τήν ἴδια εὐκολία μπορεί νά θεωρεῖ τὸ κάθε τι σὰ δικό του προϊόν, σάν κάτι πού ὑπάρχει μόνο χάρη σ' αὐτόν, σὰ δική του ιδιοκτησία. Πραγματικά, μιὰ καί μετατρέπει τὰ πάντα σέ ιδιότητές του, τὸ μόνο πού τοῦ μένει εἶναι νά συμπεριφέρεται πρὸς αὐτές, ὅπως συμπεριφέρεται πρὸς τὲς ἀρχικές του ιδιότητες, σάν ἐγωιστὴς σέ συμφωνία μέ τὸν ἑαυτό του. Πρόκειται γιά διαδικασία πού δὲ χρειάζεται νά τὴν ἐπαναλάβουμε ἐδῶ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Βερολιέζος δάσκαλός μας γίνεται ὁ ἀπόλυτος κυρίαρχος τοῦ κόσμου — «αὐτὸ βέβαια συμβαίνει ἐπίσης μέ κάθε χήνα, κάθε σκύλο, κάθε ἄλογο» (Βίγκαντ σ. 187).

Ἡ πραγματικὴ λογικὴ ἐμπειρία πού ἀποτελεῖ τὴν βάση ὅλων αὐτῶν τῶν μορφῶν ἰδιοποίησης εἶναι μιὰ ἀπλὴ μορφή λ ὀ γ ο υ , δηλαδή μιὰ π α ρ ἄ φ ρ α σ η , πού περιγράφει μιὰ σχέση σάν ἔκφραση, σάν ἕνα τρόπο ὑπαρξῆς μιᾶς ἄλλης. Ὅπως ἀκριβῶς εἶδαμε ὅτι κάθε σχέση μπορεί νά παρουσιαστεῖ σάν ἕνα παράδειγμα τῆς σχέσης ἰδιοκτησίας, κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο μπορεί νά παρασταθεῖ σάν ἡ σχέση ἀγάπης, δύναμης, ἐκμετάλλευσης, κτλ. Ὁ Ἅγιος Σάντσο θρῆκε αὐτὸ τὸν τρόπο

παράφρασης έτοιμο στή φιλοσοφική θεωρησιακή σκέψη όπου παίζει ένα κύριο ρόλο. Βλέπε παρακάτω στή «θεωρία τής εκμετάλλευσης».

Οί διάφορες κατηγορίες τής ιδιοποίησης γίνονται σ υ γ κ ι ν η - σ ι α κ έ ς κατηγορίες από τή στιγμή που προβάλλεται ή φαινομενική πρακτική και πρόκειται να παρθεί στα σοβαρά ή ιδιοποίηση. Η συγκινησιακή μορφή επιβεβαίωσης του «Έγώ» απέναντι στο Ξένο, τὸ Ἱερό, τὸν κόσμο του «Ἀνθρώπου», είναι ὁ κ ο μ π α σ μ ὁ ς. Διακηρύσσεται ή ἄρνηση σεβασμοῦ πρὸς τὸ Ἱερό (σεβασμός, εὐλάβεια, κτλ., — αὐτὲς οἱ συγκινησιακὲς κατηγορίες του χρησιμεύουν για να ἐκφράσει τή σχέση του πρὸς τὸ Ἱερό ἢ πρὸς κάποιο τρίτο πράγμα σὰν τὸ Ἱερό), και αὐτή ή συνεχής ἄρνηση προβάλλεται σὰν κατόρθωμα, ένα κατόρθωμα που ἐμφανίζεται τόσο πιὸ κωμικό ὅσο ὁ Σάντσο ἀγωνίζεται ὄλη τήν ὥρα μονάχα ἐναντίον του φαντάσματος τής δικῆς του ἐξαγιαστικῆς ιδέας. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά, μιὰ και ὁ κόσμος, παρόλη τήν ἄρνησή του να σέβεται τὸ Ἱερό, συμπεριφέρεται πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸν πιὸ ἀσεβή τρόπο, δοκιμάζει τήν ἐσωτερική ἱκανοποίηση να δηλώνει στὸν κόσμο ὅτι του ἀρκεί να καταφέρει να πάρει τήν ἐξουσία πάνω σ' αὐτὸν για να του συμπεριφερθεῖ (του κόσμου) χωρίς κανένα σεβασμό. Αὐτή ή ἀπειλή με τή κοσμοχλαστική της *reservatio mentalis* (ἐπιφύλαξη του νοῦ) συμπληρώνει τήν κωμωδία. Στήν πρώτη μορφή κομπασμοῦ ἀνήκει ή δήλωση του Ἁγίου Σάντσο στή σελίδα 16 ὅτι «δὲ φοδᾶται τὸ θυμὸ του Ποσειδῶνα ὡς τὲς ἐκδικητικὲς Εὐμενίδες», «δὲ φοδᾶται τήν κατάρρα» (σ. 58), «δὲ ζητάει συγχώρηση» (σ. 242). κτλ., και ή τελική του διαβεβαίωση ὅτι διαπράττει «τήν πιὸ ὑπέρμετρη θεθήλωση» του Ἱεροῦ. Στή δεύτερη μορφή ἀνήκει ή ἀπειλή του ἐναντίον του φεγγαριοῦ (σ. 218) :

«Ἄν ἀπλῶς μποροῦσα να σὲ πιάσω, θὰ τὸ ἔκανα πραγματικά, και ἂν ἀπλῶς μποροῦσα να θρῶ ένα μέσο να φτάσω σὲ σένα, με κανένα τρόπο δὲ θὰ με τρόμαζες... Δὲν ἐγκαταλείπω τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ περιμένω ἀπλῶς τήν ὥρα μου. Ἀκόμα κι ἂν πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχω συγκεκριμένα σχέδια για σένα, πάντως κάποτε πρόκειται να μ' ἀντιμετωπίσεις».

Μιὰ ἀποστροφή ὅπου ὁ ἅγιός μας πέφτει πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο του σκύλου του Πφέφφελ.¹ Τὸ ἴδιο κάνει και στή σελίδα 425, ὅπου «δὲν ἐγκαταλείπει τήν ἐξουσία πάνω στή ζωή και τὸ θάνατο», κτλ.

Τελικά, ή πρακτική του κομπασμοῦ μπορεῖ και πάλι να γίνει ἀπλή

¹ Πφέφφελ (1736-1809) = γερμανὸς μυθογράφος.

θεωρητική δραστηριότητα από τον άγιο άνθρωπό μας που θεβαιώνει με την πιό πομπώδη γλώσσα ότι έχει επιτελέσει πράξεις που ποτέ του δεν έκανε, προσπαθώντας ταυτόχρονα με τη βοήθεια ήχηρών φράσεων να παρουσιάσει παραδοσιακά τετριμμένα πράγματα σαν πρωτότυπες δημιουργίες του. Πραγματικά, αυτό χαρακτηρίζει *ὁ λόκληρο τὸ βιβλίον*, και ειδικά την ιστορική του κατασκευή — που μάς σεβδίζεται σαν έκθεση τῆς σκέψης του ενώ είναι απλώς μιὰ κακή αντιγραφή — χαρακτηρίζει επίσης τῆ θεβαίωση ότι τὸ «Βιβλίον» «μοιάζει να είναι γραμμένο έναντιον τοῦ ανθρώπου» (Βίγκαντ, σ. 168), και ένα πλήθος ξεχωριστῶν διαβεβαίωσεων, ὅπως: «Μὲ ένα φύσημα τοῦ ζωντανοῦ «Ἐγὼ» ἀνατρέπω λόκληρους λαούς» (σ. 219 τοῦ «Βιβλίου»), «καταπιάνομαι τολμηρὰ με τῆ δουλιὰ» (σ. 254), «ὁ λαὸς εἶναι νεκρὸς» (σ. 285), και ἀκόμα χαρακτηρίζει τῆ διαβεβαίωση ότι «ἀνιχνεύει τὰ ἐνδόμυχα τοῦ δικαίου» (σ. 275), και τελικά, τῆν πρόκληση, τῆν ὠραιοποιημένη με ἀποσπάσματα και ἀφορισμούς, που ἀπευθύνεται πρὸς «έναν ἀντίπαλο με σάρκα και ὄστα» (σ. 280).

Ὁ κομπασμὸς εἶναι πράγμα αὐτὸ καθεαυτὸ συναισθηματικὸ. Ἀλλὰ ἐπιπλέον ὁ συναισθηματισμὸς παρουσιάζεται στο «Βιβλίον» σὰ μιὰ ιδιαίτερη κατηγορία, που παίζει ένα καθορισμένο ρόλο ειδικὰ στῆ θετική ιδιοποίηση που δὲν εἶναι πιὰ ἀπλή αὐτοεπιβεβαίωση ἐναντιον τοῦ Ἐένου. Ὅσο ἀπλὲς κι ἂν εἶναι οἱ μέθοδες ιδιοποίησης που ἐξετάσαμε ὡς τώρα, θὰ ἔπρεπε να δοθεῖ με μιὰ πιό λεπτομερειακὴ έκθεση ἢ ἐντύπωση ὅτι ἔτσι τὸ «Ἐγὼ» ἀποκτάει ἐπίσης ιδιοκτησία «με τῆ συνηθισμένη ἐννοια», και αὐτὸ μπορεῖ να ἐπιτευθεῖ μονάχα με ένα τεχνητὸ φύσκωμα τοῦ «Ἐγὼ», μονάχα όταν τυλίξει τὸν ἑαυτὸ του και ἄλλους μέσα σὲ μιὰν αἰσθηματικὴ μαγεία. Ὁ συναισθηματισμὸς εἶναι ἐντελῶς ἀναπόφευκτος ἀπὸ τῆ στιγμή που με κλειστὰ τὰ μάτια διεκδικεῖ τίς ιδιότητες τοῦ «Ἀνθρώπου» γιὰ δικές του — θεβαιώνοντας λόγου χάρη ότι «ἀγαπάει» «τὸν καθένα» «ἀπὸ ἐγωισμὸ» — και ἔτσι δίνει στίς ιδιότητές του μιὰν ὑπερβολικὴ ἐξόγκωση. Ἔτσι στῆ σελίδα 351, δηλώνει ότι τὸ «χαμόγελο τοῦ παιδιοῦ» εἶναι «ιδιοκτησία του» και στὸ ἴδιο χωρίο τὸ στάδιο τοῦ πολιτισμοῦ ὅπου δὲ σκοτώνονται πιὰ οἱ γέροι περιγράφεται με τίς πιό συγκινητικὲς ἐκφράσεις σαν ἀνδραγάθημα αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν γέρων, κτλ. Ἡ στάση του ἀπέναντι στῆ Μαριτόρνες σχετίζεται ἐπίσης με αὐτὴ τῆν ἴδια συναισθηματικότητα.

Ἡ σύνθεση συναισθηματικότητας και κομπασμοῦ εἶναι ἡ ἀνταρσία. Ὅταν κατευθύνεται πρὸς τὰ ἔξω, ἐναντιον τῶν ἄλλων, εἶναι κομπασμὸς. Ὅταν κατευθύνεται πρὸς τὰ μέσα, σὰ γογγυσμὸς μέσα στο ἄτο-

μο, είναι συναισθηματισμός. Είναι ή ειδική έκφραση τής ανίσχυρης δυσαρέσκειας του φιλισταίου. Ξεγειρείται άγανακτισμένος με τή σκέψη του άθεϊσμού, τής τρομοκρατίας, του κομμουνισμού, τής βασιλοκτονίας, κτλ. Τò άντικείμενο πού έναντίον του ξεγειρείται ό "Άγιος Σάντσο είναι τò 'Ι ε ρ ό. "Έτσι ή άνταρσία, πού πραγματικά χαρακτηρίζεται επίσης σαν έ γ κ λ η μ α , γίνεται, σέ τελευταία άνάλυση, ένα ά μ ά ρ τ η μ α. Έπομένως ή άνταρσία δέ χρειάζεται με κανέναν τρόπο νά πάρει τή μορφή μιās δ ρ ά σ η ς , γιατί είναι άπλώς τò «άμάρτημα» έναντίον του «'Ιεροϋ». Ό "Άγιος Σάντσο ίκανοποιείται λοιπόν «διώχοντας άπό τò κεφάλι του» τήν «ιερότητα» ή τò «πνεϋμα άλλοτρίωσης» και πραγματοποιώντας τήν ιδεολογική του ιδιοποίηση. Άλλά όπως άκριβώς τò παρόν και τò μέλλον είναι τελείως μπερδεμένα στο κεφάλι του, και όπως άκριβώς θεβαίνωνει άρχικά ότι έχει ήδη ιδιοποιηθεί τò κάθε τι και ύστερα ότι πρόκειται νά τò ιδιοποιηθεί, έτσι και σέ σχέση με τήν άνταρσία του συμβαίνει πολλές φορές έντελώς τυχαία νά συνεχίζει νά αντιμετώπιζει τò Ξένο πού π ρ α γ μ α τ ι κ ά ύ π ά ρ χ ε ι , άκόμα και άφοϋ έχει πιά κανονίσει τούς λογαριασμούς του με τò φωτοστέφανο του Ξένου. Στην περίπτωση αυτή, ή μάλλον στην περίπτωση αυτής τής ξαφνικής ιδέας, ή άνταρσία μετασχηματίζεται σέ μιá φανταστική πράξη, και τò «'Εγώ» στο «εμείς». Θα τò εξετάσουμε αυτό πιδ λεπτομερειακά παρακάτω. (Βλέπε τò κεφάλαιο «'Α ν τ α ρ σ ί α »).

Ό άληθινός έγωιστής, πού άπό τήν περιγραφή πού δώσαμε ως τώρα άποδείχτηκε ότι είναι ό μεγαλύτερος συντηρητικός, μαζεύει τά τρίμματα του «κόσμου του Άνθρώπου», δώδεκα όλόκληρα καλάθια. Γιατί «προπαντός τίποτε δέν πρέπει νά χαθεί!». Μιά και όλη του ή δραστηριότητα περιορίζεται στο νά δοκιμάζει μερικά παλιωμένα καζουϊστικά τεχνάσματα άπό τόν κόσμο τών σκέψεων πού τά έχει κληρονομήσει άπό τή φιλοσοφική παράδοση, είναι άυτονόητο ότι ό πραγματικός κόσμος δέν ύπάρχει καθόλου γι' αυτόν και, έτσι, έξακολουθεί νά ύπάρχει όπως και πρίν. Τò περιεχόμενο τής Καινής Διαθήκης θα μάς δώσει λεπτομερειακές άποδείξεις του πράγματος αυτού.

"Έτσι, «παρουσιάζομαστε στα σ ύ ν ο ρ α τ ή ς έ ν η λ ι κ ι ό τ η τ ά ς μ α ς και κηρύσσουμε τούς έαυτούς μας ένήλικους». (σ. 86).

Τ Ε Λ Ο Σ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

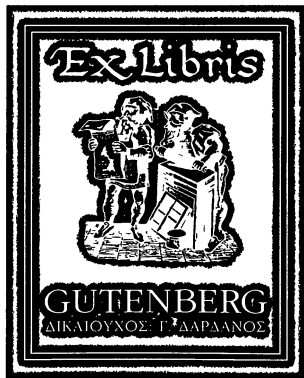
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Σημείωμα έκδοτών	5
Πρόλογος στη γαλλική έκδοση, του ΖΙΛΜΠΕΡ ΜΠΙΑΝΤΙΑ . . .	7
Είσαγωγή στη ρωσική έκδοση του 1956	37
Θέσεις για τόν Φώυερμπαχ του Κάρλ Μάρξ	45

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Πρόλογος	53
I. Φώυερμπαχ	55
Αντιπαράθεση της ύλιστικής και ιδεαλιστικής άποψης «Είσαγωγή»	55
A. Ίδεολογία γενικά, γερμανική ιδεολογία ιδιαίτερα	58
1. ΊΗ γερμανική ιδεολογία, ιδιαίτερα ή γερμανική φιλοσοφία . .	60
ΊΗ Ιστορία	70
II. ΊΟ ΊΑγιος Μπροϋνο	139
1. «ΊΕκστρατεία» εναντίον του Φώυερμπαχ	139
2. Οί άπόψεις του ΊΑγιου Μπροϋνο για την πάλη ανάμεσα σέ Φώυερμπαχ και Στίρνερ	151
3. ΊΟ ΊΑγιος Μπροϋνο εναντίον τών συγγραφέων της «ΊΑγιας Οίκογένειας»	153
4. Τελευταίος άποχαιρετισμός στον κ. «Χές»	163
III. ΊΟ ΊΑγιος ΜάΞ	168
1. ΊΟ Μοναδικός και ή Ιδιοκτησία του	170
2. ΊΗ Καινή Διαθήκη : «ΊΕγώ»	334
Τό Συμβόλιο της Λειψίας	136

K.A. 552106

Set ISBN 960-01-0191-4
τ. Α ISBN 960-01-0192-2